

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**SALÂHÎ'NİN DÎVÂN'I VE NUHBETÜ'L-EMSÂL'I
(İnceleme-Metin)**

**Davut ERTEM
17811001010**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Hikmet ATİK**

KONYA-2021

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davut ERTEM		
	Numarası	17811001010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	SALÂHÎ'NİN DÎVÂN'I VE NUHBETÜ'L-EMSÂL'I (İNCELEME-METİN)		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Davut ERTEM

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davut ERTEM		
	Numarası	17811001010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hikmet ATİK		
	Tezin Adı	SALÂHÎ'NİN DÎVÂN'I VE NUHBETÜ'L-EMSÂL'I (İNCELEME-METİN)		

Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yaşamış Dîvân şiiri geleneğine bağlı bir şairdir. Bezm-i Alem, İstanbul, Davutpaşa Sultanileri, Darü'l-Muallimin ve Pertevniyal Lisesi gibi nitelikli okullarda Arapça, Farsça ve edebiyat dersleri vermiştir. 1936'da emekli olmuş, 31 Aralık 1939 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Çok sayıda tercüme ve telif esere imza atmış üretken bir şair olan Salâhî, Arapça ve Farsçaya bu dillerde şiir yazacak kadar hâkimdir. Dîvân şiiri geleneğinin etkisinin iyiden iyiye zayıfladığı XIX. ve XX. yüzyıllarda Salâhî'nin Dîvân şiiri geleneğini ne derecede temsil ettiği, döneminin edebî, dinî-tasavvufî ve sosyal özelliklerini yansıtmadaki başarısı ile yeni şiir anlayışından ne derece etkilendiği *Dîvân*'ı bağlamında tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca önemli tercüme eserlerinden biri olan *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki Arapça meseller ve şiirler incelenmiştir. Bu çalışma, Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı muhtasar *Dîvân*'ı ile *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercüme eserinin transkripsiyonlu metinleri ile incelemelerini içermektedir. Tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Salâhî, Dîvân, mesel, Nuhbetü'l-Emsâl, tercüme, inceleme.

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Davut ERTEM		
	Student Number	17811001010		
	Department	Islamic History and Arts / Turkish İslamic Literature		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Hikmet ATİK		
	Title of the Thesis/Dissertation	SALAHİ'S DİVAN AND NUHBETÜ'L-EMSAL (EXAMINATION-TEXT)		

Ali Salahaddin Yigitoglu, pseudonymous Salahi, is a poet who lived in the late 19th century and early 20th century, and adhered to the traditions of Divan poetry. He taught Arabic, Persian and Literature in qualified schools such as Bezm-i Alem, Istanbul, Davut Pasha, Pertevniyal High Schools and Darul Muallimin. He retired in 1936 and died on 31 December 1939 in Istanbul. Salahi is a prolific poet who has a good command of Arabic and Persian to write poetry in these languages, as well as leaving many translations and copyrighted works. In the 19th and 20th centuries, when the influence of Divan poetry tradition was weakened, to what extent Salahi represented the Divan poetry tradition, and how much he was affected by the new poetry understanding with his success in reflecting the literary, religious-mystical and social characteristics of the period were tried to be determined in the context of his Divan. In addition, Arabic parables and poems in *Nuhbetü'l Emsal*, which is one of the important translation works, were examined. His study includes the analysis of Salahi's Concise Divan named *Aşkın Sesi* and the translated work *Nuhbetü'l Emsal* with transcribed texts. The thesis consists of an introduction and four parts.

Keywords: Salahi, Divan, parable, Nuhbetü'l Emsal, translation, analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
ÖN SÖZ	x

GİRİŞ

I. Konu ve Kapsam	1
II. Amaç	1
III. Yöntem.....	2
IV. XIX. Yüzyılın Sonları ile XX. Yüzyılın Başlarında Siyasî ve Edebî Durum	4

BİRİNCİ BÖLÜM

SALÂHÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı.....	11
1.2. Edebî Şahsiyeti	15
1.2.1. Mahlası.....	15
1.2.2. Şairliği ve Etkilendiği Şahsiyetler.....	15
1.3. Tasavvufî Şahsiyeti.....	25
1.4. Eserleri	27
1.4.1. Telif Eserleri.....	27
1.4.1.1. Aşkın Sesi.....	27
1.4.1.2. Ravzatü'l-İhlâs	28
1.4.1.3. Mehâsin-i Ahlâk	29
1.4.2. Tercüme Eserleri	29
1.4.2.1. Nuhbetü'l-Emsâl.....	30
1.4.2.2. İnşâü'd-Devâir	30
1.4.2.3. Et-Tedbiratü'l-İlahiyye.....	31
1.4.2.4. Ukletü'l-Müstevfız	31
1.4.2.5. Tehzîbü'ş-Şiyem fî Nazmi'l-Hikem.....	31
1.4.2.6. Şerhü'l-Esmâi'l-Hüsna	31
1.4.2.7. El-Menhelü'l- Fâid fî Tercemeti Dîvânî İbnü'l-Farız	31
1.4.2.8. Diğer Tercüme Eserleri	31

İKİNCİ BÖLÜM SALÂHÎ DÎVÂNÎ'NİN İNCELENMESİ

2.1. Dîvân'ın Nazım Şekilleri	33
2.1.1. Mesneviler	34
2.1.2. Müseddesler	34
2.1.3. Kasideler	34
2.1.4. Murabbalar	35
2.1.5. Muhammesler	35
2.1.6. Tahmisler	36
2.1.7. Şarkılar	36
2.1.8. Gazeller	37
2.1.9. Sone	38
2.1.10. Çapraz Diziliş (Rimes Croisées)	39
2.1.11. Sarma Uyak (Rimes Embrassées)	39
2.2. Vezin	40
2.3. Kâfiye ve Redif	41
2.4. Dil ve Üslûp	42
2.5. Söz Sanatları	46
2.6. Muhteva Unsurları	52
2.6. 1. Dinî Unsurlar	52
2.6.1.1. Allah	52
2.6.1.2. Melekler	53
2.6.1.3. Kitaplar	54
2.6.1.4. Peygamberler	54
2.6.1.5. Ayet ve Hadisler	56
2.6.2. Tasavvufî Unsurlar	56
2.6.3. Rind ve Zahid Tipleri	66
2.6.4. Sosyal ve Kültürel Unsurlar	68
2.6.5. Tarihî Şahsiyetler ve Mitolojik Unsurlar	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM NUHBETÜ'L-EMSÂL'İN İNCELENMESİ

3.1. Meselin Tanımı, Özellikleri ve Önemi	71
3.2. Arap Kültür ve Edebiyatında Meseller	73
3.3. Salâhî'nin Yararlandığı Mesel Kaynağı Olarak Mecmaü'l-Emsâl	79

3.4. Türk Edebiyatında Meseller.....	81
3.5. Fars Edebiyatında Meseller	84
3.6. Mesellerin Kaynakları.....	85
3.6.1. Kur'an Kaynaklı Olanlar.....	85
3.6.2. Hadis Kaynaklı Olanlar.....	86
3.6.3. Şiir Kaynaklı Olanlar	88
3.6.4. Hikmet Kaynaklı Olanlar	90
3.6.5. Teşbih Kaynaklı Olanlar	95
3.7. Nuhbetü'l-Emsâl ve Şerh Yöntemi.....	96
3.8. İstilahî Yapılarına Göre Meseller	100
3.8.1. Mucez Meseller.....	100
3.8.2. Kıyasî Meseller	101
3.8.3. Hurafî Meseller	102
3.9. Mesellerin Zamanı	102
3.9.1. Cahiliye Dönemi Meselleri	102
3.9.2. İslamî Dönem Meselleri.....	103
3.9.3. Müvelled Meseller	105
3.10. Mesellerde Dil ve Belagat.....	106
3.11. Nuhbetü'l-Emsâl'de Muhteva.....	114
3.11.1. Dinî ve Tasavvufî Unsurlar.....	114
3.11.2. Sosyal ve Kültürel Unsurlar	117
3.11.3. İnsan Tabiatı, Müspet ve Menfi Hasletler.....	126
3.11.4. Tabiat Unsurları	129
3.12. Türk Atasözü ve Deyimleri ile Eş Anlamli Arap Meselleri	130
3.13. Mesellerde Ayet ve Hadis Telmihleri.....	132
3.14. Nuhbetü'l-Emsâl'de Meselî Tabirler	137
3.15. Nuhbetü'l-Emsâl'de Dua ve Beddualar	139
3.16. Mizah Barındıran Meseller	141
3.17. Nuhbetü'l-Emsâl'deki Şiirlerin Biçim Özellikleri.....	144
3.17.1. Nazım Şekilleri	144
3.17.1.1. Beyitlerden Oluşanlar.....	144
3.17.1.1.1. Müfredler.....	144
3.17.1.1.2. Gazeller	145
3.17.1.2. Dörtlüklerden Oluşanlar.....	146
3.17.1.2.1. Nazımlar	146

3.17.1.2.2. Kıt'alar.....	146
3.17.1.2.3. Düz Uyak Tipli Dörtlükler	146
3.17.1.2.4. Sarmal Tipli Dörtlükler	147
3.17.1.2.5. Mesnevi Tipli Dörtlükler.....	147
3.18. Vezin.....	147
3.19. Kâfiye ve Redif.....	148
3.20. Şiirlerde Dil ve Anlatım Özellikleri.....	148
3.21. Şiirlerde Kullanılan Deyimler ve Atasözleri	151
3.22. Şiirlerde Kullanılan Söz Sanatları.....	153

SONUÇ.....	158

KAYNAKÇA.....	162

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM METİNLER

4.1. Dîvân'ın Nüsha Tanıtımı	172
4.2. Metnin Hazırlanışında Göz Önünde Bulundurulanan Hususlar	172
4.3. Dîvân'ın Transkripsiyonlu Metni	174
4.4. Nuhbetü'l-Emsâl'in Nüsha Tanıtımı	322
4.5. Metnin Hazırlanışında Göz Önünde Bulundurulanan Hususlar	323
4.6. Nuhbetü'l-Emsâl'in Transkripsiyonlu Metni.....	324

EKLER	634

ÖZ GEÇMİŞ	646

KISALTMALAR

a.s.	:Aleyhisselam
a.g.e .	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
a.g.md.	:Adı Geçen Madde
AİBÜ	:Abant İzzet Baysal Üniverisitesi
AÜ	:Ankara Üniversitesi
bs.	:Baskı, Basım
b.	:Bin
bk.	:Bakınız
C.	:Cilt
Çd.	:Çapraz Diziliş
Çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
Fak.	:Fakültesi
G.	:Gazel
hızl.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
İst.	:İstanbul
Ms.	:Mesnevi
Mr.	:Murabba
Mh.	:Muhammes
Msd.	:Müseddes
Nşr	:Neşr Eden
M.	:Miladi
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
NEÜ	:Necmetin Erbakan Üniversitesi
ö.	:Ölümü
R.	:Rûmî
r.a.	:RadıyAllahu Anh
S	:Sayı
s.	:Sayfa
SAV	:Sallallahü Aleyhi ve Sellem
SBE	:Sosyal Bilimler Üniversitesi
ss.	:Sayfa Sayıları, Sayfa Aralığı
T.	:Tahmis
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
Th.	:Tahkik Eden
Üniv.	:Üniversitesi
vb.	:Ve benzeri
vs.	:Vesaire
Yay.	:Yayınları
yy.	:Yüzyıl

ÖN SÖZ

İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız şarihi, Sa'dî-i Şîrâzî ve Hâfız-ı Şîrâzî hayranı olan Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, Arapça ve Farsçaya bu dillerde şiir yazacak kadar hakim bir şairdir. Mehmet Akif, Ferit Kam, Ömer Nasuhi Bilmen gibi İslamcılık akımına bağlı şair ve yazarların toplandığı *Sebilü'r-Reşâd*'da şiirleri neşredilen Salâhî dindar ve mutasavvıf bir kişiliğe sahiptir. Tasavvufi kişiliği ile hayat, ölüm, tabiat, eğitim, ahlak ve vatana dair fikir ve duygularının yansıdığı *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ı ve Arap dili ile edebiyatına vukufiyetini gösteren *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercümesi üretken bir şair olan Salâhî'nin öne çıkan önemli eserlerindendir.

Bu çalışmada köklü bir maziye dayanan Dîvân şiiri geleneğinin XIX. ve XX. yüzyıllarda bireysel yaşantılar, somuta yönelme, toplumculuk, mahallileşme gibi yeni anlayışlar tarafından tamamen kuşatıldığı bir dönemde yaşayan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun *Dîvân*'ından hareketle bu yeni anlayışlardan ne kadar etkilendiği konusu ele alındı. Yanı sıra Dîvân geleneğini ve döneminin zihniyetini yansıtmadaki başarısı ortaya konmaya çalışıldı. Ayrıca *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercüme eserinde yer alan mesel ve şiirler incelendi. Ali Salâhaddin ve eserleri hakkında dönemin biyografi kaynaklarından *Son Asır Türk Şairleri* ve *Türk Şairleri* adlı eserler ile özellikle Fevziye Abdullah Tansel'in *XX. Yüzyılın Unutulmaması Gereken Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu* adlı makalesinden istifade edildi. Dîvân şiiri geleneğinin iyice zayıfladığı bir dönemde bu geleneği devam ettirmeye çalışan önemli bir şair olan ancak yeterince tanınmayan Salâhî'nin Dîvân şiiri geleneği ile dinî-tasavvufi şiirimizdeki yerini belirlemek için *Dîvân*'ı ve manzum ağırlıklı *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercümesi çalışmamıza konu edildi.

Çalışmanın konusunu Dîvân şiiri geleneğine bağlı olmakla beraber yeni şiir anlayışından da kısmen etkilenmiş bir şair olan Salâhî'nin hayatı, etkilendiği şahsiyetler ve eserlerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte, *Dîvân*'ı ve *Nuhbetü'l-Emsâl*'i anlaşılır kılmak için Salâhî'nin yaşadığı XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl başlarının siyasî ve edebî durumuna değinildi. *Salâhî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri* adlı birinci bölümde, Salâhî'nin hayatı ile manzum ve mensur eserleriyle ilgili bilgilere yer verildi. *Salâhî Dîvânı*'nın

İncelenmesi adlı ikinci bölümde *Dîvân*'ın biçim ve içerik bakımından incelenmesi yapıldı. *Dîvân*'daki şiirlerin nazım şekilleri, muhtevası, dil ve üslûp özellikleri ile şiirlerde kullanılan edebî sanatlara yer verildi. *Nuhbetü'l-Emsâl'in İncelenmesi* adlı üçüncü bölümde ise mesel ve mesel literatürü hakkında genel bilgiler verildi. Ardından mesellerin şerh yöntemine değinildi ve meseller; kaynakları, zamanı, içerdikleri belagat unsurları ve muhteva bakımından incelendi. Yine bu bölümde *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki şiirler nazım şekilleri, dil ve üslûp özellikleri, şiirlerde kullanılan söz sanatları, deyim ve atasözleri bakımından incelendi. Bu bölümün ardından çalışmanın değerlendirilmesiyle elde edilen sonuca ve akabinde kaynakçaya yer verilmiştir. *Metinler* adlı dördüncü bölümde ise nüshaların tanıtımı ve metnin oluşumunda tutulan yolla ilgili bilgiler ile *Dîvân*'ın ve *Nuhbetü'l-Emsâl*'in transkripsiyonlu metinleri yer almaktadır. Bu bölümün ardından ise ekler verilmiştir.

Tez konusunu belirlemede ve tezin ilerleme süreçlerinde bana yardımcı olan, desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Hikmet ATİK'e, doktora tez sürecinde sorularımızı cevapsız bırakmayıp tezimizle yakından ilgilenen Doç. Dr. Murat AK ile Arş. Gör. Dr. Ayşe PARLAKKILIÇ MUCAN'a, *Dîvân*'daki ve *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki Arapça beyitlerin yazımı ve çevirileri hususunda bilgilerine danıştığım Arş. Gör. Dr. Abdullah Muaz GÜVEN'e, *Dîvân*'daki Farsça şiirlerin çevirisi ve imlâsı ile ilgili bana yol gösteren Dicle Üniversitesinden hocam Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ'a en içten şükranlarımı sunarım. Son olarak sonsuz sabır ve hoşgörülerini ile bana katlanan aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

I. Konu ve Kapsam

Klasik Türk edebiyatı sahasında bugüne kadar yapılan çalışmalar daha çok XIII. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasını kapsayan dönemlerde ortaya konan edebî verimler ile ilgili olmuştur. XX. yüzyılda, Dîvân şiiri geleneği sönmeye yüz tuttuğu için bu dönemde yapılan çalışmalar daha çok Batı edebiyatı tesirinde kalan Tanzimat sanatçıları ve eserleri üzerine olmuştur. Oysaki bu dönemde Dîvân şiir geleneği, dinî-tasavvufî şiir anlayışı eskisi kadar olmasa da devam etmektedir ve önem arz etmektedir. Dîvân şiirinin etkisinin iyiden iyiye azaldığı bir yüzyılda, bu geleneğin nasıl temsil edildiğini eserler üzerinde somut olarak görme düşüncesi, bizi XX. yüzyıl Dîvân edebiyatının son ve önemli temsilcilerinden biri olan Salâhî'nin *Dîvân*'ı ve *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı nazım ağırlıklı tercüme eseri üzerine çalışmaya sevk etmiştir.

Çalışmanın genel anlamda konusu Salâhî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin incelenmesine dairdir. Geniş konuların dar örneklem sahası içinde incelenmesi zorunluluğu nedeniyle çalışmamızı üretken bir şair olan Salâhî'nin çok sayıdaki eserinden *Nuhbetü'l-Emsâl* ve *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ı ile sınırladık. Tez, giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır.

II. Amaç

XX. yüzyılın başlarında yaşayan Türk şairleri; halk şiiri zevk ve kültürü, İslamî dönem Türk şiir zevki ve kültürü ile Tanzimat sonrası modernleşme gayretlerinin doğurduğu Türk şiir zevki ve kültüründen yararlanma imkanına sahip olmuştur. Araştırmanın amacı, XX. yüzyıl başlarında Klasik Türk şiiri geleneği ile dinî-tasavvufî şiirin temsilcilerinden olan Salâhî'nin bu imkanlardan ne ölçüde yararlandığını tespit etmektir. Dîvân şiirine önem veren ve kendisi de bu verimli kaynaktan beslenen Cumhuriyet Dönemi şairlerimizden Yahya Kemal'in,

Sönmez seher-i haşre kadar şiir-i kadim
Bir meşaledir devredilir elden ele

dizelerindeki Dîvân şiiriyle ilgili tespitine Salâhî'nin XX. yüzyılda ortaya koyduğu manzum eserleri de birer örnek teşkil etmektedir. Bir medeniyet dairesinden başka bir medeniyet dairesine geçmek mecburiyetini duyan bir toplumun arayışlarının olduğu bir yüzyılda, sanatçıların Dîvân şiirinden bağlarını zihniyet, biçim, içerik ve dil bakımından koparıp koparmadığını iki eser üzerinde somut olarak ortaya koymak başlıca amacımızdır. XX. yüzyılda Dîvân şiir geleneğinin yaygın kanaatin aksine henüz tamamen yıkılmadığı hâlâ söylenecek sözünün olduğu, kadim şiirimizin sesinin hâlâ gür çıktığı tezi, Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ı ile berceste beyitler ve dörtlüklerden oluşan *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercümesi üzerinde yapılan bu çalışma ile gözler önüne serilmeye ve savunulmaya gayret edilmiştir. Salâhî'nin,

Bilmiyor insan nedense kadrini mikdarını
Gösteren asardır insanlığın mi'yarını

dizelerinde verdiği mesajdan hareketle nihaî amacımızı, kısaca Salâhî'nin ve eserlerinin kıymetini ortaya koymaya çalışmak ve eserlerinden ikisini incelemek suretiyle ilim aleminin istifadesine sunmak şeklinde özetleyebiliriz.

III. Yöntem

Çalışmada ilkin Salâhî'nin Ankara Mili Kütüphane Adnan Ötügen Koleksiyonu'nda bulunan tercüme eseri *Nuhbetü'l Emsâl*'in yegâne nüshası temin edilmiştir. Ardından *Aşkın Sesi* adlı seçki şeklindeki muhtasar *Dîvân*'ın İstanbul'daki bir sahafta tespit edilen yegâne matbu nüshası elektronik posta vasıtasıyla temin edilmiştir. Her iki eser de Latinize edilmiş, transkripsiyonlu metinleri hazırlanmış daha sonra biçim, içerik ve dil anlatım yönünden incelenmiştir. Tezkireler, biyografi kaynakları ve ansiklopedilerden araştırma yapılmış, incelenen eserlerinden ve tezkirelerden hareketle Salâhî'nin hayatı ile ilgili bilgi edinilmiş, edebî ve tasavvufî şahsiyeti ortaya konmaya çalışılmıştır. Daha sonra manzum ve mensur eserleri ile ilgili kataloglar taranmış, eserleri üzerine yapılmış çalışmalara değinilmiştir.

Çalışmanın konusu olan Salâhî ve eserleri ile ilgili şimdiye kadar Fevziye Abdullah Tansel'in bir makalesi yayımlanmıştır. Fevziye Abdullah Tansel, makalesinde İbnülemin Mahmut Kemal'in *Son Asır Türk Şairleri* ile Sadettin Nüzhet

Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserlerinden istifade ettiğini belirtmiştir. Fevziye Abdullah Tansel Salâhî'nin eserlerinin ayrıntılı incelenmesini, transkribe edilmesini çalışma alanları dışında sayarak şairin hayatı, şairliği, eserleri ile ilgili genel bilgilerle yetinmiştir. Makalesinden anlaşıldığı kadarıyla Tansel, Salâhî'nin eserlerinin günümüz harflerine aktarılmasını ve transkribe edilmesini, biçim ve içerik yönünden incelenmesini Eski Türk edebiyatı ve Türk İslam edebiyatı alanlarında çalışanlara bırakmıştır.

Tez çalışmamızın *Dîvân* ile ilgili kısmını bitirip *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercüme eserle ilgili kısmına başladığımız zaman zarfında *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'la ilgili yeni yapılmış iki çalışma tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi Ayşe Sağlam ve Mustafa Yiğitoğlu'nun inceleme-metin şeklindeki çalışmalarıdır. Bu çalışmada *Dîvân*'daki şiirlerin muhtevaları genel bir incelemeye tabi tutularak *Dîvân* yeni harflerle aktarılmıştır. İkinci çalışma ise Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız ve Serhat Gültaş'ın tarafından *Aşkın Sesi*'nin günümüz harflerine aktarılması şeklindedir.

Bu iki çalışmadan farklı olarak bu çalışmamızda *Dîvân*, yeni harflere aktarılırken transkribe de edilmiştir. Şiirlerin nazım şekilleri ve vezinleri tespit edilip incelenmiştir. Ayrıca bilimsel yöntemlere uygun olarak *Dîvân*'ın ayrıntılı biçim ve içerik incelemesi yapılmıştır. *Dîvân*'daki şiirlerden ve biyografi kaynaklarından hareketle Salâhî'nin hayatı ile edebî ve tasavvufî şahsiyeti incelenmiştir. Çalışmamızın ikinci kısmını teşkil eden *Nuhbetü'l-Emsâl* ile ilgili henüz bir çalışma yapılmamıştır.

Enstitümüzün tez yazım kılavuzunda kabul edilen iki yöntemden alanımıza uygun olması bakımından geleneksel kaynak gösterim usulü tercih edilmiştir. Dipnot ve kaynak gösterimi ile ilgili olarak Arapça eser ve şahıs isimleri ile makale ve madde isimlerinin yazımında ise *TDV İslam Ansiklopedisi*'nin yazım ilkeleri temel kriterimiz olmuştur.

IV. XIX. Yüzyılın Sonları ile XX. Yüzyılın Başlarında Siyasî ve Edebî Durum

Edebiyat tarihimizin yaklaşık yedi yüz yıl gibi önemli bir bölümünü, Dîvân edebiyatı olarak bilinen dönem oluşturur. Şimdiye kadar yapılan çalışmalar, Dîvân edebiyatının çoğunlukla XIII. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasını kapsayan dönemlerinde ortaya konan edebî ürünlere dair olmuştur. XX. yüzyılda Dîvân şiiri geleneği sönmeye yüz tuttuğu için bu dönem ile ilgili yapılan çalışmalar çoğunlukla Batı edebiyatı tesirinde kalan Tanzimat sanatçıları ve eserlerine dair olmuştur. Oysa Tanzimat Dönemi'nde ve sonraki dönemlerde Dîvân şiiri geleneği ve bu geleneğe bağlı olarak teşekkül etmiş dinî-tasavvufî şiir anlayışı şairleri etkilemeye devam etmekte ve önem arz etmektedir. XX. yüzyılda aralarında çalışmamıza konu olan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun da olduğu Edib Harabî, Mihrâbî, Yozgatlı Hüznî, Derûnî, Sıtkı, Kaşıkçı Ali Rıza Efendi, Konyalı Mehmet Yakıcı gibi dinî-tasavvufî şiir temsilcileri Batı edebiyatından çok da etkilenmeden Dîvân ve Halk edebiyatı gelenekleri ile bağlarını koparmadan çok sayıda önemli eser vermişlerdir.

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, 1877-1939 yılları arasında yaşamıştır. Şairimizin yaşadığı dönemin aydınlatılması bağlamında Dîvân şiiri geleneğinin etkisinin iyiden iyiye azalmaya başladığı XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl başlarının siyasî ve edebî durumuna göz atmak yerinde olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun dağılma dönemi olarak bilinen XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, ikinci meşrutiyetin ilanı, Balkan Savaşları, Birinci Bünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, saltanat ve halifeliğin kaldırılışı sonrasında cumhuriyetin ilanı gibi pek çok önemli tarihî olay gerçekleşmiştir. Bu tarihî olayları özellikle de Kurtuluş Savaşı'nı bizzat yaşayan şair ve yazarlar eserlerinde bu zor zamanlara tanıklık etmişlerdir.

Ali Salâhaddin de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar birçok tarihî hadiseye tanıklık eder. Sultan II. Abdülhamit'in iktidarı, II. Meşrutiyet yılları, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele Dönemi, Cumhuriyet'in ilanı ve II. Dünya Savaşı şairimizin bizzat yaşadığı süreçlerdir. Yaşadığı bu zor dönemlerden biri olan Milli Mücadele Dönemi'ni şiirlerinde işleyerek yaşadığı döneme ayna tutmuştur.

Kurtuluş Savaşı, Mondros Mütarekesi ile başlamış, Lozan Antlaşmasıyla da son bulmuştur. I.İnönü Savaşı, II.İnönü Savaşı, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi gibi çetin mücadelelerin yaşandığı İstiklâl Harbi ya da diğer ismiyle Milli Mücadele, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Faruk Nafiz Çamlıbel, Tarık Buğra, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve tez konumuz olan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu gibi şair ve yazarlar tarafından roman ve şiirlerde işlenmiştir.

XX. yüzyıla gelmeden daha XIX. yüzyılda Osmanlı, peş peşe yaşadığı toprak kayıplarının sonucunda Batı medeniyetinin bilim, teknik ve sanat alanındaki üstünlüğünü kabul edip siyasî, sosyal, kültürel ve edebî pek çok alanda bazı yenilikleri halka benimsetmeye çalışmıştır.

İlber Ortaylı'ya göre XIX. yüzyıl Osmanlısı, değişen bu hayat tarzının yani döneminin bilinçli bir şekilde ismini de vermiştir: Islahat Devri, Tanzimat, Usûl-ı Cedid.¹

Osmanlı İmparatorluğunun Batılılaşması, Tanzimat inkılabıyla birlikte hız kazanmıştır. Bu Avrupalılaşma süreç içerisinde artarak devam etmiştir. Örneğin Abdülmecit döneminde çıkan gazeteler ancak iki adetle sınırlıyken, Abdülaziz döneminde sadece İstanbul'da 13 Türkçe gazete çıkması, basın alanında önemli bir adım atılmış olduğunun delilidir.² Bu gazeteler halkı aydınlatma, Batı edebiyatının roman, makale gibi bazı edebî türlerini tanıtmaya gibi önemli işlevler yerine getirmişlerdir.

XIX. asırda fikrin gelişmesi, şüphesiz hadiselerin yardımı ile daha hızlı gerçekleşir ve yenilik, hayatın her alanını kapsayan geniş bir mana ve özellik kazanır. Artık söz konusu olan şey ordunun sınıflarını ve bazı tekniklerini Avrupa'dan alınan bilgi ve sistemle ıslah etmek değildir; belki bütün hayatın, toplumun yapısı ve insanın manevi yönüne dair değerler manzumesinin, tümünün birden değişmesidir.³ Askeri alanda kabul edilen Batı'nın üstünlüğü ve zihniyet değişikliği diğer alanlarda da yavaş yavaş kendini göstermeye başlar. Abdülaziz

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 17.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 218.

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013, s. 78.

döneminde II. Mahmut devriyle başlayan Batılı eğitim sisteminde ciddi gelişmeler ve hukuk alanında yeni düzenlemeler görülür.

Sıbyan okulları ıslah edilir, günümüz ilkokulların ikinci kademesi sayılan rüştiye okulları ve idadi okulları çoğaltılır. Vilayet merkezlerinde bir sultani kurulması kabul edilir ve ilk defa İstanbul'da Fransızca öğretim vermek gayesi ile Galatasaray Sultanisi kurulur. Abdülmecit döneminde kurulması kararlaştırılan Darü'l-fünûn da bu devirde kurulmuştur.⁴ Eğitimdeki bu adımlar, medrese dışında Batı tarzında modern eğitim verme amacıyla atılmıştır.

1858 yılında çıkan yeni Osmanlı Ceza Kanunu'nun ardından Ticaret Kanunu Abdülaziz'in padişah olması ile beraber yürürlüğe girmiştir. 1869 yılında da Ahmet Cevdet Paşa'nın Mecelle Medeni Kanunu kabul edilmiştir.⁵ Başta siyaset ve hukuk alanda yaşanan kötü durumdan kurtulmak için çözüm arayışlarına girilmiş, fikir ve sanat aracılığıyla kimi çözüm önerileri ortaya konmuştur. Hukuk ve siyasetin yanı sıra edebiyatta da yeni anlayışlar ortaya çıkmıştır.

XIX. asrın ilk yarısında, Dîvân şiiri geleneği varlığını korumakla birlikte bu arayışların bir sonucu olarak sanat ve edebiyat alanlarında da tarz ve içerik bakımından önemli değişimler görülmeye başlamıştır.

Tanzimat inkılabı XIX. asrın ikinci yarısından başlayarak Türk edebiyatında yeni bir çığır açmış ve bu edebiyata Batılı bir görünüm vermeye başlamıştır. Ancak Türk edebiyatının Avrupalılaşması onun hâlâ yaşayan edebiyat geleneklerinden kendini tamamıyla soyutlaması şeklinde değildir. Dîvân geleneğinin birçok mirası devam etmiştir. Buna karşılık Dîvân şiiri söyleyiş, dilde sadeleşme ve nazım tekniği bakımından bir gelişme göstermiştir. Aruzda klasik imâle zevkinin azaldığı görülmüş, kâfiyeler, vezinler, nazım şekilleri ve kelime tasarrufları daha seçme, daha tanıdık ve yadırganmaz bir mahiyet almıştır.⁶

Tanzimat Dönemi edebiyatının ilk döneminde Batılılaşma, zorunlu olarak Dîvân edebiyatına devamlı saldırıp onu gözden düşürüp yerine modern bir Türk

⁴ Karal, *a.g.e.*, s. 346-347.

⁵ Alan Palmer, *Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992, s. 144.

⁶ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1-11*, MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 829-830.

edebiyatına için yer açma, Fransız edebiyatından belli başlı edebî türleri alma, bu edebiyatın klasizim ve romantizm akımlarının başlıca sanatçılarını tanıtmak, klasik nazım ve nesir dillerinin dışında yeni bir edebî dil oluşturma şeklinde gelişmiştir.⁷ Bu amaçla hareket eden Tanzimat Dönemi sanatçıları özellikle de Şinâsî ve Ahmet Vefik Paşa Fransız edebiyatından çevirdikleri tiyatro, şiir ve romanlarla halkı eğitmeye çalışmışlardır. Tanzimat sanatçıları toplum için sanat ilkesinden hareketle sosyal çevrelerine yönelmişlerdir.

Edebiyatın toplum hizmetine girmesi, çevresindeki her şeyle doğrudan ilgilenmesi ilkesi ile Türk edebiyatı asırlardan beri ilk defa hayatla karşı karşıya geliyor; insanlara ve olaylara ayna tutup onları olduğu gibi yansıtmaya başlıyordu. Bu yeni durum, klasik edebiyatın soyut ve idealize anlayışından sıyrılıp somuta, gerçeklere yönelişinin bir ifadesiydi.⁸

Tanzimat Dönemi sanatçıları tüm istek ve gayretlerine karşın yine de Dîvân şiiri geleneğinden bağlarını bütünüyle koparmaya muvaffak olamamışlardır.

Tanzimat şiiri, Dîvân şiiri geleneğine en çok teknik unsurlar bakımından bağlılığını sürdürmektedir. Aruz ölçüsü eski hakimiyetini koruduğu gibi Dîvân şiirinin nazım şekilleri ve edebî sanatları da tam olarak bırakılamamıştır. Batı'dan alınan nazım şekillerinin yanı sıra Dîvân nazım şekilleri de kullanılmıştır. Bu tasarruflar, Tanzimat Devri'nde neredeyse her alanda görülen yeni ile birlikte eskinin de sürdürülmesi iradesinin şiir türünde de tezahüründen başka bir şey olarak izah edilemez.⁹

Bu dönemde Dîvân geleneği hakimiyetini korumakla beraber Batılılaşmanın etkisiyle şiirde düzyazıya yaklaşma yönelimlerinin arttığı ve nesir ile yazılan eserlerin çoğaldığı görülür. Dîvân şiir zevkinin yapı ve muhteva yönünden kökten olmasa bile kısmen değişmeye başladığı söylenebilir. Medeniyetin önemli unsurlarından olan edebiyat ve edebiyatın da en önemli türü olan şiirde estetik zevk değişikliği bir anda gerçekleşemez. Şiirde zihniyet değişimi bir süreç sonunda aşama aşama gerçekleşir.

⁷ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1995, s. 38.

⁸ Akyüz, a.g.e., 1995, s. 40.

⁹ a.g.e., s. 42.

Bu asırda alışıldık sözler, mazmunlar tekrarlanmış. Bu sözlerin içerisinde yer yer orijinal ışıldayışlar görülmekle birlikte bu parıldayışlar, asrın Dîvân edebiyatına gerçek manada aydınlık getirmiştir, denemez. Asırlarca Dîvân şiir estetiği ve anlayışı ile duymuş, düşünmüş, sevmiş ve beslenmiş bir edebiyat neslinin hayat ne yolda değişirse değişsin, bu köklü gelenekten ve alışkanlıktan tümüyle kopması tasavvur edilemezdi.¹⁰

Dîvân şiir estetiği ve anlayışından bağını koparamayan yeni edebiyat dediğimiz Tanzimat edebiyatı uzun bir zaman Dîvân şiiri geleneğinin ölçüsü ve nazım biçimlerini kullanmaya devam etti. Fakat şiirde muhteva değişmiş, artık din ve devlet büyüklerine değil vatan, hürriyet gibi yeni değer ve kavramlara kasideler yazılmıştır.

Ana hatları ile özetlersek XIX. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyılın başlarında Dîvân şiiri geleneği zayıf da olsa devam etmiş, Arap ve Fars edebiyatlarının tesiri kırılmış, Batı edebiyatının etkileri özellikle de Fransız edebiyatının etkileri görülmeye başlamıştır. XVIII. yüzyılda başlayan yerlileşme devam etmiştir. Deyim, atasözü gibi yerel kültür unsurları ve motifler şiirlerde yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum, Dîvân edebiyatının gerçek hayata, somuta daha çok yöneldiğinin ifadesidir. Bu dönemde yazılan eserlerde bireysel temalar, yaşantılar işlenmeye, sosyal hayat daha somut bir şekilde şiirde görülmeye başlamıştır. Ayrıca XIX. yüzyıldan itibaren yazılan eserlerde dilde sadeleşme eğiliminin arttığı görülmüştür.

Çalışmamızın konusu olan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, 1877-1939 yılları arasında dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını kapsayan zor bir devirde yaşamıştır. Bu devir, Batı'nın üstünlüğünün her alanda kabul edildiği, dengelerin alt üst olduğu Osmanlının birtakım düzenleme ve yenilikler yaparak toparlanmaya çalıştığı, varoluş mücadelesi verdiği ve yeni bir devletin doğum sancılarının çekildiği bir devirdir.

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, Osmanlı Devleti'nin siyasî, ekonomik ve toplumsal yönden en zorlu döneminde tahta çıkan II. Abdülhamid'in padişahlık dönemine

¹⁰ Banarlı, *a.g.e.*, s. 830.

tanıklık etmiştir. II. Abdülhamid, zekice siyaseti ile Osmanlı İmparatorluğu'nu otuz üç yıl daha ayakta tutmayı becermiştir. XIX. ve XX. yüzyıllar Türk milleti için her bakımdan son derece sancılı geçmiş, imparatorluk bakiyesinden yeni bir devletin ortaya çıkması ve halkın, aydınların bu yeni duruma uyum sağlaması hiç de kolay olmamıştır.

XX. yüzyıla baktığımızda Balkan ve ardından I. Dünya savaşıyla siyasî, ekonomik ve toplumsal bakımdan adeta çökmüş bir devlet karşımızda görürüz. Bu son derece kötü durumdan edebî hayatın da etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde çekilen sıkıntıları gören ve yaşayan Türk aydınları edebiyatta milliliği başlatmışlardır.

Çanakkale Savaşı'ndan sonra İstiklal Savaşı da yapacak olan bu milletin gelecekteki milli kahramanları, hep bu zor zamanların gençleri ve genç vatanseverleriydi. İşte bu nedenle yeni Türk devletinin gideceği yol kendiliğinden beliriyor ve 1909 yıllarındaki genç Türk hükümetine ışık tutuyordu.¹¹

Bu dönemde aralarında çalışmamıza konu olan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun da bulunduğu, Mehmet Akif, Yahya Kemal Beyatlı, Asaf Halet Çelebi gibi Dîvân şiir kültüründen beslenen, geleneğe bağlı ve milli edebiyatçılar yetişmiştir.

Tanzimat'ı Dîvân ve Servet-i Fünun arasında mecazdan hakikate bir köprü olarak değerlendiren Dîvân edebiyatını bir uyku Tanzimat edebiyatını ise bir uyanış bir esneyiş ve geriniş şeklinde tanımlayan, Tanzimat şairlerini Dîvân şiiri nazım şekillerini kullanıp onun kabuller dünyası paralelinde şiir yazdıkları hatta dîvân tertip ettikleri gerekçesiyle eleştiren eski Türk edebiyatı uzmanlarından Abdülbaki Gölpınarlı, Dîvân edebiyatını da orijinal olmaması, İran şiirinin kötü bir kopyası olması, hayattan kopuk olması gibi çeşitli yönlerden eleştirir.¹²

Klasik edebiyat uzmanı olarak kabul edilen bazı yazarlar, bu edebiyatı gözden düşürmek amacıyla adeta özel gayret içerisine girmelerine karşın İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Alvarlı Efe olarak da bilinen Erzurumlu Muhammed Lutfî, Sivaslı Şeyh

¹¹ Banarlı, *a.g.e.*, s. 1100.

¹² Abdülbaki Gölpınarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, Marmara Kitapevi, İstanbul, 1945, s. 118.

Halid, Osman Kemali ve Mustafa Fehmi Gerçekler gibi Klasik şiir geleneğine bağılı kalarak şiir yazan ve eserler telif eden önemli sanatçılar da yetişmiştir.¹³

II. Dünya Savaşı ile beraber kültürel emperyalizm, özgürlük gibi kavramlar öze dönüşü, tarihî miras ve yerlilikten istifade etme düşüncesini de beslemiştir. Bu dönemde Necip Fazıl, Peyam Safa, Kemal Tahir, Tarık Buğra, Samiha Ayverdi gibi tarihî birikimi esas alan sanatçıların yanında Cemil Meriç, Nurettin Topçu gibi aydınların çabaları göze çarpar.¹⁴

Bir medeniyet havzasından bir başka medeniyet havzasına geçme zorunluluğunun duyulduğu Tanzimat Dönemi’de ve XX. yüzyılda yaşayan kimi Türk edebiyatçıları Dîvân şiiri geleneği ile bağlarını zihniyet, yapı, muhteva ve söyleyiş bakımından devam ettirmiştir.

Türk edebiyatının başlangıçtan günümüze ana hatları ile incelendiği *Türk İslam Edebiyatına Giriş* adlı eserinde Bilal Kemikli, gelenekle bağ kurma bağlamında XX. yüzyılda Arif Nihat Asya gibi pek çok şairin yeni bir yapı ile tevhid, münacat, na‘t gibi klasik türlerde şiir yazarak gelenekten kopmamamış olmalarına, Yavuz Bülent Bakiler, İlhan Geçer, Mehmet Çınarlı, Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt, Sezai Karakoç gibi sanatçıların Dîvân şiiri geleneği ile bağlarını devam ettirmelerine vurgu yapar.¹⁵

Sonuç itibarıyla Balkan ve I. Dünya savaşları, siyasî, ekonomik ve sosyal yönden zarar görmüş, yıpranmış bir devlet profili ortaya çıkarmış, devletin neredeyse iki asır sürdürdüğü ıslahat istikrarı sağlayamamış ve eski-yeni tartışmalarına yol açmıştır. Yeninin benimsetilmesi için eskiyi unutturma çabası da toplumu her açıdan etkilemiştir. Sanat ve edebiyatta ortaya çıkan farklı edebî topluluklar ve çeşitli fikir akımları edebiyat açısından zenginlik olarak görülse de birbirine zıt edebî anlayışlar oluşturmuştur. Sanat ve edebiyatta meydana gelen bu ayrışma, siyasette de var olan duruma paralel olarak gelişmiştir. XX. yüzyılda yaşayan şairler, Dîvân şiiri geleneği estetik ve anlayışı ile modernleşme çabalarına has Türk şiir zevki ve kültürünün olanaklarından birlikte istifade etme şansına sahip olmuştur.

¹³ Bilal Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı, Giriş*, Emin Yayınları, Bursa, 2010, s. 102-103.

¹⁴ Kemikli, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁵ *a.g.e.*, s. 104.

BİRİNCİ BÖLÜM

SALÂHÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

XX. yüzyıl biyografi kaynaklarından *Tuhfe-i Nâilî* ile *Eslâf*'ta Salâhî'ye yer verilmemiştir. Dönemin tezkirelerinden İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*, Sadettin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserleri ile Fevziye Abdullah Tansel'in *XX. Asır Türk Edebiyatının Unutulmaması Gereken Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu* adlı makalesi Salâhî hakkında bilgi veren kaynaklardır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*, Sadettin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* ve bu eserlerin dışında üç ayrı hal tercümesinden faydalandığını belirten Fevziye Abdullah Tansel, makalesinde Salâhî hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Fevziye Abdullah Tansel, bu makalesinde İbnülemin Mahmut Kemal ile Sadettin Nüzhet Ergun'un Ali Salâhî hakkında bilgi verirken kendisi tarafından yazılan hal tercümelerine dayandıklarını ifade eder. Bu üç kaynak dışında *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* gibi kaynaklar ise bu üç kaynaktan birebir aktarma denebilecek nitelikte bilgiler vermektedir.

Manzum ve mensur eserlerinde Salâhî ve Ali Salâhî mahlaslarını kullanan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun hayatı hakkındaki değerlendirmelerimizi bu üç kaynağı esas alarak yaptık.

İnal, *Son Asır Türk Şairleri*'nde Salâhî'nin doğum yeri, yılı ve tahsili hakkında bilgi verdikten sonra çeşitli memurluk görevlerini ve muallimlik yaptığı okulları sıralamıştır.

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Encümeni üyeliğinden emekli Hüseyin Hüsnü Bey'in oğludur. 1877 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Kadırga Rüştî Mektebinde ve İstanbul Mülki İdadisinde tahsilini tamamlayarak diplomasını aldı. Arap ve Farsça dillerinden özel dersler gördü. Fransızca da okudu. Teftiş ve Muayene Encümeni Kaleminde görev aldı. Ayasofya ve Beyazıt Rüştîlerinde güzel yazı ve Türkçe dersleri verdi. Kütüphaneler müfettişliğinde, tedrisat-ı tadiye ve âliye mümeyyizliklerinde, Bezm-i Alem,

İstanbul, Davutpaşa Sultanileri, Darü'l-Muallimin ve Pertevniyal Lisesinde Arapça, Farça, Türkçe ve Edebiyat dersleri muallimliği yaptı. 1936 yılında kendi isteği ile emekli oldu.¹⁶

Kaynaklarda evlendiğine veya çocuk sahibi olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmayan Salâhî'nin muallimlik yaptığı Bezm-i Alem Kız Lisesi, Erenköy Lisesi ve Ankara Lisesi için marş sözleri yazdığını, *Aşkın Sesi* adlı muhtasar *Dîvân*'ındaki *Bir Tenezzüh Hatırası* adlı şiirinden onun öğrencileri ile ne kadar samimi olduğunu ve evlatları gibi gördüğü öğrencileri tarafından ne çok sevildiğini anlıyoruz.

Bir taraftan vatanın sevgili evlâdı hele

Hemdem oldu babadan sevgili üstâdıyla [Ms.9/12]

Yok tekellüfle taşanu' ne şamîmî bir ân!

Hepsi güller gibi pür-ğande, nezâhet-efşân [Ms.9/13]

İnal, Salâhî'nin biyografisinde devlet kademlerindeki çeşitli memurluk ve farklı mekteplerdeki muallimlik görevlerini saydıktan sonra çevresinde bulunan ve onu etkileyen şahsiyetlere kısaca değinmiş ancak Ergun, bu mevzuda biraz daha ayrıntıya girmiştir.

Ali Salâhaddin, ilk tahsilini babasından aldı. Bazı mekteplerde yazı hocalığı da yapan babası Hasan Hüsnü Bey, hattatlıkta ve kitabette yetkin bir adamdı. Ali Salâhaddin'in hattatlık ve kitabette babasının etkisi büyük olmuştur. Sonra Meclisi Maarif üyesi Esad Efendi'den Arapça dersi almıştır. Yemen alimlerinden Şeyh Mehmed Sanavî, musikişinas, şair Musullu Hâfız Osman gibi şahsiyetlerden ve özellikle Hacı Zihnî Efendi'den de çokça yararlanmış. Farsça tahsilini Esad Efendi'den almış ve *Hâfız Dîvânı*'nı bütünüyle Esad Efendi'den okumuştur. Encümeni teftiş ve muayene üyelerinden Mülkiye Fransızca öğretmeni Lavasi'den de Fransızca öğrenmiştir.¹⁷

¹⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, C.3, s. 1609.

¹⁷ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Suhulet Matbaası, İstanbul, 1936, C.1, s. 463.

Salâhî'nin, Arap ve Fars lisanlarından iyi anladığını, bu lisanlarla yazmış olduğu şiirlerinden, nesir parçaları ile tercümelerinden anlıyoruz. Nitekim İnal da Ali Salâhaddin'in tercüme sahasındaki başarısı hakkında *Son Asır Türk Şairleri*'nde:

“ Arab ve Fûrs lisanlarında nazm ve nesre muktedir olanlardan idi. ”¹⁸

şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.

Ali Salâhî'nin fikren gelişip olgunlaşmasında özellikle babası Hüseyin Hüsnü Bey'in önemli tesirleri olmuştur. Bazı mekteplerde hattatlık dersi veren Hüseyin Hüsnü Bey, hat sanatının yanı sıra hitabetiyle de tanınmıştı. Babasının sahip olduğu bu vasıflar, yazısının şeklen güzelliği, edebiyata olan meyli bakımından Ali Salâhî'de de kendini göstermektedir. Elde mevcut, el yazısı ile hâl tercümelerinde, Teftiş ve Muayene Heyeti Reisi Abdullah Hasib ve Hacı Zihnî Efendi'den istifade ettiği kaydedilmiştir.¹⁹

Hakkında yazılan biyografik kaynaklar ve incelediğimiz eserlerini göz önünde bulundurarak Salâhî'nin hayat çizgisi ve yetiştiği çevreyi incelediğimizde başta babası Hüseyin Hüsnü Bey olmak üzere fikri ve manevi olgunlaşmasında Hacı Zihnî Efendi, Esad Efendi, Hâfız Osman ve Abdullah Hasib'in öne çıkan isimler olduğunu görürüz. Salâhî'nin milletin irfan hocası olarak nitelendirdiği ve *Meşâhirü'n-Nisâ* eseriyle tanınan Zihnî Efendi'nin ölümü dolayısıyla *Dîvân*'ında yer verdiği mersiyede ona karşı hayranlığını dile getirmiştir. Salâhî'nin Zihnî Efendi kadar etkilendiği bir başka şahsiyet, musikide ve hitabette üstad olan Musullu Hâfız Osman'dır. *Dîvân*'daki birkaç şiirde Salâhî'nin musikiye ilgisi ve bu alandaki bilgisi açıkça görülmektedir. Salâhî, manevi bakımdan kendisine tesir eden ve Mevlevilik tarikatına bağlı önemli bir şahsiyet olan Hâfız Osman için bir kaside yazmıştır. Esad Efendi ve Abdullah Hasib'den ise Arapça ve Farsçasını ilerletmek bakımdan istifade etmiş ancak *Dîvân*'ında bu iki isme yer vermemiştir.

Çocukluğundan itibaren şiir yazmaya başlayan Ali Salâhaddin, on dokuz yaşındayken Hersekli Arif Hikmet'in bir gazeline tahmis yazmış ve Arif Hikmet tarafından takdir edilmişti. Ali Salâhaddin'in ilk şiirleri Halil Edib'in dergisinde yayımlandı. 1908 inkılabından sonra Refei Avnî'nin yayımladığı ve haftalık çıkan

¹⁸ İnal, *a.g.e.*, s. 1609.

¹⁹ Fevziye Abdullah Tansel, “XX. Asrın Unutulmaması Gereken Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu”, *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S.3, 1973, s. 266.

Merâm'da da şiirleri yayımlandı. Bu dergide edebî yazılar yazardı. Sonra *Misbah*, *Beyânü'l-Hak*, *Sırât-ı Müstakîm* gibi dergilerde bazı şiir ve yazıları yayımlandı.²⁰

İslamcılık fikrine bağlı Mehmed Akif ve arkadaşlarının eserlerinin basıldığı *Sırât-ı Müstakîm* sonraki adıyla *Sebîlü'r-Reşâd*'da şiirleri yayımlanan Salâhî'nin özellikle İslam tarihi ile ilgili manzum hikâyelerinde ve Milli Mücadele temalı şiirlerinde Mehmed Akif üslûbunun tesirleri açıkça görülür.

Salâhî'nin iki eseri basılmıştır. Bunlardan biri Musullu Hâfız Osman'ın takdim ve takdir yazısını içeren mensur bir eser olan *Mehâsin-i Ahlâk*, diğeri ise çalışma konularımızdan biri olan olan *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'dır. Bu iki matbu eser dışında aralarında yine çalışma konumuz *Nuhbetü'l-Emsâl*'in de olduğu çok sayıda Arapça tercüme eser ile şiir defterleri bırakan Salâhî, İbnülemin Mahmut Kemal'in talebi üzerine verdiği hâl tercümesinde bu eserlerine kısaca değinmiştir.

Yetiştği kültür çevresi, edebî muhit, ders aldığı hocalar Salâhî'yi üretken bir şair kılmıştır. Ancak Salâhî, günümüze kadar yeterince tanınmamış, eserleri hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Hayatı hakkında da bilgiler oldukça sınırlıdır. Salâhî ve eserlerine dair en fazla bilgiye sahip Tansel, makalesinin sonunda Salâhî'yi *Dîvân* edebiyatı şiir geleneğinin sönmeye başladığı XX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve döneminin şairleri arasında, dinî, tasavvufî ve ahlakî şiirin unutulmaması icap eden önemli temsilcilerinden biri olarak değerlendirmiş vefat tarihi ve yeri ile ilgili kısaca bilgi vermiştir.

İstanbul Kız Lisesi, Erkek Muallim Mektebi, Davutpaşa ve Üsküdar Orta Mektepleri ile Hayriyye ve Pertevniyal Liselerinde Türkçe ve Edebiyat dersleri vermiştir. 1936'da yılında elli dokuz yaşındayken kendi isteği ile Pertevniyal Lisesi'nden emekli olmuştur. Son yıllarında akciğer kanserinden rahatsız olan Salâhî, İstanbul'da, Gureba Hastanesinde, 19 Zi'lkade 1358 (31 Aralık, 1939) tarihinde vefat etmiş ve Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.²¹

²⁰ Ergun, *a.g.e.*, s. 463.

²¹ Tansel, *a.g.m.*, s. 266.

1.2. Edebî Şahsiyeti

1.2.1. Mahlası

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, *Dîvân*'ında *Gazeliyyat* bölümündeki gazeller ile Farsça şiirlerinde mahlas kullanmış, geri kalan şiirlerinde ise mahlas kullanmamıştır. Bu durum, Ali Salâhaddin'in hem *Dîvân* şiiri geleneğinden hem de yeni şiir anlayışından etkilenmiş olması ile izah etmek mümkündür. Dergilerde yayımlanan bazı şiirlerinde ise Ali Salâhî ismini kullanmıştır.

Dîvân şiiri geleneğinde gelişigüzel seçilmeyen mahlasta şairin kişiliğini veya öne çıkan bir eğilimini ya da gönlünde yaşattığı, idealize ettiği, bir vasfı yansıtmaya dikkat edildiğinden her mahlas bilinçli bir şekilde ve itina ile alınmıştır.²²

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu da gazellerinde ve Farsça şiirlerinde tasavvufi kimliğinin bir yansıması ve mizacına uygun olarak “İyi duruma gelme, düzelme, doğruluktan, dürüstlükten ayrılmama, dinin yasakladığı şeylerden kaçınma” gibi anlamlara gelen ve ikinci ismi Salâhaddin'in kısaltılmış şekli olan Salâhî takma ismini kendine uygun görmüştür.

1.2.2. Şairliği ve Etkilendiği Şahsiyetler

Salâhî, *Dîvân* şiiri zevki ile kültürünün ve Tanzimat sonrasını önceki dönemlerden ayıran modernleşmeye özgü şiir zevki ve kültürünün sunduğu imkanlardan birlikte yararlanmıştır. *Dîvân*'ında Batı'dan alınan sone nazım şekli ile bir şiir, çapraz diziliş (rimes croisées) nazım şekliyle de iki şiir bulunmaktadır. Aruz vezniyle klasik nazım şekillerinden murabba, muhammes müseddes gibi türleri kullanmakla beraber bu nazım şekillerinde yapı olarak değişikliğe gitmiş nazım şekillerindeki bu yenilik Tanzimat döneminde başladığı için Tanzimata özgü diyebileceğimiz her bendi kendi içinde uyaklı murabba, muhammes ve müseddesler yazmıştır. Tanzimat sonrası başlayan şiirdeki yeni anlayışın gereği olarak bazı gazellerinde ise içerik olarak değişikliğe gitmiş, başlığı ve konu bütünlüğü olan gazeller yazmıştır.

²² Ömer Faruk Akün, *Dîvân Edebiyatı*, İsam Yayınları, Ankara, 2013, s. 45.

Klasik Türk şiirinin iyice gözden düştüğü ve bu geleneğin temsilcilerine nadiren rastlandığı XX. yüzyılda yaşayan Salâhî, gelenekten ayrı düştüğü hususlardan biri de soyut ve bireysel temalardan sosyal temalara yönelmesidir. Salâhî XX. yüzyıl dinî-tasavvufî şiirin temsilcisi olarak Dîvân şiiri geleneğinden farklı olarak yaşadığı dönemin adeta fotoğrafını çekmiş, döneminin tarihî ve sosyal hadiselerine tanıklık etmiştir. Milli Mücadele temalı *Dumlupınar Şehîdlerine, İzmir’e Kavuştuk, Şanlı Ordu ve Hasbihâl-i Hilâl* gibi şiirleri dinî ve milli bir duyarlılıkla yazılmıştır. Vatan, bağımsızlık, zafer coşkusunun vurgulandığı bu şiirlerinde Mehmet Akif ve Namık Kemal’in coşkun üslûplarından etkilenme vardır. Gelenekten farklı olarak özellikle bu tarz tarihî hadiseleri işlediği şiirlerinde ve diğer şiirlerinde anjambman olarak tanımlanan cümlelerin bir dizede bitmemesi, öteki dizelere sarkması, konu ve anlam bütünlüğünün olması edebiyatta yeni anlayışların sonucudur.

Ey şanlı ordu sensiñ mişbâhı kârzârıñ
Seyfiñde müncelîdir âyât-ı Kırdigârıñ [K.3/1]

İstānbül’a girince zîncîri qahrı kırdıñ
Bir ānlı şān qazandı nām-ı fütūhkārıñ! [K.3/2]

Salâhî Dîvânı’nda bazı şiirlerde yeni anlayışın gereği olarak realiteye uymayan tasvirler yerini gerçekçi tabiat tasvirleri, yaşanan somut mekanların tasvirine bırakmıştır. Bu tespitimize örnek olarak Salâhî’nin Lale Devri’nin meşhur gezinti yerlerinden olan Göksu’ya öğrencileri ile beraber yaptıkları gezintiyi Nedimâne bir üslûpla anlattığı *Bir Tenezzüh Hatırası* şiiri verilebilir.

Eylediñ ‘azm-i sefer Göksu’ya, Kuytudere’ye
O nezihâne tenezzüh ne şamîmî gâye! [Ms.9/1]

Çol kanat açmada gūyā ki bütün meşcereler
Şanki esrārını Göksu bize ifşā eyler! [Ms.9/3]

Salâhî, hece ölçüsüne itibar etmemiş, hep aruzu kullanmıştır. Klasik nazım şekillerinin yanında sınırlı sayıda da olsa Batı'dan alınan nazım şekillerini de kullanmıştır. Salâhî'nin dili işlediği derin felsefî fikirler nedeniyle ağırdır. Yetiştği sosyal ve kültürel çevre ile dinî, felsefî eserlerin en nitelikli olanlarını çokça okumasıyla edindiği bilgiler, Salâhî'yi bu kulvarda yazdığı şiirlerde başarıya ulaştırmış ve onu XX. asrın ilk yarısında yaşayan şairler arasında, dinî, tasavvufî ve ahlakî şiirin önemli bir temsilcisi konumuna getirmiştir.²³

Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ında yer alan şiirleri konu bakımından çeşitlilik arz eder. Çevresinde yaşanan sosyal ve tarihî hadiseler, doğa güzellikleri onun için birer esin kaynağıdır. Gazelleri ise çoğunlukla tasavvufî içeriklidir. Dinî-tasavvufî şiirlerini en başarılı, en güzel şiirler olarak gören Tansel, dinî-tasavvufî şiirlerdeki başarısını yetiştği kültürel çevre, aldığı eğitim ve çokça okuduğu nitelikli kitaplara bağlamış, örnek olarak da *Levh-i Kaza*, *İlhâm-ı Kur'an*, *Hayat*, *Toprak* gibi şiirlerini zikretmiştir. Tansel; kış, bahar, hazan gibi tabiat güzelliklerini işleyen şiirlerini dinî-tasavvufî ve felsefî şiirleri kadar başarılı bulmamıştır.

Salâhî'nin bazı gazellerinde Fuzûlî tesiri görülür. Salâhî'nin özellikle yalnızlık temalı “-dan gayrı redifli” bir gazelinde kullanılan vezin kalıbı, beyit sayısı ve üslûp dikkate alındığında bu tesir daha net görülür.

Ne yanar kimse bana ateş-i dilden özge

Ne açar kimse kapım bad-ı sabadan gayrı²⁴

Bir gelen yok yanıma bād-ı şabādan ğayrı

Ses veren yok sesime āh-ı şadādan ğayrı [G.50/1]

Dîvân'da *Felsefe-i Hakikat* adlı muhammeste muhteva ve üslûp bakımından hikemî tarzın temsilcisi olan Nâbî'nin etkisi görülür. Bu şiirin özellikle dördüncü bendinde Nâbî'nin:

Ne sendendir, ne bendendir, ne çarh-ı kineverdendir

Bu derdi ser-humârın neş'e-i câm-ı kaderdendir²⁵

²³ Tansel, *a.g.m.*, s. 282.

²⁴ Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel vd., *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 263.

²⁵ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997, s. 528.

matlalı gazelinin etkisi hissedilir.

Bu pîç u tâb-ı insāna ümîd-i ğam fezādandır
 Kıyāmetler kıpırmak şive-i hükm-i kazādandır
 Bütün feryād-ı âteş-bârlar ‘aks-i sadādandır
Ne sendendir, ne bendendir, ne de bir mâcerādandır
Bu baht-ı kec-reviş icāb-ı taqdîr-i Hudā’dandır [Mh.1/4]

Yine *Hikemî Parçalar* başlıklı ve her beyti kendi içinde uyaklı mesnevi şeklinde yazdığı bir şiirindeki beyitler, hikmet edebiyatının üstadı olarak bilinen Nâbî’yi çağrıştırmaktadır.

‘Aâletle ne mümkün nâ’il-i mecd ü şeref olmak
 Bütün bir devr-i devr-â-devrdir mâhı kılan parlak [Ms.3/11]

Salâhî’nin ahlakî-hikemî mesajlar içeren çok sayıda mesel, hikmet, beyit ve dörtlüklerden oluşan *Nuhbetü’l-Emsâl ile Mehâsin-i Ahlâk* gibi didaktik eserler yazmış olması, yanı sıra Fars edebiyatının ünlü *Gülîstan ve Bostan* şairi Sa‘dî’ye bir kaside yazmış olması, Sa‘dî’ye hayranlık duymasının, onun tasavvufî-ahlakî şiir anlayışından etkilenmesinin sonucudur.

Sa‘dî hezâr-ı gülşen-i herdem-i bahârdır
 Sa‘dî bahâr-ı dem-be-dem-i nefha-bârdır! [K.1/1]

Nezîh olsun denâ’etden yeter ki ‘ırz u nāmûsuñ
 Temizdir giydiğîn şeyler velev köhne, palâs olsun [Ms. 3/1]

Kimseye hayrı olmayan zengin
 Yağmuru olmayan bulut gibidir (s. 113)

Salâhî’nin Sa‘dî’nin yanı sıra Fars edebiyatının önde gelen lirik şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî’den de etkilendiğini görüyoruz. *Dîvân*’ın çevirisini yaptığımız Farsça şiirler kısmında Salâhî, Hâfız-ı Şîrâzî’nin,

Ey nesîm-i seher ârâmgeh-i yâr kucâst
 Menzil-i ân but-i âşık-kuş-i ayyâr kucâst ²⁶

²⁶ Hafız-ı Şîrâzî, Hâfız Dîvânı, (Çev. Abdülkadir Gölpinarlı), MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 81.

matlalı gazeli ile

An siyeh çerde ki şîrînî-i âlem bâ-üst

Çeşm-i meygûn, leb-i handân, dil-i hurrem bâ-üst ²⁷

matlalı gazelini tahmis etmiştir.

Salâhî'nin,

Bir zamân dergâh-ı dilde hây u hûlar var idi

Zevk-i dilden anlayan Allah-gûlar var idi ²⁸

matlalı gazelinin Nedim'in,

Sînede evvel ne muhrik ârzûlar vâri idi

Lebde serkeş âhlar âteşli hûlar vâri idi ²⁹

matlalı gazeline nazire olması ve diğer nazım şekillerine göre gazellerinin bir kısmındaki görece sade dil, sözcük, ses tekrarları ve rediflerle sağlanan güçlü ahenk bakımından Lale Devri Dîvân şiirinin güçlü şairlerinden Nedim'den de üslûp yönüyle etkilendiğini gösterir.

Hemzebân yok mahrem-i esrâr olan bir yâr yok

Dide-i bîdâr yok hem 'âşık-ı dîdâr yok [G.30/1]

Bir elde gül, bir elde mül gazel-serâ olup da sen

Tarab-serâ-yı kalb-i pâke neş'e-bâr olur musuñ [G.34/4]

Salâhî, Yenişehirli Avnî'nin beytû'l-gazel diyebileceğimiz meşhur,

Âblar dülâblar yek-digerinden âh eder

Birbirinden müşteki mağdurlar gaddârlar ³⁰

beyitinde geçen “*Birbirinden müşteki mağdurlar gaddârlar*” dizesini *Feryâd* adlı müseddesinin son bendinde tırnak içinde alıntılıp aynen kullanmıştır.

²⁷ Şirazi, a.g.e., s. 20.

²⁸ Tansel, a.g.m., s. 279.

²⁹ Şevket Kutkan, *Nedim Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara, 1992, s. 121.

³⁰ Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şuara ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, (doktora tezi), Atatürk Üniv., Sosyal Bilimler Enst., 1998, s. 744.

Şadme-i fikr u nazardan berķ-i ateş-bârlar
 Müncelî olmuş da Nemrūdâne hep inkârlar
 Rû-nümâ olmakda hayfâ vâý gidi hüşyârlar!
 Mün‘ akis âvâzdan mı nâle-i kuhsârlar?
 Çarpışan ecrâmdan mı yoksa âh u zârlar?
 “Birbirinden müşteķî mağdûrlar, ğaddârlar!” [Msđ. 5/6]

Salâhî, ayrıca tasavvufî fikirlerinden etkilendiği Yenişehirli Avnî’nin,

Dil-dâre degül bir dil-i şeydâ mütehayyir
 Envâr-ı tecellâsına Mûsâ mütehayyir ³¹

matlalı gazeline nazire yazmış, bir bakıma ona olan hayranlığını ortaya koymuştur.

Leylâ’ya süveydâ, dil-i şeydâ mütehayyir
 Sevdâ-yı süveydâya da leylâ mütehayyir! [G. 2/1]

Salâhî, kaside ve gazellerinde “vatan, hürriyet, hak, adalet” gibi yeni konu ve temaları coşkun bir söyleyişle işleyen, İslamcılık akımının temsilcilerinden Tanzimat şairi Namık Kemal’in iki gazeli ile iki beytini tahmis etmiştir. Salâhî’nin Namık Kemal gibi şiirlerinde toplum ile ilgili yeni kavramları kullanması, milli mücadele temalı şiirlerindeki coşkun söyleyişi, bizi çağdaşı olduğu vatan şairinin özellikle de vatan, zulüm ve istibdat temalı şiirlerinden etkilendiği sonucuna ulaştırır.

Rûh-ı feyz-â-feyz-i hürriyyet cihân-ı lâ-yezâl
 Zîr ü bâlâ mazhar-ı iclâl-ı Rabb-i zü’l-Celâl
 Bir tecellizâr-ı şevķ-â-şevķdir işte şu hâl
 Ben esîr-i ‘aşkıyım sulţân-ı hürriyyet Kemâl
 Âlem-i yekser ‘alâ’ıķden ser-âzâd etse de ³² [T.1/12]

Rüsûm i‘ tilâdan, şâ’ibât-ı mäsivâdan geç
 Ridâ-püş-ı melâmet ol Şüreyyâ’dan şerâdan geç
 Yoluñ uğrarsa kırķma meşhed-i kerb ü belâdan geç

³¹ Turan, a.g.t., 731.

³² Sadettin Nüzhet Ergun, *Namık Kemal, Hayatı ve Şiirleri*, Yeni Şark Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s. 95.

Hüseynî meşreb ol bir cān için havf u recādan geç

*Fezā-yı Kerbelā-yı ‘aşka gir merdāne merdāne*³³ [T.3/1]

Şiirlerinde felsefî düşünceler, ölüm duyguları ve insan kaderi gibi tema ve konular üzerinde durması, Abdülhak Hamit Tarhan’ın üç şiirine nazire yazmış olması bakımından Salâhî üzerinde Türk edebiyatında “şiire metafizik ürpertiye getiren şair” olarak da bilinen Hamit’in yoğun tesiri olduğunu gösterir.

Salâhî’nin,

Zünün içinde nazar nehc-i Hakkı fâriktir

Fünün içinde cünün nâţık-ı haķâyıktır [G.1/1]

matlalı gazeli Hamit’in,

Benim bugün sanırım, gördüğüm fenâlıktır.

Demem ki böyle fenâlık Hudâ’ya layıktır.³⁴

matlalı gazeline, Salâhî’nin,

Gezer hayâl-i muhabbet şehâb şeklinde

‘Ayân olur baña yârim nikâb şeklinde [G.3/1]

matlalı gazeli, Hamit’in,

Evet, hakikat-i eşya türâb şeklinde!..

Bunun edillesi var, bî-hisâb şeklinde.³⁵

matlalı gazeline, yine Salâhî’nin,

Hamıyyetiyle tefâhür-sezâdır insâna

Biraz da şor baķalım ol su ’âli vicdâna. [G.5/1]

matlalı gazeli, Hamit’in,

Hudâ önünde gerek bir vazife insana

Ki bilmeden bunu ifâ eder o bîgâne.³⁶

matlalı gazeline nazire olarak yazılmıştır.

Salâhî, Tevfik Fikret’in üslûbundan etkilenererek, Fikret’in gençlik dönemi aşk temalı gazellerinden,

³³ Ömer Faruk Akün, *Namık Kemal’in Mektupları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972, s. 514.

³⁴ İnci Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan Bütün Şiirleri*, 3. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2019, s. 185.

³⁵ Enginün, *a.g.e.*, s. 189.

³⁶ *a.g.e.*, s. 186.

Bir çehre isterim ki, hayâl, anlaşılmasın;

Bir nükte-i cemâl ki lâl, anlaşılmasın.³⁷

matlalı gazeline nazire yazmıştır.

Bir hâle isterim ki hilâl anlaşılmasın

Bir leyl isterim ki zılâl anlaşılmasın [G.8/1]

Salâhî'nin Mehmed Akif ve arkadaşlarının eserlerinin yer aldığı *Sırât-ı Müstakîm*'de şiir ve yazıları yayımlanmıştır. Salâhî, Mehmed Akif'in üslûbundan etkilenmiş, bazı manzumelerinin konularını Akif gibi İslam tarihinin hamasî, milli ve ahlakî dersler alınabilecek vakalarından seçmiştir. *Telehhüf-i Mâder* serlevhalı şiiri, son Endülüs hükümdarlarından Ebû Abdullah Muhammed b. Ali namı diğer Abdullah es-Sagir'in annesi Aişe'nin oğluna azar içeren hitabı şeklinde düzenlenmiştir. İslam tarihinden esinlenen Salâhî'nin bu tarz şiirlerinde, üslûp ve seçilen güçlü kadın karakterler bakımından Mehmed Akif'in manzum hikâyelerinin etkileri açıkça görülmektedir.

Salâhî'nin dinî-tasavvufî ve ahlâkî fikirlerini içeren *Kibir ve Azamet*, *Felsefe-i Hakikat*, *Vicdân*, *Toprak* serlevhalarını taşıyan şiirleri Arapça ve Farsçaya hakimiyetini bu dillerin edebiyatlarına vukufiyetini göstermesi bakımından önemlidir.

Gerek *Dîvân*'ında gerekse de *Nuhbetü'l-Emsâl*'de cehalet, ye's ve tembelliğin topluma zararlarını dile getirmesi, azmi, çalışmayı, güzel ahlakı, doğruluğu ve dürüstlüğü sıklıkla kullanıp yüceltmesi yönüyle de Akif etkisinden söz edilebilir.

Devâsı olmayan bir hastalık ancak belâhetdir

Müdāvâtı kolay 'illet de bi'n-nisbe cehâletdir [G.14/1]

'Azm u şebât âdemi neyl-i merâm eder

Aldırmayan mezâhıma dünyâyı râm eder (s. 40)

³⁷ Tefvîk Fikret, *Rûbab-ı Şikeste*, (hızl. İbrahim Tüzer, Selçuk Atay), 3. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2019, s. 483.

Salâhî'nin *Hasbîhâl-i Hilâl* şiiri ile *İstiklâl Marşımız* arasında kullanılan kavramlar ve imgeler yönüyle benzerliklerin yanında Salâhî'nin söz konusu şiirinde tıpkı *İstiklâl Marşı*'nda olduğu gibi coşkun bir söyleyiş ve hitabet üslûbu görülür.

Şımarıklık yeter **ey haddinî bilmez unşur !**

Azıcık maskeni kaldır bu tecâvüz çoktur [Ms. 2/1]

Benim imân gibi hiç ölmeyecek rûhum **var** [Ms. 2/5]

O ezânlar yine **çın çın ötüyor korkma şakın** [Ms. 2/16]

Şühedâ makberesi **toprağımın** zerreleri [Ms. 2/22]

O benim sevgili **yurdum** ona toz kondurmam [Ms. 2/24]

Parlayan kanlarımın kaşresi bir **yıldızdır** [Ms. 2/2]

Salâhî'nin *Dîvân*'da keman, tanbur gibi musiki aletlerini ve bu aletlerin ruh dünyamızdaki etkilerini anlattığı *Kemân u Tanbûr*, *Şerhu's-Sudûr Fî Nağmeti't-Tanbûr* adlı şiirleri, özellikle Hâfız Osman'dan aldığı musiki eğitiminin edebî verimleridir. Salâhî'nin *Mehâsin-i Ahlâk* adlı mensur eserinde Hâfız Osman tarafından takdim ve takdir yazısı bulunması onun tarafından teşvik ve takdir edildiğini gösterir. Tansel'in makalesinde yer verdiği ancak *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'da yer almayan Hâfız Osman methiyesinde Salâhî'nin, Hâfız Osman'ın sesinin güzelliğini, musiki ve güzel konuşma sanatındaki kudretini ve şiirlerini övmesi ondan ne derece etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yaşa Osmân-ı latîfü'l-elhân, rûh-ı Dâvud'u kıalarsın ihyâ

Mûsıkî fenni seninle kâim, olamaz kabına İshâk resâ³⁸

Salâhî, *Şerhu's-Sudûr Fî Nağmeti't-Tanbûr* adlı mesnevi tarzında yazdığı şiirini Tanbûrî Cemil Bey'in oğlu Mesud Cemil için yazmış ve bir beyitte "mesud" sözcüğünü tevriyeli kullanmıştır. Salâhî, bu mesnevisinde ölçü ve ahenk bakımından tanburdan ilham aldığını ifade etmiştir.

Doğrusu (**mes'ûd**)suñ ey sâz-ı bî-mişl u [bî]-^c adîl

Dem-be-dem demsâzîñ olduğça nidâ-yı yâ Cemîl [Ms.8/11]

³⁸ Tansel, *a.g.m.* s. 269.

Sîne-i şâfiñdaki her tel birer âh-ı medîd

Şi‘ rimiñ vezniyle âhengi teliñden müstefîd [Ms.8/5]

Salâhî, *Dîvân*’ında o devrin Şark dillerini en iyi bilenlerinden, Arapça öğretimi için bir dizi kitap yazmış ve bu hususta bir yeni bir yol açmış olan, dinî ilimler alanında üstad olarak bilinen özellikle de *Meşâhirü’n-Nisâ* adlı eseri ile tanınan Hacı Zihnî Efendi’nin vefatı dolayısıyla bir mersiye yer vermiştir. Milletin irfan hocası olarak nitelediği Hacı Zihnî Efendi hakkındaki, *Zihnî Efendi’ye* serlevhalı mersiyesinde Salâhî’nin hayat ve ölüm hakkında felsefî fikirlerini görmek mümkündür.

Nerede bizde o diğkât o başîret heyhât

Ne te‘âmî bilemem yoksa mu‘ammâ mı hayât! [Ms. 6/26]

Çeşm-i diğkât gibi biñlerce şikâf- ı hayret

‘Adem-âbâda bakarlar da alırlar ‘ibret [Ms. 6/25]

Salâhî, şahsiyetine hayran olduğu hocası, son devir Osmanlı alimlerinden müderris Hacı Zihnî Efendi’nin ölümü dolayısıyla yazdığı mersiyesine yaşadığı büyük üzüntüyü aksettirmiştir.

Bu ne boşluk, bu ne fiğdân, bu ne esrâr-ı İlâh

Hâce-i ‘ilm ü edeb göçdü cihândan eyvâh! [Ms. 6/1]

Milletiñ hâce-i ‘irfânına lâkayd olmak

Koca bir kavmiñ olur maḥvına bâdî-i mutlâk [Ms. 6/14]

Dîvân’da Na‘t-ı Nebevî’den hemen sonra Hz. Ali için *Der Vâsf-ı Seyyidi’l-Evliyâ Sâlâr-ı Kavâfil-i Şühedâ Hazret-i ‘Alî* serlevhalı sekiz bentlik bir müseddes-i mütekerrir yazmış olması hem Türkçe hem de Farsça gazellerinde Hz. Ali’nin lakapları olan Bu Türeb, Haydar ve Murtaza’yı özellikle tasavvufî bağlamda sıklıkla kullanması, yine birçok şiirinde ehl-i beyte telmihte bulunması Salâhî’nin ehl-i beyte gönülden bağlılığının özellikle de Hz. Ali’ye taşkın bir muhabbet duymasının tezahürüdür.

Hâkpā-yı Bū Tūrāb olmak Şalāhî bir şeref
Mürg-i lāhūtî nevādır rūḥ-ı ser āzādımız [G.28/8]

Kerbelā yādıyla āğlarsa Şalāhî çok mudur
Hubb-ı ehl-i beytdir āyînimiz, kânūnumuz [G.25/5]

1.3. Tasavvufî Şahsiyeti

Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı *Dîvânı*'nı incelediğimizde tevhid ve na'ıtların özellikle de Türkçe ve Farsça gazellerin üslûbunu ve içeriğini belirleyen en önemli unsurun tasavvuf düşüncesi olduğunu görürüz.

Salâhî, *Dîvân*'ındaki gazellerde aşk, dergah, pir, tecelli, masiva, istigna, veli, fenafillah, beka, vahid, kesret, hırka, tecrid, terk, melamet, keşf gibi tasavvufî terimlere sıklıkla yer vermiştir. *Ali Salâhaddin Dîvânı' nın İncelenmesi* bölümde *Tasavvufî Unsurlar* başlığı altında bu kavramlar ile ilgili beyitlere genişçe yer verilmiştir.

Dîvân'ın *Gazeliyyat* bölümündeki gazellerin neredeyse tamamında tasavvufî temalar işlenmiştir. Salâhî'nin gazellerinde *Hüsn ü Aşk*'ta geçen kimi tasavvufî sembollerini çağrıştırmaları, bir beytinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Şems gibi mutasavvıfları anması, Mevlevî dedesi Şeyh Galib'in,

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü
Dayanır mı şişedir bu reh-i seng-sâre düştü ³⁹
matlalı gazeline nazire olarak,

Yine çeşm-i girye-bârim reh-i 'aşk-ı yâre düştü
Nigeh-i tegâfûlünden gönül âh u zâre düştü ⁴⁰
matlalı bir gazel yazmış olması Salâhî'nin Şeyh Galib'in tasavvuf anlayışından etkilendiğini düşündürmektedir.

³⁹ Haluk İpekten, *Şeyh Galip, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, ss. 129- 132

⁴⁰ Tansel, *a.g.m.*, s. 279.

Vādî-i ‘aşka girilmez ser u cān kaydıyla

Ser u cān kaydı hevā, silsile-i her mevcūd [G.11/6]

Sāgar-ı ser-şār şundu bir yed-i beyzā-yı ‘aşk

Zühre mest ü Şems mest ü Hāzret-i Hünkār mest! [G.9/8]

Salâhî, gazellerinde ene’l-Hak tabirine ve dolayısıyla Hallacı Mansur’a sıklıkla telmihte bulunmuştur.

Āteşleri envār kılan sensiñ Īlāhî,

Manşūr’u da ber-dār kılan sensiñ Īlāhî! [M.1/10]

İbnü’l-Arabî’nin vahdet-i vücûd telakkisinden etkilenen ve aynı zamanda İbnü’l-Arabî şarihi olan Salâhî gazellerinde vahdet-i vücûd anlayışına sıklıkla yer vermiştir.

Şûretde teḥālûf sebeb-i vaḥdet-i Hāk’dır

Ol vaḥdete her keşret-i eşyā müteḥayyir! [G.2/5]

Salâhî’nin Yenişehirli Avnî Bey’e mesnevi kâfiyesiyle *Merhum Avni Beg* başlıklı bir kasideyle Avnî Bey’in “- a mütehayyir” redifli bir gazeline nazire yazmış olması, Avnî Bey’in tasavvuf alayışından özellikle “vahdet-i vücûd” telakkisinden etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Avnî Bey’in şiirlerinde görülen yoğun ehli beyt sevgisi Salâhî’nin hem Türkçe hem de Farsça şiirlerinde de görülmektedir. İki şair arasında ortak bir diğer özellik de mesnevi kâfiyesi ile kaside yazmış olmalarıdır.

Bir kâ’ināt-ı şî’r idi ‘Avnî zamānîñ

Levḥ-i bülendi ‘arş-ı Īlāhî beyānîñ [Ms.10/1]

Şiirlerinde Hz. Ali sevgisi ve ehli beyte olan bağlılığını tasavvufî bağlamda sıklıkla ele alıp işlemesi her ne kadar akıllara Salâhî’nin Bektaşî-meşrep bir şair olabileceği düşüncesini getirse de Farsça bir gazelini tahmis ettiği Abdülkâdir-i Geylânî, Hazreti Hünkâr olarak nitelediği Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî ve Veysel

Karanî (bir beytinde Üveysî-meşreb olduğunu belirtir) gibi manevi önderlere olan muhabbetini şiirlerinde sergilemesini göz önüne aldığımızda Salâhî'nin genel manada İslam büyüklerine özellikle de Hz Ali'ye muhabbet beslediğini söyleyebiliriz.

Yemen'dir uğrağı enfâs-ı Rahmân'ın zihî enfâs
Üveysilik Salâhî meşreb-i sâfin Aden'den geç ⁴¹

1.4. Eserleri

1.4.1. Telif Eserleri

1.4.1.1. Aşkın Sesi

Salâhî'nin 1925'te *Aşkın Sesi* adlı kitabı basılncaya kadar şiirlerini 9 adet şiir defterine yazmıştır. *Aşkın Sesi*, bu defterlerdeki çok sayıda şiirden seçilenlerin derlenmesiyle yayıma hazırlanmıştır. Bu *Dîvân*'da bir araya getirilen şiirlerden bazıları, söz konusu defterlerde yer almadığından, bu şiirlerin çeşitli dergilerde neşr edilmiş şiirleri arasından intihap edilmiş ya da bir başka yere kaydettiği şiirler olduğunu çıkarabiliriz. ⁴²

Aşkın Sesi adlı *Dîvân*, Salâhî'nin 1925'de yayımlanan basılı yegâne şiir kitabıdır. Salâhî, bu eserinin ön söz niteliğindeki *Birkaç Söz* kısmında, o tarihe kadar yazmış olduğu şiirlerinden çoğunun Sultan Ahmet yangınında kitapları ile birlikte kül olduğunu, geri kalan bir kısmının da toprak zerrelere gibi şuraya buraya dağıldığını, elde kalanları, değersizliğinden dolayı bastırmak istemediğini fakat talebelerinin arzu ve ısrarlarına dayanamadığını kaydetmiştir. Onların çabaları ile mevcut şiirlerinden seçilenler bir defterde toplanmış, kendisi bunları gözden geçirip herhangi bir düzeltme ve değiştirme gereği dahi duymamış, hatta kitabına *Aşkın Sesi* adını uygun bulan da talebelerinden biri olmuştur, şeklinde *Dîvân*'ının kısaca öyküsünü yazmıştır

Aşkın Sesi adı verilen *Dîvân*'ı üç bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölümün başında, *Tevhîd-i Bâri*, *Na't-ı Nebevî* ve Hz. Ali hakkındaki şiirlerden

⁴¹ Tansel, *a.g.m.* s. 279.

⁴² *a.g.m.*, s. 266.

sonra, farklı tema ve konularda şiirler yer almaktadır. *Gazeliyyat* adı verilen ikinci bölümde ise gazeller kâfiyelerinin son harflerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Üçüncü bölümde yalnız Farsça gazel ve tahmisler bulunmaktadır. Gazeller dışında bütün şiirlerin sonunda yazıldıkları tarihler vardır. *Dîvân*'da birinci bölümde 48, ikinci bölümde 45, üçüncü bölümde 12 toplamda 105 adet şiir mevcuttur.

Tez çalışmamızın *Dîvân* ile ilgili kısmını bitirip *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercüme eserle ilgili kısmına başladığımız süreçte *Dîvân*'la ilgili yeni yapılmış iki çalışma tespit ettik. Bunlardan birincisi Ayşe Sağlam ve Mustafa Yiğitoğlu'nun inceleme-metin şeklindeki çalışmalarıdır. Bu çalışmada *Dîvân*'daki şiirlerin muhtevaları genel bir incelemeye tabi tutularak *Dîvân* yeni harflerle aktarılmıştır.⁴³ İkinci çalışma ise Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız ve Serhat Gültaş tarafından *Aşkın Sesi*'nin günümüz harflerine aktarılması şeklindedir.⁴⁴

Bu iki çalışmadan farklı olarak çalışmamızda *Dîvân*, yeni harflere aktarılırken transkribe de edildi. Şiirlerin nazım şekilleri ve vezinleri tespit edilip incelendi. Ayrıca *Dîvân*'ın akademik yönden ayrıntılı biçim ve içerik incelemesi yapıldı. *Dîvân*'daki şiirlerden ve biyografik kaynaklardan hareketle Salâhî'nin hayatı ile edebî ve tasavvufî şahsiyeti incelendi.

1.4.1.2. Ravzatü'l-İhlâs

Ali Salâhî'nin dokuz adet şiir defterinden biri de *Ravzatü'l-İhlâs* adlı defterdir ki Salâhî, bu defterinde edindiği dinî-tasavvufî bilgilere kendi düşünce ve duygularını da katarak, Tansel'in deyişiyle on dokuz adet din ve taavvuf büyüğünü canlandırmaya çalışmıştır.⁴⁵

Salâhî'nin *Ravzatü'l-İhlâs* adlı bu manzum eseri, tasavvufî içeriğe sahip kasidelerden oluşmuştur.

Hız. Peygamber ve ehli, halifeler, tarikat kurucuları, veliler kısaca ünlü din ve tasavvuf büyükleri için yazdığı kasideler bu eserde yer alır. *Ravzatü'l-İhlâs*, Hız. Ebû

⁴³ Ayşe Sağlam, Mustafa Yiğitoğlu, *Aşkın Sesi*, DBY Yayınları, Ankara, 2020.

⁴⁴ Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, Serhat Gültaş, *Aşkın Sesi*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020.

⁴⁵ Tansel, *a.g.m.*, s. 266.

Bekir, Hz. Osman, Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî, Abdülkâdir-i Geylânî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Hacı Bektâş-ı Velî, Veysel Karanî, Muhyiddin Arabî gibi tasavvufun önde gelen şahsiyetleri ile ilgili methiyelerden oluşmaktadır.⁴⁶

1.4.1.3. Mehâsin-i Ahlâk

Ali Salâhaddin'in mensur eserlerinden sadece *Mehâsin-i Ahlâk* adlı eseri basılmıştır. Eser, 1908'de Kütüphane-i Cihan Matbaası tarafından neşr edilmiştir. *Mehâsin-i Ahlâk*, Ali Salâhaddin'in yayımlanan ilk eseridir. Eserde Musullu Hâfız Osman'ın nazım-nesir Arapça kaleme alınmış takdiminden sonra yazarımızın mukaddimesi gelir.

Salâhî, *Mehâsin-i Ahlâk* adlı eserinde insanı kemale erdiren faziletleri bazen tersi kavramlarla bazen de doğrudan doğruya ele alıp işlemiştir. İnsanı ahlakî yönden güzelleştiren şeyler ve toplum için kimlerin faydalı kimlerin zararlı olduğuna dair değerli bilgiler içeren *Mehâsin-i Ahlâk*, dil ve anlatım bakımından dönemine göre ağır ve süslüdür. Çok sayıda Arapça ve Farsça sözcük ve tamlama içermektedir. Eserde kimi yerlerde secili ifadeler de kullanılmıştır.⁴⁷

Tezkire yazarlarının eserleri ile ilgili değerlendirmelerine baktığımızda ve incelediğimiz iki eseri baz aldığımızda Ali Salâhaddin'in genel manada manzum ve mensur eserlerinde ahlakî bir gaye güttüğü göze çarpar. Eser üzerinde Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız ve Serhat Gültaş'ın birlikte imza atıkları eseri yeni harflere aktarma şeklinde bir çalışma yayımlanmıştır.⁴⁸

1.4.2. Tercüme Eserleri

Salâhî'nin tercüme eserleri biri hariç Arapçadan Türkçeye çeviri şeklindedir. Bu tercüme eserlerin bir kısmı Ankara Milli Kütüphanede bir kısmı da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde kayıtlıdır. Salâhî'nin Arapçadan çevirdiği tercüme eserleri şunlardır:

⁴⁶ Tansel, *a.g.m.*, s. 266.

⁴⁷ *a.g.m.*, s. 266.

⁴⁸ Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, Serhat Gültaş, *Mehâsin-i Ahlâk*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.

1.4.2.1. Nuhbetü'l-Emsâl

Sadettin Nüzhet Ergun'un biyografisinde söz ettiği Arapça atasözleri ile ilgili eser, Ali Salâhaddin'in *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli tercüme eseridir. Bu eser, Arap dil ve edebiyat alimi Meydânî'nin 6000 Arap atasözü ihtiva eden *Mecmaü'l-Emsâl*'inden seçilen 828 meselin nazmen tercümesinden ibarettir. Ali Salâhaddin bu eserinde bazı mesellerin hikâyelerine de yer vermiştir. Meselleri kısaca tercüme ettikten sonra mesellerle ilgili aruz ölçüsü ile bazen birer beyit bazen de birer dörtlük şiir yazmıştır. Eser bu yönüyle telif eser özelliği gösterir.

Diyarbakirli Said Paşa'nın da Arap meselleri ile ilgili *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı bir tercüme çalışması vardır. Ancak bu eser, incelediğimiz eserden farklı olarak Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl*'inin nesir şeklinde ihtisar tercümesidir. Eser üzerinde Uğur Boran, *Diyarbakirli Said Paşa Mesel Kitabı Nuhbetü'l-Emsâl* isiminde bir çalışma yapmıştır.⁴⁹

Eser üzerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla çalışmamız dışında herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

1.4.2.2. İnşâü'd-Devâir

Tercüme eserlerden *İnşâü'd-Devâir*, İbnü'l-Arabî'ye ait bir eserdir. Bu eserde ahsen-i takvim olan insanoğlunun bir yandan yaratılmışlara bir yandan da Hakk'a olan benzerliği özelinde insanda varlık çeşitleri, ihsan ve imanın insanın olgunlaşmasında etkileri özet olarak verilmiştir.⁵⁰

İnşâü'd-Devâir, İbnü'l-Arabî'nin varlık ile alakalı düşüncelerinin yoğun olarak ele alındığı bir risalesidir. Bu risale kısa olmasına rağmen içeriğinde çok veciz ifadeler mevcuttur. Bazı ima ve telmihler onun anlaşılmasında bir takım zorluklara neden olmuştur.⁵¹

⁴⁹ Uğur Boran, *Diyarbakirli Said Paşa Mesel Kitabı Nuhbetü'l-Emsâl*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2017, s. 10.

⁵⁰ Fakirullah Yıldız, Maruf Toprak, Serhat Gültaş, *İnşâü'd-Devâir*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021, s. 11.

⁵¹ Sümeyye, Yurdigül, *İbn Arabî'nin İnşâü'd-Devâir Adlı Risalesi ve Ali Selahaddin Yiğitoğlu'nun Osmanlıca Tercümesinin Transkripsiyonu*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 22.

1.4.2.3. Et-Tedbiratü'l-İlahiyye

Salâhî, İbnü'l-Arabî'nin kaleme aldığı *Tedbiratü'l-İlahiye* adlı eseri de tercüme etmiştir. Bu eserde insan alem ilişkisi, insan hakikati konu edilmiştir.⁵²

1.4.2.4. Ukletü'l-Müstevfiz

Salâhî'nin yine İbnü'l-Arabî'den çevirdiği *Ukletü'l-Müstevfiz* adlı tercüme eseri bir bakıma *Et-Tedbiratü'l-İlahiyye* adlı eserinde işlenen merâtib-i vücûd, akl-ı evvel, burçlar feleği, sabit yıldızlar, beş arş gibi konuların tamamlayıcısı mahiyetindedir.⁵³

1.4.2.5. Tehzîbü's-Şiyem fî Nazmi'l-Hikem

Tansel'in mensur eserler arasında saydığı bu eser 135 sayfadan oluşmuştur. 1000 manzum hikmeti ve tercümesini içeren eser hikemiyyat türünde yazılmıştır.⁵⁴

1.4.2.6. Şerhü'l-Esmâi'l-Hüsnâ

Şerhü'l-Esmâi'l Hüsnâ, Bahâüddinzâde Muhammed Muhyiddin'in Allah'ın isimleri şerh ettiği eserinin Türkçe tercümesi şeklindedir. Eser 280 sayfadan oluşmaktadır.⁵⁵

1.4.2.7. El-Menhelü'l-Fâid fî Tercemeti Dîvânî İbnü'l-Fârız

İbnü'l-Fârız Dîvânî'nin şerhidir. Eser, iki defter halinde ve 425 sayfadan oluşmuştur.⁵⁶

1.4.2.8. Diğer Tercüme Eserleri

Salâhî'nin Arapçadan çevirdiği eserler arasında, *İbnü'l-Fârız Dîvânî*'nin bütünüyle şerhi, Neseî'nin *İbn Teymiye Reddiyyesi* ile Muhyiddîn Arabî'nin

⁵² Serhat Gültaş, Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, *Tedbirat-ı İlahiyye*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021, s. 16.

⁵³ Fakirullah Yıldız, Maruf Toprak, Serhat Gültaş, *Ukletü'l-Müstevfiz*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021, s. 14.

⁵⁴ Serhat Gültaş, Maruf Toprak vd. *a.g.e*, s. 13.

⁵⁵ *a.g.e*, s. 15.

⁵⁶ *a.g.e*, s. 15.

Fütühât-ı Mekkiyye'sinin bazı kısımları ve son zamanlarında pek çok Arap meselinin nazmen tercümesi de yer alır.⁵⁷

Salâhî, Fars ve tasavvuf edebiyatının ünlü isimlerinden Molla Câmi'nin vahdet-i vücûda dair rübailerini şerh etmeye çalışmışsa da eldeki 25 sayfalık defterinden tamamlayamadığı anlaşılmıştır. Bu çalışması, İslam Ansiklopedisi Câmi maddesi yazarı Hellmut Ritter'in kaydettiği “*Risâle der-Rubâiyât ki hod fermude-end*” in tercümesi olabilir.⁵⁸

⁵⁷ Ergun, *a.g.e.*, s. 463.

⁵⁸ Tansel, *a.g.m.*, s. 266.

İKİNCİ BÖLÜM

SALÂHÎ DÎVÂNÎ'NİN İNCELENMESİ

2.1. Dîvân'ın Nazım Şekilleri

Salâhî Dîvânı, gayr-i mürettep *Dîvân* özelliği gösteren ve gelenekten farklı olarak adı konmuş muhtasar bir *Dîvân*'dır. Mürettep dîvânlarda görülen tarih manzumeleri ile mukattaat bölümü eksik bir *Dîvân*'dır. *Dîvân*'da kaside, mesnevi, gazel, şarkı, murabba, şarkı, muhammes, tahmis, müseddes gibi klasik nazım şekilleri ile sınırlı sayıda da olsa Batı'dan alınan sone, çapraz diziliş (rimes croisées), sarma uyak (rimes embrassées), düz uyak gibi nazım şekilleri kullanılmıştır. Bu *Dîvân*, Salâhî'nin farklı dergilerde yayımlanan şiirlerinden ve şiir defterlerinden seçilen şiirlerle oluşturulmuştur.

Dîvânların kaside gibi uzun nazım şekilleriyle başlayıp kıta, müfred, beyit ve mısra gibi kısa şiirlerle bitmesi; tam olmamakla birlikte uzundan kısaya doğru bir dizilişin de göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Fakat dîvânlarda istisnâî durumlarla sık sık karşılaşmaktadır. Bunlar bilhassa eski edebiyatın kuruluş yıllarıyla ve çözülüş sürecine girdiği XVIII. ve XIX. asırlarda yoğunlaşmaktadır.⁵⁹

Salâhî Dîvânı'nda da *Gazeliyyat* bölümü dışında gazellerin yer alması, uzun nazım şekilleriye kısa nazım şekillerinin belli bir sıralamaya tabi olmaması gibi istisnâî durumlar mevcuttur. Murabbalar, muhammesler ve müseddeslerin kendi içlerinde uyaklı olması, kısa mesneviler, başlıklı bazı gazeller ile *Gazeliyyat* bölümdeki gazeller dışında mahlassız nazım şekilleriyle *Salâhî Dîvânı* Tanzimat Dönemi'nden sonra yazılan pek çok dîvân gibi gelenekten ayrışır.

Salâhî Dîvânı'nda tarih düşürmede çokça kullanılan nazm, kıta, gibi nazım biçimleri ile mürettep dîvânların mukattaat bölümlerinde yer alan rûbai, tuyuğ, lügaz, muamma vs. yoktur. *Dîvân*'da bir şiirde tarih düşürülmüştür. Bu şiir, Hacı Zihnî Efendi'nin vefatı dolayısıyla mesnevi kâfiyesiyle mersiye türünde yazılmıştır.

Salâhî, *Dîvân*'ın son bölümünü Farsça şiirlere ayırmıştır. Bu kısımda Şîrâzlı Hâfız'ın iki, "Abdülkâdir-i Geylânî'nin, Örfî'nin, Magribî'nin ve Sa'î şeyhi diye

⁵⁹ Mustafa İsen, Osman Horata vd. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009, s. 22.

anılan Hacı Ali'nin birer gazelini tahmis etmiştir. Salâhî, Farsça gazellerine de bu bölümde yer vermiştir.

2.1.1. Mesneviler

Dîvân, Birkaç Söz başlıklı mukaddimenin hemen ardından *Tevhid-i Bârî* başlıklı 29 beyitten oluşan övgü temalı mesnevi nazım şekliyle başlar.

Uzun mesnevilere oranla daha az kullanılan kısa mesnevi parçaları bazen kaside yerine methiyelerde, lugaz ve muamma söylemede ya da küçük hikâye konularında yazılmışlardır.⁶⁰

Salâhî, 3'ü kısa hikâye parçaları şeklinde, 8'i kaside yerine övgü temalı toplam 11 kısa mesnevi yazmıştır.

2.1.2. Müseddesler

Tevhid-i Bârî'yi *Na' t-ı Nebevî* başlıklı müseddes-i mütekerrir nazım şekli izler.

Müseddes, murabba ve muhammesten sonra edebiyatımızda en çok kullanılan musammat türlerindendir. Her konuda müseddes yazılmış, özellikle de tasavvufî düşünceler müseddes şekliyle işlenmiştir.⁶¹

Dîvân'da 4'ü mütekerrir toplam 7 müseddes vardır. Bu müseddesler daha çok Tanzimat Dönemi'ne özgü diyebileceğimiz tasarrufla her beyti kendi içinde uyaklı veya mütekerrirdir. Bu müseddeslerden ikisi içerik olarak na't nazım türüyle yazılmıştır. Biri Hz. Peygamber'in diğeri de Hz. Ali'nin methine dairdir. *Dîvân*'da felsefî temayla yazılan ve *Feryad* başlık olan müseddesin ilk dizesinin *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki bir beyitte aynen tekrar edildiği görülür. Öteki müseddesler çeşitli konularda yazılmıştır.

2.1.3. Kasideler

Salâhî Dîvânı'nda na't türünde yazılan iki müseddes-i mütekerrirden sonra Fars edebiyatının ahlakî-hikemî şiirleri ve eserleri ile tanınan Sa'dî-i Şîrâzî'ye

⁶⁰ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013, s. 61

⁶¹ İpekten, *a.g.e.*, s. 105.

yazılmış 2 kaside gelir. *Dîvân*'da daha çok kaside yerine övgü amaçlı kısa mesneviler kullanılmıştır.

Kaside, 9 beyitten 100 beyite kadar çıkabilen, aynı aruz kalıbıyla yazılmış ve gazel gibi kâfiye dizilişine sahip bir nazım şeklidir. Din ve devlet büyüklerini methetmenin yanı sıra kaside nazım şekliyle başka konular da işlenmiştir.⁶²

Dîvân'daki *Mihr u Mâh* başlıklı kasidede Tanzimat Dönemi'nde başlayan tasarrufla din ve devlet büyükleri dışında Ay ve Güneş övgüsü konu edilmiştir. Bir başka kaside *Şanlı Ordu* başlıklıdır ve Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul'a giren ordumuz övülmektedir. Son kaside ise *Ruhi*'ye başlıklı olup mersiye nazım türüyle yazılmıştır. *Dîvân*'da kaside kâfiyesi ile yazılmış beş şiir mevcuttur.

2.1.4. Murabbalar

Murabbanın konuları diğer musammatlarda olduğu gibi çok değişik ve geniştir. Mersiyelerde, methiye ve yergilerde, dinî ve didaktik konularda, manzum mektuplarda murabba nazım şekli kullanılmıştır. Bu nedenle murabba edebiyatımızın son dönemlere kadar çokça kullanılan musammatlarından olmuştur.⁶³

Salâhî Dîvânı'nda murabba nazım şekliyle yazılmış iki şiir vardır. Bunlardan ilki *İlham-ı Kur'an* başlıklı dinî içerikli bir musammat iken ötekisi *Kibr u Azimet* başlıklı felsefî içerikli diyebileceğimiz bir musammattır. İki murabbanın da bentleri Tanzimat Dönemi ve sonrasına özgü bir kâfiye dizilişi olan “aaaa, bbbb, cccc, dddd” şeklindedir. Yani geleneğin uyak dizilişinden farklı olarak kendi içinde uyaklı bir şemaya sahiptir.

2.1.5. Muhammesler

Çoğunlukla Tanzimat'tan sonra görülen farklı kâfiye düzenlerinde: “aaaaA bbbbA ccccA” kâfiyeli, “aaaav bbbbv ccccv” tardiye kâfiyeli ya da murabbalarda da olduğu gibi “aaaaa, bbbbb, cccccc, ddddd” şeklinde de her bendi kendi içinde ayrı

⁶² İpekten, *a.g.e.*, s. 40-41.

⁶³ *a.g.e.*, s. 86.

kâfiyeli muhammesler de yazılmıştır. Felsefî düşünceler, bir dünya görüşü, övgü, aşk, sevgiliye duyulan özlem muhammeslerde konu olarak işlenebilir.⁶⁴

Dîvân'da 5 muhammes vardır. Bu muhammesler felsefî hakikatleri anlatır. Bu 5 muhammes de “aaaaa, bbbbbb, cccccc, ddddd” şeklinde uyak dizilişine sahiptir.

2.1.6. Tahmisler

Beşleme anlamına gelen tahmis aslında bir muhammes sayılır. Bir gazelin ya da bir kasidenin her beyitinin önüne aynı vezin ve kâfiye ile üç dize eklenerek muhammese dönüştürmeye tahmis etme ve oluşan muhammese de tahmis denir.⁶⁵

Salâhî, Tanzimat şairi Namık Kemal'in üç gazelini ve tarih manzumeleri ile tanınan son dönem şair ve yazarlardan Üsküdarî Talat Bey'in bir gazelini tahmis etmiştir.

Salâhî, Hâfız-ı Şîrâzî'nin iki gazelini tahmis ederken Kadiriyye tarikatının kurucusu Abdülkâdir-i Geylânî, Türk edebiyatında gazellerine çok sayıda tahmis yapılmış olan İranlı ünlü şair Örfî, Muhyiddîn Arabî ekolüne bağlı sufi şair Mağribî ve Sa' dî şeyhi diye anılan Hacı Ali'nin ise birer gazelini tahmis etmiştir.

Bu tahmislerden Salâhî'nin Türk edebiyatından ve İran edebiyatından gazellerini tahmis ettiği şairleri beğenerek okuduğu, onlara hayranlık duyduğu anlamı çıkarılabilir.

2.1.7. Şarkılar

XIX. yüzyılda çapraz kâfiyeli şarkılar dışındaki murabba, muhammes ve müseddes şarkılar şekil ve uyakları bakımından bu nazım şekillerinin aynıdır. Şarkıları bu nazım şekillerinden ayıran en önemli fark, konularının dar oluşu; nadir görülen birkaç örnek dışında saadece sevgilinin güzelliğini ve aşkı anlatmalarındır. İkinci bir özellik de bestelendiklerinden dillerinin sade olmasıdır.⁶⁶

Dîvân'da Türklerin Dîvân şiirine kazandırdığı bir nazım şekli olan şarkıya 3 örnek vardır. *Erenköy Lisesi Marşı* başlıklı şiir, muhammes şarkıya örnektir ve 2 bentlidir. Kâfiye dizilişi “aaaAA, bbbAA” şeklindedir.

⁶⁴ İpekten, *a.g.e.*, s. 96-97.

⁶⁵ *a.g.e.*, s. 100.

⁶⁶ *a.g.e.*, s. 89.

Bezm-i Alem Kız Lisesi Marşı başlıklı şiir, 2 bentten oluşan bir müseddes şarkıdır. Kâfiye dizilişi “aaaaAA, bbbbAA” şeklindedir.

Ankara Lisesi Marşı ise 3 bentten oluşan bir müseddes şarkıdır. Kâfiye dizilişi “aaaaAA, bbbbAA, ccccAA” şeklindedir.

Salâhî’nin şarkı nazım şekliyle marş sözleri yazmış olması, *Kemân u Tanbur*, *Şerhu’s-Sudûr Fî Nağmeti’t-Tanbûr* ve *Nâya Hitâb* adlı şiirlerinde musikiyle ilgili terim ve kavramlarını kullanarak bu alandaki bilgisini konuşturması şüphesiz ünlü musikişinas Hâfız Osman’dan aldığı musiki eğitiminin yansımalarıdır.

2.1.8. Gazeller

Gazel, Klasik Türk edebiyatında en çok kullanılan nazım şeklidir. Eski Türk edebiyatının gazel edebiyatı şeklinde tanımlandığı bile olmuştur. Öyle ki hâl tercümesi kitapları ve şair tezkirelerinde çoğunlukla gazel yerine “şiir” sözcüğü kullanılmıştır.⁶⁷

Salâhî Dîvânı’nda toplam 63 gazel vardır. Bu gazellerden 6 tanesi Farsça yazılmıştır. Türkçe gazellerden 6 tanesi en çok etkilendiği Dîvân ve Tanzimat şairlerine nazire şeklindedir. Bunlardan Şeyh Galib’e nazire şeklinde olan iki gazel, Salâhî’nin basılmamış bir şiir defterinden alınarak Tansel’in makalesinde yayımlanmıştır. *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*’da Abdülhak Hamit’e iki nazire, Tevfik Fikret’e ve Yenişehirli Avnî Bey’e ise birer nazire yazılmıştır.

Dîvân’ın *Gazeliyyat* bölümü dışında yer alan gazeller hikemî gazellerdir. Bu gazellerde mahlasın bulunmayışı, gazellere başlık konulmuş olması kısmen de olsa gelenekten sapma olarak değerlendirilebilir. *Dîvân*’ın *Gazeliyyat* bölümünde yer alan gazeller ise biçim olarak Dîvân şiiri geleneği ile tamamen örtüşür. Bu bölümde 46 gazel vardır ve neredeyse tamamı tasavvufî içeriğe sahiptir. *Dîvân*’ın üçüncü bölümü olan Farsça şiirler kısmındaki gazeller de tasavvufî gazellerdir. Farsça gazellerin bir kısmında mahlas kullanılırken bir kısmında ise mahlas kullanılmadığı görülür.

⁶⁷ İpekten, a.g.e., s. 21.

Dîvân şiirinde gazellerin beyit sayısı 5 ile 9 arasında değişir. Beyit sayısı çift rakamlı, yani 6 ve 8 olan gazeller genellikle azdır.⁶⁸

Salâhî, Dîvân şiiri geleneğinin aksine beyit sayısı bakımından çift sayılı gazelleri fazlaca kullanmıştır. Genellikle 6, 8 ve 10 beyitten oluşan gazeller yazmıştır.

Konuca bütünlüğe, daha çok sevgili ve aşk dışındaki konuların işlendiği gazellerde rastlanır. Bunlarda, zihnîni aşk ve sevgiyle ilgili çok sayıda mazmunun baskısından uzaklaştırabilen şair öteki konuları daha bir bütünlük içinde ifade edebilmektedir. Bu tip gazellerde tabiat tasvirleri, küçük çapta münacat, tevhid ve na'atlar, hikemî düşünceler, şahıs ve şehir methiyeleri, ferdi hayatın bazı arızaları bir konu bütünlüğü içindedir.⁶⁹

Salâhî'nin *Mezâr Taşı Yahud Müncemid Göz Yaşı, Levh-i Kazâ* başlıklı hikemî gazelleri ile *Hazân* başlıklı tabiat temalı bir gazelini “*yek ahenk*” gazellere örnek olarak verebiliriz.

2.1.9. Sone

Soneyi lirik konulara elverişli olduğu için sevilen ve tutulan bir nazım şekli olarak tanımlayan Dilçin, bu nazım şeklinin ilk iki bendinin, son iki üçlükte söylenecek duygu ve düşünce için bir hazırlık bölümü olduğunu, özellikle son dizenin duygu yönünden en güçlü dize olduğunu ve şiirin bütün etkisini üzerinde taşıdığını belirterek sonenin önemli bir özelliğine vurguda bulunmuştur.⁷⁰

Servet-i Fünun Dönemi'nde edebiyatımıza Batı'dan alınan sonede her türlü konu işlenebilir. Aruz veya hece vezni ile yazılabilir. *Salâhî Dîvânı*'nda sone nazım şekliyle yazılan tek şiir *İğne* başlıklı şiirdir. Salâhî, aruzla yazdığı bu hikemî şiirinde küçük ve önemsiz bir şey gibi görünen iğnenin aslında insanlık ve medeniyet için ne kadar da önemli olduğunu anlatmıştır. Salâhî, sonenin düşünce yönünden en yoğun son üçlüğünde iğne ile birlikte kadınları da yüceltmıştır.

⁶⁸ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 2009, s. 109.

⁶⁹ Ömer Faruk Akün, *Dîvân Edebiyatı*, İsam Yayınları, Ankara, 2013, s. 93.

⁷⁰ Dilçin, *a.g.e.*, s. 368-369.

Kadınlığın şerefiyle faḥûrdur sūzen
 Ucunda rişte-i ümmîdi bağlanan bir kız
 Nukûş-ı aṭlas-ı eflâke nâz eder cidden [S.1/4]

2.1.10. Çapraz Diziliş (Rimes Croisées)

Hikmet İlaydın, “*Yeni Nazım Şekilleri*” başlığı altında sone, terzarima, çapraz kâfiye, sarma kâfiye ve düz kâfiyeyi Batı’dan alınan nazım biçimlerine örnek olarak sayar.

Çapraz kâfiye, dörtlüklerle kurulur. Dörtlüklerin 1. ve 3. dizeleri ile 2. ve 4. dizeleri kendi aralarında kâfiyelenirler.⁷¹

Salâhî, çapraz diziliş veya çaprazlama diye de adlandırılan ve Batı’dan alınan rimes croisées nazım şekliyle biri *Tıfl-ı Hâbide* diğeri *Kemân u Tanbûr* başlıklı ve hikemî tarzda 2 şiir yazmıştır.

Her şikâf-ı ḥarâbe bir femdir a
 Şanki ma’ mûre-i cihâna güler b

 Ḥandesî pek acıklı mâtemdir a
 Çehresi levḥa-i kaçâ u kader! b [Çd. 1/1]

2.1.11. Sarma Uyak (Rimes Embrassées)

Sarma uyak (rimes embrassées), 4 dizeli bentlerle kurulan bir biçimdir. Her dörtlüğün birinci ve dördüncü, ikinci ve üçüncü, dizeleri kendi aralarında uyaklıdır.⁷²

Salâhî’nin *Hayat* başlıklı ve hikemî tarzda yazdığı bir şiiri ise hem çapraz dizilişle hemde sarma uyak dediğimiz rimes embrassées nazım şekliyle yani karma yazılmıştır. Şiirin 1. ile 9. beyit arası çapraz uyakla, 10. ile 19. beyit arası sarma uyakla 20. ile 23. beyit arası yine çapraz diziliş denilen nazım şekliyle yazılmıştır.

⁷¹ Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1964, s. 141.

⁷² Dilçin, *a.g.e.*, s. 370.

2.2. Vezin

Klasik Türk şiiri, Arap edebiyatından neşet edip İran şiirine geçen aruz veznini işlenmiş ve farklılaşmış biçimiyle kabul etmiş, onun bahirleri arasından zamanla kendine göre bir seçmece yapmıştır. İran aruzundaki on beş bahirden mütedarik, muktedap, müşakil, cedit, karib bahirleri Türk edebi zevkine hitap etmediklerinden hiç kullanılmamış veya terkedilmiş bulunmaları nedeniyle Türk edebiyatı aruzun dokuz bahrinde karar kılmıştır.⁷³

Salâhî Dîvânı'nda geleneğin belirlediği bu bahirlerden hafif, mütekarib ve kamil bahirleri dışında öteki aruz bahirleri kullanılmıştır.

Türk edebiyatında şiirlerin dörtte üçü aruz vezninin remel ve hezec bahirlerinin kalıplarıyla yazılmıştır.⁷⁴

Salâhî Dîvânı'ndaki *Gazeliyyat* bölümünde de toplam 20 gazelde remel bahrinin “fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/fâ i lün” kalıbı kullanılmıştır. Bu aruz kalıbını çokça kullanılmaları bakımından sırasıyla hezec bahrinin “me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün” kalıbı ile hemel bahrinin “fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lün” kalıbı izler. *Gazeliyyat* dışında kalan diğer bölümlerde de remel bahrinin en çok kullanılan bahir olduğunu görüyoruz.

Remel bahri Türk şairlerince de benimsenmiştir. İlk yüzyıllardan itibaren tüm nazım şekillerinde en çok kullanılan bu bahrin kalıpları olmuştur.⁷⁵

Remel bahri Salâhî tarafından da sevilmiş çokça kullanılmıştır. Remel bahrinin özellikle “fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lün” kalıbı Türkçenin kısa hece yapısına uygun olması ve ilk tefile ile son tefilesinin değişebilmesi sebebiyle şairler tarafından her tür nazım şeklinde kolaylıkla kullanılmıştır. Salâhî de kaside, gazel, mesnevi ve musamatlarında bu kalıptan bolca istifade etmiştir.

Zerkâ ile Muâviye başlıklı kısa mesnevide iki farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Böylelikle ahenkte monotonluk önlenmiştir. İlk 13 beyiti aruzun “fe i lâ tün / me fâ i lün/ fe i lün” kalıbı sonraki 34 beyit ise aruzun “fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lün” kalıbı ile yazılmıştır. Ayrıca *Merhûm Hâcî Zihnî Efendiye* başlıklı mersiyesinde

⁷³ Akün, *a.g.e.*, s. 65.

⁷⁴ İpekten, *a.g.e.*, s. 301.

⁷⁵ *a.g.e.*, s. 222.

28 beyitte aruzun “fe i lā tūn/fe i lā tūn/fe i lā tūn/fe i lūn” kalıbını kullanırken tarih düştüğü son beyitte ise “mef ū lū/fā i lā tūn/mef ū lū/fā i lā tūn” kalıbını tercih etmiştir.

Dîvân’da Farsça şiirler de dahil incelediğimiz şiirlerde en çok kullanılan aruz kalıpları ve kullanılma sıklığına göre oranları aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir:

Aruz Kalıpları	Şiir Sayısı	Oran
fā i lā tūn / fā i lā tūn / fā i lā tūn /fā i lūn	32	%29
fe i lā tūn / fe i lā tūn / fe i lā tūn / fe i lūn	18	%16
mef ū lū / me fā i lū / me fā i lū / fe ū lūn	16	%14
me fā i lūn / fe i lā tūn / me fā i lūn / fe i lūn	12	%10
me fā i lūn / me fā i lūn / me fā i lūn /me fā i lūn	11	%9
mef ū lū / fā i lā tū / me fā i lū / fā i lūn	7	%5
fe i lā tūn / me fā i lūn / fe i lūn	7	%5

Salâhî, tablodan da anlaşılacağı üzere en çok remel bahrinin “fā i lā tūn/fā i lā tūn/fā i lā tūn/fā i lūn” kalıbıyla şiir yazmayı tercih etmiştir. Ayrıca genel itibariyle Türkçeye uygun olarak en çok aruzun açık heceleri fazla olan kalıplarını kullanmıştır. Tablodaki aruz kalıpları dışındaki kalıplarla birer ikişer şiir yazmıştır.

Dîvân’da 4 dizede vezin aksaması tespit edilmiş ve dipnotla gösterilmiştir. Bir dizede de veznin gerektirdiği bir düzeltme, kelimelerin yeri değiştirilerek yapılmış ve bu değişiklik dipnotta belirtilmiştir.

2.3. Kâfiye ve Redif

İncelenen gazel ve kasidelerde kullanılan redif çeşitleri şu şekildedir:

Redif Çeşitleri	Sayı (Adet)
Ekten Oluşan Redifler	13
Ek ve Kelimeden Oluşan Redifler	12
Bir Kelimeden Oluşan Redifler	11
İki Kelimeden Oluşan Redifler	2

Gazel ve kaside dışında öteki nazım şekilleri bentleri kendi içlerinde ayrı ayrı kâfiyelendikleri için her bentte kâfiyeler ile rediflerinin değiştiği görülür. Bu nazım şekillerinde kelime ve dize tekrarı şeklinde redifler öne çıkar.

Dîvân'da gazel ve kasidelerde geleneğe uygun olarak daha çok “ân, âr, âl, âh, âd, âne, â” sesleri ile tam ve zengin uyak çeşitleri kullanılmıştır.

Salâhî murabba, muhammes ve müseddes nazım şekillerinin daha çok Tanzimat'tan sonra görülen bentleri kendi içinde ayrı ayrı uyaklanan çeşitlerini kullanarak gelenekten sapmıştır. Kimi beyitlerde “nun” ve “sağır kef” harfleri ile uyak oluşturup gelenekten saparak kulak için kâfiye anlayışıyla hareket etmiştir. Bir şiirinde ise Batı'dan alınan ve farklı uyak dizilişlerine sahip çapraz diziliş ve sarma uyak nazım şekillerini bir arada kullanmıştır.

2.4. Dil ve Üslûp

Salâhî Dîvânı'da yer yer sade bir dil kullanılmasına rağmen genel itibarıyla dil ağır ve süslüdür. Kısa mesneviler, şarkılar ve gazellerinin dili kısmen sade olmakla birlikte musammatlarda kullandığı dil Arapça ve Farsça kelimelerle yüklüdür. Özellikle felsefî ve dinî-tasavvufî temaları işleyen bazı şiirlerinde dil, imgeler ve yabancı kelimelerle anlaşılma bir hal alır.

Şu‘ûn-ı bûkalemûna firîfte-i kec-bîn!

Haķîķati aramak fikri pek muvâffıķdır [G.1/8]

Sürâdîķât-ı hayâle girer ‘aķl-ı fuķûl

Zalâm içinde doĝan nûr-ı necm-i Târiķ’dır [G.1/10]

Mehtâb ki meş‘ al-keş-i seyr-i melekûtuñ

Encüm ise pervâne-i şem‘ -i ceberrûtuñ [M.1/3]

Dîvân'ın manzum hikâyelerinden biri olan ve kısa mesnevi nazım şekliyle yazılan *Zerkâ ve Muâviye* başlıklı şiirde dil, adeta günlük konuşma dili gibi doğal, sade ve içtendir.

-Doğru ammā dediğın sözleri der-piş eyle
Hâtırâtında ne varsa düşünüp söyle hele [M.5/34]

Hep unuttum ne yalan söyleyeyim geçti zaman
Ezberiñdeyse o sözler ediver de ityān [M.5/35]

Salâhî, sınırlı da olsa bazı beyitlerinde adeta okurla sohbet edercesine bir üslûp kullanmıştır.

Eslâfda nazîrini ben görmedim de, sen
Gördünse söyle doğrusunu söyle şimdiden. [M.10/10]

Salâhî, Mili Mücadeleyi konu alan şiirlerinde milli şairimiz M. Akif'i andıran coşkulu bir üslûp kullanmıştır.

Ordumuz hârika-i fıtratdır
Allâh Allâh o nasıl heybetdir
Seyfler bârika-i satvetdir
Mahv u işbâtı bütün hikmetdir
Hâkimiyyet ne büyük devletdir
Bu da 'ulviyyet-i hürriyyetdir [Msd.4/2]

Ey şanlı ordu sensiñ mişbâhı kârzârıñ
Seyfiñde mincelîdir Āyât-ı Kırdigârıñ [K.3/1]

Salâhî'nin bazı şiirlerinde özellikle de felsefî şiirleri ile tarihî olayları konu edinen manzumelerinde Dîvân şiirinde nadir rastladığımız bir dizede iki cümleye yer verilmesi ve cümlelerin bir dizede bitmeyip öteki dizelere sarkması olarak tanımlanan anjambman görülür:

Müttehim olmağa râzî değilim, çünkü kadın
Celb edilsin bakalım bizlere karşı bir kin [Ms.5/24]

Besliyor mu onu tedkîk edelim müttehidin
Kâtle fermân olamaz anlamadan dinlemeden [Ms.5/25]

Var mı bilmem ‘ acaba zâtına âkrân şimdi
Bir tutar eldi edebde faķaķ elden gitdi [Ms.6/8]

Ėayret, o rāz-ı müphemî açma.. neticesi
Ėayret çıkar, faķaķ bunu kim var ki müftekir [G.4/2]

Salâhî şiirde ahengi, musikiyi sağlamak için sözcükleri özenle seçmiş
çoğunlukla sözcüklerden oluşan redifler ile zengin kâfiyeyi birlikte kullanmıştır:

Nevā-yı nāy-ı ‘ aşķı sînesi sūzān olandan şor
Şikāyāt-ı fîrākı ney gibi nālān olandan şor [G.26/1]

Dîvân’daki Türkçe kelimelerin çoğunu fiiller oluşturmaktadır. Redifler de
çoğunlukla Türkçedir:

Göñül dedikleri ‘ âlemde lâ-mekân ararım
Ėudā Ėudā diyerek cānda yār-ı cān ararım [G.42/1]

Serā’ir-āşinā-yı vaż’ -ı istitār olur musuñ
Perîde-bāl olan perî-i cān-şikār olur musuñ [G.39/1]

Salâhî, şiirlerinde yer yer Türkçe deyimler ve halk söyleyişlerine yer vermiştir:

O ezānlar yine çın çın ötüyor ķorkma şaķın
Şimdi sen vecdimi görsen baña dersin çılgın! [G.2/16]

Ėaķîķatiñ yüzü gülmez, Ėayāl ise Ėandān
Ėarābelerdeki taşlar ķıbāb şeklinde [G.3/12]

Ey ‘ âlem-i şerefiñ fāci‘ ât- ı Ėatırāsı
Sülāle-i ‘ Arab’ıñ nā-murād yüz ķarası [M.4/8]

Gömeydiler beni çöllerde görmeden bunu âh
Açık alınla varırdım İlâh'ıma billâh [M.4/10]

Şimdi bî-kes kadını kuvve-i kâhârıyla
Yağa pençe ederek celb ederim, bir damla [M.5/20]

Kan yutduğu zamânları şorsañ şafaqlara
Bîzâr olup leyâle döner hem de kapkara [M.10/7]

Salâhî'nin şiirlerinde çok sayıda Arapça ve Farsça terkibe yer vermesi dilini ağırlaştırmıştır. Bu terkipler genellikle iki sözcükten oluşmaktadır. Yer yer üç sözcüğü, çok nadir de olsa dört sözcüğü bulan terkipler de kullanmıştır. Terkiplerdeki Farsça sözcük sayısı Arapça sözcüklerden daha fazladır:

Sâgar-ı ser-şâr şundu bir yed-i beyzâ-yı 'aşk
Zühre mest ü Şems mest ü Hâzret-i Hünkâr mest! [G.14/8]

Gönül şehbâzdır, şayyâd-ı 'aşk-ı hüsn-i muṭlaḳdır
Kuyûd-ı zülf ü kâkülde o zincîr-i hevâdan geç [G.15/2]

Sirişk-efşân-ı ḥasretidir dem-â-dem 'âşık-ı dîdâr
Cüdâ-yı eşk olan bir dîdeye dürdâne vermezler [G.22/5]

Salâhî, Farsça ve Arapça ile şiir yazabilecek dil yetkinliğine sahiptir. Nitekim her iki dilde de tercümeleri ve şiirleri vardır. *Dîvân*'da ilk şiir olan *Tevhid-i Bârî* başlıklı övgü temalı mesnevinin son beytini Farsça yazmıştır. *Dîvân*'ın son bölümündeki gazel ve tahmisler de tümüyle Farsçadır.

Der -' âlem-i vaşf-ı tu cihân muḥtasarî bûd
Kâin-i ' âlem-i tevḥîd cihân-ı digeri bûd! ⁷⁶ [M.10/8]

⁷⁶ Kainat senin vasfının aleminde özet idi. Çünkü tevhid alemi başka bir dünya idi.

Dîvân'ın *Birkaç Söz* başlıklı mukaddimesinde Arapça bir dize ile bir beyite, *Hikemî Parçalar* başlıklı şiirinden hemen önce ise Arapça bir beyite yer vermiştir. Ayrıca *Merhûm Avnî Beg'e* başlıklı övgü temalı mesnevisinin bir beyti ile *Hayât* başlıklı murabbasının bir bendinin son dizesini Arapça yazmıştır.

Olmaz fena-pezîr zekâ-yı cihân-bahâ,
İnne'z-zamâne yenşudu şî'le'e'âzîmâ ⁷⁷ [M.1/29]

Müşkülü iktihâma yok serhâd,
Meskenet bir mezâr-ı muzlımdir.
Ye's u hırmân o yerde nâ'imdir,
Râhetü'l-mer'i vahdehu fi'l-kedd ⁷⁸ [Rc.1/19]

2.5. Söz Sanatları

Tenasüb, leff ü neşr gibi sanatlarla çeşitli simetriler, mana kombinezonları kuran şair, tevriye, cinas, telmih ve mübalağa gibi yollarla da kelimelerin ve beytin semantik anlamını genişletir. Benzer görevleri üstlenmiş çok sayıda söz ve mana sanatı, klasik şiirin sınırlı mecaz kadrosunda, şaire belli ölçüde hürriyet sağlamaktadır.⁷⁹

Dîvân'da şairlerin sanatkar gücünü göstermeye en elverişli nazım şekli olan gazellerin çoğunlukta olması çok sayıda edebî sanatı karşımıza çıkarmıştır. *Dîvân*'da karşılaştığımız sanatlar aşağıdaki örnek beyitlerde sıralanmıştır:

Cinas

Âteşgede-i 'aşk per ü bālîmi yakdı
Pervânelerin hâli dil ü bālîmi yakdı [M.1/17]

Telmih

Dîvân'da çokça örneği olan sanatlardandır. Meşhur aşk hikâyelerine, peygamber kıssalarına, ayet ve hadislere telmihler vardır. *Dîvân*'ın içerik

⁷⁷ “Şüphesiz zaman büyüklerin şiirini inşad eder.”

⁷⁸ “Kişinin rahatı yalnızca el emeğiyle çalışmasıdır.”

⁷⁹ Beşir Ayyazoğlu, *Aşk Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 183.

özelliklerinden dinî unsurlar kısmında bunlarla ilgili örneklere genişçe yer verilecektir. Bu kısımda iki örnekle yetinilecektir:

Hem nişîniñ Hâk olunca nâr olur gülşen saña
Hâk'dan ayrıldıkça gülşen âteş-i külhân saña [G.9/1]

Evrenğ-i direng-âvere Mûşâ mı şeref-bahş?
Mûşâ da seniñ, Tûr da ey Rabb -i 'ale'l-'arş! [M.1/25]

Hüsn-i Talil
Semâ-yı qabrini örten şehâbeler aqlar
Benim de hûn-ı şafağ-reng bî-mişâlim var [M.4/9]

Fecr-i gülgûnlar, şafaqlar reng-i mâtemden nişân
Hep hilâliñ vaz' ı bir şamşâma-i ser-tîzdir! [G.21/3]

Her berg-i şecer perde-i nâmûs-ı bahârdır
Evrâkı gülûñ zîb-i dil-ârâ-yı tesettür [G.23/5]

Teşbih
Bir eşk-i dem-â-dem cereyân şebnem-i ezhâr
Güller ise bir çehre-i hûnîn-i te'essür [G.23/2]

Güller bahâr hâdeleri jâleler sirişk
Ezâd-ı imtizâcî muhâl anlaşılmazın [G.8/4]

Belâhetden beter 'illet de ise cehl-i merkebdır
Çerâğâh-ı behîmiyyet cehâletdir, hamâkatdır [G.19/2]

Teşhis
Mînelenmiş o çiçeklerle bütün rûy-ı zemîñ
Böyle bir ferşe eder belki hâsed 'arş-ı berîñ [M.9/8]

Semā-yı abrini orten seābeler alar
Benim de h n-ı afa-reng b -miāl m var [K.4/9]

Revā mı hep olaya r zg r alarını
Daıtmas n seer-i āh u z r alarını [G.52/1]

Tecah l-i Arif
M n  akis āv zdan mı n le-i kuhs rlar?
arıan ecr mdan mı yoksa āh u z rlar [Msd.5/6]

Dolmada g z m yalar ile ahaha etsem
H n-ı cier u ek-i dem- -dem mi miy h m! [G.44/4]

Aık  stiare
Bir edef-p re o t b t ki d rd nesini
Yine opra alarak kendini ıldı mun  [M.6/19]

Serimde b d-ı ay l-i sem  vi lim var
G z mde dalalanan c  -i le ’ lim var [K.4/1]

H r m-i  hid-i ’ aım u perdez r-ı se b
Te ’evv h t ile meh-p remi nih n ararım [G.42/2]

Kapalı  stiare
 ster ki g n l eyleye perv z-ı sem v t
Ol c z be-i  rz faa m n -i r h m [G.45/3]

B t n mes m-ı v c d m -uan ki- erminden
M z b olup gidiyor giydiim olaydı kefen [G.4/9]

ırıldı  e-i emel, d k ld   b-ı r ylar
Meded-ni r-ı inkis r-ı alb-i z r olur mus n [G.46/9]

Mübalaga

Zıll-ı âhımdır baña hemrâh olan hemsâye hep
Âhdan başka geçen yok şahrâhımdan benim [G.41/2]

Dürr-i şehvâr-ı muhabbet kıatre-i eşkim bütün
Mündemicdir kıatre-i eşkimde hep enhâr-ı ‘aşk [G.36/7]

Tekrir

Yâr kim, ağıyâr kim Mecnûn bütün ferzâneler
Yâr mest, ağıyâr mest u sâkî-i devrân mest [G.14/3]

Hemzebân yok mahrem-i esrâr olan bir yâr yok
Dîde-i bîdâr yok hem ‘âşık-ı dîdâr yok [G.35/1]

Tenasüb

Güneş, ay şu‘le-i ruhsârıña ‘âşık birer micmer!
Şüreyyâ, Zühre, Cevzâ hâşılı encüm birer ahker [Msđ.1/4]

Efkârının menâbiri eşcâr, bâğ u râğ
Her nağl-i gül minâre-i ezân Bilâl’ine [K.2/6]

Tezat

Görünen reng-i tefâvüt bütün âsâr-ı şıfât
Sırr-ı vahdet dediğîn anlaşılr keşret ile [G.51/8]

Ey Şalâhî dü cihân ‘izzeti maşşûduñ ise
Bâb-ı Mevlâ’da devâm eyle bütün zillet ile [G.51/12]

Gelmiş olsa mevki’ -i tahkîke Hâk
‘Âkılân derler ki biz dîvâneyiz [G.32/2]

Leff ü Neşr

Dehriñ bu germ u serdini işbât eder fuzûl

Şayf u şitâ hazân u bahâra karîn olur [G.6/9]

Bütün gül-çehrelerdir ‘âşıkî dil-sûz eden her dem

Çalır mı şem‘aniñ eṭrâfı pervânenen hâlî [G.54/5]

Tekâmül den ğaraż nokşânını ‘arz eylemek, yoksa

Hilâlîñ def‘aten bedr olması bir ‘aḳs-i ḥikmetdir [G.19/4]

‘Âlem-i kevn ü mekân bir tengnâdır ‘âşıḳa

Çırpınır elbet ḳafesde mürġ-i nâçiz-i bahâr [G.27/2]

Tevriye

Doğrusu **mes‘ūd** suñ ey sâz-ı bî-mişl u [bî]-‘adîl

Dem-be-dem demsâziñ olduḳça nidâ-yı yâ Cemîl [M.8/11]

Sâġar-ı ser-şâr şundu bir yed-i beyzâ-yı ‘aşḳ

Zühre mest ü **Şems** mest ü Ḥazret-i Ḥünkâr mest!

Nida

Ey benim ‘aşḳ-ı dîdârım olan ḳavm-i necîb

Beni zannetme ki yâd ellere düşmüş ġarîb [M.2/17]

İştikak

İzhâr edilir mi ‘acabâ maḫhar olan Ḥaḳḳ

Meşhûd ile şâhid ikisi de ‘ayn-ı delîlim [M.43/7]

Medlûluñ ile ‘ayn-ı delîli aramam ben

Her laḫzâ delîlim baña Mevlâ-yı ‘avâlim! [M.43/7]

Cinas

Āteşgede-i ‘aşk per ü bālimi yakdı

Pervānelerin hāl-i dil ü bālimi yakdı

İktibas

İktibas sanatına içerik unsurlarından dinî unsurlar, ayet ve hadisler kısmında genişçe yer verilmiştir. Burada örnek bir beyitle yetinilmiştir.

Qāni‘-i *naḥnu ḳasemnā* ⁸⁰ ehl-i tecrīdiz ki hep

Ādemi dūr etdi cennetden o āb u dānemiz [G.29/4]

Asonans ve Aliterasyon

‘Āşıkıñ bir ḥabbetü’s-sevdāsıdır ḥāl-iñ seniñ

Dāne-i ‘aşk u hevādır ḥāl-i hoş-ḥāl-iñ seniñ [G.38/1]

Bu kār u bār-ı dehrden melāl geldi rūḥuma

Biraz melāl-i rūḥuma şafā-nişār olur musuñ [G.39/2]

Belāhetden beter ‘illet de ise cehl-i merkebdır

Çerāgāh-ı behīmiyyet cehāletdir, ḥamāḳatdır [G.19/2]

İstifham

Mün‘adim olmak için mi bu kadar ḥıdmetler

Munṭafı olmak için mi bu kadar gayretler? [M.6/13]

Sihir-i Helal

Dîvân’da belagat terimlerinden sihr-i helale örnek olarak şu iki beyti gösterebiliriz.

Ḥüsn-i ‘ālem toplanıp ḳonmuş kitāb-ı vechiñe

Noḳta-i gayb-ı mehāsin var ise ḥāl-iñ seniñ [G.38/6]

⁸⁰ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” Zuhuf 43/32

Görmedim h̄arı gülünden ayıran ‘ālemde
Nāmı dillerde gezer merd-i vefādar olanıñ [G.37/4]

Sihri helalin ayrıca güzel söz, vecize anlamı da vardır. Salāhî, bir beyitte sihr-i helali bu manada kullanmıştır.

Hikmet-nivīs-i dehr olan erbāb-ı hāl u ‘ağd
Meshūr olur cevāhîr-i sihr-i helālîne [K.2/4]

Gazellerde bazı beyitlerde iki hatta üç sanatın birlikte kullanıldığı görülür. Aşağıdaki örnekte istiare, iştikak ve tezat sanatı birlikte kullanılmıştır.

Ta‘ allūğ-beste-i dāmān-ı dünyā pîr u bernā hep
Murādımca mūrîdi görmedim dil-h̄āhdan h̄ālî [G.53/3]

Bu beyitte ise tenasüb, telmih ve teşbih sanatları birlikte kullanılmıştır.

Efkārınıñ menābiri eşcār, bāğ u rāğ
Her nağl-i gül mināre-i ezān Bilāl’ine [K.2/6]

2.6. Muhteva Unsurları

2.6. 1. Dinî Unsurlar

Her edebiyat kendisini meydana getiren toplumun dinî inancından belli bir ölçüde etkilenir. Dîvân edebiyatında da muhtevayı belirleyen önemli unsurlardan biri İslam olmuştur. Dîvânların neredeyse bütün varakları ayet, hadis ya da İslamî terim ve kavramlar içermesi eserlerin besmele, hamdele ve salvele ile başlaması Dîvân edebiyatının temel karakteristik özelliğinin İslamî olduğunu gösterir.

Bu bağlamda İslam dininin etkileri ile ilgili unsurlar başlıklar halinde gösterilmiştir.

2.6.1.1. Allah

Dîvân’da Allah; Huda, Hak, Sani, Zü’l-Celal, Yazdan, Rabb, Gaffar, İlah, Sübhan, Rahman, Kadim, Kadir, Cemal gibi isim ve sıfatlarla anılır. *Dîvân*’da

aşağıdaki örnek beyitlerde olduğu gibi Allah'ın çok sayıda ismi ve sıfatı zikr edilmiştir:

Cihān-ı lem-yezeliñ bir memerridir dünyā
Gelen gider ebediyyet-nümā-yı Raḥmān'a [G.5/13]

Ḥuḳūḳ-ı nāsa tecāvüz Ḥudā'ya 'isyāndır
Bütün o ḥaḳḳı veren Ḥāl-ı ḥalā'ıdır [G.1/16]

Āteşleri envār kılan sensiñ İlähî
Manşūr'u da ber-dār kılan sensiñ İlähî! [M.1/10]

Sen berāber olunca Rabb'inle
Ḳurb u vuşlat maḳām-ı tāmıñdır [G.25/2]

2.6.1.2. Melekler

Şiirlerde Azrail, ölüm meleği olarak “Melekü'l-Mevt ve Rûhu'l-Kuds” isimleri ile geçmektedir.

Melekü'l-mevt bile sine-şikāf-ı esrār
Añla artık ne ḥired-süz ma' nā-yı ḳazā! [G.7/25]

Vahiy meleği Cebrail, birkaç beyitte “Cibril” şeklinde çeşitli mazmunlara konu edilmiştir.

Her teliñ bir şehper-i Cibril'i tasvîr eyliyor
Şerhini ağyāra şorma yāriñe bir gel de şor [M.8/8]

Birçok beyitte genel anlamda melek sözcüğü çeşitli mazmunlara konu olmuştur:

Mehtāb ki meş'al-keş-i seyr-i melekūtuñ
Encüm ise pervāne-i şem'-i ceberrūtuñ [M.1/3]

Yazacak âyet-i iclâlimi hep ins u melek
Her şeref şafha-i a' sâra yazılmaz bî-şek [M.2/13]

2.6.1.3. Kitaplar

Dîvân'da Kur'an-ı Kerim; Furkan, Mushaf, Kitab gibi isimlerle ve ayetlerle çeşitli mazmunlarda zikredilmiştir. *Salâhî, İlham-ı Kur'an* başlığı altındaki bir murabbasında kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'i yüceltmıştır.

Edîb-i mu'cize-günüñ haķîkatı Kur'ân,
Kitâb-ı 'ilm-i ledün şâhid-i semâ-yı beyân.

Muhammed'in edebinden 'ayân olur Furkân,
O zât-ı pāk ile ka'im 'avâlim-i pinhân. [Mr.2/1]

2.6.1.4. Peygamberler

Na't, bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma; daha çok edebiyatımızda Hz. Muhammed'i methetmek maksadıyla yazılan manzum ve mensur eserlerdir. *Dîvân* edebiyatı ile dinî-tasavvufî halk edebiyatında, Hz. Muhammed için yazılmış pek çok nat vardır. Ayrıca peygamberler, halifeler, mürşitler, veliler ve devlet büyükleri hakkında yazılmış pek çok na't vardır.⁸¹

Dîvân şiiri geleneğinde genellikle kaside nazım şekli ile na't yazılır. Ancak *Salâhî* na'tını müseddes-i mütekerrir şeklinde yazmıştır. Na'tlarda Hz. Muhammed; Ahmed, Mustafa, Mahmud, Resulallah, Fahrü'r-rüsûl, Fahr-i dü kevn gibi isim ve sıfatlarla anılır. Na't türündeki kaside ve gazellerde ceza günü müminlere şefaati hatırlatılır:

Ğul olmak bâ'îş-i fahrım kapıñda yâ Resûlallâh
'Ubûdiyyet 'ibâdetden mu'allâ pâyedir her-gâh
Hudâ şâhid gözüm yok mihr u mâhıñda cihânıñ âh
Şalâhî'ye şefâ'atdır yegâne ârzü, dil-h'âh

⁸¹ Abdurrahman Güzel, *Dinî -Taavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s. 68.

Vücūduñ Haḫ'la ḳā'im rūḫ-ı a'zam yā Resūlallāh

Vücūduñ 'arş-ı a'zamdān mu'azzam yā Resūlallāh [Ms.1/10]

Peygamberler mucizeleri, meslekleri ve öne çıkan özellikleri dolayısıyla çeşitli mazmunlara konu olmuştur.

H. Adem, su ve topraktan yaratılması, cennetten çıkarılması, dolayısıyla *Dîvân*'da söz konusu edilmiştir:

Ḳānî' -i *naḥnu ḳasemnā*⁸² ehl-i tecrîdiz ki hep

Âdemi dūr etdi cennetden o āb u dānemiz [G.29/4]

H. Yusuf, Züleyha'nın ona aşkı ve H. Yusuf'un iffetini muhafaza ederek zindana atılmayı tercih etmesi özelliği ile şiirlere konu edilmiştir:

'İşmet-i Yūsuf olur ḫâtır nişānım her zamāñ

Pîşgāhımda o 'ulvî pāk-dāmānıñ görüp [G.12/2]

H. İsa (Mesih), nefesi ile hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi göğeye yükselmesi gibi mucizeleri ile *Dîvân*'daki şiirlere konu olmuştur:

Zıll-ı müstaḳbele bir rūḫ-ı mücessem maḳber

Cānlanır ḳa' r-ı beyānında Mesîḫā-yı ḳazā [G.7/22]

H. Musa'nın Tur-ı Sina'da Allah'la konuşması mucizesine *Dîvân*'daki birkaç beyitte telmihte bulunulmuştur.

Sîne-i şevḳ-i ezeldir Ṭūr-ı Sînā'dan ğaraż

Cüst cūy-ı yārdır 'aşḳ-ı Mūsā'dan ğaraż [G.34/1]

H. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması, ateşin gül bahçesine dönüşmesi mucizesine ve Allah'ın dostu anlamına gelen Halil sıfatına *Dîvân*'da telmihte bulunulmuştur:

Ey Şalāḫî nār u nūru bir bilir vahdet-perest

Her Halilî meşrebe âteş, olur bir lâlezār [G.27/6]

⁸² Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” Zuhur 43/32

2.6.1.5. Ayet ve Hadisler

Beyitlerde ayet ve hadisler genellikle kısmi alıntılama biçiminde kullanılmıştır. Bazı ayetlerin manaları hatırlatılarak telmih yapılmıştır.

Sübḥāneke lā ‘ilme...⁸³ dedi cümle melekler

Beyhüde midir buñca ta‘limle emekler? [M.1/5]

Na‘ra-i **innī enallāhīn**⁸⁴ Şalāḥī ‘aşıķı

Sīne-i Sinā-fürūzum inṭifā bilmem nedir [G.24/6]

Ḳāni‘-i **naḥnu ḳasemnā**⁸⁵ ehl-i tecrīdiz ki hep

Ādemi dūr etdi cennetden o āb u dānemiz [G.29/4]

Jālenīn her bir hubūtu rāz-ı **vescüd vaḳterib**⁸⁶

Āsumānī bir tenezzül şīve-i ebrār-ı ‘aşḳ [G.36/5]

Öyle bir şehper-i bālā revişin ḥākinden

Bang-ı **vescüd..** çıkarır āyet-i kübrā-yı ḳazā! [G.7/15]

Tercümān-ı rūḥtur **siḥrū’l-beyān-ı**⁸⁷ cebhesi

Çehre-i müstaḳbele mir’āt-ı envār mihr u māh [K.5/12]

2.6.2. Tasavvufi Unsurlar

Tasavvuf, vezin, şekil ve muhteva yönünden İslam kültür coğrafyasının bir eseri olan Dîvân şiirini etkilemiştir. Tasavuf düşüncesi, Dîvân şairlerinin

⁸³ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “ Melekler, Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur.” Bakara 2 /32.

⁸⁴ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Musa, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: Ey Musa! Şüphesiz ben, evet, ben alemlerin Rabbi olan Allah’ım.” Kasas 28/30.

⁸⁵ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” Zuhuf 43/32.

⁸⁶ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Hayır, (Ebûcehil’in yolu sapıktır) sakın onu dinleme, **secdene**(namazına) **devam et** de Rabb’inin rahmetine **yaklaş**.” Alak 96/19.

⁸⁷ “Şurası muhakkak ki beyanın bazısında sihir vardır.” Buharî *Edeb*, 90.

düşüncelerini değiştirmesinin yanında tasavvufî mesneviler, menakıbnameler gibi yeni türlerin doğmasını da sağlamıştır.⁸⁸

İslam dininin algılanış ve yorumlanış biçimi olan ve varlık birliği inancını esas alan tasavvuf, hem içerik hem de şekil bakımından Dîvân şiirini etkilemiştir.

Bu bağlamda Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı *Dîvânı*'nı incelediğimizde tevhid ve na' tların özellikle de gazellerin üslûbunu ve içeriğini belirleyen en önemli unsurun tasavvuf düşüncesi olduğunu görürüz.

Tasavvufî bir kişiliğe sahip olan Salâhî, *Dîvân*'ındaki gazelerde genellikle aşk, dergah, pir, tecelli, masiva, istigna, veli, fenâfillah, beka, vahid, kesret, hırka, tecrid, terk, melamet, keşf gibi tasavvufî terimlere sıklıkla yer vermiştir.

Değildir hânķāh-ı ‘ aşk-ı Mevlā āhdan hālī
Ricālullāhı zannetme fenāfillāhdan hālī [G.53/1]

Gösterir her zerrede āşārını dīdār-ı ‘ aşk
Dīde-i Hāk-bīne her dem mūncelī envār-ı ‘ aşk [G.36/1]

Lisān-ı ‘ aşk ile pervāneler de Hākķ’ı zıkr eyler
Şaķın zannetme dergāh-ı cihān o āhdan hālī [G.53/5]

Şāhbāz-ı evc-i istignā Şalāhī rūhumuz
Terk-i maṭlabdır yegāne maṭlab-ı merdānemiz [G.29/7]

Gōñül mihmān-serādır hırķa-i tecrīd-i giydikçe
O mihmānı ķanā‘ at mülķüne şulṭān olandan şor [G.26/4]

Hırķa-pūşān-ı melāmet meyl-i rıf‘ at eylemez
Reşķ-baḥş-ı ķudsiyāndır pāye-i temķīnimiz! [G.32/3]

⁸⁸ Kemikli, *a.g.e.*, s. 28.

Tevhidlerde konu itibarıyla; dinî konular, tasavvufî temler içinde işlenir, şerî olarak Allah'ın varlığı ve birliği, yüceliği ve sıfatları; tasavvufî olarak da kenz-i mahfî ve vahdet-i vücûd ele alınır.⁸⁹

Salâhî, tasavvufî düşüncenin önemli kavramlarından olan ve bir hadis-i kudsiye dayandırılan *kenz-i mahfî*⁹⁰ kavramını birkaç beyitte kullanmıştır.

Ey perestâr-ı nüķûş-ı mäsivâ

Kenz-i mahfîden nişân dürdâneyiz [G.32/4]

Vahdet-i vücûd öğretisinin en önemli temsilcisi sayılan Muhyiddîn Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinin bazı parçaları ile Molla Câmi'nin vahdet-i vücûd temalı rübailerini Türkçeye çevirmiş olmasından vahdet-i vücûd düşüncesinden etkilendiği anlaşılan Salâhî'nin *Dîvân*'daki şiirlerinde bu temel tasavvuf düşüncesi ile alakalı kavramlar sıklıkla geçmektedir.

Şûretde teķâlûf sebeb-i vahdet-i Hâķ'dır

Ol vahdete her keşret-i eşyâ müteķayyir! [G.2/5]

Nefy-i keşretten ğaraż işbât-ı vahdetdir bütün

Mündemicdir bir çekirdekde ağaç ser-tâ-pâ! [G.11/2]

‘Ârif-i rûşen-dili şanma ridâ-püş-ı ‘amâ

Seyr eder bir başka ‘âlem bezm-i vahdet adına [G.48/2]

Başîret olmayınca sırr-ı vahdet ‘ayn-ı zulmetdir

Ķalır mı âsumân muzlim de olsa mâhdan ħâlî [G.53/2]

Vahdet ki o bir baķr-ı kadîm-i eķadiyyet

Her mevcesi bir lücce-i sırr-ı şameddiyyet [M.1/12]

⁸⁹ Necla Pekolcay, Selçuk Eraydın, vd, *İslamî Türk Edebiyatına Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1981, s.126.

⁹⁰ “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim, bilinmem için halkı (yaratılmış bütün şeyleri) yarattım.” El-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2/133

‘ Ārif-i vahdet-perestiñ kimseden şekvâsı yok
Kendi isti‘ dādımızdır tâli‘ -i nâ-şādımız [G.33/7]

Salâhî’nin Şems-i Tebrizî’ye atfedilen “Şeriat seviyesinde anafikir seninki senin, benimki benim, tarikat seviyesinde seninki senin benimki de senin, marifet seviyesinde ne seninki var ne benimki hakikat seviyesinde ise ne sen varsın ne de ben.” şeklinde özetlenebilecek tasavvufî düşüncenin kemale erme merhalelerinden hakikat seviyesinin özlü izahı mahiyetinde bir beyti vardır.

Hakikatde ne sen varsıñ ne ben, varlık Hudâ’nıñdır
Vücüd-ı muṭlaḳı bî-nām u şân insân olandan şor [G.26/7]

Sūfinin temel hedefi, duyuların ve insan aklının yetersizliğiyle örülmüş hayal perdesini kaldırmak, fizikî dünyanın ötesini algılamak, böylece hakikate, varoluşun özüne erişmektir; bu da Allah’ın vechidir.⁹¹

Tasavvuf ehline göre “Nereye bakarsanız bakın Allah’ın vechi vardır.” Bu fikirlerini de Bakara sûresinin 115. ayetine dayandırırır.⁹²

Salâhî Dîvânı’nda tasavvuf ehlinin bu düşüncelerine paralel düşünceler içeren beyitler görülür.

Vahdetullâhî beyândır ihtilâfât-ı şuver
Hakḳ’ı görmekdir vücūhen rūy-ı zîbâdan ğaraḳ [G.34/2]

Masivallah (Allah’tan başka her şey) insanı Hak’tan uzaklaştıran, ruha karşı nefsi besleyen bir puttur.⁹³

Salâhî Dîvânı’nda tasavvufun önemli kavramlarından biri olan “masiva” nın geçtiği birkaç beyit vardır.

Televvünden cüdâ bir merd-i yek-reng olmadır maḳşūd
Şaḳın ayrılma vahdetden nükūş-ı mäsivâdan geḳ [G.15/3]

⁹¹ Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 87.

⁹² “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır.” Bakara 2/115.

⁹³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İfav Yayınları, İstanbul, 2016, s. 29.

Tasavvufta gerekli olan “vahdet”, “kesret” içinde olandır. Yani halk ile birlikte, iş-güçle meşgulken bile herkesin ve her şeyin Allah’ın kudreti ile meydana geldiğini idraktır.⁹⁴ Salâhî, halvet der-encümen veya zıtların uyumu olarak da ifade edilebilecek bu tasavvufî görüşü birkaç beyitinde işlemiştir.

Görünen reng-i tefâvüt bütün âsâr-ı şîfât

Sırr-ı vahdet dediğîn añlaşılır keşret ile [G.51/8]

Melamilik, halkı kendisinden nefret ettirmek için şeriata zararı olmayan şeyleri yapmayı gerektirir. Bu melaminin halk ile olan yoludur. Böylece insanlar onu kınar, ondan uzaklaşırlar.⁹⁵

Salâhî, *Dîvân*’ında gerek Türkçe gerekse de Farsça şiirlerinde yukarıdaki tanım ve açıklama çerçevesinde melamet kavramını kullanmıştır.

Hırka-püşân-ı melâmet meyl-i rıf at eylemez

Reşk-bahş-i kudsiyândır pâye-i temkînimiz! [G.31/3]

Hırka-püşân-ı melâmet-râ çi gâm ez-levm u zemm

Ân kulâh-ı kohne-râ men tâc-ı zî-şân yâftem⁹⁶ [G.56/5]

Teşbih yoluyla ifade, Müslüman edebiyatlarında çok zengin bir hayal sisteminin oluşmasını sağlamış ve bu edebiyatlar birbirini sürekli etkilediği için, temelinde tasavvufun bulunduğu ortak bir sembolizm doğmuştur.⁹⁷

Sufî şairler ile ladinî konularda yazan şairler için gelenek, sevgiliye dair zülf, leb, dehen, ruh, çeşm, kadd vs. için ortak mazmunlar oluşturmuştur. Ancak sufî şairlerin aşkı İlahî aşktır. Dolayısıyla tasavvufî manadaki sevgili, sevgililer sevgilisi Hazreti Allah veya Hazreti Peygamber’dir. Aynı şeklide tasavvufî şiirlerde kullanılan put, puthane, mey, meyhane, peymane, saki, gibi yanlış yorumlanabilecek kavramların

⁹⁴ Pala, *a.g.e.*, s. 555

⁹⁵ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, 2006, İstanbul, s. 647.

⁹⁶ “Melamet hırkasını giyene kınanma, ayıplanma gam vermez. O eski (köhne) külahı ben şanlı bir tac sayarım.”

⁹⁷ Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s.183.

birer sembol olduğunu bilmek gerekir. Salâhî bu anlamda tasavvufî sembolleri gazellerinde sıklıkla kullanmıştır.

Ğaraż bütĥāneden, Beytü'l-Ĥarām'dan Ĥaĥķ'ı görmekdir
Bunu vaĥdet-şinās-ı 'ārif-i a' yān olandan şor [G.26/8]

Yed-i pīr-i muġānı şanma ki peymāneden ĥālī
Bu 'ālem ħalmamışdır meşreb-i rindāneden ĥālī [G.54/1]

Şemīm-i zūlf-i dildārı şabādır ħoĥlayan her dem
Hevā-yı iştiyākı nefĥa-i Raĥmān olandan şor [G.26/6]

Aldım dehen-i ġoncadan esrār-ı nesīmi
Ĥondu ruĥ-ı şermīnine bir feyż-i tebler! [G.23/4]

Dil-teşne-i feyż-i lebi olduğĥa Şalāĥī
Rūĥundaki ser-çeşme-i ĥayvāna doĥunma [G.10/8]

Neşve-i şahbāya döndüm çeşm-i mestānīñ görüp
Sāye-i pā-būsuñ oldum ĥadd-i nāzānīñ görüp [G.12/1]

Sevgilinin bütün davranışları hükümdarın davranışlarıdır. Sevmez, bir nevi tabii vergi gibi seilmeyi kabul eder. İsterse iltifat ve lutfeder. Hatta hükümdar gibi ihsanları vardır. Yine onun gibi isterse bu lutfu ve ihsanı esirger. Hatta cevır eder, işkence eder, öldürür. Kıskanılır, fakat kıskanmaz. Bir saray bir yığın mabeynci, gözde veya gözde olmayan namzetlerle doludur. Sevgilinin etrafında rakipler vardır. Aşık tıpkı bir saray adamı gibi bu rakiplerle mücadele halindedir.⁹⁸

Tanpınar, Dîvân şiirindeki aşık maşuk ilişkisini orijinal ve isabetli bir tespitle saray istiaresi bağlamında tarif ederken dinî ve tasavvufî eserlerdeki aşkı bu bağlamın dışında bırakır. Çünkü dinî-tasavvufî eserlerde padişahın yerini kainatın

⁹⁸ Tanpınar, *a.g.e.*, s. 28.

biricik sahibi Hazret-i Allah, Şah-ı alem Hazret-i Peygamber ve tasavvuf aleminin büyükleri alır. Yani başka bir anlam katmanı devreye girer.

Bir pādīşeh-i hūsn ü mehāsin ki Muḥammed
Billāh odur āyet-i kübrā-yı muḥabbet [G.13/12]

Ben esīr-i mülk-i ‘aşkı, sen şeh-i hūbān-ı dehr
İn u āndan fāriğ oldum hüküm-i fermānıñ görüp [G.12/3]

Ey Şalāhī fem-i ilhāma düşen nükte misiñ
Ne bilir gönca-dehen nāz u edādan ğayrı [G.55/7]

Ey kemān-ebrū neden ḥançer çekersiñ sīneme
H̱āb-ġāh-ı nāzıñı insān eder mi tār-mār [G.27/4]

Tasavvufî düşünceye göre “ah”, Allah demektir. Allah isminin ilk ve son harfî bir araya getirilirse, “ah” meydana çıkar. Ah, Allah isminin kısa yazılış şeklidir. Sufî’nin “ah” demesi, Allah’a sığınması demektir. Salāhî, *Dîvân*’da 53 no’lu gazelinin 5. beytinde “ah”ı tevriyeli kullanmıştır. Salāhî’nin tabiat temalı şiirlerinde tabiat, lisan-ı hâl ve lisan-ı kâl ile Allah’ı zikretmekte yaratılışın sırlarını fısıldamaktadır.

Lisān-ı ‘aşk ile pervāneler de Ḥaḳḳ’ı zıkr eyler
Şaḳın zannetme dergāh-ı cihān o āhdan hālî [G.53/5]

Hele dağlar o vaḳūrāne edāsıyla bütün
Ḥilḳatın sırrını taḳrīr ediyor da her gün [M.9/5]

Lisān-ı hāl ile şabā olur şu yolda nağme-ger:
Bütün varak birer kitāb-ı şun’-ı Kirdigār’dır [Ms.6/6]

Aynı şekilde tasavvuf terminolojisinde derviş selamı olarak tanımlanan ve “O” anlamına gelen “Hû” nun Salâhî’nin Farsça bir dizesinde de tevriyeli kullanıldığı görülür.

Salâhî’nin Farsça şiirlerinden birinde O (Allah) anlamında iki dize de “Hû” kelimesi geçmiştir. 5 nolu tahmisin 6. bendinin ilk dizesi ile 6 nolu tahmisin 5. bendinin ilk dizesinde “Hû” sözcüğü kullanılmıştır.

Be-ser-i şâh kebûter ki be-güyed Hû Hû ⁹⁹ [T.5/6]

Dem-be-dem gufte-i şîrîn-dehen-i mâ yâ Hû’s ¹⁰⁰ [T.6/5]

Tansel’in verdiği bilgiye göre Salâhî’nin *Ravzatü’l-İhlâs* adlı eserinde aralarında Hz. Ebûbekir, Hz. Osman, Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî, Abdülkâdir-i Geylânî, Muhyidîn-i Arabî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Aziz Mahmut Hüdâyî’nin de olduğu 19 din ve tasavvuf büyüğü hakkında yazılmış şiirler mevcuttur.

Türk-İslam tarihinde Hz. Ali’nin özel ve önemli bir yeri vardır. Çünkü o, bu vadide her konu için Hz. Muhammed’den (S.A.S) sonra en çok adı geçen bir şahsiyettir. Bu sebeple İslam tarihi bünyesinde kim bir araştırma yapacak olursa mutlaka onunla karşılaşır. ¹⁰¹

Tasavvuf ehli, Hz. Ali’yi ledünnî ilme sahip olduğunu düşündüklerinden tasavvuf düşüncesinin önderi olarak görürler. Hz. Ali’nin zahidliğini vurgulayan birçok tarikat silsilesinde Hz. Ali’nin yer aldığı görülür.

Salâhî, Hz. Peygamber’e yazdığı na‘tından hemen sonra Hz. Ali için müseddes-i mütekerrir şeklinde bir methiye yazmıştır.

Naḥl-ı gülzâr-ı şafâsîñ yâ ‘Aliyye’l-Murtażâ
 Kurretü’l-‘ayn-ı vefâsîñ ‘Aliyye’l-Murtażâ
 Şâh-ı merdân-ı Hudâ’sîñ yâ ‘Aliyye’l-Murtażâ
 ‘Ayn-ı envâr-ı Hudâ’sîñ yâ ‘Aliyye’l-Murtażâ
Pîşvâ-yı evliyâsîñ yâ ‘Aliyye’l-Murtażâ,
Müktedâ-yı asfîyâsîñ yâ ‘Aliyye’l-Murtażâ [Ms.7/5]

⁹⁹ “Dalda güvercin hu hu diye öter, zikreder”

¹⁰⁰ “Devamlı ağızımızdaki (dilimizdeki) tatlı söz ya Allah’tır.”

¹⁰¹ Güzel, a.g.e., s. 313.

Salâhî, Hz. Ali'ye duyduğu sonsuz sevgi ve bağlılığını her fırsatta dile getirmiş ve Hz. Ali'yi Allah'ın aslanı anlamına gelen Haydar, toprağın babası manası gelen Bû Tûrab ve seçilmiş anlamındaki Murtaza lakablarıyla birlikte sıklıkla zikretmiştir.

Ḥākpā-yı Bû Tûrāb'ın zerre-i nāçiziyiz
Hırқа-i āl-i 'abādır atlas-ı şāhānemiz [G.29/6]

Rûy-māl-ı ḥānķāh-ı Ḥaydar'ız her şubḥ u şām
Ḥubb-ı ehl-i beytdir āyīnımız hem dīnımız [G.31/4]
Olan rū-māl-ı ḥāk-ı a elbet mu'azzezdir
Gedā-yı Murtaẓā ol şāh-ı dehr-i bī-vefādan geç [G.15/5]

Ehl-i beyt sevgisi, Türk şiirinin hemen her döneminde başlıca konularından olmuştur. Dîvân şiirinde, halk şiirinde, çağdaş şiirimizde dinî-tasavvufî konulu şiirlerde iman çerçevesinde ehl-beyt sevgisi de dillendirilir.¹⁰²

Salâhî'de ehl-i beyt sevgisi had safhadadır. *Dîvân*'da birçok şiirde ehl-i beyt, al-i aba, āl-i kisā kavramları ile Hz. Peygamber'in ailesi yoğun bir sevginin tezahürü olarak yüceltilmiştir.

Kerbelā yādıyla āğlarsa Şalāhî çok mudur
Hep ehl-i beytdir āyīnımız, ḳānūnumuz [G.30/5]

Salâhî, *Dîvân*'ında İslam tarihinin trajik vakalarından Kerbela vakasını sıklıkla zikrederek Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'e olan sevgisini dile getirmiştir. Salâhî, Kerbela vakasını gazellerinde tasavvufî bağlamda ele almıştır.

Ey Şalāhî bir beyābān-ı ḳazādır rāh-ı 'aşḳ
Teşnegān-ı Kerbelā'yı şorma hiç dil-sirden [G.47/7]

Hallac-ı Mansur meşhur mutasavvıflardandır. Daha sonra bütün tasavvuf çevrelerini meşgul edecek olan “ene'l-Hak” sözünün sahibidir. Bu sözün

¹⁰² Güzel, *a.g.e.*, s. 322.

telaﬀuzundan sonra katledilmiştir. Katli ile ilgili çok değişik menkıbeler vardır. Samimiyetin, sadakatin ve cezbenin sembolüdür.¹⁰³

Dîvân'da tasavvufî gazellerde “ene’l-Hak” sözü dolayısıyla Hallac-ı Mansur’a telmihte bulunulmuştur.

Her *ene’l-Hak* -güy olan zanneyleme Manşûr’dur
Cânını cânâna vermiş ‘âşık-ı ber-dâr yok [G.35/4]

Üveysilik, Veysel Karanî’ye mensup demektir. Tasavvufta bir mürid kendinden önce gelip geçmiş birisinin ruhaniyetinden feyz alarak süluk görürse, Üveysî adını alır.¹⁰⁴

Veysel Karanî, zahidane hayatı nedeniye tasavuf ehlinin sevdiği bir şahsiyettir. Tansel’in makalesinde yer alan bir şiirinin makta beyitinde Salâhî, Üveysî meşreb olduğunu belirtmiştir.

Yemen’dir uğrağı enfâs-ı Rahmân’ın zihî enfâs
Üveysîlik Salâhî meşreb-i sâfın Aden’den geç¹⁰⁵

Bir beyitte Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve sohbet şeyhi Şems, İlahî aşk bağlamında birlikte zikredilerek, telmih yapılmıştır.

Sâğar-ı ser-şâr şundu bir yed-i beyzâ-yı ‘aşk
Zühre mest ü Şems mest ü Hâzret-i Hünkâr mest! [G.9/8]

Aziz Mahmut Hüdâyî, Anadolu’da yetişen, Halvetiyye tarikatının Celvetiyye kolunun kurucularından büyük bir velidir. Salâhî, Hüdâyî ile ilgili yazdığı muhammes biçimindeki methiyesinde bu büyük zatın ilim ve edebdeki faziletlerini yüceltmıştır.

Ey merd-i fazîlet sana hürmet, sana hürmet
İrfânın ile buldun ise izz ü saâdet

¹⁰³ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, 2007, s. 395.

¹⁰⁴ İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, 1995, Ankara, s. 553.

¹⁰⁵ Tansel, *a.g.m.*, s. 278.

Zâtınla da irfân ediyor kesb-i meziyyet
 Ey Pîr-i Azîz'im o ne devlet, ne hidâyet
 İlmin, edebin doğrusu minhâc-i tarîkat ¹⁰⁶

Salâhî, İstanbul'un büyük velilerinden Halvetiyye tarikatının Sünbülüyye kolunun kurucularından mutasavvıf Sünbül Sinan'a da müseddes-i mütekerrir biçiminde bir methiye yazmıştır.

Bilmiş ol her zerrede aşk-ı Hudâ'dır münceî
 Varsa göster aşktan hâlî kalan bir münzeli
 Aşkdır gûyâ cihânın yâr-ı cânı, hem-dili
 Bilmeyenler cezbe-i aşkı bize derler deli
Sünbülî'yiz gülşen-i devrânda yâ hû, Sünbülî
Gülşenimden sünbül al, bir tâze sünbül ey velî ¹⁰⁷

Osmanlı şiiri tasavvuf anlayışının etkisi altında başlamış, sona ererken de bir anlamda tasavvufun gölgesine sığınmıştır. Bu durumu başlangıçtaki siyasi krizin bir başka çeşidinin devletin gerileme döneminde de yaşanmasıyla izah edebiliriz. ¹⁰⁸ Zor dönemlerin şairi, son dönem Osmanlı şairlerinden Salâhî karışıklığın, yoksulluğun hüküm sürdüğü 13. yüzyıl şairleri Yunus Emre, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî gibi tasavvufa sığınmış ama çevresinde olup biten sosyal, siyasi, hadiseler de kayıtsız kalmamıştır.

2.6.3. Rind ve Zahid Tipleri

Dîvân edebiyatı şairlerinin işlediği ana konulardan biri rind ve zahid tipleridir.

¹⁰⁶ Tansel, *a.g.m.*, s. 272.

¹⁰⁷ *a.g.m.*, s. 272.

¹⁰⁸ M. A. Yekta Saraç, *Osmanlı Şiiri*, 3 F Yayınevi, 2008, s.75.

Hemen her şairin hatta şeyh ve sufi şairlerin bile şiirlerinde, sufi, zahid, vaiz tabirlerine sık sık tesadüf olunur. Şarih Sûdî: “Sufilere tariz şairlerin adetindendir.” diyor.¹⁰⁹

Tevbe ber-leb zâhid anlar mı niyâz u nâzdan
İ‘ tirâf-ı ‘ âczden başka du‘ â bilmem nedir [G.24/4]

Salâhî yukarıdaki beyitte geleneğe uyararak zahidi samimi bir müslüman olarak görmez ve yeri geldikçe zahide çatar.

Dîvân şairi rindden, rindlikten yanadır. Kendini rind sayar. Her fırsatta zahidin karşısına dikilir, onu kınar, yerin dibine batırır. Çünkü başkalarının attığı her adımda, yaptığı her işte eksik, kusur, günah arayan ham ya da kaba sofu, şaire göre kusurlunun, günahkarın ta kendisidir.¹¹⁰

Salâhî, rind ve zahid kıyaslamasında meşrebine ve geleneğe uygun olarak rindin tarafını tutar, rindi yüceltirken zahidi küçük düşürür:

Rind-i mey-nüşî görüp seng-i melâmet atma
O da kendince bulur zevk u şafâ-yı dîger [G.17/3]

Yed-i pîr-i muğânî şanma ki peymânenen hâlî
Bu ‘ âlem kalmamışdır meşreb-i rindânenen hâlî [G.54/1]

Leb-i peymânenen bîgâneler kâbil mi zevk alsın
Bu zevk ü neşveyi sāgar-keş-i rindân olandan şor [G.26/5]

Şiirlerimizde devamlı bir mücadele halinde olan aşık ve zahidin aralarındaki fark sahip oldukları akıllarıdır. Zahid her ne kadar zühd ü takva ile terbiye etmiş de olsa cüz’i akıl sahibidir. Aşık ise külli akıl sahibidir ve bu yüzden zahidi dinlemez ve onun sözlerini ciddiye almaz.¹¹¹

Salâhî, zahidi yaratılış sırlarına vakıf olmayan, arif olmayan, sadece gösteriş için ibadet eden biri olarak gönül ehli olan rindin karşısına oturtur:

¹⁰⁹ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı)*

Hz.Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, s. 437.

¹¹⁰ Mine Mengi, *Dîvân Şiir Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 264.

¹¹¹ Ceylan, a.g.e., s. 302.

Tābişgeh-i ‘irfān olamaz zāhid-i sālūs
Huffāşa ezā mihr-i mu‘allā-yı muḥabbet [G.13/6]

2.6.4. Sosyal ve Kültürel Unsurlar

Dîvân’da kullanılan döneme özgü adetler, eğlenme, giyim şekli, matem, inançlar vs. ile ilgili zihniyet unsurları ya da sosyal ve kültürel unsurlar aşağıdaki örnek beyitlerde gösterilmiştir.

Matem ile İlgili Unsurlar

Güyā leyāl-i baht-ı siyāhıyla *kisve-pūş*
Zıll-ı hayāt-ı olmuş idi hep kefen be-düş [M.10/5]
‘Ömrün *libās-ı mātemini* ölmeden giyen
‘Avnī derim ki cāmesi ḥūnīn olan kefen [M.10/6]

Eğlenme, Gezinti, Şarkı, Şiir Meclisleri ile İlgili Unsurlar

Eylediñ ‘azm-i sefer Gökşu’ya, kıytu dereye
O nezihāne *tenezzüh* ne şamīmī gāye! [M.9/1]

Nağme-i ṭanbūrdur bir tercümān-ı rāz-ı ‘aşk
Şāriḥ-i esrār-ı dildir ol nevā-yı sâz-ı ‘aşk [M.8/1]

Kimi şādān, kimi rakşān, kimi hey hey-efşān
Böyle hey heylere Allāh bilir cān kurbān [M.9/14]

Hep çeşm-i kadehkār kılar meclisi tenvīr
Mehtāb iledir zevk-i şeb-ārā-yı muḥabbet [G.13/4]

İman-İnanç ile ilgili Unsurlar

Ölümü karşılarım ben gülerek, eğlenerek
Atıñ üstünde ölen ceddimi temşil gerek [M.2/11]

Melekü'l-mevt bile sîne-şikâf-ı esrâr
Añla artık ne hîred-süz ma' nâ-yı kazâ! [G.7/25]

Batıl İnaçlar ile İlgili Unsurlar

Yok olsun öyle Şeddādāne meşû'māne şan'atlar
Öter baykuşlar etrafında bir gün maḥz-ı hayretdir! [G.19/5]

Eğitim, İlim ve Edeb ile İlgili Unsurlar

Mekteb gibi var mı 'acabā gülşen-i hilḳat?
Elhân-ı zaferdir saña her ders-i fazîlet [Ş.3/1]

Olmayan mest-i müdām-ı edeb ü 'ilm ü kemāl
Göremez sāhil-i feyzi leb-i deryāda bile [G.50/2]

2.6.5. Tarihî Şahsiyetler ve Mitolojik Unsurlar

Şarabın mucidi Cem (Cemşit) rind-meşreb özelliği ile Makedonyalı İskender, mağlup ettiği İranlı Dara ile Kaknüs (Musikar), Hüma ve Anka gibi efsanevî kuşlar ise ele geçirilmez, ulaşılmaz özellikleri ile anılmıştır.

İskender u Dārāları fermānber eder hep
Seḥhār nazarlardaki imā-yı muḥabbet [G.13/5]

Nice Cemşidleri gördü bu bezm-i devrān
El-ḥased mesleğine rind-i sebük-bār olanıñ [G.37/5]

Şimdi dillerde gezer nām-ı vefā ḥayfā ki
Bu cihān nice değil zıll-ı Hümā'dan gayrı [G.55/5]

Öyle bir 'Ankā-yı istiḡnā ki rūhum fi'l-meşel
İstiyor fevḳa'l-'avālim 'ālem-i esrār-ı 'aşḳ [G.36/3]

Ḥākṡā-yı Bū Tūrāb olmaḵ Şalāḥı bir şeref
Mürg-i lāhūtī nevādır rūḥ-ı ser āzādımız [G.33/8]

Muāviye, Sıffın hadisesi dolayısıyla Hz. Ali'ye muhabbetle bağlı Zerkā adında bir kadınla birlikte kısa bir mesnevide zikredilir.

Vak' a menḵūldur Mu' āviye'den
Bir zamān hākim-i zamāne iken [M.5/1]

Bir ḡadın vardı Kūfe ehlinden
Adı Zerḡā, 'Alī'ye meylinden [M.5/9]

Haccāc-ı Zalim olarak bilinen Haccāc bin Yūsuf es-Sekafī, mancınıklarla Kabe'yi yıkması daha sonra tekrar inşa ettirmesi nedeniyle anılır.

Seng-bār-ı cevır olan taḡrīb-i ḡalb-i 'āleme
Ḥaşır olur Ḥaccāc ile biñ Ḳa' be būnyād etse de [T.1/10]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NUHBETÜ’L-EMSÂL’İN İNCELENMESİ

3.1. Meselin Tanımı, Özellikleri ve Önemi

Meseller, bir milletin hayat tarzını, yaşayış şekillerini tasvir eden ve ait olduğu milletin dinî, felsefî, edebî, sosyal yapısını kısacası zihnîyetini yansıtan özlü birer aynadır.

Arapça bir sözcük olan mesel, Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca-Türkçe Lügat*’ında birinci anlamı örnek, benzer, nümune ikinci anlamı dokunaklı ve manalı söz üçüncü anlamı ise terbiye ve ahlaka faydalı, yararlı olan hikâye şeklinde verilmiştir. Emsâl sözcüğü meselin çoğulu olarak kıssalar, hikâyeler, destanlar şeklinde tanımlanırken, durubiemsâl ise darb-ı meseller, atalar sözü, atasözleri şeklinde karşılıkları verilerek izah edilmiştir.¹¹²

Terim olarak mesel, ataların geçmiştekiengin tecrübe ve uzun gözlemlerine dayanan, lafızları ve anlamları sevilerek kuşaktan kuşağa taşınan, çoğunlukla ilk hallerine benzeyen durumları izah etmek amacıyla kullanılan anonim sözlerdir.¹¹³

Darb-ı meseli ise bir durumu, misal vererek, temsille anlatmak için kullanılan etkili, kalıplaşmış hikmetli söz, atasözü olarak tanımlayabiliriz.

Devellioğlu sözlüğünde darb-ı mesel, kısaca atalar sözü, atasözü olarak tanımlanmıştır.¹¹⁴

Türkçede mesel sözcüğü yerine hangi dönemlerde hangi tabirlerin kullanıldığını kaynaklar yoluyla saptayabiliriz. XI. yy.da yazılmış olan *Dîvânü Lügâti’t-Türk*’te mesel yerine “sav” sözcüğünün kullanıldığı yanı sıra bu sözcüğün hikmet, kelam-ı kibar, ata ve baba sözleri, deyiş, ulular sözü gibi anlamlarda kullanıldığı görülür. Osmanlı döneminde ise emsal, mesel ya da darb-ı mesel, durub-ı emsal gibi terim ve tabirler kullanılmıştır. Günümüzde ise mesel sözcüğü yerine çoğunlukla atasözü tabiri kullanılmaktadır.

¹¹² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın kitapevi Yayınları, Ankara, 1996, s. 219- 625.

¹¹³ İsmail Durmuş, “mesel”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2004, C.29, s. 299.

¹¹⁴ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 166.

Tüm meseller için ilk kullanıldığı asıl şekli olan mevrîd ve sonraları oluşan ve aslı şekle benzeyen bir madrîb vardır. Darb-ı mesel ise bu son şeklin meselin ilk hali veya şekliyle ilişkilendirilmesidir. Meselin asıl şekli, mevcut hale örnek vermek için darb-ı mesellerde benzetme yapılır ve temsiller verilir. Bundan amaç, soyut bir konuyu daha anlaşılır kılmak, bir fikri izah etmek, dahası söze güzellik ve parlaklık katmaktır, diyebiliriz.¹¹⁵

Meseller ve kelam-ı kibarlar (hikmetler) insanın duygu ve düşüncelerini yansıtan sözler olarak, birden vuku bulmuş edebî verimler değildir. Tarihî birtakım gerçeklikler, sevinçler, mutluluklar, kederler başlangıçta sözlü gelenekte yaşayan bu edebiyat verimlerine kaynaklık teşkil etmiştir. Dolayısıyla mesel ve hikmetler yaşanmışlıklardan elde edilip sözlere dönüşmüştür.¹¹⁶ Milletlerin uzun gözlem ve yaşantıları sonucu oluşan, nesilden nesile sözlü olarak aktarılan, Arapçada daha çok mesel olarak bilinen deyim ve atasözleri içerdikleri mesajlar ve eğitimde kullanılmaya elverişli olmaları açısından son derece önemli edebî verimlerdir.

İslam'ın kabulü ve yayılması ile birlikte Araplar ve öteki Müslüman milletler edebî ürünlerden şiir, hikmet ve meselleri İslamiyetin ahlakını, güzelliklerini anlatmada birer araç olarak kullandıklarından daima önemsemişlerdir.

Meseller, geçmişten getirdikleri düşünce ve davranış biçimlerine sahip olma özelliğiyle ahlak bakımından oluşabilecek sorunları çözebilecek zenginlikte söz varlıklarıdır. Meseller, hayat deneyimlerinin özü biçiminde oldukları için toplumda sorunsuz bir hayat yaşanmasında bizlere yardımcı olurlar ve yol gösterirler.¹¹⁷

Türk, Arap ve İran edebiyatlarından beslenen İslam edebiyatının önemli unsurlarından biri olan meseller, milletlerin örtüşen kültürel öğelerini ve geçmişteki yaşantı ve tecrübelerini yansıtmaları bakımından da değerli bir hazinedir. Ayrıca günlük konuşma dilinde, nesirde, özellikle şiirlerde söz kandilleri olarak da nitelenen mesellerden istifade edilmesi onlara ayrı bir değer katar.

¹¹⁵ Yakup Kızılkaya, "Arap Dilinde Meselin Darbı", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.42, 2014, s. 283.

¹¹⁶ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyat Tarihi I, Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2009, s. 265.

¹¹⁷ Yakup Kızılkaya, *Arap Dilinde Kâmin Meseller*, (yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014, s. 12.

Batılılara kıyasla Doğulular mesel ve hikmet gibi edebî söz varlıkları bakımından daha zengindir. Bu durum mesel, hikmet gibi edebî verimlerin Doğu'dan neşet eden İlahî dinlerin, kitapların ve peygamberlerin sözlerine dayanması veya bunlardan ilhamını alması ile izah edilebilir.¹¹⁸

İslam Ansiklopedisi “mesel” maddesi yazarı İsmail Durmuş, Abdülmecîd Abidîn'in, *el Emsâl fi'n-nesri'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*'inden naklen Türkçe'de vecize veya kalam-ı kibar diye adlandırılan hikmetlerle meselleri karşılaştırmış ve aralarındaki farklara dikkat çekmiştir.

Hikmet, genellikle nasihat vermek amacıyla peygamber, filozof, düşünür, şair, hatip, alim gibi seçkin kesime mensup bir kişi tarafından söylenmiş olan, bir hayat tecrübesini ifade eden veciz sözdür. Meselin ayırt edici özelliği ise belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla yaygınlaşıp halka mal olmasıdır. Bu yüzden hikmetler, halk arasında meseller kadar yaygın değildir. Bazı hikmetler zamanla yaygınlaşıp, mesele dönüşmüşlerdir. Hikmetler veciz olmayabilir ama meseller her zaman vecizdir. Hikmetlerin amacı nasihat verip doğru yolu gösterme, mesellerin amacı ise kanıt olarak söylenmedir.¹¹⁹ Meselin esası teşbih, hikmetin esası ise doğruluktur. Yani mesellerde bir durumu çeşitli söz sanatları ile daha güzel ifade etme ağır basarken hikmetlerde doğruya, güzele çağırma esastır.

Mesel ve hikmetlere dinî-ahlakî eserlerde özellikle nasihatnamelerde düşünceleri desteklemek için ayetler, hadisler ve kıssalarla birlikte sıklıkla başvurulmuştur.¹²⁰ Dolayısıyla meseller ve hikmetler daha çok sade nesirle yazılan dinî içerikli eserlerde araç olarak kullanılmıştır, denebilir.

3.2. Arap Kültür ve Edebiyatında Meseller

Arap edebiyatı meseller bakımından dünyanın en zengin edebiyatlarından. Kaynaklar 14000 mesel varlığından söz etmektedir. Sözlü gelenekte yaşayan bu mesellerin çoğu Araplarda yazma geleneği olmadığından unutulmuştur. Ahenkli

¹¹⁸ Durmuş, *a.g.md.*, s. 294.

¹¹⁹ *a.g.md.*, s. 293.

¹²⁰ Nuran, Öztürk, *Ankaralı Hekim Nidâi Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011, s. 12.

veya şiirden kaynaklı olduklarından olsa gerek hafızalarda kalan 6000 kadar mesel günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Arap edebiyatında soyut düşünceleri somut hale getirmek, ifadeleri süslemek ve daha etkili kılmak için daha çok şiirden faydalanılmıştır. Arap edebiyatında bazı beyit ve dizeler mesellere kaynaklık etmiştir.

Gerek Cahiliye gerekse de İslamî dönemde Arap şiirinin mesellerin gelişip çoğalmasında büyük etkisi olmuştur. Çünkü şiirler incelendiğinde mısra ve beyitlerin çoğunda hikmetler ve isabetli sözler görülür. Böylece şiirler mesellerin insanlar arasında yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamışlar, zamanla da bu hikmet ve doğru sözler mesel mecrasında zikr edilerek nesir biçimindeki mesellerin arasına girip karışmışlardır.¹²¹

Arap mesellerinin bir kısmı kaynağını hadise ya da kıssalara dayanan din ve tasavvuf büyüklerinin vecizelerinden, bir kısmı şiirlerden bir kısmı ise kaynağını ayetler ve hadislerden almıştır. Mesellerin İslam büyüklerinin vecizelerinden veya ayet ve hadislerden neşet etmesi bu mesellerin İslamî döneme ait olduğunu gösterir.

Emsal kitaplarında İbn Abbas, İbn Mes'ûd, Amr b. As, Ebû'd-Derda, Ahnef b. Kays ve İbrahim en-Nehaî gibi sahabe ve tabiînin, dört halife ve bilhassa Hz. Ali'nin zamanla mesele dönüşmüş hikmetli veciz sözleri bulunmaktadır. Kaynağı ayetlere dayanan mesellerden başka, "Bazı ifadeler büyü etkisine sahiptir" (إن من (البيان لسحرًا) gibi meseller de hadis metinlerine dayanmaktadır. "Kadınlar şeytan ağlarıdır" (النساء حبال الشيطان) meseli Abdullah b. Mesud'a dayandırılmıştır.¹²²

Edebî sanatlardan başta teşbih ve kinaye olmak üzere belagat ve fesahat unsurları bakımından mesellerin son derece zengin olduğu söylenebilir.

Dil ve edebiyat alimleri, meselleri tam anlama ve öğrenmenin adına mesel ilmi denilen ilim dalını öğrenmeyle gerçekleştirebileceğini söylemektedir. Çünkü Arap emsaline vakıf olabilmek için ahbara, ensaba, dirayet ve rivayet kabiliyetine, garip sözcüklerin bilgisine, sahip olmak lazım geldiği bu ilmin uzmanları tarafından

¹²¹ Tacettin Uzun, "Arap Dilinde Meseller", *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, C.11, S.11, 1996, s. 167.

¹²² Durmuş, *a.g.md.*, s. 295.

vurgulanmıştır. Mesel ilminde “garip” terimi, nadir kullanılması nedeni ile sözlüklere başvurulmadan manası anlaşılmayan sözcükler için kullanılır. Mesellerde bu tür sözcüklerin kullanılması o meselin hem özgün yönünü ortaya koyar hem de meselin ibaresini sıradan sözlerden farklı kılar.¹²³ Adına garip ya da nadir denilen sözcüklerin kullanıldığı mesellerin genellikle Cahiliye Dönemi ile İslamiyet’in ilk dönemlerinde olduğu söylenebilir. Bu meseller, edebiyat ve gramer kitapları ile sözlüklerde makbul görülmüş ve fasih Arapça için şahid olarak gösterilmiştir.

Rivayetler anlamına gelen ve mesellerin önemli kaynaklarından biri de “ahbar” dır. Ahbar bilgisi ile rivayet kabiliyeti Arap mesellerine tam anlamıyla vakıf olmaya yardımcı önemli kavramlardır.

Meseller hakkında nakledilen rivayetlere bakıldığında o meselin söylendiği dönem, söylendiği yer, meselin bir şiiirden kaynaklanıp kaynaklanmadığı, meselin vuku bulmasına sebep olan kabileler arası savaşlar yani “eyyamü’l-Arab” tamamıyla bir meselin izaha muhtaç tarafını oluşturmaktadır.¹²⁴ Dolayısıyla garip sözcükleri, ahbarı, eyyamü’l-Arab’ı kısacası ilm-i meseli bilmeden kimi mesellerin anlaşılmayacağı aşikardır.

Bazı meseller şiiirden neşet ederek yaygınlaşmıştır. Bu mesellerin bir kısmı lafzen bir şairin şiiirinde yer aldığı gibi şairin şiiirindeki bir dizesi ya da bir beyti de zamanla mesele dönüşüp şöhet kazanabilmektedir.¹²⁵

Meseller, milletlerin eski yaşayışları ile zaman içerisinde kültür ve zihniyet bakımından geçirdikleri değişim ve dönüşümleri hakkında da değerli bilgiler verir. Örneğin Araplarda Cahiliye Dönemi meselleri, dönemine özgü kültürel unsurlar, kabiler arası savaşlar, çöl bitkileri ve hayvanları ile İslamî Dönem’in kültür ve medeniyetine ait mesellerden kolayca ayırt edilebilir niteliktedir. Bu iki dönemin meselleri ve bu meselleri derleyen çalışmalar doğdukları topluma ve çağa ışık tutmaktadır.

¹²³ Uğur Boran, *Diyarbakirli Said Paşa Mesel Kitabı Nuhbetü’l-Emsâl*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2017, s. 10.

¹²⁴ Boran, *a.g.e.*, s. 10-11.

¹²⁵ *a.g.e.*, s. 15.

Arap edebiyatı, bir yönüye nazım bir yönüyle de nesir alanına giren darb-ı meseller ve bu mesellere dair çalışmalar mevzusunda da çok zengin bir birikime sahiptir. Meseller, bilginlerin ilgisini çekmiş, tarihçiler ve dilciler bunları toplamak için adeta birbirleri ile yarışmışlardır. Cahiliye Devri'nden itibaren Arap meselleri ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri olan ve alanında en kapsamlı eserlerden biri sayılan Ahmed bin Muhammed el-Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl'i* Arap kültür ve edebiyatı için son derece önemli bir mesel kitabıdır.

Cahiliye Devri ile İslam Devri'nde söylenmiş meseller, öteden beri dil ve edebiyat bilginlerinin çalışma alanlarının büyük bir kısmını oluşturmuştur. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Lokman Hekim'den itibaren ilm-i meselde yetmişden fazla eser yazılmış ve tespitlerimize göre yirmiden fazla eser yayımlanmıştır.¹²⁶

Arap mesellerinin derlenme çalışmalarının Cahiliye Devri'nden itibaren başladığı görülür. Emeviler ve Abbasiler Dönemi'nde meselleri derleyip izah eden pek çok *Kitâbü'l-Emsâl* yazılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı geniş kapsamlı iken bir kısmı ise mesellerin derlenip kaynaklarının, çıkış öykülerinin tespiti ile sınırlıdır.

Bu çalışmalar arasında müellifin ilgilendiği alana göre mesellerin sadece doğuş öykülerine ağırlık verenler, mesellerin sadece gramer yönü üzerinde duranlar olduğu gibi bu iki yönü de ele alan daha kapsamlı ve yetkin eserler de bulunmaktadır. Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbü'l-Emsâl'i* hikâye ağırlıklı, Müerric es-Sedûsî'nin *Kitâbü'l-Emsâl'i* lügat açıklamaları ağırlıklı bir eser iken, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam'ın *Kitâbü'l-Emsâl'i* ise hem gramer ve lügat hem de meselin öyküleri ile ilgi bilgi veren bir eserdir.¹²⁷

Emsal kitapları süreç içerisinde mesellerin kısmi telif aşaması, konularına göre sınıflandırılma aşaması, kapsamlı telif ve hurufla müretteb aşaması şeklinde üç aşama geçirmiştir. Kapsamlı ve alfabetik tertip, en çok tercih edilen yöntem olup bu yöntemle yazılan eserlere Zemahşerî, Ebû Hilâl el-Askerî ve Meydânî'nin eserleri örnek verilebilir.

¹²⁶ Hüseyin Varol, "Ebû Hilal el-Askeri, Dört Eseri Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, S.7, 1986, s. 397.

¹²⁷ Durmuş, *a.g.md.*, s. 295.

Cahiliye Dönemi'nden Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbü'l-Emsâl*'ine kadar geçen süreçte yapılan derlemelerin başlıcaları şöyle özetlenebilir:

Süveyd b. Sâmit, Resul-i Ekrem'e kendisinde *Mecelletü Lokmân* olduğunu söyleyip bu eserden okumuş. Resul-i Ekrem, Lokman'ın sözlerini beğenmiş, fakat katımdaki ondan daha güzeldir, o da Allah'ın hidayet kaynağı *Kur'an-ı Kerim*'dir, demiştir. Cahiliye Dönemi şairlerinden Eksem b. Sayfî, Arap kralları ile reislerinin vasiyetlerini yazmış, sonraları bu yazdıkları mesellere evrilmiş ve kendisinden sonra gelenler bu meselleri yazmıştır. Ebû Ubeyd, *el-Bekrî Faslü'l-Makâl*'inde hatip ve neseb alimi, Suhâr b. Abbas el-Abdî'nin *Kitâbü'l Emsâl*'inden bir meselin kökenine dair uzun bir hikâye nakletmiştir. Bekrî, el-Cürhümî'nin *Kitâbü'l Emsâl*'inden birçok nakil yapmıştır. Ayrıca İlâka b. Kürşüm el-Kilâbî'nin elli varak olan Cahiliye mesellerinin kıssaları ile ilgili eserinden çokça aktarma yapmıştır.¹²⁸

Literatürümüzde Arap mesellerine dair bir nevi temel kaynak sayılan *Diyanet İslam Ansiklopedisi* “mesel” maddesinin yazarı İsmail Durmuş, mesellerin oluşum aşamalarını açıkladıktan sonra günümüze gelebilmiş meseller ile ilgili ilk eserden başlayarak belli başlı eserlerin içerik ve takip ettikleri metot hakkında özet niteliğinde bilgiler vermiştir.

160 meselin hikâyesini izah eden ve günümüze kadar gelen ilk eser, Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbü'l-Emsâl*'idir. Müerric es-Sedûsî'nin *Kitâbü'l-Emsâl*'i meselleri lügat yönüyle açıklar. Ma'mer b. Müsennâ'nın *el Emsâl*'i meselleri gramer, lügat ve kıssa bakımından inceleyip şiirle izah eden ve müvelled mesellere göndermede bulunan önemli eserlerdendir. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbü'l-Emsâl*'i meselleri her bakımdan inceleyen ve günümüze kadar gelen ilk mükemmel eserdir. Muhammed b. Habîb'in *el Emsâl Alâ Ef'alü Min* adlı eserinin bir kısmını Muhammed Hamidullah yayımlamıştır. Mufaddal b. Seleme'nin *el-Fâhir fi'l Emsâl*'i ile Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin *ez-Zâhir fi Me'ânî Kelimâti'n-Nâs*'ında taziye, tebrik, selam, tesbih, dua vb. mesellerden sayılmıştır. Hamza el-İsfahânî'nin *ed-*

¹²⁸ Durmuş, *a.g.md.*, s. 296.

Dürretü'l-fâhire'si “ ef'alü min...” vezniyle başlayan mesellere dair en ayrıntılı eserdir. Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Cemheretü'l-Emsâl*'i de temel eserlerdendir.¹²⁹

Çok sayıda meseli alfabetik olarak dizip ayrıntılı bir şekilde izah etmeleri bakımından Ebû Hilâl el-Askerî, Meydânî ve Zemahşerî'nin eserleri mesel kitapları arasında önem arz eden temel eserlerdir. Özellikle Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl*'i diğer mesel kitaplarına göre hep ön planda olmuştur.

Geçmişte Araplar tarafından kullanılan ve hadislerde geçen darb-ı meselleri alfabe sırasına göre ele alıp açıkladığı Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Cemheretü'l-Emsâl* adlı eseri Bombay'da ve Kahire'de neşr edilmiş, daha sonra da Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim ve Abdülmecid Katâmiş'in hazırlanan tenkitli basımı, keza Kahire'de gerçekleşmiştir.¹³⁰

Ünlü tefsir alimi Zemahşerî'nin mesel kitabı *el-Mustaksa*'sı, el-Askerî'nin *Cemheretü'l-Emsâl*'i ve Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl*'i gibi Arap dili ve edebiyatı açısından ismi sıklıkla zikredilen önemli mesel kitaplarından biridir.

Yirmi sekiz bölümden meydana gelen *el-Mustaksa*'da el-Askerî'nin ve Meydânî'nin eserlerinde olduğu gibi alfabetik sıra gözetilmiştir. Toplam 3461 mesel içeren *el-Mustaksa*'da yöntem olarak evvela mesel verilmiş, ardından meselin açıklaması yapılarak dayandığı kaynaklar belirtilmiştir. Yazarın mesellere dair açıklamalarında gramer kurallarına özen gösterdiği, sözcüklerin anlam ve yapısını kanıtlamak için kesin ve doğru misaller verme gayreti içerisinde olduğu görülmektedir.¹³¹

Meydânî'nin 6000'i aşkın mesel içeren *Mecmaü'l-Emsâl*'i mesel alanındaki en ayrıntılı ve hacimli eser olup alfabetik düzenlenmiş otuz bölümden oluşmaktadır. *Mecmaü'l-Emsâl* mesellerin kaynağı, kullanılışı, gramer bilgisi hakkında doyurucu, ayrıntılı bilgiler veren ve çeşitli bölümlerden oluşan önemli bir çalışmadır.

Arap meselleri, ilk defa Cahiliye Dönemi şiirleri ile alakalı olarak folklorik amaçlı derlenmiştir. Kûfeli dil alimi el-Mufaddal ibn Sâlim'in *Kitâbü'l-Emsâl*'i ile

¹²⁹ Durmuş, *a.g.md.*, s. 296.

¹³⁰ Ahmet Turan Aslan, “Askerî, Ebû Hilâl” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3, s. 490.

¹³¹ Boran, *a.g.e.*, s. 23.

başlattığı bu derleme çalışmaları, Ebû Hilâl el-Askerî ve Ebû Ubeyd el-Kâsım ibn Sellâm el-Herevî ile sürdürülmüştür. Ebû'l Fadl el-Meydânî ise meselleri ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ele alıp inceleyen *Mecmaü'l-Emsâl* adlı eseriyle öteki emsal yazarlarından daha ön planda olmuştur.¹³² Zemahşerî'nin *el-Mustaksa fi'l-Emsâl*'i içerdiği 3461 meseliyle hurufla müretteb titiz bir çalışmanın ürünü önemli bir eser olmakla birlikte onunla aynı dönemde yazılmış *Mecmaü'l-Emsâl*'in hep gölgesinde kalmıştır.

Bu çalışmalardan başka müvelled ve kadim meseller ile yöresel halk mesellerine yanı sıra peygamber, şair ve hakîm şahsiyetlere ait hikmet ve mesellere dair derleme, izah, neşir ve bilimsel veya karşılaştırmalı inceleme mahiyetinde pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Çağımız yazarlarından M. Abdülmecîd Katâmiş, Ebû Sûfe ve Abdülmecîd Abidîn'in meselleri çeşitli yönleri ile bilimsel olarak ele alan eserleri bu alandaki önemli çalışmalardandır.¹³³

Arap atasözler ile ilgili Batı'da derleme, inceleme, mukayese, neşir biçiminde çeşitli çalışmalar, Joannes Drusius'un 1591'de 200 Arap atasözünü ele aldığı *Apophthegmata Ebraeorum ac Arabum*'u ile başlamış, bu çalışmayı Thomas Erpenius'un *Proverbiorum Arabicorum Centuriae Duae*'u ve Locmani Sapiientis'i, J. Hambroeus'un *Proverbia Arabica*'sı gibi pek çok çalışma takip etmiştir. Çağımız yazarlarından Rudolf Sellheim'in *Emsâlü'l-Arabiyyeti'l-Kadîme*'si de Batı'da bu alanda yapılmış önemli eserlerdendir.¹³⁴

3.3. Salâhî'nin Yararlandığı Mesel Kaynağı Olarak Mecmaü'l-Emsâl

Ebû'l-Fadl el-Meydânî, Arap dili ve edebiyatı alanında büyük bir alim olarak tanınır. Tam ismi Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Meydânî en-Nişaburî'dir. *Münyetü'r-Râdî bi-resâili'l-Kâdî*, *Şerhü Kasîdetü'n-Nâbiga*, *Şerhü'l-*

¹³² Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, (Çev: Rahmi Er, Azmi Yüksel), Ankara, İmaj Yayınları, 1993, s. 45.

¹³³ Durmuş, *a.g.md.*, s. 296.

¹³⁴ *a.g.md.*, s. 297.

müvelled meseller şeklinde tertibe sahip olması, yanı sıra meselleri desteklemek ve kimi sözcükleri lügavî olarak izah etmek için seçilen Arapça şiirlerin her iki eserde de aynı olması bu kanaatimizi pekiştirmektedir.

3.4. Türk Edebiyatında Meseller

Arap edebiyatında mesel kavramı ile başta atasözü olmak üzere deyimler (meselî tabir), dua ve beddualar, bazı halk deyişleri, mesele dönüşmüş hikmetler vs. karşılanırken Türk edebiyatında ise mesel kavramı ile genellikle atasözleri bazen de deyimler karşılanmıştır.

Anadolu’da ve Türklerin yaşadığı diğer topraklarda, sözlü gelenekte halkın ağzında dolaşan, nesilden nesile aktarılan binlerce atasözü ve deyim vardır. Binlerce atasözü ve deyimden oluşan bu büyük sözlü külliyatımıza dair pek çok yayın yapılmış, birçok derleme çalışması, kitap ve makale yayımlanmıştır.

Kültürümüzün önemli unsurlarından atasözlerine ilk olarak VII. yüzyılda Göktürk kitabelerinde rastlanır XI. yüzyılda ilk İslamî ürünler olan *Kutadgu Bilig*, *Atabetü’l-Hakayık*, *Dîvân-ı Hikmet* ve *Dîvânü Lügati’t-Türk* ve *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde savlar görülür. Bu eserlerden Kaşgarlı Mahmut’un *Dîvânü Lügati’t-Türk* adlı eseri bugünkü atasözlerinin ilk halleri olan savları içermesi bakımından son derece önemlidir.

Bilindiği üzere Dîvân edebiyatının yararlandığı ana kaynaklardan biri de Arap-İslam kültürüdür. Dîvân şairleri her fırsatta ayet, hadis, Arapça deyim ve atasözlerine iktibas ve telmih yolu ile başvurarak bu zengin kaynaktan istifade etmişlerdir.

Dîvân edebiyatında *Pendnâmeler*, halk şiirinde ise *Nasihat destanları* adı verilen eserler daha çok atasözlerinden müteşekkildir. Birçok yazar ve şair, anlatımlarına güç katmak için Türk, Arap ve Fars atasözlerinden istifade etmişlerdir. *Kutadgu Bilig* ve *Atabetü’l-Hakayık*’la birlikte edebî eserlerde atasözleri o dönemki adıyla savlardan yararlanılmaya başlanmış, daha sonraki yüzyıllarda Dîvân şairlerinden özellikle hikemî tarzın temsilcileri Nâbî, İzzet Molla gibi şairlerle bu gelenek devam etmiş, Ziya Paşa ile Tanzimat Dönemi’ne kadar sürmüştür.

XV- XIX. yüzyıllar arasında yaşamış Dîvân şairlerimizin birçoğu şiirlerinde atasözleri ve deyimlerden istifade etmişler, söylediklerini desteklemek, şiirlerini süslemek, düşüncelerini daha açık ve etkili bir şekilde ifade etmek için bu söz varlıklarına sıklıkla başvurmuşlardır. Tezkire yazarlarınca, “mesel-gûy, mesel-âmîz, tarîka-i mesel, mesel-bürûz, îrâd-ı mesel” vb. ifadelerle tanımlanan ve övülüp başarılı bulunan Dîvân şairleri arasında Necatî, Hayalî Bey, Bakî, Nedim, Şeyh Galip gibi önemli şairler gelmektedir.¹³⁸

Dîvânü Lügati't-Türk'te atasözü sözcüğü yerine “sav” kullanılırken sonraki dönemlerde, İslamiyet'in benimsenmesi ile birlikte Türk edebiyatında mesel, darb-ı mesel, atalar sözü tabirleri kullanılmıştır.

Pend ve mesel terimleri yazılı kaynaklarımızda XV. asırdan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Asıl anlamı “örnek” ve “örnek verme” olan mesel ve darb-ı mesel Osmanlı Türkçesinde zaman içerisinde atasözü karşılığı olarak kullanılır olmuştur. Bu nedenle atasözlerine dair el yazması ve matbu çok sayıda mecmua, risale ve kitapta durub-ı mesel sözcüğü kullanılmıştır.¹³⁹ Türk edebiyatında meselin Arap edebiyatından farklı olarak çoğunlukla atasözü karşılığı olarak kullanıldığını görüyoruz. Arap edebiyatında mesel kavramı deyim, atasözü, klişe ifadeler, dua ve bedduaları da içine alan daha kapsamlı bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk deyim ve atasözlerinin kitap halinde derlenme çalışmaları XVI. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu yüzyılda müellifi tespit edilemeyen *Durub-ı Emsâl* adında manzum ve musavver olan bir eser, bu türde ilk önemli örnek kabul edilir.¹⁴⁰ XVIII. yüzyılda Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin'in yazdığı ve alfabetik olarak tertib edilmiş *Durûb-ı Emsâl*'i de Türk dili açısından son derece önemli bir kaynaktır.

Müstakîmzâde'nin “Evvel selam sonra kelim” meseli ile başlayıp “Yumurta alan sarısın bölemez” meseli ile biten ve 270 civarında Türk atasözünü içeren haruf

¹³⁸ Bayram Ali Kaya, “Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.6, 2011, s. 15.

¹³⁹ Aydın Oy, “Atasözü” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.4. s. 44.

¹⁴⁰ Mustafa Nuh Beğenmez, *Atasözlerinde Günlük Hayat*, (yüksek lisans tezi) Afyon Kocatepe Üniv. 2013, s. 11-12.

ile müretteb bu önemli eserinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası mevcuttur.¹⁴¹

XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılda atasözlerini o dönemki adıyla darb-ı meselleri derleme çalışmaları devam etmiştir. Bu çalışmalardan Şinasi'nin *Durub-ı Emsâli Osmaniyesi*, Ahmed Vefik Paşa'nın *Müntehabat-ı Durub-ı Emsâl'i*, Edirneli Nazmi'nin *Manzume-i Durub-ı Emsâl'i*, Vacid Efendi'nin *Durub-ı Emsâl'i* ve Abdullah Fettahoğlu'nun *Mecmaü'l- Emsâl'i* mesellere dair önemli eserlerdendir.¹⁴²

Atasözleri, son dönemlerde başta dil ve edebiyat bilginleri ile halk bilimciler olmak üzere pek çok meslek adamını kendi sahasına çekerek üzerinde en çok çalışılan, çeşitli makale ve kitapların neşr edildiği bir konu olmuştur.¹⁴³ Atasözleri ile ilgili bugüne kadar Ferit Birttek'in *En Eski Türk Savları*, Dehri Dilçin'in *Edebiyatımızda Atasözleri*, Mustafa Nihat Özön'ün *Atasözleri*, Aydın San'ın *Açıklamalı Atasözleri*, Aydın Oy'un *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* gibi birçok derleme çalışması yapılmıştır.

Derleme çalışmaları sadece Türkçe atasözler ile sınırlı kalmamış, Arapça ve Farsça meseller de topluma ve edebiyata faydalı ürünler kazandırmak, ilişkileri daha da geliştirmek gibi gayelerle edebiyatçılar tarafından Türkçeye tercüme edilip şerh edilmiştir.

Arapça ve Farsçadan tercüme edilen mesellere dair eserler ve yazarları şunlardır: Mirek Muhammed Taşkendî Nakşibendî'nin *Nevâdirü'l-Emsâl*, Ali Hüseyin'in *Ukûdu'l-Ukûl*, Mehmed Birgivî Riyazî'nin *Düstûru'l-Amel fî Durûb-i Emsâl*, Hasan Şu'ûrî'nin *Ferheng-i Şu'ûrî*, Abdullah Kudsi'nin *Terceme-i Durûb-ı Emsâl-i 'Arabiyye*, Derviş Hüsamî'nin *Tuhfetü'l-Emsâl*, İbrahim Pasarofçavî'nin *Mecmaü'l-Emsâl Düstûru'l-'Acem*, Şirâzî'nin *Emsâl-i 'Acem*, Asımszâde Hamid'in

¹⁴¹ Ahmet Yılmaz, *Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddin: Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-nisâb'ı* (doktora tezi), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 93.

¹⁴² Pala, a.g.e., s. 372.

¹⁴³ Mehmet Emin Tuğluk, *Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Yapısal Özellikleri*, (yüksek lisans tezi), Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, 2012, s. 1.

Terceme-i Mezâmînü'l-Emsâl adlı eserleri dışında müellifi bilinmeyen *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl* adında iki eser daha vardır.¹⁴⁴

Bu eserler dışında XIX. yüzyılda yazılmış ve Arap mesellerini nesir biçiminde çeviren Diyarbekirli Said Paşa'nın *Nuhbetü'l-Emsâl*'i ile XX. yüzyılda kaleme alınmış ve çalışma konumuz olan Salâhî'nin *Nuhbetü'l-Emsâl*'ini mesel mecrasında önemli tercüme eserler arasında saymak gerekir. Türk edebiyatında Salâhî'nin *Nuhbetü'l-Emsâl*'i Arap mesellerini nazmen tercüme etmesi, telif eser özelliği ve içerdiği mesel sayısı bakımından benzerlerinden ayrılır.

3.5. Fars Edebiyatında Meseller

Fars edebiyatında mesellerin derleme çalışmaları, Türk edebiyatındaki derleme çalışmalarından farklı olmuştur. Deyimler ve atasözleri bir şair tarafından şiirde veya bir yazıda kullanılmışsa muteber sayılmıştır. Bir aydın veya şair tarafından kullanılmamış deyim ve atasözleri avamî veya argo kabul edildiğinden emsal kitaplarına pek alınmamıştır. Öte yandan kaynağını ünlü şairlerin şiirlerinden alan Fars meselleri de vardır. Muallim Naci'in *Sânihâtü'l-Acem* adlı emsal kitabı, Hâfız-ı Şîrâzî, Kelim-i Kaşanî ve Senaî'nin darb-ı mesel ve hikmet hüviyeti kazanmış şiirlerinin şerhinden ibarettir.

Fars edebiyatında emsal alanında kaleme alınmış ilk eser, 2064 sayfadan müteşekkil *Emsâl ü Hikem* adlı eserdir. İranlı yazar ve şair Mirza Ali Ekber Dihhuda tarafından yazılan *Emsâl ü Hikem*'de yer alan deyim ve atasözlerine kaynak ve şahit gösterilirken Firdevsî, Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî, Reşidüddin Vatvat, Esedî-i Tusî gibi müellif adlarıyla *Târîh-i Beyhak*, *Vîs ü Râmîn*, *Esrârü't-Tevhîd*, gibi kitap isimleri verilmiş, bazı atasözleri ve deyimlerin nerelerde, hangi amaçla kullanıldığı, bunların ilk olarak ne zaman ve niçin söylenmiş olduğuna işaret edilmiştir. *Emsâl ü Hikem* ilk defa Tahran'da neşredilmiştir. (1308-1311 hş.) Eser ayrıca Muhammed Debir-i Siyakî tarafından da neşredilmiştir. (Tahran 1358 hş.).¹⁴⁵

¹⁴⁴ Rabbâa Rababa, "Âsımzâde Hâmid ve Terceme-i Mezâmînü'l-Emsâl Adlı Eseri", *Türük Uluslar Arası Dil, Edebiyatve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.17, 2019, s. 284.

¹⁴⁵ A. Naci Tokmak, "Emsâl ü Hikem" *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C. 11, s. 166.

Emsâl ü Hikem çeşitli teknik eksikliklerine rağmen daha sonra yazılan Mirza Muhammed-i Cebelrudî'nin *Câmiu't-Temsîl*'i ile (Tebriz 1310 hş.) Emir Kulı-yi Eminî'nin *Dâstânâ-yı Emsâl*'i gibi eserlerinden daha kapsamlı ve değerlidir. *Emsâl ü Hikem*'den sonra aynı konuda yazılan eserler arasında Seyyid Muhammed Ali-i Cemalzâde'nin *Ferheng-i Lugat-i Amiyâne* (Tahran 1341 hş.), Yusuf-i Cemşidpur'un *Ferheng-i Emsâl-i Farisî* (Tahran 1347), Emir Kulı-yi Eminî'nin *Ferheng-i 'Avâm yâ Tefsîr-i Emsâl ve Istilâhât-ı Zebânî-i Farsî* (İsfahan 1350) ve Seyyid Yahya Burkaî'nin *Kâvişî der Emsâl ü Hikem-i Farsî* (Tahran 1351 hş.; Kum 1367 hş.) adlı eserleri sayılabilir.¹⁴⁶

3.6. Mesellerin Kaynakları

Arap atasözleri diğer milletlerin atasözleri gibi birden bire ortaya çıkmamış belli bir kaynaktan çıkmış, zaman içerisinde sözlü gelenekte dilden dile yayılarak halka mal olup anonimleşmiştir. *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki mesellere bakıldığında bunların Kur'an, hadis, şiir, kıssa, hadise, teşbih gibi kaynaklardan ortaya çıktığı görülür.

3.6.1. Kur'an Kaynaklı Olanlar

Nuhbetü'l-Emsâl'de bir hikmet ve öğüt kitabı olan Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanan veya anlam yönünden ilhamını ayetlerden alan mesellere yer verilmiştir.

٢٧٦- رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ.

1

1. الحافر: Dābbeniñ ırnağı. Bir nesneniñ evveli. أئنا المردودون في الحافرة āyet-i kerîmesinde¹⁴⁷ olduğu gibi biz yine dünyāya dönecekleriz, demektir.

Tercüme

276. Geldiği yoldan döndü. (s. 121)

¹⁴⁶ A. Naci Tokmak, *a.g.md.*, s. 166.

¹⁴⁷ “Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisin geriye eski halimize mi döndürüleceğiz?” Nâziât 79/10.

٦٣٩- كُلُّ يَأْتِي مَاهُو لَهُ أَهْلٌ.

Tercüme

639. Herkes lāyık olduğu şey'i ityān eder.

Ya' nī ne hilkat ve isti' dādda yaratıldıysa onuñ āşārını izhār eder demektir. Bu bābda aşı olan "قل كل يعمل على شاكلته" nazm-ı celīlidir.¹⁴⁸ (s. 302)

٥٩٥- كَالْقَابِضِ عَلَى الْمَاءِ.

Tercüme

595. Parmağ ucuyla şu alan gibi! Ya da avucuyla şu alan gibi (s. 277)

Bu veciz meselin Ra'd suresi 14. ayette geçen "...O'ndan başka yalvardıkları ise onların isteklerine ancak, ağzına ulaşmayacağı halde, ulaşsın diye avuçlarını suya uzatan kimsenin isteğine suyun cevap verdiği kadar cevap verirler..." ifadesi ile anlam yönüyle örtüşmektedir.

3.6.2. Hadis Kaynaklı Olanlar

Ayetlerden kaynaklanan hikmetler, öğüt içeren çokça mesel olduğu gibi hadis-i şeriflerden kaynaklanan meseller de vardır. Kimi mesellerin anlam bakımından hadislerden ilhamını aldığı kimi mesellerin de Peygamberimizin hayatı ile ilgili olduğu söylenebilir.

٧٠١- لَا يَكُنْ حُبُّكَ كَلَفًا وَلَا بُغْضُكَ تَلَفًا.

Tercüme

701. Düşkün ve meftūn olacak derece sevme, telef-i dā'ī olacak derecede de buğz u nefret gösterme.

Bu meşel,

أَحِبِّ حَبِيْبَكَ هَوْنًا مَا، عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيْضَكَ يَوْمًا مَا، وَأَبْغِضْ هَوْنًا مَا،
عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيْبَكَ يَوْمًا مَا.

¹⁴⁸ "De ki: Herkes kendi yapısına uygun işler görür..." İsrā 17/ 84.

ḥadīş-i şerīfnden¹⁴⁹ me'ḥūzudur. (s. 329)

۲۷۲- الرِّفْقُ يُمِّنُ وَالْخُرْقُ شُؤْمٌ.

Tercüme

272. Rıfık ve mülâyemet, yümün ve bereket, gılnet ve ḥuṣūnet de şe'āmetdir. (s. 119)

“ مَا دَخَلَ الرِّفْقُ شَيْئاً إِلَّا زَانَهُ ” ḥadīş-i şerīfi¹⁵⁰ bu meşeliñ maẓmūnunu te'yid eder.

۵۶۵- قَدْ حَمَى الْوَطِيسُ.

Tercüme

565. Tennūr kaynadı. (s. 265)

(Cenāb-ı peygamber ḥarb kıızışdı diyecek yerde bu meşeli irad buyurdular)

۳۸۶- الشُّبْهَةُ أُخْتُ الْحَرَامِ.

Tercüme

386. Şüphe, ḥarāmıñ kız kardeşidir.

Helāle beñzeyip de ḥaqqında helāldir diye kaṭ'î hüküm verilemeyen şeylere lisān-ı şer'ide “şübühāt” denilir. İmām-ı Şāfi'î ḥazretleri āyetdeki şu nazmıyla dört ḥadīş-i şerīfi 'aḳd etmiştir:

۱. الحلال بيّن والحرام بيّن وبينهما أمور متشابهاً.¹⁵¹

۲. ازهد في الدنيا يحبك الله.¹⁵²

۳. من حسن اسلام المرء تركه مالا يعني.¹⁵³

۴. انما الاعمال بالنيات.¹⁵⁴

¹⁴⁹ “Sevdiğin kişiyi aşırı sevme, ölçülü sev, olur ki bir gün sevmeyebilirsin. Buğz ettiğin kişiye aşırı buğz etme olur ki bir gün sevdiğin bir kişi olur.” Tirmizî *Birr ve's-Sıla* 60.

¹⁵⁰ “Yumuşak huyluluk neyin içine girerse onu güzelleştirir.” Müslim *Birr*, 78.

¹⁵¹ Helal ile haram arasında ne olduğu belli olmayan şüpheli şeyler vardır. Müslim *Müsâkât*, 107.

¹⁵² Dünyaya rağbet gösterme ki Allah seni sevsin. İbn Mâce *Sünen*, 4102.

¹⁵³ Malayaniyi terk etmek Müslümanlığın güzelliğindendir. Tirmizî *Zühd*, 11.

¹⁵⁴ Ameller niyetlere göredir. Müslim *İmâre*, 155.

Tercüme

Bizce hayrîñ ‘umdesi dört cümleden ‘ibâretdir ki onu *hayrû’l-mevcûdât ‘aleyhe ezkâ et-taḥiyyât* efendimiz buyurmuşlardır: *Şüpheli şeylerden ittikâ et, dünyâyâ tâlîb ve râgîb olma, saña gerekmeyen şeyleri bırak.* (s. 178)

٥٩٣- كَانَّ عَلَى رُؤْسِهِمُ الطَّيْرُ!

Tercüme

593. Başlarıñda gūyâ kuş var!

Bu mesel, Peygamberimizin hayatından ilham alınarak oluşturulmuştur.

(Mu‘allim-i benî âdem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin meclis-i ‘âlîleri hakkında. Ebleğü’l-beşer efendimiz aşşâb-ı kirâmına vaz‘ ve naşîhat ederlerken hepsi de başlarına devlet kuşu konmuş gibi kemâl-i sükûn ve edeble diñlerlerdi.) (s. 276-277)

١- إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا.

Tercüme

1. Güzel söz dinleyene sihr gibi te’sîr eder ve kalbiñ derḥâl kabulüne sebep olur.

٨- إِنَّ الْجَبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ.

İstihsâna lâıyık bir söz hakkında ve hüccetü’l-bâligâ irâd edilecek yerde söylenen bu hadîs¹⁵⁵, darb-ı mesel sırasına geçmiştir. (s. 1)

3.6.3. Şiir Kaynaklı Olanlar

Arap edebiyatı mesel sayısı bakımından dünyanın en zengin edebiyatlarından sayılır. Kaynaklar 14000 mesel varlığından söz etmektedir.

Diyanet İslam Ansiklopedisi’nin “mesel” maddesi yazarı İsmail Durmuş, Arap mesellerinin sayıca fazla olmasını çoğu meselin kaynağını şiirden almasına bağlayarak Arap edebiyatında kasidelerinin tamamının mesel olduğu bilinen şairlerin

¹⁵⁵ Beyanın bir kısmı sihir gibi etkileyicidir. Buhârî, *Tıbb*, 51.; Müslim *Cuma*, 47.

olduğunu, 4000 mesel içeren *Zatü'l-Emsâl* adlı kasidenin şairi Ebû'l-Atahiye'nin de bu önemli şairlerden biri olduğunu belirtir.¹⁵⁶

Şiirden doğan mesellerin bir beytin tamamından veya ilk mısrasından çoğunlukla da son mısrasından türediği söylenebilir. Bazen de bir beytin ikiden fazla mesele kaynaklık ettiği görülür. Her iki dizesi mesel olan türleri olduğu gibi bir beyitte ikiden fazla mesel ihtiva eden türleri de vardır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de genellikle bir beytin ikinci mısrasından alıntılanmış veya türemiş meseller bulunur. Bu tarz meseller mütercim tarafından bir beytin aczidir ya da bir beytin ikinci satırıdır, şeklinde belirtilmiştir.

۳۵۴- الشَّرُّ أَحَبُّ مَا أُوعِيَتْ مِنْ زَادٍ.

Tercüme

354. Şer, idhâr olunan azıkların en murdâdır. (s. 160)

Mezmûm olan şeylerden ictinâb lüzûmunu tavşîye eder. ‘Abîd bin el-Ebras’ın¹⁵⁷ söylediği bir beytin ‘aczidir:

الخير يبقى وان طال الزمان به
الشر احب ما أوعيت من زاد

۲۴۹- رَضِيتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالْإِيَابِ.

Tercüme

249. Selâmetle dönmek ğanîmetine râzî oldum. (s. 107)

Bu mesel İmruü'l- Kays’ın¹⁵⁸ şu beytini ‘aczidir.

وقد طَوَّفْتُ فِي الْآفَاقِ حَتَّى
رَضِيتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالْإِيَابِ

¹⁵⁶ Durmuş, *a.g.md.*, s. 309.

¹⁵⁷ Câhiliye dönemi Arap şairlerinden. Dîvân’ında tüm iyilik ve kötülüklerin kaynağı olan tek Tanrıya olan inancına işaret eden kimi beyitler ve hikmetli sözler bulunur. Geniş bilgi için bk. Azmi Yüksel, “Abîd b. Nebras”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, s. 308-309.

¹⁵⁸ Cahiliye devrinin meşhur muallaka şairlerinden. Geniş bilgi için bk. Ahmet Savran, “İmruü'l Kays b. Hucr” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.22, ss. 237-238.

Bazı meseller kaynağını şiirlerden almakla beraber kimi mesellerin de şiire kaynaklık ettiği görülür:

١٤ - إِنَّ الْهَوَانَ لِلَّيْمِ مَرَامَةٌ.

Tercüme

14. *Le 'îme haḳāret, merḥametdir.*

Ya'nî le 'îme ikrām edecek olursañ seni istiḥfâf eder. İhānet ederseñ ikrām etmiş olursuñ. Mütenebbî ¹⁵⁹ bu meşeli şu suretde temşil ve ifāde etmiştir: (s. 7)

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكْتَهُ
وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّيْمَ تَمَرَّدَا

3.6.4. Hikmet Kaynaklı Olanlar

Başta Cahiliye meselleri olmak üzere çok sayıda Arap meselinin kısya veya öyküsü vardır. Bunların bir kısmı tarihî vakalara dayanır. Yevmü Gabrâ, Yevmü'l-Besûs, Yevmü Dâhis ve Yevmü Halime gibi Arapların İslamiyet öncesi dönemde gerçekleşmiş savaşı ve mücadeleleri ile ilgili meseller bu türdendir. Eyyamü'l-Arab'a¹⁶⁰ dayanan bu hikâyeler, mesellerin zamanının ve kaynağının anlaşılması ve Arap tarihi açısından önemlidir. Bir kısım meseller ise daha çok İslamî dönemde sarf edilen din ve tasavvuf büyüklerine ait vecize veya kelim-ı kibar diye de adlandırabileceğimiz hikmetlerden neşet etmiştir. Bu hikmetler mesel mecrasında zamanla yaygınlaşarak mesele dönüşmüştür.

Hikmetler, ayetler ve hadislerden sonra bize doğru yolu gösteren büyük zatlara ait hazine değerinde veciz sözlerdir.

Hikmet, genellikle nasihat vermek amacıyla büyük adamlar tarafından söylenmiş ve bir yaşamışlığı veya hayat tecrübesini barındıran vecizedir. Meselin

¹⁵⁹ Peygamberlik taslayan, gelecekte haber veren gibi anlamlara gelen Mütenebbî lakabını alan Ebû Tayyib, Arap edebiyatın önde gelen meşhur şairidir. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "İmru'ul Kays b. Hucr" *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.32, ss.195-200.

¹⁶⁰ Cahiliye Döneminde ve İslamiyetin ilk yıllarında Arap kabileleri arasında vuku bulan savaşlar için kullanılan bir tabir. Geniş bilgi için bk. M. Ali Kapar, "Eyyamü'l Arab" *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.12, ss. 14-16.

hikmetten farkı ise belli bir kaynağa dayanmakla beraber zamanla yaygınlaşıp anonimleşmesidir.¹⁶¹

Müslüman Araplar, nefis terbiyesi ile maneviyatı telkin eden sözleri hikmet sözcüğü ile adlandırdıkları gibi Farsçadan Arapçaya çevrilen eserlerin ahlakî içeriğine de hikmet adını vermişlerdir. Hakîmi de hikmet sahibi tarihi şahsiyetler veya hükümdarlar, şeklinde tanımlamışlardır.¹⁶²

Hikmetler, bizlere doğruyu yanlış gösteren, kusurlarımızı gidermeye yardımcı olan veciz sözlerdir. Akıl, basiret, iman ve ilimleri ile meşhur olmuş kimselerin fikir işçiliklerinin birer meyvası ve ulaştıkları hikmet ile hakikatlerdir.

Nuhbetü'l-Emsâl'de başta ilmin kapısı olarak nitelenen Hz. Ali olmak üzere meşhur din ve devlet büyüklerine ait sonradan mesele dönüşmüş hikmetlere yer verilmiştir. Mütercim bu meselleri kalam-ı kibar veya hikmet olarak isimlendirmemekle beraber bu mesellerin kime ait olduklarına ve çıkış öykülerine kısaca değinmiş, ayrıca bu sözlerin sonradan mesel mecrasında anıldığını da ifade etmiştir.

۲۲۲- رَبِّ مَلُومٌ لَا ذَنْبَ لَهُ.

Tercüme

222. Ba'zen kabâhati olmayan da levme ma'ruz kalır. (s. 93)

Bu hikmet, Cahiliye Devri şair ve hatiplerinden **Eksem bin Sayfi**'ye¹⁶³ ait iken zamanla anonimleşerek mesele dönüşmüştür.

۴۲۲- الصَّمْتُ حُكْمٌ وَ قَلِيلٌ فَأَعْلَهُ.

Tercüme

422. İltizâm-ı şamt, mahz-ı hikmetdir faķaķ şāmit olan azdır.

Rivāyete göre Dāvud 'aleyhi'sselām, bir zırh yaparken Loķmān Hekīm yanına gider. Müşārünileyh yaptığı zırhı Loķmān'ın isteyeceğini ańlar faķaķ bitirinceye kadar ses çıkarmaz, Loķmān da istemez. Bitirdikten sonra Hāzret-i Dāvūd

¹⁶¹ Durmuş, *a.g.md.*, s. 193

¹⁶² Öztürk, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁶³ Cahiliye döneminde yaşamış hatip ve şairlerden. Geniş bilgi için bk. Asrî Çubukçu, "Eksem b. Sayfi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 550-551.

ayağa kalkar yaptığı zırhı giyer ve “Ne güzel bir harb âletidir!” der. Bunun üzerine **Lokmān** bu meşeli der-meyān eder. (s. 198)

٢٥١- رَجَعَ بِخُفْيِ حُنَيْنٍ.

Tercüme

251. Huneyn'in iki ayaqqabısıyla döndü.

Huneyn, bir çizmecinin adıdır. Bir 'Arābī, Huneyn'e gelip bir çizme satın almak ister. Fakat pek az fiyat verdiği için Huneyn hem gücenir hem de 'Arābī'ye bir oyun olmak üzere çizmenin bir tekini güzergāhı olan yoldaki ağaca aşar. Diğer tekini de yolun biraz ilerisine bırakır. 'Arābī yurduna dönerken çizmenin bir tekini ağaçta asılı görünce āh bir teki daha olsa diye içini çeker ve yoluna devām eder. Nihāyet bir tekini daha bulunca māl bulmuş mağribī gibi hemen devesini oraya bağlayıp Huneyn'e doğru dönmeye başlar. Bir pusudaki tilki gibi mutaraşşid duran Huneyn hemen şıçrayıp deveye biner gider. 'Arābī çizmeyi alıp geri geldiğinde devenin yerinde yeller estiğini görür ve hā'ib u hāsir olarak çizmesiyle kabilesi yanına döner. 'Ākıbet pür-hayret ve tehī-dest olarak 'avdet edenler hakkında bu meşel şāyi' olmağa başlar. (s.108-109)

٢٤٢- رَأَى الشَّيْخَ خَيْرٌ مِنْ مَشْهَدِ الْغَلَامِ.

Tercüme

Hazreti 'Alī (keremallāhu vechehu) bir harbde bulunurken bu meşeli irād etmiştir.

242. Ya'nī gā'ib olduğu hālde tecrübekār bir ihtiyārın re'yiyle seni müstefid etmesi seninle berāber olan bir genciñ müfid re'yinden hayırlıdır, demek istemiştir. (s. 104)

٢٧٤- أُرِيدُ حَبَائَهُ وَ يُرِيدُ قَتْلِي.

Tercüme

274. Ben onun iyiliğini istiyorum. O benim ölümümü istiyor.

Қыblegāh-ı meṭālib ‘Alī bin Ebī Ṭālib (keremallāhu vechehu) efendimiz ni‘metiyle perverde olduğu kölesi İbn Mülcem ḥabîşiniñ darbesine ma‘ruz qalınca bu meşeli temşilen irād buyurmuşlardır. (s. 120)

۷۰۳- لا يَأْبَى الْكَرَامَةَ إِلَّا حِمَارٌ.

Tercüme

703. İyilikten anlamayan ancak eşekdir. (s. 120)

Ḥazret-i ‘Alī’niñ ḥuzûruna iki kişi girer. Cenāb-ı Ḥaydar ikrām olmak üzere ikisine de birer yaştık atar. Biri yaştığı alır, üzerine oturur diğeri oturmak istemez. Bunun üzerine şāhibü’l-me‘ālī Cenāb-ı ‘Alī bu meşeli irād ve oturmak istemeyeni de oturmağa mecbûr eder.

۳۱۸- سَفِيهٌ لَمْ يَجِدْ مُسَافِهًا.

Tercüme

Kendilerine karşı şetm eden ‘Amr bin el Zübeyr’e Ḥazreti Ḥasan radıyallāhu ‘anhiñ muḳābele buyurdukları bir meşeldir ki,

318. Sebük-mağz olan bu sefîh, karşısında şātîm bulamadı, demektir. (s. 142-143)

۴۱۷- . صَارَ الْأَمْرُ إِلَى الْوَزْعَةِ

Tercüme

417. İşleri tesviye vālî ve ḥākimlere intikāl etdi.

Basralı meşhur tabî, âlim ve zāhid Ḥasan-ı Başrî ḥazretleri, qadı ta‘yîn olununca ḥalk toplandı ve müşārunileyhe karşı ezā cefāda bulundu. Bunun üzerine Ḥasan-ı Başrî “ لا بد للسلطان من وزعة ” dedi. Sultān için ḥākim ve vāliden kurtuluş yoktur, demektir. (s. 195)

۸۰۴- وَجَدْتُ النَّاسَ إِنْ قَارَضْتَهُمْ قَارِضُوكَ وَإِنْ تَرَكْتَهُمْ لَمْ يُتْرَكُوكَ.

804. İnsanları şöyle buldum ki eğer onlara iyilik edersen onlar da saña iyilik, kemlik edersen kemlik eder. Eğer i‘tiyād etdiğin iyiliğin arasını biraz kesecek olursan onlar seni bırakmazlar ve kendilerine eskisi gibi bez-i iḥsân etmeğe çalışırlar. (s. 369)

Bir hadis-i şerifle ¹⁶⁴ şanı yüceltilen **Ebû'd-Derdâ**'ya ait bu hikmetli söz, sonraları mesele dönüşmüştür.

٩٦- أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَ عَصَيْتُمْ أَمْرِي .

Tercüme

96. *Hurmâmı yediñiz şimdi baña 'isyân ediyorsuñuz.* (s. 42)

Bu meşeli evvelâ irâd eden ‘**Abdullâh bin Ez-Zübeyr**’¹⁶⁵ hazretleridir.

Bu mesel, Emevi hanedanına karşı halifeliğini ilan eden ve abadileden yani isimleri Abdullah olan ve muhaddis kimlikleriyle şöhet bulmuş dört sahabiden biri olan Abdullah bin Ez-Zübeyr’e ait bir hikmet iken zamanla mesele dönüşmüştür.

٢١٢- رَبِّ نَعْلٍ شَرٍّ مِنَ الْحَفَاءِ.

Tercüme

212. *Ba‘zı ayakkağı, çıplağ gezmekden fenâdır.* (s. 88)

Bu hikmet, nahiv ve aruzu sisteme kavuşturan ünlü dil ve edebiyat âlimi **Halil b. Ahmed** tarafından söylenmiş sonraları mesele dönüşmüştür.

٤٧٣- عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السَّرَى.

Tercüme

473. *Geceleyin yola çıkıp yol alanlar şabâh olunca memnûn ve hamd u şenâyâ maḳrûn olurlar.* (s. 224)

Bu hikmet, Hz. Peygamber’in seyfullah unvanı verdiği meşhur kumandan sahâbi **Halid b. Velid** (radıyallâhu ‘anh)’a aitken zamanla mesele dönüşmüştür.

٤٨١- الْعَيْرُ أَوْقَى لِدَمِهِ.

Tercüme

481. *Ḳanını eñ ziyâde viḳâyede eden eşekdir.* (s. 230)

¹⁶⁴ “Her ümmetin bir hikmet sahibi vardır, bu ümmetin hikmet sahibi de Ebû'd-Derda’dır.” Müttaki el Hindî *Kenzü'l-'Ummal* 550-553

¹⁶⁵ Emevilere karşı halifeliğini ilan eden ve abâdileden olan bir sahâbî. Geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, “ Abdullah b. Zübeyr b. Avvam”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, ss.145-146.

Ḥiddet-i başarıyla meşhūr **Yemāmeli Zerḳā'**¹⁶⁶ isminde bir kadın taḥaşşun ettiği ḥiṣārından ḥassā'nın ' askerine bakdığı sırada ordudan kaçan bir eşek görmüş ve:

“ غَنِمَهُ الْعَيْرُ أَوْقَى لِدَمِهِ، مِنْ رَاغٍ فِي ” hükmünü irād etmiştir. *Ya'ni eşek, sürüsü yanında bulunan çobandan ziyāde kanını koruyor, demektir.*

٦٠٣- أَكْثَرُ مِنَ الصَّدِيقِ فَإِنَّكَ عَلَى الْعَدُوِّ قَادِرٌ.

Tercüme

603. Dostuñu artır ki düşmanıña karşı durmağa muḳdedir olasıñ. (s. 282)

(Bu meşeli evvelā irād eden Ebcer bin Cābir el-‘İclī olmuştur.)

3.6.5. Teşbih Kaynaklı Olanlar

Bu grupta yer alan meseller, özellikle “ eḫ'alü min ...” vezni veya formu ile mukayeseye dayalı ve abartılı teşbih şeklinde yaygın olarak karşımıza çıkar.

٣٠١- أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ.

Tercüme

301. İyās'dan daha ferāsetli. (s. 133)

١٨١- أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ.

Tercüme

181. Sahbān Vaīl'den daha muḳdedir ḥaṭīb. (s. 74)

٢٨٣- أَرْقٌ مِنْ دَمْعَةٍ شِيعِيَّةٍ.

Tercüme

283. Şī'ilerin gözyaşından daha rakīḳ. (s. 124)

٤٦٧- أَطْوَلُ مِنْ ظِلِّ الرُّمَحِ.

¹⁶⁶ Arapların üç günlük mesafedeki kişileri ve yoğurttaki beyaz tüyü görebilen keskin körüşlü efsanevî kadın şahsiyeti. Geniş bilgi için bk. İskender Pala, *Divân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, 1995, Ankara, s. 583.

Tercüme

467. *Mızrāk gölgesinden daha uzun.* (s. 221)

3.7. Nuhbetü'l-Emsâl ve Şerh Yöntemi

Mütercimi ve biyografi kaynakları tarafından belirtilmiş olmasa da kanaatimizce *Nuhbetü'l-Emsâl*'de Arap mesellerine dair en kapsamlı kaynak olan Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl*'indeki mesellerden istifade edilmiştir. *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki meselerin tıpkı *Mecmaü'l-Emsâl*'de olduğu gibi hurufla müretteb olması, sırasıyla kadim meseller, “ ef’alü min...” vezin kalıbında meseller ve müvelled meseller şeklinde bir tertibe sahip olması, meselleri desteklemek ve kimi sözcükleri lügavî olarak izah etmek için seçilen Arapça şiirler bizde bu kanaati oluşturmuştur. Keza *Nuhbetü'l-Emsâl*'de bulunan ve emsal kitaplarında pek yer verilmeyen müvelled mesellerin *Mecmaü'l-Emsâl*'deki müvelled mesellerle aynı olması bu kanaatimizi pekiştirmiştir. Salâhî'nin *Mecmaü'l-Emsâl* ile birlikte öteki emsal kitaplarından da faydalanmış olma ihtimalini de göz ardı etmemekte fayda vardır. Nitekim sınırlı sayıda da olsa *Nuhbetü'l-Emsâl*'de yer alan kimi Arapça beyitlerin *Mecmaü'l-Emsâl*'de bulunmaması Salâhî'nin farklı kaynaklardan da yararlandığını gösterir.

Salâhî, beğenisine göre *Mecmaü'l-Emsâl*'den mesel veya yaygınlaşıp mesele dönüşmüş hikmet, hadis ve beyitlerin en güzellerini seçmiş ve bunları birer beyit veya dörtlükle tercüme etmiştir. *Nuhbetü'l-Emsâl*, meselleri şiirle izah etmesi bakımından Arap edebiyatından Ma‘mer b. Müsennâ'nın mesel kitabı olan *el-Emsâl*'ine benzer.

Salâhî, eserinin tertibinde *Mecmaü'l-Emsâl*'in müellifi Meydânî'nin yaptığı gibi alfabetik sırayı gözetmiş. Kimi meselleri bir beyitle izah ederken kimi mesellerde geçen ve ilm-i meselde nadir kullanıldıkları için adına garip denilen sözcükler üzerinde durmuştur. Salâhî, bazı meselleri şerh ederken dörtlükler kullanmıştır. Kimi mesellerin de hikâyelerine ve meselleri destekleyen şiirlere yer vermiştir. Şaire ait çok sayıda beyit ve dörtlük içeren eser, tercümeden ziyade telif eser özelliği göstermektedir. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de meseller harfû'l-hemze ile başlayıp harfû'l-yâ ile bitmektedir.

Nuhbetü'l-Emsâl'de şerh yöntemi olarak ilkin mesel olarak adlandırılan Arapça deyim, atasözü veya hikmetin Arapça ibareleri verilmiş ardından bu sözlerin anlamları verildikten sonra birer beyit veya ikişer beyitle nazmen tercüme edilmiştir. Eserin büyük bir kısmı bu yöntemle yazılmıştır:

۵۱۶- العَقَّةُ جَيْشٌ لَا يُهْزَمُ.

Tercüme

516. 'İffet, hezîmete uğramayan 'askerdir.

Münhezim olmayan 'asker var ise 'iffetdir

'İffet olmazsa hezîmet ne fenâ zilletdir! (s. 245)

Kimi mesellerin anlamları birer cümle ile izah edildikten sonra bu mesellerin mesajları birer beyit veya dörtlükle nazmen Türkçeye tercüme edilmiş, kimi mesellerin ise öyküleri verildikten sonra nazmen tercümelerine geçilmiştir:

۲۱۲- رَبِّ نَعْلٍ شَرٍّ مِنَ الْحَفَاءِ.

Tercüme

212. Ba'zı ayakkabı, çıplak gezmekden fenâdır.

Çekilen ezâ, cefâ şöñ dereceye geldiği vaķit irâd olunur. Rivâyete göre 'ilm-i 'arûzuñ vaż'ı Halîl bin Aħmed, bir arkadaşını ziyârete giderken yolda ayakkabısınıñ tasmaşı çıkar ve çıplak yürümeğe başlar. Aşınan ayağından çekdiği şıkıntılar cânına yetdiği için kimseye acımayacağını söyler. Bu meşel Halîl'in hâlini taşvîr eden güzel bir meşeldir.

Ne kaçarış başıma, al seniñ olsun tarağım

Verdiğin kındura işte, baña kâfi ayağım (s. 88)

Bazı meseller tek dörtlükden oluşan nazm, kıta gibi nazım şekilleri ile tercüme edilirken sınırlı sayıda da olsa bazı meseller birer gazelle tercüme edilmiştir:

۲۲۱- رَبِّ كَلِمَةٍ سَلَبَتْ نِعْمَةً.

Tercüme

221. Ba'zen bir söz ni'meti selb eder.

Bir kelime ni' metini selb eder
 Şoñra olursuñ a göñül nevhager
 Hāzm u te'ennī saña olsun şī'ār
 Bilmeli ki her 'acele şūr u şer (s. 93)

٦١٤ - كُمُبْتَغِي الصَّيْدِ فِي عَرِيَّةِ الْأَسَدِ.

Tercüme

614. Arslan yatağında av isteyen gibi. (s. 290)

Muḥālī temennī edenler hakkında darb olunan bir meşeldir.

Gazel

Arslan yatağında avlanamaz
 Şebbāz ile kuş eder mi pervāz

Mümkün olanı taleb sezādır
 Herkes olamaz cihānda serbāz

Ser vermek olur da sırr verilmez
 Hem-rāz olacak cihānda pek az

Dillerde gezer vefā muḥakḳak
 'Anḳā gibi nāmıdır ser-efrāz

Ġammāza inanma, ihtiyāt et
 Pür-gūlara da inanmaḳ olmaz (s. 283)

Bazı mesellerde geçen ve mesel ilminde garip ya da nadir denilen bazı sözcüklerin altı çizilmiş daha sonra altı çizili sözcüklerin lügat anlamları verilmiştir:

٢٤٣ - أَرْخَتْ مَشَافِرَهَا لِلْعُسِّ وَالْحَلَبِ.

1. المشفر: Deve dudağı.

2. العُس: Büyük kadeh.

Tercüme

243. *Deve kadeh ve süt yerine dudaqlarını şarkıtır.* (s. 104)

(Bir ihtiyâc zımnında gelip de emelini is'âf etmeyen bahâiller hakkında irâd olunur.)

Sözcük etimolojisi ve gramer açısından *Nuhbetü'l-Emsâl* faydalı bilgiler içerir. Bazı mesellerde kimi garip sözcüklerin doğru yazılışları ile birlikte anlamları verilir. Bu yönüyle eser mini kavram sözlüğü özelliği gösterir:

٥٧- إِذَا حَزَّ أَخُوكَ فَكُلْ.

1

1. الحز: Hâ'nın fethi ve zâ'nın teşdidiyle kesmek

Tercüme

57. *Kardeşin keserse ye.* (s. 27)

٣٣٩- سَمَيْتَكَ الْفَشَافَاشَ إِنْ لَمْ تَقْطَعْ.

1

1. الفشفاش: Kesmez kör kılıç. Bu kelimenin bu ma'naya geldiği kamûsda yok, fakat lisânü'l-'Arab'da vardır. (s. 152)

١١٨- بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ

1

1. الضرائر: Darre'nin cem'i. Ortak. İki zevce arasındaki hâl.

Tercüme

118. *Araınızda ortaklık hastalığı var.* (s. 52)

Salâhî, kimi Arap meselleri benzer Türkçe mesellerle izah eder. Arapça mesellerin birer cümlelik tercümesinden sonra dilimizde benzer olan atasözü veya deyme yer vermiş ve genellikle "... atasözümüzle yek-mealdir." ifadesi ile tercümesini tamamlamıştır. Ayrıca mesellerin içeriğine uygun olarak yazdığı

şiiirlerinde çok sayıda Türkçe deyme yer vermiştir. Salâhî bu yöntemle meselleri daha anlaşılır kılmıştır.

۳۰۸ - سَمِّنْ كَلْبَكَ يَا كُتْلَكَ.

Tercüme

308. Köpeğini besle, büyüt, seni yesin.

Karğayı besle gözünü oysun meşelimizle yek-me’âldir.

Beslediğini karğa oyar çeşmiñi

Nâkes olan lâyıķ-ı ihsân değıl (s. 137)

Salâhî, genel bir kural olmamakla birlikte mesellerin hangi durumlarda, hangi bağlamda, niçin ve kimler için kullanıldığına kısaca değinmiştir.

۳۹۸ - شَوَى زَعَمَ وَلَمْ يَأْكُلْ.

Tercüme

398. Rağmınca kebâb etdi faķat yemedi, vazgeçdi.

Bir iş der-‘uhde edip de şöıra çekilen kimse haķķında irâd olunur. (s. 185)

3.8. İstilahî Yapılarına Göre Meseller

3.8.1. Mucez Meseller

İnsanlar arasında yaygınlaşmış bir hükmü kapsayan ve telaffuz edildiğı gibi zihinde hemen oluşan mesellerdir. Atasözü karşılığıdır. Veciz veya sair meseller de denmektedir. “ ef’alü min ...” kalıbında olan ve mukayese ile teşbihte mübalağaya dayalı meseller de bu gruba girer.

۲۵۸ - الرِّبَاحُ مَعَ السَّمَّاحِ.

Tercüme

258. Kazanç, cūd ve seḫā ile berāberdir. (s. 113)

۶۲۷ - كَمَا تَزْرَعُ تَحْصُدُ.

Tercüme

627. Ekdığın gibi biçersiñ.

١٨١ - أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ.

Tercüme

181. *Sahbān Vail'den daha muhtedir haṭīb.* (s. 74)

٢٨٣ - أَرْقٌ مِنْ دَمْعَةٍ شِيعِيَّةٍ.

Tercüme

283. *Şî'îleriñ gözyaşından daha rakîk.* (s. 124)

3.8.2. Kıyasî Meseller

Bu meseller herhangi bir durumu açıklamayı hedef edinen kıssalardan meydan gelir. Arap mesellerinde olmayan bu çeşit meseller, daha çok Kur'an-ı Kerim ve hadislerde yer alır. Sonraları İslam alimleri hadis ve Kur'an kıssalarına benzer meseller oluşturmuşlardır.¹⁶⁷ Temsil veya teşbih olarak da adlandırılan bu çeşit meseller, birtakım meseleleri aydınlatmak için kullanılan çeşitli benzetmelerden oluşan kıssa türünden misallerdir.

Mürekkeb teşbih olarak da bilinen bu meseller öğüt verme, hakikatleri izah etme, soyut meselelerin teşbihlerle somut hale getirilerek daha iyi kavranmasının sağlanması gibi gayeler içerir. Örneğin “Onların misali ateş yakıp da ateş etraflarını aydınlattığı bir sırada Allah'ın, ışıklarını alıp da karanlıklar içinde görmez bir vaziyette bıraktığı insanların meseli gibidir.” (Bakara, 2/17) ayetinde münafıkların haliyle ilgili olarak zikredilen mesel açıkça mesel olarak isimlendirilmiştir. Çok sayıda teşbih içeren bir kıssa görünümünde olması nedeniyle de kıyasî türdendir.¹⁶⁸

Daha çok “meselü ..., kemeseli ...,” gibi teşbih edatları içeren kıyasî meseller, uzun tasvir ifadeler barındırması nedeniyle bazı kaynaklarda mesel sayılmamıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de bu tür mesellere yer verilmemiştir.

¹⁶⁷ Abdülmecid Katâmiş, *el Emsâlu 'l-'Arabiyye Dirasetun Tarihiyetun Tahliliyeh*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1988, s. 30.

¹⁶⁸ Güllüce, *a.g.m.*, s. 98.

3.8.3. Hurafî Meseller

Kaynağını bedevilerin çöl yaşantısından alır. Arapların veciz sözlerle hayvanların dilinden fabl tarzı veya hiç yaşanmamış bir olay dolayısıyla uydurdukları mesellerdir. Arap dil bilginleri bu meselleri Arapların safsataları veya ekazib-i Arap şeklinde nitelemektedir. Arap edebiyatında nazım ve nesirle yazılmış eserlerde hayli fazla görülür. Sembolik edebî türlerden sayılan bu mesellerde yazar olayları ve diyalogları cansız varlıklar ve hayvanlar üzerinden gerçekleştirir. Amaç fabllarda olduğu gibi ahlakî bir ders vermektir. *Nuhbetü 'l-Emsâl* 'den hurafî meselleri andıran bir kaç mesel örnek olarak gösterilebilir.

١٠٧- إِذَا اصْطَلَحَ الْفَأْرَةُ وَالسَّتُورُ خَرَبَ دُكَانُ الْبَقَّالِ.

Tercüme

107. Färe ile kedi uyusurlarsa baqqal dükkânı harâb olur. (s. 46)

٤٠١- أَشْهَى مِنْ كَلْبَةٍ حَوْمَلٍ.

Tercüme

401. Havmel'in köpeğinden ziyâde iştâhlî.

Havmel, 'Arab'dan bir kadının ismidir. Bunun bir dişi köpeği var imiş gündüz aç bırakır, gece şalıverirmiş. Bir gece ay doğduğunu görünce ayın dönüşünden ışığını çörek şanarak havlamaya başlamış hattâ açlık cânına yetdiği için kendi kuyruğunu yemiştir. (s. 186)

3.9. Mesellerin Zamanı

3.9.1. Cahiliye Dönemi Meselleri

En kadim Arap mesellerindendir. Cahiliye Dönemi'nden başlayıp Abbasi Dönemi'ne kadar devam etmektedir. Mesellerde geçen kimi özel isimler ve döneme özgü kültürel unsurlardan meselin cahiliye dönemine ait olduğu anlaşılır. Ekrem b. Sayfî'ye nispet edilen mesel ve şiirler de Cahiliye Dönemi ile ilişkilidir.

Cahiliye Dönemi'ne ait meseller içerdikleri sembol ve motiflerle İslamî Dönem'de oluşmuş mesellerden rahatlıkla ayırt edilebilir. Özellikle kabileler arası büyük mücadele ve savaşlar ile önemli toplumsal olaylar Cahiliye Dönemi mesellerinin önemli bir kısmını oluşturur. Ayrıca çöl hayvanları ve bitkileri gibi motifler de meselin Cahiliye Dönemi'ne ait olup olmadığını saptamada araştırmacılara yardımcı olur.¹⁶⁹

٦٠٢- كَانُوا مُخَلِّينَ فَلَاقُوا حَمْضًا.

Tercüme

602. Develeri tatlı olan otlakda otarırken tuzlu ve acı otla karşılaştılar. (s. 281)

٤٢٦- أَصَابَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ.

Tercüme

426. Karganın hurmasına kondu. (s. 281)

٤٤٨- ضَبَابُ أَرْضِ حَرْشُهَا الْأَرَاقِمُ.

Tercüme

448. Keler şaydı yılan da'vet eder. (s. 211)

٤٧٧- عِنْدَهُ مِنَ الْمَالِ عَائِرَةٌ عَيْنٍ.

Tercüme

477. Gözünü dolduran mālı vardır.

Zamān-ı cāhiliyetde bir adamın develeri biñe bāliğ olunca fahlın gözünü çıkarırlarmış. Gūyā o māl, keşretinden dolayı gözü çıkarılmış deveye beñzetilmiştir. Buña muķābil Türkçemizde “Falānın gözünü toprak doyursun.” deriz. (s. 228)

3.9.2. İslamî Dönem Meselleri

İslamiyetin benimsenmesinden sonra oluşan ve İslamiyetin öğretilerine uyan ayetlerden ve hadislerden kaynaklı veya ayet ve hadislerden etkilenecek ortaya

¹⁶⁹ Boran, a.g.e., s. 15.

çıkmiş mesellerdir. Halife, sahabe, tabiin gibi din büyüklerine ait veciz ifadeler de bu döneme dahildir.

İslama ait terim ve kavramların, özel isimlerin özellikler Allah lafzının kullanılmış olması, meselin ayet, hadis, sahabe ve tabiin sözüne dayanması veya onlardan doğması bu mesellerin İslam Dönemi'ne ait olduğunun göstergesidir.

١٥٣- جَعَلَ اللَّهُ رِزْقَهُ فَوْتَ فَمِهِ.

Tercüme

153. Allāh onuñ rızķını, gözü görüp de ağızınıñ erişemediğı yerde kıldı. (s. 64)

٤٠٧- شَفِيعُ الْمُذْنِبِ إِقْرَارُهُ وَ تَوْبَتُهُ إِعْتِدَارُهُ.

Tercüme

407. Günāhkārın şefi'i kendi ikrarı, tevbesi de i'tizārıdır. (s. 188)

٣٠٢- زَكَاةُ النَّعْمِ الْمَعْرُوفُ.

Tercüme

302. Ni'etlerin zekātı iyiliktir. (s. 135)

٤٤٠- صَامَ حَوْلًا، ثُمَّ شَرِبَ بَوْلًا.

Tercüme

440. Bir sene oruç tutdu sonra sidik içdi. (s. 207)

٣٨٦- الشُّبْهَةُ أُخْتُ الْحَرَامِ.

Tercüme

386. Şüphe, harāmın kız kardeşidir. (s. 178)

٢٨٣- أَرَقَّ مِنْ دَمْعَةٍ شِيعِيَّةٍ.

Tercüme

283. Şi'ilerin gözyaşından daha rakik. (s. 124)

3.9.3.Müvelled Meseller

Şehirli Araplar için VIII. asrın yarısına, bedevî Araplar için X. asrın sonuna kadar uzanan ve Cahiliye Devri'nden itibaren başlayan dönem iştişhâd dönemi olarak kabul edilmiş, bu asırlarda ortaya çıkan meseller kadim meseller diye tanımlanmıştır. Bu yüzyıllarda Araplar başka milletlerle karışıp, melezleşip dilleri bozulmadığından onların şiirleri ve meselleri, içerdikleri sözcüklerin anlam ve yapıları ile gramer kurallarını belirlemede şahid olarak kabul görmüştür.¹⁷⁰ Sonraları söylenen meseller ise dilleri bozulmuş melez Araplar'ın mahsulleri şeklinde görüldüğü için şahid olarak kabul görmemiştir.

Müvelled meseller, nadir ya da garib kelimeler içermemesi, yalın olmaları, bir kısmının (mahallî meseller) i'rab ve gramer kurallarına göre söylenmemeleri yöyüyle kadim mesellerden ayrılır. Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl*'inde her harfin sonunda müvelled mesellere ayrı bir bölüm düzenlemiştir. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de de hemen her harften çok sayıda müvelled mesellere yer verilmiştir.

١٣١- بَشَّرَ مَالُ الشَّحِيحِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ.

Tercüme

131. *Baḥlîlîn mālını bir ḥadişe veya bir vārişle müjdele.* (s. 57)

١٤٨- تَرَكُ ادِّعَاءِ الْعِلْمِ يَنْفِي عَنْكَ الْحَسَدَ.

Tercüme

148. *‘İlm da‘vāsını bırakmak senden ḥasedi giderir.* (s. 62)

١٩٩- دَخَلَ فُضُولِيُّ النَّارَ، فَقَالَ: الْحَطَبُ رَطْبٌ.

Tercüme

199. *Boşboğaz âteşe girmiş de yine odun yaş demiş.* (s. 82)

¹⁷⁰ Durmuş, *a.g.md.*, s. 295.

۲۰۲- ذَنْبُ الْكَلْبِ يُكْسِبُهُ الطَّعْمَ، وَفَمُّهُ يُكْسِبُهُ الضَّرْبَ

Tercüme

202. Köpeğin kuyruğu ekmeği, ağız da dayığı kazandırır. (s. 83)

3.10. Mesellerde Dil ve Belagat

Arap meselleri dil ve belagat yönünden oldukça zengindir. Meseller dikkatlice incelendiğinde çok sayıda söz sanatı, belagat ve fesahat unsurlarının kullanıldığı görülür.

Mesellerin kalıplaşmış bir yapıya sahip olmaları, mesellerde eş anlamlı da olsa sözcüklerin yerine başka bir sözcük kullanılamaması, sözcük yerlerinin, ahenk unsurlarının değiştirilememesi mesellerin günümüze kadar dil ve anlam bakımından değişmeden gelmelerini sağlamıştır.

Nuhbetü 'l-Emsâl'deki meseller genellikle yalın anlatıma sahip kısa, öz ve basit yapıya birer cümleden oluşmuştur.

۹- إِنَّ الشَّفِيقَ بِسُوءِ ظَنِّ مُوَلَّعٍ.

Tercüme

9. Dost, sū 'i zanna düşkündür. (s. 5)

Meseller, çoğunlukla tek yargı bildiren basit cümleler şeklinde olmakla beraber yan yargılar ile birden fazla yargılar içeren cümleler biçimde olan meseller de vardır. Bu tarz mesellerde çoğunlukla koşul, karşıtlık, sebep gibi ilgilerle yargılar birbirine bağlanır.

۷۰- إِذَا كُنْتَ فِي قَوْمٍ فَاحْلُبْ فِي إِنْائِهِمْ.

Tercüme

80. Bir kavmin hemnişini olursan sen de onlar gibi diz çöküp otur ve süt sağdıkları kaba süt sağ. (s.32)

۳۰۷- سَحَابٌ نَوَّءَ مَأْوُهُ حَمِيمٌ !

Tercüme

307. Yıldızın yağmur müjdecisi bulutu göründü fakat suyu sıcak! (s. 137)

Nuhbetü'l-Emsâl'deki Arap mesellerinde Türk atasözlerinde olduğu gibi çoğunlukla genel geçer yargıları ve kuralları ifade eden ve tüm zamanları kapsayan geniş zaman kullanılmıştır.

۵۲۳- غَايَةُ الزُّهْدِ قَصْرُ الْأَمَلِ، وَحُسْنُ الْعَمَلِ.

Tercüme

523. Zühdüñ gâyesi kasr-ı emel ve hüsn-i 'ameldir. (s. 248)

۱۹۳- دَوَاءُ الدَّهْرِ الصَّبْرُ عَلَيْهِ.

Tercüme

193. Zamāniñ devāsı, hādişātına karşı şabırdır. (s. 80)

Birçok meselde doğrudan öğüt veren buyurgan bir anlatım kullanılmıştır ki doğrudan ikinci tekil ve çoğul şahsı muhatab alıp seslenen bu emir kipli meseller ahlakî telkin konusunda en etkili mesellerdir.

۳۷۱- شَمَّرْ وَأَتَزَّرْ وَالْبَسْ جِلْدَ النَّمْرِ.

Tercüme

371. Paçaları şıva, fütana bürün. Kaplan postunu giy. (s. 170)

۳۲۳- سُبِّي وَأُصْدَقْ.

Tercüme

323. Söv fakat doğru söyle. (s. 145)

۱۴۷- تَعَاشَرُوا كَالْإِخْوَانِ، وَتَعَامَلُوا كَالْأَجَانِبِ

Tercüme

147. Kardeş gibi geçiñiniz, yabancı gibi alışveriş ediñiniz. (s. 62)

Nuhbetü'l-Emsâl'de çok sayıda meselin bir durumun ya da olayın oluşmasını bir koşula bağlayan şart-sonuç ilgisi ile kurulmuş olduğu görülür.

١٠٢ - إِذَا تَخَاصَّمَ اللَّصَّانِ ظَهَرَ الْمَسْرُوقُ.

Tercüme

102. İki hırsız birbirine haşım olursa çalınan māl meydāna çıkar. (s. 44)

١٨٠ - الْخُنْفَاءُ إِذَا مُسَّتْ نَتْنَتْ.

Tercüme

180. Hunfesāye doğunulursa fenā koku verir. (s. 74)

١٨٥ - أَخْرَجَ الطَّمَعُ مِنْ قَلْبِكَ، تَحُلَّ الْقَيْدُ مِنْ رَجْلِكَ .

Tercüme

185. Kālbiñden şama‘ı çıkar ki ayağından bağı çözmüş olasıñ. (s. 76)

٨١٣ - . وَقَرَّ نَفْسَكَ تُهَبْ

Tercüme

813. Nefsiñi tevķir et ki mehīb olasıñ. (s. 808)

Edebî açıdan meseller; teşbih, kinaye, istiare ve hakikat gibi belagat unsurları yanı sıra seci, cinas, tıbak, mukabele ve izdivaç gibi söz sanatları çeşitlerini içermeleri yönüyle sanatlı nesir addedilir.¹⁷¹

Muallim Naci, Arap dil ve edebiyat bilgini İbrahim en-Nezzam’dan¹⁷² alıntılararak meselleri sıradan sözlerden ayıran özellikleri şöyle sıralamıştır:

- a) İcaz-ı Lafz
- b) İsabet-i Mana
- c) Hüsn-i Teşbih
- d) Cevdet-i Kinaye¹⁷³

¹⁷¹ Durmuş, a.g.md., s. 297.

¹⁷² Basra mutezile ekolünün önde gelen kelimcilerinden dil ve edebiyat bilgini. Geniş bilgi için bk. İlyas Çelebi, “Nazzam”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 466-469.

¹⁷³ Muallim Naci, *Sânihatü’l- Arab*, (hızl. Ömer Hakan Özalp), Yeni Zaman Yayınları, İstanbul, 2002, s. 10.

İcaz, az sözle çok şey anlatmaktır. Mesellerin çoğu iki üç sözcükten oluşmaktadır. Atasözleri, vecizeler, hikmetli sözlerde icaz bulunur.

٨- إِنَّ الْجَبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ

Tercüme

8. *Korğağın ölümü tepeden iner.*

Kaderden çekinmenin fâ'idesi olmadığına işaretdir. (s. 5)

٥٩٥- كَالْقَابِضِ عَلَى الْمَاءِ!

Tercüme

595. *Parmağ ucuyla şu alan gibi!* (s. 277)

(Huşulü me'mül olmayan şey' isteyenler hakkında kullanılır.)

٧٨٦- مَنْ أَعْطَى بَصَلَةً أَخَذَ ثُومَةً.

Tercüme

786. *Şoğan veren şarımşak alır.* (s. 362)

İsabet-i Mana, mana doğruluğu anlamına gelir. Meseller adeta birer kanun hükmündedirler. Çoğu mesel evrensel diyebileceğimiz genel doğruları öğütler.

٧٩٩- النَّصْحُ بَيْنَ الْمَلَأِ تَقْرِيعٌ.

Tercüme

799. *Herkesin yanında öğüt vermek başa kaçmak demektir.* (s. 366)

٧٨٨- مَنْ لَمْ يُحْسِنْ إِلَى نَفْسِهِ لَمْ يُحْسِنْ إِلَى غَيْرِهِ.

Tercüme

788. *Kendine hayrı dokunmayan başkasına da hayrı dokunmaz.* (s. 362)

٧٦٤- مَنْ عَتَبَ عَلَى الدَّهْرِ طَالَتْ مَعْتَبَتُهُ.

Tercüme

764. *Zamāna darılanın dargınlığı uzar.* (s. 354)

Teşbih, sanatının Arap dili ve edebiyatında önemli bir yeri vardır. Teşbih manayı daha açık hale getirir, güzelleştirir.

۳۸۵- الشَّبَابُ مَطِيَّةُ الْجَهْلِ.

Tercüme

385. *Gençlik, cehalet matıyyesidir.* (s. 178)

۵۹۷- كَالسَّاقِطِ بَيْنَ الْفِرَاشَيْنِ!

Tercüme

597. *İki yatağ arasında düşen gibi!* (s. 278)

(İki şeyde tereddüd eden, faqat hiçbirini elde edemeyenler hakkında irād olunur.)

۷۰۳- لَا يَأْبَى الْكِرَامَةَ إِلَّا حِمَارٌ.

Tercüme

703. *İyilikden aňlamayan ancak eşekdir.* (s. 330)

۷۹۳- النَّاسُ كَأَيْلٍ مَائَةٍ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.

Tercüme

793. *İnsānlar bir sürü deve gibidir; yüz deve var, faqat içinde rükūba yarayan bir deve bulamazsınız.* (s. 364)

(İnsānlar çok, faqat içlerinde iyilik eden pek az demektir.)

۴۲۰- . صَنْعَةٌ مَنْ طَبَّ لِمَنْ حَبَّ

Tercüme

420. *Hāzık bir doktorun, sevdiği adama bakması gibi işlerini tesviye etdi.* (s. 197))

Kinaye, bir şey söyleyip başka bir şey kastetmektir. Düşünüleni üstü kapalı, dolaylı olarak ifade eden söz. *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki çoğu mesel kinayelidir.

۴۱۴- صَفِرَتْ وَطَائُهُ.

Tercüme

414. *Kabı tam taşır.* Helâkden kinâyedir. (s. 192)

٥٥٧- قَبْلَ الْبُكَاءِ كَانَ وَجْهُكَ عَابِسًا.

Tercüme

557. *Ağlamadan evvel yüzün ekşimiş idi.* (s. 261)

٥٨٣- كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا.

Tercüme

583. *Paça iken bilek oldu.* (s. 272)

(Zelîl ve za'îf, 'azîz ve kavî olduğu zamân irâd olunur.)

٥٨٦- كُلُّ شَاةٍ بَرَجِلْهَا سَتْنَاطُ.

Tercüme

586. *Her koyun kendi bacağından aşılr.* (s. 273)

(Ya' nî her cinâyet şâhibine 'â'iddir. Onuñ yerine başkası cezâ görmez.)

Mukabele ve Tıbak, özellikle ilim ve cehalet, akıl ve cahil, yalan ve doğru söz, korkaklık ve cesaret gibi kabile esaslı Arap toplum yapısının son derece ehemmiyet atfettiği müsbet ya da menfî hasletler mesellerde tezat üslûbu ile en fazla kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁴

Nuhbetü'l-Emsâl'deki birçok meselde bir nevi tezat sanatı olan mukabele ve tıbaka rastlanır.

٥٢٦- غَضَبُ الْجَاهِلِ فِي قَوْلِهِ، وَغَضَبُ الْعَاقِلِ فِي فِعْلِهِ.

Tercüme

526. *Câhiliñ gâzabı kavlinde, 'âkiliñ gâzabı da fi'lindedir.* (s. 249)

٤٨٨- . عَدُوُّ الرَّجُلِ حُمَقُهُ، وَصَدِيقُهُ عَقْلُهُ

¹⁷⁴ Boran, a.g.e, s. 19.

Tercüme

488. Kişiniñ *düşmanı hamâkati, dostu da ‘aklıdır.* (s. 2)

٦٣٥- الْكَذْبُ دَاءٌ وَالصِّدْقُ شِفَاءٌ.

Tercüme

635. *Yalancılık bir hastalık, doğruluk da şifadır.* (s. 300)

١٥٤- جَهْلٌ يَعُولُنِي خَيْرٌ مِنْ عَقْلِ أَعُولُهُ.

Tercüme

154. *Baňa yardım eden cehâlet, yardım istediğim ‘ağıldan hayırlıdır.* (s. 64)

Seci, meselin akılda kalması ve söylendiğinde sağladığı semantik etkinin yanı sıra kulağa hoş gelen bir ahenk kazandırması cihetiyle de önemli görülebilir.¹⁷⁵

Salâhî'nin *Nuhbetü 'l-Emsâli*'nde çok sayıda meselin secili olduğu görülür.

٢٦٦- الرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيقِ.

٥٣٨- فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ، وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَارُ.

٥٥٥- فَمَ يُسَبِّحُ، وَيَدُّ تَذَبُّحُ.

٥٥٦- فِي تَقَلُّبِ الْأَحْوَالِ عِلْمُ جَوَاهِرِ الرِّجَالِ.

٤٣٨- صَامَ حَوْلًا، ثُمَّ شَرِبَ بَوْلًا.

٦٠٨- أَكْثَرُ الظُّنُونِ مُيُونٌ.

Hazif ve Itnab, Ali Bulut'un, *Belagat, Meani, Beyan, Bedi* adlı eserinde Hamza b. Turgut el- Aydinî'den naklen itnabı, insanların alışık olduğu sözlerden daha fazla sözle ancak tatvile ve haşve kaçmadan amacı ifade etmektir, şeklinde tanımlamıştır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Demirayak, a.g.e, s. 269.

¹⁷⁶ Ali Bulut, *Belgat, Meani, Beyan, Bedi*, İfav Yayınları, İstanbul, 2015, s. 172.

Çok sayıda çeşidi bulunan ıtnab'ın izah ve teşvi çeşidine örnek olarak *Nuhbetü'l-Emsâl*'den şu iki meseli verebiliriz:

٧٩٦- النَّاسُ كَابِلٍ مَائَةٍ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.

Tercüme

793. *İnsânlar bir sürü deve gibidir; yüz deve var, fakat içinde rükûba yarayan bir deve bulamazsın.* (s. 364)

Meselin ilk kısmında insanlar develere benzetilmiş sonrasında bu benzetmeden kasdın ne olduğu izah edilmiştir.

٥٤٥- أَفْسَدَ النَّاسَ الْأَحْمَرَانِ اللَّحْمُ وَالْخَمْرُ.

Tercüme

545. *İnsânları ifsâd eden iki kırmızıdır: Et, şarâb.* (s. 257)

Meselin ilk cümlesindeki yargıdan sonra mesel birbiri ile ilişkilendirilmiş iki örnek isimle açıklanarak bir ıtnab çeşidi olan teşvi yapılmıştır.

Hazif ise amacın, ifadeden herhangi bir ögenin çıkarılması ile ifade edilmesidir.¹⁷⁷

٥٩٦- كَالْقَابِسِ الْعَجَلَانِ.

Tercüme

596. *‘Acūluñ eliyle âteş alması gibi!’* (s. 278)

“Aculun eliyle ateş alması gibi acele etti.” diyecek yerde cümle kısaltılmış, bu şekilde hazf edilmiştir.

٧٥٤- مَا أَنْتَ بِخَلٍّ وَلَا خَمْرٍ!

Tercüme

754. *Ne sirkesin, ne şarâb!* (s. 350)

“Ne sirke gibi fayda verirsin ne de şarap gibi zarar verirsin.” cümlesi kısaltılarak ne sirkesin ne şarab şeklinde ifade edilmiştir.

¹⁷⁷ Bulut, *a.g.e.*, s. 164.

۱۲۳ - بَقْلُ شَهْرٍ، وَ شَوْكُ دَهْرٍ.

Tercüme

123. Bir aylık yeşillik, mütemādiyen diken. (s. 52)

“Sadece bir ay yeşillik oluyor ama devamlı diken oluyor.” cümlesi hazf edilerek şerri hayrından çok olan kimseler hakkında ifade edilmiş belîğ bir meseldir.

3.11. Nuhbetü'l-Emsâl'de Muhteva

Meseller, işledikleri konu ve temalar bakımından milletlerin sosyal, kültürel ve dinî karakterini yansıtan özlü bir ayna olmaları yönüyle birçok milletin edebiyatında önemli bir yer tutar. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de yer alan meseller ve meselleri izah eden şiirler konu ve tema bakımından çeşitlilik ve zenginlik arz eder: ilim, cehalet, haya, sır saklama, doğruluk, yalancılık, büyüklerin sözlerini dinlemek, adelet, iyilik, cimrilik, cömertlik, hilm, zulüm, kötülük, öfke, aile, evlilik, zenginlik, fakirlik, cesaret, oburluk, vb.

Nuhbetü'l-Emsâl'deki mesellerde din ve tasavvuf, tabiat olayları, sosyal ve kültürel yapı, insanda öne çıkan erdem ve kusurlar başlıkları altında genel olarak mesellerde ortak konu ve temalar sınıflandırılmıştır.

3.11.1. Dinî ve Tasavvufî Unsurlar

Nuhbetü'l-Emsâl'deki kimi mesellerde Allah, rızık, şükür, günah, helal, haram, tevbe, gibi dinî terim ve kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Sınırlı da olsa aşık, zühd, istigna, nefis gibi kimi tasavvufî kavramların da mesellerde kullanıldığı görülür. Dinî-tasavvufî kavramların kullanıldığı mesellerin İslamî dönemde oluştuğu dolayısıyla İslam inancına uyan veciz sözler olduğu, zamanla yaygınlaşıp mesele dönüştüğü söylenebilir.

۷۴۷ - لَا يَشْكُرُ اللَّهُ مَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ.

Tercüme

747. İnsanlara şükretmeyen Allāh'a da şükretmez. (s. 348)

۷۷۶- مَنْ عَادَى مَجْدُودًا فَقَدْ عَادَى اللَّهَ.

Tercüme

153. Allāh onuñ rızkını, gözü görüp de ağızınıñ erişemediği yerde kıldı. (s. 64)

۲۹۴- أُسْتُرَ مَا سَتَرَ اللَّهُ.

Tercüme

344. Allāh'ın örttüğünü sen de ört. (s. 155)

۵۴۶- فِي اللَّهِ تَعَالَى عِوَضٌ عَنْ كُلِّ فَائِتٍ.

Tercüme

546. Elden giden her şeyiñ karşılığı Allāh'ın hazineinde vardır. (s. 257)

۴۰۷- شَفِيعُ الْمُذْنِبِ إِقْرَارُهُ وَتَوْبَتُهُ إِعْتِدَارُهُ.

Tercüme

407. Günāhkārın şefi'i kendi ikrarı, tevbesi de i'tizarıdır. (s. 188)

۱۳۶- تَرُكُ الذَّنْبِ أَيْسَرُ مِنْ طَلَبِ التَّوْبَةِ .

Tercüme

136. Günāhı terk, tevbe talebinden daha kolaydır. (s. 58)

۴۴۳- صَبْرُكَ عَنْ مَحَارِمِ اللَّهِ، أَيْسَرُ مِنْ صَبْرِكَ عَلَى عَذَابِ اللَّهِ

Tercüme

443. Harām olan şeylere karşı şabret. 'Azāb-ı İlāhî'ye şabr ve taḥammülün'den daha kolaydır. (s. 209)

۳۸۶- الشُّبْهَةُ أُخْتُ الْحَرَامِ.

Tercüme

386. Şüphe, harāmıñ kız kardeşidir. (s. 178)

۴۹۸- عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ.

Tercüme

498. Kişiniñ 'izzeti, insānlardan istignāsıdır. (s. 238)

۵۲۳- غَايَةُ الزُّهْدِ قَصْرُ الْأَمَلِ، وَحَسَنُ الْعَمَلِ.

Tercüme

523. Zühdün gāyesi qasr-ı emel ve hüsn-i ‘ameldir. (s. 248)

۵۲۴- غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ.

Tercüme

524. ‘Āşıqların öfkesi ilkbahār yağmuru gibidir. (s. 248)

۷۲۸- لَا تَلْبِسَنَّ بَيِّقِينَ شَكًّا.

Tercüme

728. Yākīni şekkle karışdırma. (s. 342)

۷۷۶- مَنْ أَهَانَ مَالَهُ أَكْرَمَ نَفْسَهُ.

Tercüme

776. Mālına ihānet eden nefsine ikrām eder. (s. 358)

Başta Hz Ali olmak üzere halifeler, imamlar, zahid ve ariflere ait hikmetli sözler zamanla mesellere dönüşmüştür. İslam büyükleri çeşitli vesilelerle meseller ile ilgili kıssalarda ve şiirlerde telmih yolu ile anılmıştır.

۷۶۲- مَا عَدَا مِمَّا بَدَا ؟

Tercüme

762. Evvelce ‘ayān beyān gördüğün şeyden seni çeviren nedir? (s. 353)

(Cemel vaq‘asında Hāzret-i ‘Alī, Hāzret-i Zeyd’e: “Baña qarşı bī‘atdan men‘ ü zecr eden ne sebep var! Hicāz’da beni tanıyıydın, şimdi ‘Irak’da tanımak istemiyorsun!” demiştir ki bu meşel o serzenişkārāne ‘ibāreniñ bir parçasıdır.)

Helāle beñzeyip de haqqında helāldir diye kaṭ‘i hüküm verilemeyen şeylere lisān-ı şer‘ide “şübühāt” denilir. İmām-ı Şāfi‘i hāzretleri āyetdeki şu nazmıyla dört hadiṣ-i şerīfi ‘aḳd etmiştir. (s. 178)

Hasan-ı Başrî hâzretleri kâdî ta' yîn olununca halk toplandı ve müşârunileyhe karşı ezâ cefâda bulundu. Bunun üzerine Hasan-ı Başrî “لَا بَدَ لِلْطَّيَّانِ مِنْ وَزَعَةٍ” dedi. Sultân için hâkim ve vâliden kurtuluş yokdur demektir. (s. 195)

١٨١ - أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ.

Arap mesellerinde din ve tasavvuf büyüklerinin yanı sıra birçok şahıs meşhur vasıflarıyla mesel konusu olmuş veya sarf ettikleri sözler zamanla mesel hüviyetine bürünmüştür. Hitabette Sahban el-Vailî, cömertlikte Hatem et-Taî, hicivde şair Nabiga ez-Zübyanî gibi.

Tercüme

181. *Sahbân Vail'den daha muğdedir haîb.* (s. 74-75)

٣٦٧ - شَنْشَنَةُ أَعْرَفُهَا مِنْ أَخْزَمٍ.

Tercüme

367. *Bu meşel mevzûndur ve bir şî'riñ ikinci şatırıdır. Kâ'ili Ebû Ahzem et-Ṭā'î'dir. Seḥî-i meşhûr olan Hâtemi Ṭā'î'nin pederiniñ ceddî yâḥūd ceddinñ ceddidir.* (s. 167)

٢١٥ - رَبِّ سَاعٍ لِقَاعٍ.

Tercüme

215. *Ba'zî sâ'î oturanıñ ayağına gelir.* (s. 89)
(Bu meşeli evvelâ irâd eden Nâbiga ez-Zübyânî olmuşdur.)

3.11.2. Sosyal ve Kültürel Unsurlar

Sosyal unsurlardan örf ve adetlerin yanı sıra batıl inançlar da dahil olmak üzere kimi inançlar halkın düşüncesiyle birleşerek kısa ve öz bir şekilde mesellerde karşımıza çıkmaktadır.

٤٧٥- عَبْدُ مَلِكٍ عَبْدًا فَأَوْلَاهُ تَبًّا!

Tercüme

475. Köle bir köleye mâlik olmuş, sonra zararına vermiş! (s. 227)

٥٦٧- قَيْدُ الْإِيمَانِ الْفَتْكُ.

Tercüme

567. Kaṭl fi'lini irtikāb etmekden insānı men' eden imāndır. (s. 266)

٥٨٦- كُلُّ شَاةٍ بِرَجْلِهَا سَتْنَاطُ.

Tercüme

586. Her koyun kendi bacağından aşılr. (s. 273)

٧٣٦- لَوْ كَانَ فِي الْبُومَةِ خَيْرٌ مَا تَرَكَهَا الصَّيَّادُ.

Tercüme

736. Baykuşda yümn u ḥayr olsaydı avcı onu bırakmazdı. (s. 344)

٦٩٠- لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ.

Tercüme

690. Yarına Allāh kerīm.

Bedevî (Arabî), köle, dilenci, kabileler, hakîm, kadı, hekim, demirci sosyal sınıf veya meslek erbabı olarak *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki mesellerde veya mesellerin kıssalarında karşımıza çıkan tiplerdir. Devlet anlayışının olmadığı, Bedevî yaşam tarzının hakim olduğu Cahiliye Dönemi'nde Beni Salebe, Beni Abs, Beni Zübeyr, Beni Fezare, Beni Esed ve Beni Murad gibi kabilelerin arasında yaşanan mücadelelerin mesellerin kıssalarına yansdığı görülür.

٤٠٩- صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسْرِكَ.

Tercüme

409. Şadrıñ, sırıñı gizleyecek eñ geniş bir yerdir. (s. 189)

(A'rabî'nin birine sırıñı nasıl şaklırsın? Dediklerinde, o da ben, esrārımıñ mezārıyım demiştir.)

١٦٥- الْحَكِيمُ يَقْدَعُ النَّفْسَ بِالْكَفَافِ.

Tercüme

165. *Hakīm az bir şeyle iktifā eder ve nefsiñ düşkün olduğu idhārdan kendisini çeker.*
(s. 68)

٤٢٠- . صَنْعَةً مَنْ طَبَّ لِمَنْ حَبَّ

Tercüme

420. *Hāzık bir dođtoruñ, sevdiği adama bağması gibi işlerini tesviye etdi.* (s. 197)

٧٣٧- لَيْسَ كُلُّ مَنْ سَوَّدَ وَجْهَهُ قَالَ: أَنَا حَدَّادٌ.

Tercüme

737. *Her demirciyim diyen, yüzünü qarartmış değil.* (s. 344)

Yahudiler, Hristiyanlar, Şiiler, Araplar, Farisîler ve Rumlar farklı din, mezhep ve etnistelere sahip topluluklar olarak sınırlı da olsa *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki bazı mesellerde farklı bağlamlarda ve kinaye sanatı ile karşımıza çıkar.

٥١١- أَعْرَبَ عَنْ ضَمِيرِهِ الْفَارِسِيُّ.

Tercüme

511. *Fārisî, zamîrini izhār eyledi.*

(Kılbende olan şeyleri meydāna çıkaran kimse hakkında kullanılır.)

A' rāb 'Acem'de yok mu şandıñ

A' rāb ediyorsa çok mu şandıñ

Muzmer kıalamaz zamîr bāriz

Nesl-i edebi konuğ mu şandıñ (s. 243)

٢٨٣- أَرْقَ مِنْ دَمْعَةٍ شِيعِيَّةٍ.

Tercüme

283. *Şi'î ileriñ gözyaşından daha rakîk.* (s. 124)

٦٤٥- كُنْ يَهُودِيًّا تَامًّا، وَإِلَّا فَلَا تَلْعَبْ بِالتَّوْرَةِ.

Tercüme

645. *Ya adam' akıllı Yahūdî ol yāhūd Tevrāt ile oynama.*

Ya tamāmıyla bir Yahūdî ol

Mel'abeñ olmasın veyā Tevrāt (s.304)

٤١١ - صُهِبُ السَّبَالِ.

Tercüme

411. *Ḳumral ve kızıl bıyıklılar.*

(Bıyıkları her ne kadar Ḳumral ve kızıl olmasa da ‘Arab, bu ta‘biri düşmanlara ıtlāk etmişlerdir. Selefde ‘Arab tā’ifesiniñ ‘adāvetleri ekşeriyā Rūmlarla birlikde ve Rūmlar’ıñ şuhūbeti ğālib ve şuhbū’s-sibāl ta‘biri onlara münāsib ise de gitgide bu söz muṭlaқа a‘dāya ıtlāk olunmuşdur.)

Mesellerde genel anlamda akıl, ilim ve alim yüceltilirken kimi mesellerde ise bağlama göre işlevini yerine getirmeyen akıl kavramı ve ilmiyle amel etmeyen alimler yerilmiştir.

٤٦ - إِذَا زَلَّ الْعَالِمُ زَلَّ بِرَلَّتِهِ عَالَمٌ.

Tercüme

46. ‘Ālim ayağı kayar düşerse ‘ālem de düşer. (s. 54)

٨٠٩ - وَيَلُّ لِعَالِمٍ أَمْرٌ مِنْ جَاهِلِهِ.

Tercüme

809. *Veyl ve helāk cāhilden ziyāde ‘ālimedir.* (s. 371)

١٥٤ - جَهْلٌ يَعُولُنِي خَيْرٌ مِنْ عَقْلِ أَعُولُهُ.

Tercüme

154. *Baňa yardım eden cehālet, yardım istediğim ‘ağıldan hayırlıdır.* (s. 64)

١٠٠ - إِذَا شَاوَرْتَ الْعَاقِلَ صَارَ عَقْلُهُ لَكَ.

Tercüme

100. ‘Ağıllıya danışırsañ onuñ ‘ağılı seniñ olur. (s. 43)

٤٩٧ - أُعْطِيَ مَقُولًا، وَ عَدِمَ مَعْقُولًا !

Tercüme

497. *Söz söyleme kabiliyeti verilmiş faқаt ‘ağıldan mahrūm!* (s. 238)

Mesellerde anne ve baba, evlatları tarafından öğütleri dinlenmesi gereken, saygıda kusur edilmemesi gereken sevgi ve şefkat sembolü olarak sıklıkla ele alınmıştır. Evlat terbiyesi övülürken evladın isyanı kınanmıştır.

٣٤١- اسْمَعِ مِمَّنْ لَا يَجِدُ مِنْكَ بُدًّا.

Tercüme

341. Senden ayrılmak istemeyen ana baba öğüdünü dinle. (s. 153)

٦٣٧- كَيْفَ يُعْقُ وَالِدًا مَنْ قَدْ وَلَدَ ؟

Tercüme

637. Evlād şāhibi olan babasına naşıl ‘ișyān eder? (s. 301)

٧٩٢- مَنْ جَهَّلَ أَبَاهُ فَقَدْ جَهَّلَ.

Tercüme

792. Babasını techîl eden cāhil demektir. (s. 364)

٧٧٨- مَنْ أَدَّبَ أَوْلَادَهُ أَرْغَمَ حُسَادَهُ.

Tercüme

778. Evlādını te’dib eden ḥāsidlerini tezlîl eder. (s. 359)

٥٩٢- كُلُّ شَيْءٍ يُحِبُّ وَلَدَهُ حَتَّى الْخُبَارَى.

Tercüme

592. Herkes evlādını sever ḥattā ḥubāra da! (s. 276)

٤٧٢- الْعُقُوقُ تُكَلُّ مَنْ لَمْ يَشْكُلْ.

Tercüme

482. ‘İșyān, çocuğunu kaybetmediği hâlde kaybetmiş gibi anneniñ te’eşşür ve telehhüfünü celb eder.

Nuhbetü’l-Emsâl’deki mesellerde soy, neseb ile ilgili genellikle olumsuz yargılar kullanılmış, dostluk ise akrabalığa yeğlenmiş ve yüceltilmiştir.

١٤٦- تَفَارَّطُوا بِالْمَوَدَّةِ، وَلَا تَتَكَلَّوْا عَلَى الْقَرَابَةِ.

Tercüme

146. Dostlukla akraba oluñuz. Nesebî karābete güvenmeyiniz. (s. 61)

٢٣٤ - رَبِّ بَعِيدٍ لَا يُفْقَدُ بَرُّهُ، وَ قَرِيبٍ لَا يُؤْمَنُ شَرُّهُ.

Tercüme

234. Neseb ve karābet i' tibāriyla saña uzak olan ba'zıları vardır ki dā'imā iyilikleri ve ba'zı yakın akrabā da vardır ki ekşeriyā fenālıkları doğunur. (s. 98)

١٧٧ - خِيَارُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ.

Tercüme

177. Siziñ hayırlıñız ehline eñ ziyāde hayrı doğunandır. (s. 73)

٢٩٧ - زَقَّهَ زَقَّ الْحَمَامَةِ فَرْحَهَا.

Tercüme

297. Kuş yavrusunu yemler gibi yemlerdi. (s. 131)

(Kemāl-i şefkatinden akrabāsının terbiyesinde ta'kşir etmeyenler hakkında irād olunur.)

Arap mesellerinde kadınların çoğu zaman küçümsendiği, aile hayatı söz konusu olduğunda ise yüceltildiği söylenebilir. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de de kadınlara dair olumsuz yargılar içeren mesellerde kadınların akıl ve kavrayış bakımından zayıf olduğu, kıskançlıkla hareket ettikleri belirtilmiştir. Kız evlatları için de iyi yetiştirilmeleri, güzel terbiye edilmeleri gerektiğine dair vurgular göze çarpar.

Kadınlara dair olumsuz değerlendirme taşıyan mesellerin çoğunun kaynağını Cahiliye Dönemi Arap adetlerinden aldığı söylemek mümkündür. İslamiyetle birlikte Araplarda kadın, “ümmetin yarısı, ilk öğretmen, ayakları altında cennet olan anne” gibi tanım ve unvanlarla kutsal bir konuma yerleştirilmiştir. Arap mesellerinden “Kadınlar şeytan tuzaklarıdır.” gibi kadınlara dönük ağır benzetmeler yapan, olumsuz tutum takınan atasözlerinin benzerlerine ne yazık ki ataerkil toplumsal düzenin hakim olduğu tüm toplumların atasözlerinde rastlamak mümkündür.

Salâhî'nin kadınlara dair olumsuz yargılar taşıyan meselleri eserine alıp şiirle tercüme etmesinin yanında kadınları yücelten mesellere ve şiirlere yer verdiği de görülür.

Şunu da belirtmekte fayda var ki Salâhî, *Aşkın Sesi* adlı *Dîvânı*'nda *İğne* başlıklı bir şiirinde kadının elindeki iğneyi din, vatan için cihat edelerin elindeki kılıçtan üstün tutarak kadınların önemine ve zor yaşam şartlarına dikkat çekmiştir.¹⁷⁸

Salâhî, ayrıca *Zerkâ ile Muâviye* ile *Telehüff-i Mâder* adlı konularını İslam tarihinden alan manzumelerinde güçlü kadın karakterlere yer vermiştir.

۱۹۵- دَعُوا قَذْفَ الْمُحْصَنَاتِ تَسْلِمَ لَكُمْ الْأُمَّهَاتِ.

Tercüme

195. *Nāmūskār* kadınlara *bühtân* etmeyiñiz ki siziñ de ümmehātũñız müfterileriñ dilinden *sâlim* olsun. (s. 81)

۲۵۲- أَرَطَىٰ إِنَّ خَيْرَكَ بِالرَّطِيطِ.

Tercüme

252. *Ey kadın! Sen hamâkatında sâbit ol. Seniñ hayrın hamâkatındadır.* (s. 109)
(Hamâkatıyla merzûk olan bir ahamak rüşd ve kiyâset ile hareket neticede düçar-ı haybet olduğı vakit darb olunur.)

۲۱۷- رَبِّ شَانِيَّةٍ أَحْفَىٰ مِنْ أُمِّ.

Tercüme

217. *Saña buğz eden bazı kadınlar vardır ki anneden ‘ayb ve kuşuruñu araştırmak şüretiyle saña iyilik etmiş olurlar.* (s. 91)

۷۶- إِذَا صَاَحَتِ الدَّجَاةُ صِيَاَحَ الدِّيَكِ فَلْتَذْبَحْ.

Tercüme

76. *Ŧavuğ horoz gibi ötmeye başlarsa kesilsin.* (s. 34)
(Ferezdâk, şi‘r söylemek isteyen bir kadın hakkında bu meşeli irâd etmiştir.)

¹⁷⁸ Ayşe Sağlam, Mustafa Yiğitoğlu, *Aşkın Sesi*, DBY Yayınları, Ankara, s. 34.

٦٨٧- لُبُّ الْمَرْأَةِ إِلَى حُمُقٍ.

Tercüme

687. *Qadınıñ ‘aqlı humқа varır.* (s. 324)

(Kışkanç bir kadına ma‘zeret olacak yerde bu meşel irād olunur.)

٧٩٤- النَّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ.

Tercüme

794. *Qadınlar şeytān ağlarıdır.* (s. 364)

٣٢- أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ لَا أَمْرٌ مُضْحِكَاتِكَ.

Tercüme

32. *Seni ağlatacak işlere bak, güldürecek işlere değil.* (s. 15)

(Bir genç ‘Arab kızınıñ teyzeleri ve dayıları vardı. Kız teyzelerini ziyārete gider, onlar da güldürecek sözlerle kızı eğlendirirlerdi. Mu’ahharen dayılarını ziyārete gidip onlar da te’dip edecek sözlerle kızı ağlatırlar. Kız mācerāyı babasına nakletti. Kışşadan haberdār olan baba bu meşeli irād ve kızını irşād etdi.)

Nuhbetü’l-Emsāl’de kimi mesellerde aşk, sevgi veya muhabbette aşırılığın zararlarına, aklı devre dışı bıraktığına dikkat çekilmiştir. Kimi mesellerde de aşk, her türlü güçlüğün üstesinden gelen bir güç olarak tanımlanmıştır.

٦٥٩- أَلْقَى عَلَيْهِ شَرَّاشِرُهُ.

Tercüme

659. *Kemāl-i muhabbetden dolayı nefsiñ ārzūlarına fazla düşkün diyecek yerde kullanılır.* (s. 231)

٩٧- إِنَّ الْهَوَى شَرِيكُ الْعَمَى.

Tercüme

97. *Sevgi, körlüğün ortağıdır.* (s. 42)

٥٢٤- . غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّيِّعِ

Tercüme

524. ‘*Âşıkların öfkesi ilkbahâr yağmuru gibidir.* (s. 248)

٥٢- إِنْ الْهَوَى يَفْطَعِ الْعَقَبَةَ.

Tercüme

52. ‘*Aşk, şarp yoğuşu kaç eder.* (s. 25)

Nuhbetü'l-Emsâl'deki bazı mesellerde çalışan kocalar övülmüş, tembellik edip hiçbir şey yapmayan kocalar ile çok evliliğin yol açtığı sıkıntılar ele alınmıştır.

٢٩٢- زَوْجٌ مِنْ عُوْدٍ خَيْرٌ مِنْ قُعْدٍ.

Tercüme

292. *Yaşlı bir köca oturandan hayırlıdır.* (s. 128)

١١٨- بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ.

Tercüme

118. *Aranızda ortaklık hastalığı var.* (s. 50)

Bir evde dü zen olsa düzen olmaz o evde

Allâh'a şığın düşme şağın zorlu şu derde

٤٧٧- أَعْيَيْتَنِي بِأُشْرٍ فَكَيْفَ بِدُرْدُرٍ.

Tercüme

Erkeğin biri karısını sevmez. Kadın da bi'l-‘ağis kocasını çok severmiş kadın bir çocuk doğurur. Kocas, çocuğun diş bitim yerini öper ve severmiş. Bu muhabbeti gören kadın dişlerini söktürür. Bu hâle karşı erkeğin buğzu bir kat daha artar ve bu meşeli irâda başlar. *Ya'nî sen genç iken benim öğütlerimi dinlemez ve beni 'âciz bırakırdın şimdi dişlerin dökülünce ve ihtiyârlık 'alâmeti belirince mi beni dinleyeceksin,* demek istemiştir.

3.11.3. İnsan Tabiatı, Müspet ve Menfî Hasletler

Nuhbetü'l-Emsâl'deki şiir ve mesellerde başta cimrilik olmak üzere kıskançlık, kibir, hırs, tamahkarlık, yalancılık, tembellik gibi menfî hasletler sıklıkla işlenen temalardandır. Bu kavramlar genellikle zıt anlamları ile birlikte kullanılarak doğruluk, kanaat, çalışkanlık, cömertlik, vefa gibi faziletler yüceltilmiştir.

Öteden beri hem nazımda hem de nesirde, cimri ve cimrilik vasfı hep eleştirilmiştir. Birçok hikâye, fıkra ve mesel cimrilerin kendilerine yöneltile ithamlara karşın, kendilerini savunmada ne kadar çaba sarf ettiklerini gözler önüne serer.¹⁷⁹

۱۱۷- . بَيْتِي يَبْخُلُ لَا أَنَا

Tercüme

117. *Bağl eden ben değil, evim.* (s. 50)

۱۸۹- دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءَ غَنِيمَةٍ بَارِدَةٍ.

Tercüme

189. *Şaşı gözlünün bir damla gözyaşı insanı sevindiren ganimettir.* (s. 78)

(Bağlıdan gelen şey'-i kalîlî'nin ehemmiyetini bildirir.)

۷۰۵- لَا يَغْدُمُ مَانِعٌ عِلَّةً.

Tercüme

705. *İyiliğini esirgeyen, 'özür ve 'illet dermeyân etmekden hâlî değildir.*

۱۶۰- الْحُرُّ يُعْطِي وَالْعَبْدُ يَأْلَمُ قَلْبُهُ.

Tercüme

160. *Kerîm olan hür verir, le 'îm olan köle de elem duyar.* (s. 66)

¹⁷⁹ Hüseyin Günday, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*, Emin Yayınları, Bursa, 2013, s. 159.

Nuhbetü'l-Emsâl'deki kimi mesellerde yeme, içme teması etrafında açgözlülük, israf, cimrilik, nefis zaafı gibi ahlakî kusurlar işlenmiştir.

٥٤٥- أَفْسَدَ النَّاسَ الْأَحْمَرَانِ اللَّحْمُ وَالْخَمْرُ.

Tercüme

545. *İnsânları ifsâd eden iki kırmızıdır: Et, şarâb.* (s. 257)

٢٩٩- زِيَادَةُ الْكَرْشِ زَوَائِدُ الْأَدِيمِ.

Tercüme

299. *İşkenbeniñ fazlası katıgıñ zevâ'idi demekdir.* (s. 132)

٣١٤- سَمِنَ حَتَّى صَارَ كَأَنَّهُ الْخَرْسُ.

Tercüme

314. *Semenden fiçıya döndü.* (s. 141)

٦٧٤- لَيْسَ الرَّيُّ عَنِ التَّشَافِّ.

Tercüme

674. *Çanmak, meşrûbuñ hepsini içmek değildir.* (s. 318)

(Yâ' nî seniñ için istifâ-yı hâcet az çok demeyip kanâ' at etmektedir.)

Nuhbetü'l-Emsâl'de kabile esaslı Arap toplum yapısının, güç gösterisinin ve savaşların gerektirdiği cesaret ve zıddı korkaklık temaları da ön plana çıkan temalardandır.

٣٧٦- الشُّجَاعُ مُوقَى.

Tercüme

376. *Bahâdır korunmaya değer.*

Zîrâ bahâdır boy ölçüşmeğe dâ'imâ hâzır olduğu için kendisiyle mübâreze etmek cesâretini gösteren az bulunur.

٨- إِنَّ الْجَبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ

Tercüme

8. *Korçağıñ ölümü tepeden iner.* (s. 5)

٤٥٧ - طَارَتْ عَصَافِيرُ رَأْسِهِ.

Tercüme

457. *Onuñ serçeleri uçdu.* (s. 216)

Korçaqlar haqqında kullanılır. Güyâ başına konan serçeler gösterdiği havf u telâşıyla uçdu.

Klasik Arap edebiyatının özellikle fıkra ve mesel türlerinde anomalik tipler içerisinde kendisine en yoğun yer verdiği figürlerin başında ahmak gelir. Dolayısıyla mental kusurlardan ahmaklık ve menfî hasletlerden gaflet sıklıkla işlenen temalardan olmuştur. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de bu temaları ele alan hatırı sayılır sayıda mesel göze çarpar.

٧٨ - إِيَّاكُمْ وَ حَمِيَّةَ الْأَوْقَابِ

Tercüme

78. *Ahmaqların hamiyyet, gâzab ve gayretinden şakınıñız*

٤٨٨ - عَدُوُّ الرَّجُلِ حُمُقُهُ، وَصَدِيقُهُ عَقْلُهُ.

Tercüme

488. *Kişinin düşmanı hamâkati, dostu da 'aqlıdır.* (s. 234)

٢٩٤ - زَادَكَ اللَّهُ رِعَالَةً كُلَّمَا اِزْدَدْتَ مِثَالَةً.

Tercüme

294. *Mâluñ ve hüsn-i hâliñ artmışça Allâh hamâkâtini artmıştı.* (s. 130)

٧٩١ - مَنْ نَامَ عَنْ عَدُوِّهِ نَبَّهَتْهُ الْمَكَايِدُ

Tercüme

791. *Düşmanına karşı gafletde ve uykuda olanı keyd u hud'alar uyandırır.* (s. 363)

3.11.4. Tabiat Unsurları

Arap mesellerinde kimi vasıfları ile şöhret olmuş insanlar gibi pek çok hayvan da öne çıkan özellikleri ile teşbih ve istiare sanatlarında kullanılarak mesellere konu olmuştur. Mesellerde deve kin ve kıskançlığı, aslan cesareti, kurt düşmanlığı, yılan zalimliği, tilki ve keler kurnazlığı, maymun taklidi, karga korkaklığı ve daha pek çok hayvan kendileri ile bütünleşen vasıfları sembolize eder. Keza çöle özgü ağaç ve bitkiler Arap mesellerinde özellikle Cahiliye Dönemi mesellerinde sıklıkla karşımıza çıkar.¹⁸⁰

Nuhbetü'l-Emsâl'deki mesellerde Araplar için hayati öneme haiz hayvanlardan başta deve ile bitkilerden hurma ağacı olmak üzere çöl iklimine özgü hayvan ve bitkiler ön plana çıkmıştır. Çakmak ağacı olarak da bilinen merh ve afar ile Musa ağacı da denilen dikenli avsec ağacı mesellerde çeşitli özellikleri ile konu edilmiştir.

٦٠٢- كَانُوا مُخْلِينَ فَلَاقُوا حَمْضًا.

Tercüme

602. Develeri tatlı olan otlakda otarırken tuzlu ve acı otlarla karşılaştılar.

٥٣٨- فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ، وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَارُ.

Tercüme

534. Her ağaçda ateş vardır. Bi'l-hāşşa merh u 'afār dedikleri ağaçta çoktur. (s. 254)

٥٢٢- الْغُرَابُ أَعْرَفُ بِالتَّمْرِ.

Tercüme

522. Hurmanîñ a'lāsını karga bilir.

٧٠٤- لَا قَرَارَ عَلَى زَارٍ مِنَ الْأَسَدِ.

Tercüme

704. Arslanîñ bağırması şabr u qarār bırakmaz. (s. 331)

¹⁸⁰ Durmuş, a.g.md., s. 295.

۷۶۳- مَنِ اسْتَرْعَى الدُّبَّ ظَلَمَ.

Tercüme

763. *Qurdu çoban edinen haksız bir iş yapmış olur.* (s. 353)

۴۴۸- ضَبَابُ أَرْضٍ حَرَشُهَا الْأَرَقِمُ.

Tercüme

448. *Keler şaydı yılan da'vet eder.* (s. 211)

Nuhbetü'l-Emsâl'de doğrudan tabiat olaylarını anlatan mesellerden ziyade daha çok bir olay veya durumu kinaye ve mecaz yollu ifade etmek amacıyla tabiat olaylarına yer veren meseller görülür.

۴۱۹- أَصْلَحَ غَيْثٌ مَا أَفْسَدَ الْبَرْدُ.

Tercüme

419. *Dolunuñ ifsād etdiğini yağmur ıslāh etdi.* (s. 196)

۴۶۹- ظِلَالُ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارُ.

Tercüme

469. *Yağmur damlası olmayan yaz buluşu.* (s. 223)

۳۶- إِنَّمَا أَخْشَى سَيْلَ تَلْعَتِي.

Tercüme

36. *Ben kendi tel'emiñ selinden korkarım.* (s. 18)

3.12. Türk Atasözü ve Deyimleri ile Eş Anlamlı Arap Meselleri

Arap ve Türk edebiyatları mesel varlığı bakımından oldukça zengindir. Türkçe ve Arapça çok sayıda meselin lafzen birbirine uymasa da anlam bakımından örtüşükleri görülür. Anlam bakımından ortak veya benzer diyebileceğimiz bu tür mesellerin esas kaynağını ya da kimin kimi nasıl etkilediğini tam olarak belirlemek güçtür. Mesellerdeki benzerlikleri, Arapların ve Türklerin birbirine yakın coğrafyada yaşamalarına, ticari ve kültürel alışverişe, aynı dine inanmalarına, benzer toplumsal

yaşama sahip olmalarına bağlamak mümkündür. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de Türk atasözleri ile eş anlamlı bir kısım Arap meselleri eserin müellifi Salâhî tarafından belirtilmiştir. Eş anlamlı ya da ortak manalara işaret eden mesellerin bazıları tarafımızdan da tespit edilmiştir.

۳۰۸ - سَمِّنْ كَلْبَكَ يَا كُتْلَكَ.

Tercüme

308. Köpeğini besle büyüt seni yesin. (s. 137)

“Kargayı besle gözünü oysun.” meşelimizle yek-me’âldir.

۴۶۵ - اِطْمِئِنَّ عَلَى قَدْرِ اَرْضِكَ.

Tercüme

465. Yeriñe göre yerleş. (s. 220)

Ayağına göre yorganı uzat meşelimize beñzer.

۵۵۳ - فَرَّ مِنَ الْمَطَرِ وَقَعَدَ تَحْتَ الْمِيزَابِ.

Tercüme

553. Yağmurdan kaçdı, oluğ altında oturdu. (s. 260)

“Yağmurdan kaçayım derken doluya şutuldu.” meşelimize yek-me’âldir.

۶۰۴ - كُلُّ يَجُرُّ النَّارَ إِلَى فُرْصِهِ.

Tercüme

604. Herkes kendi külçesine âteşi çeker. (s. 284)

“Nalıncı keseri gibi kendi önüne yontar.” dediğimiz meşeliñ ma’nasıyla yek-me’âldir.

۱۱۵ - بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى.

Tercüme

110. Sel tepelere vardı. (s. 49)

Türkçemizde “Âteş şacağı şardı.” meşeliyle yek-me’âldir.

۴۷۷ - عِنْدَهُ مِنَ الْمَالِ عَائِرَةٌ عَيْنٍ.

Tercüme

477. Gözünü dolduran mâlî vardır. (s. 228)

Buña muķābil Türkçemizde “Falānıñ gözünü toprak doyursun.” deriz.

١١٦- بَلَغَ السَّكِينُ الْعَظْمَ.

Tercüme

116. Bıçak kemiğe dayandı. (s. 49)

Dilimizde bu Arap meseli ile lafzen ve mana bakımından eş anlamlı diyebileceğimiz bir deyim mevcuttur.

٧٠٩- لَا يُجْمَعُ سَيْفَانِ فِي غَمْدٍ.

Tercüme

709. İki kılıç bir kında birleşmez. (s. 333)

Bu mesel, anlam bakımından “İki büyük iş aynı zamanda yapılamaz.” anlamında “İki karpuz bir koltuğa sığmaz.” atasözümüzü çağrıştırmaktadır.

٥١٢- عَسَىٰ غَدٌ لِّغَيْرِكَ.

Tercüme

512. Bugünün işini yarına bırakma. Olabilir ki ferdā, seniñ için nā-peydādır. (s. 244)

Bu mesel, gerçek anlamlı ve doğrudan öğüt veren “Bugünün işini yarına bırakma” atasözümüzle anlam bakımından aynı paraleldedir.

١٩٩- دَخَلَ فُضُولِي النَّارَ، فَقَالَ: الْحَطْبُ رَطْبٌ.

Tercüme

199. Boşboğaz āteşe girmiş de yine odun yaş demiş. (s. 82)

Bu Arap meseli ile lafzen ve mana bakımından eş anlamlı diyebileceğimiz Türkçe bir atasözü mevcuttur.

3.13. Mesellerde Ayet ve Hadis Telmihleri

Cahiliye Dönemi’nde Arap toplumunda edebiyat özellikle şiir gelişmiş olduğu için yüce Allah, İlahî davete ilk muhatap olacak ve öteki milletlere de

aktaracak topluluk olan Araplara onların dilinden, edebî yönden bir benzeri yazılamayacak bir mucize olan olan *Kur'an-ı Kerim*'i göndermiştir.

Kur'an-ı Kerim'de zengin bir mesel varlığı olan Arap toplumunun İlahî mesajları daha iyi anlayıp anlatabilmeleri için mana yönüyle mesellerle benzer veya ortak manalara sahip kimi ayetler vardır. Ayetler ve ilgili kimi meseller arasında anlam bakımından önemli oranda paralellikler görünmekte veya ortak bir manaya işaret etmekte, bazen de lafzen bile birbirini andırmaktadır.¹⁸¹

Nuhbetü'l-Emsâl'de de bazı mesellerin anlam bakımından kimi ayetleri çağrıştırdığı görülür.

Bu tür meseller, Kur'an'da açıkça belirtilmedikleri halde, anlam bakımından ayetlerde kâmin olduğu kabul edilen, kendilerine telmih yolu ile işaret edildiği düşünülen veya ayetlerdeki lafızlara benzerlikleri nedeni ile çağrışım yapan mesellerdir.¹⁸²

۷۰۷- لَا يَفْلُ الْحَدِيدَ إِلَّا الْحَدِيدُ

Tercüme

708. Demiri ancak demir rahnedâr eder. (s. 333)

“Eğer Allah bazı insanların şerrini bazılarıyla önlemeseydi dünyadaki nizam bozulurdu” (**Bakara, 2/251.**) ile “Kötülüğün karşılığı onun gibi bir kötülüktür” (**Şûrâ, 42/40.**) ayetleri bu meselin manasına yakındır.

۱۴۴- أَتَبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا.

Tercüme

144. Fenâlıktan sonra iyilik et ki fenâlığı gideresin. (s. 61)

“Ancak kim zulmeder de sonra (yaptığı) kötülüğün yerine iyilik yaparsa bilsin ki şüphesiz ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edenim.” (**Neml, 27/11.**)

۷۳- إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاخْفِضْ، وَإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَاراً فَانْفُضْ.

¹⁸¹ Veysel, Güllüce, “Kâmin Mesellerin Değerlendirilmesi -İbn Fadl Örneğinde-” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, 2006, s. 127.

¹⁸² Güllüce, *a.g.m.*, s. 98.

73. Gece lağırdı edersen yavaş söyle. Belki dinleyen bulunur. Gündüz konuşursan etrafını kolla. Belki kulak veren bir yabancı vardır. (s. 33)

“İçinizde onlara işittirenler var.” (Tevbe, 9/47.)

Bu ayette müminlerin içinde, inkarcılara laf taşıyan münafıkların bulunduğu bildirilerek münafıklar kınanmış, müminlerin onlara karşı uyanık olmaları tembihlenmiştir.

٥٨٦ - كُلُّ شَاةٍ بَرَجِلْهَا سَتْنَاطُ.

Tercüme

586. Her koyun kendi bacağından aşılır. (s. 273)

“Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.” (Bakara, 2/134.) ile “O gün kimseye, hiç mi hiç zulmedilmez. Size ancak işlemekte olduğunuz şeylerin karşılığı verilir.” (Yasin, 36/54.) ayetleri bu meselin anlamına yakındır.

١٢٦ - بَعْضُ الْقَتْلِ إِحْيَاءٌ لِلْجَمِيعِ.

Tercüme

126. Birinin katli ‘umūmuñ ihyāsı demekdir. (s. 54) Bu mesel,

“Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz.” (Bakara, 2/179.) ayetinin manasını çağrıştırmaktadır.

٣٠٨ - سَمَّنْ كُلَّكَ يَا كُلَّكَ.

Tercüme

308. Köpeğini besle, büyüt, seni yesin. (s. 137)

“Andolsun, sizi yeryüzünde yerleşik kıldık ve orda size geçimlikler yarattık. Ne az şükrediyorsunuz?” (Araf, 7/10.) ile “Kendi yaratılışını unuttu da bize bir misal getirdi: Çürümüş kemikleri kim diriltecek dedi” (Yasin, 36/78.) ayetleri mana bakımından bu meselin anlamına yakındır.

٦٨٨- لِلْبَاطِلِ جَوْلَةٌ ثُمَّ يَضْمَحِلُّ.

Tercüme

688. *Bâtlılıñ bir cevelānı vardır; soñra mecālî kıalmaz, def^e olur gider.* (s. 324) Bu mesel,

“Hak gelince batıl gider” “Hak geldi batıl zail oldu” (İsrâ,17/ 81.) ayetinin anlamını anıştırmaktadır.

“Kim bir kötülük yaparsa ona karşılık (ceza) görür” (Nisâ, 4/123.) ayeti

٦٢٧- كَمَا تَزْرَعُ تَحْصُدُ.

Tercüme

627. *Ekdığiñ gibi biçersiñ.* (s. 296) meselinin anlamına yakındır.

٣٣١- سَائِلُ اللَّهِ لَا يَخِيبُ.

Tercüme

331. *Allâh’dan isteyen mañrûm olmaz.* (s. 148) meselinin anlamı,

Rabbiniz şöyle dedi:“Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış halde cehenneme gireceklerdir.”(Mûmin, 40/60.) ayetinin anlamına yakındır.

Nuhbetü’l-Emsâl’de bazı mesellerin anlam bakımından kimi hadis-i şerifleri çağrıştırdığı ya da bazı hadislerin dolaylı olarak bazı mesellere işaret ettiği görülür.

١٤٤- أَتَّبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا.

Tercüme

144. *Fenâlıktan sonra iyilik et ki fenâlığı gideresiñ.* (s. 61)

“Her kötülüğün ardından bir iyilik et ki, onu yok etsin” (Tirmzî *Birr*, 55.)

١٣٥- بِشْرُكَ تُحْفَةٌ لِإِخْوَانِكَ.

Tercüme

135. *Göstereceğiñ güler yüz ihvânıñ için bir tuhfedir.* (s. 134)

“Kardeşinin yüzüne tebessümle bakmak sadakadır.” (Tirmizî *Birr*, 36.)

۱۵۹ - أَحِبَّ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَّا.

Tercüme

159. *Dostuñu i‘tidāl üzere sev.* (s. 66)

“Sevdiğini ölçülü sev ki bir gün onu sevmemen gerekebilir; sevmediğine de ölçülü davran ki bir gün onu sevebilirsin” (**Tirmizî *Birr/Sıla*, 60.**)

۱۷۴ - خَيْرُ الْعَفْوِ مَا كَانَ عَنِ الْقُدْرَةِ.

Tercüme

174. *Ḳudret var iken ‘afvetmek ‘afvıñ hayırlısıdır.* (s. 72)

“Yiğit dediğin, güreşte rakibini yenen kimse değildir; asıl yiğit, kızdığı zaman öfkesini yenen kişidir.” (**Müslim *Birr*, 107, 108.**)

۶۰۸ - أَكْثَرُ الظُّنُونِ مُيُونٌ.

Tercüme

608. *Ḳanların çoğu yalanlardır.* (s. 286)

“Zandan sakının, çünkü zan, sözün en yalanıdır.” (**Müslim *Birr*, 38; Tirmizî, *Birr*, 56.**)

۱۲۷ - الْبِضَاعَةُ تُيسِّرُ الْحَاجَةَ.

Tercüme

127. *Ufaḳ tefek hediye te‘âtisi, maḳşadıñ ḥusûlunu kolaylaştırır.* (s. 54)

“Hediyeleşiniz, zira hediyeleşmek, kalpteki kuşkuları giderir.” (**Tirmizî, *Vela ve'l-Hibe* 6, 2131.**)

۴۶ - إِذَا زَلَّ الْعَالِمُ زَلَّ بِرَلَّتِهِ عَالَمٌ.

Tercüme

46. *‘Âlim ayağı kayar düşerse ‘âlem de düşer.* (s. 54) meseli, kimine göre mesel kimine göre hadis olan “*Alimin ölümü alemin ölümü gibidir.*” sözünü bize çağrıştırmaktadır.

٢٦٦- الرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيقِ.

Tercüme

266. *Yoldan evvel arkadaş gerek.* (s. 116) meseli de keza kiminlerince mesel kiminlerince de hadis olarak bilinen “*Evvel refik bade'l tarik.*” sözünü bize çağrıştırmaktadır.

3.14. Nuhbetü'l-Emsâl'de Meselî Tabirler

Meselî tabirler diğer ismiyle deyimler, çoğunlukla mecaz anlam taşıyan ve en az iki sözcükten oluşan kalıplaşmış sözcük gruplarıdır. Deyimlerde nasihat verme çabası yoktur. Deyimlerde bir durumu daha etkili anlatma amaçlanır. Deyimler atasözleri gibi kesin bir yargı bildirmez.

Deyim (meselî tabir) mesel gibi hüküm taşımadığı gibi bağımsız cümle de değildir. “Elhamdülillah, sübhanallah, ehlen ve sehlen, rahimehullah, la havle ve la kuvvete illa billah” gibi günlük hayatta, ibadetlerde veya selam, taziye, tebrik amaçlı kullanılan klişelere de klasik emsal kitaplarında yer verilmiştir.¹⁸³

Klasik emsal kitaplarında olduğu gibi *Nuhbetü'l-Emsâl*'de de aslında meselî tabir, ya da taklidî ibare olan deyimler, mesel sözcüğü ile karşılanmıştır ve emsal kitaplarında mucezz meseller dediğimiz atasözleri birlikte büyük bir yekûn teşkil eder.

٥٣١- فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ !

Tercüme

531. *Başı dertde!* (s. 251)

٥٢٥- . غَضَبُهُ عَلَى طَرَفِ أَنْفِهِ

Tercüme

525. *Öfkesi burnunuñ ucunda.* (s. 248)

١١٦- بَلَغَ السَّكِينُ الْعَظْمَ.

¹⁸³ Durmuş, a.g.md., s. 293.

Tercüme

116. *Bıçak kemiğe dayandı.* (s. 49)

۱۲۰- بِنْتُ الْجَبَلِ.

Tercüme

120. *Dağ kızı.* (s. 51)

Ya‘nî sesiñ ‘aksi ki aşl u haqıqatı yoğdur. Herkesle birlikte bulunan kimseler haqqında çarb olunur.

۱۳۰- بَنَانُ كَفَّ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ.

Tercüme

130. *Parmaqları var, bileği yok.* (s. 55)

Himmeti olup da nefsinin ârzüsünü yerine getiremeyen ‘âcizler haqqında irâd olunur.

۴۵۸- طَلَبَ الْأَبْلَقَ الْعُقُوقَ .

Tercüme

458. *Gebe at istedi.* (s. 217)

Huşûlü mümkün olmayan nesne taleb eden kimse haqqında irâd olunur.

۴۵۳- ضَرْبَةُ بَيْضَاءُ فِي ظَرْفٍ سَوْءٍ

Tercüme

453. *Fenâ kapda beyâz bal.* (s. 214)

Sireti güzel, şûreti çirkin olanlar haqqında irâd olunur.

۴۱۶- صَلَدَتْ زَنَادُهُ.

Tercüme

416. *Çakmaqları, âteş çıkarmadı.* (s. 194)

Kendisinden bir şey istenip de vermeyen bahiller haqqında irâd olunur.

۴۱۴- صَفَرَتْ وَطَابُهُ.

Tercüme

414. *Kabı tam takır.* Helâkden kinâyedir. (s. 192)

۴۱۱- صُهِبُ السَّبَالِ.

Tercüme

411. *Ḳumral ve kızıl bıyıklılar.* (s. 190)

٤٠١ - أَشْهَى مِنْ كَلْبَةٍ حَوْمَلٍ.

Tercüme

401. *Ḥavmel'in köpeğinden ziyāde iştāhlı.* (s. 186)

٣٣٥ - سَلِمَ أَدِيمُهُ مِنَ الْحَلَمِ.

Tercüme

335. *Derisi keneden kurtuldu.* (s. 332)

Çirkin hūyları zā'il ve akrān u emşāli arasında bī-mu'ādil olanlar hakkında kulllanılır.

٢٨٢ - أَرْوَعُ مِنْ ذَنْبٍ ثَعْلَبٍ.

Tercüme

282. *Tilki kuyruğundan ziyāde ḥilekār.* (s. 123)

٥٨٤ - كَانَتْ بَيْضَةَ الدَّيْكِ.

Tercüme

584. *Horoz yumurtası oldu.* (s. 272)

٥٨٣ - كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا.

Tercüme

583. *Paça iken bilek oldu.* (s. 272)

Zelīl ve za'īf, 'azīz ve kavī olduğu zamān irād olunur.

٦١٠ - كَدُودَةُ الْقَرْ.

Tercüme

610. *İpek böceği gibi.* (s. 287)

Başkalarının istifādesi için didinen ve kendini yorgun düşüren bīçāreler hakkında irād olunur.

3.15. Nuhbetü'l-Emsâl'de Dua ve Beddualar

Nuhbetü'l-Emsâl'de sınırlı sayıda da olsa dua ve beddua içeren mesellere rastlanır. Birçok emsal kitabında olduğu gibi *Nuhbetü'l-Emsâl*'de de deyimler, hikmetler, dua ve beddualar emsal mecrasında zamanla yaygınlaşıp halka mal

oldukları için mesel sayılmıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de dua ve beddualar ile birlikte Allah'a yönelmenin, ondan istemenin önemini vurgulayan dilek ve temenni bildiren meseller İslamî Dönem'de oluşmuş mesellerdendir. Bu mesellerde İslam ahlakını özlü bir şekilde öğretme çabası vardır.

۲۸۰- رَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ عُيُوبِي.

Tercüme

280. 'Aybımı baña ihdâ edene Allāh merḥamet etsin. (s. 123)

۴۸۹- عَيْلٍ مَا هُوَ عَائِلُهُ.

Tercüme

489. Oña gālib olan maḡlūb olsun. (s. 234)

Bir adamın kelāmından veyā sā'ir umūrundan ta' accüb olunduḡda du'ā maḡāmında bu meşel irād edilir.

۶۵۱- كَبَتَ اللَّهُ كُلَّ عَدُوٍّ لَكَ إِلَّا نَفْسَكَ.

Tercüme

651. Allāh nefsiñden mā'adā bütün düşmanlarını ḡahr u tezlil etmiş. (s. 306)

كُلُّ خَلِيلٍ كُنْتُ خَالَتُهُ
لَا تَرَكَ اللَّهُ لَهُ وَاضِحَةً
كُلَّهُمْ أَرْوَعُ مِنْ ثَغْلَبِ
مَا أَشَبَهَ اللَّيْلَةَ بِالْبَارِحَةِ

Tercüme

Aralarına girip kendileriyle şamīmāne görüşmek istediḡim kimselerde Allāh ibtisām eşerini gösteren bir diş bırakmasın. Hepsi de tilkiden ziyāde birer mekkārdır. (s. 124)

۷۹۵- نَعُودُ بِاللَّهِ مِنَ الْقُلِّ بَعْدَ الْكُثْرِ.

Tercüme

795. Çokluḡdan soñra azlıḡdan Allāh'a şıḡınırız. (s. 365)

٦٩٠- لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ.

Tercüme

690. Yarına Allāh kerīm. (s. 325)

٣٣١- سَائِلُ اللَّهِ لَا يَخِيبُ.

Tercüme

331. Allāh'dan isteyen maḥrūm olmaz. (s. 148)

3.16. Mizah Barındıran Meseller

Yazılı ve sözlü ifadelerde dikkat çekmenin etkili olan yollarından biri de bireysel ve toplumsal eksiklik ve aksaklıklara yönelen ince ve keskin bir zekanın ürünü olan mizahtır.

Siyaset, toplumsal olaylar, güncel yaşam, alışkanlıklar kısacası kaba olmamak kaydı ile hemen her şey mizaha konu olabilir. İçinden çıktığı toplumların zihniyet ini yansıtan mizah, aktarıldığında tüm çeşitleri ve unsurları ile birlikte edebî ürünlere yansiyarak bir form oluşturur.¹⁸⁴

Toplumların örf, adet, gelenek ve görenekler gibi kültürel değerleri ilkin sözlü gelenekte deyim, atasözü, mani, ninni, türkü, destan gibi ürünler aracılığıyla yaşatılır daha sonra bu değerler yazıya geçirilir. Bu anonim ürünlerden deyim ve mesel gibi edebî verimlerin oluşum aşamasında dikkat çekici ve etkili bir unsur olarak mizahın kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki kimi Arap mesellerinde de güldürüp düşündüren, hicve dayalı ironi veya mizah örneği diyebileceğimiz meseller göze çarpar. Bu mesellerden bazılarının mizah veya nükte içerip içermediği mesellerin açıklaması ya da hikâyeleri bilinmeden ilk bakışta anlaşılmayabilir. Bu nedenle kimi mesellerde mizahı oluşturan metaforların kısa açıklamalarına, varsa mesellerin çıkış hikâyelerine, istiare, kinaye gibi ilgili söz sanatlarına bakmak gerekebilir.

١٠٩- إِنْ غَلَا اللَّحْمُ فَالصَّبْرُ رَحِيصٌ.

¹⁸⁴ Pala, a.g.e., 390.

Tercüme

109. Et pahālî ise şabır ucuzdur. (s. 46)

٤٤٠ - صَامَ حَوْلًا، ثُمَّ شَرِبَ بَوْلًا.

Tercüme

440. Bir sene oruç tutdu sonra sidik içdi. (s. 207)

İslâm dîni semâhatkârdır. İnsanı yorgun ve zebûn düşürecek derecede tekliflerde bulunmamıştır. Her emir ve teklîfi mahz-ı i‘tidâl ve ‘adâletdir

٧٤٩ - مَا حَكَ ظَهْرِي مِثْلُ يَدِي.

Tercüme

749. Kendi elim gibi arkamı kimse kaşımadı. (s. 348)

١٠٧ - إِذَا اضْطَلَحَ الْفَأْرَةُ وَالسَّنَّوْرُ خَرِبَ دُكَانُ الْبَقَالِ.

Tercüme

107. Fâre ile kedi uyusurlarsa bakkal dükkânı harâb olur. (s. 46)

٥٠ - أَبِي يَغْزُو، وَأُمِّي تُحَدِّثُ.

Tercüme

50. Babam ğazâ ve annem nakl u inbâ’ ediyor. (s. 24)

Bir adam ğazâdan döner. Komşuları ma‘lûmât almak üzere kendisine gelirler. Ğazîniñ karısı filân öldü, filân yaralandı, filân kaldı, diye ğazâ mâcerâsını nakle başlar. Oğlu bu hâle şaşar ve yukarıki meşeli söyler.

٦٦٣ - لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الشَّعَالُ.

Tercüme

663. İki tilkiniñ çıkıp da başına işediği bir bût nasıl Tañrı olur!? Tilkiniñ çıkıp da üzerine işediği şanem zelîl oldu. (s. 313)

١١٧ - بَيْتِي يَبْخَلُ لَا أَنَا.

Tercüme

117. *Bağl eden ben değil, evim.* (s. 50)

Birisi bir kadından bir şey ister. Kadının evinde o şey bulunmayınca bağl etdiñ diye baş kaķıntısına uğrar. Zavallı kadın bu meşeli irād ederek şıfru'l-yed olduğunu ańlatmak ister.

۲۰۲- ذَنْبُ الْكَلْبِ يُكْسِبُهُ الطَّعْمَ، وَفَمُّهُ يُكْسِبُهُ لَضَرْبَ.

Tercüme

202. *Köpeğın kuyruğu ekmeği, ağzı da dayağı kazandırır.* (s. 83)

۲۸- 2 أَرْوُغٌ مِنْ ثُعَالَةٍ، وَمِنْ ذَنْبٍ ثُعَلٍ .

Tercüme

282. *Tilki kuyruğundan ziyāde ĥilekār.* (s. 123)

۴۰۱- أَشْهَى مِنْ كَلْبَةٍ حَوْمَلٍ.

Tercüme

401. *Ĥavmel'in köpeğinden ziyāde iştāhlı.* (s. 186)

Ĥavmel, 'Arab'dan bir kadının ismidir. Bunun bir dişi köpeği var imiş gündüz aç bırakır, gece şalıverirmiş. Bir gece ay doğduğunu görünce ayın dönüşünden ışığını çörek şanarak ĥavlamaya başlamış hattā açlık cānına yetdiği için kendi kuyruğunu yemiştir.

۴۵۷- طَارَتْ عَصَافِيرُ رَأْسِهِ.

Tercüme

457. *Onuñ serçeleri uçdu.* (s. 216)

(Korkaķlar hakkında kullanılır. Güyā başına konan serçeler gösterdiği ĥavf u telāşıyla uçdu.)

۵۸۰- الْقُبْحُ حَارِسُ الْمَرْأَةِ.

Tercüme

580. *Çirkinlik kadının bekçisidir.* (s. 271)

۷۵۴- مَا أَنْتَ بِخَلٍّ وَلَا خَمْرٍ!

Tercüme

754. *Ne sirkesiñ, ne şarāb!*

(Ne hayra yararsıñ, ne şerre diyecek yerde kullanılır.) (s. 350)

۶۱۹- كُلُّ صُغْلُوكٍ جَوَادٌ.

Tercüme

619. *Her züğürt cömertdir.* (s. 292)

۷۸۶- مَنْ أَعْطَى بَصَلَةً أَخَذَ ثُومَةً.

Tercüme

786. *Şoğan veren şarımşak alır.* (s. 362)

۴۱- أَتَاكَ رِيَّانٌ بِلَبْنِهِ.

Tercüme

41. *Saňa süt küpünden kendi kanmış da artığını getirmiştir.* (s. 362)

3.17. Nuhbetü'l-Emsâl'deki Şiirlerin Biçim Özellikleri

3.17.1. Nazım Şekilleri

Nuhbetü'l-Emsâl'in nazımdan oluşan çeviri kısımlarında nazım şekli olarak en çok müfred kullanılmıştır. Müfredlerden sonra nazm ve kıta nazım şekilleri çokça kullanılmıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de gazel nazım şekli ile 4 adet şiir bulunmaktadır.

3.17.1.1. Beyitlerden Oluşanlar

3.17.1.1.1. Müfredler

İki dizesi kendi içinde uyaklı olan beyitlere musarra veya mukaffa denirken dizeleri uyaklı olmayan beyitler de ferd ya da müfred olarak isimlendirilir.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yay., İstanbul, 2013, s. 15.

Bağımsız mısra ve beyitlerden oluşan müfredler, müretteb Dîvânların sonunda yer alır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de 127 müfred bulunmaktadır. Geriye kalan beyitler ise musarra beyit şeklindedir.

Müfred

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Şoñradan geldi de öñden geleni geçdi baķıñ a

Bārī olsaydı liyāķatda onuñ fevķinde! b

Musarra

(*me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ me fā ī lūn*)

Felāketler hıyār-ı nāsa meyletmekdedir ekşer a

Şirār-ı nāsdan hattā felek de ihtirāz eyler a

3.17.1.1.2. Gazeller

Nuhbetü'l-Emsâl'in nesirden ziyade daha çok beyit ve dörtlüklerden oluşan çeviri kısımlarında gazel nazım şekliyle yazılmış biri nâ-tamam gazel olmak üzere toplam 4 şiir mevcuttur. Bu gazeller hikemî gazellerdir ve aynı konu etrafında bütünleştiği için yek ahenk gazel özelliği göstermektedir. Gazellerde mahlas kullanılmamıştır. Gazellerden biri 6 beyitli ve dostluk temalıdır. Bu gazel eserin 283. sayfasında yer almaktadır. Eserin 290. sayfasında yer alan gazel imkansız temenni edenler hakkında yazılmış 5 beyitten oluşan hikemî bir gazeldir. 5 beyitten oluşan ve zayıfı koruyan güçlüler hakkında yazılmış gazel ise eserin 213. sayfasında yer almaktadır. Eserin 302. sayfasında yer alan 3 beyitli nâ-atamam gazelde ise insanların yaratılış ve kabiliyetlerine göre davranışlar sergilediği gerçeği özlü bir şekilde işlenmiştir.

3.17.1.2. Dörtlüklerden Oluşanlar

3.17.1.2.1. Nazmlar

Nuhbetü'l-Emsâl'in çeviri kısımlarındaki şiirlerde müfredlerden sonra en çok tek dörtlükten oluşanlar nazım biçimleri kullanılmıştır. Bu dörtlüklerin 134'ü tanesi “aaxa” mani tipi uyak dizilişine sahip nazmlardan oluşmuştur.

(*mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün*)

Uşlanmadı gitdi şu gönül, bende de cân yok!	a
Bir dilbere bağlandı, elinden de tutan yok!	a
Bir ses geliyor rûhuma nâgâh diyor ki:	x
Ben sende nihânım, deme gönlümde mekân yok!	a

3.17.1.2.2. Kıt'alar

Nazmdan sonra en çok iki beyitli ve “abab” çapraz uyak dizilişine sahip 32 kıt'a kullanılmıştır.

(*me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün*)

Seniñ evzâ ^c -ı tehdidiñle düşman artırır şiddet	a
Şadâkat gösteren âzâde kaldı şer-i düşmandan	b
Kaçarsıñ ey cebân göstermiş olsa düşmanıñ şavlet	a
Hîç olmazsa müdârât ile kurtul mekr-i düşmandan	b

3.17.1.2.3. Düz Uyak Tipli Dörtlükler

Eserde mevcut nazım biçimleri dışında şairin kendi beğenisi ve şiir anlayışına göre oluşturduğu düz uyak tipli dörtlük diyebileceğimiz “aaaa” uyak dizilişi ile yazılmış 7 dörtlük yer almaktadır.

(*mef ū lü/ me fā ī lün/ fe ū lün*)

Âşâr-ı hamâsetiyle bâriz	a
Ol merd-i bahâdır u mübâriz	a
Erbâb-ı sühân ne olsa ^c âciz	a
Allâh kelâmı çünkü mu ^c ciz	a

3.17.1.2.4. Sarmal Tipli Dörtlükler

Eserde Batı'dan alınan bir nazım şekli olan ve “abba” uyak dizilişine sahipsarmal tipli 19 dörtlük yer almaktadır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥıdmet erbābı küçük olsa bile ḥ̣ār olamaz a
Bıçağıñ keskin olan ağzı görür işleri hep b
Kişiniñ himmeti yoksa seniñ olsun o neseb b
Ḥādım-i millet olan merdi ederler a' zāz a

3.17.1.2.5. Mesnevi Tipli Dörtlükler

Eserde “aabb” uyak dizilişi ile yazılmış 3 dörtlük yer almaktadır.

(mef ū lū/ me fā i lün/ fe ū lün)

Esrārıña bir mezār lāzım a
Sīneñde qala o rāz-ı muḥlīm a
Sīneñ gibi bir cihān mı vardır b
Yer, gök aña nisbeten ne dardır! b

3.18. Vezin

Nuhbetü'l-Emsāl'in çeviri kısımlarındaki şiirlerde mesellerde olduğu gibi gibi az sözle çok şey ifade edilmeye çalışıldığı için aruzun kısa ve karışık kalıpları tercih edilmiştir. Ayrıca genel itibarıyla Türkçeye uygun olarak en çok açık heceleri fazla olan aruz kalıpları kullanılmıştır. Eserde en çok kullanılan beş aruz kalıbı sırasıyla şunlardır:

1. (fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
2. (fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
3. (fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
4. (mef ū lū/ me fā i lün/ fe ū lün)
5. (me fā i lün/ me fā i lün/ fe ū lün)

Eserde yer yer vezin aksamaları görülür. Söz konusu aksamalar dipnotlarda gösterilmiştir.

3.19. Kâfiye ve Redif

Nuhbetü'l-Emsâl'in nazm ile yazılmış çeviri kısımlarında klasik geleneğe uygun olarak en çok tam ve zengin uyak kullanılmıştır. Sınırlı sayıda beyit ve dörtlüklerde yarım uyak da kullanılmıştır. Kâfiyeye kıyasla redif az kullanılmıştır. Kullanılan redifler daha çok ek düzeyindedir. Az da olsa sözcük düzeyinde kullanılan rediflere de rastlanır.

Hevâ bâtil olur hâksa eğer re' y
Bulunmaz 'aql ile hem-naqd olan şe'y (s. 30)

Yediğim şe'yi henüz sen şatdın
Aldığım dersleri hep sen şatdın (s. 31)

Hele doysun da koyun, soñra yalansın develer
İhtiyârlar, dişi olmazsa ne yapsın geveler (s. 35)

Hatırı sayılır sayıda beytilerde kâfiye kullanılmamıştır. Bu beyitler dizeleri birbiri ile uyaklı olmayan müfredlerdir.

İhtiyâcın olmayan bir mālı verdiñse eğer
Kendiñi ehl-i keremden 'addedip fahr eyleme (s. 20)

3.20. Şiirlerde Dil ve Anlatım Özellikleri

Nuhbetü'l-Emsâl'deki şiirlerde kısmen Arapça ve Farsça terkipler kullanılmışsa da genel itibarıyla şiirlerin dili sade ve anlaşılırdır. Çeviri kısımlarındaki beyitler ve dörtlülerde çok sayıda deyim ve atasözüne rastlanır. Müttercim, Türk atasözleri ve deyimlerini adeta şiir formatına sokarak Arap mesellerine karşılık vermiştir.

Añlayana sivrisinek 'ayn-ı saz
Añlamayan şahş davul, zurna az (s. 6)

Yalancının evi yanmış da kimse yok inānan
Yalan bulunduğu yerde durur mu hîç imān (s. 8)

Ali Salahâddin, gerek mesel çevirisinde gerekse de meselleri izah eden şiirlerinde yer yer “alarga durmak, hapahap, çapaçap, bir düziye” gibi argo deyimler ile halk söyleyişlerine başvurmuştur.

Ne olur sevdiğime rāst gelebilsem bir gün!
Hapahap sevmediğim karşıma çıkmakda bütün! (s. 322)

Ali Salahâddin, şiirlerinde ve çevirisinde sınırlı sayıda da olsa “kande, ögdül, ol, anda” gibi arkaik sözcüklere de yer vermiştir.

Sen damla iseñ deñiz öñünde
Kul kande beyim, o Tañrı kande! (s. 322)

“*Âr çekmekten bâr çekmek hezâr-bâr evlâdır.*” şeklinde ifade edilen atasözü Osmanlı Türkçesinin, Türkçe dışında Arapça ve Farsçaya ait unsurları bünyesinde ne şekilde barındırdığını ve bu unsurları kendine nasıl mal ettiğini göstermesi bakımından oldukça çarpıcı bir örnektir. Osmanlı Türkçesi, Farsça ve Arapça sözcükleri kendi bünyesinde mezc edip potasına dahil etmiş ve kendine özgü bir dil oluşturmuştur. Osmanlı Türkçesindeki bu özgün durumu ortaya koyabilecek çok sayıda deyim ve atasözü misal olarak verilebilir.¹⁸⁶

İncelediğimiz eserin mütercimi Salâhî de kimi meselleri tercüme ederken Arapça, Farsça ve Türkçe sözcük ve deyişleri vezne uygun olarak ustalıkla kaynaştırmıştır. Yukarıdaki paragrafta makale yazarı tarafından kısaca dilde kaynaşma ve birlikte yaşama tecrübesi olarak ifade edilen dildeki bu tasarrufa hem *Dîvân*’dan hem de *Nuhbetü’l-Emsâl*’den Salâhî’nin mülemma şiirleri andıran kimi beyitleri de örnek olarak gösterilebilir.

¹⁸⁶ Murat, Ak, “Birlikte Yaşama Tecrübesi Olarak Osmanlı Türkçesi” *Necmettin Erbakan Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 43, S.43, 2017, s. 23-24.

Saňa derd anlatan olur rencūr

Men çe gūyem, çe mī zened tenbūr? ¹⁸⁷ (s. 104)

Tā be-key bezm-i ʔarāb, neşve-i yek-rūze-i dehr ¹⁸⁸

ƘorƘarım ān-ı meşībiñ gećecek ʔasret ile (G.51/2)

Esb-i tāzī bilir o fārisini

‘ Arif emre istemez ta‘ rif (s. 71)

Dūr olan gözden göñülden de ‘ azīzim dūr olur

MuƘbiliñ luţf u ‘ aţası şūphe yok maƘşūr olur (s. 220)

۵۱۰ - عَيْنُكَ عَبْرِي وَالْفُؤَادُ فِي دَدٍ

Tercüme

510. Gözüñ yaşarmış ʔālbuki göñül lehv ile meşgūl! (s. 244)

Şair, tercüme kısmında Türkçe beyitlerin yanında yer yer kendisine ait Farsça beyitler ve dizelere de yer vererek kimi mesellerin verdiği mesajı iki dilden beyitlerle pekiştirmiştir.

Her ki ‘ ayb- ı dīgerān pīş-i tu āverd u şumard

Bī-gumān ‘ ayb-ı tu pīş-i dīgerān ʔāhed burd ¹⁸⁹ (s. 116)

Terk-i günāh ez ʔaleb-i tevbe bihterest

İncā hevā-yı ma‘ siyet ancā su ‘āl hest ¹⁹⁰ (s. 58)

Genel itibari ile eserin tercüme kısmında yer alan beyitler ve dörtlükler, duygu yönü az, kuru ve didaktik bir anlatıma sahiptir.

¹⁸⁷ Ben ne söylerim, tambur ne çalar.

¹⁸⁸ Ne zamana kadar şenlik meclisi ve cihanın bir günlük geçici neşesi?

¹⁸⁹ Her kim başkalarının kusurlarını senin önüne getirip sayarsa şüphesiz senin de kusurlarını başkalarının önüne getirip sayacaktır.

¹⁹⁰ Günahları terk etmek, tevbe talebinden daha iyidir. Burda isyan hevesi, arzusu orda sorgu sual vardır.

Delîğinden çıkarar tatlı dilidir yılânı
Kişiniñ düşmanı kalmaz var ise ihsânı (s. 2)

Salâhî, kimi beyitlerde ise son derece doğal ve içten bir halk dili kullanır.

Meşeldir ki şu parmakla alınmaz
‘Azîzim yaz kış olmaz, kış da bir yaz (s. 277)

Ne kaçarış başıma, al seniñ olsun tarağım
Verdiğin kundura işte, baña kâfi ayağım (s. 88)

3.21. Şiirlerde Kullanılan Deyimler ve Atasözleri

Nuhbetü'l-Emsâl'deki şiirlerde çok sayıda deyim ve atasözüne yer verilmiştir. Salâhî kimi Arap atasözlerini adeta Türk atasözleri ile izah etmiştir. Bu şerh yöntemi ile Salâhî, her iki dilin deyim ve atasözü varlıklarına kadar inceliklerine ve zenginliklerine vakıf olduğunu göstermiştir.

Deyimler

Saňa dört elle şarılsa birisi
Sen de *dört elle şarıl* dâmenine (s. 26)

El avuçda kalmamış bir şey ki versin hayfler!
Arzû-yı lutf u ihsân dilde bâkî dem-be-dem (s. 38)

Artık *kemiğe dayandı bıçak*
Batdın batacak, ölüm muhakkak (s. 49)

Kabugundan çıkan yumurtaya bak
Şimdi aşlâ beğenmiyor kabını (s. 51)

Kulağ aşmaz sözüme serseme bak
Böyle insâna naşihat ne uzak! (s. 63)

‘Aķıl  toprakda, kısmet de bullu da
Ararken g kde Şimdi yerde buldum (s. 69)

Ba ıle *y zsuyu d kme*k  at -yı f hi dir
 S t istenince dudak Şarkıdır  as s cemel (s. 105)

Gelince y z y ze korkdu ,  ıy bından atıp tutdu 
 Hem n ink ra Őapdı , *put kesildi * hepsini yutdu 

 ekil evinde otur ortalıkda varsa fiten
  arı ma, *burnu u Şokma* sel met isterse  (s. 201)

Ba lama bel varsa i i  kimseye
 Kendi eli dir  a ıyan ar a ı (s. 348)

Bir de eri  yok,  afa da  am akır
Kel ba a Őim  r  arak olmaz denir (s. 349)

Benim bir parma ım yokdur bu i te
 E er varsa  u  rum g ster i te (s. 352)

Atas zleri

Yalancının  evi yanmı  da kimse yok in anan
 Yalan bulundu u yerde durur mu hi  im an (s. 8)

Esb-i t zi bilir o f risini
 ‘*Arif emre istemez ta‘rif*’ (s. 71)

Bo bogaz  te e girmi , yekser
Bu odun ya  diye fery d eyler (s. 82)

Bilmeyen almadı ta' rıf etme
Görünen bir köyü tavşıye etme (s. 111)

argayı besle ki oysun gözüñü
 Hazretiñ dinle şu mücez sözüñü (s. 120)

Dür olan gözden gönülden de 'azîzim dür olur
 Mubiliñ luf u 'aası şüphe yok maşür olur (s. 220)

Bugünün bir işini atma şaın ferdāya
 Çünkü ferdāya alan aldı demek yağmāya! (s. 244)

Meme vermezler imiş alamayan bir çocua
 Sen ise bekleme āşār-ı recā-yı bezle alış (s. 244)

Añlamaz eşşek hoşafdan lā-cerem
 Ādeme lāyık 'azîzim her kerem (s. 330)

Şou demir dövülür mü, demir avında gerek!
 Deil o dāmen-i imkān, muālden el çek (s. 375)

3.22. Şiirlerde Kullanılan Söz Sanatları

Söz sanatları, duygu, düşünce ve hayallerimizi aktarmamıza yardımcı olan etkili ifade araçlarıdır. Söz sanatlarına, tıpkı meseller gibi ifadeye zenginlik katsın, ifadenin etkisini artırsın ya da az sözle çok şey ifade edilsin diye sıklıkla başvurulur. Ali Salāhaddin, *Nuhbetü'l-Emsāl*'de meselleri Türkçeye tercüme ederken şiirlerinde çok sayıda söz sanatına başvurmuştur.

Leff ü Neşr ve tenasüp gibi söz sanatları vasıtasıyla beyitlerde türlü simetriler, mana ile ilgili kombinezonlar oluşturan şair; cinas, tevriye, mübalaa ve telmih gibi sanatlarla da metnin anlam dünyasını genişletir. Benzer işlevleri olan çok

sayıda mana ve lafız ile ilgili sanat, Dîvân şiirinin dar mecaz kadrosunda, sanatçıya nispeten serbestlik sağlar.¹⁹¹

Teşbih, aralarında benzerlik bulunan iki şeyden birini diğerine benzetmektir. Benzetmenin bu iki ögesinden biri müşebbeh veya benzeyen, diğeri müşebbehün bih yani kendisine benzetilendir.¹⁹²

Görür ‘acā’ib-i eyyāmı çok yaşarsa kişi
‘Acîbeler doğuran bir meşîmedir geceler (s. 29)

Mehâm-ı emri erbâb-ı fazîlet yüklenir elbet
Cehâletle hamâkat bir çerâgâh-ı behîmiyyet (s. 43)

Teşhis, hayvanlar, bitkiler, nesneler veya çeşitli kavramlara insanî vasıflar aktarmaktır. Konuşma özellikleri olmayan bu varlık ve canlıları konuşturmaya da intak denir.¹⁹³

Çalışmağdır vazîfeñ sa‘y u himmetde kuşûr etme
Ümîdiñ hâşıl olmazsa zaman senden utansın hep (s. 29)

Evimdir bağl eden yoksa değil ben
Ne beklersiñ evim hep tam takırken? (s. 50)

Tenasüb, tezat dışında aralarında mana yönüyle değişik ilgiler bulunan iki veya daha fazla sözcüğü bir sözde toplamaktır.¹⁹⁴

Dal budağ meyve bütün çıktı çekirdekden hep
Ne ki var gizli kapaklı yine sensiñ sen hep (s. 29)

¹⁹¹ Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 183.

¹⁹² Saraç, *a.g.e* s. 129.

¹⁹³ *a.g.e.*, s. 121.

¹⁹⁴ *a.g.e.*, s. 160.

Leff ü Neşr, çoğunlukla bir beyitte, ilk dizede söylenmiş en az iki sözcükle alakalı, ikinci dizede benzerlik ve karşılıkları vermektir.¹⁹⁵

Öfkeñ beni ağlatan bütün gün
Āteşle su imtizāc eder mi? (s. 23)

‘Akıl *toprakda*, kısmet de *bulluḡda*
Ararken *gökde* şimdi *yerde* buldum (s. 69)

Senden ‘ālim de var cihānda, evet
Ay güneşden ziyā alır elbet (s. 253)

Telmih, herkesçe bilinen geçmişte yaşanmış bir olaya, meşhur bir kişiye bir inanışa veya bir atasözüne gönderme yapmak ya da hatırlatmaktır.¹⁹⁶

Rızā göstermeyen hükm-i Kelīmullāh’a elbette
Olur ser-dāde-i *aḥkāmı Fir‘avn’ın* nihāyetde (s. 360)

Ne kadar şerveti olsa o ḥarīşin doymaz
Mālī Kārūn gibi olsa yine azdır yine az (s. 321)

Tezat, birbirine zıt olan nitelik ve benzerlikleri ile iki düşüncüyü bir arada kullanmaktır.¹⁹⁷

Ėarnı *aç*, gösterir faķat *toķluk*
Şanki *varlık* onun için *yokluk*!

Tekrir, bir ifadenin etkisini artırmak için sözcük ya da söz gruplarını arka arkaya tekrarlamaktır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Dilçin, *a.g.e.*, s. 437.

¹⁹⁶ *a.g.e.*, s. 461.

¹⁹⁷ *a.g.e.*, s. 449.

¹⁹⁸ *a.g.e.*, s. 452.

Ne kütük *ol*, ne ince bir dal *ol*
Dik baş *ol*ma biraz da uyşal *ol* (s. 32)

Sen *halim* ol gāzūb olunca *halim*
Sen *halim* olmasañ netice elim (s. 39)

İştikak, cinas sanatlarından sayılan ve aynı kökten gelen en az iki sözcüğü bir beyit ya da dize içinde kullanmaktır.¹⁹⁹

Sefihe karşı hıredmende baķ ki *sākitdir*
Yerinde vāz'ı *sūkūtuñ* cevāb-ı meskutdur (s. 143)

Taleb ba' zen helāk ey merd-i nāçār
Olan *maṭlūb*-ı 'ālem merd-i hüşyār (s. 127)

Akis, bir dize ya da cümleinin sonunu başa, başını sona alıp yeni bir ifade ve terkip oluşturmaktır.²⁰⁰

Ḳaht u ğilā olunca a' vānı da gelir hem
A' vānı da gelir hem ḳaht u ğilā olunca (s. 36)

'Āşık olan cānānınıñ görmez ḳuşūr u 'aybını
Görmez ḳuşūr u 'aybını 'āşık olan cānānınıñ (s. 42)

Sihri Helal, beyitler veya dizeler arasında hem kendisinden önceki sözcük veya sözcük öbeklerinin sonu hem de kendisinden sonra gelen sözcük veya sözcük öbeklerinin başı olabilecek biçimde söz söylemedir.²⁰¹

Ḳafası toķmağı yer hem yarıılır da ḳazığıñ
Acıyan kimsesi yok, olma ḳazık sen de şaķın! (s. 206)

¹⁹⁹ Dilçin, *a.g.e.*, s. 483.

²⁰⁰ Saraç, *a.g.e.*, s. 267.

²⁰¹ *a.g.e.*, s. 297.

İktibas, anlamın etkisini artırıp sözü güzelleştirmek gayesi ile ayet ve hadislerin tam ya da vezin zorunluluğundan kısmî olarak metne eklenmesidir.

Qāni‘ -i *naḥnu kaṣemnā* ²⁰² olan eyler rāḥat
Şihḥatiñ varsa sa‘ ādet, ne büyük bir ni‘ met!

İrsal-ı Mesel, bir fikri inandırıcı kılmak ve desteklemek için söze bir atasözü ile örnek vermektir. İrad-ı mesel de denen bu sanatta Farsça, Arapça bir atasözü veya ünlü bir söz de alınabilir. ²⁰³

Et pahālī şabr ise gāyet ucuz
Şabr ile ḥelvā oluyor hep koruḡ (s. 47)

Dūr olan gözden göñülden de ‘azizim dūr olur
Muḡbiliñ luṭf u ‘aṭası şüphe yoḡ maḡşūr olur (s. 220)

Cinas, okunuş ve yazılışları aynı, anlamları farklı iki sözcüğü birlikte kullanmaktır. Bu kullanıma tecnis de denir. ²⁰⁴

Bir evde *dū zen* olsa *dūzen* olmaz o evde
Allāh’a şıḡın düşme şaḡın zorlu şu derde (s. 50)

İstiare, bir şeyi kendi ismi dışında, çeşitli yönlerden benzediği başka bir şeyin ismiyle anma. Bu açıdan istiare mecaz ve benzetme sanatı ile ilişkilidir. ²⁰⁵

Seyelān eyleyen ervāha mümāsil paralar
Parasızlık ise ebdānı kemirmiş yaralar (s. 81)

Çarçabuḡ şıyrılır o yaz buluṭu
Aḡdı gençlik ḡalan bugün ṭortu! (s. 149)

²⁰² Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” Zuhuruf 43/32.

²⁰³ Saraç, *a.g.e.*, s. 267.

²⁰⁴ Dilçin, *a.g.e.*, s. 467.

²⁰⁵ *a.g.e.*, s. 412.

SONUÇ

Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, Dîvân şiiri geleneğine bağlı kalmakla beraber somuta yönelme, yerlileşme gibi yeni şiir anlayışlarından da istifade etmiştir. *Salâhî Dîvânı* mürettep dîvânlarda görülen tarih manzumeleri ile mukattaat bölümü eksik ve geleneğe aykırı olarak adı konmuş gayr-i mürettep bir *Dîvân*'dır. *Dîvân*'da Klasik şiir geleneğinin tertibine uyularak tevhid, na't nazım türlerini çehar yar-ı güzinden Hz. Ali methiyesi takip etmiştir. Salâhî, *Dîvân*'da gazel, kaside, murabba, muhammes, müseddes, tahmis gibi pek çok Dîvân nazım şekli kullanmakla birlikte sone, çapraz diziliş (rimes croisées), sarma uyak (rimes embrassées) gibi sınırlı sayıda da olsa Batı'dan alınan nazım şekillerini de kullanmıştır.

Salâhî'nin *Dîvân*'da *Gazeliyyat* bölümündeki gazeller ve Farsça şiirler dışında başlıklı ve mahlassız gazellere yer vermesi, uzun nazım şekilleriye kısa nazım şekillerinin belli bir sıralamaya ve tertibe tabi tutmaması, kısa mesnevi nazım şeklini kullanması, Tanzimat Dönemi'ne özgü diyebileceğimiz bir tasarrufla musammatların kendi içlerinde kâfiyeli olanlarını tercih etmesi ve hem *Dîvân*'ında hem de *Nuhbetü'l-Emsâl*'de Batı'dan alınan nazım şekillerini kullanması yönü ile nazım biçimleri hususunda Klasik şiir geleneğinden ayrıştığını söyleyebiliriz.

Salâhî, *Dîvân*'da *Gazeliyyat ve Farsça Şiirler* bölümünde ağırlıklı olarak tasavvufî düşünceyi işlerken bu bölümler dışında kalan şiirlerinde Milli Mücadele, din, hikmet, İslam tarihi, tabiat, eğitim gibi farklı konu ve temaları işlemiştir.

Salâhî'nin fikri ve manevi olgunlaşmasında başta babası Hüseyin Hüsnü Bey olmak üzere hocaları Hacı Zihnî Efendi, Esad Efendi, Hâfız Osman ve Abdullah Hasib öne çıkan isimler olmuştur. Musiki terbiyesini Hâfız Osman'dan almıştır.

Salâhî'nin edebî şahsiyetinin oluşmasında Fars edebiyatından didaktik-ahlakî öğretiler barındıran hikâyeleri ile tanınan Sa'î ve lirik gazelleri ile bilinen Hâfız-ı Şîrâzî, Türk edebiyatında ise başta İslamcılık akımının temsilcilerinden çağdaşı Mehmet Akif ve Namık Kemal olmak üzere, Abdülhak Hamit, Nâbî, Nedim, Fuzûlî gibi meşhur şairlerin etkisinden söz edilebilir. Tasavvufî şahsiyetinin oluşmasında ise

varlık birliği düşüncesinin baş sözcüsü olan İbnü'l-Arabî, Mevlevî şeyhi bir şair olan Şeyh Galip ile vahdet-i vücût anlayışına bağlı olan Yenişehirli Avnî etkili olmuştur.

Nuhbetü'l-Emsâl, nazımda olduğu kadar nesirde de üretken ve başarılı bir yazar olan Salâhî'nin nazım ağırlıklı olmak üzere nazım-nesir karışık bir eseridir. Eserde kullanılan üslûp ve şerh yöntemi, eseri telif eser hüviyetine büründürmüştür.

Mesellerin ortaya çıkış hikâyelerine değinilmesi, bağlamlarının belirtilmesi ve mesellere dair kimi ıstılahî bilgilerin verilmesi gibi özellikler, *Nuhbetü'l-Emsâl*'i önemli kılmıştır. Şerh yöntemi, Arap mesellerini nazmen tercüme etmesi, telif eser özelliği göstermesi, çok sayıda mesele yer vermesi ve mesellerde hareke kullanılmış olması *Nuhbetü'l-Emsâl*'i Türk edebiyatında mesel tercümesi sahasında emsalleri arasında dikkat çekici kılmıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'in müellif nüshası olması bir diğer önemli özelliğidir.

Nuhbetü'l-Emsâl, belîğ meseller ihtiva ettiği, gramer ve telaffuz yönünden kimi sözcüklerin tahlillerine yer verdiği, mesellerin mesajını beyit ve dörtlüklerde kullanılan deyim ve atasözleri ile desteklediği için teorik dil ve edebiyat çalışmaları açısından önemli bir kaynak eser özelliği taşımaktadır. Şiirlerde kullanılan noktalama işaretleri ile Türkçe deyim ve atasözleri şiir ve mesellerin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Yanı sıra eserde mesellerin harekelendirilmesiyle yanlış okumaların önüne geçilmiş, böylelikle öğretici özelliği bulunan mesellerin daha iyi anlaşılması, geniş kitlelere ulaşması hedeflenmiştir.

Nuhbetü'l-Emsâl'de zamanla yaygınlaşıp mesel kimliği kazanmış çok sayıda deyim ile bazı hikmetler ve sınırlı sayıda da olsa dua ve beddua yer almıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de kaynağını ayet, hadis ve şiirlerden alan meseller bulunduğu gibi ayet ve hadislerle aynı anlama işaret eden mesellerin varlığı da dikkat çekici bulunmuştur.

Nuhbetü'l-Emsâl'de doğruluk, cömertlik, mertlik, cesaret gibi özellikler bazı tarihî şahsiyetlerle somutlaştırılıp yüceltilirken, cimrik, yalan söyleme, kibir gibi menfî hasletler de yerilmiştir. Başta cömertlik olmak üzere cesaret, vefa, sadakat, hilim, belagat gibi faziletler meşhur tarihî şahsiyetlerin kişisel özelliklerinden neşet

etmiş zamanla atasözü hüviyetine bürünmüştür. Arap atasözlerinde bazı zatların meşhur oldukları karakteristik özellikleri ile kullanılması dikkate değer bulunmuştur.

Türk ve Arap toplumları, coğrafya ve tarihten gelen ortak kader ve dinî yaşayış bağlamında benzer özellikler gösterdiği için hayat tecrübelerinin yansıması olarak eş anlamlı diyebileceğimiz meseller üretmişlerdir. Toplumların yakınlaşması ve kaynaşması noktasında öneme haiz olan bu tarz mesellerin lafzen birbirinden farklı olsa da anlamları ve verdikleri mesajlar bakımından örtüştüğü görülür.

Görev yaptığı üç okul için marş sözleri yazmış bir muallim kimliği ile Ali Salâhî başta eğitim, ilim ve terbiyenin faziletleri olmak üzere çalışmanın, doğruluğun, namusun, vatan sevgisinin önemine göndermede bulunduğu şiirleriyle ve bu konularda çevirdiği Arap meselleri ve bu meselleri pekiştirmek için yazdığı beyit ve dörtlüklerdeki mesajlarıyla hem döneminin hem de günümüz gençlerinin ve talebelerinin adeta yolunu aydınlatmıştır.

Gerek mesellerde gerekse de beyit ve dörtlüklerde belagat unsurlarından, başta teşbih olmak üzere çok sayıda edebî sanattan istifade edilmiştir. Mesellerde belagat unsurlarının kullanılması meselleri süslü nesre yaklaştırmıştır.

Kimi mesellerin kaynağını şiirden, kimilerinin teşbihten, kimilerinin ise kıssadan aldığını dolayısıyla mesellerin kaynakları ve hikâyeleri keza garip lafızları bilinmeden kısacası ilm-i mesel öğrenilmeden bazı mesellerin anlaşılmasının zor olacağı sonucuna varılmıştır.

Mesellerin çoğu, kanunsuzluğun hüküm sürdüğü Cahiliye Dönemi'ndeki Bedevî yaşam, dönemin şairleri ve ileri gelenleri ile ilgilidir. Meseller, dönemin şairlerinden örnek beyitler verilerek desteklenmiştir. Bu yönüyle meseller Cahiliye Dönemi'nin sosyal ve edebî hayatı hakkında tarih bilimi için önemli bilgiler sunmaktadır. Zorbalığın kol gezdiği Cahiliye Dönemi ile ilgili bazı meseller, dolaylı yoldan da olsa günümüz okurlarına düzenli bir devlet anlayışının insanlar için biricik huzur ve güven kaynağı olduğu mesajını da vermektedir. Ayrıca bu dönemde oluşmuş mesellerde çöle özgü hayvan ve bitki türlerine rastlanır. Mesellerde Cahiliye Dönemi'ne ait örf ve adetlerin yanın sıra İslamî Dönem'e ait kültürel unsurlara da

rastlamak mümkün. İslamî Dönem’le birlikte mesellerin lafzen ve içerik bakımından değişikliğe uğradığı, çok sayıda dinî terimin ve kavramın kullanıldığı görülmüştür.

Sonuç itibarıyla belagat sanatının birden çok konusunu ihtiva eden mesellerin, teşbihe dayalı, kinayeli ve dolaylı anlatımın kullanıldığı edebiyatın süslü nesir türü olarak, muhtevası bakımından oluştuğu dönemin veya toplumun birer özlü aynası olduğunu söylemek mümkündür. *Nuhbetü’l-Emsâl*’in çoğunlukla nazımdan oluşan tercüme kısımlarındaki beyit ve dörtlükler de içerdikleri Türk atasözleri ve deyimler, edebî sanatlar, dil ve edebiyat çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Bu beyitlerin bir kısmı derin manalar ve berceste beyit latifliği taşımaktadır. Fakat beyit ve dörtlüklerin bir kısmı ise lirizm, uyak ve ahenkten yoksundur. *Nuhbetü’l-Emsâl*’de mukaddime bölümünün olmaması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Sınırlı sayıda da olsa hem *Nuhbetü’l-Emsâl*’de hem de *Dîvân*’da bazı dizelerde görülen vezin aksamaları ahengi bozmuştur. *Dîvân*’ın eski harfli matbu metninde çok sayıda sözcükte yazım yanlışı tespit edilmiş bu yanlışlar sözlüklere ve *Dîvân*’ın sonunda yer alan hata-savab cetveline bakılarak düzeltilmiştir.

Tansel’in makalesinde sözünü ettiği ancak ayrıntılı katalog taramalarımız sonucu tespit edemediğimiz Salâhî’ye ait şiir defterleri bulunup incelenmeli keza Salâhî’nin *Aşkın Sesi*’nde yer almayan ancak dönemin çeşitli dergilerinde yayımlanmış şiir ve yazıları tespit edilmelidir. Salâhî ile milli şairimiz Mehmet Akif Milli Mücadele şiirleri, tarih manzumeleri, manzumelerdeki güçlü kadın karakterler, din, ahlak ve eğitime bakış gibi pek çok mevzuda benzer sanat anlayışı ve dünya görüşüne sahip olduklarından bu iki önemli şahsiyetin mukayesesi yapılması gereken bir araştırma konusu olarak önümüzde durmaktadır.

Bu çalışmayla İbnü’l-Arabî ve İbnü’l-Fârız şarihi, çok sayıda tercüme ve telif eser bırakmış üretken bir şair olan Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu’nun biricik müellif hattı olan *Nuhbetü’l-Emsâl* adlı telif eser özelliği gösteren tercüme eseri ile *Aşkın Sesi* adlı matbu muhtasar *Dîvân*’ı gün ışığına çıkarılıp kültür ve bilim alemine tanıtılmıştır. Çalışmanın son zamanlarda artan mukayeseli edebî çalışmalara ve mesellerle ilgili yapılacak derinlikli çalışmalar ile Ali Salâhaddin Yiğitoğlu ve külliyyatına dair çalışmalara katkı sunması temennimizdir.

KAYNAKÇA

- EL-ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, (nşr. Ahmed el-Kalâş), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-II. Beyrut, 1985.
- AĞIRAKÇA, Ahmet, “İyâs b. Muâviye”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C.23, s. 498
- AK, Murat, “Birlikte Yaşama Tecrübesi Olarak Osmanlı Türkçesi” *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 43, 2017, ss.15-34.
- AKÜN, Ömer Faruk, *Dîvân Edebiyatı*, İsam Yayınları, Ankara, 2013.
- Ömer Faruk, *Namık Kemal'in Mektupları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972.
- AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1995.
- AKYÜZ, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel vd., *Fuzûli Dîvânı*, Akçağ Yay. Ankara, 1997.
- ANDREWS, G. Walter, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- EL-ASKERÎ, Ebû Hilâl, *Cemheretü'l-emsâl*, Darü'l-Fikir, Beyrut.
- ATEŞ, Ali Osman, “Kays b. Asım”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, Ankara, 2002. C.25, s. 90.
- AYCAN, İrfan, “Mühelleb b. Ebû Sufre”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.31, s. 511-512.
- AYDIN, Abdullah, “Ebû Zer el-Gıfârî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, ss. 266- 269.
- AYVAZOĞLU, Beşir, *Aşk Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013.
- AZİZOVA, Elnure, “Zübyân (Beni Zübyân)” *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2013, C.44, s. 527.
- EL-BAĞDÂDÎ, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*, Darü'l- risaletü'l- ilmiyye, Şam, 2013.
- EL-BÂHARZÎ, Alî b. el-Hasen b. Alî b. Ebi't-Tayyib, *Dümyetü'l-Kasr ve 'Ukratü ehli'l- 'Asr*, Darü'l- Cil, Beyrut, 1414.

- BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, MEB Yayınları, İstanbul, 1998.
- EL- BEKRÎ, Ebû Ubeyd, *Faslü'l-mâkâl fî şerhi kitâbi'l-emsâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1971.
- BEĞENMEZ, Mustafa Nuh, *Atasözlerinde Günlük Hayat*, Afyon Koca tepe Üniv. 2013, s.11-12
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nâbî Dîvânı*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997.
- BURSALI, Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (hızl.Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2009.
- BORAN, Uğur, *Diyarbakirli Said Paşa Mesel Kitabı Nuhbetü'l-Emsâl*, 1.Baskı Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2017.
- BULUT, Ali, *Belgat, Meani, Beyan, Bedi*, 5. Baskı, İfav Yayınları, İstanbul, 2015.
- EL- CAHİZ, *Kitabü'l-Hayevân*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424.
- CANAN, İbrahim, “Enes b. Mâlik”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.11, ss. 234-235.
- CEM, Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 9. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
- CEYHAN, Abdullah, *Sırat-ı Müstakim ve Sebîlü'r-Reşad Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- CEYLAN, Ömür, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, 3. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÇUBUKÇU, Asri, “Eksem b. Sayfî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 550-551.
- DEMİRAYAK, Kenan, *Arap Edebiyat Tarihi I, Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2009.
- ED-DEMÎRÎ, Ebû'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsa, *Hayatü'l-Hayevan El-Kübra*, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, “*Osmanlıca-Türkçe Asiklopedik Lügat*”, 3.Baskı Aydın Kitapevi, (hızl. Aydın Sami Güneyçal), 2017.
- DURMUŞ, İsmail, “mesel” *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2004, C.29, ss.293-297.
- EBÛ NASR MUHAMMED B. SEYFEDDİN AYDEMİR B. ABDULLAH MÜSTA'SEMÎ, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2015.

- EBÛ UBEYD KÂSİM B. SELLÂM, *Kitâbü'l-emsâl*, Darü'l-Memun li't-Tûras, 1980.
- EBÛ MUHAMMED ABDULLAH B. EL-MUKAFFA, *El-Edebü's-Sağir ve'l-Edebü'l-Kebir*, Darü'-Sadr, Beyrut.
- EBÛ TEMMÂM, Habîb b. Evs b. Hâris e't-Tâî, *Dîvânü'l-Hamâse*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır, 1927.
- EL- ENDÜLÜSÎ, Ebû Ömer Şehabeddin, *el-Akdü'l- Ferid*, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404.
- ERGİNLİ, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınevi, 2006, İstanbul.
- EL-FÂRÂBÎ, İshak b. İbrahim b. Hüseyin *Dîvânü'l-edeb*, Müessesetü Darü eşşibe Lisahabe ve ettebaa ve neşr, Kahire, 2003.
- EL-HARBÎ, İshâk b. İbrâhîm, *Garîbü'l-Hadîs*, Ümmü'l-Kurra Üniversitesi, Mekke.
- İBN KUTEYBE ED-DEYNEVERÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Uyunü'l-Ahbar*, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418.
- EL-MÜRSÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr, *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-A'zam*, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- ELMALI, Hüseyin, “Bustî Ebû'l Feth”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2016, C.1, ss. 226-228
- _____, Hüseyin, “Di‘bil”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.9. ss.280-281.
- ENGİNÜN, İnci, *Abdülhak Hamid Tarhan Bütün Şiirleri*, 3.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2019.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 12. Baskı, İfav Yay., İstanbul, 2016.
- ERGİN, Ali Şeker, “Ferezdak”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.12, ss. 373-375.
- _____, Ali Şakir, “Mütemellis ” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 190-191.
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, Suhulet Basımevi, İstanbul, 1936.
- _____, Sadettin Nüzhet, *Namık Kemal, Hayatı ve Şiirleri*, Yeni Şark Kitaphanesi, İstanbul, 1933.

- FAYDA, Mustafa, “ Abs (Benî Abs)” *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1988, C.1, s. 312.
- FİKRET, Tevfik, *Rûbab-ı Şikeste*, (hızl. İbrahim Tüzer, Selçuk Atay), 3. Baskı, C.1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2019.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, Marmara Kitapevi, İstanbul, 1945,
- GÖVSA, İbrahim Alaadin, *Türk Meşhurları*, Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1936.
- GÜLLÜCE, Veysel, “Kâmin Mesellerin Değerlendirilmesi -İbn Fadl Örneğinde-” *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, 2006, ss.95-128.
- GÜLTAS, Serhat, Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, *Tedbirat-ı İlahiyye*, 2. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.
- GÜNDAY, Hüseyin, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*, 1.Baskı, Emin Yayınları, Bursa, 2013.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî -Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, 4.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
- HALÎFÂT, Sahbân “Ebû'l-Alâ e-Maarî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul,1994, C.10, ss. 287-29
- HAZRET-İ ALİ DÎVÂNİ, 2. Baskı, (Çev. Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi), Derin Yayınları, İstanbul, 2012.
- İBN EBÛ'D-DÜNYA, Eşref Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd, *El-İşraf fî Menazili'l-Eşref*, Mektebetü Rüşt, Riyad.
- İBNÜ'L-ENBÂRÎ, Ebû Bekir, *el- Müzekker ve'l- Müennes*, Dârü İhyâi't-Turâs, Kahire, 1981.
- İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen*, I-II, İstanbul, 1981.
- İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Ez-Zühri, *Et-Tabakatü'l-Kübra*, Darü'l- Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- İBN SELLÂM, Ebû Ubeyd Kâsım, *Kitâbü'l-emsâl*, Darü'l-Memun li't-Türas, Dimeşk, 1980.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C.3,1969.
- İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 16.Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

- İPEKTEN, Haluk, Şeyh Galip, Hayatı-Sanatı-Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- İSEN, M., Horata, O. vd. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.
- IŞIK, İhsan, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, 2006, s.3931-3932
- _____, İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, 2001, s.1962
- İŞLER, Emrullah, “Tarafe b. Abd”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.
- KALLEK, Cengiz, “ Esed (Benî Esed)” , *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1995, C.11, s. 363-365.
- KANDEMİR, M.Yaşar, “Hubâb b. Munzir”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C.18, s. 264.
- KAPAR, Mehmet Ali, “Lahmîler”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, 27, s. 54-55.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- KATTÂMIŞ, Abdulmecid, *el Emsâlu'l-‘Arabiyye Dirâseten Tarihiyyeten Tahlîliyyeten*, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1988.
- KARSLI, İlyas, *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı*, Mektep Yayınları, İstanbul, 2017.
- KAYA, Bayram Ali, “Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 2011, ss.11-54
- KEMAL, İbnül Emin Mahmut, *Son Asır Türk şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, C.3, ss. 1609-1611
- KIZILKAYA, Yakup, “Arap Dilinde Meselin Darbı”, Atatürk Üniv. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.42, 2014. ss.281-296.
- KIZILKAYA, Yakup, *Arap Dilinde Kâmin Meseller*, (yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014.
- KOÇKUZU, Ali Osman, “Ebû't-Tufeyl”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 346.

- KUTKAN, Şevket, *Nedim Dîvân'ından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Sa’lebe (Beni Sa’lebe)”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 27-28.
- LEBÎD Ebû Akîl Lebid b. Rebî’a b. Melik, *Divanü Lebîd b. Rebî’a*, Darü’l- Erkam, Beyrut, 1997.
- MENGİ, Mine, *Dîvân Şiir Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- MEYDÂNÎ, Ahmed, *Mecmaü’l-Emsâl*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, (th.Nuaym Hüseyin Zenzur) Beyrut, C.1-2, 2010.
- MUFADDAL ED-DABBÎ, *el-Mufaddaliyyât*, Darü’l-Mearif, Kahire, 1972.
- MUFADDAL B. SELEME, *el-Fâhir*, Darü’l İhya el Kütübü’l-Arabiyye, 1380.
- MUHTAR, Cemal, “Antere” *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3 s. 197.
- _____, Cemal, “Beşşâr b. Bürd”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, C.6, s. 8-9.
- EL-MÜBERRED, Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber El-Ezdi, *El Kamil fi’l- Luga ve’l-Edeb*, Darü’l-Fikri’l-Arabi, Kahire, 1997.
- MÜTTAKÎ EL HİNDÎ, *Kenzü’l- ‘Ummal*, xI, 718 xIII, ss. 550-553, (Nşr. Bekri Hayyani Safvet es-Sekkâ, Beyrut, 1399/1979, 1405/1985)
- MÜSLİM, Ebû’l-Hüseyin Müslim İbnü’l Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbüri(261-875), *es-Sahih*, I-IVIII, th.Muhammed Fuad Abdalbâki, Dârü’l- Kütübi’l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1995.
- NACÎ, Muallim, *Sanihatu’l- Arab*, (hızl. Ömer Hakan Özalp) Yeni Zaman Yayınları, İstanbul, 2002.
- ONAY, Ahmet Talat, *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı)* Hz.Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, s. 437.
- ORHAN, Davut, “Şenferâ’nın Hayatı ve Lâmiyyetü’l-Arab Adlı Kasidesi”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, C.4, S.8, ss.104-117
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÖNKAL, Ahmet, “Amr b. Âs”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C. 3, s. 79-81.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Eşter”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.11, s. 486-487.

_____, Abdülkerim, “Kündürî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, C.26, ss. 554-555.

ÖZEN, Şükrü, “Nehâî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, s. 535-538.

ÖZTÜRK, Nuran, *Ankaralı Hekim Nidâî Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*, Karahan Kitabevi, 1. Baskı, Adana, 2011.

PEKOLCAY, Necla, Eraydın, Selçuk vd, *İslamî Türk Edebiyatına Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1981, s.126.

RABABA, Rabbaa “Âsımzâde Hâmid ve Terceme-i Mezâmînü'l-Emsâl Adlı Eseri”, *Türük Uluslar Arası Dil, Edebiyatve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.17, 2019, ss. 280-294

REŞAD, Faik, *Eslaf*, Tecüman1001 Temel Eser, İstanbul.

RÜSTEM B. ŞEHİRİYAR, *Mirzebannâme*, Arap Yayınevi, Beyrut, 1997.

ER-RÜVEYFÎ, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânü'l- Arab*, Darü's-Sadr, Beyrut, 1414.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 3.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

PALMER, Alan, *Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992.

SAĞLAM, Ayşe, Mustafa Yiğitoğlu, *Aşkın Sesi*, DBY Yayınları, Ankara, 2021.

SARAÇ, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Belâgat*, 10.Baskı, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2012.

SARIÇAM, İbrahim, “İcl (Benî İcl)”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.21, s. 416.

SAVRAN, Ahmet, “İmruü'l Kays b. Hucr”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.22, s. 237-238.

SÜYÛTÎ, *el Câmiü's Sagîr*, Riyâd, 1988.

EŞ-ŞEYBÂNÎ, El Cîm Ebû Amr, *Kitâbü'l-Cîm*, Dârü't-türâs li'tab'ı ve'neşr, Kahire, 1974.

ŞÎRÂZÎ, Hâfız Dîvânı, (Çev. Abdülkâdir Gölpınarlı), MEB Yayınları, İstanbul, 1992.

- ŞÎRÂZÎ, Sa'dî, *Bûstân*, (Çev. Naci Tokmak) Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015.
- TALU, Mehmet, "Bâharzî Ali b. Hasan", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.4, s. 474.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, "XX. Asır Türk Edebiyatının Unutulmaması Gerekli Şairlerinden Ali Salahaddin Yiğitoğlu", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara, 1977, S.3, ss. 265-282
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 21.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013.
- TARAFE BİN EL-ABD, *Dîvân-ı Tarafe b. el- Abd*, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- ET-TEVHÎDÎ, Ebû Hayyân, *el-Besâ'ir ve 'h-Zehâ'ir*, Darü's- Sadr, Beyrut, 1988.
- ET-TÎBÎ, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed, *Fütûhu'l-Gayb fî (ve)'l- Keşf 'an Kınâ'i'r-Reyb*, Dubai Devlet Basımevi, Dubai, 2013.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, b. Sevrâ (279-892) *es-Sünen*, I-V, th. Kemâl Yusuf el-Hût, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı Beyrut, 1985.
- _____, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ es-Sülemî, *el-Kütübü's-Sitte ve Şüruhuha:Sünenü't-Tirmizi*, fihrist, Bedreddin Çetiner, 2. bs., Tunus, 1992, "Velâ", 6.
- TOKMAK, "A. Naci Emsal u Hikem" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C. 11, s. 166
- TOPALOĞLU, Nuri, "Amr b. Ehtem" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3, ss. 83-84
- TOPRAK, Maruf, Fakirullah Yıldız, Serhat, Gültaş, *Mehasin-i Ahlak*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.
- _____, Maruf, Fakirullah Yıldız, Serhat, Gültaş, *Aşkın Sesi*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021
- TOPUZOĞLU, Tefik Rüşti , "Halil b. Ahmed" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 309-312.
- TULUM, Mertol, *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul*, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, "Nabigâ ez-Zübyânî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, s. 262-263.

- TÜLÜCÜ, Süleyman, “Lebîb b. Rebîa”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, C.27, s.121-122
- _____, Süleyman, “Râî en-Nümeyrî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, C.34, s. 426-427.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, “Selâme b. Cendel”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 346-347.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, “ Hâtim et-Tâî ”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.16, ss. 472-473.
- TUMAN, Mehmet Nail, *Tuhfe-i Naili, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri, Hz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı*, Bizim Büro Yayınları, 2001.
- TURAN, Lokman, *Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şuara ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, (doktora tezi), Atatürk Üniv., Sosyal Bilimler Enst., Erzurum, 1998.
- TÜCCAR, Zülfikar, “Meydânî Ahmed b. Muhammed” *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004, s.501-502.
- _____, Zülfikar, “Hutayoe”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C.18, s. 424.
- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, Dergâh Yay. İstanbul, 1998, s.600 - 601.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Hasan-ı Basri”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.16, ss. 305-307.
- UZUN, Tacettin, “*Arap Dilinde Meseller*”, Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, C.11, Sy.11, Konya, 1996, s.167.
- ÜNVER, İsmail, *Arap Harfli Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar*, Eski Türk Edebiyatı Kolegyomu, Ankara, 1992.
- _____, İsmail, *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*, Türkoloji Dergisi C.XI, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993.
- VAROL, Hüseyin, *Ebû hilal el- Askeri, Dört Eseri Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi*, Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi Erzurum, S.7, 1986, s.397
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Kuran-ı Kerim Meali*, Mushaf Neşriyat, İstanbul, 2012.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “ Abdullah b. Zübeyr b. Avvam”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, ss.145-146.

YILDIZ, Fakirullah, Serhat Gültaş, Maruf Toprak, *İnşâü'd-Devâir*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.

_____, Fakirullah, Serhat Gültaş, Maruf Toprak, *Ukletü'l-Müstevfîz*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.

YILMAZ, Ahmet, *Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddîn: Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-nisâb'ı* (doktora tezi), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991.

YURDİGÜL, Sümeyye, *İbn Arabî'nin İnşâü'd-Devâir Adlı Risalesi ve Ali Selahaddin Yiğitoğlu'nun Osmanlıca Tercümesinin Transkripsiyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2020.

YÜKSEL, Azmi, “Abîd b. Nebras”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, s. 308-309.

EZ-ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihü'l-İslam ve Vefeyatü'l- Meşahir ve'l- Alam*, Darü'l- Kütübi'l-Arabi, Beyrut, 1993.

<http://www.yazmalar.gov.tr> (Erişim Tarihi:12.09.2020)

<http://www.osmanliedebiyati.com> (Erişim Tarihi: 25.09.2020)

<http://www.isam.org.tr> (Erişim Tarihi: 29.11.2020)

<http://www.turkedebiyatisimlersozlugu.com> (Erişim Tarihi: 26.09.2020)

<http://www.islamansiklopedisi.org.tr> (Erişim Tarihi: 09.05.2020)

<http://www.shamela.ws> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

4.1. *Dîvân*'ın Nüsha Tanıtımı

Yapılan araştırma sonucu bir sahafa ait internet sitesinde *Dîvân*'ın matbu yegâne nüshasına ulaşılabilmektedir. *Dîvân*, sahaf ile iletişime geçilerek kargo ile temin edilmiştir.

Aşkın Sesi adını taşıyan *Dîvân*, 166 sayfadan oluşmuştur. *Dîvân*'ın sonunda iki sayfa tutan hata-savab cetveli bulunmaktadır. Bu kısımdan örnek bir sayfayı çalışmamızın ekler bölümüne tıpkıbasım şeklinde aldık. *Dîvân*, Sühûlet Matbaası'nda Rûmî 1341, Miladî 1925 yılında saman kağıdına basılmıştır.

Dîvân'ın ön kapağında *Dîvân*'ın ve şairinin ismi, eserin basıldığı yer, basımevi, basım yılı gibi bilgiler yer almaktadır. *Dîvân*'ın arka kapağında ise *Zafer Kitapları*, *Cumhuriyet Cihan Atlası*, *Kabartmalı Cumhuriyet Maarif Atlası* adlı eserlerin tanıtımı yapılmıştır. *Dîvân*'ın ön ve arka kapakları çalışmanın ekler kısmına alınmıştır.

4.2. Metnin Hazırlanışında Göz Önünde Bulundurulmuş Hususlar

1. Şiirlerin tıpkıbasımdaki yerini göstermek amacıyla sayfa numaraları muhafaza edilmiş ve [] içinde gösterilmiştir.
2. Şiirlerin bent/beyit numaraları 1,2,3... şeklinde verilmiştir.
3. Metinde yer alan ayetlerin meali Diyanet İşleri Başkanlığı *Kur'an-ı Kerim Meali*'nden alınmıştır. Şiirlerde yer alan ayet, hadis vd. ibareler italik olarak gösterilmiştir. Bu ibarelerden kaynağı tespit edilenlerin yeri gösterilmiş, tercümeleleri de dipnotta verilmiştir.
4. Veznin gerektirdiği durumlarda kimi ek ve heceler de [] içinde gösterilmiştir.
5. Şiirler XX. yüzyılın başlarında kalem alındığı için *Dîvân* latinize edilirken son dönem Osmanlı Türkçesi dil hususiyetleri dikkate alınmıştır.
6. Şiirlerin vezinleri, şiirlerin hemen üzerinde gösterilmiştir.
7. Farsça kelimelerde kullanılan ön ve son ekler (der, ez, zi, ber, bā, rā, be vs.) tire kullanılarak kelimelere eklenmiştir.

8. Farsça kelimelerdeki vâv-ı ma'dûleler, üst bilgi “ ˆ ā ” ile gösterilmiştir.

Örnek: hˆab

9. Farsça iki kelime arasına giren eklerden (ā, be) önce ve sonra tire kullanılmıştır.

10. İnceleme kısmında şiirlerden verilen örnekler, şiirlerin türleri kısaltılarak sıraları ve beyit numaralarıyla birlikte verilmiştir

11. Metin tespitinde birlik sağlamak amacıyla Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarda İsmail Ünver tarafından yayımlanan ve metin neşirlerinde kabul gören “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” başlıklı makalede getirilen esaslara mümkün olduğunca uyulmaya çalışılmıştır.

12. Metindeki özel isimlerden sonra kesme işareti kullanılmıştır.

4.3. DÎVÂN'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Dîvân transkribe ve latinize edilirken aşağıdaki transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

آ, ا	a, ā	ص	ş
أ, إ	a, e, ı, i, u, ü	ض	đ, ž
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	ṯ	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	k
ح	ḥ	ك	g, k, (ñ)
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẓ	ن	n
ر	r	و	v, u, ü, o, ö
ز	z	ه	h, a, e
ژ	j	ی	y, ı, i
س	s	ء	’
ش	ş		

Birkaç Söz

[3] Her eşer, ne derece perişân-edâ olursa olsun zâde-i ṭabî‘at olmak dolayısıyla şaḥibi ‘indinde sevilir, ziyân olması ârzû edilmez. Hattâ bir ‘Arab şâ‘iriniñ:

Yemûtu rediyyu ‘ş-şi‘ri min ḳabli kâ ‘ilîh

*Ve ceyyiduhû yebḳâ ve in mâte kâ ‘iluh*²⁰⁶

²⁰⁶ Mütercim tarafından şairi belirtilmeyen, yapılan araştırma sonucu hicivleriyle tanınan Di‘bil b. Alî b. Rezîn el-Huzâî’ye (ö.240/860) ait olduğu tespit edilen bu beyitin tercümesi şu şekildedir: “Fena yazılmış şiirler sahibinden evvel ölür. Güzel şiirler ise şairleri ölse bile ebedi kalır.” Şair hakkında Geniş bilgi için bk. Hüseyin Elmalı, “Di‘bil”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.9, ss. 280-281.

dediği gibi fenâ yazılmış şi‘rler, kā’ilinden evvel ölmeğe mahkûm olsa bile onların silsile-i tarmâr-ı ‘aşk ve muhabbet riştesine bağlı bulunduğu için şâhibi onlardan büsbütün alâkasını kesmek istemez. Eslâfın medîd mesâ‘î mahşûlu olmak üzere meydâna getirdikleri ve ahlâfın dâmân-ı istifâdesine neşr etdikleri eşerler meyânında ebedî bir hayâta bi-haqqın kesb-i istiḥkāk etmiş olanlar, her şeyi alt üst etmek şânından olan inkılâbların şademâtından vâreste kalıyor! Bir virâne kûşesinde meknûz hazîneler gibi o eşerlerin şâhibi de mâzî-i zî-hayât şeklinde yaşıyor.

[4] Gecelerin esrârengîz karanlıklarında parlayan ve her biri rehākâr bir şu‘le-i hüdâya beñzeyen yıldızlar nasıl neşr-i envâr ediyorsa o eşerleri ihtivâ eden şatırlar da birer ḥatt-ı şu‘â‘ mâhiyetinde bulunmağdan ḥâlî kalmıyor! Güllerin raḳîḳ sînelerine konan şebnem taneleri güneşin sāye-i nûr-ı enveriyle mirâc-ı kemâline kavuştuğu gibi o müsteşnâ dehâlar da mensûb oldukları milletin semt-i re’sinde birer sirâc-ı i‘tilâ gibi yükseliyor! İşte bu doğru nazariyeyi ta‘ḳîb eden erbâb-ı fikr ve nazârın tercümân-ı lisânı olmak üzere :

*Yaşamak böyle olur ister iseñ toprak ol
Gül gibi lâle gibi ister açıl, ister şol.*

beytiyle maḳşadımı biraz izâh edebildim şanıırım. Bu âna kadar yazmış olduğum şi‘rlerin mühim bir kısmı meşhûr Sultân Aḥmed yangınında kitâblarımla berâber kül oldu. Bir kısmı da zerrât-ı ğubâr gibi şuraya buraya dağıldı. Elde mevcut bulunan parçalar ise değersizliğinden dolayı maṭbû‘ât saḥâsına çıkmaktan boynunu bükmüş yetimler gibi ibâ etdi. Neşri ḥaqqında talebelerimden ba‘zılarının mütehâlikâne

[5] ve muşırâne ârzûlarına dayanamadım. Bir kısmı onların mesâ’isiyle yazıldı, çizildi bir defterde toplandı. Bir kere gözden geçirmek bir parça taşḥîḥ veya ta‘dîl etmek külfetini de ihtiyâr etmedim. Ḥattâ ismini bile (‘Aşkın Sesi) tesmiye eden talebelerimden biri olmuşdur.

Kiminiñ āşarı bir nüshā-yı cāvidānī kiminiñ de Һayātı gibi güldeste-i fānīdir. Hepsiniñ ğāyesi ibķā-yı nīknāmdır. Şu kırık dökük parçalar içinde okunmaya değer bir mışra‘ bulunacaķ olursa Mütenebbī’niñ ²⁰⁷:

*Ke ennek fīfemi’d-dehri ibtisām*²⁰⁸

dediği gibi ben de bu gülşen-i eyyāmiñ belki bir cilve-i ibtisāmına mazhar olurum. Bundan büyük bir bahtiyārılık da olmaz.

(R.25 Ağustos 1341- M. 1925) Maltepe

Mu‘āllim: ‘Alī Şalāhaddīn

²⁰⁷ 10. yüzyılda yaşamış, Arap şiirinin en önemli isimlerinden biri kabul edilen şair. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, “Mütenebbi”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 195-200.

²⁰⁸ “Sanki sen feleğin ağzındaki tebessüm gibisin”

Mesnevi

[7]

Tevhîd-i Bârî

1.

(*mef ū lü/me fâ î lü/ me fâ î lü/ fê ū lün*)

- 1 Ey nûru olan şâmil-i âfak ser-â-pâ
Zulmetde bile nûruñ eder keşf-i hafâyâ!
- 2 Bir nefha-i enfâs o leyâlî o serâ'ir,
Güyâ ki ridâ-püş-ı edeb sırr-ı zemmâ'ir,
- 3 Mehtâb ki meş' al-keş-i seyr-i melekûtuñ,
Encüm ise pervâne-i şem'-i ceberûtuñ!
- 4 Kün²⁰⁹ emriñe kurbân bu 'avâlim o ne tekvîn!
Şems ve kameriñ cilveger-i devre-i âyîn!
- 5 'İrfân-ı şıfâtıñ bize keşşâf-ı haķîkat,
Ol ma'rifete medd-i naẓar vâcib-i zîmmet.
- 6 *Sübḥâneke lâ 'ilme...*²¹⁰ dedi cümle melekler,
Beyhûde midir buñca ta' alümle emekler?
- 7 Ḥassânları dem-beste kılar şîve-i i 'câz,
Aḥrasları bir yandan eder nâṭıka-perdâz!
- 8 Âmîzişi ezdâda veren şun'-ı 'acîbiñ,
Her 'unşura şâmil ḥikem-i sırr-ı ġarîbiñ

²⁰⁹ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Bir şey dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir.” Yasin 36/ 82.

²¹⁰ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Melekler, Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur.” Bakara 2/ 32.

- 9 ‘Aşkıñ eşer-i nefhası eşbâhdaki rûh;
‘Aşkıñdır eden sîneleri sevķ ile meftûh.
- 10 Āteşleri envār kılan sensiñ Īlāhî,
[8] Manşūr’u da ber-dār kılan sensiñ Īlāhî!
- 11 Müstağraķ edip şoñra *ene’l Ĥak*²¹¹ dediren sen,
Ķurbān olayım emriñe, bāṭıl mı bu şîven?
- 12 Bir kaṭrede ‘ummān gören erbāb-ı ḥaķīķat
Müstağraķ-ı deryā-yı vücūduñ, bu ne hikmet!
- 13 Vaḥdet ki o bir baḥr-ı kadīm-i eḥadiyyet,
Her mevcesi bir lücce-i sırr-ı şameddiyyet!
- 14 Bir zerre-i ģaybiyyeyi keşf eyleyemezken
Āvāre beşer varlık ile olmada dem-zen!
- 15 Varlık dediğîñ zerre-i mevhūm-ı ḥayālet
Aşlā göremez kendisini dīde-i ģaflet
- 16 Sīnemde olan şerḥaları şerḥ idemem āh
Dīdārıñā müştākım eyā Ḥazret-i Allāh.
- 17 Her zerrede maḥfî nice biñ nūr-ı tecellî,
Bu ‘alem-i a‘yān baña mir’āt-ı me‘alî.
- 18 Āteşgede-i ‘aşķ per ü bālîmi yakdı,
Pervānelerin ḥālî dil ü bālîmi yakdı,

²¹¹ “Ben Hakk’ım” anlamına gelen bu söz, Hallâc-ı Mansûr’a atfedilir.

19 Geh dilde nihān gāh nazarlarda ‘ayansıñ
Her baṭın u zāhirde baña şu‘le-feşānsıñ

[9] 20 Nāsūt ile lāhūt berāhīn-i vücūduñ,
Varlık ile yokluk hikem-ārā-yı şühūduñ

21 Emvāc-ı pey-ā-pey arasında bütün eşbāḥ
Lutfuñla eder kesb-i sükūn ‘alem-i ervāḥ.

22 Çalkānmada hep ḥavf u recāda bu ‘avālim,
‘Ummān gibidir ḳahrıña nisbetle merāḥim.

23 Etbāk-ı semāvāt birer ṭāḳ-ı ‘azīmiñ,
Ol ṭāḳ ki āmāc-ı *ev ednā-yı*²¹² ḥarīmiñ.

24 Kimse edemez zātiña ta‘yīn-i temekkūn,
Her yerde vücūduñ yine etmekte ta‘ayūn!

25 Sīnā-yı tecellīye nazāre o şevāhiḳ,
Her şāhiḳa bir taḥt-ı mu‘allā-yı ḥavārıḳ!

26 Evreng-i direng-āvere Mūşā mı şeref-baḥş?
Mūşā da seniñ, Tūr da ey Rabb -i ‘ale’l-‘arş!

27 Bir salṭanat-ı muṭlaḳada şāhid u ḥākim
Sensiñ o da ey ḳadīr u ḳahhār-ı ‘avālim.

28 Terķib ü tecezzāle bu a‘rāz u cevāhir
Ḥadīş eşeriñ, zāt-ı ḳadīmiñde müeşşer

²¹² Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Böylece peygambere olan mesafesi iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu. Necm 53/9.

29 Māhiyyetiñi fehm edemez kimse kemāhī

“La havle” eder ‘acimize Hāḡ güvāhī

30 *Der -‘ālem-i vaṣf-ı tu cihān muḥtasarī būd*

*Kāin-i ‘ālem-i tevḥīd cihān-ı digerī būd!*²¹³

Müseddes-i Mütekerrir

[10]

Na‘t-ı Nebevī

1.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün)

- 1 Vücūduñ bārgāh-ı ḡurba maḥrem yā Resūlallāh,
Vücūduñ raḥmet-i Raḥmān-ı ‘ālem yā Resūlallāh,
Vücūduñ mübtedā-yı nev‘-i ādem yā Resūlallāh,
Vücūduñ her ḡaberden de muḡaddem yā Resūlallāh,
Vücūduñ Hāḡ’la kā’im rūḡ-ı a‘zam yā Resūlallāh,
Vücūduñ ‘arṡ-ı a‘zamdān mu‘azzam yā Resūlallāh,
- 2 Ḥabīb-i Rabb-i Yezdān’sıñ bu ‘ālemde muḡabbet var,
Benim de bir Ḥabībimsıñ reḡābet yoḡ ḡarābet var!
Muḡabbetde seni sevmekle zānetmem ki ṡirket var,
Ayırmaḡda vücūddān rūḡu billāhi cināyet var,
Vücūduñ Hāḡ’la kā’im rūḡ-ı a‘zam yā Resūlallāh,
Vücūduñ ‘arṡ-ı a‘zamdān mu‘azzam yā Resūlallāh!
- 3 Olurdu bir ṡeb-i vaḡṡet bize her rūz ünsiyyet,
Faḡaṡ zātıñ ṡeb-i ḡadr oldu ḡalmaz ortada zūlmet.
Hilāl ebrūlarıñ miḡrāb-ı ḡeṡm-ārā-yı ‘ayniyyet!
Evet ‘ayn-ı ḡaḡḡatsıñ cihānda ‘ayn-ı māhiyyet,

²¹³ Kainat senin vasfının aleminde özet idi. Çünkü tevhid alemi başka bir dünya idi.

- [11] *Vücūduñ Haḫ'la ḳā'im rūḥ-ı a'zam yā Resūlallāh,*
Vücūduñ 'arş-ı a'zamdān mu'azzam yā Resūlallāh!

4 Felek engüşt-i nāzında musahḥar şanki engüşter,
 Güneş, Ay şu'le-i ruḥsārına 'aşık birer micmer!
 Süreyyā, Zühre, Cevzā ḥāşılı encüm birer aḥker,
 Ğubār-ı ḥākpāyiñ maḥz-ı cevher efser-i Ḥayder,
Vücūduñ Haḫ'la ḳā'im rūḥ-ı a'zam yā Resūlallāh
Vücūduñ 'arş-ı a'zamdān mu'azzam yā Resūlallāh

5 İliştikçe gözüm āyāt-ı Ḳur'ān'a Ḥudā şāhid
 Göñül ilhām-ı feyz-ā-feyze olmakda hemān mevrīd,
 Tecellī etmeseñ bir dem kilīsādır bütün mescid!
 Bu sözle bir ḥaṭā etdimse tevbe sācidim sācid,
Vücūduñ Haḫ'la ḳā'im rūḥ-ı a'zam yā Resūlallāh
Vücūduñ 'arş-ı a'zamdān mu'azzam yā Resūlallāh

6 Şabādır serseri bir çākeriñ ḳurb-ı civārında,
 Serā'ir-vār ḥarīmiñden geçen her rūzgārında!
 Ḥicāb-ı *len terānī*²¹⁴ yoktur aṣlā perdedārında,

- [12] Maṭāf-ı ins ü cānsıñ ḳıblevār dār u diyārında,
Vücūduñ Haḫ'la ḳā'im rūḥ-ı a'zam yā Resūlallāh,
Vücūduñ 'arş-ı a'zamdān mu'azzam yā Resūlallāh

7 Münzehhdir, mu'allādır Ḥudā 'arş u semālardan,
 Müberrādır vişālīñ de tamāmen māsivālardan.
 Şefi'imsiñ anıñçün fāriğim havf u recālardan,
 Bütün ervāḥ işitsin ki ğaraż sensiñ nidālardan,

²¹⁴ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Musa, belirlediğimiz yere (Tur’a) gelip Rabbi de ona konuşunca, Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da, beni (dünyada) katiyen göremezsın.” Araf 7/143.

Vücūduñ Ḥaḫ'la ḵā'im rūḥ-ı a'zam yā Resūlallāh
Vücūduñ 'arş-ı a'zamdan mu'azzam yā Resūlallāh

- 8 Semâlardan geçip Allāh'ıña gâyet yakın oldun.
 Ḥarīm-i lâ-mekānda dürr-i meknūn hem mekîn oldun!
 Cemāl-i Ḥaḫ'ı görmekle İlāhî meh-cebîn olduñ!
 Değil Cibrîl-i Mevlā sen o 'alemde emîn olduñ!
Vücūduñ Ḥaḫ'la ḵā'im rūḥ-ı a'zam yā Resūlallāh,
Vücūduñ 'arş-ı a'zamdan mu'azzam yā Resūlallāh!

- [13] 9 Şikāf-ı sīnemiñ varsa nazîri ḥāme-i 'āciz,
 Ben 'āciz, ḥāme 'āciz, her suḥen 'āciz, eyā mu'ciz!
 Vucūhen 'ācizim na'tında oldum ben daḫi mūciz,
 İlāhî nüshasıñ, Ḳur'ān buña bir şāhid-i bāriz!
Vücūduñ Ḥaḫ'la ḵā'im rūḥ-ı a'zam yā Resūlallāh,
Vücūduñ 'arş-ı a'zamdan mu'azzam yā Resūlallāh!

- 10 Ḳul olmak bā'ış-i faḫrım ḵapıñda yā Resūlallāh,
 'Ubūdiyyet 'ibādetden mu'allā pāyedir her-gāh,
 Ḥudā şāhid gözüm yok mihr u māhıñda cihānıñ āh,
 Şalāḫî'ye şefā'atdır yegāne ārzū, dīl-ḥ'āh,²¹⁵
Vücūduñ Ḥaḫ'la ḵā'im rūḥ-ı a'zam yā Resūlallāh,
Vücūduñ 'arş-ı a'zamdan mu'azzam yā Resūlallāh.

(R. 25 Nisan 1338– M. 25 Nisan 1922)

²¹⁵ Bu dizede vezin aksamaktadır.

Müseddes-i Mütekerrir

[14] Der Vaşf-ı Seyidü'l-Evliyā Sālār-ı Kavāfil-i Şühedā Hāzret 'Alī (kerremallāhu vechehu)

2.

(Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün)

1 Nahl-ı gülzār-ı şafāsın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā,
 ẖurretü'l-‘ayn-ı vefāsın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā,
 Şāh-ı merdān-ı Hudā'sın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā,
 'Ayn-ı envār-ı Hudā'sın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā,
Pişvā-yı evliyāsın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā,
Müktedā-yı asfiyāsın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā.

2 Ma' den-i 'ilm-i ḥaḳīkat, kenz-i ḥikmet sendedir
 Zāhir ū bāṭında miftāh-ı kerāmet sendedir,
 Devlet-i faḳr u fenā, iklīl-i 'izzet sendedir,
 Menba' -ı 'ilm-i ledün, feyz-i nübüvvet sendedir,
Pişvā-yı evliyāsın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā,
Müktedā-yı asfiyāsın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā.

3 Bendegānıñ evliyā vü aşfiyādır ser-te-ser,
 Dergeh-i vaḥdet-penāhıñ her veliye tāt-ı ser,
 [15] Dergehiñden başka bir dergāha kim ki meyl eder
 Şüphe yok ki derbederdir debederdir derbeder!
Pişvā-yı evliyāsın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā,
Müktedā-yı asfiyāsın yā 'Aliyye'l-Murtaẓā.

4 Bir muḥammes beyt-i ma' mūr edeb-i āl-i 'abā
 Mısrā' -ı bercestesi sensiñ be-cāh-ı müctebā
 Sensiñ ancak bir 'alemdār-ı 'ulūm-ı Muştafā

Muḳtedā-yı her ʔarīkātsıñ *fē-ni' me'l-muḳtedā*
Piṣvā-yı evliyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā
Muḳtedā-yı asfiyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā

- 5 Kerbelā bir ibtilā şahrāsıdır şerḥ eylesem
 'Alemler mātelerle ğarḳ eylerim hep lā-cerem
 İstemem tecdīd-i mātem, maḳşadım celb-i himem
 Sen rıza meydānına durduñ da çekdiñ bir 'alem
Piṣvā-yı evliyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā
Muḳtedā-yı asfiyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā

- [16] 6 'Aşḳ ile yanmış dutuşmuş pāk-cevher ma' denim,
 Şanki bir la'l-i müzābım, (ney) le hemdem şivenim!
 Şafḥa-i ruḥsārda gūyā siyeh-rū bir benim,
 Sıbt-ı Zehrā'dan nasıl mehcūr olur rūḥum benim?
Piṣvā-yı evliyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā,
Muḳtedā-yı asfiyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā.

- 7 Ḥubb-ı Ḥaydar'dır bezm-i āyīnımız hem dīnımız,
 Ḥırḳa-i āl-i kisāda atlas-ı temkīnımız,
 Ḳurretü'l-'ayn Muḥammed dīde-i Ḥaḳ-bīnımız,
 Pāye-i ḳurb u meveddet cāh-ı 'illiyīnımız,
Piṣvā-yı evliyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā,
Muḳtedā-yı asfiyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā.

- 8 Bir gedā-yı Murtaẓā olmaḳda buldum ni' meti,
 Bende-i āl-i 'abā olmaḳda buldum devleti
 Ḥāḳpā-yı Bū Tūrāb olmaḳda buldum 'izzeti
 Ey Şalāḥī rū be-ḥāḳ olmaḳda buldum rıf' ati
Piṣvā-yı evliyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā
Muḳtedā-yı asfiyāsıñ yā 'Aliyye'l-Murtaẓā

(H. 1 Ramazān 1340–M. 28 Nisan 1922)

Kaside

[17]

Sa'dî

1.

(mef ū lü/ fâ i lâ tû/ me fâ î lü/ fâ i lün)

- 1 Sa' dî hezâr-ı gülşen-i herdem-bahârdır
Sa' dî bahâr-ı dem-be-dem-i nefha-bârdır!
- 2 Şîrâz u İsfahânlar anıñ pâygâhıdır,
Âfâk-ı pâygâhına cevher-nişârdır.
- 3 Leyl ü nehâr şahid-i bîdâr-ı hikmeti,
Sa' dî cihânda dîde-i ibret-medârdır.
- 4 Bâd-ı şabâ peyâm-res-i gülsitânıdır,
Her gonca-i bedî' ası bir lâle-zârdır,
- 5 Cânlar fedâ şemîm-i nesim-i hayâliñe,
Güyâ nesîm rûhu için nağmekârdır!
- 6 Bir mevkib-i mükevkebidir âsmân onuñ,
Beyt-i metîni burc-ı mu' allâ-medârdır!
- 7 Bostân u Gülistân'ı onuñ fecr-i şark u garb,
Esrârınıñ serîri birer kûhsârdır!
- 8 Seyyârdır menâkıbı çarh-ı müdâm ile
Âşârı sermediyyete bir yâdigârdır.
- 9 Nâm-ı bülendi zînet-i Şehnâme-i zamân,
Manzûme-h'ân-ı midhâti leyl ü nehârdır.

- [18] 10 Şems ü Kamer seferber-i âfâk-ı şöhreti,
Sa‘ dī cihān-neverd-i mu‘ allā-ķarārdır

Kaside

2.

(*mef ū lū/ fā i lā tū/ me fā ī lū/ fā i lūn*)

- 1 Āğūş açan o zāde-i fikr ü hayāline,
Gül-gonca-i bedāyi‘ ine, yāl u bāline;
- 2 Bir māder-i zamān ki o da şubḥ u şāmıdır
Tevdi‘ eder o nāmı bütün māh u sāline.
- 3 Her milletiñ me’āşir ü āşār-ı ḥikmeti
Eyler hezār ğıbṭa anıñ ḥāl u ķāline
- 4 Ḥikmet-nüvīs-i dehr olan erbāb-ı ḥall u ‘aķd
Meshūr olur cevāḥir siḥr-i ḥelāline
- 5 Rū-māldır zamānede aķlām-ı şā‘ irān
Evrāk-ı şāf-ķire-i feyz-i iķtiḥāline
- 6 Efkārınıñ menābiri eşcār-ı bāğ u rāğ
Her naḥl-i gül mināre ezān-ı Bilāl’ine!
- 7 Şem eyleyen nesīm-i ķemenzār-ı ṭab‘ ıñı
Etmez nigāh gülşene, gülberg āline
- 8 ‘Ummān-ı dānişiñde kevākib ḥabābdır
Dil-teşne ebr-i şāf muḥīṭ-i le’āline.

- [19] 9 Tārīķi-i semā’ pey-ā-pey-i seḥāb hep
Pūşidedir mezār-ı me‘ ālī zılāline!

10 Devr-i müdām naql-i hürriyyeti bütün

İthāf eder fezā'ili rūh-ı kemāliñe!

(R. 8 Kānūn-i Evvel 1324–M. 21 Aralık 1910)

Müseddes-i Mütekerrir

Dumlupınar Şehidlerine

3.

(fe i lā tūn/fe i lā tūn/fe i lā tūn/fe ilün)

1 Vaṭanıñ güldü yüzü görmeli vicdānı bugün,
Parlayan seyf-i hamāsetdeki āl kanı bugün,
Çıkıyor göklere ervāhımızıñ şanı bugün,
Rūh-ı tābānımızıñ her biri imānı bugün!
Vaṭan āğūşuna aldı o şehidānı bugün,
O şehidān-ı hamıyyet vaṭanıñ cānı bugün.

2 Ediyorken vaṭanıñ sīne-i ğamgīni enīn
Qalb-i pākinde gömüldü o şehidān-ı güzīn,
Qol kanat açdı o bayraqlara Cibrīl-i emīn!
Mūcib-i reşk oluyor şimdi semāvāta zemīn;

[20] *Vaṭan āğūşuna aldı o şehidānı bugün,*
O şehidān-ı hamıyyet vaṭanıñ cānı bugün.

3 Hānde-i girye-nümāddır görünen fecr-i ümīd,
Oldu gül-reng bugün çehre-i ümmīd-i medīd,
Beñzedi āh-ı nesīme dem-i enfās-ı şehīd!
Nefes aldıkça vaṭan rūḥa girer rūḥ-ı cedīd
Vaṭan āğūşuna aldı o şehidānı bugün,
O şehidān-ı hamıyyet vaṭanıñ cānı bugün.

4 Gökde ervāh-ı şehīdān ediyor Hakk’a sūcūd,
 Etdiler milletin ihyāsı için bezl-i vücūd.
 Kıldılar çünkü yed-i zulmü cihānda nā-būd
 Rūh-ı Peygamber ile oldu bu millet mes‘ūd.
Vaṭan āgūşuna aldı o şehīdānı bugün,
O şehīdān-ı hamiyyet vaṭanıñ cānı bugün.

5 Berg-i teb-lerzeye dönmüşdü reg-i cān-ı vaṭan,
 ‘Arşa yükselmiş idi nāle vü efgān-ı vaṭan!
 [21] Qabr-i ahyāya dönerken koca meydān-ı vaṭan,
 Koşdu imdāda bütün ‘ālem-i imān-ı vaṭan,
Vaṭan āgūşuna aldı o şehīdānı bugün,
O şehīdān-ı hamiyyet vaṭanıñ cānı bugün.

Müseddes

İzmīr’e Kavuşduk

4.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

1 Çehreler çehre-i tes‘id oldu,
 Cebheler ābide-i ‘id oldu!
 Dīdeler şāhid-i hūrşid oldu,
 Qalbler maşrıq-ı ümmīd oldu,
 Sāyemiz rehber-i tevḥīd oldu,
 Seyfimiz lem‘a-i cāvīd oldu!

2 Ordumuz ḥāriḳa-i fıtratdır
 Allāh Allāh o nasıl heybetdir!
 Seyfler bāriḳa-i saṭvetdir,
 Mahv u işbātı bütün hikmetdir,
 Hākimiyyet ne büyük devletdir,
 Bu da ‘ulviyyet-i hūrriyyetdir.

[22] 3 Muhteşem şimdi livā-yı iḳbāl,
Doğdu bir kevkeb-i sa‘d u iclāl.
Açdı şehbālını ümmīd u ḥayāl,
Çok mu lāl olsa nesīm-i cevvēl!
Yüzü güldü o hilālīñ fi’l-hāl,
Hālesi müjde-res-i istiḳbāl!

4 Yazıyor ḥūn-ı şafaḳ şānımızı,
Şacıyor girye-i vicdānımızı!
Güldüren rūḥ bütün ḳanımızı,
Söyleten ‘aşḳ bütün cānımızı,
Āhlar añladı efgānımızı,
Buldu cānlar da o cānānımızı!

5 Başkadır seyf-i ḥamāset bizde,
‘Adl ile cevherimiz tābende.
Zindedir rūḥ-ı şehīdān zinde,
Ḳıldı anlar vaṭanı perverde.
Necm-i āfīl edemez mi ḥande?
Rū be-ḥāk olması ‘ulvī secde!

[23] 6 Nāmını ḳanla yazar ehl-i zafer,
Ḳılamaz dehr o ḥūn-ābı heder.
Nazm eder cevherini necm-i seḥer,
Fikr-i mebhūt o seng-i maḳber!
Servler şānına gūyā minber,
*Hazihi’l-ḥuṭbe şerḥu’l-maḥşer!*²¹⁶

(R. 9 Eylöl 339–M. 9 Eylöl 1923)

²¹⁶ Bu hutbe, mahşerin açıklamasıdır.

Kaside

Şanlı Ordu
-İstānbūl'a Girerken-

3.

(*mef ū lū/ fā i lā tūn/ mef ū lū/ fā i lā tūn*)

- 1 Ey şanlı ordu sensiñ mişbāhı kārzārıñ,
Seyfiñde mincelidir āyāt-ı Kırdigārıñ.
- 2 İstānbūl'a girince zīnciri qahrı kırdıñ,
Bir ānlı şān kazandı nām-ı fütūhkārıñ!
- 3 Bāzū-yı āheniniñ bāru-yı cevri yıkdı,
Yağdırdı berq-i hūnīn seyf-i kazā-medārıñ!
- 4 Kurtardınız bu mülkü 'ifrīt-i qahr elinden,
Fevka's-semā melekler Allāh için nigārıñ!
- [24] 5 Rehber idi yanıñda bir zıll-ı 'adl-i lāhūt,
Seyyāreler seriñde gūyā ki şu' ledārıñ!
- 6 Dağlar bile dayanmaz Haydar gibi hücūma,
Şād oldu rūhu şimdi Kerrār-ı zī-vaqārıñ!
- 7 Cebheñde rūşenādır iqbāl-i sermediyyet!
Şāfi gönülleriñdir mir 'āt-ı tābdārıñ.
- 8 Şimdi bu mülk ü devlet buldu hayāt-ı tāze,
Gūyā Mesīh-i mu' ciz enfās-ı rūzgārıñ?
- 9 Şehbāl açardı Cibrīl 'arş-ı kemāle doğru,
Ma' tūf iken o 'arşa enzār-ı i' tībārıñ.

- 10 Gevhāre-i ümīdiñ olmuşdu mevcelerde,
Cūşış-nümā-yı rūḥuñ ebḥār-ı dil-figārīñ!
- 11 Ebr-i seḥer zemīne bir āyet-i ḥicābīñ!
Her ibtisām-ı fecriñ bir nāz-ı dil-şikārīñ.
- 12 Dem-bestedir önüñde bir sīne-i mehābet
O sīne-i mehābet kühsār-ı zār zārīñ!
- 13 Her bir ḥiṭāb-ı ḳalbiñ müstaḳbeliñ lisānı
Bir hātifi sūkūtuñ şı‘r-ı beḳā-nisārīñ!
- 14 Ey şānlı ordu nāmıñ sertāc-ı çār aḳṭār,
Şādān bugün muḥaḳḳaḳ ervāḥ-ı çār-yārīñ.
- [25] 15 Ḥaḳḳıyla fahr ederler maḳberlerinde ecdād,
Aḥfādımız bugün hep evlād-ı baḥtiyārīñ.
- (R. 6 Teşrīn-i Evvvel 1338–M. 6 Ekim 1922)

Mesnevi

Ḥasbıḥāl-ı Hilāl

2.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe ilūn*)

- 1 Şımarıklık yeter ey ḥaddini bilmez ‘unşur,
Azıcık maskeni ḳaldır bu tecāvüz çokdur.
- 2 O ḥayāsız yüzünüñ süsleri hep yaldızdır,
Parlayan ḳanlarımıñ ḳatresi bir yıldızdır!
- 3 Beni bir na‘ş-ı perişān gibi yatmış şanma,
Yaklaşıp durma şaḳın öyle ḥayāsız yanıma

4 Ölü zannetme perîşânsa da yurdum barķım,
Altı yüz yıl yaşadım hem yaşamaķdır haķķım.

5 Benim îmân gibi hiç ölmeyecek rûhum var,
Bilmiş ol ki gemimi kurtaracak Nûh'um var!

6 Öyle îmân ki semâlar gibi şarsılmayacak.
Yıldırımlar tepeme yağsa da hiç yılmayacak,

7 O semâlar ki benim nâşiyem üstünde gezer,
Gölgeler pâye-i iclâlimi elbette sezer.

[26] 8 Ceddimiñ dalğasıdır dalğalanan 'unşur- ı pāk,
Eşk-i şādî saçıyor şevķime âfāk, eflāk!

9 Nâsiyemde o İlâhî o semâvî Zühre,
Görebildin mi 'acep böyle mu' allâ çehre?

10 Sığamaz ufacık bir kabre İlâhî ervâh,
Küreler kabri olan rûha semâlar mişbâh!

11 Ölümü karşılarım ben gülerek, eğlenerek,
Atıñ üstünde ölen ceddimi temşil gerek..

12 Ceddimiñ şimdi mezârında parıldarsa bu kıan,
Ben ölümden dilemem öyle zelilâne amân.

13 Yazacak âyet-i iclâlimi hep ins ü melek,
Her şeref şafha-i a' sâra yazılmaz bî-şek.

14 Yükselen ma' bedim üstünde uzun boylu duran
İçi îmân dolu bir sine ki hayran hayran

15 Bakıyor göklere dalmış ne ser-efrâz nigâh!

Dinimiñ kâmet-i ta' zîmine mâşâ'allâh!..

16 O ezânlar yine çın çın ötüyor korkma şakın.

Şimdi sen vecdimi görsen baña dersin: Çılgın!

17 Muntafi olmayacak nûr-ı Hudâ dinle beni,

Yağacaktır onu söndürmek için üfleyeni!

[27] 18 Ey benim 'aşk-ı dîdârım olan kavm-i necîb
Beni zannetme ki yâd ellere düşmüş de gârib

19 Geziyor hâ'ib u hâsir ovalar, çöllerde

Üserâdır baña nisbet ile her âzâde!

20 Baña şehbâl açıyor şimdi melekler şehbâl

Âyet-i nuşretimiñ seyf-i mücellâsı hilâl!

21 Hele yaklaş da kulağ ver küremiñ sînesine;

Rahm u ihsânları çok; sâyesi çok annesine;

22 Şühedâ makberesi toprağımiñ zerreleri,

Ne diyor bak baña: Allâh mu'în arş ileri!

23 Şaşı ak çehresi ak anneme kurbânım ben,

Mütemevvic görünen sîne-i imânım ben.

24 O benim sevgili yurdum, oña toz kondurmam,

Oña lâkayd olanı ben de kayırmam aramam..

(R. 16 Mart 1337–M. 16 Mart 1921)

Gazel

[28]

Hāmid'e Nazīre

1.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

1 Zünūn içinde nazar nehc-i Hakkı fārıktır
Fünūn içinde cünūn nāṭık-ı hāḳāyıktır

2 Nedir bu perde-i hāḳ-bīn cihān hayretde?
Zalām-ı cilvegeh-i māh eden havārıktır

3 Nücūm-ı zāhire rūy-ı zemīne 'aks-endāz,
Tevāzu' uyla beşer efser-i meşārıktır!

4 Semā-yı 'izz u şerefde tenezzülü severim.
'Ulūvv-ı fikrimi imā eden şevāhiḳdır.

5 Zemīn-i hāḳda mahv-ı vücūd 'irfāndır.
Kemāl vaşfı Hudā-yı 'alīme lāyıktır.

6 Hāḳır olur mu nüfūs-ı güzīde maḳberde?
Tecelliyāt-ı Hudā ḳalb içinde şārıktır.

7 Yegāne rāḳat-ı ecsām ḥ'āb-ı nūşındır
Sevād-ı leyl ise ervāḳa bir mu' ānıktır!

8 Şu' ūn-ı bŭḳalemūna firīfte-i kec-bīn!
Hāḳīḳati aramak fikri pek muvāfiḳdır.

9 Görünmüyorsa da ātī faḳat deḡil ma' dŭm,

[29]

Kitāb-ı kevn u mekān emr-i ḡaybī nāṭıktır.

10 Sürâdîkât-ı hayâle girer ‘aql-ı fuḥûl
Zalâm içinde doğan nûr-ı necm-i Târîk’dır

11 Aḳar gider ebedî ‘âleme hevesle ḥayât
Temâyülât-ı hevâ nefis için mezâlıktır

12 Tezelzül eylemede gâh pâ-yı ‘azm u şebât
Civâr-ı ḳalbe düşen ‘aşḳ kim şavâ’ıktır!

13 Göñülde şâ’ibe-i mäsivâ olur az çok
Ḳulûb ḥâr u ḥasile yine hadâ’ıktır

14 Taḥarriyât-ı ḥaḳâyıḳ açar dil ü cāmı
Evet o nûr-ı ḥaḳîḳât şabâḥ-ı şādıktır

15 Esäs-ı ḥilḳatimiz mâyedâr-ı hürriyyet
Teḳayyüdât-ı esâret büyük fenâlıktır

16 Ḥuḳûḳ-ı nâsa tecâvüz Ḥudâ’ya ‘isyândır
Bütün o ḥaḳḳı veren Ḥālîḳ-ı ḥalâ’ıktır

(R. 30 Eylöl 1324–M. 13 Ekim 1908)

Gazel

[30]

‘Avnî’ye Nazîre

2.

(mef ū lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe ū lün)

1 Leylâ’ya süveydâ, dil-i şeydâ müteḥayyir
Sevdâ-yı süveydâya da leylâ müteḥayyir!

2 Bir zerre-i gaybîyyeyi keşf eyleyemezken
İnsânlar olmaz mı süveydâ müteḥayyir?

- 3 Bir çehre-i nādīdeye dil-dāde cihān ki
Nāsūt ile lāhūt ser-ā-pā mütehayyir!
- 4 Maḥviyyetidir varlığı erbāb-ı şühūduñ,
Māhiyyeti eşyāya heyūlā mütehayyir!
- 5 Şüretde teḥālūf sebeb-i vaḥdet-i Ḥaḳ’dır,
Ol vaḥdete her keşret-i eşyā mütehayyir!
- 6 Bir sırr-ı ḥıred-süz ‘avālimde nihāndır
Bir cılve-i cān-süzuna Mūsā mütehayyir!
- 7 Vicdānını hākim kılamazsa eger insān
Feryādına, işhādına şekvā mütehayyir!

(R.10 Ağustos 1325–M. 23 Ağustos 1909)

Müseddes

[31]

Feryād

5.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Āhlar feryādlar icāb-ı māder-zāddır,
Ġāye-i ‘ömr-i beşer de bir sürü feryāddır!
Cebheler ser-levḫa-i ḥükm-i ḳazā-mu‘ tāddır
Ser-fürü etmiş ḫacerler ser-nigūn bünyāddır!
Ḳābil-i feryād olan erbāb-ı isti‘ dāddır,
Ġayret-i emşāl u aḳrān bī-amān cellāddır!
- 2 Tengnā-yı raḥm-ı māderden çıkıp nevvādılar
Āteşin feryāda başlar, nerde var dil-şādılar?
Rūḫu iz‘ aç eyliyor hep sergüzeşt ü yādılar
Aḡlatır hem güldürür ‘aḳılları icādılar!

Āşiyān-ı mār u mūr olmuş ḥarāb-ābādlar
Saltanat-zār-ı fenādır āh o istibdādlar..

- 3 Bir güler yüz gösterir insānlara evvelce şîr
İbtisāmıñ intikāmı nāfız-i cāngāh-ı tîr!
Pençeleşmek kâbız-ı ervāḥ ile emr-i ‘asîr.
Girye-ḥ’ār olmak için dilsîr olur bālā vü zîr;
[32] Cāme-i zerdūzlar bir gün kefenlerden ḥaḳîr,
Maḥmil-i ālām olan tābūtlar gūyā serîr

- 4 Herkesiñ levḥ-i cebîni bir kitāb-ı yek-me’âl,
Satır-ı nā-bercā deġil meşhūd olan ḥaṭṭ-ı zevāl
Sāye-i memdūdu āhiñ leyle-i yeldā mişāl!
Seng-i maḳberler okur insāna şî‘r-i lā-yezāl
Öyle müdhiş ınkılābıñ karşıısında ḥāl u ḳāl
Lāl olur da kendine isnād eder ḥālā kemāl!

- 5 Cümlemiz bâzîçe-i dest-i ḳazā-ḥātem iken
Herkesiñ āvāze-i şekvāsı ḥālā dehrden!
Ṭalî‘-i nā-sāzına dehrîñ kim olmuş nāle-zen?
Belki bizden iştikā eyler şu ‘ûn-ı yek-dehen
Ḳaşd-ı ebnā-yı beşer olmuş iken şūrîş, fîten
Düş-ı isti‘dāda āhenden ağırdır pîrehen!

- 6 Şadme-i fikr u nazardan berḳ-i ateş-bārlar
Müncelî olmuş da Nemrūdāne hep inkārlar
[33] Rû-nümā olmakda ḥayfā vāy gidi hüşyārlar!
Mün‘akis āvāzdan mı nāle-i kuhsārlar?
Çarpışan ecrāmdan mı yoksa āh u zārlar?
“Birbirinden müşteki maġdûrlar, ġaddārlar!”

Murabba

Kibr ü 'Azamet

1.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Bilmiyor insān nedense adrini midārını
 Gsteren āşārdır insānlııñ mi' yārını
 Hod-perestānıñ ekilmez enf-i istikbārını
 Taşlara srten zamān, ihmāl eder mi şārını?

- 2 Bir avu topra vcd-ı kāmiliñ māhiyyeti,
 Ğāyeti maviyyetiñ intāc eder 'ulviyyeti
 Her tekāmlden ğaraż işārdır maviyyeti
 Bedr iin bir hsn-i mala' dır hilālīñ r'yeti

- 3 Dā'imā vicdān-ı pākiñ şāhidi Allāh'dır,
 nk vicdān eñ mu' azzam bir 'adāletgāhdır.

- [34] arşısında beste-leb erbāb-ı istiknāhdır,
 Seyr eden akāmı gyā ki mihr ü māhdır!

- 4 Şeytanet-me'lf olan ğaddārlar ğaltān olur,
 aşr-ı Şeddādānesi eşminde bir zindān olur,
 Şoñra etrafında bayuşlar grr nālān olur.
 Yadıı cānlar tecessm eyleyip nīrān olur!

- 5 Dmdz olmuş ladler dārāt-ı Dārā'lar mıdır?
 Yoksa şī'r-i inılāb-āmza imālar mıdır?
 Her cdā-yı taht u efser byle r'yālar mıdır?
 Hāk ile yek-serler ednālar mı a' lālar mıdır?

- 6 Cebhe-i maġrra beñzer her stn-ı ser-nign
 Etdiġi n-i cebne sille atmış da ş'n

Raĥneler açmış güler mānend-i müstehzî ħurūn!
İşte encām-ı ta‘ azzüm, işte devr-i bî-sükūn

Gazel

[35]

Ĥāmid’e Nazāire

3.

(*me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn*)

- 1 Gezer ĥayāl-i muĥabbet seĥāb şeklinde,
‘ Ayān olur baña yārim nikāb şeklinde.
- 2 Ėazāya baĝlı başım yoksa ĥākdān aramam,
Zemīn-i ĥayrete düşdüm řihāb şeklinde!
- 3 Kevākib-i emelim şanki ĥařıratü’t-tarf
Gülümsüyor gibi aĝlar ĥabāb şeklinde
- 4 Kitābezār-ı meĥābir kitāb-ı ĥılĥat hep,
Sükūt-ı dem-be-demi bir cevāb şeklinde.
- 5 Ėapılmışız gideriz bir ĥayāl-i ĥiĥīye,
Ĥayāl u naĥř-ı cihān ‘ ayn-ı ĥ‘āb şeklinde.
- 6 Ĥasūda řevĥ ü sa‘ ādet meřāi’b-i muĥbil,
Dem-i şe ‘āmeti bekler ĝurāb şeklinde!
- 7 Sütūn-ı mūnhedimiñ ‘ aynıdır vücūd-ı beřer,
Ėıyām edip duruyor kāmıyāb şeklinde!
- 8 O inhidām ile ĥā’im ‘ avālim-i icād,
Ĥarābeler ise ĥalb-i rebāb şeklinde!

9 Defînelerle mücehhez bütün şu şadr-ı zemîn,
Me‘ âd u mebdē -i eşyâ türâb şeklinde.

[36] 10 Sürükleyip duruyor ‘ âlemi ümîd-i medîd,
Ümîd şanki hayât-ı şebâb şeklinde.

11 Dehen-küşâ-yı tefekkür o rahneler yer yer,
O hufreler ise bâbü’l-me’âb şeklinde!

12 Haķîkatîñ yüzü gülmez, hayâl ise handân,
Harâbelerdeki taşlar kıbâb şeklinde!

13 Fenâ-yı ‘ âleme karşı güler durur güller,
Şehâbeler nazarımda serâb şeklinde!

14 Huşûl-i maķşudu ta‘ cîl eden memât oluyor,
Niçin ölüm bize gelsin ‘ azâb şeklinde?

15 Fuḫûlû ‘ acze düşürmekde şîve-i i‘ câz,
Harîm-i dildeki âyet hicâb şeklinde!

16 Harâb olursa da cismim gönûl harâb olmaz
Kalır mı Ka‘ be-i vahdet harâb şeklinde?

Muhammes

Felsefe-i Haķîkat

1.

(me fâ î lün/ me fâ î lün/me fâ î lün/me fâ î lün)

1 Nasıl bir cevher-i pākîze-tıynetdir hüviyyetler
Hîred-sûz-ı ‘ avâlimdir türâb olmuş haķîkatler,

[37] Evet cevher-nümâ-yı nüṣṣa-i kübrâ vaṭan yer yer,

Siyâdetler, fażîletler nihâyet hâk ile hem-ser,
Ne isti‘ dâda mazhardır şu hilkâtzâr ser-te-ser

- 2 Görür âyîne-i eşyâda âdem sûret-i vaḥdet,
O sûretten ‘ibâretdir tecellîzâr-ı mâhiyyet.
Bütün îcâb u selbî ‘âlemiñ peyveste-i ḥayret!
O ‘irfânîñ da encâmı çıkar bir ḥayrete elbet,
Bu vaḥdetzâr-ı îcâdı temâşâdan ğaraż ‘ibret

- 3 Saña izhâr eden çîn-i cebîni infi‘âliñdir,
Ḥayâliñden geçen qorqu bütün ma‘kûs-ı ḥâliñdir,
Seni inṭâk eden kudret ḥakîm-i lâ-yezâliñdir,
Ma‘îşet ‘âlemi bir sâḥa-i ceng ü cidâliñdir,
Ḥudâ şâhid bütün eyyâm-ı ‘ömrüñ bir ḥayâliñdir.

- 4 Bu piç u tâb insâna ümîd-i ğam-fezâdandır,
Qıyâmetler qoparmaq şîve-i ḥukm-i kazâdandır,
Bütün feryâd-ı âteş-bârlar ‘aks-i sadâdandır,
[38] Ne sendendir, ne bendendir, ne de bir mâcerâdandır,
Bu baḥt-ı kec-reviş îcâb-ı taḥdîr-i Ḥudâ’dandır.

- 5 Fażîlet şandığıñ şeyler ki âb u gilde pinhândır,
Kemâliñden ḥaber verme, kemâliñ ‘acze bürhândır,
Seniñ pâ-mâl âmâliñ olan toprak birer cândır,
Serîr-i qabr olan bir yerde cevherler nümâyândır,
Bilirsîñ leyl-i muzlîm cilvegâh-ı bedr-i tâbândır.

- 6 Girer mi ḥufre-i mensiyyete bir ‘âlem-i ekber?
Değildir ‘âlem-i ekber ḥacer şeklinde bir efser,
Ne cevherden mürekkebdir o efserler o kişverler

Bakılsa servler zıll-ı hayâtı resm eder yer yer,
Okur cebheñdeki esrârı hāmūşâne her maķber.

- 7 Uçar fevka'l-maķābir bir hayāl-i haşr-ı cismānī,
Muhāl olmaz leyāliniñ şabaķū'l-hayr-ı imkānı.
Derinden her gelen ses eyliyor ta' mīķ-i vicdānī
Okur her bir kitābe safha-i ā' māl-ı insānī
Açar enzāra hep menşūr istikbāl-i pinhānī

- [39] 8 Hūrūş eyler iken ecdādımızda fikr-i hūrriyyet,
Yazıķdı fikri öldürmek yazıķdı, çünkü ' ulviyyet
Cüdā düşmüşdü vicdāndan, olur mu böyle hayşiiyyet
Demiş olsaydı insāniyyeti teşkīl eden hey'et
Lisān-ı hālımız söylerdi yā Rabb yok mu cem' iyyet?

- 9 Kemālīñ āh u feryādıyla inlerdi vaţan her dem,
Biri ' aşık biri ma' şūķa-i vicdān iki hemdem.
Semā peymā-yı şān olsun iki hemsāye-i hurrem,
Kemālīñ nāmı ölmez yād eder hürmet ile ' ālem,
Yazılmışdır mu' allā seng-i ķabrinde dem-i ādem!

- 10 Muşibetler birer āyīne-i çeşm-i haķīķatdır,
Muşibetler ki ba' zen ' ayn-ı āşār-ı sa' ādetdir;
Rehā-cūyān-ı millet sīne-çāk-ı sa' y u gayretdir;
O gayretler vaţan ' aşkıyla zinde rūh-ı millettir;
Vaţan imdādına ķoşmak hamiyyetdir, hamāsetdir.

- 11 Şu 'ün-ı reng rengiyle bu dehr-i inkılāb-ālūd,
Haķīķat ' arz eder işte bugün āşārı hep meşhūd!

- [40] Zamānīñ ķehresi gülmezse insānlar da nā-ķoşnūd.

Uṭansın ṭālī' -i māzī, uyansın fikr-i her mevlūd,
Zebānīler elinde inlesin zulm eyleyen Nemrūd

(R. 22 Nisān 1325–M. 5 Mayıs 1909)

Mesnevi

Hikemī Parçalar

3.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

İzā'l-mer'u lem yudnes mine'l-lū'mi 'ırḍuhu
*Fe kullu ridā'in yertedīhi cemīlu*²¹⁷

(Semev'el)

1 *Nezīh olsun denā'etden yeter ki 'ırz u nāmūsūñ*
Temizdir giydiğün şeyler velev köhne, palās olsun.

2 Beşerdir mazhar-ı tekrīm olan āfāk u enfüsde,
Murassa' tāt olan bir 'aqlı var ki dürr-i nādide!

3 Çoğaldıkça ucuzlar her metā'ın kadr u miqdārı,
Faḫaṭ' ilm ü edeb artmışça, artar kıymet u kadri.

4 Ne mümkün cāme-i zerdüz ile mecd ü şeref almak,
Zer ü zīver gibi ā'raz ile 'arzı şatan, alçaḫ.

[41] 5 Tefāvūt şūret-i ḥilḫatde yoḫdur, madde, cevher bir,
Ne kibr u baḫt u iḫbālīñ, ne ceddiñ nef'i vardır,

6 Vazī' olmaz tevāzu' la refi' ü'l-kadr olan insān,
Değil pespāyeler hem de tevāzu' la refi' ü'ş-şān,

²¹⁷ Salāhī, Cahiliye devri Yahudi asıllı Arap şairlerinden Semev'el el- Ezdī'ye ait bu meşhur dizeyi şiirin 1. beytinde nazmen tercüme etmiştir. Kasidenin tamamı için bk. Ebū Temmām Habīb b. Evs b. Hâris e't-Tâî, *Dīvānū'l-Hamāse*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır, 1927, s. 28.

- 7 Ölür de minnet etmez nākese erbāb-ı istignā,
Ufûl etmekle kevkeb ‘arş u ferşi sâkıt olmaz yâ,
- 8 Belâ-ender-belâ perverde-i ihsânına minnet,
Hudâ göstermesin merd-i necîbe böyle bir hâlet,
- 9 Mümâsil medd ü cezre ‘âlemiñ iqbāl u idbārı,
Müselsel mâcerâdır hep hayâtıñ tarz-ı reftârı!
- 10 Qolaydır qahr u maḥv etmek, hûner icât ile işbât,
Muḥalled bir eşerdir ‘ömrü ma‘mûr eyleyen âlât.
- 11 ‘Aṭâletle ne mümkün nâ’il-i mecd ü şeref olmak,
Bütün bir devr-i devr-â-devrdir mâhı kılan parlaq!
- 12 Mekârimsiz velev ki âṭlas-ı çerḥ olsa pûşîden,
Müreccaḥdır saña ez-her cihet nevzâd-ı ‘uryân-ten,
- 13 Atarlar üstüñe toprak ölür ölmez tehâlûkle,
Hem ağlarlar, bu âhvâle nasıl gülmez kazâ söyle?
- 14 Ser âzâd-ı ‘alâ’iḳ var mı bir kimse bu dünyâda,
Bütün bir qubbeniñ altındayız üstünde var perde!
- [42] 15 Serâ-yı muhteşem pespâyegânı eylemez zü’l-mecd,
‘Acep var mı semâyı saḳf ile hempâye etmiş ‘add,
- 16 Müdebdeb heykel-i nām u nişânlar berg-i nâcizîñ
Nüfûzuyla delinmiş remzidir bizlerdeki ‘acziñ
- 17 Cumûd olmuş o göz yaşlar şu qabr-i seng-ber-serler
Ḥaḳîqat muzlim olmuş da onu keşf etmek isterler!

(R. 27 Mayıs 1326–M. 9 Haziran 1910)

Sone

İğne

1.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

- 1 Elinde iğne bulunmak muḥadderâtımızıñ
Mücāhidiñ kılıcından ziyāde ḥādim-i ḥalk
Kılıç cihānlara ḥākim, faḳaṭ ḥayātımızıñ
Revābıṭ-ı şeref u şānı iğnedir ancaḳ.

- 2 Bürehne ten ne ḳadar varsa sāyesinde bütün
Ḥıyāt-ı şu‘ le gibi hep naẓar ḳarīb oluyor!
Başında ğā‘ ile pek çok zavāllınıñ her gün,
Bülend himmeti tā‘ līm eden ğarīb oluyor!

- [43] 3 Düşün o ‘unşur-ı pākiñ necīb sīnesini
Bütün o ma‘ den-i nāçize baġlıdır başımız.
Kerīme baḳ ki düşünmez ten-i bürehnesini!

- 4 Ḳadınlığıñ şerefiyle faḥūrdur sūzen,
Ucunda rişte-i ümmīdi baġlanan bir ḳız
Nukūş-ı aṭlas-ı eflāke nāz eder cidden!

(R.31 Teşrīn-i evvel 1326–M. 13 Kasım 1910)

Mesnevi

Telehhüf-i Māder

4.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

- 1 Nedir o ḳehre-i māzī, o perde perde zılāl?
Nedir o izleri ḳalmış o gizli gizli me‘āl?
- 2 Evet me‘āl-i ḥamāset, deġil mişāl-i ḥayāl,
Medār-ı ‘ibret olan ḥātırāt-ı ‘izz ü celāl.

3 Bugün kalan bize ancak onun menâkıbıdır
O yâdı şimdi yaşatmak vazîfemiz gibidir.

4 O ânlı şânlı, muşâ‘şa‘ zılâl-i mâzîmiz
Hudâ bilir ki sirâc- ı hüdâ gibi bâriz!

[44] 5 Bizim harîta-i ikbâlimizdeki Endülüs
Değildi sâdece bir zîb-i muhteşem bir süs

6 O mâlikâne-i ecdâdî ‘abd-i memlûke
Kıyâs edip yed-i â‘dâya bahş eden melike

7 ‘Îtâb-ı Hâk gibi arslan yürekli vâlidesi
Dehen-güşâ-yı gâzab oldu diñle cânlı sesi:

8 Ey ‘âlem-i şerefiñ fâci‘ât- ı hâtırâsı,
Sülâle-i ‘Arab’îñ nâ-murâd yüz kıyası!

9 Bütün mesâm-ı vücûdum -uğan ki- şerminden
Müzâb olup gidiyor giydiğim olaydı kefen,

10 Gömeydiler beni çöllerde görmeden bunu âh
Açık alınla varırdım İlâh’ıma billâh.

11 Uğanmaz ağla hemân durma ağla ey alçak!
Ağan o hûn-ı şehâdet yarın seni boğacak.

12 Vağan harâbeye döndü yıkıldı kalbi bugün
O rahneler gibi sen de yarıl da çatla bütün.

13 Bu lâlezâr-ı kemâlât döndü mezbeleye,
Taħammül eyleyemez böyle zulmete sâye!

14 O seng-pāre-i albi -zamān gelir- kırılır
Olur mu mnkesir'l-alb cābir-i htr?

[45] 15 Mezā-ı yek-dem iin bunca ān u  hreti sen
Fedā edip beni kıldı hyāta bir dmen.

16 Maarr-ı bm u urāb oldu gitdi el-Hamrā
e 'āmetile siyeh-ehre aldı el-Beyzā!

17 'Arab anıyla arışmı aan u aylardan,
Mezār ekline girmi olan sarāylardan

18 Enīn-i levm  itābı, sadā-yı nefrīni
Otur da  yle biraz dinle, nā-halef cānı!

19 Va r cebheli devlet-serā-yı nāmsum
Yıkıldı gitdi yznden.. u bat-ı menhsum

20 Mezār-ı 'ā'ilem st nde em' adır, efs s
abā-ı ma ere aldı i'āde-i nāms

(R. 1 Terīn-i Sānī 1326–M.14 Kasım 1910)

Mesnevi

Zerā ile Mu'āviye

5.

(f  i lā t n / me f  i l n/ f  i l n)

1 Vak' a men ldur Mu'āviye'den
Bir zamān hākim-i zamāne iken

[46] 2 Kıldı da' vet msāmerāt-ı edeb
Ma adıyla kibār-ı avmini hep.

- 3 O fükāhāt-ı şî' re her birisi
Neş'e-rîz oldular bütün hissi
- 4 İntikāl etdi vaḳ' a-i Şıffîn'e:
Şafḥa-i kerr u ferr-i ḥūnīne.
- 5 Söz uzadı o bahş u vādīde,
Düşdü efkār-ı ḥalka bir 'uḳde!
- 6 Ḥall-ı rāz-ı derūna yol varken
'Uḳde çıḳsın denildi meclisden,
- 7 Rūh-ı Kerrār-ı inciten bir ses,
Mis'ar-ı ḥarbi añdıran o nefes
- 8 Etdi bīdār zehr-i hārıyla
Mekr-i ḥ'ābīdeyi 'ale'l' acele
- 9 Bir kadın vardı Kūfe ehlinden,
Adı Zerḳā, 'Alī'ye meylinden
- 10 Gāh u bīgāh okurdu ercūze;
Berḳler yaḡdırır dururdu bize!
- 11 Murtaẓā'ya diyordu hep o kadın
Yā 'Alī harb o lu' bet-i ḥūnīn
- [47] 12 Zūlfikārında parlayıp duruyor
Hālelerden muzafferiyyeti şor!

13 İřitince Mu‘ āviye bu sōzū
Dōndū bŭrkān-ı pŭr lehībe gözū

(fe i lā tŭn/ fe i lā tŭn/ fe i lā tŭn/ fe i lŭn)

14 -Kadınıñ sōzlerini bir işiten var mı daha?
Varsa kalksın.. -Ben işitdim kulağımda hālā

15 İçlerinden biri de hāfızasından dōkerek
Koydu mesmū‘ unu meydāna bŭtŭn, kalmadı řek.

16 -Haydi tedbīr arayıñ her ne ise bir tedbīr,
Re‘yiñizde biliñiz ki sizi kıldım taħyīr.

17 Meclis efrādı ‘aleyhinde bŭtŭn hŭkm u karar
Verdiler kōrkmayarak, hem ne karar-ı ğaddār!

18 Dediler öldürelim başka vesīle yokdur,
Bir de ‘arz eyleyelim re‘y-i emīre ne diyor.

19 İş alevlendi hŭkŭmdār buña karşı diyecek
Buldu bir sōz: -Olamaz, hŭsn-i tedābīr gerek

[48] 20 Şimdi bī-kes kadını kuvve-i kakhhārımla
Yaķa pençe ederek celb ederim, bir damla

21 Kānı nā-ħaķ yere dōkmek bu boğulmaķ ancak
Şoracak şonra da bizden bunu ‘adl-i muṭlaķ

23 Şimdi ‘afvımla zafer-yāb olabilmek varken
Bir vefākār-ı ‘Alī öldürŭlŭr mŭ, şer‘ en

24 Müttehem olmağa rāzı değilim, çünkü kadın
Celb edilsin bakalım bizlere karşı bir k̄n

25 Besliyor mu onu tedk̄ik edelim müttehid̄en,
Katle fermān olamaz anlamadan dinlemeden...

26 Kūfe vāl̄isine bir nāme yazıldı derken,
İhtiyār eylediler celbi için vec̄-i ḥasen.

27 Rıfk̄ u i' zāz ile Zerkā getirildi oraya
H̄iç fütūr etmeyerek girdi hemān şūrāya

28 Şān-ı ḥātūnu hükümdār gözetip verdi selām,
O da ādāb-ı taḥiyyātını kıldı itmām

29 Sebeb-i celbi hükümdār kadına aḥlatdı
Sīnesinden o girān ğayzını birden atdı!

30 -Söyle Zerkā bakalım vaḳ' a-i Şıff̄in'i düşün
Sen değil miydiñ ' aceb sen o ' Alī'ye düşkün?

[49] 31 Deve üstünde yarıp şafları iḳād-ı cidāl
Ediyorduñ, bu yalan mı? -Ne yalan, doğru bu ḥāl

32 Yok mu bir ' özr u sebep? -Baş kesilince kıyruk
K̄alır ebter. -Bu mu ta' l̄il-i beyānıñ? -Daha çok

33 ' Ādet-i dehri düşün şānı taḥavvüldür hep,
Hüner ancak o belāyāya taḥammüldür hep

34 -Doğru ammā dediğiñ sözleri der-piş eyle,
Ḥātırātında ne varsa düşünüp söyle hele.

35 -Hep unuttum ne yalan söyleyeyim geçti zaman
Ezberiñdeyse o sözler ediver de ityān

36 Belki cem‘ iyyet-i hāṭır bulurum sāyeñde,
Kalmasin sihr-i beyānında ufaḵ bir ‘ uḵde.

37 -Sen demişsiñ ki ‘ Alī şanki sirāc-ı vehhāc
Ya‘ nī etbāḵ-ı semāvāta mu‘ azzām sertāc;

38 Ben de bir cirm-i şerer-ḵadr u şu‘ ā‘ -ı nāḵīz,
Aramızda bu mudur sence ḵıyās u temyīz?

[50] 39 Ḥaydar’ı ḵaḵ, bizi bāṭıl gibi temşīl etdiñ,
Bizi maḡşūş, onu ḵālīş gibi taḵlīl etdiñ,

40 -Ey ḵükümdār hūner icād, ḵolaydır imḵā
Nām-ı ‘ Anḵā mı vefā, yok mu kerem? Vā-esefā!

41 Deḡilim mār-ı mūnaḵḵaş beni billāh ezdiñ
Ḥā’ifim dersem eḡer ḵā’inim elbet ḵā’in

42 Murtaẓā uğruna ḵurbān olayım her sā‘ at,
Beni zannetme şaḵın ḵāfir-i luṭf u ni‘ met.

43 -Añladım şāfvet-i aḵlāḵıñı, artık Zerḵā
Söyle ḵācātıñı ifā edeyim. -Luṭf u seḵā

44 İstemem hem ḵasem etdim ki ‘ Alī’den şoñra
Ḵayd-ı iḵsāna esīr olmayayım ḵiç; şu şıra

45 Makşadıñ katl ise öldür de o tavķ-ı minnet
Gerdenimden çıķa cānım gibi verme mühlet

46 Riķķati cūş u ħurūş etdi emiriñ o zamān
Afv u taķdīrini ķıldı şu zeminde i‘lān:

47 Ħaydar’ıñ mevtine feryād-ı necībiñ bilseñ
Daha ‘ulvī o ħayātında olan meyliñden

(R. 27 Mayıs 1326–M. 9 Haziran 1910)

Mesnevi

[51] Merhūm Ħacı Zihni Efendi Ħakķında

6.

(*fē i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fē i lūn*)

1 Bu ne boşluķ, bu ne fiķdān, bu ne esrār-ı İlāh
Ħāce-i ‘ilm ü edeb göçdü cihāndan eyvāh!

2 Düşdü bir sāye gibi nūr-ı fazīlet ħāke,
Kenz-i maĥfī şıgamaz ħāke deĝil eflāke.

3 Yalıñız ķabri midir ‘āşık-ı pāk-ı cismi,
Yoksa efvāc-ı melā’ik mi şufūf-ı ħaşemi?

4 Yād-ı ħürmetle taşır nāmını cāndan ħattā
Leb-i esrār gibi ķalb-i selīm-i ‘ulemā.

5 Edebiyyāt-ı ‘Arab, fiķh u ħadīş u tefsīr
Rūĥ-ı feyyāzını raĥmetle ederler tebşīr.

6 Eñ büyük şāhid-i ‘irfānı olan āşārı
‘Ömr-i şānīsini iĥyā edecek envārı.

- 7 Dā'imā meyl-i tevāzu' la te'ālī etmek
De'b-i ādābı idi, şānını tebcīl gerek.
- 8 Sırr-ı serbeste gibi şamt-ı 'amīķinde onuñ
Mündemicdi ne ķadar feyz-i suķen rūķ-ı şu 'ūn!
- 9 Fevķ-i ķabrinde güneşdir ezeli fānūsu
Geceler hācib-i maķcūbu olan nāmūsu
- [52] 10 Süpürür ķabrini ibcāl ile dāmān-ı leyāl,
Mevķib-i encüm ederler oña hep neşr-i le'āl!
- 11 Maķv u icād ile perverde olan topraķdan
Fışķıran ma' den-i 'irfān ile ķā'im bu vaţan.
- 12 Yoksa āķcār-ı meķābir gibi nādānlardan
Çıķamaz fikr-i beķā, hiss-i şeref, cevher-i şān,
- 13 Mün' adim olmak için mi bu ķadar ķizmetler,
Munţafī olmak için mi bu ķadar ğayretler?
- 14 Milletiñ ģāce-i 'irfānına lāķayd olmak
Koķa bir ķavmiñ olur maķvına bādī mutlāķ.
- 15 Arķasından bütün el bağladı erbāb-ı şalā
O muşallāda duran ķünkü imām-ı fūzelā
- 16 Minber-i ģūkm-i ķazā varsa muşallādır hep,
Vaż' -ı mebhūtu bütün rūķ-ı mü'eddādır hep?
- 17 Zihn-i vaķār gibi vākf-ı ma' nādır hep,
Āķiret yurdu evet menzil-i 'uķbādır hep!

- 18 Bir sek̄netle omuzlarda gezen t̄abūtu
Şūphesiz cevher-i şehdānesiniñ mebhūtu
- 19 Bir şedef-pāre o t̄abūt ki dūrdānesini
Yine toprak alarak kendini kıldı muğnī
- [53] 20 Öyle bir şāhiķa-i faẓl u kemāli çekecek
Bir haşeb-pāre-i nāçiz değil belki felek!
- 21 Yarılan ķalb gibi ķabri açıldı ne mehīb!
Şıgdı bir ķoşkoca ‘ālem oraya emr-i ‘acīb!
- 22 Gömülen faẓıl-ı mūncīyle o dār-ı vahşet
Kesb-i ūnsiyyet edip buldu maķām-ı rıf‘ at,
- 23 Nefahāt-ı seheriñ verdiği enfās-ı hayāt
Ser-i ķabriñden o zātıñ alacaķ rūḥ-ı necāt.
- 24 Munṭavī zerre-i ḥākinde cihānıñ ‘ademi,
Mūncelī ķurb u civārında vücūduñ kıdemi.
- 25 Çeşm-i diķķat gibi biñlerce şikāf- ı hayret
‘Adem-ābāda baķarlar da alırlar ‘ibret.
- 26 Nerede bizde o diķķat o başıret heyhāt,
Ne te‘āmī bilemem yoksa mu‘ammā mı hayāt!
- 27 Fikr-i muzmer gibi ķabrinde yatan zāta bütün
Ağlasın maḥfel-i āķlām u maḥābir her gün.

- 28 Var mı bilmem   acaba  atına   r n  imdi
Bir tutar eldi edebde fa at elden gitdi.

(*mef   l / f  i l  t n/ mef   l / f  i l  t n*)

- 29 G zya lar mla yazd m *tarihini m cevher*²¹⁸

[54]   hn  Efendi buldu va det-ser -y  va lı
(R. 1   n -    n  1329 M. 14 Ocak 1913)

Gazel

Mez r Ta ı Ya  d M ncemid G zya ı

4.

(*mef   l / f  i l  t / me f  i l / f  i l n*)

- 1 End  eler, d   nceler, e  - b-  m nfecir
Mu ber,  am t  ehreli bir ta da gizlidir!
- 2   yret, o r z-  m phem  a ma.. neticesi
  yret  ıkar, fa at bunu kim var ki m ftekir!
- 3 R  -i rev n  a dır yor kitle-i be er,
Bir   yme-i mun av  ise bir   yme-i m nte ir.
- 4 Milletlerin    y t  demek ink l plar,
Ma berlerin    y t  da ferd ya muntaz r..
- 5 L  ayd olan teh c m-i fery da ta  gibi,
Elbet  onunda g sterecek va   -  m nkesir
- 6 Bir damla girye inci  adar  adr u   ymeti
    z ise de il y   u ta  paslı bir demir!

²¹⁸ Divan  iirinde, ebced hesabına g re yalnız noktal  harfleri say ld  ında s z konusu olayın tarihini g steren bir  e it tarih d   rme y ntemi.  iirin son dizesindeki noktal  harflerin sayısal de eri Hacı   hn  Efendi'nin vefat y lı olan Hicri 1332'ye tekab l etmektedir.

7 Yok, yok o bir derîçe-i çeşmân-ı giryepuş
Mübki nigâhı zulmet-i maķberle müstetir!

8 Bir gün boşansa derdini taşlar, o sîneler,
[55] Tûfânların sükûnunu tehyice muķtedir.

9 Âti o perde perde serâ'ir, o tayflar
Bir haţve-i şamût ile seyrinde müstemir!

10 Şebpereler de nâle-i şebgîre gâh gâh
Bir erganûn sadâsı kıtar tavrı pek ağır

11 Hep sidre-pâye olmağa bilmem nedir heves,
Reybü'l-menûn o garrâ sütûnlarla çarpışır!

12 Dârât u ihtîşâmını zerrin kıbâb-ı dehr
Bir seng-i ser-nigûn ile birlikde paylaşır!

13 Tarrâķalar, o ra' d-ı kazâlar zamân, zamân
Ser şâhiķ-i kemâle düşen fikr-i münteķir!

14 Biñlerce taķt-ı salţanatın kanlı pençesi
Delmekle seng-pâre-i nâķizi müfteķir!

(R. 29 Mayıs 1327–M. 11 Haziran 1911)

[56]

Muhammes

2.

(mef ū lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe ū lün)

1 Taķbîl edelim dâmen-i müstaķbeli her bâr,
Nâzân u ħırâmân oluyor devr-i nigeħdâr,
Hep yâr-ı vefâķâr olamaz gerdiş-i hemvâr
Ca' lî görünür gâh o dildâr-ı füsünkâr!
Gerdüne-i gerdüne ķurulmuş ne de seyyâr!

2 Keşf eyleyemez zerre-i ğaybiyyeyi insân

‘Acz ile beşer zannediyor ki bunu âsân!

Pek havşala-sûz u emel-efrûz bu iz‘ân;

İm‘ân-ı nazar gerçi sirâc-ı reh-i ‘irfân,

Âzâde-i lağziş olamaz hâşılı vicdân,

3 Her jâle-i gül hûn-ı dil-i bülbül-i bîdil,

Bir kanlı temâşâ bu şafağzâr-ı meşâğil!

Âbisten-i şebden doğuyor gökde meşâ‘ il,

Her meş‘ ale bir kevkeb-i sa‘d olsa da âfil,

Bâlâ ile zîriñ şoñu bir menzîl-i sâfil!

[57] 4 Nice olamaz maḥv u ‘adem cālib-i dehşet,

İşbât ile icād verir fikrime ḥayret!

Kimdir ‘acabâ dehrde vāreste-i āfet?

Her millet ü devlet geçirir devre-i fetret.

Bir şaḥne-i ümmîd-i cedelgâh-ı ma‘îşet!

5 Müstaḳbele pūyân oluyor ‘ömr-i cihāniyân,

Emvâc-ı ḥurūşân gibi kükrer küpürür ân;

Bir sâḥil-i ārām arıyor durmayarak cân,

Çalkınmada tūfânlar içinde bütün ebdân,

Keştî be-kenâr olmağa yok elde bir imkân!

6 Bilmem ki neden pîr ü civân mest-i taḥayyür,

Elden ele gezmekde bütün cām-ı te‘eşşür!

Peymâne-i peymân-şiken olmuş da taḥassür,

Eşk-i ḡam u ḥicrân ediyor āh-ı taḥaccür;

Hep seng-i meḳābir buña bürhân-ı tefekkür!

- 7 Mağrūr oluyor cāme-i rütbeyle esāfil,
 Bilmez ki çeker dāmenini dest-i merāhil!
 [58] Tābūt-süvār olmak için mi bu meşāgil?
 Bîñ dāhiye düşunda gezer kisve-i muḳbil,
 Gūyā ki emellerle dolu maḳbere her dil!
 (R. 18 Şubat 1323–M. 2 Mart 1907)

Muhammes

Vicdān

3.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

- 1 Tecellizār-ı envār-ı ḥaḳīḳatsiñ sen ey vicdān,
 Tulū‘-ı fecr-i şādıḳdan nişāndır sendeki im‘ān!
 Cebīn-i tābdārıñ ‘arş-ı ma‘nā-yı suḥen-sencān,
 Ḥaremḡāhıñ ḥarīmullāh olan bir ḳalb-i feyz-efşān,
 Yed-i ḳudretle te‘yidāta mazḥar verdiḡiñ fermān!
- 2 Şerefsāz-ı mekān olmuş mekīn-i ādemiyyetsiñ,
 Mu‘azzam bir emānetḡāh-ı nāmūs u ḥamiyyetsiñ,
 Büyüklükden ‘ibāret bir cihān-ı ‘adl u hikmetsiñ,
 Sükūt etdikçe söz söyleyen lisān-ı ḥākimiyetsiñ,
 Te‘ālī eyleyen ma‘nā gibi rūḥ-ı başiretsiñ.
- [59] 3 Ḥükümrānsiñ gönüllerde, nedīmiñ zıll-ı Raḥmān’dır,
 Teveccühḡāh-ı ḳalbiñ Ka‘betü’l-eşvāḳ-ı her cāndır!
 Yorulmak bilmeyen fikriñ semā-pervāz-ı ‘irfāndır,
 Seniñ ārām-ı cānıñ hemnişiñ-i rūḥ-ı pinhāndır,
 Ḥarīmiñden geçen ḥisler mesāvīden girizāndır.
- 4 Fürüg-ı ‘adl u dādıñ māhtāb-ı ‘ālem-ārādır,
 Ḥayāl-ı leyl-i rengiñ sāye-i efkār u ārādır;

Ḥafāgāh-ı derūnuñ bir tecellizār-ı ma‘ nādır;
 Naẓargāhıñ ḥıred-sūz-ı Kelīmullāh u ‘İsā’dır;
 Lisān-ı sermediyyet gūşuña gūyā ki gūyādır!

- 5 Bütün ilhām-ı ḳalbiñden çıkar ma‘ nā-yı ḳudsiyyet,
 Sünūḫātıñladır göñlümdeki envār-ı şāfiyyet,
 Eğer olmazsa ilhāmıñ ne mümkün keşf-i māhiyyet!
 Seni i‘lā içindir bendeki şehbāl-ı ḥürriyet!
 Değilsin zıll-ı zā’il çünkü sāyende beḳā-peyvest!

[60]

- 6 Ne ma‘ nā lar çıkarsa lafz-ı ḥürriyyetle hikmetden
 Seniñ tefsīr-i şānıñdır vurursuñ dem ḥaḳıḳatden,
 Hilāl-i mecd ü iḳbālīñ fūrūzān seyf-i şaṭvetden,
 Kevākib sāf-ı ḥarbiñdir, mu‘ āllāsıñ ḥamāsetden;
 Ḥudā şāhid muḥammer tıynetīñ ḥūn-ı şehādetden!

- 7 Seniñ fermānber-i ḥükmüñ olan devletleriñ ḥālī,
 Saña münḳād olan milletleriñ her necm-i iḳbālī
 Eder taḳbīl her dem āsumān-ı izz u iclālī,
 Güneşle bir tutarsıñ zerre-i nāḳizi besbelli,
 Girībān-ḳāk-ı ḥüsnüñdür hilālīñ şanlı timsālī!
- 8 Yıkılmaz burc u bārūsuñ yed-i ezmān ile aşlā,
 Zamān ḳuvvet bulur ḥükmüñle ḥattā cān bulur mevtā!
 Ḥayāt-ı mülk ü milletsıñ seniñdir devr-i istilā
 Durursuñ ḳalb-i milletde seririñ ‘arş-ı müsteşnā!
 Seni tebcīl edenler de mübeccel, muḥteşem ḥaḳḳā.

- 9 Hümā-yı lā-mekān-pervāz rūḫuñdan kināyetdir,
 Bütün ṭayy-ı makāmı seyr ü vaḥdetzār-ı ḳudretidir.

Faḫaṭ *innī enallāh* ʾīn²¹⁹ yanında mest-i ḫayretidir!

Ḥavārīḳsan ʿibāret bir cihān olmaḳ ne devletdir!

Evet, vicdān nazargāh-ı cenāb-ı Rabb-i ʿizzetdir

(R. 4 Eylül 1325–M. 16 Eylül 1909)

Mesnevi

[61]

Toprak

7.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

1 Ey serīr-i güher-efzā-yı cihān-ı tekrīm;

Ey vücūd-ı ʿademe merkez olan saḥḥ-ı remīm.

2 Saña toprak diyemem şadr-ı ʿavālimsiñ sen,

Nüşa-i ḫılḳate bir cild-i mekārimsiñ sen.

3 Cān u sır ʿāleminiñ ʿarş-ı mehībi sensiñ,

Şühedā ḳanlarını cezb ederek rüşensin!

4 Berḳ-i ḫūnīn-i ḫamāset saña her dem ḳurbān,

O ḳak-ā-ḳak-ı süyüfuñ şereri sende nihān.

5 Edilen maʿrekeler şevḳ-i ḡubārīñdandır.

Dökülen ḳanlar ise şuʿle-i dīdārīñdandır

6 Sende meknūz bütün efser ü taḥt u ḳışver,

Nice maʿmūreleriñ zıllı buṭunuñda gezer?

²¹⁹ Beyitte bir kısmı alıntılan ayetin meali şu şekildedir: Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: “Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.” Kasas 28/30.

7 Nice māzīleri enķāzı ile gömdüñ sen,
Her şikāfıñla da müstaķbele açdıñ revzen!

8 Üzeriñde sürünen dāmen-i kibr ü naķvet
Saña cārüb-ı mezellet gibi ‘ādī elbet.

9 Ferş-i hilķat mi ‘acep naķş-ı ħakīkat mi nesīñ,
Yoksa bir maķber-i iĥyā-yı ma‘ išet mi nesīñ?

[62] 10 İnķılābāt seniñ ħalbiñ içinde medfūn
Belki ħ‘abīde mesāmıñda şu ‘ūnāt-ı ħurūn

11 Medeniyyet denilen fecr-i dīl-ārām-ı ümem
Görünür ħehre-i pākiñde ‘ayānen her dem

12 Ĥurdebīnāne birer göz o seniñ raĥneleriñ,
Bir siyāsetgeh-i vicdān-ı beşer şahneleriñ

13 Mahv u icād ile perverde olan tıynetsiñ,
Cevher-i pāk-hüviyyet sebep-i fıtratsiñ.

14 Felekīler bile ‘ulviyyetiniñ müştāķı,
Parlayan kevkebeler gözleriniñ āhdāķı!

15 Müncelī ħīn-i cebīniñde serencām-ı ümīd!
Münhedim maķbereler şanki birer tāk-ı medīd!

16 ‘Aķabātuñda mūkāfāt u mücāzāt nihān
Ebedī uykuda gūyā o cihān-ı sekrān!

17 Zindesiñ, zindeġi-i ādem u ħayvān sensiñ,
Mürdegāniñ yüzünü güldürecek cān sensiñ.

18 Āhlar sîne-i leyliñde qalır hîç-â-hîç,
Şanki bir zûlmet-i dehşet-fiken-i pîç-â-pîç.

19 O zekâlar, o dehâlar saña hep cân atıyor,
Cân be-leb beste-dehenler başucuñda yatıyor.

(R. 7 Temmuz 1325–M. 20 Temmuz 1909)

Çapraz Diziliş (Rimes Croisées)

[63] Kemân u Tanbūr

1.

(fê i lâ tûn/ me fâ i lûn/ fê i lûn)

1 Mûsikî bir lisân-ı rûhânî,
Başka türlü beyân-ı râz olmaz.
Mûsikî tercümân-ı vicdânî,
Böyle ma' nâlî ihtizâz olmaz.

2 Her telinden kemân u tanbûruñ
Rûh-perver neş' eler perrân! ²²⁰
Bir cüdâ yâr qalb-i mehcûruñ
Nağme-i cân-güdâzıdır o figân!

3 Çırpınır tellerinde kuş gibi cân
Neyleyim ki şikeste perr-i ümîd
Reg-i cânım o ra' şe-i elhân
Şanki titrer sükûṭ eder nâhid!

4 Çekilen târ-ı âh-ı memdûdu
Añlaşılmaz lisân-ı şekvâsı!

[64] Sînesi cevî-i 'aşk-ı Ma' bûd'u
O da bilmez ne türlü sevdâsı!

²²⁰ Bu dizide vezin aksamaktadır.

5 Her gönül bir kemân veyâ tanbûr,
Yükselir perde perde hissiyyât!
Darabâtıyla mı gönülde huzûr?
Bence mızrâblar hadeng-i hayât!

6 Neş'e taḥṣîlî her tanîninden
Ġamla ünsiyyete birer âlet!
Gözyaşıyla aḳar şafâ, şîven
Belki ḳa' r-i 'ademde var râḫat.

7 Her telinden çıkan nesîm-i heves
Şanki feryâd-ı nâ-be-mevsimdir!
Ses deĝil o tehâcümât-ı nefes
Ḳırılan tel dil-i mezâḫimdir

(R. 9 Nisan 1329–M. 22 Nisan 1913)

Mesnevi

[65] Şerḫü's-Şudûr Fî Naĝmeti't-Tanbûr

8.

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

- 1 Naĝme-i tanbûrdur bir tercümân-ı râz-ı 'aşḳ,
Şâriḫ-i esrâr-ı dildir ol nevâ-yı sâz-ı 'aşḳ.
- 2 Her enîni ḳalb-i 'âşîḳdan kinâyetdir müdâm.
Vecd u istigrâḳa 'â'id bir beyân yâ bir maḳâm.
- 3 Öyle nâlân öyle ṭannân sâzdır tanbûr ki
Her telinde nâle-i hicrânı müdgâm, müşteḳî!
- 4 Sûz-ı dilden dem-zen ol ey 'âşîḳ-ı lâhût sen
Bilmiş ol sîneñ gibi sînem de bir beytü'l-ḫazen,

- 5 Sîne-i şâfiîndakî her tel birer âh-ı medîd,
Şi‘ rimiñ vezniyle âhengi teliñden müstefîd.
- 6 Senle ben bir yâr-ı hemvârız nevâ-yı ‘aşkda.
Farķımız yok kıl ķadar belki edâ-yı ‘aşkda
- 7 İftirāk-ı yârdan şekvâ edince böyle sen
İhtirāk-ı ihtirâmdan nâlezen olmam mı ben?
- 8 Her teliñ bir şehper-i Cibrîl’i tasvîr eyliyor,
Şerhini ağıyâra şorma yâriñe bir gel de şor.
- 9 ‘Âlem-i lâhût ile vardır seniñ bir nisbetiñ,
Yükselen evc-i maķâmıñ perde-i ‘ulvîyyetiñ.
- [66] 10 Seyr-i lâhût ile ey râz-âşinâ-yı pür-nevâ,
Ķalbimiñ her dâĝ-ı âteş-bârı revzenler saña.
- 11 Doğrusu (mes‘ üd) suñ ²²¹ ey sâz-ı bî-mişl ü [bî]-‘adîl
Dem-be-dem demsâziñ olduķça nidâ-yı yâ Cemîl
- 12 Bî-müdânîsin bugün ey necl-i dâhî bî-gümân
Nağme-i tanbûruña bir bestekâr olsun zamân
(R. 1 Ķanûn-i Evvel 1337–M. 1 Aralık 1911)

Gazel

Hâmid’e Nażîre

5.

(*me fâ i lûn/ fe i lâ tûn/ me fâ i lûn/ fe i lûn*)

- 1 Ħamiyyetiyle tefâhûr-sezâdır insâna
Biraz da şor baķalım ol su’âli vicdâna.

²²¹ “ Bu şiir Tanburî Cemil Beg merhumun mahdumu Mesud Cemil Beg için yazılmıştır.” (Şairin dipnotu)

- 2 Lisānla va‘z u naşihat cihānda āşandır,
Güzide hūyları ‘arz eyle ehl-i ‘irfāna.
- 3 Deķā’ik-i sühanı şorma ehl-i taķlīde
Kelām-ı ādemi beñzetme nuķ-ı hayvāna!
- 4 Fezā’il-i edebiyye meziyyet-i ādem,
[67] Edibe lāyık olan söz gerek edibāne.
- 5 Tezeyyünāt ile herkes olur mu āl-i ‘abā?
O köhne cāmede maḥfī vücūd-ı yekdāne!
- 6 Tūrāb māye-i cevher-nümā-yı ādemdir
Ḥazīneler gömülür āh künc-i virāne!
- 7 Tūrāb kol kanat açmaķda rūḥa her laḥza,
Ne nām vermeli bilmem o māder-i cāna!
- 8 Tūrāba nefret eden kimse münkir-i ezdād,
Ṭulū‘ a ķarşı ğurūbu gözet garībāne.
- 9 Ne dil-firīb oluyor şūret-i ḥudūş-ı zamān
Cihānda vech-i beķā seyr-i şān-ı ferzāne.
- 10 ‘Amīķ-i fikre dalanlar da ḥayret etmekde,
Neticesi çıkıyor ḥayretiñ de ‘irfāna!
- 11 Zamān aķar bizi de kendine ķılar peyrev,
Sefīneler gibi dalmaķda dehr-i ‘ummāna!
- 12 Ḥayāl u ḥ‘āba mümāşil ḥayāt-ı fāniye hep
Serābı āb şananlar şebih-i āṭşāne!

13 Cihān-ı lemyezeliñ bir memerridir dünyā
Gelen gider ebediyyet-nümā-yı Raḥmān'a

[68] 14 Ümīd ile dolu bir āb u dānedir enfās
Cihānda ḥālimiz olmuş nazīr-i miḥmāne!

15 Eşerde zāhir olan bir mü'ezzir elbette
Bedī' alar mı 'aceb yoksa biz mi bīgāne?

16 'İbāda lāyık olan, Ḥaḳḳ'a ser-fürū etmek
Muḥabbetiñ eşeri inḳıyād-ı cānāne
(R. 1 Teşrīn-i Evvel 1324 – M. 14 Ekim 1908)

Gazel

Ḥazān

6.

(*mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn*)

1 Yapraklarıñ ḥazānda sükūtu ḥazīn olur
Berg-i ḥazān-zede o zamān nev-zemīn olur.

2 Bir nevḥādır şadā-yı sükūtu varaklarıñ,
Üftādegāna böyle mi devrān mehīn olur

3 'Üryān u lertzān olan eşcār-ı bāğ u rāg
Ḳalb-i raḳīḳe bā' iş-i āh u enīn olur.

4 Bilmem nedir bu cāzibe-i 'arz ḳuvveti
Hep sīnesinde rūḥ-ı 'anāşır mekīn olur!

5 Bir nāle-i taḥassüre her lāne bir makām
Mātem ḳanıyla reng-i şafaḳ hem-cebīn olur!

[69] 6 Hey hey şadāsı münkalib-i āh u vāhdır
Semt-i çemen menāzır-ı firkāt-güzīn olur

7 Çağlar güzeşte ‘ömrüne halkıñ o cūybār
Devr-i revān uşūlleri pek dīl-nişīn olur

8 Bir hāl-i ihtizārı alır nefsi-i kā’ināt
Gūyā teneffūsü nefes-i vāpesīn olur.

9 Dehriñ bu germ u serdini işbāt eder fuşūl
Şayf u şitā hazān u bahāra qarīn olur.

(R. 4 Eylül 1324–M. 17 Eylül 1908)

Muhammes

Kış

4.

(*mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fe ū lūn*)

1 Seylābe-i hicrān aķıyor semt-i çemenden,
Dağlar, dereler, meşcereler, hātīf-i şīven!
Nerde o  arāvet, o güzel lāle vū süsen!
Hep āh ile meskūn o güzel sāha-i gülşen,
 albim gibidir beyt-i hazen, vādī-i Eymen!

2 Bir ‘unşur-ı meflūc gibi mevce-i eb ar,
Gūyā ki teşādūm ediyor ‘ālem-i gām-h ar!

[70] Ta‘ mīķına gitsem bilirim ‘ayn-ı  atar var,
Eyyām-ı hayātım gibi aķdıķça o her bār,
Ben eşk dem-ā-dem cereyān eylerim īsār.

3  ır ıplaķ olan meşcereler ma şer-i eşbāh,
Gūyā başucunda geziyor  abız-ı ervāh!
Düşündaki  arlar kefen-i meşhed-i elvāh,

Bir şarşar-ı bih-efgeni kalmış o da şayyāh
Ecrāmı yağan şā'ikālar kabrine mişbāh!

- 4 Titrer dökülür bir sürü evrāk şu hāke,
Hep böyle midir dest-i ğamīñ vurduğı fiske?
Sermā-yı serāsīmede düşmüş reh-i şekke!
Bilmem bu ne şavlet, bu ne şiddet, bu ne öfke?
Bir şevk-i girīzān sebep olduysa bu merge.

(R. 15 Teşrīn-i Sānī 1325–M. 28 Kasım 1909)

Müseddes

[71]

Bahār

6.

(*me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün*)

- 1 Bahārdır, kenār-ı cūybār neşve-bārdır,
Şırıl şırıl akan şular hayāt-ı bī-ķarārdır;
Kanatlanıp uçar gibi hevā şafā-nişārdır!
Demīde goncalar birer dehān-ı 'işvekārdır,
Bütün şükūfelerde ibtisām āşikārdır,
Şemīm-i hūldzārdan nişān veren bahardır.
- 2 Zemīne reng u bū yağar, uçar semāya hūsn ü ān,
Harem-serāy-ı āsumānla yek-cemāl hākdān,
Bedī'alarla her çiçek nazīr-i hūr-peykerān,
Nigār-ı cān-şikār alır kenār-ı bāğ u gülsitān,
Tabī'atıñ mehāsini güneş gibi olur 'ayān,
Nesīm-i hānde perde-ber-perī-i dil-fikārdır!
- 3 Selām u iltifāt eden ağaçlara nazar dalar,
O deşt ü kūhsārlar cenāh-ı i' tilā açar,
Yığın yığın şehābeler etek etek güher şaçar,
Ketībe-i hūbūrdan buhūra bir melek kaçar,

[72]

O şîr-ẖâr yavrular meler, çoban kaval çalar,
Zemîn güler, semâ güler, bahâr handezârdır!

4 Deñizde mest-i cilve-ger, ferîşte-çehre bir gelin,
Kenâresi hıyât-ı şu‘ ledir, edâsı nev-zemîñ
Şamîm-i rûhdan kıpar terâneler hâzîn hâzîn
Neşîde-ẖân-ı vaşl olur, o mevceler derin derin,
Hırâm ı şîveler eder bihâr u bedr-i nâzenîn,
Ne bahırdır, ne bedrdır, liķâ-yı şevķ-i yârdır!

5 Nigâh-ı intibâh açar nücûm-ı rû be-hâk olur;
O ‘arş-pâye secdeler birer cebîn-i pâk olur,
Çemen-nevâz jâleler de çeşm-i giryenâk olur
Sehâb-pâreler liķâ-yı Hâķ’la çâk çâk olur!
Ne şevķdir, ne ‘aşķdır, güneş baķar helâk olur,
Gurûb levhası şebîh-i ân-ı ihtizârdır

6 Nihâl-i gülde şâm şakır öter tıyûr ser-te-ser,
Tarâb-serâ-yı lem-yezel o vecde belki ğıbtaver!
[73] Hezâr hutbeler okur, benefşeler boyun bûker
Hitâb-ı hâtifiyle lerzenâk olur da berg u ber
Lisân-ı hâl ile şabâ olur şu yolda nağme-ger:
Bütün varâķ birer kitâb-ı şun‘ -ı Kırdigâr’dır

(R. 13 Nîsân 1326–M. 26 Nisan 1910)

Mesnevi

Tenezzüh Hâtırâsı

9.

(fê i lâ tûn/ fê i lâ tûn/ fê i lâ tûn/ fê i lûn)

1 Eyledîñ ‘azm-i sefer Gökşu’ya, Kıyudere’ye
O nezihâne tenezzüh ne şamîmî ğâye!

2 Ser-te-ser şevk ü şetâret yüzüyor yüzlerde,
Zehreler rakşa gelir böyle güzel yerlerde,

3 K ol  anat   mada g y  ki b t n me cereler,
 anki esr r n  G k u bize if   eyler!

4 H let-i n z u niy z  dereler, me cereler,
A lat r a layamaz  h nedir  acz-i be er!

5 Hele da lar o va  r ne ed s yla b t n
 il at n s rr n  takr r ediyor da her g n

[74] 6 Yine ins n o  ired-s z e eri a lam yor,
 yle mu l k eseri   er ini gir g  l me  or!

7 Her  araf yemye il olmu  ne sem v  tim  l,
 anki toprak yere inmi  g  e be zer fi'l-h  l!

8 M nelenmi  o   eklerle b t n r y-  zemi  
B yle bir fer e eder belki  ased  ar -  ber  

9  sum n  ubbesini   a   a  al  y ld z  var.
  kd n  da bu mevsimde birer y ld z  var.

10 B lb l     ve-i g  t r  na  l vecd- ver?
C    -  r  una  umm n bile  ayretler eder!

11 Ufac k s nesi g y   ocaman bir   lem
Onu ta v rde erb b-  su en l  l, ebkem.

12 Bir taraftan vatanıñ sevgili evlâdı²²² hele
Hemdem oldu babadan sevgili üstâdıyla.

13 Yok tekellüfle taşanu^c ne şamīmī bir ân!
Hepsi güller gibi pür-ḥande, nezāhet-efşân

14 Kimi şādān, kimi raḡşān, kimi hey hey-efşân,
Böyle hey heylere Allāh bilir cān ḡurbāñ,

[75] 15 Bī-tekellüf hepimiz yerlere serpildik ki,
Denilir böyle tevāzū^c lara elbet ḡākī,

16 Ḳuzular, dolmalarıñ ḡālīni hīḡ şorma baña,
Mi^c deler ḡaḡḡını aldı, hele helvā şoñra

17 Tatlı şoḡbetler ile kesb-i ḡalāvet etdi,
Ḳahveler cümlemizi doḡrusu sermest etdi..

18 Bu günüñ yādını ḡalbimde taşırısam çok mu?
Severim rūḡumu dersem buña ḡaḡḡım yok mu?

(R. 19 Mayıs 1341 Gökşu –M. 19 Mayıs 1925)

Gazel

Levh-i Ḳazā

7.

(fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn)

1 Añlaşılmaz ne ḡadar varsa mu^c ammā-yı ḡazā
Lāl eder ādemi efḡār-ı süveydā-yı ḡazā

²²² “İstanbul Erkek Muallim Mektebi ve Tatbikat Talebesi” (Şairin dipnotu)

- 2 Dîdeler revzen-i kâşâne-i fikr-i cevval,
Mün' atıfdır oraya sâye-i Cevzâ-yı kazâ!
- 3 Cebheler şanki birer levh-i şu'ün-ı meknûn,
Ne çizirse çiziyor dest-i mu' allâ-yı kazâ.
- [76] 4 Bütün ebnâ-yı beşer ser be-hevâ-yı hayret,
Berçler yağdırır efkâra habâ-yı kazâ!
- 5 Gülüyor felsefe-i sefsefe-perdâzâne,
Ağlıyor hem mütebahhirlere deryâ-yı kazâ
- 6 İktihâm-ı haşarı 'azm ile hâtırdan sil
Soñra ol tâlib-i dürdâne-i yektâ-yı kazâ
- 7 Necm-i iqbâli siyehdir dil-i rûşen-güheriñ
Ne ğarâ'ib doğurur leyle-i hublâ-yı kazâ!
- 8 Saña şandûka-i maķber gibidir ķalb-i ķāķim
Anda meknûz defâ'in gibi ma' nâ-yı kazâ
- 9 Müteķavvil denilen ķāl ise zāten ma' dūm,
Anı māzî ķılıyor zıll-ı müsemma-yı kazâ.
- 10 Girmeyen 'ālem-i ezdāda cūdā-ķikmetdir
Bildirir selb ile icāb-ı kazāyā-yı kazâ.
- 11 Vech-i telmīķ-i melīķi feleķiñ şafha-i şî' r,
Bir güzel ta' miyedir naķra-i 'amyā-yı kazâ.
- 12 Ŧab' -ı şā' irde gezer kevķeb-i bīķr-i mażmūn,
'Arş-ı ma' nāsı da şî' riñ ser-i dānā-yı kazâ.

13 Görmeli kalbdeki nāy-ı nevā-yı manşūr'u,
Nefha-i şūr ile hemdem fem-i fehvā-yı kazā.

[77] 14 Mihr ü meh dide-i Haḳ-bîn-i tecellîdir hep,
Kūhlar şahid-i didār-ı mücellā-yı kazā!

15 Öyle bir şehper-i bālā revîşîñ ḥākinden
Bang-ı *vescūd*..²²³ çıkarır āyet-i kübrā-yı kazā!

16 Beni müstaḡraḳ eden leyl-i ketūmuñ ḥālî,
Söyletir kalbimi gūyā o ḥafāyā-yı kazā.

17 Girmeyen şem‘ -i şeb-ārā gibi bezm-i ‘aşḳa
Olamaz kendine pervāne Süreyyā-yı kazā

18 Kurtuluş yok mey-i ḡaflet ile derd-i serden
Başḳa bir zevḳ verir neşve-i uḫrā-yı kazā.

19 Nāledir ḳahḳahası ‘ālem-i cūşā cūşūñ,
Dem-be-dem zehr ile memlū mey-i minā-yı kazā.

20 Fışḳırıp āb-ı safā şahre-i şammālardan
Bize nūş etdiriyor girye-i şahbā-yı kazā!

21 Bir derin fīkr-i ḥaḳīḳat var ise maḳberdir
Bir ledün sīnesidir şadr-ı güher-zā-yı kazā

22 Zıll-ı müstaḳbele bir rūḥ-ı mücessem maḳber,
Cānlanır ḳa‘ r-ı beyānında Mesīḥā-yı kazā.

²²³ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “ Hayır, (Ebû Cehil’in yolu sapıktır) sakın onu dinleme, **secdene**(namazına) **devam et** de Rabb’inin rahmetine yaklaş.” Alak 96/19.

23 Āhlar sāye-i servinde olur hîç-â-hîç,
Yaşıyor fikri güneşler gibi imâ-yı kazâ!

[78] 24 Bir ceḥennem taşı mı yoksa o seng-i dil-sûz
Āh yakdı beni fehmi mü 'eddâ-yı kazâ.

25 Melekü'l-mevt bile sîne-şikâf-ı esrâr
Añla artık ne ĥired-sûz ma' nâ-yı kazâ!

(R. 14 Mayıs 1325—M. 27 Mayıs 1909)

Murabba

İlhām-ı Kur'ân

2.

(*me fâ i lün/ fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün*)

1 Edib-i mu' cize-günüñ ḥaḳîkatı Kur'ân,
Kitâb-ı 'ilm-i ledün şâhid-i semâ-yı beyân.
Muḥammed'in edebinden 'ayân olur Furḳân,
O zât-ı pāk ile ḳa'im 'avâlim-i pinhân.

2 Verir ḥaber bütün âsâr-ı sermediyyetden,
Ne cezbelere getirir ḳalbe ḥavf u ḥaşyetden!
Meşâma nefḥa verir gâh bûy-ı cennetden,
Dalar beḳâyâ gönül gâh şevḳ-i vuşlatdan!

3 Ne cılvezâr-ı me' ânî o âsumân-ı kelâm,
Ne yolda mu' cize yâ Rabb o meḥbîṭ-ı ilhâm

[79] Benim de 'âleme 'aczim eder şunu ifhâm:
Ḥudâ-pesend ne varsa birer cihân-ı ġarâm!

4 Sukût içinde beyânlar kelâm-ı nefsidir,
Tecelliyât-ı Ḥudâ sâniḥât-ı hissîdir.
Gönülde olmada ḥisler beyân da mensîdir,
Serâ'irim bugün olmazsa da yarın zâhir.

- 5 Hıred-güdâz-ı ‘avâlim o râzdânımdır
 O râzdan ki benim rûh-ı pür-beyânımdır.
 Evet o rûh-ı beyânım harîm-i cânımdır,
 Lisân-ı mu‘cizi añla dehâ-resânımdır.

(R. 21 Mayıs 1325–M. 26 Mayıs 1909)

Gazel

Fikret’e Nazîre

8.

(mef û lü/ fâ i lâ tü/me fâ î lü/ fâ i lün)

- 1 Bir hâle isterim ki hilâl anlaşılmasın
 Bir leyl isterim ki zılâl anlaşılmasın
- [80] 2 Maḥviyyetiyle kesb-i te‘âlî edenleriñ
 Maḥż-ı kemâli ‘ayn-ı zevâl anlaşılmasın
- 3 Her dâğ-ı âteşini semâniñ nücûmudur!
 Bir ‘aşk var mıdır ki melâl anlaşılmasın?
- 4 Güller bahâr ḥandeleri jâleler sirişk,
 Ezdâd-ı imtizâcı muḥâl anlaşılmasın
- 5 Sihr-i beyân içinde bahârıñ şehirleri,
 Efkâr-ı şâ‘irâne, ḥayâl anlaşılmasın.
- 6 Bir nâz-ı dil-şikâr ile seyrân eden şehâb
 Perrân olan perî-i vişâl anlaşılmasın.
- 7 Gîsûlarıyla râzımı setr eyliyor o şûḥ
 Ol âyet-i ḥicâb su’âl anlaşılmasın.
- 8 Bir muḥtezir nigâh ile baksam da rûyuna
 Ben isterim serâ’ir-i bâl anlaşılmasın.

9 Şıhhat ‘amîki leyle-i sevdâ be-düşumuñ
 Qalb-i şegaf-zede leb-i lâl añlaşılmasın

10 Lâhût-pāye ‘âlem-i ervâha beñzeyen
 Bir nükte isterim ki melâl añlaşılmasın!

(R. 17 Mayıs 1325–M. 26 Mayıs 1909)

Mesnevi

[81]

Merhûm ‘Avnî Beg

10.

(*mef ū lû/ fâ i lâ tû/me fâ i lû/ fâ i lûn*)

1 Bir kâ’inât-ı şî‘r idi ‘Avnî zamânınıñ,
 Levh-i bülendi ‘arş-ı İlâhî beyânınıñ .

2 ‘Avnî Beg’iñ tecessümü bir ‘aşr-ı pür-şu’ün
 Âbisten-i şu’ün idi ‘Avnî-i leyl-gün!

3 Güyâ ki ‘aşk-ı şâfide bir, ebr-i giryedâr.
 Deryâ-dil-i zamân idi ‘Avnî-i zâr zâr.

4 İnler dururdu nây-ı nevâ-sâz hâmesi,
 Terkîş ederdi ehl-i maķâmâtı nağmesi

5 Güyâ leyâl-i baht-ı siyâhıyla kisve-püş,
 Zıll-ı hayât-ı olmuş idi hep kefen be-düş.

6 ‘Ömrüñ libâs-ı mâtemini ölmeden giyen
 ‘Avnî derim ki câmesi hûnîn olan kefen.

7 Qan yutduğı zamânları şorsañ şafaqlara
 Bîzâr olup leyâle döner hem de kapkara!

8 Ol şâ' iriñ hayâtı güzâr etdi pek acı
Çekmez ölüm bile o kadar bār-ı müz' ici!

9 Bālā-neverd-i 'ālem-i hürriyyet-i hayāl,
[82] Fikr ü hayālî şehper-i cevval-i zî-kemāl,

10 Eslāfda nazîrini ben görmedim de, sen
Gördünse söyle doğrusunu söyle şimdiden.

11 Dīvānı elde, kendisi ebedî cüdā ise
Meşhūddur şevāhidi, zıllı Hümā ise.

12 Dīvān değil o bir edebiyyāt-ı kâ'ināt!
Her nükte-i bedi' ası bir 'aşk-ı pür-hayāt.

13 Şâ' irleriñ hayālî o dīvāndadır celî,
Her bir sözünde cebhe-i efkârı muncelî.

14 Cān verdi bir haqîkate ol Hâk-perest kim
Oldu zemîni sîne-i meknûz-ı her hakîm.

15 Şād eylemek o rûhu düşer şimdi bizlere,
Yokdur bugün o düşmen-ı envār-ı şebpere.

16 Eslāf yazdı hayli kütübhāne-i kemāl,
Bulmaz ile'l-ebed o kütübhāneler zevāl

17 'Ömrüñ muhalledâtı o āsâr-ı pür-cihān,
Bezî u cūd ile bütün ibkâ-yı nām u şān.²²⁴

²²⁴ Bu mısırda vezin aksamaktadır.

18 Olmaz fena-peẓîr zekâ-yı cihân-bahâ,

*İnne 'z-zamâne yenşudu şî' re' l-e' âzimâ*²²⁵

(R.19 Mayıs 1325–M. 1 Haziran 1909)

Çapraz Diziliş (Rimes Croisées) ve Sarma Uyak (Rimes Embrassées)

[83]

Hayât

1.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

1 Her şikâf-ı harâbe bir femdir
Şanki ma' mûre-i cihâna güler.
Handesi pek acıklı mâtemdir.
Çehresi levha-i kazâ vü kader!

2 Zulumât-ı mekâbiri görsem,
Kesilir bir serâb-ı âb-ı beķâ.
Gömülür fikrime nişân-ı âdem
İçi ağlar sehâbedir dünyâ!

3 Hande-i girye-zâ hayât-ı revân,
Doğmasıyla çocuk eder feryâd.
Beñzemez rahm-ı mādere bu cihân,
O kadar teng midir harâb-âbâd?

4 Tengnâ-yı fenâya düşmezdi
Bilmiş olsaydı 'ömr-i nâ-kâmı,

[84]

Çorķutur vâlihâne bir nādî
İşitir hem nidâ-yı ilhâmı!

²²⁵ “Şüphesiz zaman büyüklerin şiirini inşad eder.”

5 Göze çarpar o yanda şimşekler
 Bir taraftan teheyyücât-ı zalâm.
 Hevl-i maḥşer o leyle-i maḥber,
 Âhlar medd-i zıll-ı bî-ârâm!

6 Geceler ḥ̣āb-gāh-ı mensiyyât,
 Fikr-i ta‘ mîḳa sevḳ eder ervāḥ!
 Yükselir âsumāna ḥissiyyât
 ‘Acze baḳ ki neler eder izāḥ!

7 ‘Āciz anlar mı sırr-ı i‘ cāzı?
 Söyleten ‘ācizi yine i‘ cāz.
 Allāh Allāh ‘avālîmiñ rāzı
 Oluyor hep kelām-ı bî-enbāz!

8 Bizi müstaḳbeliñ ḥayālâtı
 Oyalar şanki bir şeb-i yeldā.

[85] Doḡar elbet güneş gibi âtî
 O zamān münkeşif-liḳā-yı beḳā

9 Kenz vîrānelerde pinhândır,
 Ser be-ḥāk-ı sücūd-ı vaż‘-ı nücüm!
 Zerre-i ḥāk cevher-i cāndır,
 Raḥneler ser-te-ser lisān-ı ketüm!

10 Görünen lem‘ a-i serāb-ı ümîd
 İbtisām-ı şabāḥdan şîrîn.
 Olamaz böyle çehre-i rengîn,
 Şanki mevhûm zerreler ḥürşîd!

11 Şafaḥât-ı ḥayât pek muḡfîl,
 Reng üm nîrengi cilvezār-ı şu‘ûn.

‘Aczimiz şāhid-i cünūn-ı fūnūn,
Hüccetü’l-‘acz hayretü’l-‘ākıl!

12 Ba‘zı kerre meşā’ib-i aqvām
Başka bir kavmi eyliyor tes‘id.
[86] Bir müselsel emel şu devr-i medīd
Kimi mes‘ūd olur kimi nā-kām.

13 Bir taraftan gelir na‘īm-i ümīd,
Bir taraftan gider ümīd-i medīd,
Bir taraftan sükūt eder nāhīd,
Bir taraftan uçar semāya şehīd!

14 Fikr-i millet uyur faķat ölmez,
Onu ẖābīde zanneden mürde!
Şānlı bir seyfdır ğılāfında,
Hūnu aķmaķla her saķat ölmez.

15 Kurtuluş yok kuyūd-ı hestīden
Derde baķ ki gumūm içinde sürūr!
Arķamızdan koşan deēil manzūr,
Mevte rehber hayāta bir rehzen!

16 Ararım bir vücūd-ı zihnīyi,
Nerde mevcūd ise maķāmı ‘adīm!
[87] Añlamaķ isterim me‘ānīyi
‘Aczi eyler o muttaşıl ta‘līm.

17 Bir süreksiz hayāt için bu meşāk
‘Ömr-i cāvīdi kesb için elzem.
Neye kemnām olur ğayūr-ādem,
Ġayretiñ pençesindedir yaşamaķ.

18 O Һacer-pāre-i mezāristān,
Müncemid bir cebīn-i mātemdir.
Kim bilir belki fikr-i mülhemdir,
Sergüzeşt-i beķāya rūḥ-ı beyān!

19 Müşkölü iķtiḥāma yok serḥād,
Meskenet bir mezār-ı muḥlimdir.
Ye's u ḥırmān o yerde nā'imdir,
*Rāḥetu'l-mer'i vahdehu fi'l-kedd*²²⁶

[88] 20 Nefāḥāt-ı serā'ir-i enfās
Mahv u icāda āh-ı 'āşıkdır!
Şoñ nefesler ümīd eder ihsās,
Her 'adem bir vücūd-ı nāṭıkdır!

21 Şiri görmekle ibtisām olmaz,
Ḥande-i şirdir ḥayāta nezir!
Qabız-ı rūḥa intikām olmaz,
Berg-i teb-lerzedir şehik ü zefir.

22 Her zamanıñ tekallübātından
'Ömrü ma'mūr eden ḥarābe çıkar!
Zālimiñ şadme-i hayātından
Münhedim, münfa' il kitābe çıkar!

23 Nice 'aşrıñ şedā'idiyle zebūn
Duruyor bir sürü heyākil-i şān!

²²⁶ “Kişinin rahatı yalnızca el emeğiyle çalışmasındadır.”

Hepsi münkād-ı emr-i *kūn fe yekūn*²²⁷

Lāl eder ādemi o rūḥ-ı beyān!

(R. 11 Haziran 1325–M. 24 Haziran 1909)

Kaside

[89]

Mersiye

-Rūḥi'ye-²²⁸

4.

(*me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn*)

- 1 Serimde bād-ı ḥayāl-i semā vişālim var,
Gözümde dalgalanan cūşış-i le'ālim var.
- 2 Göñül kevākibe şordukça ol melek-rūyı
Ufūl eder diyemez çünkü bir su 'ālim var.
- 3 Karışdı pek diyemem şubḥ-ı kâzibe Rūḥi
Nesīme rehber olan āh-ı bî-zevālim var!
- 4 Henüz bahār-ı şebābında gülmeden şoldu
Melekleriñ yüzü gülsün benim melālim var.
- 5 Memāt şanki onuñ yār-ı cānı olmuşdu,
Karışdı yārine; cāndan kederli ḥālim var.
- 6 Yazık ki rūḥ-ı tebessüm femenden uçdu yazık
Taşavvur eyleyecek şanma bir mecālim var.

²²⁷ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Bir şey dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak Ol! demektir. O da hemen oluverir.” Yasin 36/82.

²²⁸ İstanbul’da 1853’te doğan Darbazzâde Ali Ruhî, 1881’de genç yaşta vefat etmiştir. Divan şiir geleneğine bağlı şairin şiirleri Leamat adlı kitapta toplanmıştır. Geniş bilgi için bk. Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Suhulet Matbaası, İstanbul, 1936, C.1, ss. 459-462

7 Füyûz-ı   âlem-i ervāḥa cān atıp gitdi,
O feyzi a lamaya ḥüsn-i intikāmım var.

8 Ḥarāb gö lüme döndü Şu ḳabr-i cismān ,
Ned m-i r  um ile Şimdi ḥasb ḥ lim var.

[90] 9 Sem -yı ḳabrini  rten se  beler a lar,
Benim de ḥ n-ı Őafa -reng b -mi  lim var

10 Seherlerin  a ıyor j led r olan feyzi
O ma berin  ba ucunda siri k-i  lim var!

11 Nes mi vecde getirmekde n le v   him.
G   lde dem-zen olan ḥiss-i nev-ni  lim var.

12  ur b lev ası m tem-n m n olur derler,
O lev adan daha ma m m inf    lim var.

13 Sev d-ı fikrimi ih m eder Şu ma berler,
Ḥa  katin  y z  g lmezse de ḥay lim var.

14 N c m-ı  h-ı Şerer-p  ım eyliyor b d r!
Ḥam de- add ba a benzer bug n hil lim var.

15 Őev hi  n  o Őeh   te  evv h tındır,
 am m-i r  a giren Ő ri l -yez lim var.

16 Har m-i  albime ma rem ley l-i hicr nım,
Bug n ba a acıyan varsa ibtih lim var.

17 Kefen be-d   -ı ta ayy r o serv-i ser be- az 
Evet be  da benim necm-i b -hem lim var.

18 Taşallübât-ı sirişkim o seng-i maķberdir
O taşda gizli olan başķa işti' ālim var!

[91] 19 Leyāl içinde bile nūru gün gibi zāhirdir,
O sırrı lāl edecek bir fem-i me'ālim var!

(R. 1323–M. 1907)

Çapraz Diziliş (Rimes Croisées)

Ṭıfl-ı Ḥ'ābīde

2.

(fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn)

1 Bir semā-çehre ṭıfl-ı ma' şūmuñ
Ser-i gehvāresi muṭāf-ı melek.
Nā'imāne o rūḥ-ı mektūmuñ
Mütemevvic yüzünde bir āhenk!

2 Bir temāşā-yı 'ālem-i dīger
Ḥānde-rīz-i semā-yı sīmāsı.
Şanki ḥ'ābīde aḥter-i māder,
Burc-ı 'işmet ḥarīm-i bālāsı.

3 Māderiñ neş'esi tamām olmaz
Görmedikçe ümīdini şādān.

[92] Başķa türlü nizām-ı tām olmaz,
Gül gülerse bahār olur ḥandān

4 Uyuyor bir ümīd-i istiķbāl,
Kim bilir belki rūḥ-ı milletdir.
Uçuyor āsumāna bir iķbāl,
Belki şebhāl-i 'izz ü rif' atdır.

(R.18 Ḥaziran 1325–M. 1 Temmuz 1909)

Müseddes Şarkı

Bezm-i ‘ Ālem Kız Lisesi Marşı

1.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Bezm-i ‘ Ālem’dir bizim kāşāne-i ‘ irfānımız
Sāyesinde müstenīr olmaḡda çeşm-i cānımız,
Feyzine ḡurbān olursa çok mudur vicdānımız,
Devlet-i ‘ irfān ile elbet ‘ ālīdir şānımız,
Zīver-i ‘ ilm ü edeb pīrāye-i īmānımız,
Biñ yaşa ey Bezm-i ‘ Ālem, maşrıḡ-ı ḡandānımız.

- [93] Maḡşadı ‘ irfān olan millet yaşar insān gibi
Yükselir fevḡa’ l-fezā hem kevkeb-i raḡşān gibi.
Var mıdır ‘ izz ü şeref ‘ irfān gibi, īmān gibi?
Şaḡlarınız esrār-ı ‘ ilmi sīnemizde cān gibi,
Zīver-i ‘ ilm ü edeb pīrāye-i īmānımız,
Biñ yaşa ey Bezm-i ‘ Ālem, maşrıḡ-ı ḡandānımız.

(R. 17 Teşrīn-i evvel 1335–M. 17 Ekim 1919)

Muhammes Şarkı

Erenköy Lisesi Marşı

2.

(mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fe ū lūn)

- 1 Yüksel şu muḡīṭiñde semālar gibi yüksel,
Bir dest-i mesā‘ ī seni iḡyā edecek el.
Göster ne imiş minber-i ‘ irfān u edeb gel,
Şehbāl-i edeb şaḡlarına feyz-i müselsel
Olduḡça, seniñ pāye-i zātıñ ne mübeccel!
- 2 Ey mehd-i me‘ ālī saña ḡürmet saña ḡürmet,
Rūḡuñ bize ilhām ediyor ders-i fażīlet
- [94] Mekteb gibi yokdur bize dār-ı sa‘ ādet,

*Şehbâl-i edeb saçlarına feyz-i müsel sel
Oldukça, seniñ pāye-i zātın ne mübeccel!*

Müseddes Şarkı

Ankara Lisesi Marşı

3.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

- 1 Mektebden alır nûrunu her çeşm-i haķıķat
Mektebde doğar rûha bütün fecr-i sa‘ âdet.
Mekteb ki harîminde gezer ‘izz u nebâhat
Gür sesleriniñ ma‘ kesidir kûbbe-i şan‘ at
Mekteb gibi var mı ‘acabâ gülşen-i hilķat?
Elhân-ı zaferdir saña her ders-i fâzilet

- 2 Ey Ankara ey mehd-i celâdet saña hürmet,
Âsârını tebcil ediyor koşkoça millet.
Sensin bize cennet gibi bir cā-yı sa‘ âdet
Senden doğacak bize bir ‘âlem-i şafvet,
Mekteb gibi var mı ‘acabâ gülşen-i hilķat?
Elhân-ı zaferdir saña her ders-i fâzilet

- [95] 3 Ey nâşiyesi tāk-ı zafer milletim artık
Her evc-i me‘ âlî saña, evlādına lâyıķ.
Yükselmene mâni‘ var ise durma hemân yıķ,
Her milleti ‘irfân yaşatır, kudret-i Hâlık.
Mekteb gibi var mı ‘acabâ gülşen-i hilķat?
Elhân-ı zaferdir saña her ders-i fâzilet

(R. 18 Şubat 1339–M. 18 Şubat 1923)

Nāmık Kemāl'e Tahmīs

1.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Necm-i bahtım doğmuyor eflākı iḳād etse de,
 Hāk ile yekser kılar nā-kāmı ıśād etse de,
 Ğamze-i hūn-h̄ār ile cānān eder dād etse de,
Yād eder cāndan o zālīm 'āşığı yād etse de
Mevt ile eyler gam-ı 'ālemden āzād etse de

[96]

- 2 'Azmine dağlar dayanmaz merd-i 'ālī himmetiñ,
 Neyleyim hüşyārdır āmācı tır-i şiddetiñ
 Başına zindān olur kâşāneler bī-devletiñ,
Ādeme inşāfi yokdur 'ālem-i pür-mihnetiñ
Mātemi derpey gelir 'ıyd ile dil-şād etse de

- 3 Bağrını dil-hūn eder gül, bülbül-i dīvāneniñ,
 Bir haber gelmez lisānından faḳaṭ pervāneniñ!
 Zevki yokdur 'aşḳdan maḥrūm olan ferzāneniñ,
Bārgāh-ı ḳurba nā-maḥrem ḳalan biğāneniñ.
Ḳā'il olmam ḥaḳḳına Cibrīl'i işhād etse de.

- 4 Her ḥaḳıḳatden ğaraż işārdır 'ulviyyeti,
 Ḥaḳ-perestiñ başkadır ḥaşşıyyet-i maḥviyyeti,
 Sīret-i pākīze senden mūncelī māhiyyeti
Ḥasbetenlillāh olur zannetme şeyhiñ himmeti,
Ḳasdı istiḥlāfdır şeytanı irşād etse de

- 5 Şemsten envār alır her zerresi bu tāremiñ,
 Merd-i rūşen-dil gerekdir hemnişin u hemdemiñ,
 Ḳalbiniñ iḥlāsı da meş'el-nümā-yı 'ālemiñ;
Bārgāh-ı 'adli virān eyleyenler ādemiñ
Başına zindān eder dünyāyı ābād etse de

[97] 6 Meyl-i süfliyyât eder mi âsumân-ı himmetim?

‘İzzet-i nefsimle Cevzâ-pâyedir mâhiyyetim
Müdde‘âmı gösterir rûh-ı bülend-i fikretim
Şeytanetden dūr olan Hâk-gūya şād efsūs kim
Her sözü merdūd olur Allāh’a isnād etse de

7 Dide-i Hâk-bîne beñzer çeşm-i cān olmaz bize

Şafha-i didārdan başka beyān olmaz bize
Şu‘le-i cevvallesi ‘aşkıñ nihān olmaz bize
‘Alem-i meyden müferreh bir cihān olmaz bize
Ger kazā her lahẓada biñ ‘ālem icād etse de

8 Bahş-ı enfās eyledikçe ‘āleme rûh-ı nesīm

Cān bulur Meryem gibi bîkr-i suhen, tab‘-ı selīm
Her tekellüm eyleyen olmaz Kelīmullāh kim
Himmet-i rehberden istignā eden fikr-i hākīm
Bezmgāh-ı kūrba varmaz tayy-ı eb‘ād etse de

9 Meh-cebānim sāye-āsā ‘āşıq-ı efgendeñi

[98] Eylediñ rümāl-i hākīñ bir de göster ħandeñi
Kim kılar mestūr benden cebhe-i tābendeñi
Rāhiña hāk olmadan dūr edemez üftādeñi
Devr-i gerdūn sāye-i ħūrşidden yād etse de

10 Keşf-i estār-ı serā’ir eyleme nā-maħremi

Bir sürü efsāne ‘atf eyler o tab‘-ı mülheme
Tişe ber-dest-i şemātet olma bünyān-ı ğama
Seng-bār-ı cevır olan tahrib-i ħalb-i ‘āleme
Haşır olur Haccāc ile biñ Ka‘be bünyād etse de

- 11 Ser-fürüsü olmam aşlā pāygāh-ı minnetiñ
 Parça parça eylerim zencîrini süfliyyetiñ
 Kūh-pā bercāsıym ben ‘ālem-i ‘ulviyyetiñ
Merdim ayrılmam yolumdan bîşezār-ı himmetiñ
Her bün-i naḥlinde ger bir şîr feryād etse de

- 12 Rūḥ-ı feyz-ā-feyz-i ḥürriyyet cihān-ı lā-yezāl
 Zîr u bālā mazḥar-ı iclāl-ı Rabb-i zü’l-celāl
 Bir tecellizār-ı şevḳ-ā-şevḳdir işte şu ḥāl
 [99] *Ben esîr-i ‘aşkıyım sulṭān-ı ḥürriyyet Kemāl*
‘Ālem-i yekser ‘alā ’iḳden ser-āzād etse de
 (R. 24 Nisān 1325–M. 7 Mayıs 1909)

Nāmık Kemāl’e Taḥmîs

2.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

- 1 Şu‘ ledār-ı ḥüsnüdü ehl-i naẓar dildārımıñ
 Neḫ-i tıyb-ı yārdır her nefḥası gülzārımıñ,
 Şāhid-i Ḥaḳ-bīnidir Şems u Ḳāmer enzārımıñ!
Remz-i bismillāh sırr-ı feyzidir efkārımıñ,
Nüşa-i kübrā-yı ḥikmet şerḥidir güftārımıñ.
- 2 Benden öğrensın ḥadîş-i ‘aşkı erbāb-ı nuḳûl,
 Sānihāt-ı ḥub u ‘aşkı kimseyi kılmaz melûl;
 Añlasınlar vāridāt-ı feyzimi şimdi fuḫûl,
Ben o ḥallāḳ-ı me‘ānıyım ki tertîb-i ‘uḳûl,
Şîve-i tedvīnidir mecmû‘a-i eş‘ārımıñ.
- [100] 3 Kim ki şaḥbā-yı muşaffā-yı edebden nüş eder,
 Vādî-i ḥayret-serā-yı ḥikmeti medhûş eder!

Āyet-i *lā tahzen*²²⁹ elbet ‘ālemi bî-hüş eder,
 Bir ‘aceb Şiddîk-i rāh-ı hicretim ki cüş eder,
 Berķ-i nūr-ı Āhmedî her kūşesinden ġarımıñ

4 ‘Aşķ-ı cüşā cüşu ey dil verme zevķ-i yek-deme,
 Neşve-i feyyāz-ı vaħdet elverir her ādeme;
 Tūr-ı Sînā-yı tecellîdir gönül her maħreme,
 Ben Kelîm-i vaħdetim her cānibinden ‘āleme,
 Na‘ra-i innî enāllāh²³⁰ ‘aķs eder kūhsārımıñ

5 Mürġ-i lāhūtî-perim seyrimde yokdur bir kesel,
 ‘Āzim-i sūy-ı vefāyım beslemem hîç bir emel,
 Hüdhdüd-i kudsî-nevāyı dinle, ey sermest, gel;
 ‘Andelîb-i ravza-i Faħr-i Cihān’ım tā ezel,
 İsm-i a‘zāmdır me’ālî nefħa-i ezķārımıñ.

[101] 6 Bir günehkār-ı siyeh-rüyüm şühüdüm her sürüş,
 Māsivādan olmadım dāmenkeş ammā hep nüķüş.
 Raħmet-i ‘ālem-şümül Rabb’imi etdikçe nüş
 Şeş cihetden nağme-i lā taķneķū²³¹ eyler ħurüş
 İn‘ikāsından dem-i ġülbānk-ı istiğfārımıñ.

7 Ey serābistāne dalmış zāhid-i şūrî-makāl
 Añlaşılmaz şüret-i yekreng ile sîret, me’āl.
 Neşve-i ‘ilm-i ledündür çeşmesār-ı ‘ilm-i ħāl;

²²⁹ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, ‘Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber.’ diyor.” Tevbe 9/ 40.

²³⁰ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, **ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.**” Kasas 28/30.

²³¹ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Deki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! **Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.** Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Zümer 39/ 53.

Mest-i ser-germ-i mey-i bezm-i tecelliyim Kemāl

Nūr akar her kaṭresinden sāgar-ı serşarımın

(R. 6 Mayıs 1336–M. 6 Mayıs 1920)

Nāmık Kemāl'ın İki Beytine Tahmīs

3.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün)

- 1 Rüsüm i' tilādan, şā'ibāt-ı māsivādan geç
Ridā-püş-ı melāmet ol Şüreyyā'dan, şerādan geç
Yoluñ uğrarsa kōrkma meşhed-i kerb ü belādan geç
Hüseyni-meşreb ol bir cān için havf u recādan geç
Fezā-yı Kerbelā-yı aşka gir merdāne merdāne

- [102] 2 Niyāz etdikçe, cānān nāz eder bir başka hāletle,
Kitāb-ı aşkı açdıkça güler izhār-ı hayretle.
Şabādır rāzımı efşān eden hiss-i rekābetle
Düşüp Nāmık yine sevdā-yı zülf-i yāre hasretle
Beyābān-ı cünūn-ı devr eder dīvāne dīvāne..

Üsküdarī Tal'at Beg'e Tahmīs

4.

(me fā ī lün/ fe ī lā tün/ me fā ī lün/ fe ī lün)

- 1 Hüdā yolunda bugün terk-i māl eden yokdur,
Güneş Kamer gibi neşr-i kemāl eden yokdur.
Nevā-yı ney gibi tefsīr-i bāl eden yokdur
Kiminle anlaşılm fehm-i hāl eden yokdur
Kiminle söyleşelim derk-i kāl eden yokdur
- 2 Bırak bu varlığı zāhid bütün o evrādın
Şadā-yı darbesine beñzemekde haddādın!
Nuḳūd kāsede re'y-i muşibi naḳkādın,

[103] *Ġarīb ḥāletī vardır bu t̃ā'at ābādīñ*
Sevābdır yapılan hep vebāl eden yokdur

3 Döküldü şişe-i mey hem kırıldı peymāne
 Gözümde kalmadı eşkim gibi o dürdāne!
 Sirāclar yed-i ā' mādā yan yakıl kime ne!
Bütün müşāhader 'āmiyāne kör körüne,
Ġudā Başır ki seyr-i cemāl eden yokdur

4 Göñül hızāne-i 'irfān faķaķ el-ān ma' dūm,
 Kesāda uğradı bāzār-ı dūr-nişār-ı 'ulūm;
 Bu ḥāle karşı meķābir birer lisān-ı ketūm!
Bütün mülāḥazalar bī-me 'āl u bī-mefhūm
Ġudā 'alīm ki fehm-i me 'āl eden yokdur

5 Yed-i şüyūḥda tesbīḥ şimdi dām-ı dālāl!
 Mürīdler ki birer dāne-i murād u menāl,
 Niṭāķ vecīḥ u destārlar da bī-emşāl!
 Bütün murāķebeler bī-naẓīr, 'ālū'l-'āl,
 Raķīb-i ķāfirine ḥayf-ı āl eden yokdur

[104] 6 Şerīk-i şirk-i ḥafī şūfīyān cihāna çatar,
 Kenār-ı hücreye bintü'l-'ineb alır da yatar!
 Ḥarām-ı mahẓa utanmaz ḥelāl-i mahẓ çatar;
Ḥarāmzādeye ḥürmet ḥelālzāde ķadar,
Ḥelālzādeye ḥaķķın ḥelāl eden yokdur!

7 Bülend-pāye maķāmıñ a kākül-i zībā,
 Başında şāne-i mu' allā nişān-ı istignā!
 Bütün, o tel kırıyor suç neden benim 'acabā?
Dilerseñ eyle perīşān bizi a zülf saña
Ki kııl ķadar dokunan kıyl u ķāl eden yokdur

- 8 Nedir bu hāl Şalāhī hümāmī ciddiyet?
 Değişdi şive-i hilkāt, değişdi her hālet!
 Serāb-ı muğfili tanzīr eder vefā hayret,
 ‘Aceb ne oldu ne ‘ālemedir diyü Tal‘at,
 Dirîg hâşırını bir su ‘āl eden yokdur!

Kaside

[105]

Mihr u Māh

5.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Devr eder āfāk-ı kevnī tā be-māhşer mihr u māh
 Hādışāt-ı kā’inātı ezber eyler mihr u māh,
- 2 Kec-reviş şanma delil-i Hāk-nümā-yı ‘ālemi,
 İntizām-ı devr-i devr-ā-devre rehber mihr u māh
- 3 Ser-nigūn eyler felek bir gün gelir zālimleri,
 Jengden ‘ārī olan seyf-i mücevher mihr u māh!
- 4 Bir taraftan cān alır diğ̃er taraftan cān verir,
 Maḥv u icād-ı ‘avālimle musaḥḥar mihr u māh
- 5 Pençe-i ser-tizine düşmüş nice gerden-firāz,
 İbtisām-ı şīr-i merd-ḥāra beñzer mihr u māh
- 6 Bir tecellizārıdır fikr u nazar erbābınıñ,
 Hāclegāh-ı bīkr-i fikre rūh-āver mihr u māh.
- 7 Her kūsūfuyla ḥusūfu bir niķāb-ı nāzdır,
 Rū’yetullāhı beyānda nükte-perver mihr u māh!

8 Bir cemāl-i lā-yezāliden alıp envār-ı feyz,
Sîne-çāk-ı şevk olur kişver be-kişver mihr u mäh

9 Āsumāna ser çeken kuhsārlar ehrām-ı ‘aşq,
Dāmeninde nāz edip her dem gülerler mihr u mäh!

[106] 10 Bir hayāl-i yāl u bāli añdırır leyl ü nehār,
Duğter-i pākize ağterden münevver mihr u mäh.

11 Dā’imā pervāne-i mişkāt-i nūr-ā-nürdur,
Sūziş-i dilden haber vermez dönerler mihr u mäh!

12 Tercümān-ı rûhdur *sihrü’l-beyān*-ı ²³² cebhesi,
Çehre-i müstağbele mir’āt-ı enver mihr u mäh.

13 İhtişām-ı āsumān pīrāyesi seyyāreler,
Semt-i re’s-i şark u ğarba zīb-efser mihr u mäh.

14 Refte refte zıll-ı ‘ömrü gösterir satır-ı şu’ün,
Şanki sulţān-ı beyān-ı tāt-ı ber-ser mihr u mäh.

15 Nakş için haṭṭü’ş-şu‘ā’-ı nūrunu leyl ü nehār,
Şafḥa-i sīmīn-baḥre feyz-i mehter mihr u mäh.

16 H̱ābgāh-ı leyl-i yeldādır şu mağberler bütün,
Geh verir envār gāhi sāye-güster mihr u mäh!

17 Kim gömer ümmīd-i pinhān dīdeyi qalbinde hīç?
Dem-be-dem tevlīd eder āsār-ı bihter mihr u mäh,

²³² Sihrü’l beyan tabirinde şu hadis-i şerife telmih vardır: “Beyanın bir kısmı sihir gibi etkileyicidir.” Buhârî *Tıbb*, 51; Müslim *Cuma*, 47.

18 Reng reng olmuş da gūyā fecr-i gülgūn-ı şu 'ūn
Dāğlar taşvīr eder hūnuyla yer yer mihr u māh!

19 İ' tilā-yı şānına vermez naķiṣa sāyesi,
Yüz sürer hem hāke hem de zerre-perver mihr u māh.

[107] 20 Maşrıķ u mağrib birer şebbāl-i zerrīn-tārıdır
‘ Ālem-i lāhūta her dem yüz sürerler mihr u māh!

(R. 19 Nīsān 1325–M. 2 Mayıs 1909)

Mesnevi

Nāya Hitāb

11.

(*mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fe ū lūn*)

1 Ey sīne-i şīven-zede, cevḡ-i dil-i gam-h'ār,
Ey revzen-i firķatgede sūrāḡ-ı hevādār;

2 Āh-ı dil-i cāngāh-i hikāyātıña kurbān,
Leb-beste maķāmātıña enfās-ı sūḡandān!

3 Efvāh seniñ zemzeme-perdāz-ı beyānıñ,
Her ḡadşe-i ervāḡ şafir-āver-i cānıñ,

4 Düşdükçe fem-i ' aşık-ı nālāna yanarsıñ,
Yandıkça da bir kevşer-i feyyāza ḡanarsıñ!

5 Sūrāḡlarıñ fāşıl-ı āheng-i ' avālim,
Gūyā ki felek seyr maķāmātıña ḡādim!

- 6 Mevlâ yoluna ser vererek sîne dögersiñ²³³
 ‘Aşkıñla yanıp âteşiñi albe dökersiñ²³⁴

[108] 7 Göñlünde fûrûzân eşer-i dâğ-ı derûnuñ,
 ‘İrfân ile meşhûn dil-i feyyâz-nümûnuñ.

8 Maḥviyyete meyliñ eşer-i at‘-ı seriñdir
 Tecrîde temâyûl yine muḥriḳ ḥaberiñdir

9 Şûretde amış parçası derler adıña âh
 Hemrâz olamaz nefḥa ki enfâs-ı seḥergâh.

10 Ey sevgilisi server-i merdân-ı Hudâ’nıñ
 Agâh dilânıñ nefesi rûḥ-ı revânıñ

11 Ey sır be-dehân-ı edeb, ey mazḥar-ı *bîşnev*²³⁵
 Sîneñde nihân ḥikmet âheng-i nev-â-nev

12 Sûz-ı dil-i ‘uşşâḳ seniñ hemdemiñ olsun,
 Âyîn-i müdâmiñla semâ ‘âlemiñ olsun..

(R. 30 ânûn-ı Şânî 1324–M. 12 Şubat 1908)

[109]

Ġazeliyyât

Ḥarfû’l-Elif

9.

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

1 Hem nişîniñ Ḥaḳ olunca nâr olur gülşen saña
 Ḥaḳ’dan ayrıldıkça gülşen âteş-i külhân saña.

²³³ “Dövmekten” vurmak manasını ifade eder. (Şairin dipnotu)

²³⁴ “Boşaltmak” manasına gelen “dökmek”ten. (Şairin dipnotu)

²³⁵ Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî’nin “Mesnevi” adlı eserinin ilk kelimesi.

2 Feyz-i mutlāk sende pinhāndır keşāfet varlığıñ
İsm-i zāhir bāṭını görmek için revzen saña

3 Vādī-i Eymen diye Sīnā'yı taḥdīd eyleme
Göñlüñü Tūr eyle her yer vādī-i Eymen saña.

4 Ḥod-nümāyīden tecerrüd etmedikçe şüphesiz
Düş-ı isti' dādıñıñ pīrāheni āhen saña!

5 Ḥüsn-i mutlākdan nişāndır 'ārife her bir çiçek
Dīde-i nādīde-bīniñdir dil-i rūşen saña.

6 'Ālemi dārü's-şanem görmek Salāḥī pek kolay
Bütleri bir Қа' be görmek vech-i müstaḥsen saña

10.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Sīnemde yanan āteş-i sūzāna doḡunma
Her yerde nümāyān meh-i tābāna doḡunma

[110] 2 Bir cilve-i ḥüsnüyle güneş yandı ser-ā-ser
Her zerredeki 'aşḡ-ı fūrūzāna doḡunma

3 Gülzāra veren revnāk u fer ḥüsn-i ḥıred-sūz
Cānānım olan serv-i ḥırāmāna doḡunma

4 Beñzerse eḡer şūretine şūret-i āşnām
Bir Қа' be olur veche-i īmāna doḡunma

5 Bāṭıl olamaz 'ārif-i Ḥaḡ-bīn nazarında
Zāhid bu şanemḡānede küfrāna doḡunma

6 Cānān saña senden yakın ey dil-i şeydā
Aç gözlerini merdüm-i çeşmāna doğunma

7 Seylābeleriñ geçme yanından boğulursuñ
Āheste-rev ol dīde-i giryāna doğunma

8 Dil-teşne-i feyz-i lebi oldukça Şalāhī
Rūhındaki ser-çeşme-i hayvāna doğunma

11.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

1 ‘ Āşık-ı Mevlā iseñ Mevlā da‘ āşıkdır saña
‘ Āşıkı ma‘ şūkdan fark eylemez vahdet-serā

2 Nefy-i keşretten ġaraż işbāt-ı vahdetdir bütün
Mündemicdir bir çekirdekde ağaç ser-tābe-pā!

[111] 3 Öyle mi ’rāt-ı mücellāsiñ ki zāt-ı muṭlaḡa
Cilve-pīrāsında her dem nāzenīn-i pūr-edā

4 ‘ Arş u kürsiden mu‘ allā ser be-ḡāk-ı ‘ acz olan,
Nesl-i *kerremnādır*²³⁶ ancak cevher-i ‘ arz u semā.

5 Ma‘ rifetden taş kadar olsun naşibiñ yok mudur?
Bir kuru heykel bile demsāz-ı tevḡid-i Ḥudā!

6 Bir perestişgāhdır vahdet-pereste kā’ ināt
Gördüğün şüretleri zannetme ma‘ nādan cüdā

²³⁶ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Andolsun, biz **insanoğlunu şerefli kıldık**. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” İsrā 17/70.

7 Kıblegāh u secdegāhım āb-ı rŭy-ı ebruvān
Ser-te-ser mihrāblar bir şūret-i hayret-fezā

8 Perde-i nāmŭsa girmez ey Şalāhī berk-i ‘aşk
Seyr-i fillāh ‘āleminde yok nikāb-ı ihtifā

Ḥarfŭ’l-Bā

12.

(fā i lā tŭn/ fā i lā tŭn/ fā i lā tŭn/ fā i lŭn)

1 Neşve-i şahbāya döndüm çeşm-i mestānıñ görüp
Sāye-i pā-bŭsuñ oldum kıadd-i nāzānıñ görüp

2 ‘İşmet-i Yŭsuf olur hātır-nişānım her zamāñ
Pişgāhımda o ‘ulvī pāk-dāmānıñ görüp

3 Ben esīr-i mŭlk-i ‘aşkı, sen şeh-i hŭbān-ı dehr
İn u āndan fāriğ oldum hŭkm-i fermānıñ görüp.

4 Meylimi kesdim o sebzīn cāme-i gŭlzārdan

[112] Perverişıyāb-ı edā serv-i hŭrāmānıñ görüp

5 Nāle-i tanbŭrdan yok farkı āh-ı sīnemiñ
Şūret-i dīvāna döndüm sihr-i tannānıñ görüp

6 Rāzdān-ı hŭsn u ‘aşkı sāye-i monlāda ben
Şāhrāh-ı feyzi buldum vech-i tābānıñ görüp

Ḥarfŭ’t-Tā

13.

(mef ū lŭ/ me fā ī lŭ/ me fā ī lŭ/ fe ū lŭn)

1 Herkes arıyor kendine sīmā-yı muḥabbet
Eñ tatlı emel Ādem’e Havvā-yı muḥabbet

2 Ümmîd iledir neş'esi hep bezm-i ciḥānîñ
Ümmîd evet māder-i ebnā-yı muḥabbet!

3 Vāreste deġil kimse şu 'unuñ eleminden
Gül bülbüle bülbül güle şeydā-yı muḥabbet

4 Hep çeşm-i ḳadehkār ḳılar meclisi tenvîr
Mehtāb iledir zevḳ-i şeb-ārā-yı muḥabbet

5 İskender u Dārā'ları fermānber eder hep
Seḥḥār nazarlardaki imā-yı muḥabbet

6 Tābişgeh-i 'irfān olamaz zāhid-i sālūs
Ḥuffāşa ezā mihr-i mu'allā-yı muḥabbet

[113] 7 Māhiyyeti tebdîl edemez efser ü dārāt
Her seng deġil dürre-i beyzā-yı muḥabbet

8 Dünyāyı görür de yine ḥod-bîn olamaz hîç
Ol dîde ki mir'ât-ı mücellā-yı muḥabbet

9 Zîb-āver-i dîvān esāṭîr-i vefādır
Mecnûn ediyor herkesi Leylā-yı muḥabbet!

10 Ṭopraḳ dediġiñ sîne o bir kenz-i 'avālim
Her zerresi bir meşhed-i sevdā-yı muḥabbet

11 Bir 'aşḳ-ı şerer-pāresi ki şemsi de yakdı
Encüm dediġiñ dāġ-ı güher-zā-yı muḥabbet

12 Bir pādîşeh-i ḥüsn ü meḥāsin ki Muḥammed
Billāh odur āyet-i kübrā-yı muḥabbet

14.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Cā-be-cā gülzār mest ü bülbul-i eshār mest
Dīde-i bīdār mest u ‘āşık-ı bīmār mest
- 2 Kıpkızıl kan kase-i gül, lāle dāğ-ı āteşin
Şāh u berg u bār mest u hıttā-i ezhār mest
- 3 Yār kim, ağıyār kim mecnūn bütün ferzāneler
Yār mest, ağıyār mest u sākī-i devvār mest!
- [114] 4 Leyle-i leylāyı buldum ‘āşık-ı settār hep
Sāye-i dildār mest u turre-i tarrār mest!
- 5 Haḡ ta‘ adūd eylemez ağıyār yok bir yār var
Geç mekāndan dār mest ü şīve-i deyyār mest
- 6 Şeyhler, kıssisler, bir tıfl-ı ebced-h‘ān bütün
Āh kim ebrār mest u şāhib-i zūnnār mest
- 7 Şanki bir dārü’t-taḡayyūr ‘ālem-i icād hep
‘Aḡl mest ü fikr mest ü kişver-i efkār mest!
- 8 Sāğar-ı ser-şār şundu bir yed-i beyzā-yı ‘aşḡ
Zühre mest ü Şems mest ü Ḥazret-i Hünkār mest!
- 9 Ey Şalāhī maḡz-ı cehl oldu bütün dānişlerim
‘Ārif-i bīdār mest u vāḡıf-ı esrār mest!

Ḥarfü'l-Cīm

15.

(*me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün*)

- 1 Şarıl dāmān-ı ehlullāha erbāb-ı riyādan geç
Ḥarīm-i *līma* ‘*allāha*²³⁷ girip her dü serādan geç.
- 2 Göñül şehbāzdır, şayyād-ı ‘aşk-ı ḥüsn-i muṭlaqdır
Ḳuyūd-ı zülf ü kākülden o zencīr-i hevādan geç.
- [115] 3 Televvünden cüdā bir merd-i yek-reng olmadır maḳşūd
Şaḳın ayrılma vaḥdetden nükūş-ı māsivādan geç
- 4 Göñül ‘Anḳā gibi bī-nām u şān olmaḳ diler her dem
O āb u dāneden, esbāb-ı ḳayd-ı ibtilādan geç
- 5 Olan rū-māl-ı ḥāk-ı Bū Tūrāb elbet mu‘azzezdir
Gedā-yı Murtaẓā ol şāh-ı dehr-i bī-vefādan geç
- 6 Rızā meydānına yed ber-kemer girseñ erenler der:
Seniñdir zevḳ-i bākī ibtidādan intihādan geç
- 7 Kemālinden dem urmāz merd-i kemāl, ‘ārif-i billāh
Şuya ‘aḳs eyleyen encüm olup meyl-i ‘alādan geç
- 8 Şalāḫī iddi‘ā-yı faẓl u ‘irfān meslek-i nādān
Nüzül-ı ebr-i nīsān ol semā-yı i‘tilādan geç

²³⁷ Tasavvufta “Allah’la beraber olmak” anlamında kullanılan bir kavram.

Ḥarfü'd-Dāl

16.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

- 1 Ādemi kıldı Ḥudā mazhar-ı esrār-ı sücūd
Vech-i ādemde bütün şāhid-i muṭlaḳ meşhūd!
- 2 Haḳḳ'ı kendinde ara çık aradan ey ḥod-bîn
Perdedir rü'yet-i dīdāra şu iḳlīm-i vücūd
- 3 ʿĀrifîñ ḳalbine nisbetle ʿavālim zerre
Mündemic onda bütün sırr-ı makāmāt-ı şühūd!
- [116] 4 Yāri aḡyār ile ister mi ki ʿāşık görsün
ʿĀşıkîñ vech-i maḳsūdu bütün vech-i Vedūd
- 5 Naẓar-ı ʿārif-i billāhda yokdur aḡyār
Oña her zerrede meşhūd cenāb-ı maʿbūd!
- 6 Vādī-i ʿaşḳa girilmez ser u cān ḳaydıyla
Ser u cān ḳaydı hevā, silsile-i her mevcūd
- 7 Şaḳın İblīs gibi māʿil-i telbīs olma
Şeytanet-pīşe olanlar olur elbet merdūd

Ḥarfü'r-Rā

17.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

- 1 ʿAcz u nokşān ile maʿlūl bütün nevʿ-i beşer
Kimi gördümse serāsīme-i aḳkām-ı ḳāder!
- 2 Dil-i rūşen-güheriñ baḥt-ı siyāhı var iken
Nūr-ı ʿirfānı ḳılar ʿālemi rencide-naẓar

- 3 Rind-i mey-nüşı görüp seng-i melāmet atma
O da kendince bulur zevk u şafā-yı dīger
- 4 Naķş-ı ezhār iledir zīnet-i gülzār-ı bahār
Dāğ-ı dil ‘āşıkā revnāk-ı şāfi cevher
- 5 Gerçi herkes geçinir şimdi sūhanver lākin
Nükte-sencān-ı kemālāt u fezā’il ender

18.

(*me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn*)

- [117] 1 Aķan ‘ōmr-i ‘azīzim cūybār-ı zār zārımdır
Nesīm-i bī-ķarārıñ her hubūbu nağmekārımdır
- 2 Dehān-ı ‘işvekārım gülleri ħandān eder şimdi
O güller de dehān-ı ħande-ķīn-i ‘işvekārımdır
- 3 Hırāmāndır nihāl-i gül o bālā ķaddi gördükķe
Çemen deryāsı gūyā zūlf-i mevvāc-ı nigārımdır
- 4 Ser-i dilberdeki güller benim de tēc-ı faħrımdır
Gülūñ sertācı da bālā-güzīn-i iftiķārımdır
- 5 O sākīler, o gülgūn cāmlar mir’āt-ı ķīn-ālūd
Şikest olmuş emeller iğbirārım, inkisārımdır!
- 6 Kevākib āsumānıñ zīnet-i tābende āmālī
Beni bīdār eden ümmīdler her leyl-i tārımdır

7 Şu zıll-ı ‘ömrüme peyrev-i leyālīniñ tevālisi
 Karamlıklar serā’irgāh-ı fikr-i şu‘ledārımdır!

8 Olur āzürde-ḥātır şebpere-çeşmān ziyālardan
 O nādānlar benim ḥasm-ı kemāl u iktidārımdır

9 Şu ’ün-ı dehre beñzer şafḥa-i ta‘bır yokdur yok
 Ḥayāl olmuş haḳīkatler medār-ı i‘tibārımdır!

19.

(*me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün*)

- [118] 1 Devāsı olmayan bir ḥastalık ancak belāhetdir
 Müdāvātı kolay ‘illet de bi’n-nisbe cehāletdir
- 2 Belāhetden beter ‘illet ise cehl-i mürekkebdır
 Çerāgāh-ı behīmiyyet cehāletdir, ḥamākatdır
- 3 Zamānı cehl ile geçmiş olan bir ‘ömr-i şad sāliñ
 Bütün eyyām-ı ‘ömrü leyl-i vahşetden kināyetdir!
- 4 Tekāmülden ğaraż nokşānını ‘arz eylemek, yoksa
 Hilālīñ def’aten bedr olması bir ‘aḳs-i ḥikmetdir
- 5 Yok olsun öyle Şeddādāne meşū’māne şan‘atlar
 Öter baykuşlar etrafında bir gün maḥż-ı ḥayretidir!
- 6 Meḳābir ḳaşr-ı nādānīye nisbetle behişt-ābād
 Birer darü’l-belā varsa serā-yı cāhiliyyetdir
- 7 O muḥkem burc u bārūlar şu ’unuñ bir hücümüyla
 Olur zīr ü zeber āsār-ı ‘ibretten ‘ibāretidir!

- 8 Hirāsandır o enķāzıñ öñünde hep hayāletler
Esen yeller bile ferzāneye ders-i ħiṭābetdir

20.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Herkesiñ Mecnūn'a benzer bir dil-i şeydāsı var
Rūḥumuñ vahşetle istisnās eden Leylāsı var
- [119] 2 ʿĀşıkıñ qalbinde ancaq yer tutan cānānıdır
Nev-reside güllerin de şebnem-i zibāsı var
- 3 Nağme-i tehlildir hep gūşuma şavt-ı ceres
Zir u bālānıñ bütün gūlbāng-ı yā Mevlāsı var
- 4 Şafḥa-i ḥüsn-i ezeldir ʿārif her bir çiçek
Şüretiñ elbette bir maʿnā-yı müsteşnāsı var
- 5 Feyz-i kudretle bezenmiş cā-be-cā semt-i çemen
Şanķi dest-i kudretiñ bir ḥulle-i haḍrāsı var
- 6 Taʿne-zen olmak revā mı ʿāşık-ı şūrīdeye
Rind-i ġam-ķāriñ ne yapsın elde bir şahbāsı var

21.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Kaṭrede deryā gören çeşm-i ʿavālim-binime
Şimdi deryālar ser-ā-ser kaṭre-i nāçizdir!
- 2 Çeşme-i çeşmān-ı ʿālem bir serāb olmuş da hep
Mevceler ʿayn-ı zebān-ı iştikāk-āmizdir!

3 Fecr-i gülğünlar, şafaqlar reng-i mätemden nişân
Hep hilâliñ vaż‘ ı bir şamşāma-i ser-tīzdir!

4 Māye-i hılķat neden böyle muḥammer cevır ile
Nesl-i *kerremnāya*²³⁸ baķ ki ķātil-i ḥūn-rīzdir!

[120] 5 Mihr ü māhı böyle sergerdān görünce dem-be-dem
Gördüģüñ her ferdi şanma şāhibi temyīzdir

22.

(*me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn*)

1 Göñül iķlīmini her ḥüsrev-i devrāna vermezler
Fezā-yı lā-mekānı kişver-i ‘ ümrāna vermezler

2 Ḥıred-süz-ı ‘ avālimdir ta‘ ayyünler, tecellīler
Niķāb-ı çehre-i dildārı kec-bīnāna vermezler.

3 Ḥarīm-i ķurba nā-mahrem ķalan bīgānelerdir hep
Serā-yı *līma‘ allāhı*²³⁹ ķolay, insāna vermezler.

4 Göñül envār-ı ‘ aşķa cilvegāh-ı lā-yezāl olmuş
Fürüg-ı dāğ-ı ‘ aşķı kevkeb-i raḥşāna vermezler.

5 Sirişķ-efşān-ı ḥasretidir dem-ā-dem ‘ āşıķ-ı dīdār
Cüdā-yı eşķ olan bir dīdeye dürdāne vermezler.

6 Birer meydān-ı ‘ irfān meyādīn-i ricālullāh
O meydānı faķať her şāhib-i dīvāna vermezler.

²³⁸ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali Şe Şekildedir: “Andolsun, biz **insanoğlunu Şerefli kıldık**. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz Şeylerden rızklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” İsrā 17/70.

²³⁹ Tasavvufta “Allah’la berber olmak” anlamında kullanılan bir kavram.

- 7 Hārāb-ābād olan qalb-i Şalāhī kenz-i cevherdir
O kenz-i cevheri her kūşe-i vīrāna vermezler

23.

(mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fē ū lūn)

- 1 Bilmem ki neden pīr u civān mest-i taḥayyūr
[121] Elden ele gezmekde bütün cām-ı tefekkūr!

- 2 Bir eşk-i dem-ā-dem cereyān şebnem-i ezhār
Güller ise bir çehre-i ḥūnīn-i te'essūr

- 3 Her lāle birer dāğ-ı derūn, āteş-i ḥasret
Sen onları zannetme ki dīdār-ı tenevvūr

- 4 Aldım dehen-i ḡoncadan esrār-ı nesīmi
Kıonu ruh-ı şermīnine bir feyż-i tebellūr!

- 5 Her berg-i şecer perde-i nāmūsu bahārīñ
Evrāqı gülūñ zīb-i dil-ārā-yı tesettūr.

- 6 Taşdan bile rīzān oluyor āb-ı muşaffā
Ey qalb nedir sendeki evzā' -ı taḥaccūr!

24.

(fā ī lā tūn/ fā ī lā tūn/ fā ī lā tūn/ fā ī lūn)

- 1 Sāye-i nūr-ı Muḥammed'de ḥafā bilmem nedir
Nāzır u manzūru bir gördüm 'amā bilmem nedir
- 2 'Ayn-ı muṭlaqdan nişāndır her ta' ayyūn 'ārife
Ḥaḳ-perestim, ḡayrı görmem, māsivā bilmem nedir

3 Baħr-ı cūş-ā-cūş-ı ‘aşkıñ katre-i nāçiziyim
Bir Ĥudā-cū ‘āşıkım ki nā-Ĥudā bilmem nedir

[122] 4 Tevbe ber-leb zāhid anlar mı niyāz u nāzdan
İ‘ tirāf-ı ‘āczden başka du‘ ā bilmem nedir

5 Merd-i yek-reng-i beyābān-ı rızāyım bilmiş ol
Kerbelā-yı ‘aşkda kerb u belā bilmem nedir

6 Na‘ ra-i *innī enallāhū*²⁴⁰ Şalāhī ‘āşıkı
Sine-i Sinā-fürūzum inṭifā bilmem nedir

25.

(*fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn*)

1 Ĥaḳ seninle berāber olduḳça
Bu‘ d u hicrān seniñ maḳāmıñdır.

2 Sen berāber olunca Rabb’iñle
Ḳurb u vuşlat maḳām-ı tāmıñdır.

3 Uyan ey ḡāfil uyḳudan zīrā
Bu cihān ḥücre-i menāmiñdır.

4 Seni maḳşūda eyleyen işāl
Seyr-i fillāhda devāmiñdır.

5 Seni mehcūr eden İlāh’ıñdan
Benliḡiñ, varlıḡıñ, o nāmıñdır.

²⁴⁰ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.” Kasas 28/30.

6 Sendedir hep haḳāyık-ı eşyā
Māsivā bir ḥayāl-i ḥāmıñdır.

7 Haşmı ilzām için lisān-ı ḥamūş
[123] Seyf-i ser-tiz-i der-niyāmıñdır!

8 Saña sell-i süyūf eden düşmen
Nā-be-hengām olan kelāmıñdır

26.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

- 1 Nevā-yı nāy-ı ‘aşkı sinesi sūzān olandan şor
Şikāyāt-ı firākı ney gibi nālān olandan şor
- 2 Hüseyinī meşreb olmak sine-zenlikden ‘ibāret mi
Bunu kūy-ı vefāda dem-be-dem ḳurbān olandan şor
- 3 Dem-i vuşlatda ‘āşıklar yine feryād u zār eyler
Hurūş-ı nālekārı mevce-i ‘ummān olandan şor
- 4 Göñül mihmān-serādır ḥırḳa-i tecrīd-i giydikçe
O mihmānı ḳanā‘ at mülküne şultān olandan şor
- 5 Leb-i peymāneden biḡāneler ḳābil mi zevḳ alsın
Bu zevḳ u neşveyi sāgar-keş-i rindān olandan şor
- 6 Şemīm-i zūlf-i dildārı şabādır ḳoḳlayan her dem
Hevā-yı iştiyākı nefḥa-i Raḥmān olandan şor
- 7 Haḳīkatde ne sen varsıñ ne ben, varlık Ḥudā’nıñdır
Vücūd-ı mutlakı bī-nām u şān insān olandan şor.

8 Ğaraż bütĥāneden, Beytü’l-Ĥarām’dan Ĥaĥķ’ı görmekdir
 [124] Bunu vahdet-şinās-ı ‘ārif-i a‘yān olandan şor.

9 Şalāĥī añlamaz herkes ĥarīm-i *līma‘allāĥı*²⁴¹
 Maĥām-ı Muşţafā’yı vāriş-i ‘irfān olandan şor.

27.

(*fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn*)

- 1 Cāvidānī ‘aşķ ile ĥalb-i nizārım zār zār
 Bī-ķarārım ĥünkü cānānımda her dem bī-ķarār.
- 2 ‘Ālem-i kevn ü mekān bir tengnādır ‘āşıķa
 Ĥırpınır elbet ĥafesde mürġ-i nāĥız-i baĥār.
- 3 Secdegāhımdır ser-ā-ser mescid ü bütĥāneler
 Ĥeşm-i vahdet-bīne her yer Ĥa‘betü’l-‘eşvāķ-ı yār.
- 4 Ey kemān-ebrū neden ĥanķer ķekersiñ sīneme
 Ĥāb-gāĥ-ı nāzıñı insān eder mi tārmār.
- 5 Cān da sen cānān da sensiñ ey meh-i her-cā bütün
 Yoksa ķasdıñ eylemek mi intihāra ictisār.
- 6 Ey Şalāĥī nār u nūru bir bilir vahdet-perest
 Her Halilī-meşrebe āteş, olur bir lālezār

²⁴¹ Tasavvufta “Allah’la berber olmak” anlamında kullanılan bir kavram.

Harfî'z-Zā

28.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Āfitāb-ı şevk u 'aşkıñ şu'le-i envāriyız
Hüsn-i 'ālem-gır-i yāriñ 'aqs-i pertev-bāriyız

- [125] 2 Ser-bülend olduksa çok mu sāye-i dildārda
Kākül-i ser der-hevāniñ 'āşık-ı ber-dāriyız

- 3 Ey nesīm-i buse-çin āhım seni berbād eder
Biz daği bir gül-'izārıñ lāle-i gülzāriyız

- 4 Yār için āyineyız ki seyr eder hep kendini
Şüret-i hayret-nümāniñ cilve-i reftāriyız

- 5 Añlaşılmaz bir mu'ammādır şu'ün-ı reng reng
Biz mu'ammā-yı cihāniñ şive-i güftāriyız

- 6 Ey Şalāhī neş'emizdir rūḥ-baḥş-ı kā'ināt
Bezm-i germāgerm-i 'aşkıñ sāğar-ı ser-şāriyız

29.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 'Arşdan hattā mu'azzam sīne-i vīrānemiz
Reşk-baḥş-ı kudsiyāndır pāye-i kāşānemiz!

- 2 Mürğ-i lāhūtī-nevāyız 'ālem-i ıtlākda
Bārgāh-ı kurb ev ednā ḥarīm-i lānemiz

- 3 Māyemiz gerçi muḥammerdir ser-ā-ser 'aşk ile
Sūziş-i dilden faḳaṭ vermez ḥaber pervānemiz

4 Kānī‘ -i *naḥnu ḳasemnā*²⁴² ehl-i tecrīdiz ki hep
 Ādemi dūr etdi cennetden o āb u dānemiz

[126] 5 Mest-i sergerm-i İlāhī-meşreb olduk tā ezel
 ‘ Āḳılı mecnūn eder her dem dil-i dīvānemiz

6 Hāḳpā-yı Bū Tūrāb’ın zerre-i nāḳīziyiz
 Hırḳa-i āl-i ‘ abādır atlas-ı şāhānemiz

7 Şāhbāz-ı evc-i istignā Şalāḥī rūḥumuz
 Terk-i maṭlabdır yegāne maṭlab-ı merdānemiz.

30.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

1 Bir semen-bū zülfe bağlandı dil-i mecnūnumuz
 Kāse-i sürḥ-āb-ı güldür dīde-i pūr-ḥūnumuz.

2 Lāle-ruḥlar sebzēār-ı ḥākı kıldıkça maḳar
 Reşḳ-baḥş-ı ‘ ālem-i firdevsdir hāmūnumuz!

3 Sāḡar-ı feyyāzımız āyīne-i gītī-nümā
 Cūr‘ asıyla mest ü sergerdān bütün gerdūnumuz.

4 Rū be-ḥāk-i ‘ acz olan ‘ arş-ı berīni istemez
 ‘ Arşdan ḥattā mu‘ allā pāye-i mādūnumuz!

5 Kerbelā yādıyla āḡlarsa Şalāḥī çok mudur
 Hep ehl-i beytdir āyīnımız ḳānūnumuz.

²⁴² Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” Zuhuf 43/32.

31.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- [127] 1 Nāzır-ı vech-i beķādır dīde-i Hāķ-bīnımız
Hāķk'ı her yüzden temāşā, şīve-i dīrīnımız.
- 2 Mest-i ser-şār-ı şarāb-ı vaħdet olduķ tā ezel
Cām-ı bī-reng-i hüviyyet sāgar-ı rengīnımız
- 3 Hırka-pūşān-ı melāmet meyl-i rıf at eylemez
Reşķ-baħş-i ķudsiyāndır pāye-i temķīnımız!
- 4 Rūy-māl-ı hānķāh-ı Haydar'ız her şubħ u şām
Hıbb-ı ehl-i beytdir āyīnımız hem dīnımız
- 5 Şebnem-i gūlzār-ı ' aşķız ey Şalāhī dem-be-dem
Nağme-i bād-ı şabādır nefħa-i telķīnımız!

32.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Āsiyāb-ı çerħe gelmiş dāneyiz
Zerreden başķa ' azīzim yā neyiz?
- 2 Gelmiş olsa mevki' -i taħķīķa Hāķ
' Āķilān derler ki biz dīvāneyiz
- 3 Mülk-i ma' mūr-i me' ānī bizdedir
Şūret-i zāhirde bir vīrāneyiz
- 4 Ey perestār-ı nūķūş-ı māsivā
Kenz-i maħfīden nişān dūrdāneyiz

[128] 5 Kendi nefsiñdir saña Nemrūd olan
 Āteşi gülşen bilen pervāneyiz

6 Görmeyiz bir şey'i nāçiz u haķir
 Kaṭre-i 'ummān bilen ferzāneyiz

7 Māyemiz taḥmīr olunmuş 'aşk ile
 Ser-te-ser sūzān semenderḥāneyiz

8 Dāğ-ı dilden başka zīver bilmeyiz
 Sīne-çāk olmuş yegāne şāneyiz

9 Sāğar-ı bī-rengden nūş eyledik
 Lā-ta' ayyūn-neşve bir meyḥāneyiz

10 Ey Şalāḥī sen de 'Anḳā-himmet ol
 Tā desin cānān saña yek-lāneyiz

33.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

1 Handede gül, giryede ebr-i bahār üstādımız
 Ehl-i dildir varsa ancak bā' is-i 'irşādımız

2 Āsumānlardan geniş bir cilvezār olmuş göñül
 Mülk-i ma' mūr-ı beḳādır ol ḥarāb ābādımız

3 Rişte-i teşbīhden geçdiñ 'azīzim bilmiş ol
 Zıkr-i Haḳ'dır dem-be-dem ṭā' atımız, evrādımız

[129] 4 Dīde-i nādīde-bīn görmez ğubār-ı māsivā
 Levḥa-i ḥükm-i ezel mir'atımız, mirşādımız

5 Hep zuhūruñ şiddetindendir ‘amā-yı mümkünāt
Bir sirāc-ı lem-yezeldir şu‘le-i vaḳḳādımız!

6 Yārine ḥayrān olan ḡayra nigāh eyler mi hīç
Ḥaḳḳ’a nāzırdır ser-ā-ser revzen-i icādımız

7 ‘Ārif-i vaḥdet-perestiñ kimseden şekvāsı yok
Kendi isti‘dādımızdır ṭālī‘-i nā-şādımız

8 Ḥākpā-yı Bū Tūrāb olmak Şalāḥī bir şeref
Mürg-i lāhūtī nevādır rūḥ-ı ser āzādımız.

Ḥarfū’d-Dād

34.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

1 Sīne-i şevḳ-i ezeldir Ṭūr-ı Sīnā’dan ḡaraż
Cüst cūy-ı yārdır ‘aşḳ-ı Mūsā’dan ḡaraż²⁴³

2 Vaḥdetullāhı beyāndır iḥtilāfāt-ı şuver
Ḥaḳḳ’ı görmekdir vüçūhen rūy-ı zībādan ḡaraż

3 Her girībān-çāk olan gül müptelā-yı ‘aşḳ-ı yār
Dāmen-i maḳşūddur ancak Zeliḥā’dan ḡaraż

4 Ḳalb-i pāk-i ‘ārife ḳonmaz ḡubār-ı māsivā
Meyl-i ednādır baḳılsa ḥubb-ı dünyādan ḡaraż

5 Sengsār-ı ḥādişāta düşdü gönüm çāresiz
Cebr-i dildir şīşe-i feyyāz-ı şahbādan ḡaraż

²⁴³ Bu mısradā vezin aksamaktadır.

Harfî'l-Kâf

35.

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

[130] 1 Hemzebân yok mahrem-i esrâr olan bir yâr yok
Dîde-i bîdâr yok hem ' âşık-ı dîdâr yok

2 Her kime tevdî'-i râz etsem döner ğırbâle hep
Mâkber-i esrâr olan bir sine-i âhrâr yok

3 Zühde u takvâlar o tâ'atlar mu'allel bi'l-farz
Doğrusu Allâh için gûlbâng-i istiğfâr yok

4 Her *ene'l-Hak*-güy²⁴⁴ olan zanneyleme Mansûr'dur
Cânını cânâna vermiş ' âşık-ı ber-dâr yok

5 Munkesir zerrîn kadehler, neş'eler de pür-humâr
Derd-i sersiz haşılı bir sâgar-ı ser-şâr yok

6 ' Âlem-i imkân tecellîhâne-i ezdâddır
Âh kim gûlzârı ' âlemde gül-i bî-hâr yok

7 Zıll-ı mevhûm-ı ' ademdir hep temâşîl-i vücûd
' Âlem-i tahkîkde bir yâr var âğyâr yok

36.

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

1 Gösterir her zerrede âşarını dîdâr-ı ' aşk
Dîde-i Hak-bîne her dem mûncelî envâr-ı ' aşk

²⁴⁴ "Ben Hakk'ım anlamına gelen bu söz, Halâc-ı Mansûr'a atfedilir.

- 2 Şorma bende kendimi zîrâ, lisân-ı hayretim
Vaz' u tavrım gösterir bir şûret-i dîvâr-ı 'aşk!
- 3 Öyle bir 'Ankâ-yı istiğnâ ki rûhum fî'l-meşel
[131] İstiyor fevka'l-'avâlim 'âlem-i esrâr-ı 'aşk
- 4 Rûy-mâl-ı hâkpâ-yı Bû Tûrâb'ım tâ ezel
Bâ'is-i mi' râc-ı şebnem şems-i pür-envâr-ı 'aşk
- 5 Jâleniñ her bir hüyûtu râz-ı *vescûd vaķterib*²⁴⁵
Âsumânî bir tenezzül şîve-i ebrâr-ı 'aşk
- 6 Mest-i sergerm-i füyûz-ı vahdet etmişdir beni
Bir yed-i beyzâdaki ol sâgar-ı ser-şâr-ı 'aşk
- 7 Dürr-i şehvâr-ı muhabbet kâtre-i eşkim bütün
Mündemicdir kâtre-i eşkimde hep enhâr-ı 'aşk

Harfû'n-Nûn

37.

(fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/ fe i lûn)

- 1 Gözü nokşan mı görür mazhar-ı settâr olanıñ
Ėayrı görmez nazarı 'ârif-i bîdâr olanıñ
- 2 Nazar-ı 'ârif-i billâhda her şey Hâķ'dır
Mezheb ü meşrebi yok vâşıl-ı dîdâr olanıñ
- 3 Nîk ü bed her ne gelirse saña senden gelir
Pâyidar olduğunu şanma dil-âzâr olanıñ

²⁴⁵ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Hayır, (Ebû Cehil’in yolu sapıktır) sakın onu dinleme, **secdene**(namazına) **devam et** de Rabb’inin rahmetine **yaklaş**.” Alak 96/19.

4 Görmedim hārı gülünden ayıran ‘ālemde
Nāmı dillerde gezer merd-i vefādar olanıñ

5 Nice Cemşīdleri gördü bu bezm-i devrān
El-ḥased mesleğine rind-i sebük-bār olanıñ

[132] 6 Cām-ı lebrizine dünyāyı fedā eyleyemem
Nāzı mest etdi beni çeşm-i ḳadeḥkār olanıñ

7 Öyle dilbeste-i zencīr-i cünūñ oldum ki
Gülerim şīve-i idrākine hūşyār olanıñ

Ḥarfū’l-Kef

38.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

1 ‘Āşıkıñ bir ḥabbetü’s-sevdāsıdır ḥālīñ seniñ
Dāne-i ‘aşk u hevādır ḥāl-i hoş-ḥālīñ seniñ

2 Öyle bir nūr-ı melāhetsīñ ki ey meh-peykerim
Şüphesiz āyīnede ‘aḳsīñ de meyyālīñ seniñ

3 Āsumān-ı ‘aşkıımıñ şebbāz-ı ‘ulvī-cāhısıñ
Kākül-i sevdā-penāhıñ çünkü şebbālīñ seniñ

4 Ser-te-ser āfāḳ-ı gerçi eylediñ geşt ü güzār
‘Ālem-i imḳānda lākin var mı emsālīñ seniñ

5 Ātlas-ı gerdūna istignā ederseñ çok mudur
Çünkü ondan da mu‘allā cāh u iclālīñ seniñ

- 6 Hüsni-i ʿālem toplanıp ʿonmuş kitāb-ı vechiñe
Noқта-i ğayb-ı mehāsin var ise ḥālīñ seniñ

39.

(*me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün*)

- 1 Serāʾir-āşinā-yı vażʿ -ı istitār olur musuñ
Peride-bāl olan perī-i cān-şikār olur musuñ
- [133] 2 Bu kār u bār-ı dehrden melāl geldi rūḥuma
Biraz melāl-i rūḥuma şafā-nişār olur musuñ
- 3 Kenār-ı cūybāra gel, ḥayāt-ı bī-ķarārı gör
Nedīm-i ğam-gūsār-i ķalb-i nālekār olur musuñ
- 4 Bir elde gül, bir elde mül gazel-serā olup da sen
Ṭarab-serā-yı ķalb-i pāke neşʾe-bār olur musuñ
- 5 Kırıldı şişe-i emel, döküldü āb-ı rûylarım
Meded-nişār-ı inkisār-ı ķalb-i zār olur musuñ
- 6 Göñül yanında dem-be-dem nedir bu nāz u ihtirāz
Bu cismi de alır iseñ günāhkār olur musuñ
- 7 O zülf-i tarmārıññ teline baĝlıdır göñül
Şabā bu rāzı fāş ederse şermsār olur musuñ
- 8 Hevā-yı kākülünle serserī gezer şu rûzgār
O rûzgāra sen de ey Şalāḥī yār olur musuñ

40.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

1 Katre-i nāçiz iseñ deryā seniñ
Cevher-i yektā seniñ, ma‘ nā seniñ

2 Cānıñı vermiş isen cānānıña
Bilmiş ol dünyā seniñ, ‘ uqbā seniñ

3 Ey ḥarīm-i lā-mekānıñ ‘ āşıķı
[134] Bārgāh-ı kurb-ı ev ednā²⁴⁶ seniñ

4 Fāriğ ol ümmid-i āb u dāneden
Cennetü’l-Me’vā seniñ, Tübā seniñ

5 Nā-murād olmağ kadar yoğdur murād
Maṭlab-ı a‘ lā olan Mevlā seniñ

6 Mündemicdir sende ‘ arş u ferş hep
Ḥāşılı ednā seniñ, a‘ lā seniñ

7 Şāhbāz-ı evc-i istiğnā iseñ
‘ İzz ü cāh-ı ‘ ālem-i bālā seniñ

8 Ādemiñ ma‘ nāsını ādem bilir
Ey Şalāḥī nüṣḥa-i kübrā seniñ

²⁴⁶ Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: “Böylece peygambere olan mesafesi iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.” Necm 53/ 9.

Ḥarfü'l-Mīm

41.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 ‘Āşķ-ı nūr-ā-nūru seyr et ķalbgāhımdan benim
Şu‘le-i cevvēlesi peydā nigāhımdan benim
- 2 Zıll-ı āhımdır baña hemrāh olan hemsāye hep
Āhdan başķa geķen yok şāhrāhımdan benim
- 3 Bir ķulaķ ver nāle-i cāngāhıma ey seng-dil
Dāğ bile titrer nidā-yı yā Īlāhım’dan benim!
- 4 Yükselen şebbāl-ı rūhum āsumān-pervāz-ı ‘aşķ
Mūstenīrim cilvezār-ı mihr ü māhdan benim
- [135] 5 Dīdemiñ mecrā-yı şāfı her sehāb-ı gıryedir
Mūnteşir būy-ı vaţan her bir giyāhımdan benim!

- 6 Göñlüme girdiñ de hālā bī-ķabersiñ bī-ķaber
Rūh-ı feyż-ā-feyż-i vaḥdet iktināhımdan benim

42.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

- 1 Göñül dedikleri ‘ālemde āsumān ararım
O āsumān-ı me‘ānīde yār-ı cān ararım
- 2 Ḥarīm-i şāhid-i ‘aşķım şu perdezār-ı sehāb
Te’evvühāt ile meh-pāremi nihān ararım
- 3 Kāzā-yı lā-yetenāhīde ḥākdan aramam
Ḥarem-serā-yı tecellīde yār-ı cān ararım.

- 4 Ceb̄in-i ādeme ķonu Muķammed'ĩn nūru
Bugūn o nūr ile Allāh'ımı 'ayān ararım.
- 5 Lisān-ı mu' cize ķurbān şu ķabẓ u baş-ı zamān
Sūkūt iķinde řalā-ķ'ān u rāzdān ararım.
- 6 Ħurūř-ı 'ālem-i deryā cihān-ı istiķrāk
Görünce 'unşur-ı 'ōmrü neşide-ķ'ān ararım.
- 7 Fesād-ı kevn ü meķānıñ niřānı maķberdir
Ħarābezārda ma' mūre-i cihān ararım!

43.

(*mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fē ū lūn*)

- [136] 1 Sen varlık ile faķr ediyorsañ neme lāzım
Ben varlığını var eden Allāh'ıma verdim
- 2 Ħaķķıyla bilir Ħaķķını erbāb-ı Ħaķīķat
'İlmiñ saña lāzım ise cehlim baña Ħādım
- 3 Her ķupķuru heykel baña bir řūret-i Ħayret
Mescid de kilisā da bu Ħayretde mūdāvim!
- 4 Zūhdüñ seniñ olsun o libāsı giyemem ben
Tecride varan sālīke her kisve maķārim.
- 5 İşbāt ile uğraşma baña zāt-ı Ħudā'yı
Ey 'ilm-i kelāmıyla bilen Rabb'ini dā'im
- 6 Medlūlūñ ile 'ayn-ı delili aramam ben
Her laķzā delilim baña Mevlā-yı 'avālim!

- 7 İzhār edilir mi ‘acabā muḥhir olan Hāk
Meṣhūd ile ṣāhid ikisi de ‘ayn-ı delīlim.
- 8 Erbāb-ı ṣūhūduñ nazarı dīde-i cāndır
Bağmaz eşere ‘aynı gören dīde-i cāzim
- 9 Cānān beni görsün de naşıl ben onu görmem
Cānān baña cāndan da yakın var mı mezāhim!

- 10 Eb‘ād-ı naẓar bu‘d-ı mücerred gibi mevhūm
Ağyār birer zıll-ı ‘adem, ḥālet-i nā’im!

44.

(*mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fe ū lūn*)

- [137] 1 ‘Ulvīyyet-i ṭab‘ım gibi yükselmede māhım
Nā-būd olamaz sīnedeki āh-ı siyāhım.

- 2 Vāhī mi ḥurūṣān görünen mevc-i devāhī
Yok mu ‘acabā sāhil-i imkānda penāhım!
- 3 İster ki gönül eyleye pervāz-ı semāvāt
Ol cāzibe-i ārz faḫaṭ mānī‘-i rāhım.
- 4 Dolmakta gözüm yaşlar ile ḳahḳaha etsem
Ḥūn-ı ciğer u eşk-i dem-ā-dem mi miyāhım!
- 5 Bir ḳuvve-i ḳasriyye olur ḥākīm-i ṭab‘ım
Efḳār-ı te‘ālīde benim var mı günāhım?
- 6 Her ḥādiṣe-i dehr beni kıldı müdaḳḳıḳ
Ātilere doğru süzülür medd-i nigāhım

45.

(*me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün*)

- 1 Göñül dedikleri ‘ālemde lā-mekān ararım
Hudā Hudā diyerek cānda yār-ı cān ararım.
- 2 Şu māsivā denilen kayd u bend-i ‘ālemden
Tecerrüd etmek için bir zemīn, zamān ararım.
- 3 O gül varaklarının sīne-i raķīķinde
Kemāl-i şun‘ -ı Hudā’dan eşer, nişān ararım.
- 4 Nesīm-i şāne-zenīñ añladım o güllerini
Bahāra ħande eden çehre-i ħazān ararım.
- [138] 5 Ledünniyāt-ı me‘ ānī göñülde cılve eder
Lisān-ı ħālden añlar dil-āgehān ararım.
- 6 Ĥafī, celī bütün āşār-ı hüsn-i muṭlaķdır
O hüsn-i muṭlaķı her yerde ānbeān ararım.
- 7 Maķām-ı ħayrete düşmekde başķa ħālet var
Leyāl-i muzlirmede bedr-i āsumān ararım.

Ḥarfū’n-Nūn

46.

(*me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün*)

- 1 Güzelsiñ nevbahārīñ ħande-i şīrīn-edāsından
Güzelsiñ güllerīñ rengīn olan şerm u ħayāsından
- 2 Dem-ā-dem dāğ-ı ‘aşķım necm-i baḥtımдан ‘ibārettdir
Fürüzān olması dīdārīñiñ şevķ ü ziyāsından

- 3 Fezâ-peymâ-yı âh-ı cân-güzârım ‘ömrümün zıllı
Uşandım âhımın hemrâz olan leyl-i vefâsından
- 4 Nihândır dîde-i nâsûtdan Rûhu’l-Îlâh elbet
Ne süzişlerle yandı hüsn ü ‘aşkıñ incilâsından!
- 5 Anıñçün ‘âşkıñ da maḥv-ı cismi sırr-ı serbest
Fenâfillâhı bulmaqdır merâmı ihtifâsından
- 6 Hayâletler hirâs eyler ḥaḳîḳat yâda geldikçe
Hayâlîñ, korkma, mehcûr olmuyor rûhuñ fezâsından
- 7 Harâm-i ‘âlem-i ma‘nâ, nedîm-i rûḥ-ı feyz-â-feyz
[139] Mu‘allâsıñ faḳat sen fikrimiñ her i‘tilâsından
- 8 Hayâlîm sâyesinde yükselirsin ey kamer-sîmâ
O gîsûdâr olan necmiñ doġar ḳalbiñ semâsından
- 9 Kırıldı câm-ı gül-rengim döküldü âb-ı rûyum âh
Cüdâyım mâcerâ-yı ‘âşkımiñ zevḳ u şafâsından
- 10 Tecerrüd etmiyor bir türlü gönlüm mâsivâdan hiç
Olur mu ġoncalar âzâde-ser şebnem hevâsından

47.

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

- 1 Mîhr ü meh sūzân bütün bir ḥüsn-i ‘âlem-gîrden
Âh sergerdân ‘avâlim cîlve-i takdîrden
- 2 Şîve-i i‘câza ḳarşı ehl-i ‘irfân ser-te-ser
Ḳaldılar ‘âciz bütün taḳrîrden, ta‘bîrden

- 3 ‘Ārif-i deryā-dili cūşān eder nāy-ı hevā
Şerh-i hāl-i vecd ü istiğrākı şor taḥrīden
- 4 Gerçi herkes kārını tedvir eder tedbīr ile
Merd-i Ḥaḳ şarf-ı nazar eyler faḳaṭ tedbīden
- 5 Her *ene’l-Ḥaḳ-gū* ²⁴⁷ olan zannetme ki Maṣṣūr’dur
Şīr-i şāfiñ farkı yok imlāda gerçi şīrden
- 6 Zānneden meydān-ı ehlullāḥı lu‘betgāh-ı dehr
Girmeden merdūd olur elbet ḥużūr-ı pīrden
- [140] 7 Ey Şalāḥī bir beyābān-ı ḳazādır rāh-ı ‘aşḳ
Teşnegān-ı Kerbelā’yı şorma ḥiç dil-sīrden

Ḥarfū’l-Ha

48.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Herkesiñ vicdānı vardır ḥāḳimiyyet nāmına
Gösterir aḥkāminı mir’āt-ı ḥikmet nāmına
- 2 ‘Ārif-i rūşen-dili şanma ridā-pūş-ı ‘amā
Seyr eder bir başḳa ‘ālem bezm-i vaḥdet nāmına
- 3 Zūlmet-ender-zūlmet olmaz şāhrāh-ı ‘adl u ḥaḳ
Görmedim pinhān olan bir şey ḥaḳīḳat nāmına
- 4 Yok mu efrād-ı ümemde fīkr-i ferdā ḥavfı āḥ
Sīne-zen kühsārlar ḥattā ḳıyāmet nāmına

²⁴⁷ “Ben Hakk’ım” anlamına gelen bu söz Hallāc-ı Maṣṣūr’a atfedilir.

- 5 Āsumāna ser çeken eyvānlarıñ enķāzını
Seng-i qabr eyler zamān timsālī ‘ibret nāmına
- 6 Rū be-ḥāk-ı zillet olmuşdur nice gerden-firāz
‘Ārifiñ maḥviyyeti ḥaḳ u ḥaḳīkat nāmına
- 7 ‘İzzet-i nefsimle aldım mülk-i istiğnāyı ben
Dehr uṭansın nikbetimden şān u rıf at nāmına

49.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

- 1 Mest-i bed-nām benim çeşm-i qadehkārīñla
Saña qurbān gibiyim ġamze-i ḥūn-ḥ‘ārīñla
- [141] 2 Tāc-ı serdir yed-i qahrīñla olan pā-bendiñ
Zevq-i diğər bulurum şīve-i āzārīñla
- 3 Meş‘al-i ‘aşq u hevādır baña minhāc-ı güzīn
Rāzıyım tek yanayım āteş-i dīdārīñla
- 4 Berg-i teb-lerze gibi qalmadı ārām-ı dilim
O seniñ zūlf-i dil-āvīz-i hevādārīñla
- 5 Öyle şūrīde ser-i vādī-i hicrānım ki
Münkeşif rāz-ı dilim çeşm-i füsūnkārīñla

50.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

- 1 Rāstī sırrı ‘ayān kāmet-i vālā da bile
Yārsız eğlenemem sāye-i Ṭūbā’da bile

2 Olmayan mest-i müdām-ı edeb ü ‘ilm ü kemāl
Göremez sāhil-i feyzi leb-i deryāda bile

3 Yārine bār olan meyl-i muḥabbetdendir
Bülbülüñ ḥāl-i hüveydā gül-i ra‘ nāda bile

4 Yed-i beyzā-yı me‘ ālī ele girmez mi ‘aceb
Ḥāl-i imkân görünür sırr-ı tecellāda bile

5 Zīnet-i merdüm için ‘ilm ü edeb kāfīdir
Ḥāl-i cāhil bilinir cāme-i zībāda bile

6 İhtilāfāt-ı şu’ūna nazar kıldıkça
[142] Nūr-ı vaḥdet saçılır leyle-i leylā’da bile

7 Ey Şalāḥī şeref-i zāta dokunmaz noksān
Bu tenākuḡ görünür māh-ı şeb-ārāda bile

51.

(fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn)

1 Geçiyor ‘ömr-i girān-māye bütün ḡaflet ile
Merd ü zen mest bu ‘ālemde birer ḡālet ile

2 Tā be-key bezm-i ṭarāb, neşve-i yek-rūze-i dehr
Korḡarım ān-ı meşībiñ geçecek ḡasret ile

3 Vakti bil naḡd ile teve’em, bu cihān-ı bāzārıñ
Ne alır kīse-tehīler ḡuru bir şöhret ile

4 Ey perestkār-ı zeḡārif ne ḡadar ḡāfilsıñ
Ādemiñ zīneti ḡā’im o güzel sīret ile

- 5 Olma bālā-rev-i kühsār-ı emel ey ḥodgām
Dāmen-i yār ele girmez nazar-ı naḥvet ile
- 6 Gözümün nūru biraḳ varlığı, sen çık aradan
Ḳaliversin yaradan maẓhar-ı ‘abdiyyet ile
- 7 Māni‘ -i rū’yet olan perdeyi at çeşmiñden
Saña da Ḥaḳ mütecellī ola şūret ile
- 8 Görünen reng-i tefāvūt bütün āsār-ı şıfāt
Sırr-ı vaḥdet dediğın anlaşılr keşret ile
- [143] 9 Bir düşün ‘ālem-i bālāyı biraḳdıñ geldiñ
Neye manzūruñ olur şimdi o yer nefret ile
- 10 Ḳuş gibi sende de var uçmağa isti‘ dād
Böyle suflilere düşmek ne revā miḥnet ile
- 11 Şıgamaz ḥavşala-i ‘aḳlıña māhiyyet-i Ḥaḳ
Acırım böyle geçen günlerine ḥayret ile
- 12 Ey Şalāḥī dü cihān ‘izzeti maḳşūduñ ise
Bāb-ı Mevlā’da devām eyle bütün zillet ile

Ḥarfū’l-Yā

52.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

- 1 Revā mı hep ḳoḳlaya rüzgār saçlarını
Dağıtmasın seḫer-i āḥ u zār saçlarını
- 2 Naşıl münevver olur tāli‘ -i siyeh-rengim
Görünce şafḥa-i rūyuñda tār saçlarını

3 Hārāb kalbime şimdi o dil-şiken gûlsün
Zamān gelir görürüm pür-ğubār saçlarıñı

4 Göñülde dalğalanır sünbülāne āhlarım
Mu‘ attar etdi nesīm-i bahār saçlarıñı

5 Nedir bu vahşet-i āhū-nigāh dildārım
Firāka haml ediyor sāyedār saçlarıñı

53.

(*me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün*)

- [144] 1 Değildir hānqāh-ı ‘aşk-ı Mevlā āhdan hālī
Ricālullāhı zannetme fenāfillāhdan hālī
- 2 Başiret olmayınca sırr-ı vahdet ‘ayn-ı zulmetdir
Qalır mı āsumān muzlim de olsa māhdan hālī
- 3 Ta‘allük-beste-i dāmān-ı dünyā pīr u bernā hep
Murādımca mürīdi görmedim dil-h‘āhdan hālī
- 4 Dehen-şüy-ı sivādır ‘ārif-i rūşen-nihād elbet
Bütün evrād u ezkārı değil Allāh’dan hālī
- 5 Lisān-ı ‘aşk ile pervāneler de Hakk’ı zıkr eyler
Şaķın zannetme dergāh-ı cihān o āhdan hālī
- 6 Göñül vermek kolay mı ey Şalāhī Yusuf-ı dehre
Göñül zīrā beyābān-ı muhabbet çāhdan hālī

54.

(*me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün*)

- 1 Yed-i pīr-i muġānı şanma ki peymāneden ḥālī
Bu ʿālem ḳalmamışdır meşreb-i rindāneden ḥālī
- 2 Gezer elden ele cām-ı ḥumār-ālūdu devrānıñ
Faḳaṭ her neşve-i devrān deġil efsāneden ḥālī
- 3 Şarıl dāmān-ı feyż-efşānına merd-i Ḥudā-bīnıñ
Deġil deryā-yı cūşān gevher-i şehdāneden ḥālī
- [145] 4 Ḥurūşu mevc-i deryānıñ lisān-ı vecd ü istigrāk
Demem deryā-dilāna naʿra-i mestāneden ḥālī
- 5 Bütün gül-çehrelerdir ʿāşıkı dil-süz eden her dem
Ḳalır mı şemʿanıñ eṭrāfı pervāneden ḥālī
- 6 O efserler bugün bir ser-nigūn olmuş ḥacerlerdir
Gören var mı cihānı kūşe-i vīrāneden ḥālī
- 7 Eġer mecnūn isem ben kimdir ʿāḳıl rūy-ı ʿālemde
Eġer sen merd-i ʿāḳilseñ cihān divāneden ḥālī
- 8 Bütün şūret-perest olmuş Şalāḫī merd ü zen şimdi
Cihānda gönlümüzdür varsa yer bütḥāneden ḥālī

55.

(*fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün*)

- 1 Bir gelen yok yanıma bād-ı şabādan ġayrı
Ses veren yok sesime āḥ-ı şadādan ġayrı

- 2 Var ise derdime dermān derdimdir yine hep
Hemdemim kalmadı ‘ālemde Hudā’dan ğayrı
- 3 Düşmüşüm pâyına kurbān gibi yāriñ her dem
Ne görür yār bu ‘āşıkda vefādan ğayrı
- 4 Nerde olsam meh-i tībān çıkıyor karşıma hep
Mūnis olmaz baña ol rāh-nümādan ğayrı
- 5 Şimdi dillerde gezer nām-ı vefā hayfā ki
Bu cihān nice değil zıll-ı Hümā’dan ğayrı

- [146] 6 Şafvet-i rūhumu bilse yine sāġar biliyor
Kalmadı neşve-i dil cām-ı şafādan ğayrı
- 7 Ey Şalāhī fem-i ilhāma düşen nükte misiñ
Ne bilir ġonca-dehen nāz u edādan ğayrı

[147] **Tahmīs-i Ġazel-i Hafız**

5.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

- 1 Leb-i ān yār kucā, sāġar-ı serşār kucāst
Sāhil-i bāhr kucā, dāmen-i dildār kucāst
Dem-zened murg-i seher dīde-i bīdār kucāst
Ey nesīm-i seher ārāmgeh-i yār kucāst
Menzil-i ān but-i ‘āşık-koş-i ‘ayyār kucāst
- 2 Merd u zen ez-ġam-ı eyyām-ı cihān pur-teşvīş
Çun be-enfās şeved sīne-i ān ney dil-rīş
Himmet-i merd-i dil-āġāh be-ġāh ey dervīş
Şeb-i tārest u reh-i Vādī-i Eymen derpīş
Āteş-i Tūr kucā, mev‘id-i dīdār kucāst

- 3 Āh ez-ān çehre-i dil-cū ki niķābī dāred
 [148] Her şeker-ḥande-i ū nīz ‘itābī dāred
 Īn beyābān-ı cihān ‘ayn-ı serābī dāred
Her ki āmed be-cihān nākş-ı ḥarābī dāred
Der-ḥarābāt me-pursīd ki huşyār kucāst
- 4 Nāle-i kūh ser-ā-ser zi-hevā-yı yārest
 Sīne-i ‘ārif-i billāh tecellizārest
 Men bīdīl-i be-ser-i zulf-ı tu hem ber-dārest
Her ser-i mūy-ı merā bā-tu hezārān kārest
Mā kucāyīm u melāmetger-i bī-kār kucāst
- 5 ‘Ārif ez-her varakī āyet-i ḥikmet ḥāned
 Ḥāl-i muşķin be-Ḥudā noḳṭa-i vaḥdet māned
 Kāmil ānest ki ez-ğayrı nigāheş rāned
Ān kes est ehl-i beşāret ki işāret dāned
Nüktehā hest besī maḥrem-i esrār kucāst
- 6 Be-ser-i şāḥ kebūter ki be-gūyed hū hū
 Heme der-zıkr ü munācāt-ı belābil, tīho
 Āh ez-ān şīve-i reftār ser-ā-pā dil-cū
 [149] ‘Aḳl dīvāne şeved, ān silsile-i muşķin ḳū ?
Dil zi-mā ḳūşe girift, ebrū-yı dildār kucāst
- 7 Her ki rā nist sır-ı-bendegī-i āl-i ‘Alī
 Ne-tevān şud be-cihān merd-i Ḥudā, merd-i velī
 Bīdīl ānest ki dāred be-hevāyeş meylī
Bāde vū muṭrib u gul, cumle muheyyāst velī
 ‘Āyş-ı bī-yār muheyyā ne-şeved, yār kucāst

- 8 Sîne-i ‘ ârif-i billâh beli ma‘ den-i genc
 Key muyesser şevved ân ma‘ den-i gevher bî-renc
 Lâne-i rûh Şalâhî ser-i ân zulf ü şikenc
Hafız ez-bâd-ı hazân der-çemen-i dehr me-renc
Fikr-i ma‘ kûl be-fermâ gul-i bî-hâr kucâst
 (R. 6 Mart 1339–M. 6 Mart 1923)

Hâfız’ın Gazeline Tahmis (Çeviri)

5.

- 1 O yârin dudağı nerede, dolu kadeh nerededir
 Deniz sahili nerede, sevgilinin eteği nerede
 Öter seher kuşu, uyanık olan göz nerededir
Ey seher yeli, sevgilinin karar kıldığı yer nerededir
Âşık öldüren o aldatıcı güzelin menzili nerededir
- 2 Kadın erkek cihanın gamlı günleriyle kargaşadalar
 O neyin sinesinin nefeslerle yara alması gibi
 Ey derviş, uyanık gönüllü erlerin himmetini iste
Gece karanlık, Eymen Vadisi’nin yolu önde, ilerde
Tûr’un ateşi nerede, tecelli yeri nerede
- 3 O gönül çeken yüz ah ki örtülüdür
 Her tatlı gülüşünde bir de azarı vardır
 Bu cihan çölü, aynı serap gibidir
Cihana gelen herkes yok olmaya yüz tutar
Meyhanede uyanık, ayık kişi nerede, diye sormayın
- 4 Dağın iniltisi büsbütün sevigilinin arzu ve hevasındandır
 Arifin gönlü, Allah’ı bildiğinden tecelliye mazhardır
 Ben senin zülfünün ucunda dara çekilmiş bir aşığım

*Saçlarımın her bir teli seninle binlerce işle bağlantılıdır
Biz neredeyiz, başıboş, işsiz kınayıcılar nerededir*

- 5 Arif, her bir yapraktan hikmet ayetleri okur
Mis kokulu siyah ben, Allah'ın birliğini bildiren nokta gibidir
Kamil odur ki bakışını masivadan çekendir
Ehl-i beşaret işaret bilendir
Çok sayıda ince nükte var ama sırları anlayacak nerede

- 6 Güvercin dal üstünde hu hu, der
Bülbüller ve çil kuşları devamlı zikir ve münacaatta
Baştan ayağa gönül çeken o salınmadan ah
Akıll, deli oldu o misk kokulu zincir nerede
Gönül bizden köşeye çekildi, sevgilinin kaşı nerede

- 7 Kim ki Ali'nin ehline kulluk sırrına sahip değilse
Dünyada veli ve Allah adamı olamaz
Aşık kişi onun sevdasına meyl edendir
Şarap, çalgıcı, gül her şey hazır ama
Yârsiz eğlence mümkün olmuyor yâr nerede

- 8 Allah'ı tanıyan arifin gönlü tabi ki hazine madenidir
O hazine madeni eziyetsiz nasıl elde edilir
Salâhî'nin ruh yuvası, o saçlarının kıvrım ve bükümleridir
Ey Hâfız, dünya bahçesinde ayrılıktan rahatsız olma
Mantıklı düşün dikensiz gül hani nerede

Gazel

56.

(fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün)

- 1 Der-şikâf-ı her harâbe dide-i cân yâftem
Men çunîn vîrânehâ-râ mulk-i' umrân yâftem

- [150] 2 Katre katre mî-çeked ez-dîde-i bîdil sirişk
Z'ân sirişk-i âteşîneş lâl u mercân yâftem
- 3 Hîre-çeşmân çun be-gîred feyz yeksân luṭf u ḳahr
Âb-ı şûr u âb-ı şîrîn ' ayn-ı iḥsân yâftem
- 4 Ger tu yâbî ez-bihâr-ı pur-ḥurûş ân mevce-râ
Men ez-ân mevc-i ḥurûşân baḥr-ı cûşân yâftem
- 5 Hırḳa-pûşân-ı melâmet-râ çi gâm ez-levm u zemm
Ân kulâh-ı kohne-râ men tâc-ı zî-şân yâftem
- 6 Gonca-i ḥandân çi-sân bâşed der-în gulzâr-ı dehr
Âh u zâr-ı bulbulân âvâz-ı hicrân yâftem
- 7 Şâhid-i ḥalvet-serâ-yı bezm-i İsrâ cilve kerd
Ez-şeb-i deycûr-ı zulfeş mâh-ı tâbân yâftem
- 8 Maḥv-ı cism u cân be-bâyed ger tu ḥ'âhî vaşl-ı yâr
Katre-i deryâ ki dîdem, mahz-ı ' ummân yâftem
- 9 ' Arş-ı bâlâ-yı meveddet âsitân-ı Bû Turâb
Bende-i ḥâk-i dereş-râ şâh-ı devrân yâftem
- 10 Vaḥdehû gûyed Şalâhî perde-i in sâz-ı mâ
Ez-nevâ-yı nây-ı dil âheng-i yeksân yâftem
(R. 26 Kânun-i Şânî 1339–M. 26 Ocak 1923)

Gazel (Çeviri)

56.

- 1 Her harebe yarığında can gözü gördüm
Öyle viraneleri bayındır, umran mülkü buldum
- 2 Aşğın gözünden damla damla gözyaşı akıyor
Ateş gibi o gözyaşından inci ve mercan buldum
- 3 Dikkatle bakan gözler, feyz aldığında lütuf ve kahır aynı olur
Tatlı ve tuzlu suyu aynı ihsan pınarı buldum
- 4 Sen coşan kabaran denizlerden o dalgayı bulursan
Ben kabaran dalgadan coşkun denizi buldum
- 5 Melâmet hırkasını giyene ayıplanma kınanma ne gam
Ben o köhne külâhı şanlı bir tac bildim
- 6 Feleğin gül bahçesinde gülen gonca nasıl olur
Bülbüllerin inlemelerini ayrılık feryadı bildim
- 7 İsra meclisinin inzivagahının şahidi cilve etti
Onun geceyen benzeyen saçlarının karanlığında parlak ayı buldum
- 8 Sevgiliye kavuşmak dilersen cismini bedenini fani etmen gerekir
Gördüğüm bir deniz damlasını ummanın ta kendisi bildim
- 9 Aşkın yüce arşı Hazret-i Ali'nin kapı eşiğidir
Kapısının toprağına köle olanı devranın padişahı bildim
- 10 Ey Salâhî, sazımızın perdesi O birdir, der
Gönül neyinin sesinden aynı ahengi buldum

[151]

Ġazel

57.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

- 1 Ez-ser-i maṭlab guzeṣten, zevk-i istignā-yı men
Faḳr-ı Peyğember ġinā-yı dīn u hem dunyā-yı men
- 2 Der-beyābān-ı rızā fāriğ ṣudem ez-renc-i pā
Her muğeylānzār-ı ū guldeste-i ṣaḥrā-yı men
- 3 Nīknāmī kī buved ey bu'l-heves der-rāh-ı 'aşq
B'ugzer ez-nām u niṣān ki nām u ṣān ā' bā-yı men
- 4 Ser ber āverdem zi-ḥayret dīdem ān nādīde-rā
Kūṣe-i ebrū-yı vey ṣud ṣīve-i imā-yı men
- 5 Ān dehān-ı rāzdān-rā āṣinā būdem çu cām
Z'in sebeb her feyż-i la' leṣ neṣve-i ṣahbā-yı men
- 6 Perdedār-ı kākul-ı ān māh-rū ' ayn-ı ḥicāb
Leyl-i leylā-yı ū hem zulf-ı ' anber-sā-yı men
- 7 Sīne-sūzan, dīde giryān ey Ṣalāḥī dem-be-dem
Mācerā-yı Kerbelā deryā-yı ḥūn-ālā-yı men

(R. 3 Eylöl 1339–M. 3 Eylöl 1923)

Ġazel (Çeviri)

57.

- 1 Arzu ve heveslerden geçmek istigna zevkimdir benim
Peygamber'in fakrı dünyamın da dinimin de zenginliğindendir benim

- 2 Rıza çölünde ayak eziyetinden, ıztırabdan kurtuldum
Onun her dikenliği sahranın gül destesidir benim
- 3 Ey heveslerine tabi olan, aşkta iyi nam alma ne zaman olur
Şan ve şöhreti bırak ki şan ve şöhret yükümdür benim
- 4 Başımı hayretten kaldırdım o nadideyi görünce
Onun kaşlarının köşesi şivesi oldu ima'mın benim
- 5 O sır bilen sır dolu ağzın kadeh gibi aşinası idim
Bu yüzden onun dudağının her feyzi şarabımın neşesidir benim
- 6 O ay yüzlünün kakülünün perdedarı örtünün bizzat kendisidir
Onun kapkaranlık gecesi amber misal zülfümdür benim
- 7 Bağrı yanık, gözü yaşlı ey Salâhî daima
Kerbela macerası, kana bulanmış deryamdır benim

[152]

Gazel

58.

(mef ū lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe ū lün)

- 1 Īn fitne vu āşūb ne ez-çerḥ-i mudāmeṣt
Īn derd-i ser ez-sāğar-ı bî-reng-i mudāmeṣt
- 2 Tersem ki ne-dārī ḥaber ez-murğ-i seḥer-ḥiz
Bîdār-ı ān murğ çi ferḥunde peyāmeṣt
- 3 Gūyed ki turā yār-ı naẓar-bāz-ı be-āğuş
Ey murde çunīn ḥāb be-mā ‘ayn-ı ḥarāmeṣt

4 Ey seng-dil ân şem‘a be-pîşeş be-gudâzed
Pervâne be-sûzed ki girâmî ne zi-nâмест

5 Hem girye kuned dîde-i bîdil zi-hevâyeş
Hem sîne-i pur-âteş çi ‘aceb hâl-ı ğarâмест

6 Ez-nâm u nişân tâ ne-rehî emn u emân nîst
Bi’nger ki Şalâhî şeh-i âhrâr-ı be-nâмест

(R. 28 Mayıs 1339–M. 28 Mayıs 1923)

Gazel (Çeviri)

58.

- 1 Bu fitne ve kargaşa feleğin devamlı dönüşünden değildir
Bu baş ağrısı kadehin renksiz şarabındandır
- 2 Korkarım ki seher vakti kuşundan haberin yok
O kuşun uyanıklığı ne kutlu haberdır
- 3 Derler ki her gördüğüne aşık oynak yar kucağında
Ey ölü, böyle bir rüya bana haramın ta kendisidir
- 4 Ey taş yürekliler, mum dahi onun önünde erir
Pervane de yanar, şeref, değer ad ile değildir
- 5 Aşığın gözü hem onun istek ve arzusuyla ağlar
Hem de gönlü ateş dolu, ne garip aşkın hali
- 6 Şan ve şöhretten kurtulmadıkça emniyet ve rahatlık yoktur
Gör ki Salâhî hürlerin şahı adıyla ünlenmiştir

[153] Taḥmīs-i Ġazel-i Seyyid ʿAbdulkādir Geylānī

6.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

1 Mulk-i maʿmūr-ı muḥabbet dil-i dīvāne-i mā

Menbaʿ-ı durr u guher sīne-i vīrāne-i mā

Bihter ez-kūşe-i firdevs-i berīn lāne-i mā

Bī-ḥicābāne derā ez-der-i kāşāne-i mā

Ki kesī nīst be-cūz tū der der-i ḥāne-i mā

2 Qayd-ı hestī be-şiken, nīstī-i ḥod be-numāy

Lāf-ı merdāne me zen tā ne-şevī bī-ser u pāy

Zi-hevādārī-i zulf-ı tu şudem ʿanber sāy

Fitne-engīz me-şev kākul-i muşkīn be-guşāy

Tāb-ı zincīr ne-dāred dil-i dīvāne-mā

3 Qaʿbe vu bütgede mā-rā hemegī ʿayn-ı ḥicāb

Ender īn meygede mestīm hemīn bī-mey-i nāb

Dem-be-dem nāle-zened sīne-i mā hemçu rebāb

Murg-ı bāğ-ı melekūtīm der-īn deyr-i ḥarāb

Mī-şevēd nūr-ı tecellā-yı Hudā dāne-i mā

[154] 4 Her ki rā nīst sır-ı bendegī-i Rabb-i Eḥad

Ne-şevēd vāşıl-ı dīdār-ı Ezel, kūhneverd

Āh ez-īn bādiye-i ḥūn-ı Ḥuseynī-meşhed

Mümkir-i naʿra-i mā kū ki be-mā ʿarbede kerd

Tā be-maḥşer şineved naʿra-i mestāne-i mā

5 Dem-be-dem gufte-i şīrīn-dehen-i mā yā Hūʾst

Ki hemīşe nefes-i pāk-dilānān ḥoş-būʾst

Āşīnāyān-ı reh-i ʿaşq ki hemdem bā-üst

Şukr-i lillāh ki ne-murdīm u resīdīm be-dūst

Āferīn bād, bedīn himmet-i merdāne-i mā

(R. 13 Teşrîn-i Şânî 1333–M. 13 Kasım 1917)

Seyyid Abdülkâdir Geylânî'nin Gazeline Tahmis (Çeviri)

6.

- 1 Muhabbetin mamur mülkü deli gönlümüzdür bizim
İnci ve cevher kaynağı virane bağrımızdır bizim
Yüce cennet köşesinden daha iyidir yuvamız bizim
Kâşanemizin kapısından çekinmeden gir
Çünkü evimizin kapısında senden başkası yoktur
- 2 Varlık bağı kır, kopar, yokluğunu göster
Yiğitlik sözü etme başsız ve ayaksız olmadıkça
Zülfünün arzusuyla amber gibi oldum
Fitne çıkaran olma misk kokulu kâkülü aç
Dîvâne gönlümüzin zincire dayanacak takatı yoktur
- 3 Kabe ve puthane hepsi de bize hicabın ta kendisi
Bu meyhanede şarapsız sarhoşuz işte
Sinemiz her an rebab gibi inler
Bu virane mabette melekut bağının kuşuyuz
Allah'ın tecelli nuru olur tanemiz bizim
- 4 Her kim ki bir olan Rabb'e kulluğun sırrına eremezse
Derviş, ezeli olan Allah'ın cemaline kavuşamaz
Hüseyin'in şehid olduğu bu kana boyanmış çölden ah
Haykırışımızı inkâr edip de bizimle kavga eden, çekişen nerede
Mahşere kadar sarhoşvari naralarımız işitilsin

- 5 Daima şirin ağzımızın güftesi Ya Hu'dur
 Çünkü gönlü temiz olanların nefesi her vakit hoş kokar
 Aşk yolunun aşinaları onun dostudur
Şükürler olsun Allah'a ölmedik ve dosta ulaştık
Aferin, yiğitçe himmetimize bizim

Tahmīs-i Ğazel-i Hācī 'Alī Efendī

7.

(*müf te i lün/ fâ i lün /müf te i lün/ fâ i lün*)

- [155] 1 Hānde-i rengīn-i tū ğonce-i hāndān-ı kīst
 Hatt-ı semen-büy-ı tū lāle u reyhān-ı kīst
 Şafha-i ruhsār-ı tū maşrık-ı rāḡşān-ı kīst
Rūy-ı dil-ārām-ı tū mihr-i dıraḡşān-ı kīst
'Arz-ı gulfām-ı tū la' l-ı bedehşān-ı kīst
- 2 Her varakī defterīst ma' rifet-i Hāḡ-ı numūd
 Hayret-i erbāb-ı dil hayret-i men der-fuzūd
 Şamme-i meşmūm-ı tū nokta-i būd u ne-būd
Nokta-i ḡāl ruḡet nukte-i vahdet-guşūd
Āyet-i ruhsār-ı tū nusḡa-i furḡān-ı kīst
- 3 Cilve-i ḡāmūş-ı tū şerḡ-ı dil-āşūb-ı cān
 Feyz-i leb-i la' l-ı tū āb-ı beḡā bī-gumān
 Cennet u dūzaḡ yekist der-naḡar-ı 'ārifān
Nīm nigehet cān-dehed nīm nigehet cān-sitān
Çeşm-i fusūnkār-ı tū çeşme-i ḡeyvān-ı kīst
- 4 Bang-ı enallāh-kū kūş-zed cān-ı māst
 'Ayn-ı ta' ayyun hemīn merdum-ı çeşmān-ı māst
 Perde-i esrār-ı tū ḡācib-i dīvān-ı māst

Zulf-ı perîşân-ı tû ğâret-i îmân-ı mâşt
Behr-i Hudâ râst gû silsile-cunbân-ı kist

- [156] 5 Nîm-nigeh-i lutf-ı tû devlet-i ehl-i şuhûd
 Her ki cudâ şud zi-vey dūr şeved ez-Vedûd
 Zulf-ı dil-âvîz-i tû silsile-i ‘aşk bûd
Hâlet-i refîâr-ı tû rûz-ı kıyâmet numûd
Îkâmet-i dil-cûy-ı tû serv-i hırâmân-ı kist

- 6 Âl-i ‘abâ dem-be-dem atlas-ı eflâk-ı mâ
 Hubb-ı ‘Alî, âl-i vey rehber-i her du serâ
 Ez-der-i evlâd-ı û dūr me-kun ey Hudâ
Ger ne-şevem cân-fedâ der-peyet Muctebâ
Ravza-i huld-ı berîn sâha-i eyvân-ı kist

- 7 Şems neyem, zerreem nûr-ı Şalâhî zi-tûst
 Cevher-i ferd zerreîst cevher-i men kull be-cust
 Sâhil-i men pur-guher çunki merâ baħr şust
Dâmen-i Monlâ be-gîr tâ ki be-dânî durust
Fakrî-i bî-çâre-râ dest be-dâmân-ı kist

(R. 21 Teşrîn-i Şanî 1338—M. 21 Kasım 1922)

Hacı Ali Efendi’nin Gazeline Tahmis (Çeviri)

7.

- 1 Senin parlak, rengarenk gülüşün kimin gülen goncasıdır
 Yasemin kokulu ayva tüylerin kimin lale ve reyhanıdır
 Yanağın safhası kimin parlak maşrıkıdır
Gönle huzur veren cemalin, kimin parlak güneşidir
Gül renkli yanağın kimin değerli yakutudur
- 2 Her yaprak Hakk’ın sanatını gösteren bir defterdir
 Gönül ehlinin hayreti benim hayretimi arttırdı

Misk kokulu benin, varlık ile yokluk noktasıdır
Yüzündeki benin noktası vahdet nüktesini açar
Yanağının ayeti kimin Furkan'ının nüshasıdır

- 3 Suskun cilven, canın karmaşık gönlünün şerhidir
 Yakut dudağının feyzi şüphesiz ebediyet, hayat suyudur
 Ariflerin nazarında cennet ve cehennem aynıdır
Yarım bakışın can verir, yarım bakışın da can alır
Büyüleyici gözün kimin ab-ı hayatıdır

- 4 Kulağının duyduğu “Ben Allah’ım” sesi bizim canımızdır
 Bizim gözbebeklerimiz taayyün gözüdür işte
 Senin sırlar perden dîvânımızın kapı bekçisidir
Senin dağınık saçların imanımızın yağmasıdır bizim
Allah için doğru söyle kimin zincir oynatanıdır

- 5 Lütfunun yarım bakışı, şühûd ehlinin devletidir
 Her kim ki ondan ayrıldı, Vedûd’dan da uzak oldu
 Gönül çeken zülfün aşk zinciridir
Salınarak gidişin kıyamet gününün tezahürüdür
Gönül çeken boyun, kimin salınan selvisidir

- 6 Ehl-i beyt daima bizim feleklerin atlasıdır
 Ali ve ehlinin muhabbeti iki cihanın rehberidir
 Ey Allah’ım bizi onun evladının kapısından uzak etme
Ey Mücteba, senin yolunda canımı feda etmezsem
Yüce cennet bahçesi kimin köşkünün sahasıdır

- 7 Güneş değil, zerreyim Salâhî’nin nuru sendendir
 Ferdin cevheri bir zerredir benim cevherimse külldür onu ara
 Sahilim incilerle doldur çünkü beni deniz yıkadı

*Hocanın eteğini tut ki doğruyu bilesin
Çaresiz fakirin eli kimin eteğindedir*

[157]

Gazel

59.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

- 1 Çun cūy-ı revān mī-guzered ‘ umr der-īn rāh
Der-kūşe-i gulzār be-rūstem çu giyāh āh
- 2 Her dīde ki feyyāz şevēd girye-feşānest
Durdāne-şevēd kaṭre-i her eşk-i dil-āgāh
- 3 Peymāne-i peymān-şiken-i men leb-i yārest
Her gāh me-rā dāde sebū şādme-i cāngāh
- 4 Āvīhte-dil ber-ser-i ān zulf-i muşevveş
Hem tār-ı siyāheş eşer-i āh-ı seher-gāh
- 5 Īn gunbed-i devvār serāsīme-i ‘ aşkest
Pervāne-i dīdār der-īn dā’ire-i ān māh
- 6 Evrāk-ı çemen defter-i hāl-ı dil-i ‘ uşşāk
Gāfil me-şev ez-hāl-i perişān-ı vefā-ḥāh
- 7 Dāğ-ı dil-i men sırr-ı dehān-ı erinī-gū
Bī-mihr-i ruḥeş geşte şabāhem şeb-i ū āh
- 8 Meydān-ı tecellī ne hemān vādī-i Eymen
Her kūşe merā ma‘ kes-i gulbānk-ı enallāh

(R. 1 Nīsān 338–M. 1 Nisan 1922)

Gazel (Çeviri)

59.

- 1 Akan nehir gibi ömür de bu yolda geçiyor
Ah ki gül bahçesinin köşesinde ot gibi bittim
- 2 Feyz veren her göz, gözyaşı saçar
Uyanık gönlün her bir gözyaşı damlası inci olur
- 3 Yemin bozan kadehim sevgilinin dudağıdır
Canevinin felaketi bana daima şarap testisi verir
- 4 Gönül o dağınık zülfün ucuna asılıdır
Her siyah teli seher vaktindeki ah'ın eseridir
- 5 Bu dönen gök kubbe aşk sersemidir
Didarın pervanesi o ayın dairesindedir
- 6 Çimenliğin yaprakları aşıkların gönüllerinin hal defteridir
Vefa dileyenlerin perişan halinden gafil olma
- 7 Gönlümün dâğı “bana göster” diyen ağzın sırrıdır
Onun yanağının güneşi olmayınca sabahım ah dolu geceye dönüşür
- 8 Tecelli meydanı yalnız Vadi-i Eymen değil
Her bir köşe bana “Ben Allah'ım” sedasının akis yeridir

[158]

Tahmīs-i Ğazel-i Hāfız

8.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

- 1 Nāz-ı gul, feyż-i Mesihā-dem u şebnem bā-üst
Reng u bū, şive-i dil-cū, fem-i mulhim bā-üst

Ân siyeh zulf hiçâbest ki her dem bâ-üst
Ân siyeh çerde ki şîrîni-i ‘âlem bâ-üst
Çeşm-i meygûn, leb-i handân, dil-i hurrem bâ-üst

2 Şevk-i pâyende merâ hubb-ı nebî, hubb-ı ‘Alî
 Hubb-ı evlâd-ı ‘Alî ‘ayn-ı muvâlât-ı velî
 Bende-i hâk-ı dereş şâh-ı ser-efrâz belî
Gerçi şîrîn dehenân pâdişehânend velî
Û Suleymân-ı zamân est ki hâtem bâ-üst

3 Husn-i Leylî eşer-i ‘aşk-ı dil-i Mecnûnest
 Cennetu’l-Huld ki bî-yâr me-râ hāmūnest
 Be-hevādārî-i û lâle çunîn dil-hūnest
Hâl-i muşkîn ki ber-ân ‘arîz-i gendum-gūnest
Sırr-ı ân dâne ki şud rehzen-i âdem bâ-üst

[159] 4 Dâne-i murg-ı dil ân hâl-i perî-zâd-ı zemân
 Sırr-ı ân zulf-i dil-âvîz merâ lâne-i cân
 Men ki bâşem ki ne-nâlem zi-fîrâk-ı cânân
Dilberem ‘azm-i sefer kerd u Hudâ-râ yârân
Çi kunem bâ-dil-i mecrûh ki merhem bâ-üst

5 Der-çunîn bâdiye her nām u nişân ‘ayn-ı şibāk
 Bu’ğzer ez-nām u nişân hemçu Humâ-yı bî-bāk
 Be-şiken silsile-i vehm u hayâl u idrāk
Rûy-ı hūbest u kemâl-i huner u dâmen-i pāk
Lâ-cerem himmet-i pākân-i du ‘âlem bâ-üst

6 Hande-i cām çunîn cilve koned ân gâfil
 Rûy der-hem be-keşed âh ez-în nâ-kâbil
 Kâfir-i ‘aşk buved zâhid-i sâlûs u muğil

*Bā-ki in nukte tevān guft ki ān sengin-dil
Kuşt mā-rā u dem-i 'Īsī-i Meryem bā-ūst*

- 7 Dil-i men lāne-i ' aşkest makāmī dāreş
Zāhid-i kec-nażar ān-rā heme ḥāmī dāreş
[160] Ey Şalāḥī dehen-i ğayb mudāmivāreş
Ḥāfiż ez-mu' tekidānest, girāmī dāreş
Z'ānki baḥşāyiş-i bes, rūḥ-i mukerrem bā-ūst
(R. 5 Teşrîn-i Evvel 1338–M. 5 Ekim1922)

Hâfız'ın Gazeline Tahmis (Çeviri)

8.

- 1 Gülün nazı, İsa nefeslinin feyzi ve şebnem onunladır
Renk ve koku, gönül çeken tavır, ilham veren ağız onunladır
Örtüdür o siyah zülûfler ki her an onunladır
O esmer ten ki dünyanın tatlılığı onunladır
Şarap renkli göz, gülen dudak, şen gönül onunladır
- 2 Peygamber sevgisi ve Ali'nin muhabbeti bana devamlı bir neşedir
Ali'nin evladının muhabbeti, velinin dostluğunun ta kendisidir
Kapısının toprağının kölesi “belâ” meclisinin yüce şahıdır
Gerçi şirin sözlüler, ağızlular sultandır ancak
Zamanın Süleyman'ı odur, mühür ondadır
- 3 Leyla'nın güzelliği Mecnun'un gönlündeki aşkın eseridir
Ebedi cennet ki sevgili olmadan benim için çöldür
Onun istek ve hevesiyle lâlenin gönlü bu şeklide kanlıdır
Yanağındaki misk kokulu ben buğday renklidir
Âdem'in yolunu kesen o tanenin sırrı onunladır
- 4 Gönül kuşunun tanesi, zaman perisinin yüzünün benidir
Gönül çeken o zülfün sırrı bana can yuvasıdır

Ben kimim de sevgilinin ayrılığından dolayı inlemeyeyim
Sevgilim sefere niyet etti, Allah için dostlar
Yaralı gönülle ne yapayım ki merhem onunladır

- 5 Böyle çölde her türlü nam ve şan tuzaktır
 Korkusuz Hüma gibi şan ve şöhretten geç
 Yersiz korku, hayal ve idrak zincirini kır
Güzel yüz, olgunluk, hüner ve iffet
Şüphesiz iki alemin pak olanlarının himmeti onunladır

- 6 Kadehin tebessümü öyle cilve eder ki o gafil
 Yüzünü buruşturur, ah bu kabiliyetsizden
 İkiyüzlü ve yoldan sapmış zahid aşkı inkar eder
Bu ince mana kime söylenebilir ki o taş kalpli
Bizi öldürdü ve Meryem'in İsa'sının nefesi ondadır

- 7 Gönlüm aşkın yuvasıdır onu makam say
 Bozuk, eğri bakışlı zahidi ham say
 Ey Salâhî, gayb ağzı devamlı şarap düşkünüdür
Hâfiz, itikadı olanlardandır onu değerli say
Çünkü çok ikram ve ihsan edici ruh ondadır

Ġazel

60.

(mef ū lü/me fâ i lün/fe ū lün)

1 Men 'aks-i furûğ-ı meh-cebînem
 Yek zerre-i âfitâb-ı dînem

2 Der-her varakî cihân-ı ma' nâ
 Bâ-dîde-i cân u dil be-bînem

3 Pâyende şudem mişāl-i kuhsār
‘Aks-āver-i bang-ı her enīnem

4 Āh-ı dil-i men tu-rā be-sūzed
Āteş-zen-i ħirmen-i zemīnem

5 Çun berķ zi-nām u şān be-cestem
Sīmurġ-ı każā-yı kām-bīnem

6 Ez-Ĥuld-ı berīn guzer ki şūfī!
Pā-der-gil eger tu men emīnem

[161] 7 Vāreste şevem zi-bīm-i ‘ālem
Allāh eger şeved mu‘īnem

8 Ber-ten ne-dehem vucūd hergiz
Āzāde-i kaŷd-ı ān u īnem

9 Nezdīkter ū zi-men be-men nīz
Men merdum-i dīde-i yakīnem

10 Çūn dūr şevem zi-çeşm-i ān māh?
Der-sāye-i ū ki men nişīnem

(R. 10 Teşrīn-i Şānī 1338–M. 10 Kasım 1922)

Gazel (Çeviri)

60.

1 Ay yüzlünün parıltısının aksiyim ben
Din güneşinin bir zerresiyim ben

2 Her bir yaprakta mana dünyasını
Can ve gönül gözüyle göreyim

3 Dağ gibi yerimde daim, sabit kaldım
Her inlemenin yankı veriyim

4 Seni yakar gönlümün ahı benim
Yeryüzü harmanını ateşe verim

5 Yıldırım gibi şan ve şöhretten geçtim
Mutluluk göğünün Simurg'uyum

6 Ey sufi, yüce cenneten geç ki
Ayağın çamura batmışsa da ben emniyetteyim

7 Alemin korkusundan kurtulurum ben
Eğer Allah benim yardımcım olursa

8 Hiçbir zaman tene varlık vermem ben
Şu bu kaydından azadeyim ben

9 O bana benden de yakındır
Yakın gözünün gözbebeği ben

10 O ayın gözünden uzak düşünce
Onun gölgesinde oturayım ben

Tahmīs-i Ğazel-i 'Urfī

9.

(*mef ū lū/me fā i lūn/fe ū lūn*)

1 Mā sürme-keş-i ğubār-ı hîşīm
Hayret-zede-i mezār-ı hîşīm
Mā hemdem-i āh u zār-ı hîşīm

Z'ân şâne-i zulf-ı yâr-ı hîşîm
Ġurbet-zede-i diyâr-ı hîşîm

- 2 Bi'şken heme kâyd u bend-i ' âlem
 Ten der ne-dehî be-mulk-i âdem
 [162] Mārā be-cihān şekīb-i hemdem
Eyyūb ne-îm lîķ mā hem
Mihnet-keş-i rūzgār-ı hîşîm

- 3 Der-noқта-i ' acz maḥẓ būdîm
 Yek zerre zi-ḥod ne mi-numūdîm
 Çun sāye hemîşe bî-vucūdîm
Hergiz be-murād-ı dil ne-būdîm
 'Umrîst ki şermsār-ı hîşîm

- 4 Ez-ḥ̣āce, Şalāḥî muẓmaḥîl şud
 Her guft u şenîd ū mumîl şud
 Vîrâne-i mā hemîşe dil şud
 'Urfî zi-cunūn-ı mā ḥacel şud
Pendāşt-ı bahtiyār-ı hîşîm

(R. 13 Teşrîn-i şânî 1333–M. 13 Kasım 1917)

'Örfî'nin Gazeline Tahmis (Çeviri)

9.

- 1 Kendi tozumuzun sürme çekeniyiz
 Kendi mezarımızın şaşıraniyiz
 Ahımızın ve inlemelerimizin dostuyuz
Sevgilinin zülüflerinin tarağıyız
 Kendi diyarımızın bekçisiyiz

- 2 Alemin bütün kayd ve bendini kır
 Adem mülküne tenini adayıp teslim olma
 Bizim için dünyada dost sabırdır
Eyyüb değiliz lakin biz de
Kendi zamanımızın eziyet çekeniyiz
- 3 Aczin yoksunluğun olduğu bir noktadaydık
 Benliğimizden varlığımızdan bir zerre gösteremedik
 Tıpkı gölge gibi daima vücûtsuzuz biz
Asla gönlümüzün muradı peşinde olmadık
Bir ömürdür kendimizden utanıyoruz biz
- 4 Hocadan Salâhî perişan oldu
 Onun her sözünden ve konuşmasından bıktı
 Viranemiz daima gönül oldu
‘Örfî deliliğimizden utanır oldu
Kendi irademizleyiz zannetti

[163]

Gazel

61.

(mef ū lü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe ū lün)

- 1 Ez-ḥande-i gulzâr u çemenzâr guzeştîm
 V’ez-zemzeme-i murg-ı hevādâr guzeştîm
- 2 Der-her varakî şîve-i î‘ cāz be-dîdem
 Ez-defter-i manzûme-i eş‘âr guzeştîm
- 3 Merdân-ı Hudâ dem ne-zened cûz ḥaḳîḳat
 Z’ân ḥalka-i tesbîḥ ve’z ezkâr guzeştîm

4 Her zulf-ı giriHgır be-mā řavķ-ı cunūnest
Ez-silsile-i şurre-i řarrār guzeřtīm

5 Hāmūřı-i pervāne me-rā rāz-ı ĥıred-sūz
Z'ān rū ki zi-guftār u zi-efkār guzeřtīm

6 Çun dāne der-ın zır-i zemīn rāz-ı nihānīm
Ez-dā 'ire-i gunbed-i devvār guzeřtīm

7 Der-sāye-i saķı-i ezel mest-i ĥarābīm
Ez-ġulgūle-i ser řār guzeřtīm

8 Bes gursine dīdīm ki cāneř be-leb āmed
Guftend: Ez-ān minnet u āzār guzeřtīm

9 Āzāde-i her vesvese būdīm der-ın bāġ
Ez-dām u ser-i dāne Humāvār guzeřtīm

10 Ez-ĥırmēn-i dunyā ki be-mā dāne be-dādend
[164] Geřtīm u ne-ĥurdīm u zi her bār guzeřtīm

11 Mā bende-i dilbend-i Hūdā řāĥ-ı cihānīm
Er devlet-i yek rūze-i ĥunkār guzeřtīm

Gazel (Çeviri)

61.

- 1 Gül bahçesi ve çemenliġin gülüşünden geçtik
Sevdaı kuşun nağmesinden geçtik
- 2 Her bir yaprakta icaz edasını gördüm
Şiir manzumesi defterinden geçtik

- 3 Hak erleri sadece hakikatlerden söz eder
Biz tesbih ve zikir halkasından geçtik
- 4 Büklüm büklüm her zülf bize delilik halkasıdır
Gönül talan eden lülenin zincirinden geçtik
- 5 Pervanenin suskunluğu akıl yakan sırdır
Bu yüzden sözden düşünceden geçtik
- 6 Tohum gibi yerin altında gizli sırrız
Dönen gök kubbesinin dairesinden geçtik
- 7 Ezel sakisinin gölgesinden harab sarhoşuz
Ağzına kadar dolu kadehin velvelesinden geçtik
- 8 Canı dudağında nice aç gördük
Dediler ki o eziyet ve azardan geçtik
- 9 Bu bağda her vesveseden kurtulduk
Hümakuşu gibi taneden ve tuzaktan geçtik
- 10 Bize tane verdikleri bu dünya harmanında
Dolaştık, yemedik ve her meyveden geçtik
- 11 Allah'a gönül bağlayan köle, cihanın şahıyız
Padişahın bir günlük saltanatından geçtik

Tahmīs-i Ğazel-i Mağribī

10.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

- 1 Ez-cumle kıyāsāt u ma' kŭlāt guzeştīm
Ez-medrese vu cumle maḳāmāt guzeştīm

V'ez-seyr u sulūk u sır-ı hālāt guzeştīm
Tā mihr-i tu dīdīm zi-zerrāt guzeştīm
Ez-cumle şifāt ez-pey-i ān zāt guzeştīm

2 Feyzī ki tu-rā hest kemālāt-ı vucūdend
 Her şu'le ki dīdīm zi-mişkāt-ı vucūdend
 Īn şüret-i 'ālem heme mir'āt vucūdend
Çun cumle cihān maẓhar-ı āyāt-ı vucūdend
Ender-ṭaleb ez-maẓhar-ı āyāt guzeştīm

[165] 3 Ān bāde çu ez-dest-i ḥarābāt keşīdīm
 Bes ḥ'āce ez-ān semt-i ḥurāfāt keşīdīm
 Ender ṭaleb-i nām bes āfāt keşīdīm
Der-ḥalvet-i tārik riyāzāt keşīdīm
Der-vāqı'a ez-seb'ı semāvāt guzeştīm

4 Feyz-i leb-i ān yār me-rā āb-ı zulālest
 Pā-bend-i belā māl u menālest u 'iyālest
 Her nām u nişān 'ayn-ı ḥayālest u zılālest
Dīdīm ki inhā hemegī ḥ'āb u ḥayālest
Merdāne ez-īn ḥ'āb u ḥayālāt guzeştīm

5 Ey şeyḥ eger cumle irādāt-ı tu īnest
 Bā-subḥa vu seccāde murādāt-ı tu īnest
 Her şām u seḥer vird-i makālāt-ı tu īnest
Ey şeyḥ eger cumle kemālāt-ı tu īnest
Hoş bāş ki z'īn cumle kemālāt guzeştīm

6 Tā der-şāf-ı rindān-ı ḥarābāt nişestīm
 Ān şīşe-i nāmūs-ı be-yek cur' a şikeştīm
 Der-sāye-i sākī-i ezel mest u hoşestīm

Ez-ḥānḳah u şavma‘a u medrese restīm
Z’evrād rehīdīm u zi-evkāt guzeştīm

- [166] 7 Sergeştegi-i mā zi-ḥırām-ı kadd-ı bālā
 Dīvānegī-i mā zi-hevādārī-i Leylā
 Ez-ḳible-i ḥācāt u zi-mihrāb-ı temennā
Ez-Ḳa‘be vu butḥāne vu zunnār u çelīpā
V’ez-meygede vu kūy-ı ḥarābāt guzeştīm

- 8 Īn cubbe vu destār murādāt-ı ṭarīḳand
 Bu’gzer zi- murādāt ki ḳālāt-ı ṭarīḳand
 Bīrūn-fiken ān ḥırka ki tāmāt-ı ṭarīḳand
Īnhā be-ḥaḳīḳat heme āfāt-ı ṭarīḳand
Mā der-ṭaleb ez-cumle-i āfāt guzeştīm

- 9 Dīvāne-i dīvān-ı Īlāhī heme āḫyār
 Der-mezheb-i mā ‘aşḳ bih ez-tā‘at-ı busyār
 Maḳşūd-ı Şalāḫī heme pīrāmen-i an yār
Mā ez-pey-i nūrī ki buved maşrıḳ-ı envār
Ez-Mağribī vu kevkeb-i mişkāt guzeştīm

(R. 26 Ağustos 1340—M. 26 Ağustos 1924)

Şoñ

Mağribî’nin Gazeline Tahmis (Çeviri)

10.

- 1 Bütün kıyaslardan ve makul olan şeylerden geçtik
 Medrese ve bütün makamlardan geçtik
 Manevi yolculuktan ve manevi hallerin sırrından geçtik
Senin güneşini görünce zerreden geçtik
O zatın peşinden tüm sıfatlardan geçtik biz

- 2 Sahip olduğun feyz ki varlığın kemalleridir
 Gördüğümüz her ışık, varlık kandilindendir
 Bu alemin sureti tümüyle varlık aynasıdır
Bütün yaratılmışlar varlık aynasının mazharı olduğundan
Ayetlerin mazharını istemekten geçtik
- 3 Harabat ehlinin elinden o badeyi alınca
 Pek çok hocayı o hurafeler semtinden çektik
 Şöhret istemekle nice afetler gördük biz
Karanlık halvette riyazetler çektik
Hakikatte yedi kat semadan geçtik
- 4 O sevgilinin dudağı bana tatlı sudur
 Belanın ayak bağı mal, keder ve çoluk çocuktur
 Her şan ve şöhret hayal ve gölgenin bizzat kendisidir
Gördük ki bunların hepsi uyku ve hayaldir
Mertçe bu uyku ve hayalden geçtik
- 5 Ey şeyh bütün isteklerin bu ise
 Tesbih ve seccade ile muradların bu ise
 Sabah akşam zikir ve duaların bu ise
Ey şeyh bütün olgunlukların bu ise
Mutlu ol ki bütün bu olgunlukların tümünden geçtik
- 6 Harabat ehli rintlerin safında oturdukça biz
 O namus şişesini tek yudumda kırdık
 Ezel sakisinin gölgesinde mest ve hoşuz
Dergah, ibadethane ve medreseden kurtulduk
Zikir ve duaları terk ettik, vakitlerden geçtik
- 7 Şaşkınlığımız uzun boylunun salınarak gidişindendir
 Divaneliğimiz Leyla'nın sevdasındandır

İhtiyaçlar kiblesinden ve temenni mihrabından
Kabe'den, puthaneden, zünnar ve haçtan
Meyhaneden ve harabat yurdundan geçtik

- 8 Bu cübbe ve sarık, yolun muradlarıdır
 Yolun sözleri olan bu muradları bırak
 Yolun felaketleri olan hırkayı çıkar at
Bütün bunlar yolun afetleridir
Talepler konusunda tüm afetlerden geçtik

- 9 İlahî divanın divanesi tümüyle hürlerdir
 Mezhebimizce aşk, çokça ibadetten iyidir
 Salâhî'nin bütün amacı o yarin yakını, civarındır
Biz tüm nurların doğduğu yer olan bir nurun peşindeyiz
Mağribî'den ve kandil yıldızından geçtik

4.4. Nuhbetü'l-Emsâl'in Nüsha Tanıtımı

Yapılan araştırma sonucu *Nuhbetü'l-Emsâl*'in el yazması yegâne nüshasına “yazmalar.gov.tr.” internet adresinde ulaşıldı. Ankara Milli Kütüphane’de “ 1086 ” no ile kayıtlı *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı el yazması eser elektronik posta ile temin edildi.

Yazmanın varaklarının neredeyse tamamında bazı sözcüklerin karalanmış olması, bazı beyit ve dörtlüklerin üzerlerinin çizilip yerlerine yeni beyit ve dörtlüklerin yazılmış olması ve elektronik ortamlarda kütüphanelerden yaptığımız araştırma sonucunda eserin başka bir nüshasının olmaması, bizi eserin yegâne müellif nüshası olduğu sonucuna ulaştırmıştır.

Nuhbetü'l-Emsâl, deftere yazılmış 381 sayfadan ibarettir. 182. ve 183. sayfaları ise mükerreren taranmıştır. Ön kapağında eserin arşiv numarası, müellifi vs. künye bilgileri yer almaktadır.

Yazmanın künyesine dair “yazmalar.gov.tr.” sitesinde ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Demirbaş No	06 Hk 1086
İstinsah Tarihi Hicri (Miladi)	1357 (1937)
Bulunduğu Yer	Ankara Milli Kütüphane
Koleksiyon	Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi
DVD Numarası	1258
Ölçü	220x155-180x100 mm
Yaprak	190 yp.
Satır	Degisik
Yazı Türü	Rik’a

Künyenin notlar kısmında: “Kırmızı pandizot bez kaplı cilt. Metin beyitleri harekeli nesih kırmasıyla yazılı. Mütercim, çevirdiği her maddenin altına kendisinden manzum eklemiştir.” şeklinde bir açıklama mevcuttur. Notlar kısmında “Diyarbakırlı Said Paşa'nın (öl. 1308/1892) *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı eserinin çevirisidir.” şeklinde bir bilgi yanlışı vardır. *Nuhbetü'l-Emsâl*, Diyarbakırlı Said Paşa'nın değil Salâhî'nin *Mecmaü'l-Emsâl* adlı Arapça mesel kitabından yararlanarak yazdığı nazım şeklindeki tercümesidir. Keza eserin ismi de *Terceme-i Eş'ar* şeklinde yanlış not edilmiştir.

4.5. Metnin Hazırlanışında Göz Önünde Bulundurulmuş Hususlar

1. Mesel ve şiirlerin tıpkıbasımdaki yerini göstermek amacıyla sayfa numaraları muhafaza edilmiş ve [] içinde gösterilmiştir. İnceleme bölümünde örnek gösterilen mesel ve şiirlerin nüshadaki sayfa numaraları () içinde gösterilmiştir.
2. Mesellerin incelenmesinde ve yerlerinin tespitinde kolaylık sağlansın diye mesellere Arap alfabesiyle numara verilmiştir.
3. Mesellerin tercümesi *İnceleme* bölümünde italik, *Metin* bölümünde ise koyu bolt olarak gösterilmiştir.
4. Metinde geçen yer ve kabile adları, bazı önemli isimler, meşhur savaşlar hakkında dipnotlarla kısaca bilgi verilmiştir.
5. Arapça meseller, ibareler ve beyit ve dörtlükler bolt olarak yazılmıştır. Müellifin *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki düzen ile ilgili tasarrufuna riayet edilerek önce Arapça mesel verilmiş daha sonra bu ibarelerin "Tercüme" başlığı altında tercümesi ve varsa sözcüklerin anlamları ile mesele dair beyit veya dörtlükler verilmiştir.
6. Metinde yer alan ayetlerin meali Diyanet İşleri Başkanlığı *Kur'an-ı Kerim Meali*'nden alınmıştır. Şiirlerde yer alan ayet, hadis vd. ibareler italik olarak gösterilmiştir. Bu ibarelerden kaynağı tespit edilenlerin yeri gösterilmiş, tercümeleri de dipnotta verilmiştir.
7. Veznin gerektirdiği durumlarda kimi ek ve heceler de [] içinde gösterilmiştir.
8. *Nuhbetü'l-Emsâl*, XX. yüzyılın başlarında kaleme alındığı için eser latinize edilirken son dönem Osmanlı Türkçesi hususiyetleri dikkate alınmıştır.
9. Beyit ve dörtlüklerin vezinleri, şiirlerin hemen üzerinde yazılmıştır.
10. Farsça sözcüklerde kullanılan ön ve son ekler (der, ez, zi, ber, bā, rā, be vs.) tire kullanılarak sözcüklere eklenmiştir.
11. Farsça sözcüklerdeki vâv-ı ma'dûleler, üst bilgi " ~ ā " ile gösterilmiştir.
Örnek: h~ab
12. Farsça iki sözcük arasına giren eklerden (ā, be) önce ve sonra tire kullanılmıştır.
13. Metin tespitinde bir birlik sağlamak amacıyla Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalarda İsmail Ünver tarafından yayımlanan ve metin neşirlerinde kabul gören "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" başlıklı makalede getirilen esaslara mümkün olduğunca uyulmaya çalışılmıştır.

4.6. NUHBETÜ'L-EMSÂL'İN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Nuhbetü'l-Emsâl, transkribe ve latinize edilirken aşağıdaki transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

ا, آ	a, ā	ص	ş
أ, إ	a, e, ı, i, u, ü	ض	đ, ž
ب	b, p	ط	ţ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	ṯ	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	ķ
ح	ḥ	ك	g, k, (ñ)
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẓ	ن	n
ر	r	و	v, u, ü, o, ö
ز	z	ه	h, a, e
ژ	j	ی	y, ı, i
س	s	ء	ʾ
ش	ş		

NUHBET'ÜL-EMSÂL

Mütercîm ve Nâzımı: Şalâhaddîn Yigitoğlu

[1]

Harfû'l-Elif

۱- إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا.

Tercüme

1. Güzel söz dinleyene sihr gibi te'sîr eder ve kalbiñ derhâl kabulüne sebep olur.

‘Āmr bin Ehtem²⁴⁸, Zibrikân²⁴⁹, Qays bin ‘Aşım²⁵⁰ elçi olarak huzûr-ı peygambere geldiler. Cenâb-ı peygamber, Zibrikân’dan ‘Āmr ibn Ehtem’i şordu. O da yâ Resûlallâh akrabası arasında muṭâ‘dır, mütecelliddir. Devvâb u mevâşisi çoktur. Bu adam beni kendinden zengin biliyor da baña ḥased ediyor, dedi. ‘Āmr da yâ Resûlallâh bu adamın insāniyeti ve mürüvveti az, şenâ‘isi var, babası aḥmak, dayısı le’îmdir. Vâllâhi ilk söylediğim yalan değil, soñ söylediğim de doğrudur. Ben ḥoşnûd olunca bildiğimiñ eñ güzelini, gücenince bulup gördüğümüñ eñ çirkinini söyleyen bir adamım, der. Bunuñ üzerine ebleğü’l-beşer efendimiz bu hadîş ile muḳābelede bulundular. İstihsāna lâıyık bir söz ḥaḳḳında ve ḥüccetü’l-bāligā irād edilecek yerde söylenen bu hadîş²⁵¹ ḍarb-ı mesel sırasına geçmiştir.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Bir güzel söz sihr ile hem-ḥālet-i te’şîrdir

Ḳalb-i şā‘ir doğrusu gencîne-i ta‘bîrdir

۲- إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فِرَارُهُ.

1

1. الفِرَارُ: Dābbeniñ dişlerine bakarak kaç yaşında olduğunu söylemek.

[2]

Tercüme

2. Atıñ dişleri ḥaḳıḳat ve mahiyetini bildirir.

Zāhir bātınına delālet eden ve insānı uzun uzadı tecrübeden müstağnî kılan kimseler ḥaḳḳında irād edilir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Enzār-ı beşer güzel beyāndır

Esrār-ı derūna tercümāndır

²⁴⁸ Soylu bir aileden gelen ve hitabetiyle ünlü şair sahabi. Geniş bilgi için bk. Nuri Topaloğlu, “Amr b. Ehtem” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3, s. 83.

²⁴⁹ Adından çok yüzünün güzelliğinden dolayı aldığı Zibrikân (dolunay) lakabıyla tanınan bir sahabi. Geniş bilgi için bk. Halit Özkan, “Zibrikân.b. Bedr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C.44, s. 396.

²⁵⁰ Temîmoğulları kabilesine mensup olup sahabi şairlerdendir. Geniş bilgi için bk. Ali Osman Ateş, “Kays b. Asım”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, C.25, s. 90.

²⁵¹ “Beyanın bir kısmı sihir gibi etkileyicidir.” Buhârî *Tıbb*, 51; Müslim *Cuma*, 47.

٣- إِنَّ الرِّثِيَّةَ تَفْثًا الْغَضَبِ.

1. الرِّثِيَّة: Tatlı ile karışık meyhoş süt. 2. الفثاء: Teskîn

Tercüme

3. Tatlı ile karışık ekşi ve meyhoş süt, hiddeti ve gâzabı teskîn eder.

Bir adam aç ve pür-hiddet olarak bir kavmiñ yanına gelir. O kavim ve kabîle gelen aç misâfire resye çıkarıp ikrâm eder. Karnı doyan misâfiriñ gâzabı sükûn bulur. Az bile olsa hediye te'âşisiniñ gönül almakda ve dargınlığı gidermekde mühim bir vâsıta olduğunu gösterir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/fe i lūn)

Deliginden çıkaran tatlı diliñdir yılanı

Kişiniñ düşmanı kalmaz var ise ihsânı

Diger

(mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/fe ū lūn)

Şebnem gibi gir gönlüne hâr olma saşkın sen

Ruhsâr-ı gül-endâma yük olmaz o siyâh ben

[3]

٤- إِنَّ الْبِغَاثَ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ.

1. الْبِغَاث: Kuşlarıñ alçaq ve iyilikden uzak olanı.

2. يستنسر: Nesr'den müştakdır ki kerkes dedikleri avcı bir kuşdur, kuvvet ve şavtıyla meşhûrdur.

Tercüme

4. Bizim arzımız da 'aciz ve değersiz Buğaş, Kerkes gibi yırtıcı oluyor.

Günün birinde za'ifiñ kuvvet ve zeliliñ 'izzet peydâ ederek ihânetde bulunmak ihtimâlini anlatır.

(me fā ilün/me fā ilün/fè ū lün)

Li 'ām nāsa yā Rab [sen]verme fırsat

Verir Nemrūd'a bir ders-i ḥabāšet

٥- إِنَّ فِي الشَّرِّ خَيْرًا.

Tercüme

5. Aralarında tefāvūt olan iki şerriñ ehveni ihtiyār olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün /fe i lün)

Yele verdiñse emr-i ḥayrı yele

Ehven-i şerri ihtiyār eyle

[4]

٦- إِنَّ الْحَدِيدَ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ .

1

1. الفلح : Şak etmek, yarmak. Toprağı yardığı için ekinci ve çiftiye fellāḥ denilir.

Tercüme

6. Demir demirle yarılr.

Ya'nī çivi çiviye söker. Bir emr-i şedid karşısında oña mümāşil ve müşākil şeyle isti'āne edilir, diyecek yerde kullanılır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fè ū lün)

Düşman saña sell-i seyf ederse

Sen de oña karşı sell-i seyf et

٧- إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنَ الْعَسَلِ.

7. Allah'ın baldan 'askerleri ve ordusu vardır.

Mālik Eşter en-Neḥa' i'ye²⁵² içinde zehir bulunan bir bal verildi. Yedi, öldü. Bunu işiten Mu'aviye, sevincinden bunu söyledi. Biriniñ uğradığı muşibetle sevinenler ḥaqqında irād olunur.

²⁵² Hz. Ali'nin sadık taraftarı olan meşhur Arap cengaveri. Geniş bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, "Eşter", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.11, s. 486-487.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Düşman şemāmetiyle muşāb etme ey mu' in

Āmāl-ı düşmana kıdriñ olmasın qarın

[5]

٨- إِنَّ الْجَبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ.

Tercüme

8. Korkağın ölümü tepeden iner.

Qaderden çekinmenin fā'idesi olmadığına işaretdir. Bu meşel, ' Amr ibn Emāme'niñ şu beyti²⁵³ ile yek-me'āldir:

لَقَدْ حَسَوْتُ الْمَوْتَ قَبْلَ ذَوِّهِ
إِنَّ الْجَبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn)

Qader bir şire beñzer pençesinden kırtulan yoqdur.

Ölüm her nerde olsañ bir, faqať esbābı pek çoqdur

٩- إِنَّ الشَّفِيقَ بِسُوءِ ظَنِّ مُوَلِّعٍ.

Tercüme

9. Dost, sū'-i zanna düşkündür.

(fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn)

Ananın sū'-i zannı evlāda

Şüphe yoq farť-ı rıkkatindendir

١٠- إِنَّ الْمَعَاذِيرَ يَشُوبُهَا الْكَذِبُ.

²⁵³ Tercümesi verilen ve Amr b. Eme'e'ye ait olan bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Besâ'ir ve'z-Zehâ'ir*, Darü's-Sadr, Beyrut, 1988, C.4, s.137. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecmaü'l-emsâl*, (th.Nuaym Hüseyin Zerzur), Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, C.1, s.39.

Bir adam İbrāhīm en-Neḥa‘ī’ye ²⁵⁴ i‘tirāz etdi. İbrāhīm de ben i‘tirāz beklemeyerek seni ma‘zūr gördüm.

10. Zīrā ma‘zeretler, yalanla memzūcdur, me‘ālını ifāde eden bu meşeli irād etdi.

[6]

(fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn)

Mümtezicdir yalanla i‘zārıñ

Nef’i yok böyle ‘özl-i nāçārıñ

۱۱- إِنَّ مَنْ لَا يَعْرِفُ الْوَحْيَ أَحْمَقُ .

Tercüme

11. İşāretten añlamayan aḥmaḳdır.

Ya‘nī başına kaçılmadıḳça imā ve ta‘rīzden bir şey añlamayan sersemleriñ hālını taşvirdir.

(mūf te i lūn/ mūf te i lūn/ fā i lūn)

Añlayana sivrisinek ‘ayn-ı saz

Añlamayan şaḥşa davul, zurna az

۱۲- إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُذْهِبُ الْحَفِظَةَ .

1

1. الحَفِظَةُ: Ġaḏab, öfke

Tercüme

12. Ķudret ġaḏabı giderir.

Ķureyş’iñ e‘azimiñden biri, birinden öç almak istedi. Nihāyet o kimseyi ele geçirmeye muvvaḑaḳ oldu ve dedi ki eğer öfkeyi giderecek ġüç olmasaydı senden öç alırdım. Nihāyet o kimseyi ‘afvetdi.

(fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn)

Var iken elde ĳudret imkānı

‘Afvı i‘lān büyüklüğüñ şānı

²⁵⁴ Muhaddis ve fakih. Geniş bilgi için bk. Şükrü Özen, “Nehâî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 535-538.

[7]

١٣- إِنَّ السَّلَامَةَ مِنْهَا تَرُكُ مَا فِيهَا.

Tercüme

13. Selâmet, dünyâ ve mâfihâyı terk etmektir.

Bu meşel bir beytiñ ²⁵⁵ ‘aczidir:

والنفسُ تَكَلَّفُ بالدنيا وقد علمت
أَنَّ السَّلَامَةَ مِنْهَا تَرُكُ مَا فِيهَا

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Dünyâda eger ister isen emn u selâmet

Terk eyle şu dünyâyı da bul ni‘ met-i rāḥat

١٤- إِنَّ الْهَوَانَ لِلَّيْمِ مَرَامَةٌ.

Tercüme

14. Le’îme ḥaḳâret, merḥametdir.

Ya‘ nî le’îme ikrâm edecek olursañ seni istiḥfâf eder. İhânet ederseñ ikrâm etmiş olursuñ. Mütenebbî ²⁵⁶, bu meşeli şu sûretde temşil ²⁵⁷ ve ifâde etmiştir:

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكْتُهُ
وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّيْمَ تَمَرَّدَا

(me fā ilün/ me fā ilün/ fe ū lün)

Le’îme lutf edersen levmi artar

Oña ikrâmdır bezl-i ihânet

²⁵⁵ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Eşref Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebû’l-Dünya, *El-İşraf fî Menazili’l-Eşref*, Mektebetü Rüşt, Riyad, s. 326. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 43.

²⁵⁶ Peygamberlik taslayan, gelecekte haber veren gibi anlamlara gelen Mütenebbî lakabını alan Ebû Tayyib, Arap edebiyatın önde gelen meşhur şairidir. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, “İmrü’l Kays b. Hucr” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.32, ss.195-200.

²⁵⁷ Mütenebbî’ye ait bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Rüstem b. Şehriyar, *Mirzeban-nâme*, Arap Yayınevi, Beyrut, 1997, s. 157. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 43.

[8]

۱۵- إِنَّ الْكَذُوبَ قَدْ يَصْدُقُ.

Tercüme

15. Yalancı ba'zen doğru söyleyebilir.

Ekşeriyâ isâ'et ve nâdiren ihsân edenler hakkında darb edilmiştir.

(me fâ i lün/ fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Yalancının evi yanmış da kimse yok inanan

Yalan bulunduğu yerde durur mu hiç imân

۱۶- إِنَّ الْعَوَانَ لَا تُعَلِّمُ الْخِمْرَةَ.

2

1

1. العوان: Orta yaşlı kadın 2. الخمرة: Kadınların baş örtüsünü örtünmek hey'eti

Tercüme

16. Orta yaşlı kadına örtü tutunmak öğretilmez.

Tecrübe görmüş bir 'ârif, irşâd ve delâletden müstağnîdir, diyecek yerde kullanılır.

(me fâ i lün/ me fâ i lün/ fe ü lün)

Ne hâcet 'ârife irşâd u ta'rif

Güneş varken ne lâzım nûru tavşif

۱۷- إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ.

Tercüme

17. Belânın vekil-i umûru sözdür.

Ya'nî pür-gû ve geveze olmak şahibini belâlara uğratar.

[9]

Ebû Bekir es-Şiddîk (radıyallâhu 'anh) hâzretleri kendilerine uzun bir haber aîlatılırken şâyân-ı emşâl olan bu meşeli irâd buyurmuşlardır.

(me fâ i lün/ me fâ i lün/ fe ü lün)

Bütün sözden doğar birçok muşibet

Sükûtuñ mâder-i emn u selâmet

Diger

(*me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn*)

Kelāmıñ eñ vecizi şüphesiz mizān-ı ‘irfānıñ

Müreccāh’dır söze bence emīn ol ki sükūt anıñ

١٨ - إِنَّ الدَّلِيلَ الَّذِي لَيْسَتْ لَهُ عَضُدٌ.

Tercüme

18. Zelīl’iñ enşār ve a‘vānı ya‘nī yardımcısı yokdur.

(*mef ū lū/ me fā ī lūn/ fe ū lūn*)

Müstahḵar olur zelīl hergāh

Zillet ne belā ne‘ ūzubillāh!

١٩ - إِذَا عَزَّ أَخُوكَ فَهُنَّ.

Tercüme

19. Ḵardeşiñiñ iktidārı ve galebesi sence kaç’ı ise mülāyim bulun, mūdārā göster.

Ya‘nī bükemeyeceğīñ eli öp başına қо.

(*mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/fe ū lūn*)

Zūr-āver olan düşmana izhār-ı mūdārā

Tedbīr-i hākīmānedir ey mā’il-i gavğa

[10]

٢٠ - أَخُوكَ مَنْ صَدَقَكَ النَّصِيحَةَ.

Tercüme

20. Seniñ hākikī ḵardeşiñ, dīn ve dünyā işlerinde saña doğru naşīhat verendir.

(*mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/fe ū lūn*)

Her hālde izhār-ı şadākat eden ol yār

Nādir bulunur nerde o iksīr-i vefākār

٢١ - إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ.

Tercüme

21. Saña iyilik eden, insāniyeti olandır, hayvāniyeti olan değil.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Merd olandan bekle insāniyeti

Pek kolay izhār hayvāniyeti

٢٢ إِذَا سَمِعْتَ الرَّجُلَ يَقُولُ فَيْكَ مِنَ الْخَيْرِ مَا لَيْسَ فَيْكَ فَلَا تَأْمَنْ أَنْ
يَقُولَ فَيْكَ مِنَ الشَّرِّ مَا لَيْسَ فَيْكَ

Tercüme

22. Sende olmayan bir hayrı söyleyeni iştirseñ emîn ol ki sende bulunmayan bir şerri de söyler.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Hilḳatiñde olmayan bir hayrı kim söylerse

Sende mevcut olmayan şerden emîn ol bahseder

[11]

٢٣ - إِلَى أُمِّهِ يَلْهَفُ اللَّهْفَانُ .

1

1. اللهفان: el-Muẓtar

23. Muẓtar kalan anasına yanıp yakılır.

Tercüme

Kişiniñ ehl u iḥvānından isti'āne edeceğini bildirir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Saña āgūş açan o māderdir

Ehl u iḥvān da bāl-güsterdir

٢٤ - إِذَا أَخَذَتْ بِذَنْبِ الضَّبِّ أَغْضَبَتْهُ.

1

1. الضَّب: Keler dedikleri bir hayvān.

Tercüme

24. Keleriñ kuyruğunu yakalarsañ onu kızdırmış olursuñ.

Ḥavf ve telâş anlarında aġyāra ilticā edenler için söylenmiştir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/fe i lūn)

İlticā etme şaķın aġyāra

Ne revā keşf-i derūn mekkāra

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Uyumuş bir yılanın başma şaķın kuyruġuna

Başını derde şoķar hīç varılır mı yanına

[12]

٢٥- إِنْ يَبْغِ عَلَيْكَ قَوْمُكَ لَا يَبْغِ عَلَيْكَ الْقَمَرُ.

Tercüme

25. Kavmiñ saña zulm ediyorsa kamer zulm etmez.

Cāhiliye Devri'nde Beni Şa'lebe²⁵⁸ bin Sa'd bin Dabbe bir bahşse tutuşup Güneş'le Ay'ı öñdül koydular. Ay on dört gecelikdi. Onlardan bir tã'ife Güneş doğacak, hālbuki Ay görünüyor. Diğer tã'ife de Güneş doğmadan evvel Ay ġayb olacak, dedi. Nihāyet içlerden birini hākim ta'yin etdiler. Faķať birisi benim kavmim baña zulm ediyor, dedi. Hākim de, "Kavmiñ saña zulm ediyorsa kamer etmiyor ya!" diyerek mes'eleyi hāll u faşl etdi.

İşbāta muhtāc olmayan meşhūr bir iş hāķķında irād olunur. Mütenebbi²⁵⁹ bu meşeli şu beyit²⁶⁰ ile izāh ve ifsāh etmek istemiştir.

وَهَبْنِي قِلْتُ هَذَا الصُّبْحُ لَيْلٌ
الْيَعْمَى الْمَعَ الْمَوْنِ عَنِ الضِّيَاءِ

²⁵⁸ Adnāniler ve Kahtāniler'e mensup bazı kabilelerin adı. Geniş bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçük Aşçı, "Sa'lebe (Beni Sa'lebe)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 27-28.

²⁵⁹ 10. yüzyılda yaşamış, Arap şiirinin en önemli isimlerinden biri kabul edilen şair. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Mütenebbi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 195-200.

²⁶⁰ Mütenebbi'ye ait bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, *a.g.e.*, C.1, s. 60.

Tercüme

Farz et ki şu şabah gecedir, dedim. Herkes ziyâyı görmüyor mu?

(me fâ î lün/ me fâ î lün/fe ü lün)

Güneş meydânda kândilîñ delilîñ

Gözün görse nehârîñ ‘ayn-ı leyliñ

[13]

٢٦- إِذَا اتَّخَذْتُمْ عِنْدَ رَجُلٍ يَدًا فَانْسَوْهَا.

Tercüme

26. Birine bir iyilik edecek olursanız onu unutuñuz.

(me fâ î lün/ me fâ î lün/me fâ î lün/me fâ î lün)

Kerem etdiñse izhâr etme gönülün bir mezâr olsun

Seniñ ‘indiñde ihsânîñ gubâr-ı hâk-sâr olsun

Hudâ’nîñ lütfudur sevk eyleyen insânları hayra

Medâr-ı iftihârîñ bir şi‘âr-ı iftikâr olsun

٢٧- إِذَا قَطَعْنَا عِلْمًا بَدَا عِلْمٌ.

Tercüme

27. Bir dağ aşdık bir dağ daha çıktı.

Ya‘nî bir işden kurtulduk bir iş daha baş gösterdi.

(fe î lā tün / me fâ î lün/ fe î lün)

Fâriğ olduk şu emr-i müşkülden

Yine çıktı bir emr-i müşkülter

٢٨- إِذَا سَأَلَ الْحَفَّاءَ وَ إِنْ سُئِلَ سَوَّفَ.

Tercüme

28. İsterse bezdirir. Kendinden bir şey istenirse bugün yarın diye şavsaklar.

(fe î lā tün/ fe î lā tün/ fe î lā tün/ fe î lün)

Dileğîñ varsa eğer etme muşırrâne recâ

Senden isterse biri olma müsevvif aşlâ

[14]

٢٩- إِنْ كُنْتَ رِيحًا فَقَدْ لَأَقَيْتَ إِغْصَارًا .

1

1الاعصار: Kasırğa.

Tercüme

29. Sen bir yel iseñ kaçırğa ile karşılaşacağını unutma.

Burada âteş olsa cirmi kadar yaqar, meşelini hâtırlamadan geçemeyiz. Kendinden zorlu birisi karşısında bulunanların müstemendâne evzâ' ını imâ eden bir meşeldir.

(mef ū lü/ me fâ i lün/ fe ū lün)

Sen damla iseñ deñiz öñünde

Qul kande beyim, o Tañrı kande!

٣٠- إِذَا ضَرَبْتَ فَأَوْجِعْ وَ إِذَا زَجَرْتَ فَاسْمَعْ.

Tercüme

30. Vurunca acıt. Hıyundan vazgeçirmek isterseñ sözünü diñlet.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Çocuğın haylaz ise dön azacık yaq cānını

Men' u zecr eyleyecekseñ sözünü ismā' et

٣١- أَمْرُ نَهَارٍ قُضِيَ لَيْلًا.

Tercüme

31. Gündüz görülecek iş gece yapıldı.

[15]

(mef ū lü/ me fâ i lün/ fe ū lün)

Ferdāya bıraktığın o işler

Bir gün gelecek ki cāna işler

٣٢- أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ لَا أَمْرٌ مُضْحِكَاتِكَ.

Tercüme

32. Seni ağlatacak işlere bak, güldürecek işlere değil.

Bir genç ‘Arab kızının teyzeleri ve dayıları vardı. Kız teyzelerini ziyârete gider, onlar da güldürecek sözlerle kızı eğlendirirlerdi. Mu’ahharen dayılarını ziyârete gidip onlar da te’dib edecek sözlerle kızı ağlatırlar. Kız mâcerâyı babasına nakletti. Kışşadan haberdâr olan baba bu meşeli irâd ve kızını irşâd etdi.

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

Yârinî ağyârdan fark etmeyen ‘âkil değil

Ağlatır yârin fakat ağyâr olan hep güldürür.

۳۳- إِنَّ اللَّيْلَ طَوِيلٌ وَأَنْتَ مُقِمِّرٌ.

Tercüme

33. Sen mehtâblı gecede olduğun hâlde gece uzundur.

Bu meşel, Suleyk bin es-Suleketü'l-Sa‘dî’niñdir.²⁶¹ Bir adam Suleyk’iñ yanına gitdi. Diz çöküp oturdu. Suleyk uyuyordu. O adam uyanmaya başlayan Suleyk’e baña esîr ol dedi. Suleyk beni bırak başkasına bak deyince o da bıraktı. Fırşatdan istifâde eden Suleyk derhâl o adamın üzerine atıldı ve yere yatırarak üzerine çıktı, oturdu.

[16]

Can şıkacak bir hadise karşısında veya bir hâcet talebinde şabr ve te’eni iltizâm edilmesini tavsiyeden ‘ibâretidir.

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

İltizâm-ı şabr eden maṭlûbuna nâ’il olur

Nâ’il-i maṭlûb olan erbâb-ı Hâk kâmil olur

۳۴- أَنَا جَذِيلُهَا الْمُحَكِّكُ وَ عَذِيقُهَا الْمُرَجَّبُ.

3

2

1

²⁶¹ Cahiliye dönemi Su’lûk şairlerden. Geniş bilgi için bk. Davut Orhan, “Şenferâ’nın Hayatı ve Lâmiyyetü’l-Arab Adlı Kasidesi”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, C.4, S.8, ss. 104-117

1. **الجديل**: Cim’iñ kesriyle “cizl” iñ taşgiri. Tomruk gibi kalın ağaçdır ki deve, sürünmek ve kaşınmak için deve ağılına dikerler.
2. **المحكك**: Tahkik’dan ism-i mef’ül “محكك به” ma’ nāsınadır.
3. **العذيق**: Meyvedār hurma dalı demektir. Bunlardaki taşgîr, a’ zām içindir.
4. **المرجب**: Ağacıñ meyvesi bol olunca dal başılıp kırılmasın diye altına destek dikmek ma’ nāsınagelen tercib’ den ism-i mef’ üldür

Tercüme

34. Ben onların kaşınıp istirahat eyleyecek dayığı ve intifa’ edecek meyvedār budayıym.

Başları sıkılınca gelip baña müraca’at ve tedbîr ve kiyâset ve mu’âvenetimle müşküllerini hall ve rü’yet ederler. Bu meşel Hubâb bin el Münzir bin el Cemûh el Enşârî ²⁶² hâzretleriniñdir. ‘Ukalâdan ve aşhâb-ı Bedir’ dendir. Zü’r-re’y lakabıyla mülekkab edilir.

Sakîfe-i Benî Sâ’ede ²⁶³ günü hilâfet mes’elesiniñ müzâkeresinde Ensâr’dan dağı
[17]

bir emr naşbı lüzûmuna dâ’ir edilen sözlerde bu meşeli darb veirâd etmiştir.

Zamanıñ germ u serdini görmüş. Tecrübelerle fikr u nazarını tenvîr etmiş ve uyuz develeriñ kaşınıp rahat etmesi gibi ‘akl ve re’yinden herkes istifâde etmiştir.

(me fâ î lün/ me fâ î lün/me fâ î lün/me fâ î lün)

Vuķû’ât-ı zamandan müstefid ol merd-i ‘âkilseñ

Nizâm-ı ‘âlemiñ sensiñ medârı, pāyeñi bilseñ

²⁶² Resûlullah’ın Benî Kurayza ve Benî Nadîr gazvelerinde isabetli görüşleri sebebiyle “zü’r-re’y” diye anılan sahâbi. Geniş bilgi için bk. M.Yaşar Kandemir, “Hubâb b. Munzir”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C.18, s. 264.

²⁶³ Medine’de Hz. Ebû Bekir’in halife seçildiği yer. Geniş bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Sakîfetü Benî Sâide”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 11-12.

۳۵- إِيَّاكُمْ وَ خَضِرَاءَ الدِّمَنِ .

1

1. الدِّمَنِ: Dimne'niñ cem'i. Hāzlardan ve insanlardan bākī qalmıŝ āsār u niŝāne.

Mezbele, süprüntülük.

Tercüme

35. Emşāl mecrasında vārid olan bu ḥadīŝ, bütün fūrū-māye, pes-pāye nesebden neŝ'et etmiş güzel ḳadınlardan tahzirdir.

İçi çirkin dışı güzel olan şeyler ḥaḳḳında söylenen veciz bir meseldir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Mükerremsiñ le'imü'l- nefis olan her merd u zenden geç

Ḳapılma şüret u şekle o ḥaḍrāü'd-dimenden geç

[18]

۳۶- إِنَّمَا أَخَشَى سَيْلَ تَلْعِي .

1

1. التَّلْعَة: Seylü'l-mā', su aḳıntısı, yüksek bayır gibi yerler, geniş dere ağızı.

Tercüme

36. Ben kendi tel' emiñ selinden ḳorḳarım.

Ya'nī kendi aḳrābamıñ şerrinden ḳorḳarım demektir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Şaḳın düşmanlığından aḳrābanıñ

Odur eñ mühliki zīrā belānıñ

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/fe ū lün)

Ağyāra değıl yāra bile olma şaḳın yār

Yārim dediğıñ de saña soñra olur ağyār

۳۷- إِنَّ لَمْ تَغْلِبْ فَاخْلُبْ .

1

1. الخِلاَبَة: Aldatmak

Tercüme

37. Düşmanıña galebe edecek iḳtidārıñ yoksa mekr ve ḥud'a eyle.

Zirā hārbde mümakere mükābereden daha mü'essir bir tedbīrdir. Nitekim:

“نَفَاذُ الرَّأْيِ فِي الْحَرْبِ، أَنْفَذَ مِنَ الطَّعْنِ وَالضَّرْبِ” kelāmı da dūr-endişāne ve hakīmānedir. Hārbde re'y ve fikriñ nüfūzu kılıç

[19]

ve mızrak dārbeleriñden daha mü'essirdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/fā i lün)

Düşmana gālip gelecek kudretiñ

Yoksa eğer hile seniñ kuvvetiñ

۳۸- إِنَّ بَيْنَهُمْ عِيَّةٌ مَكْفُوفَةٌ.

1

1. العيبة: Hegbe (Heybe)

Tercüme

38. Aralarında şımsıkı bağlanmış heybe var.

Meveddet esbābı sağlam olan ve çözülmek imkânı bulunmayan ahvāl hakkında kullanılır.

(me fā i lün/ me fā i lün/fe ü lün)

O esbāb-ı meveddet muhkem olsun

Yıkılmaz hāne-i müstahkem olsun

۳۹- الْأَكْلُ سَلَجَانٌ وَالْقَضَاءُ لِيَانٌ.

2

1

1. السلجاء: Yutmak

2. الليان: Borcu edā etmeyip geciktirmek. Bir adamıñ hakkını inkār etmek.

Tercüme

39. Yemek yutmağdan ödemek güçdür.

Bir kimse borcunu vermekden imtinā' eylediği vaqıt şu meşel irād olunur.

[20]

(me fā i lün/ me fā i lün/fe ü lün)

Alıp da vermemek bence denā'et

Edā-yı deyn edenler ehl-i dīn elbet

٤٠ - أَكَلْ عَلَيْهِ الدَّهْرُ وَ شَرِبْ.

Tercüme

40. ‘Ömrü uzun olanlar ve yaşadığı müddetçe yiyip içenler hakkında darb olunur.

(fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn)

Yediler, içdiler ammā bugün onlar mürde

Dedi eyyām bütün onları yutdum ben de

٤١ - أَتَاكَ رِيَّانٌ بَلْبَنِهِ.

Tercüme

41. Saña sūt küpünden kendi kıanmış da artığını getirmiştir.

Kerem ve şehāsından değil, kendisine lüzümü olmadığından artığını verenler hakkında darb olunur.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

İhtiyācın olmayan bir mālı verdiñse eğer

Kendiñi ehl-i keremden ‘addedip fahr eyleme

[21]

٤٢ - إِنَّ أَخِي كَانَ مَلِكِي.

Tercüme

Ebū Haneş et-Tağlibī, İmruū’l-Kays’ın ²⁶⁴ ‘amcası Şuraḥbīl’i kardeşiyle öldürmek istedi. Şuraḥbīl, bir meliki ra‘iyetiyle öldürmek mi istiyorsuñ deyince Ebū Haneş,

42. Benim kardeşim benim melikimdir, ma‘nāsını ifāde eden bu meşeli irād etmiştir.

(mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fe ū lūn)

İsterse melikzāde ola kardeşin ey yār

Elden tutanıñdır saña sultān-ı vefākār

²⁶⁴ Cahiliye Devri’nin tanınmış Arap şairi. Geniş bilgi için bk. Ahmet Savran, “İmruūl Kays b. Hucr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.22, s. 237-238.

٤٣ - إِنَّ الْحَيِّبَ إِلَى الْإِخْوَانِ ذُو الْمَالِ.

Tercüme

43. İhṡān arasında ḥaḳikī dost māl ve mülkü olandır.

Mālını korumak ve isrāfdan şakınmak yerinde irād edilir.

(mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fe ū lūn)

İhṡān dediğñ bir sürü ḥuvvāne güvenme

Herkes saña ihṡāndır eğer varsa nūḳūduñ

٤٤ - إِذَا نَزَا بِكَ الشَّرُّ فَاقْعُدْ بِهِ.

1

1. النَّذْوَانُ: Şıçramak, atlama

[22]

Tercüme

44. Şer üzerine şıçrarsa oturt.

Hilmi emr ve şerre müsāra‘ tı nehy eden bir meşeldir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Emr-i mekrūha muḳābil saña şabr etme düşer

Şerre karşı yine şer yapmana derler iki şer

٤٥ - إِيَّاكَ وَمَا يُعْتَدِرُ مِنْهُ.

Tercüme

45. Beyān-ı i‘tizārı icāb eden şeylerden şakın.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Hep yalanla mümtezicdir ma‘zeret

Bilmiş ol ki her yalan bir mefsedet

٤٦ - إِذَا زَلَّ الْعَالِمُ زَلَّ بِزَلَّتِهِ عَالَمٌ.

Tercüme

46. ‘Ālim ayağı kayar düşerse ‘ālem de düşer.

إِنَّ الْفَقِيهَ إِذَا غَوَى وَأَطَاعَهُ

قَوْمٌ غَوَوْا مَعَهُ فَضَاعَ وَضِيْعًا

مِثْلَ السَّفِينَةِ إِنَّ هَوْتَ فِي لُجَّةٍ
تَغْرَقُ وَيَغْرَقُ كُلُّ مَا فِيهَا مَعًا

[23]

Tercümesi

Bir gemi batınca içindekiler de batdığı gibi bir ‘âlim ve fakîh de dâlâlete düşerse oña tabi‘ ve mutî‘ olanlar da birlikde helâk olur gider.²⁶⁵

(mef ū lû/ me fâ î lû/ me fâ î lû/ fe ū lûn)

Ma‘ rûz-ı dâlâletse eğer ‘âlim olan zât

‘Âlem de dâlâletde kalır bilmeli heyhât!

٤٧- أَنْتَ تَتَّقُ، وَأَنَا مَتَّقٌ، فَكَيْفَ نَتَّقُ.
2 1

1. التَّقِ: Çabuk öfkelenen. 2. المَتَّقِ: Çabuk ağlayan.

Tercüme

47. Sen seri‘ ü’l- ğazab, ben de za‘ ifü’l-ğalbim nasıl uyuşuruz?

(mef ū lû/ me fâ î lûn/ fe ū lûn)

Öfken beni ağlatan bütün gün

Āteşle su imtizâc eder mi?

٤٨- إِنْ لَمْ يَكُنْ شَحْمٌ فَنَفْسُ.
1

1. فَنَفْسُ: Şûf, yün.

Tercüme

48. Et yoksa yün yeter.

Az bir şeyle iktifâ edilecek yerde kullanılır.

²⁶⁵ Yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Nasr Muhammed b. Seyfeddin Aydemir b. Abdullah Müsta’semi, *ed-Dürrü’l-Ferîd ve Beytü’l-Kasîd*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2015, s. 436. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 78.

[24]

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/fe ū lūn)

Tükenmez bir hāzinedir ḳanā' at

Ḳanā' at yoksa yokdur sende servet

٤٩- أَنْتَ مَرَّةً عَيْشٌ، وَ مَرَّةً جَيْشٌ.

Tercüme

49. Bugün nāfi' yarın muzır oluyorsuñ.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/fe ū lūn)

Bugün āb-ı hayātımsıñ velākin

Yarın da der' aḳab bir āteşimsiñ

٥٠- أَبِي يَغْزُو، وَأُمِّي تُحَدِّثُ.

Tercüme

50. Babam ġazā ve annem naḳl u inbā' ediyor.

Bir adam ġazādan döner. Ḳomşuları ma' lūmāt almak üzere kendisine gelirler. Ġazīniñ ḳarısı filān öldü, filān yaralandı, filān ḳaldı, diye ġazā mācerāsını naḳle başlar. Oğlu bu hāle şaşar ve yukarıki meşeli söyler.

(fe ī lā tūn/ fe ī lā tūn/ fe ī lā tūn/ fe ī lūn)

Mācerādan haberin yoksa sūkūt et bārī

Görmeden añlatılan şey'e inānmaz kimse

[25]

٥١- الْأَمْرُ يَعْزُضُ دُونَهُ الْأَمْرُ.

Tercüme

51. Her iş yanında bir mani' ā vardır. Yaḥūd her iş bir ' arızaya uğrar.

(mef ū lū/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Zulmet duramaz ziyā gelince

Göz görmez olur ḳazā gelince

İşler geri ḳaldı der, şaşarsıñ

Ḳalmaz o cefā, sefā gelince

٥٢- الْهَوَى يَقْطَعُ الْعَقَبَةَ.

Tercüme

52. ‘Aşk, şarp yokuşu kaç’ eder.

Ya‘nî ‘âşık olan mütâ‘ibe katlanır ve emeline kavuşur.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Âdemi maṭlûbuna işâl eden ḥubb u hevâ

İkṭihâm et müşkülâtı kalma ‘âciz, bî-nevâ

٥٣- إِنْ لَمْ يَكُنْ وَفَاقَ فَفِرَاقٌ.

Tercüme

53. Yakın olmakda hiss-i muvâfaqat yoksa ayrılık gerektir.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn)

Ḳarîb olmak değil maṭlûb olan ister gönül bir yâr

Eğer âmîziş olmazsa muḥakkak ayrılıktır kâr

[26]

٥٤- إِنَّكَ لَا تَجْنِي مِنَ الشَّوْكِ الْعَبِّ.

Tercüme

54. Dikenden üzüm toplayamazsın.

Ya‘nî menşe’i ve menbiti kötü olandan meḥâsin ef’âl beklenmez.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Menbiti nâ-pâk olandan bekleme ḥüsn-i ḥişâl

Ḥârdan engürü ümmîd eylemek maḥẓ-ı ḥayâl

٥٥- إِنَّمَا يُضَنُّ بِالضَّيِّنِّ.

Tercüme

55. Ḥasîse hissetle muḳâbele edilir.

Ya‘nî seniñ habl-ı uḥûvvet ve meveddetine şarılmayana sen de şarılma.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Saňa dört elle şarılrsa birisi

Sen de dört elle şarıl dâmenine

٥٦- . أَنَا دُونَ هَذَا، وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ

Tercüme

Bir münâfık İmâm ‘ Alî (radıyallâhu anh) efendimizi medh ve şenâ ederken,
56. “Ben seniñ izhâr etdiğñ şu sitâyişleriñ madûnunda ve izmâr eylediğñ şeyleriñ de mâfevkindeyim.” ma‘ nâsını ifade eden bu meşel ile muķâbele buyurmaķdadır.

(me fâ i lûn/ me fâ i lûn/ me fâ i lûn/ me fâ i lûn)

Münâfıkıñ sitâyişiyle olma müftehir şaķın

İçinde gizli âteş-i fesâd, uzâķ duran emîn

[27]

٥٧- إِذَا حَزَّ أُخُوكَ فَكُلْ.

1

1. الحز: Hâ’niñ fethi ve zâ’niñ teşdidiyle kesmek.

Tercüme

57. Kardeşin keserse ye.

Kardeşe, şadık arkadaşına güvenmeye teşvikdir.

(fe i lâ tûn /me fâ i lûn/ fe i lûn)

Saňa kardeş o yâr-ı şadıķdır

Ne verirse ye, ‘âfiyet olsun

٥٨- إِيَّاكَ وَأَنْ يَضْرِبَ لِسَانَكَ عُنُقَكَ.

Tercüme

58. Diliñiñ boynunu vurmasından sakın.

Ya‘ nî helâkiñi mü’eddâ olacaķ sözü ağızına alma.

(fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/fe i lûn)

Seyf-i ser-tîze mümeşşil dildir

Sebeb-i maħv olacaķ kâtildir

٥٩- أَخُو الظُّلَمَاءِ أَغْشَى بِاللَّيْلِ.

1

1. العشا: Bâşırası za‘îf olmaķla gecesi gündüzü dumanlı karanlık olmaķ.

Tercüme

59. **Karanlıkda kalan, bāşırası za‘if olanın gece görüşüne beñzer.**

Delilinde yanılan ve düşdüğü yerden çıkamayan kimselerin hālını taşvır eder.

[28]

Yāhūd gündüz görüp gece görememek. Sıfatı “ a‘ šā ”, mü’enneși “ ‘ ašvā ” dır.

Cāhiliyyetde ve İslāmiyyetde bu vāşif ile mevşūf ve mülekķab yedi šā‘ ir bulunduđu kamūsda ve lisānū’l-‘ Arab’da mezkūrdur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hüccetiñ işte haťadır hayfā

Göremezsiñ çıkacak yer ašlā

٦٠- إِنْ كُنْتَ عَطْشَانَ فَقَدْ أَنَى لَكَ.

1

1. **الانى** : Bir nesneniñ vaķti gelip çatmaķ.

Tercüme

60. **Eğer şuşamış iseñ şuzuzluğu giderme zamanı çatdı.**

Öç almaķ isteyenler haķķında đarb olunur. İntikām zamanı geldi. Tam sırasıdır demektir.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

İntikām almaķsa kaşdın vaķti var

Fevt-i fırşatdan nedāmetler doğar.

٦١- إِنَّكَ لَتَكْثُرُ الْحَزَّ وَ تُخْطِئُ الْمَفْصِلَ.

Tercüme

61. **Kesmeni çoğaltıyor ve yanılıp en oynak yerine varıyorsuñ.**

Çok çalışanlar faķať emeline nā‘ il olamayanlar haķķında đarb olunur.

[29]

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ me fā ī lūn)

Çalışmaķdır vażīfeñ sa‘ y u himmetde kuşūr etme

Ümidiñ hāşıl olmazsa zaman senden utansın hep

٦٢- . إِنْ تَعِشْ تَرَى مَا لَمْ تَرَهُ

Tercüme

62. Çok yaşarsaın görmediğin şeyler görürsün.

(*me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün*)

Görür ‘acā’ib-i eyyāmı çok yaşarsa kişi

‘Acibeler doğuran bir meşîmedir geceler

٦٣- إِنَّمَا تَغُرُّ مَنْ تَرَى، وَ يَغُرُّكَ مَنْ لَا تَرَى.

Tercüme

63. Gördüğünü aldatırsaın görmediğin de seni aldatır.

(*fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün*)

Gördüğün kimseyi aldatdın ise

Seni de görmediğin aldatacak

٦٤- أَوَّلُ الشَّجَرَةِ النَّوْأَةُ.

Tercüme

64. Ağacın evveli çekirdektir.

Küçük şeyden büyük şeyler çıkacağını bildirir meşeldir.

(*fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün*)

Dal budağ meyve bütün çıkdı çekirdekden hep

Ne ki var gizli kapaklı yine sensiñ sen hep

[30]

٦٥- إِذَا نُصِرَ الرَّأْيُ بَطَلَ الْهَوَى.

Tercüme

65. Re’y-i nuşretle mübeşşer ve haqla beraber ise hevā bātıl olur.

‘Aql-ı selîme ittibā’ edilecek yerde kullanılır.

(*me fā i lün/ me fā i lün/fe ü lün*)

Hevā bātıl olur haqla eğer re’y

Bulunmaz ‘aql ile hem-naqd olan şe’y

٦٦- إِنَّكَ لَا تَسْعَى بِرَجُلٍ مِّنْ أَبِي.

Tercüme

66. Senden ibâ edeniñ ayağına gitme.

Saňa yardım etmekden çekinen kimseniñ dostluğuna kıymet verme.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Nā-kesiñ pāyine ašlā gitme

Bulsa gözden çekecek bir sürme

٦٧- . إِنْ كُنْتَ ذُقْتَہ فَقَدْ أَكَلْتُهُ

Tercüme

67. Eğer sen onu tatdıñ ise ben de onu yedim.

Zamanıñ germ ü serdini, telh ü şirini görmüş tatmış tecrübe-dîdeler hakkında darb olunur.

[31]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Yedigim şe'yi henüz sen tatdıñ

Aldığım dersleri hep sen şatdıñ

٦٨- إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ.

Tercüme

68. Zılm ve tecāvüzden şaķın. Zirā zılm ve sitem, işleri kördüğüm eden bağıdır.

Kimse yardımına gelmez ve herkes çözemez.

(mef ū lū/ fā i lā tū/ me fā i lū/ fā i lūn)

Düşvār 'uğdedir saňa zılm u sitem bütün

'Āciz kalınca kimse saňa yardım eylemez

٦٩- إِنْ لَمْ تَعْضَّ عَلَى الْقَدَى لَمْ تَرْضَ أَبَدًا.

Tercüme

69. Göze kaçacak ufak çöp parçalarına katılamazsañ ašlā memnūn olamazsıñ.

Ya'nî konuşacağıñ kimseleriñ ufağ tefek cefâlarına şabır ve taḥammül edemezseñ konuşacak kimse bulamadığıñ gibi ḥayâtıñ da da'imâ keşmekeş içinde geçer.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Yār beni 'ayb u kuşūruyla ḳabūl eylemeli

Yoksa 'alem de tamāmıyla mühezzeb olamaz

[32]

۷۰- إِذَا كُنْتَ فِي قَوْمٍ فَاحْلُبْ فِي إِنْائِهِمْ.

Tercüme

70. Bir ḳavmiñ hemnişini olursañ sen de onlar gibi diz çöküp otur ve süt sağdıkları ḳaba süt sağ. Ya'nî birlikte bulunacağıñ kimselerle uyuşmaya bak, geçimsizliği bırak.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Ne kütük ol, ne ince bir dal ol

Dik baş olma biraz da uyşal ol

۷۱- إِذَا ظَلَمْتَ مَنْ دُونَكَ فَلَا تَأْمَنْ عَذَابَ مَنْ فَوْقَكَ.

Tercüme

71. Mādūnuña zulm ederseñ māfevķiñiñ 'azābından emîn ol.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kim ki mādūnuna zulm ederse

Oña da zulm edecek māfevķi

۷۲- إِنَّهُ لَيُفْرِغُ مِنْ إِنْاءٍ ضَخْمٍ فِي إِنْاءٍ فَغَمٍ.

1

1. الْفَغَمُ: Mümteli, dolu.

Tercüme

72. İri ve büyük ḳabdan dolu ḳaba boşaltıyor.

İhtiyâcî olmadığı hâlde kendisine ihsân eden kimseler hakkında irâd olunur.

[33]

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

İhtiyâcîñ yoksa da ihsân edenler dem-be-dem

Cânîña cân kıatmadan bir hâz duyan ehl-i kerem

۷۳- إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاخْفِضْ، وَإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَارًا فَانْفُضْ.

2

1

1. **الْخَفِضُ**: Āvâzı pest etmek, yavaş söylemek.

2. **النَّفْضُ**: Her tarafa nazâr şalmaq.

Tercüme

73. Gece lakırdı ederseñ yavaş söyle. Belki dinleyen bulunur. Gündüz konuşursañ etrafıñı kolla. Belki kıulaķ veren bir yabancı vardır.

(fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/ fe i lûn)

Konusursañ gece pest âvâz ol

Göz kıulaķ ol konuşursañ gündüz

۷۴- إِذَا قَامَ جُنَاةُ الشَّرِّ فَاقْعُدْ.

Tercüme

74. Şer ve fesâd çıkarmak isteyenler ayaklanırsa sen otur.

(mef ū lû/ me fâ i lûn/ fe ū lûn)

İķâ‘-ı fesâd eden olursa

Sen keyfiñe bak otur uzakda

[34]

۷۵- إِيَّاكَ وَعَقِيلَةَ الْمِلْحِ.

Tercüme

75. Tuzlu şu incisinden şakın.

Menşe’i kötü, sütü bozuk, güzel kıadınlardan tahzîrdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fâ i lün)

Aşlı belirsiz güzeliñ hayrı yok

Tuzlu suyuñ incileri gerçi çok

۷۶- إِذَا صَاحَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاخَ الدَّيِّكِ فَلْتَذْبَحْ .

Tercüme

76. Tavuk horoz gibi ötmeye başlarsa kesilsin.

Ferezdāk, ²⁶⁶ şî‘ r söylemek isteyen bir kadın hakkında bu meşeli irād etmiştir.

(fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Ötmek ister horoz gibi şu tavuk

Bıçak ister hemen onuñ kafası

۷۷- أُمُّ الْجَبَانِ لَا تَفْرَحُ وَلَا تَحْزَنُ.

Tercüme

77. Korşak gürühu ne ferağ görür ne elem.

(mef ü lü/ fâ i lā tün/ me fâ i lün/ fâ i lün)

Korşak ne şād olur ne de hüzn u elem çeker.

Ondan ne hayr bekle ne de bir fesād u şer

[35]

۷۸- إِيَّاكُمْ وَ حَمِيَّةَ الْأَوْقَابِ

1

1. اوقاب : “Vağb” ıñ cem‘i. Ağmağlar.

Tercüme

78. Ağmağların hamıyyet, gağab ve gayretinden şakınıñız.

²⁶⁶ Emeviler Dönemi’nde yaşayan Cerir ve Ahtal ile birlikte üç büyük hiciv şairinden biri. Geniş bilgi için bk. Ali Şakir Ergin, “Ferezdak”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.12, ss. 373-375.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Hamıyyet-i ħumaķādan ħazer gerek zirā

Şıġar mı yaptıġı şey ‘aķl u mantıġa ‘acabā

٧٩- إِذَا شَبِعَتِ الدَّقِيقَةُ لِحَسَتِ الْجَلِيلَةِ.

3 2 1

1. الدَّقِيقَةُ: Koyun, keçi.

2. الحست : Yalamak.

3. الجلیلة: Deve.

Tercüme

79. Koyun doyunca deve yalar.

Zengine ħürmet eden faķirler ħaķķında irād olunur. Zenginiñ mālı, zügürdün çeñesini yorar meşelini ħatırlatır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hele doysun da koyun, soñra yalansın develer

İġtiyārlar, dişi olmazsa ne yapsın geveler

٨٠- إِذَا أَخْصَبَ الزَّمَانُ جَاءَ الْغَاوِي وَالْهَاوِي.

2 1

1. غاوي: Çekirge.

2. هاوي: Çekirge, kırt.

Tercüme

[36]

80. Zaman bolluķ, ucuzluġa ķavuşursa çekirgeler çoġalır.

İnsānlarıñ meyli, māl ve şervet cānibinedir, maķamında irād olunur. Zaten māl meylden müştāk olduğundan gönül hep oraya aķar.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Çekirge bolluġu bekler, sinek de tatlıyı hep

Zamanda gā’ilesiz kimse var denirse yalan

٨١- إِذَا جَاءَتِ السَّنَةُ جَاءَ مَعَهَا أَعْوَانُهَا.

1

1. السنة: Kıtlık, kuraklık.

Tercüme

81. Kıtlık gelince yardımcılar birliktedir.

(müf ū lü/ fā i lā tün/ müf ū lü/ fā i lā tün)

Çaht u ğilā olunca a' vānı da gelir hem

A' vānı da gelir hem çaht u ğilā olunca

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Belāya bak ki belā velī eder belāları hep

Göz ağrısıyla berāber yaman belā körlük

٨٢- إِنَّمَا يُهْدَمُ الْحَوْضُ مِنْ عُقْرِهِ.

1

1. عُقْر: Havzın gerisine denir ki deve şivāta vardığında orada durur.

[37]

Tercüme

82. Havz gerisinden yıkılır.

Ya' nī gelecek hādişe yine o hādişe yüzünden gelir. Mi' de imtilāsından hastalık geldiği gibi.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Gökyüzünden yağar bütün yağmur

Hastalık mi' deden gelir ey obur!

٨٣- إِنَّ كَثِيرَ النَّصِيحَةِ يَهْجُمُ عَلَى كَثِيرِ الظَّنِّ.

1

1. الظَّن: Töhmət.

Tercüme

83. Lüzûmundan fazla naşîhat insânı zann ve töhmet altında bırakır.

(fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/ fe i lûn)

Gerçi emr etdi naşîhatla bize dîn-i mübîn

Saňa töhmet getirir fazla naşîhat lâkin

٨٤- إِنَّ غَدًا لَّنَظِرَهُ قَرِيبٌ.

Tercüme

84. Bekleyene yarın yakındır.

(mef û lû/ me fâ i lûn/ fe û lûn)

Müstakbele [hiç] uzak değildir

Beklerse seni uşak değildir

‘İrfânla bezen de bâri gülsün

Cennet saňa hiç yaşak değildir

[38]

٨٥- إِنَّ حَالَتِ الْقَوْسُ فَسَهْمِي صَائِبٌ.

Tercüme

85. Yay istikâmetinden çıkdıysa okum çıkmaz.

Ni‘met ve ihsânı zâ‘il olup da mürüvveti zâ‘il olmayan felekzedeler hakkında irâd olunur.

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

El avuçda kalmamış bir şey ki versin hayfler!

Arzû-yı lutf u ihsân dilde bâkî dem-be-dem

٨٦- إِنَّ أَخَاكَ مَنْ وَآسَاكَ.

Tercüme

86. Seniñ kardeşin saňa müvāsât edendir.

Ya‘nî seni kendi nefsiye taqdîm ve tercih edendir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ellerīn derdi gelince yāda

Gönlümüñ derdini verdim bāda

٨٧- إِنَّكَ لَا تُهَرِّشُ كَلْبًا

Tercüme

87. Sen kelbi kışkırtıyorsuñ.

Halimiñ gāzabını hilm ile karşılayan erbāb-ı hāzım için irād olunur.

[39]

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Sen hālīm ol gāzūb olunca hālīm

Sen hālīm olmasañ netice elīm

٨٨- إِنْ كُنْتَ كَذُوبًا فَكُنْ ذَكُورًا.

Tercüme

88. Çok yalancı iseñ yalanlarıñı hātırda tut.

Yalan söyleyip de soñra unutan ve hilāfını iddi‘ a eden kimseler hāḡḡında irād olunur.

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Her yalanı herkesi ızrār eder

Soñra da inkārda ısrār eder

٨٩- إِذَا اشْتَرَيْتَ فَادْكُرِ السُّوقَ.

Tercüme

89. Bir şey satın alınca çarşı pazarı düşün.

Ya‘ nī satın alacağın şey ‘ ayb ve kuşūrdan sālīm olsun ki tekrar satmak için pazara gitmek zahmetinden kurtulmuş olasıñ.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dikḡat et aldığın eşyāda ‘ aceb var mı kuşūr

Değerinden aşağı satması soñra ne zor!

[40]

٩٠- إِيَّاكَ وَالسَّامَةَ فِي طَلَبِ الْأُمُورِ فَتَقْدِفُكَ الرِّجَالُ خَلْفَ أَعْقَابِهَا.

Tercüme

90. Teşebbüs edeceği işlerde uşanma, maymun iştâhlı olma soñra insânlar seni ökçeleriniñ arķasına atar.

(*mef ũ lû/ fâ i lâ tû/ me fâ i lû/ fâ i lûn*)

‘Azm u şebât âdemi neyl-i merâm eder

Aldırmayan mezâhıma dünyâyı râm eder

٩١- أَخِ الْأَكْفَاءَ وَدَاهِنِ الْأَعْدَاءَ.

Tercüme

91. Emsâl u akranına ve aḥbâb u yārânına kardeş mu‘âmelesi yap.

Düşmanlarına da müdâhene et. Hâfız’ın şu beytini irâd etmeden geçemeyeceğim:

(*müs tef i lûn/ fe ũ lûn/ müs tef i lûn/ fe ũ lûn*)

Āsāyış-i du gītī tefsīr-i in du ḥarfest

Bā dustān talḫīf, bā düşmanān mudārā ²⁶⁷

(*me fâ i lûn/ fe i lâ tûn/ me fâ i lûn/ fe i lûn*)

Birâderâne geçinmek gerek karîniñle

Ne çäre düşmanıña qarşı müdâhin olmalıdır.

٩٢- إِذَا قَرِحَ الْجَنَانُ بَكَتِ الْعَيْنَانِ.

Tercüme

92. Göñül yaralanırsa göz ağlar.

[41]

(*fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn*)

Şimdi mecrûḥü’l- fu ’ādım, ağlarım.

Ḳalbimi ḥasret oduyla dağlarım

٩٣- إِذَا لَمْ تُسْمِعْ فَأَلْمَعْ.

²⁶⁷ İki dünya selameti, şu iki sözcüğün tefsirindedir. Dostlarına güzel davranmak, düşmanlarına ise güler yüz gösterip dost geçinmek.

Tercüme

93. İşitdirmeye gücün yetmezse işarete gücün yeter.

(mef ū lü/ fā i lā tū/me fā i lü/ fā i lün)

Bağdın işitmiyor oña kâfi işaretiñ

Tağdır eder bu hikmeti elbet kiyâsetiñ

٩٤- إِنْ مِنْ ابْتِغَاءِ الْخَيْرِ اتَّقَاءَ الشَّرِّ.

Tercüme

94. Şerden şakınmak hayır istemek demektir.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lün)

Geçdim ihsânından ‘azîzim tek isâ’et eyleme

İnzivâgâh isterim ihlâl-ı vahdet eyleme

٩٥- . إِنَّمَا الشَّيْءُ كَشَكْلِهِ

Tercüme

95. Şey’i beñzeri gibidir.

İki emir birbirine muvafık ve iki kimse yek diğeriyle müttefik oldukları vakit irâd olunur.

[42]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Her şekle mümeşsil u meşâkil

Elbet bulunur, demem ki müşkül

٩٦- . أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَ عَصَيْتُمْ أَمْرِي

Tercüme

96. Hürmâmı yediñiz şimdi baña ‘isyân ediyorsuñuz.

Bu meşeli evvelâ irâd eden ‘Abdullâh bin Ez-Zübeyr²⁶⁸ hâzretleridir.

²⁶⁸ Emevilere karşı halifelliğini ilân eden ve abâdileden olan bir sahâbî. Geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, “ Abdullah b. Zübeyr b. Avvam”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, ss.145-146.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

‘Aķıbet ‘ıŧyān görür alçaķlara ihsān eden

‘İzdiyād-ı ni‘ mete lāyık olur ŧukrān eden

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Nākes olamaz maķall-i ihsān

Ĥayr umma ŧaķın yalan, yılandan

٩٧- إِنَّ الْهَوَىٰ شَرِيكُ الْعَمَىٰ.

Tercüme

97. Sevgi, körlüğün ortağıdır.

(müs tef i lūn/ müs tef i lūn / müs tef i lūn)

‘Āŧık olan cānānının görmez kuşūr u ‘aybını

Görmez kuşūr u ‘aybını ‘āŧık olan cānānının

[43]

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

‘Āŧık-ı dīdār olandan ŧorma sen ‘ayb u kuşūr

‘Āŧıķa nāz-ı cehennem cennetü’l firdevs olur.

٩٨- . إِنَّمَا يُحْمَلُ الْكَلُّ عَلَى أَهْلِ الْفَضْلِ

Tercüme

98. Ağır işler fazilet erbābına yükletilir.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn)

Mehām-ı emri erbāb-ı fazilet yüklenir elbet

Cehāletle ĥamāķat bir çerāgāh-ı behīmiyyet

٩٩- إِذَا أَرَادَ اللَّهُ هَلَاكَ النَّمْلَةِ أَنْبَتَ لَهَا جَنَاحَيْنِ.

Tercüme

99. Allāh, ķarıncanın helākını isterse oña iki ķanat verir.

(me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün)

Çarıncaññ helākıdır kıanatları, uçuşları

Zamanı gelmeden terākķiyāta meyl nā-becā

۱۰۰- إِذَا شَاوَرْتَ الْعَاقِلَ صَارَ عَقْلُهُ لَكَ.

Tercüme

100. ‘Aķılıya danışırsañ onuñ ‘aķlı seniñ olur.

(mef ū lü/ fā i lā tū/ me fā i lü/ fā i lün)

‘Āķıl gerek müşāvir-i kār-āşinā saña

Bezm-i müşāvire giden, uzak tut o cāhili

[44]

۱۰۱- إِذَا تَعَوَّدَ السَّنُّورُ كَشَفَ الْقُدُورِ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا يَصْبِرُ عَنْهَا.

Tercüme

101. Kedi tencereleri açmağa alışırsa bilmiş ol ki o huşūşda şabrı yokdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Alışırsa kedi bī-şeyn açar tencereyi

Gözler elbette sinekler de açık pencereyi

۱۰۲- إِذَا تَخَاصَمَ اللِّصَّانِ ظَهَرَ الْمَسْرُوقِ.

Tercüme

102. İki hırsız birbirine haşım olursa çalınan māl meydāna çıkar.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

İki hırsız muhāşım olsa eğer

Çalınan māl sen bulunmuş bil

۱۰۳- إِذَا وَجَدْتَ الْقَبْرَ مَجَانًا فَادْخُلْ فِيهِ.

Tercüme

103. Bād-ı hevā kabir bulursañ eğer içine gir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Parasız adama maḳber bile yok

Var ise gir içine tālibi çok

[45]

١٠٤- إِذَا تَفَرَّقَتِ الْغَنَمُ قَادَتْهَا الْعَنْزُ الْجَرَبَاءُ.

Tercüme

104. Sürü dağılınca uyuz keçi güder.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dağılan bir sürüyü ekşeriya

Uyuz oğlaḳ güdüyor vā-ḥayfā!

١٠٥- إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تُطَاعَ، فَسَلْ مَا يُسْتَطَاعُ.

Tercüme

105. Muṭa‘ olmak istiyorsañ gücün yeteceği şeyi iste.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/fe ū lūn)

Eliñden gelmeyen bir şey’i terk et

Muṭa‘ olmak deḡil āsān cihānda

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Gücünñ yetmediḡi ḫıdmeti der-‘uhde eden

Herkesiñ ḍarbe-i taḫḫīrine uğrar elbet

١٠٦- إِنَّ الْبَيَانَ لَدَى الطَّيِّبِ.

Tercüme

106. Açıkça söylemek doktor yanında olur.

[46]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Gizleyen derdine dermān bulamaz

Vermeyen cānını cānān bulamaz

۱۰۷ - إِذَا اصْطَلَحَ الْفَأْرَةُ وَالسَّنَّوْرُ خَرَبَ دُكَّانُ الْبَقَّالِ.

Tercüme

107. Fāre ile kedi uyuşurlarsa bakkaal dükkânı harâb olur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kedi, fāre uyuşurlarsa eğer dükkânı

Beñzetirler o soyulmuş şoğana elbette

۱۰۸ - إِنْ يَكُنِ الشَّغْلُ مَجْهَدَةً فَإِنَّ الْفَرَاغَ مَفْسَدَةٌ.

Tercüme

108. Eğer iş cehd ve gayrete sebep teşkil etmezse işsizlik bir mefsedetdir

(me fā i lūn/ me fā i lūn/fe ū lūn)

Bir iş bul kendine sa‘y et bütün gün

‘Aţāletden doğar hep mefsedetler

۱۰۹ - إِنْ غَلَا اللَّحْمُ فَالصَّبْرُ رَحِيصٌ.

Tercüme

109. Et pahālî ise şabır ucuzdur.

[47]

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Et pahālî şabr ise gāyet ucuz

Şabr ile helvā oluyor hep korunç

۱۱۰ - إِذَا صَدِيَءَ الرَّأْيِ صَقَلَتْهُ الْمَشُورَةُ.

Tercüme

110. Re‘y paşlanırsa meşveret onu cilālar.

(fe i lā tūn / me fā i lūn/ fe i lūn)

Paslanan re‘ye bir cilā ister

O cilā meşveret, zihī cevher!

۱۱۱ - إِذَا قَدَّمَ الْإِخَاءُ، سَمَّجَ الشَّنَاءُ.

1. السماجه: Çirkin olmak.

Tercüme

111. Dostluk eskirse, şenā çirkinleşir.

Ya 'nī her iki taraf birbirinden bıkar.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Dostluk kādīm olunca şenā nā-becā olur

İhvān-ı bā-şafā baña ehl-i vefā olur

١١٢- إِذَا ضَافَكَ مَكْرُوءٌ فَاقْرِهِ صَبْرًا

2

1

1. الضيف: Bir kimseye mihmān olmak.

2. القرا: Rıdā ve şehāb vezninde bir adamı mihmān edip ziyāfet vermek.

Tercüme

[48]

112. Hoşlanmadığın bir hadiše saña misāfir olacak olursa oña şabr eyle ziyāfet ver.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Menzil-i ƣalbiñe mihmān oluyorsa ālām

Oña sen mā'ide-i şabr ile ikrām eyle

١١٣- إِذَا احتَاجَ الزُّقُّ إِلَى الْفَلَكِ فَقَدْ هَلَكَ.

2

1

1. الزُّقُّ: Tūlūm.

2. الفلك: Feleke'niñ cem' i. Rüzgārın taħrīk etdiği büyük şu.

Tercüme

113. Tūlūm kımıldamak için rüzgāra muhtāc olursa helāk olur.

Bir büyük bir küçüğe muhtāc olduğu zaman irād olunur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Küçüğe 'arz-ı ihtiyāc edişi

Büyüğün maħvıdır ma' āzāllāh

Harfî'l-Bâ

١١٤ - بَرْدُ غَدَاةٍ غَرَّ عَبْدًا مِنْ ظَمَاءٍ.

Tercüme

114. Şabâhın şogûğu şusuz kalan köleyi aldatdı.

İşlerinde ihtiyâtı terk eden ve i'timâdı ca'iz olmayan şeylerle kendini avutan gâfiller hakkında çarb olunur.

[49]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Seheriñ berdini zannetme şakıñ müjde-i âb

Ṭama' etdiñ şuya lâkin görünen 'ayn-ı serâb

١١٥ - بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبْيَ.

1

1. الزُّبْيُ: Zubye'niñ cem'i. Yüksek tepeye denir ki orasını sel şuyu başmaz. Yüksek yerlerde kazıldığı için arslan avlanacak yerlere de derler.

Tercüme

115. Sel tepelere vardı.

Şiddet peydâ eden ve haddini aşan işler hakkında irâd olunur. Türkçemizde âteş şaçağı şardı meşeliyle yek-me'âldir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Vardı tā zirve-i kuhsāra suyūl

Ber-hevā şimdi tedābîr-i 'uḳūl

١١٦ - بَلَغَ السَّكِينُ الْعَظْمَ.

Tercüme

116. Bıçak kemiğe dayandı.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Artık kemiğe dayandı bıçak

Batdın batacak, ölüm muḥaḳḳaḳ

[50]

۱۱۷- . بَيْتِي يَبْخَلُ لَا أَنَا

Tercüme

117. Bağl eden ben değil, evim.

Birisi bir kadından bir şey ister. Kadının evinde o şey bulunmayınca bağl etdiñ diye baş kaçıntısına uğrar. Zavallı kadın bu meşeli irād ederek şifru'l-yed olduğunu aňlatmak ister

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/fe ū lūn)

Evimdir bağl eden yoksa değil ben

Ne beklersiñ evim hep tam takırken?

۱۱۸- بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ

1

1. الضَّرَائِرِ: Darre'nin cem'i. Ortak. İki zevce arasındaki hāl.

Tercüme

118. Arañızda ortaklık hastalığı var.

(mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fe ū lūn)

Bir evde dü zen olsa düzen olmaz o evde

Allāh'a şığın düşme şakın zorlu şu derde

۱۱۹- بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ

Tercüme

119. Ba' zı şer ba' zısından ehvendir.

[51]

(fe ī lā tūn/ me fā ī lūn / fe ī lūn)

Ba' zı şer ba' zısından ehvendir

Ne fenālık gelirse şerdendir

۱۲۰- بِنْتُ الْجَبَلِ

Tercüme

120. Dağ kıızı.

Ya'nî sesiñ 'aksi ki aşı u haqıqatı yoqdur. Herkesle birlikde bulunan kimseler haqqında darb olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Nerde olsam çıkıyor karşıma el

Böyle insāna derim bint-i cebel

۱۲۱ - بَرِئْتُ قَائِبَةً مِنْ قُوبٍ.

2

1

1. القَائِبَةُ: Kābe'niñ muhafıfı, yumurta. 2. القُوب: Kuşuñ yumurıadan çıkan yavrusu.

Tercüme

121. Yavru yumurıadan çıkdı ve bızār oldu.

Hemdem ve refiķinden ayrılan kimse haqqında darb olunur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Kabuğundan çıkan yumurıaya baķ

Şimdi aşlā beğenmiyor kabını

[52]

۱۲۲ - بِئْسَ الرَّدْفُ لَا بَعْدَ نَعَمٍ.

Tercüme

122. Evetden soñra hayır ne fenā peyrevdir!

El-Musekķab nām şā'iriñ şi'ri ²⁶⁹ bu bābda söylenen şi'rleriñ eñ güzelidir:

حَسَنٌ قَوْلٌ نَعَمٌ مِنْ بَعْدِ لَا

وَقَبِيحٌ قَوْلٌ لَا بَعْدَ نَعَمٍ

²⁶⁹ El-Musekķab'a ait bu beyitin geķtiğı başlıca iki kaynak şunlardır: Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyât*, Darü'l-Mearif Kahire, 1972, s. 293. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, 141.

إِنَّ لَا بَعْدَ نَعَمٍ فَاحْشَةُ
فَبِلا فابداً إِذَا خِفْتَ النَّدَمَ
وَإِذَا قُلْتَ نَعَمٍ فَاصْبِرْ لَهَا
بَنَجَاحِ الْوَعْدِ إِنْ الْخُلْفَازَمَ

Hayır dedikten sonra evet demek güzel, evet dedikten sonra hayır demek çirkindir. Zîrâ söz verdikten sonra yapmamağ günāhdır. Nedāmetden k rkuyorsa n s ze “lā” sız başla. Ya‘n  olmaz deme. Evet deyince de va‘dini yerine getirmeye çalış. Zîr  hil f-ı va‘d ya‘n  s z nde durmamağ mezm m bir h yudur.

(*f  i l  t n/ me f  i l n/ f  i l n*)

S z verince hem n getir yerine

H lf edersen  cez  seni , yeg ne

۱۲۳- بَقْلُ شَهْرٍ، وَ شَوْكُ دَهْرٍ.

Terc me

123. Bir aylık yeşillik, m tem diyen diken.

[53]

Hayrı az, şerri  ok olanlar ha  ında ir d olunur.

(*f  i l  t n/ f  i l  t n/ f  i l  t n/ f  i l n*)

Yemedense iki g nl k yemeğini enfesini

Kuru ekmek yeme her g n daha yegdir elbet

۱۲۴- بُغِيْتُ لَكَ وَ وُجِدْتُ لِي.

Terc me

124. Sen beni istedi n, ben de seni buldum.

Birbirine muvvaf k iki ref k ha  ında ir d olunan bir meşeldir.

(fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn)

Sen benimsiñ, ben seniñ yokdur ħilāf

Her ne derlerse bütün lāf u gūzāf

١٢٥ - بُعْدُ الدَّارِ كَبُعْدِ النَّسَبِ.

Tercüme

125. Ev uzaklığı soy sop uzaklığı gibidir.

Ya‘ nī bir qarībīñ dār u diyār gibi ħayrī da senden uzaksa aradaki neseb qarābeti neye yarar?

(mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fē ū lūn)

Gözden de gönülden de uzaksa o eķārib

U‘ cūbe-i eyyām dedi işte ‘ acā ‘ib!

[54]

١٢٦ - . بَعْضُ الْقَتْلِ إِحْيَاءٌ لِلْجَمِيعِ

Tercüme

126. Biriniñ katli ‘ umūmuñ ihyāsı demekdir.

Bu bābda uşul ve esas, “ve lekūm fīl kışası ħayātun”²⁷⁰ nazım-ı celīlidir.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Mahz-ı hikmet, ders-i ‘ ibret bil kışaş icrāsını

Bī-sebep yıkmaz şerī‘ at kimseniñ mebnāsını

١٢٧ - الْبُضَاعَةُ تُيسِّرُ الْحَاجَةَ.

Tercüme

127. Ufaķ tefek hediye te‘ ātisi, maķşadıñ ħusūlünü kolaylaştırır.

(me fā i lūn/ fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn)

Ĥuşūl-ı maķşūdu teshīl eyler hediye-i ħalk

Gönül alanları elbet muţayyib eyler Ĥaķ

١٢٨ - الْبَطْنُ شَرُّ وَعَاءٍ صِفْرًا، وَ شَرُّ وَعَاءٍ مَلَانٌ.

²⁷⁰ “ Kısasta sizin için hayat vardır.” Bakara 2/179.

Tercüme

128. **Karın fenā bir kabdır. Boş kalsa da dolsa da fenālİK eder.**

Şerīre iyilik esāreti, fenālİK ‘adāveti celb eder maḳāmında īrād olunur.

[55]

(*me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün*)

Şerīre luṭf u ‘atā mūcib-i esāretidir.

FenālİK etseñ eğer cālib-i ‘adāvetdir

۱۲۹ - أَبْغَضُ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا .

Tercüme

129. **Sevmediğİn kimseye karşı buğzunu o derece ileri götürme. Olabilir ki sevişirsiniz.**

Neticede utanırsın demektir.

(*fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün*)

Buğzu ifrāṭa şaḳın vardırma

Bu gönül sırçaya beñzer kıрма

۱۳۰ - بَنَانُ كَفَّ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ .

Tercüme

130. **Parmakları var, bileğİ yok.**

Himmeti olup da nefsinin ārzüsünü yerine getiremeyen ‘ācizler ḥaḳḳında īrād olunur.

(*fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün*)

Nice erbāb-ı himem, ehl-i kerem vardır ki

‘Aczi māni‘ oluyor himmetini izhāra

[56]

۱۳۱ - بَشْرُ مَالِ الشَّحِيحِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ .

Tercüme

131. **Baḥīlin mālını bir ḥadişe veyā bir vārişle müjdele.**

(*me fā i lün/ me fā i lün/ fe ū lün*)

Baḥīlin hāli ‘aynen bekçilikdir

‘İyāl u ehline ḥıdmetçilikdir

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā ī lū/ fā i lūn)

Bā-düşmanān tīre-dilān terk-i sīm u zer²⁷¹

Bihter zi-bār-ı minnet-i aḥbāb der-cihān

۱۳۲- بِقَدْرِ السُّرُورِ يَكُونُ التَّنْغِیصُ .

1

1. التَّنْغِیصُ: Bir adamın ıyş u zindegānını mükedder etmek.

Tercüme

132. Dirlik ve geçinmenin bozulması eğlencenin derecesine göredir.

(fe i lā tūn / me fā i lūn/ fe i lūn)

Seni giryān eden o ḥande-i cām

Bezm-i meyden uzak düşen ḥoş-ḳām

[57]

۱۳۳- بَعْدَ الْبَلَاءِ يَكُونُ الثَّنَاءُ.

Tercüme

133. Aşıl senā belādan soñra olur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Düşenin dostu mu var kendisini meth etsin

Bu ı alemin yok yeri, cāhil oluyor methē ḳarın!

۱۳۴- بَعْدَ كُلِّ خُسْرٍ كَيْسٌ.

Tercüme

134. Żarardan soñra ı akıl başa gelir.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/fe ū lūn)

Veren ḥüsrāndır ı aḳla doğru bir yol

Żarar kār ortağı derler emīn ol

²⁷¹ Dünyada düşmanların yanında altın ve gümüşü terk edip, tok gönüllü olma, dostların minnet yükünden daha iyidir.

۱۳۵ - بِشْرِكَ تُحَفَّةٌ لِإِخْوَانِكَ.

Tercüme

135. Göstereceğin güler yüz ihvânın için bir tuhfedir.

(*me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün*)

Żiyāfet çekmeden hoşdur güler yüz, tatlı dil el haq

Beşāsetle ziyāfet ictimā‘ etse doyum olmaz

Harfü't-Tā

[58]

۱۳۶ - تَرَكَ الذَّنْبَ أَيْسَرُ مِنْ طَلَبِ التَّوْبَةِ

Tercüme

136. Günāhı terk, tevbe talebinden daha kolaydır.

(*fā ī lā tün/ fā ī lā tün/ fā ī lün*)

Tevbe etmekden kolay terk-i günāh

Ma‘şiyetle ‘ömrünü kıılma tebāh

(*mef ū lü/ fā ī lā tū/me fā ī lü/ fā ī lün*)

Terk-i günāh ez taleb-i tevbe bihterest ²⁷²

İncā hevā-yı ma‘şiyet ancā su ‘āl hest

۱۳۷ - تَرَكَنِي خَبْرَةُ النَّاسِ فَرْدًا.

Tercüme

137. İnsanları tecrübe beni yalnız bıraktı.

Tamamıyla müeddeb ve mühezzeb bir kimse bulmak için ‘ömrünü tecrübeyle geçiren görüşecek bir fert bulamaz ve yalnız kalmağa mahkûm olur, demekdir.

²⁷² Günahları terk etmek, tevbe talebinden daha iyidir. Burda isyan hevesi, arzusu orda sorgu sual vardır.

(*mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fe ū lūn*)

‘Aybıyla kabûl etmeli insânları yoksa

Yalnız başına kalmış olursun bu cihânda

١٣٨ - تَجُوعُ الْحُرَّةُ وَلَا تَأْكُلُ بِثَدْيَيْهَا.

Tercüme

[59]

138. Āzāde ve kişizāde bir kadın aç kalır da yine memesiniñ sütüyle geçinmek istemez.

Ya‘nî açlık belāsına ma‘rûz kalsa da süt nenesi olmakdan ibā‘ eder.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Dürr-i nezāfetdir elbette o pākīze kadın

Meme vermekle geçinmez ne kadar aç kalsa

١٣٩ - تَعْجِلُكَ الْعِقَابِ سَفَهُ.

Tercüme

139. Cezāda ‘acele göstermek ‘aklıñ hıffetini gösterir.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

İhtiyāt eyle cezā vermekde

Hıffet-i ‘akla sebebdır ‘acele

١٤٠ - تُخْبِرُ عَنْ مَجْهُولِهِ مَرَّاتُهُ.

1

1. مَرَّاتُهُ: Bir nesneniñ bakışına bā‘ is olan.

Tercüme

140. Şüreti sîretinden haber verir.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Kişiniñ şüreti āyīnesidir sîretiniñ

Ehl-i ‘irfān gönül erbābını gözden añlar

[60]

١٤١ - اَتْرُكِ الشَّرَّ يَتْرُكْكَ.

Tercüme

141. Şerri bırak o da seni bıraksın.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Şerri bırak şer de seni terk ede

Hemdem olan hayr ile maḥmūd olur.

١٤٢ - تُقَطِّعُ أَغْنَاقَ الرِّجَالِ الْمَطَامِعِ.

Tercüme

142. Ricālîñ boynunu vuran hırş ve tama' dır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bilmiş ol hırş u tama' dır bīdād

Boyun urmağda tama' bir cellād

١٤٣ - تَشْتَهِي وَ تَشْتَكِي.

Tercüme

143. Almak hoşuñıa gidiyor. Senden bir şey alınınca da şikāyet ediyorsuñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Almadan hoşlanıyorsuñ amma

İstemezsiñ geri vermek soñra

[61]

١٤٤ - أَتَّبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا.

Tercüme

144. Fenālıkdan sonra iyilik et ki fenālıgı gideresiñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥaseneñ seyyi'eñi maḥv eyler

Dem-be-dem hayr ola Ḥaḳ'dan dileğiñ

١٤٥ - . تَنَاسَ مَسَاوِي الْإِخْوَانِ يَدُومَ لَكَ وَدُهُمَ

Tercüme

145. Dostlarıñıñ fenâlıklarını unut ki dostlukları da'im olsun.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hubb-ı ihvānı eğer isterseñ

Seyyi'atıyla şaķın uğraşma

١٤٦ - تَقَارَبُوا بِالْمَوَدَّةِ، وَلَا تَتَكَلَّمُوا عَلَى الْقَرَابَةِ.

Tercüme

146. Dostlukla akraba oluñuz. Nesebî qarābete güvenmeyiniz.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Şafā vermez mürüvvetsiz qarābet

Qarābet gāh olur maḥz-ı reḳābet

[62]

١٤٧ - تَعَاشَرُوا كَالْإِخْوَانِ، وَتَعَامَلُوا كَالْأَجَانِبِ.

Tercüme

147. Qardeş gibi geçiñiniz, yabancı gibi alışveriş ediñiz.

(me fā ī lūn/ fe i lā tūn/ me fā ī lūn/ fe i lūn)

Mu'āşeret ediñiz aḳrabā gibi lākin

Alışverişde mişāl-i ecānib olmalıdır

١٤٨ - تَرُكْ ادِّعَاءَ الْعِلْمِ يَنْفِي عَنْكَ الْحَسَدَ.

Tercüme

148. 'İlm da' vāsını bırakmak senden ḥasedi giderir.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Eğer da'vā-yı 'ilmi terk ederseñ

Ḥased zā'il olur elbette senden

١٤٩ - اَسْمَعُ جَعَجَعَةً وَلَا اَرَى طِحْنًا.

Tercüme

149. Değirmen sesini işitiyorum lākin öğüttüğü unu göremiyorum.

Tehdidini ikā‘a muhtedir olmayan korkaklar ve va‘dini yerine getirmeyen bahiller hakkında irād olunur.

[63]

(*fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn*)

Qulağımda değirmeniñ sesi hep

Gördüğüm yok faḳaṭ undan eṣer

Harfî'l-Cim

١٥٠ - جَعَلَ كَلَامِي دَبْرَ اُذُنِيْهِ.

Tercüme

150. Sözlerime kulaḳ vermiyor diyecek yerde kullanılır.

(*fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn*)

Qulaḳ aşmaz sözüme serseme bak

Böyle insāna naṣīḥat ne uzak!

١٥١ - جَوْعٌ كَلْبِكَ يَتَّبَعُكَ

Tercüme

151. Köpeğini aç bırak da arḳaından ayrılmasın.

(*fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn*)

Aç kalan kelbiñ bırakmaz hiç seni

Döğmüş olsañ da yine ardındadır

١٥٢ - جَدَّكَ لَا كَدُّكَ.

Tercüme

152. Ṭālî‘iñiñ yardımını iste, sa‘y ve zaḥmet isteme

[64]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ṭālī' i yāver olan çekmez emek

Ṭālī' iñ yoksa emekden el çek

- ١٥٣ - جَعَلَ اللَّهُ رِزْقَهُ فُوتَ فَمِهِ.

Tercüme

153. Allāh onuñ rızqını, gözü görüp de ağzınıñ erişemediği yerde kıldı.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Görüyor rızqını nezdinde, faқаt

El erişmez ki götürsün ağza

- ١٥٤ - جَهْلٌ يَعُولُنِي خَيْرٌ مِنْ عَقْلِ أَعُولُهُ.

Tercüme

154. Baña yardım eden cehālet, yardım istediğim^c akıldan hayırlıdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

^c Aqlımıñ yardımını istememden

Cehlimiñ yardımı elbette yeğ

Harfü'l-Hā

- ١٥٥ - حِلْمِي أَصَمُّ وَأُذْنِي غَيْرُ صَمَاءٍ.

Tercüme

155. Hilmim şağır, kulağım değıl.

[65]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Beni zannetme şağır kes sözüñü

Açarım yoksa seniñ kör gözüñü

- ١٥٦ - . حَافِظٌ عَلَى الصَّدِيقِ وَلَوْ فِي الْحَرِيقِ

Tercüme

156. Yangında bile olsa dostuñu gözet.

‘ Ahde ri‘ âyeti teşvîk eden bir meşeldir.

(me fâ i lün/ fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Velev harîkde olsa gözet şiddikîñi sen

‘ Ahidde emr-i ri‘ âyet haqîkaten ahsen

۱۵۷- حَظٌّ جَزِيلٌ بَيْنَ شِدْقِي ضَيْعِمٍ.

Tercüme

157. Bol kısmet ve hoş-baht arslanîñ ağızındadır.

(fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Arslan ağızındadır o hazz-ı vafîr

Pençeleşmek kaderle emr-i haîr

[66]

۱۵۸- الْحُرُّ حُرٌّ وَإِنْ مَسَّهُ الضُّرُّ.

Tercüme

158. Hür, bir zarara uğrasa bile hürdür.

(me fâ i lün/ me fâ i lün/ fe ü lün)

Kerîmü’n-nefs olan ahrâra aşlâ

Zarar vermez gelen emr-i kazayâ

۱۵۹- أَحَبُّ حَبِيبِكَ هَوْنًا مَا.

Tercüme

159. Dostuñu i‘ tidâl üzere sev.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bütün esrârîñi açmak olamaz müstahsen

Belki yârim dediğîñ soñra olur bir düşmen

۱۶۰- الْحُرُّ يُعْطَى وَالْعَبْدُ يَأْلَمُ قَلْبُهُ.

Tercüme

160. Kerîm olan hür verir, le'îm olan köle de elem duyar.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Merd-i kerîme lāyık olan bezl-i māl'dır

‘ Abd-i le’îm baħle delālet eder bütün

[67]

١٦١- الْحَازِمُ مَنْ مَلَكَ جِدُّهُ هَزْلَهُ.

Tercüme

161. Ciddî hezline mālîk olan hāzmdır.

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Hāzm olan müctenib-i hezl olur.

Hezl ile cidd birbiriniñ zıddıdır

١٦٢- الْحَذَرُ أَشَدُّ مِنَ الْوَقِيعَةِ.

Tercüme

162. Şakınmak, şavaşdan daha zordur.

Göze büyük görünüp de içine girince zannolunduğu kadar isti‘ zāma değeri olmayan şeyler hakkında irād olunur.

(fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn)

İçine girmeden büyük görünür

İhtirāz etdiğîñ o emr-i ‘ aẓîm

١٦٣- أَخْرَزَ امْرَأً أَجْلُهُ.

Tercüme

163. Ecel, insānîñ ecell-i penāhıdır.

İmām ‘ Alî (keremallāhu vechehu) yorgun bir hālde düşmanıña mülākî olmak istiyorsuñ, diyen bir kimseye bu meşeli irād buyurmuşlardır.

[68]

(me fā i lūn/ fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn)

Seniñ ecell-i penāhıñ ecel, emîn olasıñ

Seniñ o sevgili yāriñ Hudā, qarîn olasıñ

١٦٤ - الْحِرْصُ قَائِدُ الْحِرْمَانِ.

Tercüme

164. Hırş, maḥrūmiyetiñ yedicişidir.

(mūf te i lün/ mūf te i lün/ fā i lün)

Hırş ve ṭama^ʿ sā^ʿ iḳ-i ḥırmān bütün

Ādemi a^ʿ zāz eden iḥsān bütün

١٦٥ - الْحَكِيمُ يَقْدَعُ النَّفْسَ بِالْكَفَافِ.

Tercüme

165. Ḥakīm az bir şeyle iktifā eder ve nefsiñ düşkün olduğu idḥārdan kendisini çeker.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḥakīme lāyık olan cem^ʿ u idḥār değil

Bilen ḳanā^ʿ atı maḥmūl-i kār u bār değil

١٦٦ - حَظٌ فِي السَّحَابِ، وَعَقْلٌ فِي التُّرَابِ.

Tercüme

166. Ḳısmet bulluṭda, ^ʿaḳıl ṭopraḳda.

[69]

(me fā i lün/ me fā i lün/ fe ū lün)

^ʿAḳıl ṭopraḳda, ḳısmet de bulluṭda

Ararken gökde şimdi yerde buldum

١٦٧ - الْحَبَّةُ تَدُورُ، وَإِلَى الرَّحَا تَرْجِعُ.

Tercüme

167. Dāne döner dolaşır yine değirmene gelir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Döner o dāneleriñ ric^ʿ atı değirmenedir

Ḳuluñ da merci^ʿ i elbet Ḥudā-yı muṭlaḳdır.

١٦٨ - الْحَقُّ خَيْرٌ مَا يُقَالُ.

Tercüme

168. Sözleriñ hayırlısı haqqa maqrûn olandır.

(*fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn*)

Acı da olsa doğru söz elbet

Söylenen sözleriñ hayırlısıdır.

Harfî'l-Hâ

۱۶۹ - خُذِ الْأَمْرَ بِقَوَائِلِهِ.

1

1. قوایله: Qāble'niñ cem' i. Bir nesneniñ muqaddemâtı ve evā'ili.

[70]

Tercüme

169. İşi muqaddemâtıyla al.

Ya'nî müstaḳbelde karşılaşacağıñ bir işi başarabilmek için lâzım gelen tedbîr sebeplerini elden kaçırmamağa çalış.

(*fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn*)

Bütün evvelce düşün işleriñiñ medḥalini

Darlaşır mahreci şoñra seni bîzār eyler

Dā' imā 'ākıbet-endiş olasıñ her işde

Yoksa bî-sūd olur esbāb-ı tedābiriñ hep

۱۷۰ - خُذْ حَقَّكَ فِي عَفَافٍ، وَافِيًا أَوْ غَيْرَ وَافٍ.

Tercüme

170. Vāfi olsun olmasın, haqqıñı 'iffet dā'iresinde iste ve al.

(*fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn*)

Haqqıñı 'iffetle al az çok deme

Qāni' ol da kısmetim hiç yok deme

۱۷۱ - الْخَيْلُ أَعْلَمُ مِنْ فُرْسَانِهَا.

Tercüme

[71]

171. At binicisini tanıır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Esb-i tāzī bilir o fārisini

‘ Arif emre istemez ta‘ rif

- ١٧٢ - الْخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَّةِ.

2

1

1. الْخَلَّةُ: Fakr.

2. السَّلَّةُ: Sirkat.

Tercüme

172. Fakr u faḳā, insānı hırsızlığa sevk eder.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Emr-i maḥzūra sevk eden kişiyi

Şüphesiz âteş-i zārüretidir.

- ١٧٣ - خَيْرُ الْعِلْمِ مَا حَاضَرَتْ بِهِ.

Tercüme

173. ‘ İlmiñ ḥayırısı, şırası gelince ortaya atdığıñ muḥāzaratıñdır.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Saña ‘ ilmiñ ḥayırısı lā-şek

Şırasında muḥāzaratıñdır

[72]

- ١٧٤ - خَيْرُ الْعَفْوِ مَا كَانَ عَنِ الْقُدْرَةِ.

Tercüme

174. Ḳudret var iken ‘ afvetmek ‘ afvıñ ḥayırısıdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Elde ḳudret var iken ‘ afvetmek

Doğrusu şān-ı ekābir şayılır

- ١٧٥ - خَيْرُ الْأُمُورِ أَحْمَدُهَا مَغَبَّةً.

Tercüme

175. İşlerin hayırlısı soñu en mañmūd ve memdūh olandır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bir işiñ ‘ākıbeti medhe eğer lāyıkça

Denilir öyle işe hayr-ı umūr²⁷³

١٧٦- خَيْرُ الْغَنَى الْقُنُوعُ، وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُسُوعُ.

Tercüme

176. Zenginliğin eñ iyisi kanā‘at ve fakırlığın eñ fenāsı ilhāh ile talebde ihtiyār olunan zilletdir.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Fakrı terciħ ederim zilletle neyl-i maṭlaba

Ādeme mülk-i kanā‘at kenz-i bākīdir bütün

[73]

١٧٧- خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ.

Tercüme

177. Siziñ hayırlınız ehline eñ ziyāde hayrı doḡunandır.

Emsāl mecrāsında vārid olan bir hadīs-i şerīfdir.²⁷⁴

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Ehline eñ ziyāde hayrı olan

Arañızda hıyārınız el ḡaḡḡ

١٧٨- الْخَطَأُ زَادُ الْعَجُولِ.

Tercüme

178. Ḥatā, ‘acele edeniñ azığıdır.

²⁷³ Bu dizede vezin aksamaktadır.

²⁷⁴ “Hayırlınız, ailesine hayırlı olanlarıdır.” İbn Mâce, *Nikah*, 50.

(*mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn*)

Zād oldu ḥaṭā bütün ‘acūle

Muḥṭīyi bırak muṣībi belle

١٧٩- خَيْرُ سِلَاحِ الْمَرْءِ مَا وَقَاهُ.

Tercüme

179. Kişiniñ eñ güzel silāhı, kendisini vikāye edendir.

Ya‘nī evlādın ḥayırısı ‘inde’l-ḥāce babasına yardım eden ḥayrū’l-ḥalefdir.

(*fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn*)

Eñ mühim bir silāhıdır babanıñ

Gözeten, yardım eyleyen evlād

[74]

١٨٠- الْخُنْفَاءُ إِذَا مُسَّتْ نَتَتَتْ.

Tercüme

180. Ḥunfesāye dokunulursa fenā koku verir.

İçinde ḥabāset gizli olanlardan men‘ ve taḥzīri bildiren bir meşeldir.

(*me fā i lūn/ me fā i lūn/ fē ū lūn*)

Uzaqdan geç dokunma ḥunfesāye

Ḥabāsetdir yanaşmak bī-ḥayāya

١٨١- أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ.

Tercüme

181. Sahbān el Vaili’ den ²⁷⁵ daha muḳdedir ḥaṭīb.

Beyān ve feşāḥatda ḍarb-ı meşel olan Sahbān, ‘Arab’ın eñ mümtāz bir ḥaṭībidir. Ḥuṭbesinde evvelā “emmā ba‘d” diyen ve ḥaşr u neşre inanan ibtidā ‘aşāsına dayanarak söz söyleyen bu zātdır. Ḥuṭbe irād ederken yüzünden terler akar, durmadan söylerdi. Mükerrer bir kelime söylemez ve ḥuṭbesini bitirmedikçe oturmazdı. Bir gün Mu‘āviye’niñ ḥuzuruna girer. Orada ḳabile ḥaṭībleri de birer

²⁷⁵ Vail kabilesinin hatip ve şairi. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, Mustafa Öz, “Sahbān el-Vaili”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2008, C.35, s. 511-512.

mevki' iştigāl etmişlerdi. Faqat Sahbān'ın feşāhati karşısında kendi 'aciz u kusurlarını ve maḥcūb olacaklarını bildiklerinden yanından çıkarlar. Derḥāl Sahbān:

لَقَدْ عَلِمَ الْحَيُّ الْيَمَانُونَ أَنِّي
إِذَا قُلْتُ أَمَّا بَعْدُ أَنِي خَطِيبُهَا

beytini ²⁷⁶ okur.

[75]

Bir kere “emmā ba'd” dersem Yemen kabilesi, kendilerinin ḥaṭibi olduğumu yakinen bilmiş olurlar.

Mu'āviye, ḥuṭbe irād etmesini emr eder. Sahbān da 'aşāsını ister. Mu'āviye ḥuṭurunda bulunanlar emirü'l-mü'mininiḥ ḥuṭurunda 'aşāyı ne yapacaḥsıñ sözüyle Sahbān'ı takrī' etmek isterler. Sahbān da, Mūsā Kelīmullah Rabb'iyle muḥāṭaba etdiḡi zamān, 'aşāsıyla ne yaptı? cevābını verir. 'Aşāsına dayanaraḡ ikinci namāzına ḡadar ḥuṭbesine devam etdi. Ḥuṭbe eşnāsında ne öksürür ne durur ne de medār-ı kelām olacaḡ bir ṭavır taḡınır. Ḥuṭbesini ikmāl edince Mu'āviye, haydi namāza der. Sahbān, işte namāz önünde. Biz taḥmīd u temcīd ve va'd u va'id ḡāllerini irād ve inşād etmiyor muyuz? diye Mu'āviye'yi mebhūt eder. Mu'āviye de 'Arab'ın eñ muḡtedir ḡaṭibi sensiñ diye istiḡsan edince Sahbān, yalnız 'Arab'ın mı? İns u ciniñ de eñ büyük ḡaṭibi benim, faḡriyesiyle herkesi hayretler içinde bıraḡır.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fē ū lūn)

Faḡriye deḡil edibe lāyık

Sahbān gibi ḡaṭibe lāyık

١٨٢- . خَيْرُ النَّاسِ مَنْ فَرِحَ لِلنَّاسِ بِالْخَيْرِ

Tercüme

182. İnsanların eñ ḡayırlısı, herkesiñ iyiliḡiyle memnūn olandır.

²⁷⁶ Sahbān el Vaili'ye ait bu beyitin geṭtiḡi başlıca iki mesel kaynaḡı şunlardır: Hilāl el-Askeri, a.g.e., C.1, s. 248. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, a.g.e., C.1, s. 319.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn)

Seniñ hayrınla bir kimse eğer izhār-ı zevk etse

Emîn ol hayrū'n-nās oldu ol kimse²⁷⁷

[76]

۱۸۳- الْخَيْرَةُ فِي مَا يَصْنَعُ اللَّهُ.

Tercüme

183. Hayr ve ihtiyār, şāni' -i haqıķınıñ işlediği şeyleredir

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hüküm u taqdir-i İlāhīde bütün her bir hayr

Düşme teşvīşe, rızā-dāde-i aḥkām olasıñ

۱۸۴- خَاطَرَ مَنْ اسْتَغْنَىٰ بِرَأْيِهِ.

Tercüme

184. Kendi re'yiyle istignā ve iktifā eden tehlikeye girdi.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kendi re'yiñle 'amel ederseñ

Nefsiñi tehlikeye atdıñ sen

۱۸۵- أَخْرَجَ الطَّمَعُ مِنْ قَلْبِكَ، تَحُلَّ الْقَيْدُ مِنْ رَجْلِكَ.

Tercüme

185. Qalbiñden ṭama'ı çıkar ki ayağıñdan bağı çözmüş olasıñ.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Çıkarıp at o göñülden ṭama'ı

Ayağıñdan bağı çözmüş olasıñ

Harfū'd-Dāl

[77]

۱۸۶- دَمَّتْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ النَّوْمِ مُضْطَجِعًا.

2

1

²⁷⁷ Bu dizede bir tef' ile eksikliğinden vezin aksamaktadır.

1. دميث: Telyin, Yumuşatmak.

2. مضطجع: İdṭica' 'dan ism-i mekân yatacak yer .

Tercüme

186. Uyumadan evvel yatacağın yeri yumuşat.

Hulûlünden evvel, zamânın mesâ'ibine karşı müteyakki bulunmak lüzûmunu tavsiye eder.

(me fâ î lün/ me fâ î lün/ fe û lün)

Hulûlünden muḳaddem ḥādiṣāta

Ḥazırlanmak gerek erbāb-ı ḥazma

۱۸۷- دَعُ عَنْكَ بُنَيَاتِ الطَّرِيقِ .

1

۱. بُنَيَاتِ الطَّرِيقِ: Musaffer bünyesiyle caddeden münṣa'ib ḥurde yollar.

Tercüme

187. Ufaḳ tefek işleri bırak. Mu'azamāt umūra bak.

(mef û lü/ me fâ î lün/ fe û lün)

Ḥallāl-ı umūr olan muḥaḳḳaḳ

Ḥayretde ḳodu cihānı el-ḥaḳ

[78]

۱۸۸- دَعِ الْعَوْرَاءَ تَخْطَأَنَّكَ .

Tercüme

188. Çirkin ḥūy ve sözleri bırak o da seni bırakсын.

(me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün/ me fâ î lün)

Emîn ol ki mükerrrem nüṣḥasıñ nezd-i İlāhîde

Geçenden geç demişler, sen de geç her nā-sezālîḳdan

۱۸۹- دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءَ غَنِيمَةٌ بَارِدَةٌ .

Tercüme

189. Şaşı gözlünüñ bir damla gözyaşı insānı sevindiren ganimetdir.

Baḥîlden gelen şey'-i ḳalîlîñ ehemmiyetini bildirir.

(*me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn*)

Değersiz olsa da lütfu bahîlîñ bir ğanîmet bil

Haṭâdır gerçi el sürmek o keçkül-i gedâ-çeşme

۱۹۰ - أَذْبَرَ غَرِيرُهُ وَأَقْبَلَ هَرِيرُهُ.

2

1

1. غَرِيرُهُ: Güzel hūy. 2. هَرِير: Bir nesneden hoşlanmayıp kerîh görmek.

Tercüme

190. Güzel hūyu arka çevirdi, kötü hūyu öñe çıkıdı.

[79]

Yaşlandıkça kötü hūyları çoğalan ihtiyârlar hakkında darb olunur.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Gerçi pîr oldu faḫaṭ seyvi'e-i ahlākı

Eskisinden daha genç olduğuna hayretler!

۱۹۱ - دَعِ الْكَذِبَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ يَنْفَعُكَ فَإِنَّهُ يَضُرُّكَ

وَعَلَيْكَ بِالصِّدْقِ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ يَضُرُّكَ فَإِنَّهُ يَنْفَعُكَ

Tercüme

191. Saña fā'idesi olduğunu gördüğün yerde bile yalanı bırak Çünkü yine seni zarara şokar. Zarar vereceğini gördüğün yerde de doğruluktan ayrılma. Neticede saña fā'idesi dokunur.²⁷⁸

²⁷⁸ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca mesel kaynakları şunlardır: Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, s. 46. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 345.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Yalanın nef' ini görseñ bile terk et yalanı

Naqşına aldanaraq tutma şağın yılanı

Żararı olsa da şıdķın yine vardır nef' i

Müstakīm olmaya baķ çünkü onuñ pāk alnı

۱۹۲- الدَّهْرُ أَبْلَغُ فِي التَّكْيِيرِ.

Tercüme

192. Zamān insānı tanınmaz bir hāle getirmekde eñ belīg bir mü'eddibdir.

[80]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ādemi biñ kılığa şoķmaķdadır dehr-i ' acīb

Ne belāğat ki sūkūtuyula eder hep te'dīb

۱۹۳- دَوَاءُ الدَّهْرِ الصَّبْرُ عَلَيْهِ

Tercüme

193. Zamānıñ devāsi, hādişātına karşı şabırdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

'İlel-i dehre eyā ehl-i dehā

Şabrı kı l kendiñe bir hıss-i devā

۱۹۴- دَعِ الْمِرَاءَ وَإِنْ كُنْتَ مُحِقًّا.

Tercüme

194. Hāķlı da olsañ mücādeleyi bırak

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Muħıķ olsañ da terk eyle cidāli

Cedelkārī değil ' aķlıñ kemāli

۱۹۵- دَعُوا قَذْفَ الْمُحْصَنَاتِ تَسْلِمَ لَكُمْ الْأَمْهَاتِ.

[81]

Tercüme

195. Nāmūskār ƣadınlara bühtān etmeyĩñiz ki siziñ de ümmehātĩñiz müfterileriñ dilinden sālīm olsun.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ehl-i ‘iffet ƣadına eyleme bühtān ašlā

Ümmehātĩñ da selāmet bula lā’imlerden

١٩٦ - الدَّرَاهِمُ بِالذَّرَاهِمِ تُكْسَبُ.

Tercüme

196. Para, para ile ƣazanılır.

Para, parayı ƣeker meşelimiziñ ‘aynısıdır.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Hūsul-ı şerveti te’min eden nuḳūddur

Seniñ ḥazāne-i naḳdiñ nişāb-ı cūduñdur

١٩٧ - الدَّرَاهِمُ أَرْوَاحُ تَسِيلُ.

Tercüme

197. Paralar seyelān eden rūḥlardır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Seyelān eyleyen ervāḥa mümāşil paralar

Parasızlık ise ebdānı kemirmiş yaralar

[82]

١٩٨ - الدَّرَجَةُ أَوْثَقُ مِنَ السُّلَمِ.

Tercüme

198. Başamak merdivenden daha şağlam.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Merdivenden daha sağlam başamak

İhtiyātsiz adım atma avanak!

١٩٩- دَخَلَ فُضُولِي النَّارَ، فَقَالَ: الْحَطْبُ رَطْبٌ.

Tercüme

199. Boşboğaz ateşe girmiş de yine odun yaş, demiş.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Boşboğaz ateşe girmiş, yekser

Bu odun yaş diye feryād eyler

Harfū'z-Zā

٢٠٠- أَذَلُّ النَّاسِ مُعْتَذِرٌ إِلَى لَيْمٍ.

Tercüme

200. İnsānlarıñ eñ zelīli bir le'ime beyān-ı i' tizār edendir.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Li'ām-ı nāsa 'arz-ı i' tizārıñ

Delīl-i zilletiñ, mahz-ı ḥasārıñ

[83]

٢٠١- ذُلُّ الْعَزْلِ يَضْحَكُ مِنْ تِيهِ الْوَلَايَةِ.

Tercüme

201. Cāh ve iqbāl zamānıñdaki gurūr ve mübāhātıña 'azl ve idbār zilleti gülüyor.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Muḫbiliñ vaż'-ı mübāhātıña hep

Yarınıñ zillet-i idbārı güler

٢٠٢- ذَنْبُ الْكَلْبِ يُكْسِبُهُ الطَّعْمَ، وَفَمُّهُ يُكْسِبُهُ الضَّرْبَ.

Tercüme

202. Köpeğin kuyruğu ekmeği, ağzı da dayığı kazandırır.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fâ i lün)

Kuyruğudur lokma veren kelbe hep

Ağzı da ihzâr ediyor çarbeyi

۲۰۳- . ذَرُّ مُشْكِلِ الْقَوْلِ وَ إِنِّ كَانَ حَقًّا

Tercüme

203. Hâk bile olsa müşkül sözü bırak.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Mu‘ dilât sühanı hâk bile olsa terk et

Herkesiñ kârı değil hâll-i mu‘ ammâ-yı kelâm

Harfî’r-Râ

[84]

۲۰۴- رَمَاهُ بِنَبْلِهِ الصَّائِبِ.

Tercüme

204. Hedefe varan okuyla atdı.

Hâşmiñ sözüne ceyyid kelâmıyla muķâbele eden kimseler hakkında çarb olunur.

(mef ū lü/ fâ i lā tū/me fâ i lü/ fâ i lün)

Ceyyid kelâm sehm-i muşibiñ nazîridir

Olmaz kelâm-ı sâ’ibe her bir sühan muķayyes

فَرَمِيتُ الْقَوْمَ نَبْلًا صَائِبًا

لَيْسَ بِالْعَصْلِ وَلَا بِالْمُفْتَعْلِ

(Lebîd)²⁷⁹

²⁷⁹ Cahiliye Dönemi muallaka sahibi şairlerden yegâne müslüman, muhadram şair. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, “Lebîb b. Rebîa”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, C.27, s.121-122,

Tercüme

Atdığım okun eğriliği olmadığı gibi eşi de yok. Ya‘nî münāzara etdiğim kavim ve kabîleye karşı sözlerimdeki işâbet, birer ok gibi mü‘eşşir ve bî-naẓîrdir.²⁸⁰

٢٠٥ - رُمِي فُلَانٌ بِحَجَرِهِ

Tercüme

205. Falan, kendi taşıyla atılıp devrildi.

İnsân, şalâbet ve şu‘ûbetde eşiyle müsâbakaya çıkar. Burada taş eşe mişâl kılındı.

Mermiye göre taş da değişir. Küçüğe küçük, büyüğe büyük muhabele edilir.

Mu‘âviye, ‘Amr bin ‘Aş²⁸¹ ile Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi²⁸² hakem olarak

[85]

gönderdiği vakit Aḥnef bin Kays²⁸³ İmām ‘Alî (keremallâhu vechehu) efendimize:

“ انك قد رميت بحجر الارض ”

demiş ve hakem olarak İbn ‘Abbas’ın ta‘yîn ve teklîfini ortaya sürmüştü. Ḥazreti ‘Alî de Aḥnef’in bu tavsiyesini münāsib ve muşîb görerek iki hakemden birisini İbn ‘Abbas ḥazretleri olmasını teklîf etdi.

“ وكان امرالله قدراً مقدورا ”

meşeli mecrâsında bulunan Aḥnef’in bu sözü, yâ ‘Alî! Sen, yeryüzünde emşâli bulunmayan bir taş hedef olduñ. Ya‘nî karşıña çıkan taş tek başına bile

“ حجر الارمن ” denilecek derecede sert ve katıdır, demek istemiştir.

(mef’û lû/ fâ i lâ tû/me fâ i lû/ fâ i lûn)

Beyne’r-ricâl bir recul-ı bî-naẓîrdir

Mu‘dil umûr içinde de emr-i ḥaṭîrdir

²⁸⁰ Tercümesi verilen ve Lebîd’ e ait olan bu beytin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Akîl Lebîd b. Rebî’a b. Melik, *Divanü Lebîd b. Rebî’a*, Darü’l- Erkam, Beyrut, 1997, s. 147. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 377.

²⁸¹ Ünlü sahâbî, Mısır fâtihî olarak bilinen devlet adamı. Geniş bilgi için bk. Ahmet Önkâl, “Amr b. Âs”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C. 3, s. 79-81.

²⁸² Hakem Hadisesi’nde Hz. Ali’yi temsil eden fıkıh alimi sahâbî. Geniş bilgi için bk. M.Yaşar Kandemir, “Ebû Mûsâ el-Eşârî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C. 3, s. 79-81.

²⁸³ Cesareti, fetihleri ve zekâsı ile bilinen tâbiî. Geniş bilgi için bk. Ahmet Önkâl, “Aḥnef b. Kays”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C. 10, s. 190-192.

٢٠٦ - رَدَدْتُ يَدَيْهِ فِي فِيهِ.

Tercüme

206. İki elini ağzına tıkladım.

Gayzından dişlerini ısıran kîne-cûlar hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kîne-cū, diş bileyenler saña karşı pek çok

Ẕudretiñ varsa eğer ellerini ağzına şok

[86]

٢٠٧ - رَهْبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحْمُوتٍ.

Tercüme

207. Ẕorkmak, acımağdan yeğdir.

Ya‘ nī nefse karşı dā’imā ḥavf ve ḥaşıyetde bulunmak, rahm ve şefkat hālinde olmağdan evlādır. Zīrā nefs-i emmāreniñ şer ve fesāda meyli ziyāde olduğundan acıyıp da zarar ve ḥateriñ teşdīdine bā’ iş olmağdansa ḥavf ve rehbet üzere bulunmak ve o nefsiñ dizginini ele almak muḳteẓā-yı ḥikmet olduğunu tavsiye eder.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Merḥamet nefse ḥatā, ḥaşıyet ise maḥẓ-ı şavāb

Yılanıñ ez başını nerde görürseñ acıma

٢٠٨ - رَبِّ قَوْلٍ أَشَدَّ مِنْ صَوْلٍ.

Tercüme

208. Ba‘ zı söz hüçüm ve şavletden mü’eşşirdir.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Ba‘ zı söz var ki seyf-i kāhirdir

Ḥamle-i ceyşden mü’eşşirdir

[87]

٢٠٩ - رَبِّ حَامٍ لَأَنْفِهِ وَهُوَ جَادِعُهُ.

Tercüme

209. Ba‘ zıları burnunu himāye edeyim derken keser.

‘ Ār ve hamiyetinden dolayı çekinmiş olduğu şeyden daha şedidine uğrayanlar hakkında darb olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bedteriñ bedteri vardır gerçek

Uğrayan korkduğuna çok lā-şek

٢١٠- رَبُّ مُكْثَرٍ مُسْتَقِلٌّ لَمَّا فِي يَدَيْهِ.

Tercüme

210. Ba‘ zı zengin, elinde avucundakini azımşar doymaz.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Zengin ammā gözü doymaz kudurur

Doymayan bir gözü toprak doyurur

٢١١- رَبُّ لَائِمٍ مُلِيمٍ.

Tercüme

211. Şunu bunu kınayan ba‘ zı lā’imler vardır ki kendileri de levme sezā işlerde bulunurlar.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Sende de levme değer hūy varken

Ne çıkar ‘ālemi levme etmekden

[88]

٢١٢- رَبُّ نَعْلٍ شَرٍّ مِنَ الْحَفَاءِ.

Tercüme

212. Ba‘ zı ayakkabı, çıplak gezmekden fenādır.

Çekilen ezā, cefā şöñ dereceye geldiği vaķit irād olunur. Rivāyete göre ‘ilm-i ‘arūzuñ vaż‘ı Hālil bin Aħmed,²⁸⁴ bir arkadaşını ziyārete giderken yolda ayakķabısının tasmāsı çıkar ve çıplak yürümeğe başlar. Aşınan ayağından çekdiği şıķıntılar cānına yetdiği için kimseye acımayacağını söyler. Bu meşel Hālil’in hālini taşvır eden güzel bir mişāldir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne kaçarış başıma, al seniñ olsun tarağım

Verdiğiñ ķundura işte, baña kāfi ayağım

۲۱۳- . رَبِّ سَامِعٍ بِخَبْرِي لَمْ يَسْمَعْ عُذْرِي

Tercüme

213. Hāl ve şanıımı işitenler çok ‘özüümü işiten yok.

İ‘lām ve inşā edilemeyen ma‘zeretler hakkında irād edilir.

(mūf te i lūn/ mūf te i lūn/ fā i lūn)

Vāķıf olan hālime çokdur faķať

‘Özüümü i‘lām edemem kimseye

[89]

۲۱۴- رَبِّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ.

Tercüme

214. Ba‘zı atış, muşib olan tır-endāz elinden değil, işābeti olmayan ‘ādī atıcı elinden çıķmış ve hedefe varmışdır.

Ahyānen işābet eden muhtiler hakkında đarb olunur.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Haťāsı zāhir olan ba‘zen işābet eder

Muşib olan da haťādan olmuyor hālī

۲۱۵- رَبِّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ.

²⁸⁴ Gramer ve aruzu sistemleştiren meşhur dil ve edebiyat bilgini. Geniş bilgi için bk. Tefvik Rüştü Topuzoğlu, “Halil b. Ahmed” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 309-312.

Tercüme

215. Ba‘zı sâ‘î oturanın ayağına gelir.

Bu meşeli evvelâ irād eden Nâbiğa ez-Zübyânî ²⁸⁵ olmuştur. Nu‘mân bin Münzir’e ²⁸⁶ ‘Arab’dan ba‘zı elçiler gelmiştir. İçlerinden Benî ‘Abs ²⁸⁷ kabîlesinden Şakîk isminde biri de vardı. Şakîk, Nâbiğa’nın yanında öldü. Nu‘mân hem elçileri talât hem de Şakîk’iñ ehl u ‘iyâline luţf u ihsânını terdîf etdi. Nâbiğa bu ihsândan haberdâr olunca bu meşeli irād etdi ve Nu‘mân’a da şu beyitleri ²⁸⁸ yazıp gönderdi:

أَبْقَيْتَ لِلْعَبْسِيِّ فَضْلًا وَنِعْمَةً
وَمَحَمَّدَةً مِنْ بَاقِيَاتِ الْمَحَامِدِ
حَبَاءَ شَقِيقٍ فَوْقَ أَعْظَمِ قَبْرِهِ
وَكَانَ يُحِبِّي قَبْلَهُ قَبْرُ وَافِدِ
[90] أَتَى أَهْلَهُ مِنْهُ حَبَاءٌ وَنِعْمَةٌ
وَرُبَّ امْرِئٍ يَسْعَى لَا خَرَقَاعِدِ

Tercüme

‘Abs kabîlesine karşı ibzal etdiğın maḥāmîd ve mekārîmîñ baḳiyyesini Şakîk’iñ ser-i ḳabrinde ki kemiklerîñ üstüne baḫş etdiñ. Bundan evvel hiçbir elçiniñ ḳabri böyle bārân-ı ihsân ile reyyân olmamışdı. Şakîk’iñ ehli bu ihsân ve ‘atıfete ḳāvuşdu. Ba‘zı âdemler vardır ki oturan kimseniñ ayağına gelir.

²⁸⁵ Şiirlerini uzun bir zaman dilimi içinde düzelterek itina ile yazan (mütekellif) şairler arasında sayılan Cahiliye Dönemi’nin ünlü bir şairi. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, “Nabigâ ez-Zübyânî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, s. 262-263.

²⁸⁶ Irak’ta Hîre ve dolaylarında hakimiyet sürmüş Arap hanedanı Hristiyan Lahmîler’in son yöneticisi. Geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Kapar, “Lahmîler”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, C.27, s. 54-55.

²⁸⁷ Adnânîlerden Gatafân’ın büyük kollarından biri olan ve kahramanlıkları ile ünlü bir kabile. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Abs (Benî Abs)” *DİA*, İstanbul, 1988, C.1, s. 312

²⁸⁸ Nâbiğa ez-Zübyânî’ye ait bu şiirin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Mufaddal b. Seleme, *el-Fâhir*, Darü’l-İhya el Kütübü’l-Arabiyye, 1380, s. 51. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, s. 382.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kişiniñ pâyına yüz sürmek için luṭf-ı ‘amīm

Ḥayret etme geliyor, gönderen Allāh kerīm

۲۱۶- رَبِّ طَمَعَ أَذْنِي إِلَى عَطَبٍ.

Tercüme

216. Ṭama‘, ekşeriyā helāke yakın bir sūd-ı qarīndir.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Ṭama‘ ın hemnişini bir fettān

Ādemi eyleyen odur ehlāk

۲۱۷- رَبِّ شَانِئَةً أَحْفَى مِنْ أُمِّ.

[91]

Tercüme

217. Saña buğz eden bazı kadınlar vardır ki anneden ‘ayb ve kuşuruñu araştırmak şüretiyle saña iyilik etmiş olurlar.

Anne evlādınıñ ‘aybını gizler. Ḥālbuki bedḥ‘āh göz dā‘imā bir kuşūr ve ‘ayb araştırmak şaḥibiniñ yüzüne vurmağ ister. Bu i‘tibār ile ma‘āyibi cüst u cū edenler tehzīb-i aḥlāka anneden ziyāde yardım eden birer sebep olmuş olurlar.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dem-be-dem ‘aybını ol dīde-i bedḥ‘āh görür

Vālideñ gāh kıpar dīdesini gāh görür

İrtikāb etme şaḥın gizli de kılsañ bir ‘ayb

Kimse görmezse bile Ḥazreti Allāh görür

۲۱۸- رَبِّ أُمْنِيَّةٍ، جَلَبْتُ مَنِيَّةً.

Tercüme

218. Ba‘zı emel, celb-i ecel eder.

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Ba‘zı emel var ki ecel celb eder

Ṭül-i emel rāḥatını selb eder

۲۱۹ - رَبِّمَا كَانَ السُّكُوتُ جَوَابًا.

Tercüme

219. Ba' zen süküt, cevāb yerine geçer.

[92]

(*me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün*)

Dem-ā-dem važ' u tavrıñ sākit olsun

Cevābıñdan sükūtuñ müskit olsun

۲۲۰ - رَبِّ فَرَحَةٍ تَعُودُ تَرَحَةً.

Tercüme

220. Ba' zı feraḥ, kedere döner.

(*fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün*)

Feraḥıñ 'ākıbeti gāh oluyor mahz-ı şürūr

Soñu mahmūd ise her bir feraḥıñ işte sürūr

[93]

۲۲۱ - رَبِّ كَلِمَةٍ سَلَبَتْ نِعْمَةً.

Tercüme

221. Ba' zen bir söz ni' meti selb eder.

(*müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün*)

Bir kelime ni' metiñi selb eder

Şoñra olursuñ a gönül nevḥager

Ḥazm u te'ennī saña olsun şi'ār

Bilmeli ki her 'acele şūr u şer

۲۲۲ - رَبِّ مَلُومٍ لَّا ذَنْبَ لَهُ.

Tercüme

222. Ba' zen ḳabāḥati olmayan da levme ma' ruž ḳalır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bir kuşūru yok iken ba' zı edibiñ ne fenā

Yine halkıñ dili ' akrep gibi eyler izā

Ekşem bin Şayfi'den halkıñ hoşuna gitmeyen bir iş şadr olur. Hālbuki müşārünileyhiñ bu bābdaki ma'zeret ve iḳāme edeceği ḥücceti bilmediklerinden herkes levm ve i' tāba başlar. Bunun üzerine Ekşem bu meşeli irād ederek lā'imlerini ilzām ve ifhām eder.

۲۲۳- رَبِّ طَرْفٍ أَفْصَحُ مِنْ لِسَانٍ.

Tercüme

223. Ba' zı göz lisāndan daha faşihdir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Göz var ki faşihdir lisāndan

Gözden bilinir o buğz-ı nādān

۲۲۴- رَبِّ حَالٍ أَفْصَحُ مِنْ لِسَانٍ.

Tercüme

224. Ba' zı hāl, lisāndan daha faşihdir.

[94]

(mef ū lū/ fā i lā tū/ me fā i lū/ fā i lūn)

Nuṭḳ-ı lisāna gāh müreccaḥ lisān-ı hāl

Erbāb-ı hāli añlamaz aşlā o ehl-i ḳāl

۲۲۵- رَبِّ رَأْسٍ حَصِيدُ لِسَانٍ.

Tercüme

225. Ba' zı baş, lisānıñ mahşūd ve mahşūludur.

Ya' nī baş belāları ekşeriyā lisān yüzünden ḥādīş olmuşdur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

İhtiyār-ı sūḳūt eden kişiniñ

Başı āzādedir ğavā'ilden

(*me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn*)

Lisānıñ cirmi gerçi pek küçükdür

Faḫaṭ cürmü o nisbetde büyükdür

۲۲۶- رَبِّ مَمْلُوكٍ لَا يُسْتَطَاعُ فِرَاقُهُ.

Tercüme

226. Ba‘zıları uşanç verdiği hâlde ayrılmasına imkân yoktur.

(*müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn*)

Ba‘zıları var ki uşanç vermede

Derd şu ki elde değil ayrılmak!

[95]

۲۲۷- رَبِّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا.

Tercüme

227. Ba‘zı bir kelime, şahibine beni bırak, der.

Ḥamīr meliklerinden biri dā’imā a‘zāz ve tekrīm eylediği nedimlerinden biriyle ava çıkar. Melik bir taş üstüne çıkarak oturur. Eṭrāfı seyredir. Nedim melike ḥiṭāben eğer bir insān şu taş üzerinde boğazlanacak olursa ‘acaba kanı nereye akar tarzında münāsebetsiz bir söz şarf eder. Melik de ma‘iyetindekilere, şunu boğazlayın da kanıñ nereye akdığını görsün diye emir verir. Nedim dili belāsına uğrayarak kendisi avlanmış olur. Bunuñ üzerine melik, bu meşeli irād eder.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Bilmiş ol ki sebep-i mevtiñ olur ba‘zı süḥan

Düşün evvelce derinden derine söylemeden

۲۲۸- رَبِّ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَبَعٍ.

1. طَبَع: ‘Ayb ve şeyn.

Tercüme

228. Ekşeriyā tama‘, insāna şeyn ve ‘ār verir.

لَا خَيْرَ فِي طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَبَعٍ
وَعُفَّةٌ مِنْ قِوَامِ الْعَيْشِ تَكْفِينِي

[96]

Tercüme

‘Ayb ve ‘ār celb eden tama‘ da hayır yokdur. Kifāf-ı nefis derecesinde esbāb-ı ma‘işet baña yeter.²⁸⁹

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Şeref, hayşiyyetiñ qalmaz düşerseñ hufre-i āza

Yakışmaz pest yerlerde dolaşmaq tab‘-ı şehbāza

۲۲۹- رَبِّمَا أَصَابَ الْأَعْمَى رُشْدُهُ.

Tercüme

229. Ba‘zı a‘mā doğru yolu bulur.

(fe ī lā tün/ fe ī lā tün/ fe ī lün)

Ba‘zı a‘mā kavuşur maqşûda

Çeşm-i bînâ bulamaz doğru yolu

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Başiretle giden a‘mā olur maqşûduna vâşıl

Hidāyet olmayınca kimse olmaz vâşıl-ı menzil

۲۳۰- رَبِّمَا أَصَابَ الْغَبِيَّ رُشْدُهُ.

Tercüme

230. Ba‘zı aḥmak hidāyete kavuşur.

Qazā ve qadere imān eden şāfdil maṭlûbuna nâ’il olduğı hâlde

[97]

imān etmeyen ve ‘aql-ı ma‘âddan mahrûm qalan zekîler dâlâletde qalmışlar demekdir.

²⁸⁹ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğı tespit edilen bu beyitin geçtiğı temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 390.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Matlūbuna nā' il oldu aḥmak

Teslīm u rızāsı var muḥakḳak

Īmāna deġil iseñ muḳārīn

‘Aqlıñ saña bir ‘iḳāl muṭlak

۲۳۱- رَبَّ حَمَقَاءَ مُنْجِبَةً.

Tercüme

231. Ba‘zı aḥmak kadın necīb evlād doğurmuşdur.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn)

Necīb evlādı aḥmak bir kadın ba‘zen eder ilād

Ne müsteb‘ ad görürsün taşdan eyler Hāḳ güher icād

۲۳۲- رَبِّمَا دَلَّكَ عَلَى الرَّأْيِ الظَّنُونِ.

1

[98]

1. الظَّنُون: Ža‘ if ve bī-mecāl, ‘aqlı ve re‘yi az.

Tercüme

232. ‘Aqlı ža‘ if, re‘yi saḥīf olan, ba‘zen rehberiñ olur.

(mef ū lū/ fā i lā tū/ me fā i lū/ fā i lūn)

‘Aql-ı ža‘ if ba‘zı zamān rehberiñ seniñ

Zannetdiġiñ o rehber olur gāh rehzeniñ

۲۳۳- رَبِّمَا أَرَادَ الْأَحْمَقُ نَفْعَكَ فَضَرَّكَ.

Tercüme

233. Ba‘zı aḥmak, menfa‘ at vermek isterken saña žarārı doḳunur.

(fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn)

Menfa‘ at-baḥş olayım derken o aḥmak ba‘zan

Başıñı derde şoḳar, el hāzer aḥmaḳlardan

۲۳۴ - رَبِّ بَعِيدٍ لَا يُفْقَدُ بَرُّهُ، وَ قَرِيبٍ لَا يُؤْمَنُ شَرُّهُ.

Tercüme

234. Neseb ve qarābet i' tibārıyla saña uzak olan ba' zıları vardır ki dā' imā iyilikleri ve ba' zı yakın akrabā da vardır ki ekşeriyā fenālıkları dokunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Akrabā olmadığı hālde saña

Etmede bezl-i sehā, ' arz-ı vefā

Akrabā var ki uzak olması hayır

Dem-be-dem rûhunu eyler izā

[99]

۲۳۵ - رَبِّ عَالِمٍ مَرْغُوبٍ عَنْهُ، وَ جَاهِلٍ مُسْتَمَعٍ مِنْهُ.

Tercüme

235. Ba' zı ' ālim var ki ondan i' rāz edilir. Ba' zı cāhil de var ki diñlenir ve istifāde edilir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ba' zı ' ālim kapar seniñ gözünü

Ba' zı cāhil açar seniñ gözünü

Uzak olmak becā o ' ālimden

Şāf cāhil verir sözün özünü

۲۳۶ - رَبِّ عَزِيزٍ أَذَلَّهُ خُرْقُهُ، وَ ذَلِيلٍ أَعَزَّهُ خُلُقُهُ.

Tercüme

236. Ba' zı ' azîzler huşûnet ve belâhetle zelîl ve ba' zı zelîller de meḥāsin-i ahlākı sāyesinde ' azîz olmuştur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bā' is-i zilleti olmuştur ' aziziñ humķu

Sebeb-i ' izzeti de ba' zı zeliliñ hulķu

۲۳۷- رَبِّ شَبْعَانَ مِنَ النَّعَمِ، غَرَّثَانُ مِنَ الْكَرَمِ.

1

1. الغرثان: ٢ Aṭṣān vezniñde aç.

[100]

Tercüme

237. Ba' zı toklar vardır ki gözü doymaz, açdır.

(*mef' ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün*)

Toprak doyura gözlerini gürisne çeşmiñ

Dünyâda bir eğlencesi var: cem'-i denânîr!

۲۳۸- رَبِّ قَوْلٍ يُبْقَىٰ وَسَمَاءَ.

Tercüme

238. Ba' zı söz damğa gibi bir iz bırakır.

Bu meşeli evvelâ irâd eden üstü başı kirli, yırtık bir 'Arâbî olmuştur. Sebebi de şudur: Bir adam bu 'Arâbî'ye râst gelir ve der ki "Vallâhî bu gece misâfir olmak isterdim, fakat sende kalmak işime gelmiyor." 'Arâbî de "Vallâhî eğer bu gece bende misâfir kalacak olursan seni doğup doğacağına peşimân ederim. Biz bolluğa kavuşursak kuru ekmeği kimseden daha çok yeriz. Eli böğründe kalmış zügürden ziyâde de veririz." demiştir.

(*fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün*)

Bırakır bir nişâne ba' zı kelâm

Zâ' il olmaz o iz medde'l-eyyâm

[101]

۲۳۹- رَبِّ زَارِعٍ لِنَفْسِهِ حَاصِدٌ سِوَاهُ.

Tercüme

239. Ba' zen kendisi için eken, başkası için biçer.

(*müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün*)

Ekdiñ ekin kendiñ için, şimdi de

Başkasınıñ nef' ine biçmekdesiñ

Bu meşeli evvelā irād eden ‘Āmir bin ez-Zarib olmuştur. Meşeliñ menşe’i şudur: Şa‘şa‘a bin Mu‘āviye, ‘Āmir’in yanına gelir ve evlenmek üzere kızını ister. ‘Āmir der ki ey Şa‘şa‘a! Sen, ciğerimi satın almak için geldiñ. Kızıma da çok acıyorum. Farz edelim ki vermedim yāhūd satdım. Nikāh, ere varmamış kızdan hayırlıdır. Hāsibiñ dengi yine hāsibdir. Şalīh zevce, baba ‘add olunmağa lāyıkdır. Seniñ eşiñi bulamamak korkusundan kızımı saña tezvīc etdim. Bi’l-āhīre ‘Āmir kavmine teveccüh ve hitāb ederek: Ey ma‘şer-i ‘Advān! Kerīmeñizi arañızdan ayırmışım. Sizden yüz çevirmiş olduğuma delālet etmez. Herkes alnıñ yazısını görür. Kısmet kimiñ ise onuñdur. Ba‘zıları nefsi için eker, başkaları da biçer. Kısmetleriñ takşımı herkesiñ bildiği gibi değil. Naşib ve kısmetler kuyūd ve hūdūda t̄abi‘ olsa soñ gelenler, ilk gelenlerden ma‘işete medār bir şey elde edemezlerdi. Allāh yağmur yağdırır, otlakdan otlar bitirir. Soñra otları yemek ve şuyu içmek üzere dilediğine naşib eder. Görüyorsunuz faķat bilmiyorsunuz. Size

[102]

vaşf etdiğim şey’i ancak hāfız olan kalb bilir. Ahmak olsun ‘akıllı olsun her şey’iñ rā‘isi ve her rızkıñ sā‘isi vardır. Her şey’i iştir ve bir şey’e dokunur buldum. Dünyāda bir mevzu‘ yokdur ki maşnū‘u olmasın. Her geleniñ bir da‘vetçisi vardır. Her kazanan bir zarara uğrar. Hastalık insānı öldürmeseydi devā onları ihyā ederdi. Ben buldum, haber verdim. Doğru söyledim bir ölü dirilinceye kadar işler dağınıktır. Her şey’ bir şey’le berāberdir. Yer, gök bunuñ için yaratıldı.” der. Bundan soñra kavmi tekrar gelmek üzere dağıldı. ‘Āmir, “ ‘Acabā naşihat dinleyen var mı? ” diye hayret izhārından kendini alamaz.

(mūf te i lün/ mūf te i lün/ fā i lün)

Sen çaladur zahmete sen katlanan

Başkasıdır parşayı hep toplayan

٢٤٠ - أَرْغُوا لَهَا حُورَهَا تَقَرَّ.

2

1

1. الرُّغَاو: Deve böğürmek. 2. الحوار: Deve kısmının doğurduğu zamān yavrusu.

Tercüme

240. Deve, yavrusunuñ sesini işitince içi rāḥat etdiği gibi kalbi kırık biçâreler de birinden yardım görünce yanık yüreklerine

[103]

şu serpilmiş gibi sevinir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Elden tutan ister āh öksüz

Göstermeli tatlı dil güler yüz

٢٤١ - أُرِيهَا السَّهَاءَ وَ تُرِنِّي الْقَمَرَ.

Tercüme

241. Ben oña Sühā yıldızını gösteriyorum. O baña kāmeri gösteriyor.

Erkeğin biri, bir kadına gizli bir söz söylemek mecbūriyetinde kalır. Kadın açıktan açığa herkesin işiteceği tarzda cevāb verince erkek bu meşeli irāda mecbūr olmuştur.

شَكُونَا إِلَيْهِ خَرَابَ السَّوَادِ
فَحَرَّمْ فِينَا لُحُومَ الْبَقَرِ
فَكُنَّا كَمَا قَالَ مَنْ قَبْلَنَا
أُرِيهَا السُّهَاءَ وَ تُرْمِنِي الْقَمَرَ

Tercüme

Ben oña köylerin harāb olmasından şikāyet ediyorum. O ise bize öküz etini tahrīm etmek istiyor. Birinden evvel gelen birinin “ اريها السها وتريني القمر ” demesine beñzetiñ.²⁹⁰

²⁹⁰ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, *a.g.e.*, C.1, s. 372.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Saňa gösterdiğim Sühā işte

Baňa ay gösterip durursuň hep

[104]

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Saňa derd anlatan olur rencūr

Men çe gūyem, çe mī zened ŧenbūr? ²⁹¹

۲۴۲- رَأَى الشَّيْخَ خَيْرٌ مِنْ مَشْهَدِ الْغُلَامِ.

Tercüme

Ḥazreti ‘Alī (keremallāhu vechehu) bir ḥarbde bulunurken bu meşeli irād etmiştir.

242. Ya‘nī gā’ib olduğu hālde tecrübekār bir ihtiyārın re’yiyle seni müstefid etmesi seninle berāber olan bir genciñ müfid re’yinden ḥayırlıdır, demek istemiştir.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/me fā i lūn/me fā i lūn)

Cihān-dīde o pīriñ re’y u tedbīr-i gıyābīsı

Seniñ nezdindeki genciñ müreccaḥ re’y-i sāfindan

۲۴۳- أَرَحْتُ مَشَافِرَهَا لِلْعُسِّ وَالْحَلْبِ.

2

1

1. المِشْفَرُ: Deve dudağı.

2. الْعُسُّ: Büyük kadeḥ.

Tercüme

243. Deve kadeḥ ve sūt yerine dudaklarını şarkıtır.

Bir ihtiyāc zımnında gelip de emelini is‘āf etmeyen baḥiller ḥaḳḳında irād olunur.

[105]

(me fā i lūn/ me fā i lūn/me fā i lūn/me fā i lūn)

Baḥīle yüzsuuyu dökmek ḥatā-yı fāḥiştir

Sūt istenince dudak şarkıtır ḥasīs cemel

²⁹¹ Ben ne söylerim, tambur ne çalar.

٢٤٤ - اِرْقَ عَلَى ظُلْعِكَ.

1

1. الظلع: Davar ağısayarak yürümek.

Tercüme

244. Aşaklığa göre yükseğe çık. Sonra ayağın kırılır. Ya' nî gücünün yetdiği işi yüklen.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Mütehammil değil iseñ şāyed

Kār-ı düşvārı iltizām etme

٢٤٥ - رَكِبَ جَنَاحِي نَعَامَةٍ.

1

1. النعامه: Deve kuşu.

Tercüme

245. Deve kuşunun iki kanadına bindi.

Deve kuşu uçmak hevesiyle biraz yükselse de yine düşer. Zîrā kendisinde uçmak kâbiliyeti yokdur. Nāfile yere cidd ve ikdām gösterenler hakkında irād olunur.

[106]

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Muhāle sa'y u teşebbüs hederdir elbette

Ni'āma uçuşmağa yeltendi, nāfile işte

٢٤٦ - رَأَى الْكَوَاكِبَ مُظْهِرًا.

Tercüme

246. Yıldızları öğle vakti gördü. Ya' nî yıldızları gündüz görünceye kadar karanlıkta kaldı. Bir iş şiddet kesb etdiği ve 'aciz u hayret artdığı zamānirād olunur.

(mūf te i lūn/ mūf te i lūn/ fā i lūn)

Yıldızını görmüş olan öğleyin

Gündüzü de bir geceniñ 'aynıdır

٢٤٧- رَجَعْتُ أَذْرَاجِي.

1

الدَّرَج: Yol.

Tercüme

247. Geldiğim yoldan dönüp gitdim. “ رَجَعْتُ عَوْدًا عَلَى بَدْنِي ” meşeli de bu me’âldedir.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Geldiğın yoldan dönüp gitdiñ yine

Mercî’ iñ Hâk, çünkü hâkdır beyyine

[107]

٢٤٨- أَرْقُبُ لَكَ صُبْحًا.

Tercüme

248. Seniñ için şabāhı gözlüyorum.

Bir adam birine bir söz nakl u tahdiş ve muhâtabı da onu tekzîb ederse tehdîd maķāmında seniñ için şabāha muntaşırım. O vakit dediğimiñ gün gibi aşikâr olduğunu ańlayacaķsıñ, demekdir.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Gün gibi aşikârdır dediğim

Yine inkâr edip durur sersem

O Ebū Cehl’e beñziyor zālīm

Eñ açık bir delil göstersem!

٢٤٩- رَضِيتُ مِنَ الْغَيْمَةِ بِالْإِيَابِ.

Tercüme

249. Selâmetle dönmek ganîmetine râzı oldum.

Bu meşel İmruü’l- Kays’ıñ²⁹²

²⁹² Cahiliye devrinin meşhur muallaka şairlerinden. Geniş bilgi için bk. Ahmet Savran, “İmruü’l Kays b. Hucr” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.22, ss. 237-238.

şu beytiniñ ²⁹³ ‘aczidir.

وقد طَوَّفْتُ فِي الْآفَاقِ حَتَّى
رَضِيتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالْإِيَابِ

Tercüme

Āfākı dolaşdım. Ġanīmet olarak, selāmetle vaţanıma dönmeğe rāzı oldum.

(*me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün*)

Dolaşdım geldim āfākı nihāyet

Selāmet oldu ancak ġanīmet ²⁹⁴

[108]

٢٥٠- أَرْخَ يَدَيْكَ وَاسْتَرْخِ، إِنَّ الزَّادَ مِنْ مَرْخٍ.

Tercüme

250. Elleriñi gevşet, endişeye kapılma. Çakmaqlar, merh dedikleri ağaçdan yapılır.

Oña biraz doğunmak âteş çıkarmaya kāfidir.

Kerīme ihtiyāc ‘arz edilidiği zamān taleb huşuşunda ilhāha varılmamasını tavsiye eder.

(*fe i lā tün/ me fā ī lün/ fe i lün*)

‘Arz-ı hācet kerīme kāfidir

Edebiñ varsa varma ısrāra

Varır ısrār çünkü ızrāra

Bir işāret kerīme vāfidir

٢٥١- رَجَعَ بِخُفْيِ حُنَيْنٍ.

Tercüme

251. Huneyn’iñ iki ayakkağıyla döndü.

Huneyn, bir çizmeciniñ adıdır. Bir ‘Arābī, Huneyn’e gelip bir çizme satın almak ister. Faķat pek az fiyat verdiği için Huneyn hem gücenir hem de ‘Arābī’ye bir oyun olmak üzere çizmeniñ bir tekini güzergāhı olan yoldaki ağaca aşar. Diğerk tekini

²⁹³ İmrü’l Kays’a ait bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, *a.g.e.*, C.1, s. 377.

²⁹⁴ Bu dizede vezin aksamaktadır.

de yoluñ biraz ilerisine bırakır. ‘Arābī yurduna dönerken çizmeniñ bir tekini ağaçda asılı görünce āh bir teki daha olsa diye içini çeker ve yoluna devām eder. Nihāyet bir tekini daha bulunca

[109]

māl bulmuş mağribī gibi hemen devesini oraya bağlayıp Huneyn’e doğru dönmeye başlar. Bir pusudaki tilki gibi mutaraşşid duran Huneyn hemen şıçrayıp deveye biner gider. ‘Arābī çizmeyi alıp geri geldiğinde deveniñ yerinde yeller estiğini görür ve ḥā’ib u ḥāsir olarak çizmesiyle kabilesi yanına döner. ‘Ākıbet pür-ḥayret ve tehī-dest olarak ‘avdet edenler hakkında bu meşel şāyi’ olmağa başlar.

(*me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün*)

Huneyn’e beñzeme āh u ḥanīn edenler var

Düşünmeden yola çıkmak ḥasārdır her bār

٢٥٢- أَرَطِي فَإِنْ خَيْرِكَ بِالرَّطِيطِ.

2

1

1. الارطاط: Aḥmak olmak.

2. الرطيط: Gürültü, şamaṭa, ḥumk ve belāḥāt.

Tercüme

252. Ey kadın! Sen ḥamākatında şābit ol. Seniñ ḥayrīñ ḥamākatındadır.

Ḥamākatıyla merzūk olan bir aḥmak rüşd ve kiyāset ile ḥareket ve neticede düçar-ı ḥaybet olduğu vakit darb olunur.

(*fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün*)

Bil ki ḥumkuñ medār-ı nef’ iñdir.

Saña lāzım değıl zekā, tedbīr

[110]

٢٥٣- ارْجِعْ إِنْ شِئْتَ فِي فُوقِي.

1

1. الفُوق: Sülūk olan yollardan ilk yol.

Tercüme

253. İsterseñ benim yoluma gel.

هل أنتِ قائلةٌ خيراً، وتارِ
شراً، و راجعةٌ إن شئتِ في فوقى؟

Tercüme

Ey kadın! Hayre müşâhib ve şerden müctenib olacağını demedik mi? Dilerseñ bizim sâlik olduğumuz dostluk yoluna gel.²⁹⁵

(fe i lā tūn / me fā i lūn/ fe i lūn)

Şābitiz meslek-i uhuvvetde

İstiyorsañ benim tarikime gel

٢٥٤- رَبُّضُكَ مِنْكَ وَإِنْ كَانَ سَمَارًا.
2 1

1. رَبُّضُكَ: Bir adama kuvvet ve ğidā-yı kâfi olan süt.

2. سَمَارًا: Şehāb vezninde şuyu çok olan süt.

254.Ehl u ekāribiñ ve müte‘ allikātıñ her ne kadar hürmet ve ri‘ āyetde kuşur ediyorsa da müsāmaḥakār davran çünkü onlar sendendir.

[111]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Saña hürmetde kusūr etse bile evlādıñ

Saña āfv etme düşer, çünkü seniñ cüz’üñdür

٢٥٥- رَأَهُ الصَّادِرُ وَالْوَارِدُ.

Tercüme

255. Şuya varan da şudan dönen de onu gördü.

Herkesiñ bildiği emr-i meşhūr ḥaqqında irād olunur.

²⁹⁵ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bilmeyen kalmadı ta'rif etme

Görünen bir köyü tavşîye etme

۲۵۶- اسْتَرَحَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ.

Bu meşel, 'Amr b. 'Āş'ın oğluna verdiği naşihatlerden biridir. Onlar da şudur:

يا بني والٍ عادلٌ خيرٌ من مطرٍ وابلٍ وأسدٍ خطومٌ خيرٌ من والٍ ظلومٍ ووالٍ
ظلومٌ خيرٌ من فتنةٍ تدوم.

يا بني عَشْرَةَ الِ رَجُلٍ عَظُمَ يُجْبَرُ عَشْرَةَ اللِّسَانِ لَا تُبْقِي وَلَا تَزُرُ وَقَدْ اسْتَرَحَ
مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ.

Tercüme

Yavrum! 'Ādil vālî şağanaqlı yağmurdan, pür-âteş arslan

[112]

zālim vāliden, zālim vālî devam eden fîtneden hayırlıdır. Oğulcağızım! Ayak
tökezlemesi yerine getirilen kemikdir. Dil sürçmesi bir şey bırakmaz, alır götürür.

256. 'Akıllı olmayan rāḥat eder

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

'Akıl bir baş belâsından 'ibâret

'Akılsızlar eder dünyâda rāḥat

أَلَفَ الْهَمُومُ وَسَادَهُ وَتَجَنَّبَتْ

كَسْلَانٌ يُصْبِحُ فِي الْمَنَامِ ثَقِيلًا

(el Ra'î) ²⁹⁶

Tercüme

Düşünceler, 'aklıñ yaştığından ayrılmayan hemseri demektir. ²⁹⁷

Şabâḥa kadar leş gibi yatan tembel ve aḥmak kayğıdan taşadan uzaktır.

²⁹⁶ Emeviler döneminde yaşamış, Ferezdak ve Cerîr düzeyinde bir şair. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Râî en-Nümeyrî" *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, C.34, ss. 426-427.

²⁹⁷ Tercümesi verilen ve Râî en-Nümeyrî'ye ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 371.

۲۵۷- رَضَا النَّاسَ غَايَةً لَا تُدْرِكُ.

Tercüme

257. Herkesi memnûn etmek elde edilemeyen bir gâyedir.

İnsân, herhâlde insânlarla düşüp kalkacağı için elden geldiği kadar hõş geçinmek ve kimseniñ nefretini kazanmamağ lüzûmunu tavşiyeden ‘ ibaretdir.

(me fâ î lûn/ me fâ î lûn/ fe û lûn)

Rıza-yı halkı celb etmek gerekir

Geçimsizlik cefâ celb eylemekdir

Ne mümkün herkesiñ celb-i rızası

Demem insân tamâmen bir melekdir

[113]

۲۵۸- الرِّبَاحُ مَعَ السَّمَاكِ.

Tercüme

258. Kazanç, cûd ve şehâ ile berâberdir.

(me fâ î lûn/ me fâ î lûn/ fe û lûn)

Kazancıñ hemdemi cûd u şehâdır

Şehîler medhe elbette sezâdır

۲۵۹- أَرَى خَالًا وَلَا أَرَى مَطَرًا.

1

1. الخال: Bulut.

Tercüme

259. Bulutu görüyorum, yağmuru göremiyorum.

İyiliği dokunmayan zenginler hakkında irâd olunur.

(fe î lā tûn/ me fâ î lûn/ fe î lûn)

Kimseye hayrı olmayan zengin

Yağmuru olmayan bulut gibidir

٢٦٠ - أَرْضَ مِنَ الْعُشْبِ بِالْخُوصَةِ.

1

1. الخوصه: Hurmā yaprağı.

Tercüme

260. Ota bedel, bir hurma yaprağına razı ol.

Az bir şeyle kanā' at lüzümünü tavşîye eder.

[114]

(me fā i lün/ me fā i lün/ fe ū lün)

Hüner azla kanā' at eylemekdir

Kanā' at bilmeyen maḥrūm demektir

٢٦١ - أَرْكَبُ لِكُلِّ حَالَةٍ سَيْسَاءَهَا.

1

1. السيساء: Eşegin sırtı.

Tercüme

261. Her hâlde eşegin sırtına bin.

Ya' nî mülākî ve mülābis olacağıñ her hāl ve emre şabr et demektir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ridā-yı şabra bürünmek şi'ār-ı merdāndır

Telāş u ḥıffet ise kār u bār-ı nādāndır

٢٦٢ - أَرْقُ عَلَى خَمْرِكَ أَوْ تَبَيَّنَا.

Tercüme

262. 'Aqlıñı gidermemek yāḥūd ne yapıdığını aňlayabilmek için içeceğini şarābına şu kat.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Şu kat şarābına yoksa gider güzel 'aqlıñ

Biraz da yapıdığını aňla, kalma pek dalgın

[115]

٢٦٣ - رَجُلًا مُسْتَعِيرٍ أَسْرَعُ مِنْ رَجُلِي مُؤَدِّ

Tercüme

263. Ödünç alan ödeminden ziyāde ayağına çabuk olmalı.

İsti'ārede sür'at edip de i'ādesinde gecikenler hakkında darb olunur.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Müste'ir olduñ faķaķ vermekde var

Sende yoksa vermeşe ğüç, baķ ne ğüç

۲۶۴ - أَرْسَلْ حَكِيمًا وَلَا تَوَصِّهِ.

Tercüme

264. Hākimi gönder, tavşiyede bulunma.

Zirā hākīm, ha'iz olduğu 'aķıl ve hıket sāyesinde tavşiyeye muhtac deĝildir.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Hākime tavşiyeye etme, bilir o yol erkān

Seniñ deliliñe muhtāc olur mu hıç bürhān

۲۶۵ - الرَّشْفُ أَنْقَعُ.

Tercüme

265. Şuyu az az içmek şusuzluğu teskīn eder.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Daķ eten mālını şarf eyleyenin hāli bütün

Şuyu birden içeniñ hāline beñzer elbet

[116]

۲۶۶ - الرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيقِ.

Tercüme

266. Yoldan evvel arkadaş gerek.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Evvelā yoldaş 'azizim, soñra yol

Varsa dostuñ cānla başla hemdem ol

۲۶۷- الرَّأْيَةُ أَحَدُ الشَّاتِمِينَ.

Tercüme

267. Herkesiñ ‘ayb ve kuşûrunu naql ve rivāyet eden şâtimleriñ biridir.

“سَبَّكَ مِنْ بَلَّغِكَ” kavliyle yek-me’âldir. Sa‘dî’niñ:

(fâ i lā tûn/ fâ i lā tûn/ fâ i lā tûn/ fâ i lûn)

Her ki ‘ayb- ı dîgerân pîş-i tu âverd u şumard

Bî-gumân ‘ayb-ı tu pîş-i dîgerân hâ`hed burd ²⁹⁸

beyti ²⁹⁹ de bu meşeli izâh eden bir vecîze demekdir.

(fe i lā tûn/ fe i lā tûn/ fe i lā tûn/ fe i lûn)

Saňa bir başkasınıñ ‘aybını naql etse biri

Şüphesiz ‘aybını da başkasına naql eyler

(fe i lā tûn/ fe i lā tûn/ fe i lûn)

Saňa şetm eyleyen o nâkıldır

Çâre yok sebb ü şetme mâ’ildir.

[117]

۲۶۸- إِرْتَدَّتْ عَلَيْهِ أَرْعَاطُ النَّبْلِ.

1. الرُّعْظُ: Râ’nıñ dammıyla okuñ temren girecek yeri.

Tercüme

268. Temren geri döndü.

Bir işe güç yetdiği kadar çalışdıktan soñra dileğine kavuşamayan kimseler haqqında dârb olunur.

²⁹⁸ Her kim başkalarının kusurlarını senin önüne getirip sayarsa şüphesiz senin de kusurlarını başkalarının önüne getirip sayacaktır.

²⁹⁹ Sa’dî-i Şîrâzî, *Büstân*, (Çev. Naci Tokmak) Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015. s. 17

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Geri gelmez çıkınca ok yaydan

Re' y-i şā'ib ḥaṭā eder bazen

٢٦٨- أَرْخَ عِنَاجَهُ يُدَالِكُ
2 1

1. المَعْج: Deveye binen yuları kuvvetle çekip geri döndürmek.

2. المدالاة: Rıfık ile mu'āmele etmek.

Tercüme

Deveniñ yularını bırak ki saña rām olsun.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Saña rām olmasını isterseñ

Meşrebi tünd olana rıfık eyle

[118]

٢٦٩- رَجَعْتُ وَخَسًا وَ ذَمًّا.
1

1. وَخَسًا: Yakılıp gitmek.

Tercüme

269. Ḥā'ib ve ḥāsir olarak döndüñ.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ber-hevā oldu öğütler, soñu ḥüsrān belli

Kişiniñ çekdiği hep kendi cezā-yı 'ameli

٢٧٠- رَكُوضٌ فِي كُلِّ عَرُوضٍ .
2 1

1. الركض: Ayakla tepmek. Kuş uçmak için ayaklarını depretmek.

2. العروض: Naḥiye.

Tercüme

270. Her tarafa seğırtir.

Burnunu şoğmadığı delik yokdur, demekdir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Körükle yangına gitme, fesād uyandırma

Güzel, temiz adını mel' anetle aındırma

[119]

۲۷۱- الرَّيْعُ مِنْ جَوْهَرِ الْبَذْرِ.

1

1. الرّيع: Bereketlenip artmak. Hamir, un, tohum mağulesiniñ nema bulup artması gibi.

Tercüme

271. Feyz ve nemā, tohumuñ cevherindendir.

Ehline mülāyim olan fūrū' hakkında irād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bā' iş-i feyz bütün cevheridir

Güneşin nūru seherden bilinir

۲۷۲- الرَّفْقُ يُمِّنُ وَالْخُرْقُ شُؤْمٌ.

1

1. الخُرْق: Gılzet ve huşūnet.

Tercüme

272. Rıfķ ve mülāyemet yümn ve bereket, gılzet ve huşūnet de şe' āmetdir.

Rıfķ ve mülāyemeti emr ve sūi tedbiri nehy eden bir meşeldir.

“ مَا دَخَلَ الرَّفْقُ شَيْئاً إِلَّا زَانَهُ ” ḥadīs-i şerīfi³⁰⁰ bu meşeliñ mazmūnunu te'yid eder.

³⁰⁰ “Yumuşak huyluluk neyin içine girerse onu güzelleştirir.” Müslim *Birr*, 78.

(*me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn*)

Şe‘ āmetiñ sebebi gılzet u huşūnetdir

Mülāyemet ise yümn ü medār-ı ‘ izzetdir

[120]

۲۷۳- رَزْمَةٌ وَلَا دِرَّةٌ.
2 1

1. الرَزْمَةُ: Deveniñ yavrusunu özleyip çıkardığı rikkatlı ses.

2. الدِرَّةُ: Sütüñ çokluğu ve akması.

Tercüme

273. Sesi işitiyorum, sesi görmüyorum.

Ya‘ nî zātında sütsüz iken sütü var gibi deveniñ çıkardığı sesde hayır yokdur.

Bu meşel, va‘ d edip yerine getirmeyenler hakkında irād olunur.

(*me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn*)

Münāfık hulf-ı va‘ d etmekle ma‘ rūf

Faқаt mü ‘min vefā-yı ‘ ahd ile mevşūf

۲۷۴- أُرِيدُ حَبَائِهِ وَ يُرِيدُ قَتْلِي.

Tercüme

274. Ben onuñ iyiliğini istiyorum. O benim ölümümü istiyor.

Qıblegāh-ı meṭālib ‘ Alī bin Ebī Ṭālib (keremallāhu vechehu) efendimiz ni‘ metiyle perverde olduğu kölesi İbn Mülcem habişiniñ darbesine ma‘ ruż qalınca bu meşeli temşilen irād buyurmuşlardır.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Qargayı besle ki oysun gözünü

Hazretiñ dinle şu müceз sözünü

[121]

۲۷۵- رُدُّ الْحَجَرِ مِنْ حَيْثُ جَاءَكَ.

Tercüme

275. Saña taş atana sen de at.

Ya‘ nī saña karşı edilen zulme boyun eğme.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Saña zulm eyler ise bir düşmen

Redd-i zulm etmesidir vech-i hasen

۲۷۶- رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ.

1

1. الحافر: Dābbeniñ tırnağı. Bir nesneniñ evveli. “أُنْأَلُ الْمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ”

āyet-i kerīmesinde ³⁰¹ olduğu gibi biz yine dünyāya dönecekleriz, demektir.

Tercüme

276. Geldiği yoldan döndü.

Tırnağı dibinde ta‘ bīri bundan me’hūzdur.

Eski fenā hūyuna ‘ avdet edenler hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

O fenā hūylarını terk etdiñ

Güzel ammā, yine dönmen çirkin!

۲۷۷- رَضِيَ مِنَ الْوَفَاءِ بِاللَّفَاءِ.

1

1. اللفاء: İşe yaramayan, döküntü, kırıntı.

[122]

Tercüme

277. İşe yaramayan şeylere rāzı oldu.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Olsun da hemān kırıntı olsun

Aç kırna biraz yığıntı olsun

۲۷۸- أَرَانِي غَنِيًّا مَا كُنْتُ سَوِيًّا.

³⁰¹ “Şöyle derler: “Biz gerçekten gerisin geriye eski halimize mi döndürüleceğiz?” Nāziāt 79/10.

Tercüme

278. Şıhhatde olduğça kendimi zengin bulurum.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

‘Afiyetsiz zevki yokdur servetiñ

Qadrini şor ehl-i derde şıhhatiñ

۲۷۹- أَرْقُبَ الْبَيْتَ مِنْ رَاقِبِهِ.

Tercüme

279. Evini korumak saña düşer.

Ya‘nī oraya girip çıkan ve göz diken bulunduğça onuñ murākabe ve muhāfazası saña ‘āiddir. Bir adam evinde kölesini bırakarak bir yere gider. Eve dönünce bütün eşyasını köleniñ alıp götürdüğünü görmüş ve bu meşeli irād etmiştir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Göz kulağ ol evine soñra olursuñ nādim

Saña lāzım korumak, aç gözünü ey nā‘im

[123]

۲۸۰- رَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ عُيُوبِي.

Tercüme

280. ‘Aybımı baña ihdā edene Allāh merḥamet etsin.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Baña bir kimse eğer ‘aybımı ihdā etse

Ona şükrānlarımı ‘arz ederim.

۲۸۱- رَبُّ يُؤَدِّبُ عَبْدَهُ.

Tercüme

281. Köleyi te’dīb eden efendisidir.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Köleniñ bir kusūru varsa eğer

Oñu te’dīb eden efendisidir

۲۸۲- أَرْوُغُ مِنْ ذَنْبٍ ثَغَلَّ .

Tercüme

282. Tilki kuyruğundan ziyāde hilekār.

[124]

كُلُّ خَلِيلٍ كُنْتُ خَالَتُهُ
لَا تَرَكَ اللَّهُ لَهُ وَاضِحَهُ
كُلُّهُمْ أَرْوَعُ مِنْ ثَعْلَبٍ
مَا أَشَبَّهَ اللَّيْلَةَ بِالْبَارِحَةِ
(Tarafe)³⁰²

Tercüme

Aralarına girip kendileriyle şamīmāne görüşmek istediğim kimselerde Allāh ibtisām eserini gösteren bir diş bırakmasın. Hepsi de tilkiden ziyāde birer mekkārdır.³⁰³

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Yār-ı şāfiden eşer yok ser-te-ser

Hepsi de bir tilkiyi temşil eder!

۲۸۳- أَرْقَ مِنْ دَمْعَةٍ شَيْعِيَّةٍ.

Tercüme

283. Şī'îlerin gözyaşından daha rakîk.

أَرْقَ مِنْ دَمْعَةٍ شَيْعِيَّةٍ
تَبْكِي عَلَيَّ بَنَ أَبِي طَالِبٍ

³⁰² Muallaka sahibi yetenekli hiciv şairi. Geniş bilgi için bk. Emrullah İşler, “Tarafe b. Abd”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.

³⁰³ Tercümesi verilen ve Tarafe'ye ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Tarafe bin el-Abd, *Dîvân-ı Tarafe b. el-Abd*, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 4. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 402.

‘Alî Bin Ebi Tâlib’e ağlayan gözyaşı, şî‘îniñ gözyaşından daha rakıktır.³⁰⁴

[125]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Rıkkatı-i eşkine baktım ki demin

Beñziyor gözyaşına şî‘îniñ

٢٨٤ - رَأْسُ الْخَطَايَا الْحِرْصُ وَالْغَضَبُ.

Tercüme

284. Hırş ve gâzab, haşalarıñ başıdır.

(müf te i lin/ müf te i lin / fā i lūn)

Hırş ve tama‘ çāh-ı belā ādeme

Her ikisi mühlike-i dā’ime

٢٨٥ - رَبُّمَا صَحَّتِ الْإِجْسَامُ بِالْعِلَلِ.

Tercüme

285. Cisimler, ba‘zen ‘illetler ile şıhhat peydā eder.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Ba‘zen ‘illet medār-ı şıhhat olur

Bir felāket de ders-i ‘ibret olur

[126]

٢٨٦ - رَبِّ ضَنْكَ أَفْضَى إِلَى سَاحَةِ.

1

1. الضنك: Dar nesne.

Tercüme

³⁰⁴ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 401.

286. Ba‘ zı darlık genişliğe müntehî olur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Darlık soñu ba‘ zı ān genişlik

Şabr eyle ki şabr, yemişlik ³⁰⁵

۲۸۷- رَبِّمَا اتَّسَعَ الْأَمْرُ الَّذِي ضَاقَ.

Tercüme

287. Dar olan bir iş ba‘ zen genişler.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dar olan soñra genişler ba‘ zen

Bedr-i tābān bile zulmetde nihān

۲۸۸- رَبِّ سَكُوتٍ أَبْلَغُ مِنْ كَلَامٍ.

Tercüme

288. Ba‘ zı sükūt sözden daha belîğdir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Sözden de belîğ şamt-ı ‘ārif

‘Ārifdir olan sükūta vākıf

[127]

۲۸۹- رَبِّ عَطَبٍ تَحْتَ طَلَبٍ.

Tercüme

289. Ba‘ zı helāk taleb tahtındadır.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Ṭaleb ba‘ zen helāk ey merd-i nāçār

Olan maṭlūb-ı ‘ālem merd-i hüşyār

۲۹۰- رَبِّ صَدِيقٍ يُؤْتِي مِنْ جَهْلِهِ لَا مِنْ حُسْنِ نِيَّتِهِ.

³⁰⁵ Bu dizede vezin aksamaktadır.

Tercüme

290. Ba‘zı dostlar vardır ki gösterdikleri dostluk, âşar-ı hüsn-i niyetlerinden değil cehâletlerinden huşûle gelmiştir.

(me fâ î lün/ me fâ î lün/me fâ î lün/me fâ î lün)

Cehâletle olan dostlukda yokdur vech-i istihsân

Şadâkat hüsn-i niyyetle olursa zevki bî-pâyân

Harfû’z-Zâ

٢٩١ - زَيْنٌ فِي عَيْنِ وَالِدٍ وَلَدٌ.

Tercüme

A‘râbî’niñ biri oğlunu kaybetmiş, mutaşşıl ararmış. Bu hâli görenler oğlunu bize vaşfet, biz de arayalım, demişler. A‘râbî de “duneynîr” der. Aradan bir müddet geçdikden soñra A‘râbî boynunda “cu‘el” dedikleri bir böcek olduğu hâlde çıkagelir. A‘râbî’yi bu hâlde görenler bunu da

[128]

vaşfederseñ saña delâlet ederiz derler. A‘râbî derhâl şu iki beyti ³⁰⁶ inşâda başlar:

نَعْمَ ضَجِيعَ الْفَتَى إِذَا ابْرَدَ الـ

اَيْلُ سُحَيْرًا وَقَفَقَفَ الصُّرْدُ

زَيْنَهُ اللَّهُ فِي الْفُؤَادِ كَمَا

زَيْنٌ فِي عَيْنِ وَالِدٍ وَلَدٌ

Tercüme

Gece serinliği çöküp de seher vakti hava şogumaya ve küçüken dedikleri kuş tir tir titremeye başlayınca insanıñ sıcak yatağı ne güzel hâ’bgâhdır!

³⁰⁶ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu şairinin el-Asamî olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 406.

291. Babanîñ nazârında evlâd güzel göründüğü gibi o yatağını da Allâh insânîñ kalbine göre bezenmiş gösterir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne kadar çirkin ise bir babanîñ evlâdı
Onu elbette güzel görmede mâderle peder

۲۹۲ - زَوْجٌ مِنْ عُوْدٍ خَيْرٌ مِنْ قُعْدٍ.

Tercüme

292. Yaşlı bir koca oturandan hayırlıdır.

Bu meşeli evvelâ irâd eden Zülüşba‘ el- ‘ Advânî’ niñ en küçük kızı olmuştur.

[129]

Mümâileyh şâ‘ iriñ evlenecek dört kızı varmış. Her biri ‘ ârzûları veche birer er istemişler. Dileklerine vâkıf olan babaları kışkançlığından bunları kocaya vermek istememiş. Faķať tâlibler çıkınca vermeye mecbur olmuş. Bir sene soñra babalarını kızlarının her biri ziyaret etmek ister. Hepsini de hōş hâl bulduğı hâlde küçük kızını geçimsizlik ve darlık içinde bulur. Cānı şıkılan baba küçük kızından bu hâliñ sebebini şormaya başlamış. Kız da bu adam yalnız kendini düşünür. Baña bakmaz. Yiyeceğı az, karnı doymaz. Yerinden kalkmaz. Kazanmak için çalışmak da istemez, zemîninde şikâyetler dermeyân edeceğı sırada bu meşeli irâd eder. Ya‘nî yaşını başını almış olduğı hâlde fa‘âl bir ihtiyâr oturduğı yerden kalkmayan tembel ve genç kocadan hayırlıdır, demek istemiştir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İhtiyâr olduğı hâlde çalışan zevc elbet
Otur an tembele yâ gence müreccaħ bulunur

۲۹۳ - زَلْتُ بِهِ نَعْلُهُ.

Tercüme

293. Ayağı kaydı düşkün bir hâle geldi.

Nikbete uğrayan ve ni‘ meti elinden giden felekzedeler hakkında darb olunur.

تَدَارَ كُتْمًا عَبَسَا وَقَدْ ثَلَّ عَرْشُهَا

وَذُبْيَانٍ إِذْ زَلَّتْ بِأَقْدَامِهَا النَّعْلُ

(Züheyr bin Ebû Sülme) ³⁰⁷

[130]

Tercüme

Mülk ve saltanatı yıkıldığı erkân ve hânedâñi zelil olduğu hâlde ‘Abs ve Zübyân ³⁰⁸ kabilesine eriştiniz. ³⁰⁹

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Menküb olanın olur mu dostu

Meslûb bütün menâli, postu

٢٩٤ - زَادَكَ اللَّهُ رَعَالَةً كُلَّمَا أَزْدَدْتَ مِثَالَةً.

2

1

1. الرعالة: Hamaqât.

2. المِثَالَة: Fâzıl olmak.

Tercüme

294. Mâlin ve hüsn-i hâlin arttıkça Allâh hamaqâtini artırdı.

Mâli ve hüsn-i hâli arttıkça hümku da artan kimseler hakkında darb olunur. Mâli artan bu kabîl zenginler mâlini emr-i hayra şarf etmekten çekinmezler. Bunların mâla temâyülleri fisebîlillâh bezl ve infâka muhabetlerinden ileri geldiği için bahîller nazarında ahmağ görünür. Hâl ve şanı, mişvâr ve eṭvârı güzel olanlar telbîs ve tedlîse uzak olduklarından kurnazlık da vâsında bulunan hud‘akârlar da bunlara ahmağ nazarıyla bakar.

³⁰⁷ İslam öncesi dönemin üç büyük muallaka şairinden biri. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, “Zühür b. Ebû Sülme” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C.44, ss. 540-542.

³⁰⁸ Adnânîlere bağlı bir Arap kabilesi. Geniş bilgi için bk. Elnure Azizova, “Zübyân (Beni Zübyân)” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C.44, s. 527.

³⁰⁹ Tercümesi verilen ve Züheyr’e ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: İshak b. İbrahim b. Hüseyin el-Fârâbî, *Dîvânü’l-edeb*, Müessesetü Darü eşşibe Lisahabe ve ettebaa ve neşr, Kahire, 2003, C.1, s. 114. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 408.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bezl eden mükreme aḥmak diyen aḥmak her bār

Māl eğer yār değilse olur elbet bir bār

[131]

۲۹۵ - اَزْدَدَتْ رَغْمًا وَلَمْ تَكُنْ تُدْرِكْ وَغَمًّا.

1

1. الوغم: İntikām. Hıkd u kīn.

Tercüme

295. Aḥz-ı şāra gücün yetmediği hâlde gayz ve nā-ḥoşnudi āşarını arttırdıñ.

Umduğuna nā^c il olamayan ve ḥaybet u ḥüsrānda kalan kimseler hakkında darb olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ḳudretiñ yok ki aḥz-ı şār edesiñ

Saṇa lāyık değil o gayz ile kīn

۲۹۶ - زَنْدُ كَبَا وَبَنَانٌ أَجْزَمُ.

Tercüme

296. Parmak kesik olduğu hâlde çaḳmaḳdan āteş çıkamaz.

Ḥayrı umulmayan kimseler hakkında darb olunur.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Āteş-zeneden çıkar mı āteş

Yok sende bilekle ḳol a serkeş!

۲۹۷ - زَقَّهْ زَقَّ الْحَمَامَةِ فَرَحَهَا.

Tercüme

297. Ḳuş yavrusunu yemler gibi yemlerdi.

Kemāl-i şefḳatinden akrabāsınıñ terbiyesinde ta^c ḳşir etmeyenler hakkında irād olunur.

[132]

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Karibiñ saṇa ^cāid lüzūm-ı terbiyesi

Düşer mi başkasına borcuñuñ te^cdiyesi

٢٩٨ - الزِّيَادَةُ فِي الْحَدِّ نَقْصَانٌ مِنَ الْمَحْدُودِ.

Tercüme

298. Haddi ileri götürmek mahdûduñ eksikliğini bildirir.

İfrâṭ derecede medh ve şenâdan men' ve taḥzîri bildiren bir meşeldir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Medhiñ de cihānda haddi vardır

İfrāṭa varınca zemmi zāhir

٢٩٩ - زِيَادَةُ الْكَرْشِ، زَوَائِدُ الْأَدِيمِ.

Tercüme

299. İşkenbeniñ fazlası katıgıñ zevā' idi demekdir.

Hayrı olmayan ve hiçbir şeye yaramayıp atılan şeyler hakkında irād olunur.

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Hayrını da şerrini de görmedim

Sen gibi mevcûda denir mün' adim

[133]

٣٠٠ - زَلَّةُ الرَّأْيِ تُنْسِي زَلَّةَ الْقَدَمِ.

Tercüme

300. Re'y ve fikir sürçmesi, ayak sürçmesini unutturur.

'Akıl ve hızmı mücerreb 'ākılleriñ sakaṭāt ve ḥaṭi'âtı hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

'Ākiliñ zellle-i efkārı emîn ol her bār

Ayağıñ sürçmesini küşe-i nisyāna atar

٣٠١ - أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ.

Tercüme

301. İyās'dan daha ferāsetli.

İyās bin Mu‘āviye bin Ẓurre el-Mūzenī ³¹⁰ dedikleri bir zātın ferāset ü kiyāseti ve muḳni‘ u bedī‘ cevāblar vermesi ẓarb-ı meşel sırasına geçmiştir. ‘Amr bin ‘Abdül‘azīz zamānında Başra’da ẓadılık etmiştir. Kütüb-i edebī, nevādar zekāsiyla meşhūndur. İyās bir gün görmediği hālde bir kelbiñ havladığını işitir. Köpeğin sesinden bir kuyunun ağzına bağlanmış olduğunu istidlāl eder. Fılḥākika köpek dediği gibi bir kuyunun ağzına bağlanmış. Bu hāle ve sür‘at-ı intikāle ta‘accüb edenler nasıl aḥladığını İyās’dan sorarlar. İyās der ki: Köpek havlarken bir yerden ayak hışirtısını soñra da bir sesiñ ‘aḥsini işitdim ve kuyu yanında olduğuna hükmetdim.

[134]

Yine bir gün İyās bir deveniñ otladığını görür ve tek gözlü olduğuna hükmeder. Yanında bulunanlar deveniñ gözlerine bakarlar. Dediği gibi yekçeşm olduğunu görürler. Faḳat İyās’ın bu hükümündeki işābete ḥayret etdiklerinden sebebini aḥlamak isterler. İyās da der ki: Deveyi yalnız bir yerde otlar gördüm de bu hükümü verdim. Yine bir gün İyās bir ẓavmiñ ḥurma yediğini ve çekirdeğini şuraya buraya atıldığını ve sineklerin bir yere toplanıp başka yere gitmediğini görünce burada bir yılan var diye herkesiñ ḥayretini celb eder. Taḥarrī neticesinde orada yılan olduğu taḥaḳḳuḳ eder. Sebebini şoranlar şu yolda meskut bir cevāb ẓarşısında ẓalırlar: Sinekler şu mevzi‘e yaklaşmadığından dolayı zehir ẓoḳusunu aldıklarını orada yılan olduğunu aḥladım.

İyās gençlik çağında Dımaşḳ’a gelir. Bir ihtiyār ile ḥuzūr-ı ḥākimde murāfa‘ a edilir. İyās kemāl-i ḥiddetle ihtiyārın ẓaḳasına şarılır. Ẓādı, bu zāt hem senden büyük hem muḥterem bir pīrdir. Edebini ẓaḳın, diye İyās’ı ḥilm ve sūkūna da‘vet eder. İyās ḥāḳ ve ḥaḳiḳat bu ihtiyārdan daha büyükdür deyince ẓādı şus ḥaḳḳıñ yok, der. İyās derḥāl “eşhedu enlā ilāhe illāllāh” diyerek geldim. Bu sözüm ḥaḳ mı, baḫıl mı? Cevāb-ı şavābiyla ẓādıyı iskāt edince ẓādı, derḥāl ḥalīfe ‘Abdülmelik’in ḥuzūruna girerek mācerāyı ve İyās’ın dehāsını aḥlatır. ‘Abdülmelik de maḫlūbunu is‘āf et ve

³¹⁰ Emeviler’in Basra ḥākimlerinden. Hafızası kuvvetli ve adil bir hadis râvisi ve iyi bir fıkıh alimi olan İyās özellikle zekā ve feraseti ile tanınmış, bu özellikleri nedeniyle “İyās gibi zeki” ve “İyās’ın ferāseti” gibi benzetmelerle mesellerde yer almıştır. Geniş bilgi için bk. Ahmet Ağırakça, İyās b. Muāviye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C.23, s. 498.

Şam'dan uzaklaşdır. Zîrâ bu genciñ hiddet-i zekâsı halk arasında fesâd ilķâ etmeye çok müsâ'iddir, der.

[135]

121 târîhinde 66 yaşında olduğu hâlde vefât etmiştir. Bir gün rü'yâsında kendisiyle babasının iki ata bindiğini ve müsabaķa neticesinde birbirlerini geçmediğini görür. Altmış altı yaşında vefât eden babası gibi kendisiniñ de bu yaşda vefât edeceğini ta'bir etmiştir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Meşhūr-ı cihân eden İyâs'ı

Bî-şibh kiyâset u zekâsı

Mestūr olamaz zekâ muḥaḳḳaḳ

Āfâķı tutar güneş ziyâsı

٣٠٢ - زَكَاةُ النَّعْمِ الْمَعْرُوفُ.

Tercüme

302. Ni' metleriñ zekâtı iyiliktir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Ni' metleriñiñ zekâtı iḥsân

İḥsan saña oldu mahz-ı şükrân

٣٠٣ - زَكَاةُ الْجَاهِ رَفْدُ الْمُسْتَعِينِ.

Tercüme

303. Cāh ve manşibiñiñ zekâtı yardım isteyenlere iyilik etmektir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Cāhiñ da zekâtı var muḥaḳḳaḳ

Bîkeslere yardımınıñ dokunmaḳ

٣٠٤ - زُمْ لِسَانَكَ تَسْلَمَ جَوَارِحُكَ.

[136]

Tercüme

304. Diliñi bağla, 'uzüvleriñ sâlim olsun.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Diliñi bağla ki sālīm kıala a‘ zā-yı vüçüd

Dile gelmekle zühür etdi belāyā-yı vüçüd

۳۰۵ - الزَّيْبَةُ الْخَالِيَةُ خَيْرٌ مِنْ مِلْئِهَا ذُنَابًا.

1

1. الزَّيْبَةُ: Koyun ve keçi ağılı.

Tercüme

305. Boş ağıl kıurt dolu ağıldan hayırlıdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Boş ağıl kıurt ile memlū ağıla³¹¹

Şüphesiz merd-i hıredmende müreccaḥ şayılır

۳۰۶ - زَيْنُ الشَّرَفِ التَّغَافُلُ.

Tercüme

306. Teğāfül, şerefiñ zînetidir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Şerefiñ zîneti elbette teğāfül şayılır

Öyle zînet kışıye maḥz-ı tekāmül şayılır

Harfî's-Sîn

[137]

۳۰۷ - سَحَابٌ نَوَّءٍ مَأْوُهُ حَمِيمٌ.

Tercüme

307. Yıldızın yağmur müjdecisi bulutu göründü fakat suyu sıcak!

Konuşması tatlı görünüşü güzel olduğu hâlde kimseye iyiliği dokunmayan kimseler hakkında darb olunur.

³¹¹ Bu dizede bir tef ile eksikliğinden vezin aksamaktadır.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Qāl u hāli tatlı, düzgün āh ki

Kimseye yok hayrı herkes müşteki!

۳۰۸- سَمِّنْ كَلْبَكَ يَا كُتْلَكَ.

Tercüme

308. Köpeğini besle, büyüt, seni yesin.

Qargayı besle, gözünü oysun meşelimizle yek-me'âldir.

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Beslediğin qarga oyar çeşmiñi

Nākes olan lāyık-ı ihsān değil

۳۰۹- سِرِّ وَ قَمَرُ لَكَ.

Tercüme

309. Yürü kamer seniñle berāberdir.

Fırsatı kaçırılmamak huşuşunda irād olunur.

[138]

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

‘Aqlıñ var ise kaçırma fırsat

Fırsat dediğim medār-ı ni‘ met

۳۱۰- سَالَ الْوَادِي فَذَرَهُ.

Tercüme

310. Dağ, tepe dere kesildi, varma yanına.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dereleler taşdı, varılmaz yanına

Sen varırsañ şuşamışsıñ kanıña

۳۱۱- سَبَقَ دَرَّتَهُ غَرَارُهُ.

2 1

1. الدَّرَّة: Sütün çokluğu.

2. الغرار: Sütün azlığı.

Tercüme

311. Şerri hayrını geçdi.

Vağdinden evvel bir işte ‘acele gösteren ve ihsāndan evvel isā’et eden kimseler hakkında irād olunur.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

İhsān ile başlamak gerekdir

Kemlik ise taşlamak demektir

[139]

۳۱۲- سَبَقَ مَطَرُهُ سَيْلُهُ.

Tercüme

312. Seli, yağmurunu geçdi.

Tehdidden evvel yapacağını yapanlar hakkında kullanılır.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Tehdide bırakmadan yapar hep

Hişsız gibi hufyeten kıpar hep

۳۱۳- سَمْنُكُمْ هُرَيْقٌ فِي أَدِيمِكُمْ.

Tercüme

313. Yağıñız, kıatık yemeğıñize döküldü.

Aşmi^c der ki: Bir kıavm yola çıkmışdı. Yanlarında yağ dolu bir kıap vardı. Bu yağ, kıatık olarak dağarcığa kıodukları yemeğe döküldü. Bunu beğenmeyen kıabile, yağñızdan bir şey eksilmedi yine yemeğıñize döküldü, cevābıyla muķābele gördü. Hattā şā^c iriñ biri bu bābda şu beyitleri ³¹² söyledi:

تَرَحَّلَ فَمَا بَغْدَادُ دَارَ إِقَامَةٍ
وَلَا عِنْدَ مَنْ أَمْسَى بِبَغْدَادَ طَائِلُ
مَحَلُّ أَنْاسٍ سَمْنُهُمْ فِي أَدِيمِهِمْ
وَكُلُّهُمْ مِنْ حَلِيَّةِ الْمَجْدِ عَاطِلُ

³¹² Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştıma sonucu anonim olarak tespit edilen bu beyitlerin geçtiğı temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, a.g.e., C.1, s. 427.

فَلَا غَرَوُ إِنَّ شُلْتَ يَرُ الْمَجْدِ وَالْعُلَى
وَقَلَّ سَمَاحٌ مِنْ رِجَالٍ وَ تَأْمُلُ

[140]

إِذَا غَضَّغَصَ الْمُجْرَا الْفُطَامِطُ مَائُهُ
فَغَيْرُ عَجِيبٍ أَنْ تَفِيضَ الْجَدَاوِلُ

Tercüme

Bağdat oturulacak yer değil, oradan ayrıl. Durmakta fâ'ide yok. Bağdat öyle bir yerdir ki ahâlisiniñ yağı yemeklerine, kıbalarına dökülür. Onlar, mecd ve şeref libâsından hâlî kimselerdir. Hepsiniñ ma'âli eli çolak Armağandan vergiden uzak olduysa ta'âccüb etmemeli. Tâşkın deñiz, şuyunu eksiltirse cedvellerde şuyun azalması veya çekilmesi şaşılacak şey değildir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ṭulumuñdan dökülen yağ diyemem başkasınıñ

O yemekler ki yediñ onlara olmuş rīzāñ

Ḳurumuş ot gibisiñ kimseye hayrıñ yokdur

Saña insān diyen insāna şaşanlar çokdur

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kimseniñ tarlasına yağmazsıñ

Raḥmet ol ister iseñ ey nākes

٣١٤ - سَمِنَ حَتَّى صَارَ كَأَنَّهُ الْخَرَسُ.

1

1. الخرس: Fıçı.

Tercüme

[141]

314. Semenden fıçıya döndü.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Fıçıya döndü semenden gözü hālā yemede

Patlasın öyle şikemperver olan bir bende

۳۱۵ - سُوءُ حَمَلِ الْفَاقَةِ يَضَعُ الشَّرْفَ.

Tercüme

315. Eşek gibi fakr ve fāka yüküne katlanmak, şerîfi vazî' eder.

Denî ve ḥasîs meṭālib peşinde koşmak insānıñ şerefini giderir, diyecek yerde irād olunur. Bu meşeliñ aşlı Ekşem bin Şayfî 'niñ'³¹³ şu vecîz kelāmında³¹⁴ mündericdir:

الدنيا دُول، فما كان منها لك أتاكَ على ضَعْفِكَ، وما كان منها عليك لم

تَدْفَعُهُ بِقَوَّتِكَ، وَسُوءُ حَمَلِ الْغِنَى يَوْرِثُ مَرَحًا، وَسُوءُ حَمَلِ الْفَاقَةِ يَضَعُ

الشَّرْفَ، وَالْحَاجَةُ مَعَ الْمَحَبَّةِ خَيْرٌ مِنَ الْبَغْضَةِ مَعَ الْغِنَى وَالْعَادَةُ أَمْلَكُ بِالْأَدَبِ

Dünyanın birçok hālî vardır. O hāllerin ba'zısı seniñ za'fına göre gelir, taḥammül edersin. Üzerine çullanan hāllerin ba'zısını def' edecek kuvvetin yokdur. Zenginlik yükü üzerine çekerse seni şımartır. Zügürtlük yükü de şerefini tenzîl eder. Şerefini muḥāfaẓa ile birlikde olan ihtiyāc zengilikle berāber gelen sevimsizlikden hayırlıdır. 'Adet, edebe ri' āyetle müfiddir.

[142]

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Taḥammül yoksa bār-ı ihtiyāca

Vazî' eyler şerîfi fakr u fāka

۳۱۶ - اسْمَحْ يُسْمَحْ لَكَ.

³¹³ Cahiliye Dönemi'nde yaşamış hatip ve şairlerden. Geniş bilgi için bk. Asri Çubukçu, "Eksem b. Sayfî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 550-551.

³¹⁴ Tercümesi verilen ve Eksem b. Sayfî'ye ait bu vecizelerin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Muhammed Abdullah b. El-Mukaffa, *El-Edebü's-Sağır ve'l-Edebü'l-Kebir*, Darü'-Sadr, Beyrut, s. 27. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 428.

Tercüme

316. Semâhatkâr ol, semâhat göresîñ.

(me fâ i lün/ me fâ i lün/ me fâ i lün/ me fâ i lün)

Semâhat görmek isterseñ semâhatkâr ol ‘ âlemde
İsâ’etkârı hattâ lutfeyle kıl bende, şermende

۳۱۷- سَبَّحَ لَيْسَرَق.

Tercüme

317. Çalmaq için tesbîh çekiyor.

(fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lün)

Elde tesbîh ile iğfâl ediyor halkı bütün
O riyâ silsilesi tavk-ı cehennem bir gün

۳۱۸- سَفِيهٌ لَمْ يَجِدْ مُسَافِهًا.

Tercüme

Kendilerine karşı şetm eden ‘ Amr bin Zübeyr’e ³¹⁵ Hâzreti Hâsan rağıyallâhu ‘ anhıñ

[143]

muķâbele buyurduķları bir meşeldir ki,

318. Sebük-mağz olan bu sefiñ, karşıısında şātım bulamadı, demektir.

(me fâ i lün/ fe i lâ tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Sefiñe karşı hıredmende bak ki sâkitdir
Yerinde vaż‘ı sükûtuñ cevâb-ı meskûtdur

۳۱۹- . أُسْتُرَ عَوْرَةُ أَخِيكَ لِمَا يَعْلَمُهُ فَيْكَ

Tercüme

319. Seniñ de ‘ aybını bildiği için arkadaşınıñ ‘ aybını ört.

(me fâ i lün/ fe i lâ tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Seniñ de ‘ aybını elbet bilir arkadaşınıñ
Sezâ değıl saña ifşâ onuñ mu‘ aybını

³¹⁵ Abdullah b. Zübeyr’in kardeşi ve Yezîd b. Muâviye’nin ona karşı gönderdiği ordunun komutanı, Geniş bilgi için bk. Ahmet Önkâl, “Amr b. Zübeyr b. Avvâm”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3, s. 95.

۳۲۰- السَّلِيمُ لَيْسَ يَنَامُ وَلَا يُنِيمُ.

1

1. السليم: Yılan şokmuş.

Tercüme

320. Yılan şokmuş kimse ne uyur ne uyutur.

Kendi rāḥat etmediği gibi başkalarını da rāḥat bırakmayan kimseler hakkında kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bilirim rāḥatını selb etdiñ

Diğeriñ rāḥatını selb etme

[144]

۳۲۱- سُوءُ الْاِسْتِمْسَاكِ خَيْرٌ مِنْ حُسْنِ الصَّرْعَةِ.

Tercüme

321. Fenā yakalamak, yere güzel düşmekden hayırlıdır.

Ḥaḳ yoluna mülāzemetle irşād eylemek maḳamında irād olunur. Zirā irşād ve ihsān tārīkiyle ‘amel edeniñ ḥatāsı ḥumḳ ve isā’etle ‘amel edeniñ işābetinden efdāldır. Nitekim müctehidiñ ḥatāsında ecr ve şevāb terettüb eder.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bir ḥatā etse de Ḥaḳ-bīn yine maḳbūl-ı fuḥūl

Aḥmaḳıñ re’yi velev dođru da olsa medḥūl

۳۲۲- اسْعَ بِجَدِّكَ لَا بِكَدِّكَ.

Tercüme

322. Tālī’iñi koğala, sa’y ve zaḥmetini değil.

Ḥatim bin ‘ ‘Amr el-Hemdānī; Hisl, ‘Acne isminde iki oğlunu ticāret için bir yere göndermişdi. Beni Esed’den bir kavim, Hisl’iñ karşıısına çıkıp mālını alırlar ve kendisini esir alırlar. Bir kaç gün soñra Acne gider. Ticāret maḥline varmadan yolda bir mālā konar ve alıp döner. ‘Amr’iñ ehl u ‘iyālī bu müjde ḥaberini alırlarsa da Hisl’iñ gecikdiğinden dolayı şüphede kalırlar. Babaları ‘Amr, çocuklarıñ bir diğ

kardeşini gönderir. Bu da hemen giderek Hısl'ın yerini yurdunu şorar ve nerede bulunduğundan haber alır. Kendisini esir etmiş olan kabîle halkından elli deve muķābili kardeşini kurtarır. Hādişeden haberdār olan ʿAmr,

[145]

bu meşeli irād eder.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bahtı yāver olanıñ saʿ yına hācet yokdur

Ṭālīʿ in yār değılse saña devlet yokdur

۳۲۳- سُبِّي وَأُصْدَق.

Tercüme

323. Söğ faķaṭ doğıru söyle.

Bildiğim bir seyyiʿeden dolayı beni şetm ve tahķir edenlere mübālāt etmem elverir ki yalandan, iftirādan şaķınsınlar, demekdir.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Söğüp şay, iftirādan müctenib ol

Çekinmem haķlı şetmiñden edib ol

۳۲۴- سَيْرُ السَّوَانِي سَفَرٌ لَا يَنْقَطِعُ.

1

1. السانية: Şu çekmek için dolaba koşulan deve.

Tercüme

324. Dolaba koşulan develeriñ seyri ardı arası kesilmeyen bir seferdir.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Umdüğümüz olsa bile münķaṭı

Koşmadayız hep emel eṭrāfını

[146]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Emeliñ ʿayn-ı serāb olduğunu bilse bile

Yine serrişte-i ümmidi bırakmaz insān

۳۲۵ - سَقَطَتْ بِهِ النَّصِيحَةُ عَلَى الظَّنَّةِ

Tercüme

325. Naşihat, töhmet üzerine düşdü.

İfrâta varan naşihat, insânı töhmet altında bırakır ve neticede bednâm eder, demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Cevher-i pendini ifrât ile ibzâl etmek

Seni töhmete kor ey nâsih-i müşfik gerçek

۳۲۶ - أَسْرَعَ فِي نَقْصِ أَمْرِي تَمَامُهُ.

Tercüme

326. Kemâl, insânı nokşân ve zevâl tarafına çabuk götürür.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Nokşâna varır kemâl zâhir

Bedriñ de kemâl u nağşı vardır

Haqq'ın o kemâl-i muṭlaḳ elbet

İnsân dediğîñ o 'acz-ı mahz, bâhir³¹⁶

[147]

۳۲۷ - السَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بغيرِهِ.

Tercüme

327. Mes'ud, başkasının felâketinden 'ibret alandır.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Bir başkasının felâketinden

'İbret alana sa'îd derler

'İbret alamaz iseñ, ser-â-ser

'İbret olacak belâ mısıñ sen?

۳۲۸ - سَيَّانٍ أَنْتَ وَالْعُزْلُ.

1

1. الاغزل: Silâhsız adam.

³¹⁶ Bu dizede vezin aksamaktadır.

Tercüme

328. Ha silāhsız ha sen. İkiñiz de müsāvī.

Hiçbir şeyden müstağnī olamayan kimseler hakkında darb olunur.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Farz et ki silāh var sende

Sen nerde aceb silāh nerde

Bir zinde iseñ de zāhiren sen

Bir mürde seniñ yanıñda zinde!

[148]

۳۲۹- أَسْرِعْ فَقْدَانَا تُسْرِعْ وَجْدَانَا.

Tercüme

329. Çabuk ara, çabuk bulasıñ.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Mefkūdu olan menāl u mālī

Derhāl arayan hemen bulurmuş

Hayr işde te'ħiriñ haṭādır

Mefkūdu olan 'acül olurmuş

۳۳۰- أَسْمَعْ صَوْتًا، وَ أَرَى فَوْتًا.

Tercüme

330. Sesi işitiyorum. Yel gibi gitdiğini de görüyorum.

Va' d edip de yerine getirmeyenler hakkında irād olunur.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Va' dini incāz eden 'ālemde ender ser-te-ser

Bir serāb-ı muğfil olmuş şimdiki va' d-ı beşer

۳۳۱- سَائِلُ اللَّهِ لَا يَخِيبُ.

Tercüme

331. Allāh'dan isteyen maḥrūm olmaz.

[149]

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Cümle halkıñ penāh u dergāhı

Haq'dır elbet o şāhlar şāhı

Māsivādan ümīdi kes de düşün

Seni merzūk eden o Allāh'ı

- ۳۳۲ . سَحَابَةُ صَيْفٍ عَنْ قَلِيلٍ تَقَشُّعُ

Tercüme

332. Yaz bulutu çabuk şıyrılır.

Çarçabuk geçici şeyler hakkında kullanılır.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Çarçabuk şıyrılır o yaz bulutu

Akdı gençlik kalan bugün dörtü!

- ۳۳۳ . السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ.

Tercüme

333. Yolculuk cehennem 'azabından bir parçadır.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Bir parçasıdır sefer meşākķı

Nīrān-ı cehennemiñ muḥākķak

Şor 'āşıkā nāz-ı iftirākı

Pervāne gibi yanar o muṭlak!

- ۳۳۴ . السَّفَرُ مِيزَانُ السَّفَرِ.

Tercüme

334. Sefer, insānlarıñ aḥlākını açan ve tartan bir mizāndır.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Seferdir vezn eden her ḥāl u şānı

Seyāhatdır açan rāz-ı nihānı

Açılsın göz, gönül derseñ dolaş gez
Gezen añlar bütün devr-i zamānı

۳۳۵- سَلِمَ أَدِيمُهُ مِنَ الْحَلَمِ.

1

1. الْحَلَم: Davar keneli olmak.

Tercüme

335. Derisi keneden kurtuldu.

Çirkin hūyları zā'il ve akrān u emşālî arasında bî-mu'ādil olanlar hakkında kullanılır.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Nezāhat tab'ına bir 'ādet olmuş

Ḥabā'isden münezzeh ḥılkat olmuş

۳۳۶- سَهُمُ الْحَقِّ مَرِيشٌ يَشُكُّ غَرَضَ الْحُجَّةِ.

2

1

1. المَرِيش: Bilenmiş ok. 2. الشك: Mızrağı kemiğe işletip ortasına kadar geçirmek.

[151]

Tercüme

336. Hâk oku hüccet nişānesini deler, ortasına da geçer.

(mef ū lū/ fā ī lā tū/ me fā ī lū/ fā ī lūn)

Hüccet ikāme eylediñ, ammā sihām-ı Hâk

İnfāz eder merāmını olmak ḥatā atak

Hâk sözüñ nüfūz ve te'sîrde olan kuvvetini anlatır. “Şuk” kelimesiniñ burada olduğu gibi yarmak ma'nāsında isti'mālî 'Antere'niñ³¹⁷ şu beytinde de³¹⁸ vardır:

³¹⁷ İslam öncesi Arapların efsanevî kahramanı ve şiiirlerinde hamaset ön planda olan muallaka şairi. Geniş bilgi için bk. Cemal Muhtar, “ ‘Antere’ ” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3 s. 197.

³¹⁸ Tercümesi verilen ve Antere'ye ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 436.

فَشَكَّكْتُ بِالرُّمَحِ الْأَصَمِّ ثِيَابَهُ
لَيْسَ الْكَرِيمُ عَلَيَّ الْقَنَا بِمُحَرَّمٍ

Karşıma çıkan hasma öyle bir mızrāk atdım ki değil zırhını, elbisesini bile deldim.
Kerim olan da benim karğımdan sâlim olamaz.

۳۳۷- . إِسْأَلُ عَنِ النَّقِيِّ النَّشُولِ الْمُصْطَلَبِ

3 2 1

1. النَّقِيُّ: Nūn'uhn kesriyle muḥḥ, ilik. 2. النَّشُولُ: Nāşil'in mübālağası.

3. الْأَصْطَلَابُ: Kemikleri pişirip yağını çıkarmak.

Tercüme

337. İliği, eliyle tencereden et alandan ve kemikleri pişirip yağını çıkarandan sor.

Başkasının mālını kendine çeken ve benimseyen kimseler hakkında irād olunur.

[152]

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Bulduğunu çekmede hep kendine

La' net ola öylesinin fendine

۳۳۸- سَيْلٌ بِدِمْنٍ دَبَّ فِي ظِلَامٍ.

1

1. الدِّمْنُ: Kalıp kalıp keçelenmiş gübre.

Tercüme

338. Gübre altındaki sel, ' ilâcın bedene sirāyeti gibi karanlıkda belli değil.

Şuraya buraya yayılmış! Yüze karşı dostluğunu izhār, düşmanlığını kalbinde izmār edenler hakkında irād olunur.

(mef ū lū/ me fā ī lū/ me fā ī lū/ fe ū lūn)

İzhār-ı meveddet ediyor yüz yüze her ān

Gönlünde ' adāvet kuru çaķmak gibi pinhān!

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Şaķın aldanma münāfık sözüne

Sözü uymaz o ĥabisiñ özüne

۳۳۹- سَمِيتُكَ الْفَشْفَاشَ إِنَّ لَمْ تَقْطَعْ.

1

1. الفشفاش: Kesmez kör kılıç. Bu kelimeniñ bu ma'nāya geldiği ķamūsda yok, faķať lisānū'l-'Arab'da vardır.

[153]

Tercüme

339. Eğer kesemezseñ adını kör kılıç ķorum.

Öfkelenip de elinden bir şey gelmeyen ataķlar ĥaķķında irād olunur..

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Atıp tutma bu öfken mahz-ı ĥüsrān

Seniñ farķıñ mı var bir kör kılıçdan

۳۴۰- سَالِ بِهِم السَّيْلُ وَ جَاشَ بِنَا الْبَحْرُ.

Tercüme

340. Onlar bir seyl-i sā'ile ma'rūz biz de baħr-ı şā'ile.

Onları emr-i şedīde düşdülerse de biz ondan daha şedīdine düşdük, demekdir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kimi bir seyl-i ĥurūşānla şavaşmış ķalmış

Kimi de baħr-ı ĥurūşānla boğuşmuş dalmış

Herkesiñ ĥimmet u 'azmi olamaz hempoıye

Kimi Allāħ'a ulaşmış, kimini 'acz almış!

۳۴۱- اِسْمَعْ مِمَّنْ لَا يَجِدُ مِنْكَ بُدًّا.

Tercüme

341. Senden ayrılmak istemeyen ana baba öğüdünü diñle.

[154]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ebeveyniñ öğüdü nef' iñ için

Diñlemezsenn şoñu hüsran-ı mübîn

٣٤٢- سِيلَ بِهِ وَهُوَ لَا يَذَرِي.

Tercüme

342. Farķına varmadan sel onu aldı götürdü.

Bilmeyerek bir felâket karşısında қalan ve yapacağını şaşırان gafiller haқķında irâd olunur.

(me fâ i lūn/ me fâ i lūn/me fâ i lūn/me fâ i lūn)

Hevâ-yı nefsine uyma o bir seyl-i hurüşandır

Bütün merdân-ı Haқķ ondan hirâsandır, girizândır.

Haţâdan ihtirâz etmek gerek merd-i hîredmende

Çekinmezseñ dâlâl u humķuñ elbette nümâyandır

٣٤٣- السَّنُورُ الصَّيَّاحُ لَا يَصْطَادُ شَيْئًا.

Tercüme

343. Hayķıran kedi bir şey avlamaz.

Zirâ o sesden koķu alan fâre meydâna çıķmaz. Tehdîdini ikâc edemeyenler haқķında irâd olunur.

(fe i lā tūn / me fâ i lūn/ fe i lūn)

Kedi şayyâh olunca fâre kaçар

Қuru tehdîd işiñ gücün, nâçâr!

[155]

٣٤٤- أُسْتُرَ مَا سَتَرَ اللَّهُ.

Tercüme

344. Allāh'ın örttüğünü sen de ört.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Setr eyle 'uyüb-1 halkı her ān

Settār-1 'uyüb Rabb-1 Yezdān

٣٤٥- الْأَسْوَاقُ مَوَائِدُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ.

Tercüme

345. Çarşı pazarlar, Allāh'ın yeryüzünde kurulmuş şofralarıdır.

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Çarşı, pazar yeryüzünün şofrası

Yoksa parañ taş tırağı topla git

٣٤٦- الاسْتِقْصَاءُ فُرْقَةٌ.

Tercüme

346. Halkın ufağ tefek kuşurlarını araştırmak ayrılığa sebebedir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

O kadar sık eleme, sık dokuma

Şoñu elbette varır ayrılığa

[156]

٣٤٧- السَّعْرُ تَحْتَ الْمَنْجَلِ.

Tercüme

347. Narh orağ altındadır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Orağ altında defineñ vardır.

Başka bir narh olacağ neñ vardır

Harfî's-Şîn

۳۴۸- شَغَلْتُ شِعَابِي جَدَوَايَ.

Tercüme

348. Etrafımı kaplayan çoluk çocuk başka muhtaç olanların nafakasını tedârik etmeğe bir mani' teşkil etdi.

(me fâ î lün/ me fâ î lün/me fâ î lün/me fâ î lün)

Elim ermez, gücüm yetmez, gönül h̃âhişger-i ihsân

Emîn ol ki bütün sedd-i ramağ kûşîşlerim her ân

۳۴۹- شَرُّ الْمَالِ الْقُلْعَةُ.

1

1. الْقُلْعَةُ: 'Ārīyet māl. 'Arablar, "Menzelnā menzel kul'et." derler ki menzilimiz, tavattun ve temkin edilecek yer değildir. Bugün yarın göçmemiz muqadderdir, demekdir.

Tercüme

349. Mālîñ eñ hayırsızı sende durmayan ve başkası eline geçendir.

[157]

(mef ū lü/ me fâ î lün/ fe ū lün)

Qalbur gibi mālî neylerim ben

Āmāde-i intikāl olurken

۳۵۰- شَرُّ السَّيْرِ الْحَقِّقَةُ.

1

1. الْحَقِّقَةُ: Merkûbuñ şırtını it' âb edecek derecede hızlı yürütmek.

Tercüme

350. Gezmanîñ eñ fenâsı, binek hayvânını yorgun ve zebûn düşürünceye kadar yürütmek şüretiyle olan seyr ve refârdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İşin ifrāt ile tefrītinden

Çekinen buldu bütün emn ü emān

۳۵۱- شَرُّ أَيَّامِ الدِّيكِ يَوْمٌ تُغَسَّلُ رِجْلَاهُ.

Tercüme

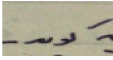
351. Horozun en fenā günü iki ayağının yıkanacağı gündür.

Ya‘nī kesildikten ve pişirmek için hāzırlandıktan sonra lāzım gelen istihzārātdır. ‘Alī bin el-Hasan el-Bāharzī ³¹⁹ kavminden şikāyet-i mu‘arrazında şu beyitleri ³²⁰ söylemiştir:

[158]

ولا أبالي باذلالٍ خُصِّصْتُ بِهِ
فِيهِمْ وَمِنْهُمْ وَ إِنِّ خُصُّوا بِاعْزَازِ
رَجُلٍ الدَّجَاجَةِ لَا مِنْ عِزِّهَا غُسِلَتْ
وَلَا مِنَ الذَّلَى حِصَّتْ مُقَلَّةُ الْبَازِي

Tecüme

Ḳavmim arasında benim zilletime tahşış edilen onların ‘izzetine mahşuş olsa bile bence ehemmiyeti ha’iz değildir. Tavuğun yıkanan ayağı şeref ve ‘izzetine delālet etmediği gibi şehbāzın göz kıyruğunun dar olması da zilletini icāb etmez.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Birinin zilleti bir başkasının ‘izzetidir

Böyle bir hādişeye cāhil olan şavlet eder

Ḥaḳḳ’ın esrārı hıred-süz bir hikmetidir

Merd-i Ḥaḳ-bın buña hayret edene hayret eder!

³¹⁹ Büyük Selçuklu veziri Kündürî’nin hamiliğini yaptığı İran asıllı şair. Geniş bilgi için bk. Mehmet Talu, “Bāharzī Ali b. Hasan”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.4, s. 474.

³²⁰ Tercümesi verilen ve el-Bāharzī’ye ait olan bu beyitlerin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû’l-Muzaffer Şemsüddin Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî, *Mir’âtü’z-zamân fî târîhi’l-a’yân*, Darü’r-risaletü’l-ilmiyye, Şam, 2013, C.1, s. 359. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 455.

۳۵۲- الشَّرُّ يَبْدُوهُ صِغَارُهُ.

Tercüme

352. Şerriñ eñ küçüğü kendini gösterir.

Saña karşı ufağ tefek kuşurda bulunan kimseleri ‘afvetmek şüretiyle mücāmelekār ol diyecek yerde irād olunur.

الشَّرُّ يَبْدُوهُ فِي الْأَصْلِ أَصْغَرُهُ
وَلَيْسَ يَصْلِي بِحَرِّ الْحَرْبِ جَانِبَهَا
وَالْحَرْبُ يَلْحَقُ فِيهَا الْكَارِهُونَ كَمَا
تَدْنُو الصَّحَاخُ إِلَى الْجَرْبَى فَتُعْدِيهَا

Tercüme

Küçük görünen şer de kendisini gösterir ve sirāyet genişletir. HARB cināyetine bā’is olan, onuñ şiddet-i harāretine katlanmış değildir. Uyuzlara yaklaşan şaça sağlam insānlara uyuzluk sirāyet ettiği gibi

[159]

istemeyerek harbe girenler de onuñ sāmān-rüba ezālarına katlanmak mecbūriyetinde kalırlar.³²¹

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İhtirāz eyle küçük olsa da şer

Bir kıvılcım çıkarır şūr u şerer

۳۵۳- أَشْرَى الشَّرِّ صِغَارُهُ.

1

1. الشَّرِّ: ‘Aşā vezninde kırdeşeni dedikleri bir hastalıktır. İnsān bedeninde olur.

Şimşek çakmak, hışma gelmek ināt etmek ma‘nalarına da gelir. Yuğālu:

³²¹ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu Ebû Abid b. Ebras’a ait olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydānî, *a.g.e.*, C.1, s.461.

شرى البرق اذا لمع
شرى الرجل اذا غضب

Tercüme

353. Şerriñ eñ inâtçısı ehemmiyet verilmeyen küçüğüdür.

Bir avcı, yanında köpeği olduğu hâlde bir bal tulumunuñ yanına varır ve civârındaki meyhāneye girer. Meyhāneciden bal satın almak ister. Oraya damlayan bir bala bir arı konar. Meyhāneciniñ gelincik dedikleri hayvānı bala doğru şıçrar. Avcınıñ köpeği de gelinciğe atılarak gelinciği öldürür. Derken meyhāneci

[160]

kelbi, kelb şāhibi de meyhāneciye, meyhāneciniñ bulunduğu köy halkı da kelb şāhibini öldürür. Bu hādişe kelb şāhibiniñ sâkin olduğu köy halkı arasına yayılınca birbirlerine girerler ve bu meşeli irād olunmağa başlar.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Şerer-i âteş olan şerr-i fitne

Yayılınca geçemezsiñ önüne

٣٥٤- الشَّرُّ أَخْبَثُ مَا أُوعِيَتْ مِنْ زَادٍ.

Tercüme

354. Şer, iddihār olunan azıkların eñ murdardır.

Mezmûm olan şeylerden ictināb lüzûmunu tavşîye eder. ‘Abîd bin el-Ebras’ıñ³²² söylediği bir beytiñ³²³ ‘aczidir:

³²² Cahiliye dönemi Arap şairlerinden. Dîvân’ında tüm iyilik ve kötülüklerin kaynağı olan tek Tanrıya olan inancına işaret eden kimi beyitler ve hikmetli sözler bulunur. Geniş bilgi için bk. Azmi Yüksel, “Abîd b. Nebras”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, s. 308-309.

³²³ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 461.

الخير يبقى وان طال الزمان به
الشر اخبث ما أوعيت من زاد

Tercüme

Aradan birçok zamān geçse bile iyilik kalır. Fenāluk ise idhār etdiđiñ zād ve zaḥîreniñ eñ ḥabîsidir.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Emr-i ḥayriñ kalır medde'l-eyyām

Kişiye şerdir eyleyen bednām

Yaşatan ādemi eşerleridir

Ḥayr ile pāyidār nām-ı benām

[161]

۳۵۵- الشَّرُّ قَلِيلُهُ كَثِيرٌ.

Tercüme

355. Şerriñ azı da çokdur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bilmiş ol ki azı da çok şerriñ

Çıkıyor gāh [o] şerden yangın!

۳۵۶- الشَّرُّ خَيْرٌ إِذَا كَانَ مُشْتَرَكًا.

Tercüme

356. Şer herkese işābet ederse taḥammül kolaylaşır.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

El-‘ İyāz ol ḳazā-yı nāgehden

Müşterek olsa nisbeten ehven

۳۵۷- شَرُّ النَّاسِ مَنْ مَلَحُهُ عَلَى رُكْبَتِهِ.

Tercüme

357. İnsānlarıñ eñ kötüsü, tuzu dizi üzerinde olan kimsedir.

Ḥafifü'l-meşreb, seri' ü'l-ğazab kimseler hakkında darb olunur.

‘Arab iç yağına beyāz olduğu için tuz demişlerdir. “*emlehetü'l kadr*” derler ki tencereye yağ koydum, demektir. Şā' iriñ bu kavli ³²⁴ bu şüretle tefsir edilmiştir.

[162]

لَا تَلُمَهَا إِنِّهَا مِنْ نِسْوَةٍ
مَلَحُهَا مَوْضُوعَةً فَوْقَ الرِّكْبِ

Tercüme

O kadınları levm etme, onlar, dizleri üstüne yağ konulmuş takımındandır.

Ya'nî bütün emelleri, düşünceleri şahm, semenden ‘ibāret şikemperverler demektir. Meşelîn aşl-ı ma‘nāsı şudur: ‘Aql-ı selimiñ maḥmūd olan şeylere da’ir emrine kulak aşmayıp da mizāc-ı nisvān olan temkînsizliğe ‘āid emr ve teşvîkine meyl ve tehālūk gösterenler insānlarıñ eñ şerīridir.

(*mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn*)

Ḥıffet dediğîñ mizāc-ı nisvān

Temkîn ise bir şi‘ār-ı merdān

Ey nān u nemek esīri aḥrār

‘Anḳā mı kesildi nām-ı ‘irfān

۳۵۸- شَرُّ اللَّبَنِ الْوَالِجُ.

Tercüme

358. Sütüñ en kötüsü eve giren ama kimseye verilmeyendir.

(*me fā i lūn/ me fā i lūn/ fē ū lūn*)

Misāfirperver ol luṭfet, kerem et

Evinden çıkmayan süt en fenā süt

³²⁴ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydānî, *a.g.e.*, C.1, s. 466.

[163]

۳۵۹- شَرُّ مِنَ الْمَوْتِ مَا يُتَمَنَّى مَعَهُ الْمَوْتُ.

Tercüme

359. Taḥammülsüz bir dāhiye karşısında temennî edilen ölüm, ölümleriñ eñ berbâdıdır ki ölümden berbâddır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Öyle bir hâdişe vardır ki ölümden beter

Âdemiñ dîdesine ‘âlemi zindân eyler!

۳۶۰- شَرُّ الْأَخْلَاءِ خَلِيلٌ يَصْرِفُهُ وَاشِ.

Tercüme

360. Bir dekbâzıñ düzme yalanlarına kapılarak senden yüz çeviren dostuñ eñ fenâ bir dostdur.

(me fâ i lün/ me fâ i lün/ me fâ i lün/ me fâ i lün)

O ğammâzıñ sözüyle senden irâz eyleyen dostuñ

Emîn ol, i‘ timâdıyla ne dostuñdur ne bir postuñ

۳۶۱- شَرُّ إِخْوَانِكَ مَنْ لَا تُعَاتِبُ.

Tercüme

361. İhvânıñ eñ fenâsı mu‘ âteb etmeyendir.

(me fâ i lün/ fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

İ‘ tâbı olmayan ihvân bâ-şafâ haste

Beķā-yı ħubb u meveddet i‘ tâba vâbeste

[164]

۳۶۲- شَوَى أَخُوكَ حَتَّى إِذَا أَنْضَجَ رَمَدَ

Tercüme

362. Kardeşin kızartdı, gereği gibi pişirince küle de atdı.

Yapdığı iyiliği başa kaçmak şüretiyle ifsād eden ve sū-i zann celb edecek şüretde soñra ıslāh etmeye çalışan kimseler hakkında irād olunur. Hāzreti ‘Ömer (radıyallāhu ‘anh) şalāh hāl ile ma‘rūf bir zātın evi önünde geçerken saz sesi işitmiş ve bu meşeli irād buyurmuşdur.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Etdiğin ihsanı sen bil, bir de Allāh’ın bile

Yükletirseñ bār-ı minnet bilmiş ol ki nāfile

۳۶۳ - شُخْبٌ فِي الْإِنَاءِ وَشُخْبٌ فِي الْأَرْضِ.

1

1. الشُّخْبُ : Sağılırken memeden çıkan süt.

Tercüme

363. Sağılan sütün bir kısmı kaba, bir kısmı yere düştü.

Ba‘ zen yanlış ba‘ zen doğru söyleyenler hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Doğru söylerse de kısmen yanlış

Sen ise durma çalış, doğru alış

Bildiren kadrini sözdür kişiniñ

Hüsn-i ta‘ bîr Hudā’dan bahşış

[165]

۳۶۴ - شُبُّ شَوْبًا لَكَ بَعْضُهُ.

Tercüme

364. Şimdiden bir parçası seniñ olan şey‘i, heyet-i mecmū‘ asına katıp karışdır.

Menfa‘ati saña ‘ait olan şeyde çalış demektir. İleride menfa‘ati doğunacağını bildiğin bir kimseye şimdiden yardım etmek lüzümünü tavşîye eden bir meşeldir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Menfa‘atdār edecekse seni atide o ferd

Şimdiden müddebir etmek saña lāzım ey merd

۳۶۵- شُغِلَ عَنِ الرَّامِي الْكِنَانَةَ بِالنَّبْلِ.

1

1. الْكِنَانَةُ: Deriden yapılan ok kabı.

Tercüme

365. Ok atan, ok ve kabla oyalandı ve gâfil avlandı.

Benî Fezâre³²⁵ ile Benî Esed'den³²⁶ ok atmakta mâhir iki tir-endâz oklarını dâ'imâ omuzlarında taşımağa 'azm etmişler. Fezârî'nin oku yeni, Esedî'in oku da eski imiş. Fezârî'nin oku Esedî'in hoşuna gider ve der ki: Ok atmakta 'acabâ hangimiz daha mâhir? Haydi bir boy ölçüselim. Fezârî, ok atmak şan' atını saña ben öğretdim; mu'allim, müte'allimden elbette mahirdir, der. Esedî, kabını baña tevcih et, ben de sonra

[166]

saña tevcih edeyim, tarzında mukâbele eder. Fezârî, evvelâ sen tevcih et, deyince Esedî kabını bir ağaca aşdı ve okunu atar atmaz Fezârî'nin kabını deldi, yardı. Derken sıra Esedî'ye geldi. O da Fezârî'nin kabına nişân aldı. Atar atmaz Fezârî'yi ciğerinden vurdu ve yere serdi. Mahâretine güvenen ve şakirdinin gârağ ve maşşudunu bilemeyen Fezârî, gâfletinin hedef ve kurbânı oldu. Gârağ ve maşşuddan gâfil olanlar hakkında bu meşel çarb olunmağa başladı.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bilemezsin gârağ u maşşudunu düşmanınin

Hedefi hayfâ olursun, saña derler dalgın!

Felek-i şa' bedebâzin nice bâzîçesi var

Hâ'b-ı gâfletdir eden âdemi dalgın, baygın

۳۶۶- . شَرِقَ بِالرِّيقِ

³²⁵ Adnânîlere bağlı bir Arap kabilesi, Geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Kapar, "Fezâre (Benî Fezâre)", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1995, C.12, s. 538-539.

³²⁶ Adnânîlere bağlı bir Arap kabilesi, Geniş bilgi için bk. Cengiz Kallek, "Esed (Benî Esed)", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1995, C.11, s. 363-365.

Tercüme

366. Tükürüğü boğazında tıkanı.

İnsânın eñ yakını, eñ emîni iken öyle zararlar ikā‘ eder ki düşman bile hayretde kalır.
İnsânın kendi tükürüğü de en yakını iken ba‘ zen boğazında tıkanır ve nefes aldırılmaz.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün

Żarar görmekte ādem menfa‘ at umduklarından gāh

Le’imü’t-tab‘ olandır doğrusu bir düşman-ı bed-ḥā‘h

[167]

۳۶۷- شَنْشَنَةٌ أَعْرَفُهَا مِنْ أَخْزَمٍ.

Tercüme

Bu meşel mevzündür ve bir şi‘riñ ikinci şatırıdır. Kā‘ili Ebū Aḥzem et-Ṭā‘ī’dir. Şeḥī-i meşhūr olan Ḥātemi Ṭā‘ī’niñ pederiniñ ceddî yāḥūd ceddiniñ ceddidir. Aḥzem, fi’l-aşl erkek yılan ma‘ nāsına şıfat-ı müşebbehedir. Burada ‘alem vāḳi‘ olmuştur ki Ebū Aḥzem’iñ oğlunuñ adıdır. Mūmāileyh bunuñla iktinā etmiştir. Aḥzem babasına ‘āşī idi. Onuñ oğulları da kendisi gibi nā-ḥalef çıkdı. Aḥzem’iñ vefātından soñra bir gün hepsi bir olup büyük babaları Ebū Aḥzem’i darb ve cerḥ etmişlerdi. Bunuñ üzerine Ebū Aḥzem ta‘ azzümāne şu beyti ³²⁷ irād ve inşād etmiştir:

إِنَّ بَنِي ضَرْجُونِي بِالْأَمِّ
شَنْشَنَةٌ أَعْرَفُهَا مِنْ أَخْزَمٍ

Tercüme

Benim oğullarım ya‘ nī ṭorunlarım beni kana buladılar.

367. Bu da benim Aḥzem adlı oğlumdan bildiğim me’lūf olduğum ‘ādet ve ṭabī‘ atdır.

İki şey arasında ḳurb ve mūmāşelet olduğu vākit irād olunan emşāldendir.
Ḥāzreti ‘Ömer (radıyallāhu ‘anh) İbn ‘Ābbas (radıyallāhu ‘anhümā) ḥāzretleriyle

³²⁷ Tercümesi verilen ve Ebū Aḥzem’e ait olan bu beytin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: İshāk b. İbrāhîm el-Harbî, *Garîbü’l-Hadîs*, Ümmü’l-Kurra Üniversitesi, Mekke, C.2, 1405, s. 876. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, s. 457.

müşāvere ederken İbn ‘Abbās ḥazretleriniñ re’yiñi münāsib u muşib gördüklerinden müşārünileyh Kureys kavmi arasında işābet-i re’y ile nāmdār olan pederleri Ḥazreti ‘Abbās bin ‘Abdulmuṭṭālib’e teşbih maqşadıyla “شَنْشَنَةُ اعْرِفَهَا مِنْ اخِزَم” demişlerdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Qorqudanı qorqu da hep qorqudur

“Şinşinetün a‘refuhā” doğrudur

[168]

۳۶۸- شَاهِدُ الْبُغْضِ اللَّحْظُ.

Tercüme

368. Bakış, bugz ve nefret şāhididir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bir bakışdan bilinir düşman u yār

Rāz-ı qalbi yüz eder hep izhār

مَتَى تَكُ فِي صَدِيقٍ أَوْ عَدُوٍّ

تُخَبِّرُكَ الْوُجُوهُ عَنِ الْقُلُوبِ

(Züheyr)³²⁸

Tercüme

Dost veyā düşman içinde bulunduğun vākit onların çehresi saña qalplerini ḥaber veren birer tercümāndır.³²⁹

۳۶۹- شَرِبْنَا عَلَى الْخَسْفِ.

1

³²⁸ İslam öncesi dönemin üç büyük muallaka şairinden biri. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, “Zühry b.Ebû Sülmâ” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C.44, ss. 540-542.

³²⁹ Tercümesi verilen ve Züheyr b. Ebû Sülmâ’ya ait olan bu beyitin geçtiği başlıca iki mesel kaynağı şunlardır: Ebû Hilâl el-Askerî, *a.g.e.*, C.1, s. 321. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 457.

1. الخسف: Açlık.

Tercüme

369. Aç karnına şu içdik.

Ya' nî açlığını gidermek için şu içmek zaruretinde kaldık.

بِتَنَا عَلَى الْخَسْفِ لَا رِسْلَ نُقَاتُ بِهِ
حَتَّى جَعَلْنَا حِبَالَ الرَّحْلِ فُضْلَانَا

Tercüme

Aç karnına yattık. Azık olacak süt yokdu ki açlığımızı giderelim.

[169]

Açlık o derece cānımıza işledi ki semer, pālān bağladığımız ipleri sütten kesilmiş birer deve ittihāz etmeğe mecbūr olduk.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Dağarcık tam takır bakdık, yemek yok

Hemān bir bardak al doldur, şu pek çok

(me fā ī lūn/ fe ī lā tūn/ me fā ī lūn/ fe ī lūn)

Zarūretiñ saña bir sūī kaşdı oldukça

Sen ol zarūreti öldür, elinde var çömçe

Naşib ve kısmetini gönderen seniñ Rabb'in

Demez emīn olasıñ ki bu fīl veyā serçe

Yemek maķāmına kā'im şu, hīn-i hācetde

Hayāt menba' ı mā'-i lezīz elbette

۳۷۰- أَشَدُّ يَدَيْكَ بَغْرَزِهِ.

1

1. الغرز: Rikāb, dizgin.

Tercüme

370. Fulānla dizginine şarıl.

Ya' nî gereği gibi mülāzemet ve muṭāva' ata dā'imā nefsiñi teşvīk eyle, demekdir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dāmen-i yāra şarıl dört elle

Yār-ı sādık saña cāndır belle

[170]

۳۷۱- شَمَّرْ وَائْتَرَزْ وَالْبَسْ جِلْدَ النَّمِرِ.

Tercüme

371. Paçaları şıva, fūṭana bürün. Qaplan postunu giy.

Saňa tevdi^ç edilen bir işte cidd ve iqdām göster, diyecek yerde kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Saňa tevdi^ç edilirse bir iş

‘Azmiñi rehber edip durma çalış

۳۷۲- شَمَّرْ ذِيلاً، وَأَدْرِغْ لَيْلاً.

Tercüme

372. Etekleri topla, geceleriñ cāme-i hevlnākına bürün.

Saňa vedī^ç a olan bir işi başarabilmek için çalış. Reh-güzārıñda karşılaşacağıñ mezāhimi iktihām hūşuşunda ‘azmiñi öñe sür, demekdir.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Maṭiyyeñ olmalıdır hep leyāl-i hevl-engīz

Ricāl-i ‘azme su’āl et nedir o tayy-ı meşāk

Qoşan varır, yola düş, pek ırāk değil o ‘ırāk

Düşen zelil olur ammā kıyām eden de ‘aziz

۳۷۳- شَرَعَكَ مَا بَلَغَكَ الْمَحَلَّ.

1

1. الشرعك: Hāşbin ma^ç nāsınadır. Saňa yeter, demekdir.

Tercüme

[171]

373. Umduguña ulaşıdıran az bir şey saňa yeter.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn)

Saňa kâfî deęil mi zār-ı yesîr

Fazlanıñ da Һesābı emr-i ‘asîr

Hüner az şeyle iktifā etmek

Doymayan göz olur mu hîç dilsîr!?

۳۷۴ - . أَشْبَهَ شَرْجٌ شَرْجًا لَوْ أَنَّ أُسَيْمِرًا

2

1

1. الشرج: Darb u nev‘ ü şekil

ی ا يقال هما شرج وحد وعلى شرج وحد ضرب وحد

2. أسيمر: Semur’uñ cem‘ i olan esmur’uñ taşgîridir. İki kimse birbirine mümâşil ve ba‘ zı işlerde muhâlif olursa darb olunur.

Meşeliñ şāhibi “Luğaym bin Loğmān”dır. Luğaym ve babası Loğmān “Şerc” denilen bir menzile konarlar. Luğaym geceleyin devesini otlatmaya gider. Loğmān her nedense Һasedinden oğlunu öldürmek hevesiyle bir Һandağ kıazar ve orada bulmuş olduğu semur ağacından çalı çırpı kesip Һandağı doldurur. Luğaym’ı içine atmak için de āteş yakar. Derken Luğaym çıkagelir. Āteş loğması olacağını anladığından Һandağ tarafına ayak atmaz ve bu meşeli irād eder. Ya‘ nî,

374. “Şekil, şekile beñzedi bārî konağımız olan Şerc, “Useymir” olsaydı!” demekdir.

[172]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn)

Zehr ile zehr müşākilse de añlar mı kıadı

Birine dendi çiçek, diğeriñiñ semdir adı

۳۷۵ - شَقَّ فُلَانٌ عَصَا الْمُسْلِمِينَ.

Tercüme

375. Müslümānlarıñ ‘aşasını falān şakķ etdi.

‘Aşā, fi’l-aşl içtimā’ ve i’tilāf demektir. Da‘vet, cem‘iyyet toplanınca vākı‘ olduğu gibi ayrıldıktan sonra da da‘vet olmaz. Bu i’tibār ile cemā‘at-i Müslimîn’e muhālefetde bulunan bir kimse hakkında bu meşel irād olunmuştur. İki deve sürücüsü bir cemā‘at arasında bulunur maval söyleyerek epeyce yol ka‘ ederler. Ayrılmak icāb eden bir yola gelince, bu iftirāk ‘aşālarının ya‘nī içtimā‘larının inşikākına sebep olmuştur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Bā‘ iş-i iftirāk olan da‘vet

Olamaz bence hüsn-i cem‘iyyet

۳۷۶- الشُّجَاعُ مُوقًى.

Tercüme

376. Bahadır korunmaya değer.

Zirā bahadır boy ölçüşmeğe dā‘imā hāzır olduğu için kendisiyle mübāreze etmek cesāretini gösteren az bulunur.

[173]

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Āşār-ı hamāsetiyle bāriz

Ol merd-i bahadır u mübāriz

Erbāb-ı sühān ne olsa ‘āciz

Allāh kelāmı çünkü mu‘ciz

۳۷۷- إِشْنًا حَقَّ أَخِيكَ.

Tercüme

377. Kardeşiniñ hakkını tamāmen ver.

Üzerinde olan bir hakkı şāhibine vermeñ, hoş a gitmese bile vermemek şüretiyle göstereceğini muhābbetden elbette evlādır

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Her kim sever edā-yı deyni

Elbette sever Hudā’yı, dīni

İfâ-yı düyûnı sevmemek de
Sevmek demedir o ‘âr u şeyni

٣٧٨ - الشَّيْخُ أَعَذَّرُ مِنَ الظَّالِمِ.

Tercüme

378. Hāsīs, zālimden ziyāde ma‘zūrdur.

Hāsīsīn ‘özü şuna buña karşı āb-rū dökmemek korkusuyla mālını hıfz u şıyānet etmesidir. Baḥīli, buhl u imsākından dolayı şetm ü tahkīr

[174]

edersen oña zulmetmiş ya‘nī nā-sezā bir iş işlemiş olursuñ. Hālbuki o baḥīl senden ziyāde ma‘zūrdur. Bu meşel, Eksem bin Şayfī’niñ “رَبِّ لَائِمٍ مُلِيمٍ” meşeline beñzer.

Ya‘nī baḥīli lev m eden, levminden dolayı zulmetmiş ve nā-sezā bir iş yapmış olur bu i‘tibār ile aşıl kendisi lev m ve mu’ahazeye liyākat kesbetmiş demektir. Zīrā o māl hıfz u şıyānet mūcib-i melāmet değildir.

Bu meşeli evvelā irād eden ‘Āmir bin Şa‘sa‘a³³⁰ olmuştur. Mümāileyh ihtizār hālinde, vaşiyet etmek üzere çocuklarını yanına çağırır bir müddet sūkūt eder, bir şey söylemez. Çocuklarınıñ ba‘zısı, “Baba, bir şey diyeceğin mi var?” tarzında fetḥ-i kelām edince ‘Āmir, şu yolda söze başlar:

يَا بَنِي جُودُوا وَلَا تَسْأَلُوا النَّاسَ، وَعَلِّمُوا أَنَّ الشَّيْخَ أَعَذَّرُ مِنَ

الطَّعَامِ، وَلَا يُسْتَدَلَّنْ لَكُمْ جَارُ الظَّالِمِ، وَأَطْعِمُوا

Tercüme

Yavrularım! Cūd u sehā gösteriñiz. İnsanlardan bir şey istemeyiñiz. Biliñiz ki hāsīs, zālimden ziyāde ma‘zūrdur. Yediriñ, içiriñ; komşuñuzu şakın zelil ü haḳīr görmeyiñ.

Bu meşel, mālını imsāk edenler haḳkında darb olunur.

³³⁰ Araplardan büyük bir kabile ismi. Kabileye adını veren Āmir b. Sa‘sa‘a’nın kökeni Adnān’a kadar ulaşır. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Āmir b. Şa‘sa‘a”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, C.3, s. 66-67.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Levm etme baḥīli çünkü ma' zūr

Levmiñ ne için o buḥle maḫşūr

Lāyık mı seniñ de lev m ü zemmiñ

Ma' zūru bırak, ne çāre mecbūr

[175]

۳۷۹ - اِشْتَرِ لِنَفْسِكَ وَلِلْسُوقِ.

Tercüme

379. Hem kendiñ hem çārşı için al.

Ya'nī yanında alıķorsañ saña fā'idesi doḫunan, bāzāra getirip şatacak revāc ve kıymeti artan bir māl şatın al demekdir

(mef ū lū/ me fā i lū/ me fā i lū/ fē ū lūn)

Bir māl alacaḫsañ düşüñ evvelce ki olsun

Hem kendiñe hem başkasınıñ nef' ine ḫādim

۳۸۰ - شَبَّرَ فَتَشَبَّرَ.

2 1

1. الشَّيْرُ: Bir adama ta' zīm eylemek.

2. التَّشْبِيرُ: Te' azzum, ululamaḫ.

Tercüme

380. Ḥürmet ve ta' zīm gördü. Te' azzum gösterdi.

Ḳadrini tecāvüz edenler ḫaḫḫında irād olunur.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Ta' zīm görüp te' azzum-ı izhār

Aḫmaḫlıḫa bir delil her bār

۳۸۱ - الشَّعِيرُ يُؤْكَلُ وَيَذَمُّ.

Tercüme

381. Arpa ekmeḫi hem yeniyor hem de zemm olunuyor.

İyilik edenleri zemm edenler hakkında irād olunur.

[176]

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Medhiñ seniñ olsun ne için zemm ediyorsuñ

Ey kâfir-i ni‘ met, o kerem-piše ricâli

۳۸۲ - . شَعْبَانُ مَقْصُورٌ لَهُ

Tercüme

382. **Țok**, kendi fā’idesi için men‘ edilir.

Arıklıktan sonra toplanan ve hâli güzelleşen bir kimse hakkında irād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Men‘ ü perhîz emîn ol ki bütün nef‘ -i beden

O hezâliñ şonudur hep bu semen vech-i hasen

۳۸۳ - اُشْدُ حَيَازِيْمَكَ لِدَلِكِ الْاَمْرِ .

1

1. الحيزوم: Göğüs.

Tercüme

383. Göğsünü ve göğsündeki dıl‘ aları şu emre alışdır.

Karşılaşacağıñ emr-i ‘ azîme ya‘ nî ölüme nefsiñi alışdırmaya bak demekdir.

İmām ‘ Alî (keremallāhu vechehu) Efendimiziñ şu beyti ³³¹ ölüm hâliniñ eñ bāriz ve eñ vecîz mişâlidir:

اُشْدُ حَيَازِيْمَكَ لِلْمَوْتِ فَإِنَّ الْمَوْتَ لَا قِيَا

وَلَا تَجْزَعُ مِنَ الْمَوْتِ إِذَا حَلَّ بِوَادِيَا

³³¹ “Ölüm için kendini sıkı tut! Ölüm pehlivanı senin yanına geldiği zaman sabır göster, sakın kaçma!” Hazret-i Ali, *Dîvân*, 2. Baskı, (Çev. Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi), Derin Yayınları, İstanbul, 2012, s. 342.

[177]

Tercüme

Günüñ birinde mülākī olacağıñ ölüme şimdiden hāzırlan. Vādī-i vücūduña konunca da havf u telāş gösterme.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bir gün elbette mülākī olacağıñ ölüme

Hāzır ol ki saña densin ne ‘azīmü’l-himme!

Bir konukdur gelecek şimdiden ikrām gerek

O da tevḥīd ‘azīzim ne de şābit kelime!

۳۸۴- الشَّيْبُ قِنَاعُ الْمَقْتِ.

Tercüme

384. Şaç şaḳal aḳlıḡı sevimsizlik örtüsüdür.

Hüsñ ü endāmı yerinde olan güzeller, şacı şaḳalı ağarmış ihtiyārları sevmezler demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Şaç şaḳal aḳlıḡı pūşīde-i nefret olmuş

Āh gençlik o da nev-cāme-i cennet olmuş

Hüsñ-i aḡlāḳa baḳan yok, o da ḡayretde bütün

Şekl u şüret bütün esbāb-ı muḡabbet olmuş

۳۸۵- الشَّبَابُ مَطِيَّةُ الْجَهْلِ.

[178]

Tercüme

385. Gençlik, cehālet maṭiyyesidir.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Şebābıñdır maṭiyyeñ geldi, geçdi

Ḳalan varsa bugün ḡāb u ḡayālīñ

Taḡassür derdiñi tecdīde bādī

Firāḳ elbette encāmı vişālīñ

۳۸۶- الشُّبْهَةُ أُخْتُ الْحَرَامِ.

Tercüme

386. Şüphe, harâmın kız kardeşidir.

Helâle beñzeyip de haqqında helâldir diye kaṭ'î hüküm verilemeyen şeylere lisân-ı şer'ide "şübühât" denilir. İmâm-ı Şâfi'î hazretleri âyetdeki şu nazmıyla dört hadîs-i şerîfi 'aḳd etmiştir:

عُمْدَةُ الْخَيْرِ عِنْدَنَا كَلِمَاتُ
أَرْبَعٍ قَالَهُنَّ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ
إِتَّقِ الشُّبُهَاتِ وَازْهَدْ وَدَعْ مَا
لَيْسَ يَعْينِكَ وَاعْمَلَنَّ بِنِيَّةٍ

Tercüme

Bizce hayrın 'umdesi dört cümleden 'ibâretidir ki onu *ḥayrû'l-mevcûdât* 'aleyhe *ezkâ et-taḥiyyât* efendimiz buyurmuşlardır: Şüpheli şeylerden ittikâ et, dünyâyâ tâlib ve râğb olma, saña gerekmeyen şeyleri bırak. Niyet ile 'amil ol.

[179]

İmâm-ı Şâfi'î'nin silk-i nazma çektiği dört hadîs-i şerîf şudur:

۱. الحلال بيّن والحرام بيّن وبينهما أمور متشابهاً.³³²

۲. ازهد في الدنيا يحبك الله.³³³

۳. من حسن اسلام المرء تركه مالا يعني.³³⁴

۴. انما الاعمال بالنيات.³³⁵

(fe i lâ tûn/ me fâ i lûn/ fe i lûn)

Şübhe, uḥt-i harâmdır hazer et

Lâyık-ı ictinâbdır töhmet

'Umdeñ olsun şu dört hadîs-i şerîf

Ḥazretiñ her sözünde var hikmet

³³² "Helal ile haram arasında ne olduğu belli olmayan şüpheli şeyler vardır." Müslim *Müsâkât*, 107.

³³³ "Dünyaya râğbet gösterme ki Allah seni sevsin." İbn Mâce *Sünen*, 4102.

³³⁴ "Malayaniyi terk etmek Müslümanlığın güzelliğindendir." Tirmizî *Zühed*, 11.

³³⁵ "Ameller niyetlere göredir." Müslim *İmâre*, 155.

۳۸۷- شَاخَسَ لَهُ الدَّهْرُ فَاهُ.

1

المشاخس. 1. : Bir qabın yarığını kenetlemek ki evvelki hâli gibi bitişik olmaz. Bir adamın dişleri eğri büğrü olduğu, kimi eğildiği kimi düştüğü vakit, “أسنانه تشا خست” derler.

Tercüme

387. Zamân onuñ ağızını açık bıraktı.

Bir cemā' atın işleri şirâzesinden çıktığı ve aralarına nifāk u şikāk girdiği vakit irād olunur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Çıktı şirâzeden bütün işler

Hep şikāk u nifāk ser-te-ser

۳۸۸- الشَّمَاتَةُ لَوْمٌ.

Tercüme

[180]

388. Biriniñ felâketine sevinmek alçaqlıktır.

Bu meşel, “Eksem b. Şayfî”niñdir. Bu bâbda şu beyiti³³⁶ söylemişdir:

إِذَا مَا الدَّهْرُ جَرَّ عَلَى أَنْاسٍ كَلَّا كِلَهُ أَنْخَ بَاخِرِينَا
فَقُلْ لِلشَّامِتِينَ بِنَا أَفْقُوا سَيْلَقَى الشَّامِتُونَ كَمَا لَقِينَا

Tercüme

Zamân, insanlarıñ başını derde şokacağı vakit bizden sonra geleceklerle deve gibi göğsünü çökerir. Bizim felâketimizle sevinenlere deyiñiz ki hoş-hâl, âsüde-bâl oluñ. Bizim mülākî olduğumuz hâdişe, onların da karşısına çıkacak.

³³⁶ Eksem b. Şayfî'ye ait bu beyitlerin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 464-465.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Emel-i şāmite uygun gelecek takdīre

Hedef olmak gibi ʿālemde belā yokdur yok

Ne denāʾet o şemātet, şıgamaz taʿbīre!

Öyle alçağda hayā, mihr ü vefā yokdur yok

۳۸۹- شَفِشَقَةٌ هَدَرَتْ ثُمَّ قَرَّتْ.

Tercüme

389. Deve böğürdü sonra sükūn buldu.

[181]

Ḥazreti ʿAlī (keremallāhu vechehu) efendimiziñ “el Ḥuṭbetü’ş-Şakşakiye” nāmıyla maʿrūf bir ḥuṭbeleri vardır ki envāʾ-ı belāğat ve ḥikmet ḥāvidir. Ḥazreti İmām ḥuṭbelerini itmām edince İbn ʿAbbas (raḍiyallāhu ʿanh), yā emīrū’l-müʾminīn! Bırakdığın yerden ben de bahş u irād edebilsem, demeleri üzerine İmām ʿAlī de, Heyhāt yā İbn ʿAbbas,

” تِلْكَ شَفِشَقَةٌ هَدَرَتْ ثُمَّ قَرَّتْ “

buyurmuşlardır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ḥazretiñ Şakşakası doğrusu bir faşl-ı ḥiṭāb

Hayret etdi oña ḥattā ʿÖmer bin el Ḥaṭṭāb

۳۹۰ - أَشَأْمُ كُلِّ أَمْرٍ بَيْنَ فَكِّهِ

Tercüme

390. İnsānıñ en uğursuzu iki çenesi arasındadır.

Yaʿnī şeʾāmeti de meymeneti de iki çenesi arasındaki diline bağlıdır.

” أَيْمَنُ أَمْرٍ وَأَشَأْمُهُ بَيْنَ لَحْيَيْهِ “

ḥadīṣi şerīfī³³⁷ bu meşeliñ ma‘ nāsını te’yīd eder.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kişiniñ çekdiği hep kendi dilinden elbet

Eyleyen hıfz-ı lisān buldu selāmet rāḥat

[182]

۳۹۱- شَرِيفُ قَوْمٍ يُطْعِمُ الْقَدِيدَ.

Tercüme

391. Şerīf olan dilim dilim kesilip güneşde kurutulan eti yemez ḥālbuki bu şerīf, ḳadīd yediriyor! Ḥayır ve iḥsānı az görünen bir şahıṣ ḥaḳḳında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ḳuru ekmek yediren merd-i civānmerd değıl

Merd odur Ḥüsrev ü Ḥākānīde dil-bend değıl

۳۹۲- شَكْوَتْ لَوْحًا فَخَزَا لِي يَلْمَعًا.

3 2 1

1. اللّوح: Şusuzluḳ.

2. الحزو: Uçurmak.

3. اليلمع: Serāp.

Tercüme

392. Şusuzluḳdan şikāyet etdim baña serāb uçurdu.

Arḳadaşına ḥālinden şikāyet ve arḳadaşı da me’mūli ḥilāfına onu iṭ‘ām u iḳrāma bezl-i himmet edenler ḥaḳḳında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ḥ‘ān-ı yaḡmā o kerem şehrahı

Oña ikrām ediyor Allāh’ı

Doğrusu şāh-ı kerem Ḥaydar’dır

Fuḳarā ḳalbi onuñ dergāhı

³³⁷ “Kişinin hem en uğurlu hem de en uğursuz organı, iki çenesi arasındaki dilidir.” Süyûtî Cāmiü’s Sagîr, 2/1640

[183]

-۳۹۳ الشَّمْسُ أَرْحَمُ بِنَا.

Tercüme

393. Bize eñ ziyāde acıyan güneşdir.

‘Ā’ilesi geniş bir fakīriñ kışın örtünüp bürüneceği güneşdir demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kış gelince güneş fakīre libās

O da olmazsa kim eder ilbās

-۳۹۴ شِدَّةُ الْحَذَرِ مُتَّهَمَةٌ.

Tercüme

394. Fazla ihtirāz ādemi töhmet altında bırakır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Saña töhmet getiren hep hāzeriñdir hāzeriñ

Şüphe altında kalanlar düşünür, hem ne derin!

-۳۹۵ شَغَرْتُ لَهُ الدُّنْيَا بِرَجْلِهَا.

2

1

1. الشَّعْرُ: Ayak. 2. الرجل: Bir ayağını kaldırmak. Bu kelimedeki “bā” za’iddir.

Tercüme

395. Dünyā oña, ayağını kaldırdı.

Dünyā bir kimseye müsā’ adekār davranır ve teveccüh gösterirse irād olunur.

[184]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Felek olmazsa müsā’ id ne yazar bunca emek

Tāli’ i yāver olandır kazananlar gerçek

-۳۹۶ شَاوَزَ فِي أَمْرِكَ الدِّينَ يَخْشَوْنَ اللَّهَ.

Tercüme

396. İşleriñde, Allāh'dan korğan kimselerle müşāvere et.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Emr-i dīniñde eğer var ise şüpheñ, hazeriñ

Ara, bul ‘ālim-i bi’llāh danışmak mümkün

۳۹۷- شِدَّةُ الْحِرْصِ مِنْ سُبُلِ الْمُتَأَلَّفِ.

Tercüme

397. Hırsıñ fażlası, telef yollarından birini teşkil eder.

Yemek içmek ve nefsiñ sā’ir ārzūlarına fażla düşkün olanlar haqqında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hırşa düşmekde haţar var bilesiñ

İ‘tidāl üzre gidenler āmin

۳۹۸- شَوَى زَعَمَ وَلَمْ يَأْكُلِ.

Tercüme

[185]

398. Rağmınca kebāb etdi faķaţ yemedi.

Bir iş der-‘uhde edip de şöñra çekilen vazgeçen kimse haqqında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İltizām eylediğñ emri başarmak lāzım

Yarı yolda bırakıp gitmek ise ‘ayb-ı elīm

۳۹۹- شَغَلَ الْحَلِيَّ أَهْلُهُ أَنْ يُعَارَا.

Tercüme

399. Biriniñ ziynete ihtiyācı, onu başkasına i‘āde etmeye māni‘ oldu.

Mes‘ul olan kimse sā’ilden daha muhtāc olduğı vaķit irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Daha muhtâc ise mes'ûl o sâ'ilden eğer
Veremez, verse tehî yed kalacaktır muṭlak
Kimi de diğeriñi nefsine terciḥ eyler
Buña da âl-i 'abâ mesleği derler el ḥaḳḳ

٤٠٠ - شَرُّ الْعَيْشَةِ الرَّمَقُ.

Tercüme

400. Dirliğin eñ fenâsı, ölmeyecek derecede azığı az olmaḳdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Doğrusu sedd-i ramaḳ şerr-i ma'îşet şayılır
Böyle muhtâc-ı nevâ hem bayılır hem ayılır

[186]

٤٠١ - أَشْهَى مِنْ كَلْبَةٍ حَوْمَلٍ.

Tercüme

401. Ḥavmel'in köpeğinden ziyâde iştâhlı.

Ḥavmel, 'Arab'dan bir kadınıñ ismidir. Bunuñ bir dişi köpeği var imiş. Gündüz aç bırakır, gece şalıverirmiş. Bir gece ay doğduğunu görünce ayıñ dönüşünden ışığını çörek şanarak ḥavlamaya başlamış hattâ açlık cânına yetdiği için kendi kuyruğunu yemiştir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bil ki açlık kişiniñ cânına işlerse eğer
Ḥavmel'in kelbi gibi kuyruğunu ekl eyler

٤٠٢ - أَشْرَبُ مِنْ رَمَلٍ.

Tercüme

402. Kumdan ziyâde içici.

'Arâbî'niñ biri ḥâfızasını vaşf edeceği şırada,

”كَنتُ كَالرَّمْلَةِ لَا يُصَبُّ عَلَيْهَا مَاءٌ إِلَّا نَشَفْتَهُ“ demiştir. Ya'nî şu dökülünce çekip içen kum gibi oldum demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)
 Hāfızāñ kumluga rīzān şuya dönmüş ise de
 Dökdüğüm āb-ı me‘ āniden eşer yok sende!

[187]

٤٠٣ - أَشْجَى مِنْ حَمَامَةٍ.

Tercüme

403. Güvercinden ziyāde ḥazīn, güvercinden ziyāde ḥüzün veriyor.

(mef ū lū/ fā i lā tūn/ mef ū lū / fā i lā tūn)
 Ben ‘āşık-ı nevāyım, sen şāhibü’l-kirāme
 Duyduğlarım o nāle eşcā min el-ḥamāme

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)
 Bir güvercin ki gönül uçdu gider, geçmez ele
 Yuva kaydında değil her ne ki var verdi yele
 İnletirdi seni de inlemiş olsaydı eğer
 Nālesi kendine, hiç kimseye vermez nāle!

٤٠٤ - شَرُّ السَّمَكِ يُكَدِّرُ الْمَاءَ.

Tercüme

404. Balığın eñ fenāsı şuyu bulandırandır.

Küçük ve değersiz olmasıyla ḥasını ḥör görmemek için irād olunur.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)
 Karınca olsa da ḥasını ḥaḫīr görmeyesiñ
 Bulandırır şuyu elbet küçük de olsa balık
 Ufağ küçük deme aşlā, görünce bir yırtık
 Açılmadan dikiver, olmasın düşünce derin

[188]

٤٠٥ - الشَّاةُ الْمَذْبُوحَةُ لَا تَأْلَمُ السَّلَخُ.

Tercüme

405. Kesilmiş bir koyuna derisiniñ yüzülmesi elem vermez.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kesilen bir koyuna vermez elem

Yüzülürse derisi, pöstekisi

İşlanırsa boğulan bir sinsi

Sesi çıkmaz o alışkın her dem

٤٠٦ - شَهْرٌ لَيْسَ لَكَ فِيهِ رِزْقٌ لَا تَعُدُّ أَيَّامَهُ.

Tercüme

406. Merzûk olmadığıñ bir ayıñ günlerini şayma.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Rızkıñ yok ise bir ay belâdır

Eyyāmına gün demek haṭâdır

Erzāk seniñ muḳadderiñdir

Rezzāk-ı cihân ise Hudâ'dır

٤٠٧ - شَفِيعُ الْمُذْنِبِ إِقْرَارُهُ وَ تَوْبَتُهُ إِعْتِدَارُهُ.

Tercüme

407. Günāhkārıñ şefi' i kendi ikrârı, tevbesi de i' tizârıdır.

[189]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kendi ikrârı günāhıña da şefā' at eyler

Tevbe etse onu ma' zūr şayar Rabb-i beşer

٤٠٨ - شَرُّ النَّاسِ مَنْ لَا يُبَالِي أَنْ يَرَاهُ النَّاسُ مُسِيئًا.

Tercüme

408. İnsānların eñ fenāsi; fenālîk etdiğini herkesiñ gördüğüne aldırmayandır.

(*me fā i lün/ me fā i lün/me fā i lün/me fā i lün*)

Fenālîkdan çekinmez, kimseden de etmez istiḥyā

O kimse şer-i nās ıtlākına ḥaqqā ki lāyıkdır

Ḥayāsız her ne isterse yapar, zīrā o bī-pervā

Ḥudā'dan korkmayandan korkmak elbette muvāfıktır

Harfî's-Sād

٤٠٩ - صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسْرِكَ.

Tercüme

409. Şadrıñ, sırrıñı gizleyecek eñ geniş bir yerdir.

A' rābî'niñ birine sırrıñı nasıl şaqlarsıñ? Dediklerinde, o da ben, esrārımıñ mezārıyım demişdir.

(*mef ū lū/ me fā i lün/ fe ū lün*)

Esrārıña bir mezār lāzım

Sineñde qala o rāz-ı muzlim

Sineñ gibi bir cihān mı vardır

Yer, gök aña nisbeten ne dardır!

[190]

٤١٠ - الصَّبِيُّ أَعْلَمُ بِمَضْغِ فِيهِ.

Tercüme

410. Ağzıyla çiğnediğini eñ iyi bilen çocukdur.

Bir şey emir ve işāret edilse, onuñ ḥilāfı şavāb ciheti olduğunu bilenler ḥaqqında irād olunur.

(*me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün*)

Ḥakīme emr ü işāret ḥilāf-ı ḥikmetdir

Onuñ delāleti ḥaqqdır, seniñ ḍalāletdir

٤١١ - صُهْبُ السَّبَالِ.

Tercüme

411. Kumral ve kızıl bıyıklılar.

Bıyıkları her ne kadar kumral ve kızıl olmasa da ‘Arab, bu ta‘biri düşmanlara ıtlāk etmişlerdir. Kāmūs şarihiniñ ifadesine göre, selefde ‘Arab tã’ifesiniñ ‘adâvetleri ekşeriyâ Rûmlarla birlikde imiş. Rûmlar’ın şuhûbeti gâlib ve şuhbû’s-sibâl ta‘biri onlara münâsib ise de gitgide bu söz muṭlaḳa a‘dâya ıtlāk olunmuşdur.

(mef ū lû/ fâ i lâ tû/me fâ i lû/ fâ i lûn)

Şuhbû’s-sibâl düşmana ıtlāk olundu hep

Düşman sözüyle çıkma yola, var mı bir sebep

[191]

جَاءُوا يَجْرُونَ الْحَدِيدَ جَرًّا
صُهْبَ السَّبَالِ يَتَفُونَ الشَّرًّا

Tercüme

Şer ve fesād çıkarmak isteyen şuhbû’s-sibâl Rûmlar gibi sell-i seyf ederek geldiler.

إِنْ تَرِنِي تَغَيَّرَ اللَّوْنُ مِنِّي
وَعَلَا الشَّيْبُ مَفْرِقِي وَقْدَالِي
فَظِلَالُ السُّيُوفِ شَيِّنَ رَأْسِي
وَاعْتَنَاقِي فِي الْحَرْبِ صُهْبَ السَّبَالِ
(İbn Kays er-Rukayyāt)³³⁸

³³⁸ Emevilere karşı yazdığı hicivleri ile tanınan Kureys şairi. Geniş bilgi için bk. Ali Şakir Ergin, “İbn Kays er-Rukayyat”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, C.20, ss. 108-109.

Tercüme

Levni değişmiş, saç şağına aklar konmuş görüyorsañız kılıçlarıñ gölgesine varışım ve savaş ‘âlemlerinde şuhbû’s-sibāl Rūmlarla boğaz boğaza gelişim beni bu hâle kudu.³³⁹

٤١٢ - صَدَقَتْهُ نَفْسُهُ الْكَذُوبُ.

Tercüme

412. Yalancı nefsi oña doğru söyledi.

Birine atıp tutup da şöñra yüz yüze gelince kórğudan doğrusunu söyleyenler hakkında irād olunur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Gelince yüz yüze kórğuduñ, ğıyābından atıp tutduñ

Hemān inkāra şapdıñ, put kesildiñ hepsini yutduñ

[192]

٤١٣ - صَفَرَتْ يَدَاهُ مِنْ كُلِّ خَيْرٍ.

Tercüme

413. İki eli her bir hayırdan hālî.

(fe ī lā tün/ fe ī lā tün/ fe ī lün)

Eli hālî iyilikden o le’imü’t-tab‘ıñ

Öyle eller kurusun hep varsın

٤١٤ - صَفَرَتْ وَطْأَهُ.

1

1. الوطْبُ: Süt tulumu.

³³⁹ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve araştırma sonucu İbnü’l-Kays’a ait olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber El-Ezdi El-Müberred, *El Kamil fi’l- Luga ve’l-Edeb*, Darü’l-Fikri’l-Arabi, Kahire, 1997, C.2, s. 94. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 497.

Tercüme

414. **Ḳabı ṭam ṭakır.** Helâkden kinâyedir.

[193]

فَأَفْلَتَهُنَّ عِلْبَاءٌ جَرِيضاً
وَلَوْ أَدْرَكْنَهُ صَفِرَ الْوَطَابُ

3 2 1

1. الافلات: Elden kaçırma

2. العلبا : Deve, insân veya hayvân boynunda olan şarı siñir. Burada bir recül adıdır.

3. الجريض: Boğaza tıkanan tükürük, ğam ve ğuşşadan kinâyedir.

Tercüme

‘İlbâ’, onlardan tāsālî, yaşlı olarak kaçdı kırtuldu benim elime geçmedi öldürürdüm.

Misâfire ikrâm etmekde olduĝu süt kabları bomboş kalırdı.³⁴⁰

(fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/ fe i lûn)

Ṭam ṭakır kıpdu, ma‘ rûz-ı helâl

Öç alınmaz ölüden ey kıattâl!

٤١٥ - . صَارَ شَأْنُهُمْ شُوَيْنًا

Tercüme

415. Onların hâl ü şâmı değışdi, mälları azaldı.

Mühelleb İbn Ebû Sufre,³⁴¹ Ḳādî Şureyh’e³⁴² rāst gelir ve der ki; yâ Ebâ Ümeyh! Hâl ü şânını değışmiş görüyorum! Şureyh de yâ Ebâ Muḥammed! Sen, Allâh’ın başkasına ihsân etmiş olduĝu ni‘ meti görüyor ve kendiñe luṭf edilmiş ihsân-

³⁴⁰ Şair İmruü’l-Kays’a ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Faslü’l-Mâkâl fî Şerhi Kitâbi’l-Emsâl*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1971, s. 11. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 500.

³⁴¹ Mühellebîler’in ceddî, Emevîler’in Horasan valisi. Devrindeki şairlerin en fazla methettiği liderlerin başında gelen Mühelleb’in kendisi de kaynaklarda şiirleri ve hikmetli sözleri nakledilen bir hatipti ve şairdi. Geniş bilgi için bk. İrfan Aycan, “Mühelleb b. Ebû Sufre”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.31, s. 511-512.

³⁴² Tâbiîn döneminin önde gelen fıkıh alimlerinden ve Kûfe kadısı. Geniş bilgi için bk. Şükrü Özen, “Kâdî Şureyh”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C.24, ss. 119-121.

ı İllāhî'den ğaflet ediyorsuñ; hangimiziñ hāl ü şanı deġişmişdir der ve Allāh'a ħamd ü senā eder.

[194]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Hāl u şanı deġişmeyen kim var

Hakḳ'ın iḥsānı şükr ile artar

١٦٤- صَلَدْتُ زَنَادُهُ.

2 1

1. الصُّلُود: Çakmağdan ses çıkıp âteş çıkarmak.

2. الزند: Çakmak.

Tercüme

416. Çakmağları, âteş çıkarmadı.

Kendisinden bir şey istenip de vermeyen bahîller hakkında irād olunur.

صَلَدْتُ زَنَادُكَ يَا يَزِيدُ، وَطَالَمَا
ثَقَبْتُ زَنَادُكَ لِلضَّرِيكِ الْمُرْمِلِ

1

1. الضريك: Aç, fakîr. Hâli bozuk.

Tercüme

Ey Yezîd, âteşi çıkmayan çakmağlara döndüñ. Aç u muhtâc ve dullara karşı nâdiren ħayrıñ dokunur.³⁴³

١٦٧- . صَارَ الْأَمْرُ إِلَى الْوَزَعَةِ

1

1. الْوَزَعَةُ: Vaz' i lafzının cem' idir ki mani' ve zecr demektir. Bu münasebetle

³⁴³ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l- 'Arab*, Darü's-Sadr, Beyrut, 1414, C.3, s. 257. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 499.

[195]

Allāh'ın nehy ve tahrīm etdiği şeylerden halkı men' ve zecr eden vālī ve hākimlere “veze'et” ıtlāk olunur.

Tercüme

417. İşleri tesviye vālī ve hākimlere intikāl etdi.

Hasan-ı Başrī ³⁴⁴ hāzretleri kādī ta'yīn olununca halk toplandı ve müşārünileyhe karşı ezā cefāda bulundu. Bunun üzerine Hasan-ı Başrī “لابد للسلطان من وزعة” dedi.

Ki sultān için hākim ve vāliden kırtuluş yoktur, demektir.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn)

Ulu'l-emr olmasa elbet çıkar şirāzeden işler

Nizām-ı 'ālem ister nāfizü'l-aḥkām bir rehber

٤١٨ - صَقْرٌ يَلُوذُ حَمَامُهُ بِالْعَوْسَجِ.

2

1

1. الصقر: Şāhin nev' inden yırtıcı bir kuş. Türkçede çakır kuş denir.

2. العوسج: Bir dikenlik adıdır. 'Avsec'in cem' cinsidir. Sincān dikenini ve ba'zı yerde Mūsā ağacı dedikleri dikenli ağaç olacaktır.

Tercüme

418. Güvercini 'Avsec dedikleri dikenli ağaca sığınan çakır kuşudur.

Halk nazarında mehib ve infāz-ı kelām ve merāma şāhib kimseler hakkında darb olunur. 'İmrān bin 'İşām el-'Anzī'niñ 'Abdü'l-Melik bin Mervān'a ³⁴⁵ yazıp

[196]

gönderdiđi şu iki beyit ³⁴⁶ bu meşeliñ manzūm şeklidir:

³⁴⁴ Basralı ünlü tabii, alim ve zāhid. Geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Hasan-ı Basrī”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.16, ss. 305-307.

³⁴⁵ Emevi halifesi (685-705). Geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, “Abdülmelik b. Mervān”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, ss.266-270.

³⁴⁶ Tercümesi verilen ve el-Anzī'ye ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, *a.g.e.*, C.1, s. 498.

وَبَعَثْتُ مِنْ وَلَدِ الْأَعْرَى مُعْتَبًا
صَقْرًا يَلُودُ حَمَامُهُ بِالْعَوَسَجِ
فَإِذَا طَبَخْتَ بِنَارِهِ أَنْضَجْتَهُ
وَإِذَا طَبَخْتَ بِغَيْرِهَا لَمْ تُنْضِجْ

Tercüme

Alnı ak zekâsı parlak bir zâtın oğlunu aradaki infi‘âli gidermek ve tarziye vermek üzere gönderdim o da, güvercini ‘Avsec’e şıgınan bir çakır kuşudur. Onun âteşinde yemek pişirdiğim vakit güzel pişiyor ve tam kıvâmına geliyor; başkasının âteşinde pişirecek olursam kıvâma gelmiyor.

Şâ‘ir bu beytinde Haccâc bin Yûsuf’u kaştediyor.

(me fâ i lün/ me fâ i lün/me fâ i lün/me fâ i lün)

Nüfûz-ı emre şâhib, hem mehib olmak gerek vâli

Sebük-meşreb olan ihlâl eder her kârı besbelli

‘Avsec’in dalları birbirine girmiş olduğundan ve kuşlar da yırtıcı kuşlardan korktuğundan oraya ilticâ ederler.

٤١٩ - أَصْلَحَ غَيْثٌ مَا أَفْسَدَ الْبَرْدُ.

Tercüme

419. Dolunun ifsâd ettiğini yağmur ıslâh etdi.

Başkasının ıslâh ettiğini diğeri ifsâd edenler hakkında kullanılır.

[197]

(mef ū lü/ me fâ i lün/ fe ū lün)

Düzgün gidiyordu işler el hakk

İfsâd ediyordu bir sebük-ser

Ahmaqlara işveren de ahmak

İslâh edecek işi er ister

٤٢٠ - صَنْعَةٌ مَنْ طَبَّ لِمَنْ حَبَّ.

Tercüme

420. Hâzık bir doktoruñ, sevdiği adama bakması gibi işlerini tesviye etdi.

Ṭa‘ām ve libās hıuşuşunda ihtimām ve bunuñ için her türlü ta‘b u meşākķatı iķtiḥām edenler ḥaķķında đarb olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bī-te‘emmül iş görenden beklenemez intizām

İntizām-ı kārı te‘mīn eyleyen sa‘y-i müdām

٤٢١ - الصَّدَقُ يُنبِي عَنْكَ لَا الْوَعِيدُ.

Tercüme

421. Gerek muḥārebede gerek sâ‘ir aḥvâlde düşmanıñı senden uzaklaşdıran şey oña karşı göstereceğiiñ şadāķatdır yoksa va‘id ve tehdidiñ değildir.

Tehdīd edip de elinden bir şey gelmeyen korkaķlar ḥaķķında irād olunur.

[198]

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn)

Seniñ evzā‘-ı tehdidiñle düşman artırır şiddet

Şadāķat gösteren āzāde ķaldı şerr-i düşmandan

Kaçarsıñ ey cebān göstermiş olsa düşmanıñ şavlet

Hiç olmazsa müdārāt ile ķurtul mekr-i düşmandan

٤٢٢ - الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ.

Tercüme

422. İltizām-ı şamt, maḥż-ı ḥikmetdir faķaţ şāmit olan azdır.

Rivāyete göre Dāvud ‘aleyhi’sselām, bir zırh yaparken Loķmān Ḥekīm yanına gider. Müşārünileyh yaptığı zırhı Loķmān’ın isteyeceğini añlar faķaţ bitirinceye kadar ses çıkarmaz, Loķmān da istemez. Bitirdikten sonra Ḥazret-i

Dāvūd ayağa kalkar yaptığı zırhı giyer ve “Ne güzel bir harb aletidir!” der. Bunun üzerine Loḳmān bu meşeli dermeyān eder.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Maḥẓ-ı ḥikmet şayılır doğrusu āṣār-ı sükūt

O ḥakīmāne edā herkesi eyler mebhūt!

٤٢٣ - أَصَابَتْهُمْ خُطُوبٌ تَنْبَلُ.

1

1. التنبل : Bir nesnenin güzide ve efḍalini seçip almak.

[199]

Tercüme

423. Sihām-ı felāket onların eñ güzidelerine işābet etdi.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn)

Felāketler ḥıyār-ı nāsa meyletmekdedir ekşer

Şirār-ı nāsdan ḥattā felek de ihtirāz eyler

٤٢٤ - أَصْغَرُ الْقَوْمِ شَفْرُهُمْ.

1

1. الشفرة: Kaşap şatırı, kılıç ağızı.

Tercüme

424. Onların eñ küçüğü, onların bıçak ağızı demektir.

Ya‘nī onların ḥādimleri eñ ziyāde et vesā‘ir kesmekde kullanılan ve dā‘imā ibtizāl ve mehanete uğrayan bıçak ağızına teşbīh edilmiştir. Bu i‘tibār ile nāçiz gördüğün bir küçük, ağızı keskin bir kılıcın gördüğü vazıfeyi ifā ve büyükleri de hayretlere ilkā ediyor demektir. Bu meşel, küçüklere karşı mu‘āvenet ve ḥidmetin vücubunu tavşīye ediyor.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ḥidmet erbābı küçük olsa bile ḥ‘ār olamaz

Bıçağın keskin olan ağızı görür işleri hep

Kişiniñ himmeti yoksa seniñ olsun o neseb
Hâdim-i millet olan merdi ederler a' zâz

[200]

٤٢٥ - صَارَ الزُّجُّ قُدَّامَ السَّنَانِ.

1

1. الزُّجُّ: Mızrağıñ aşağı tarafındaki demir harbe ok temreni.

Tercüme

425. Temren, demir harbe mızrağıñ öñü oldu.

Şoñra gelen istihkākı olmadıǵı hâlde öñce geleni geçerse irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Şoñradan geldi de öñden geleni geçdi baķıñ

Bāri olsaydı liyāqatda onuñ fevķinde!

٤٢٦ - أَصَابَ ثَمَرَةَ الْغُرَابِ.

Tercüme

426. Karganıñ hurmasına ķonu.

Karga hurmanıñ eñ güzelini seķdiǵi için nefis bir şey elde edenler haķķında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hurmanıñ enfesini karga seķer

Hayret eyler buña erbāb-ı hüner

‘ Ālimi cāhil olan geçdiyse

Hayret etmem bu da bir sırr-ı kader

[201]

٤٢٧ - صَارَ حِلْسٌ بَيْتَهُ.

1

1. الحِلْسُ: Deveniñ semeri altından şırtına ķoyduķları ķuvāl.

Tercüme

427. Eviniñ mülâzımı oldu, dışarı çıkmadı.

(*me fâ i lün/ fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün*)

Çekil evinde otur ortalıkda varsa fiten

Karışma, burnuñu şokma selâmet isterseñ

٤٢٨ - صَفَرْتُ عِيَابُ الْوُدِّ بَيْنَنَا.

1

1. العيبة: Heybe, zenbîl, hem-râz. Burada maḥal-i esrâr olmak dolayısıyla şudûr u kûlûbdan kinâyedir.

Tercüme

428. Aramızda dostluk heybeleri boşaldı.

Meveddet âşârı inkıṭâ‘ a yüz tutunca îrâd olunur.

(*fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün*)

Eski dostluğdan eşer yok şimdi

Tam takır heybeye dönmüş herkes

Kime şordumsa şağırlaşdı, dedi:

Varsa dostuñ yine sensiñ, sesi kes!

[202]

وَ كَانَتْ عِيَابُ الْوُدِّ مِنَّا وَ مِنْكُمْ
وَ إِنَّ قِيلَ أَبْنَاءُ الْعُمُومَةِ تَصْفَرُّ

Tercüme

‘ Amcazâdeler öldü denildiyse de aramızda dostluk heybeleri bomboş kaldı!

٤٢٩ - . صَرَّحَتْ كَحُلِّ

1

1. **الكحل**: Munşarif ve ğayr-i munşarif olarak **kıtlık senesi**. Gökyüzünde bulut olmadığı vakit “ **صرحت كحل** ” denilir. Selâme bin Cendel’in³⁴⁷ şu beytinde³⁴⁸ olduğu gibi:

قَوْمٌ إِذَا صَرَّحَتْ كَحْلٌ بِيُوتُهُمْ
مَأْوَى الضَّرِيكِ وَ مَأْوَى كُلِّ قَرْضُوبٍ

Tercüme

429. Bunlar öyle bir kavimdir ki gökyüzünde yağmur bulutundan eser kalmadığı vakit evleri, yersiz yurtsuz fakırlara medâr-ı ilticâ birer me’vâdır.

٤٣٠- صَبُوحٌ حَيَّانٌ بِهِ جُمُوحٌ.

2

1

1. **الحَيَّان**: Bir recülün ismi.

2. **الجموح**: At serkeş olmak.

Tecüme

430. Şabâh içkisi hayvânı yoldan çıkardı. Serkeş ata çevirdi.

[203]

Vaktinden evvel taşaddur etmek isteyen hafif-meşrebler hakkında irâd olunur.

(*me fâ î lün/ me fâ î lün/me fâ î lün/me fâ î lün*)

Taşaddur eylemek vaktinden evvel bir kabâhatdir

Kabâhat şöyle dursun hıffet-i ‘ akla delâletdir

٤٣١- صِرَاطٌ حَوْضٍ مَنْ يَذُقُهَا يَبْصُقُ.

1

³⁴⁷ Temîm kabilesinden saygın kişiliği ve kahramanlıkları ile tanınan Cahiliye Dönemi şairi. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, “Selâme b. Cendel”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 346-347.

³⁴⁸ Tercümesi verilen ve Selâme bin Cendel’e ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Bekir İbnü’l-Enbârî, *el-Müzekker ve’l-Müennes*, Dârü İhyâi’t-Turâs, Kahire, 1981, C.1, s. 569. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 508.

1. **الصَّرَى**: Gözde toplanan yaş. Müfredi “şarrāt” dır. Burada havuzda toplanıp bir müddet kaldıktan sonra bulan şü.

Tercüme

431. **Havuzda kalan durgun ve bulanık şudur. Kim tadarsa tükürür.**

Ahlāk ve mizāc fenālīgından dolayı akrabası ve komşuları kendisinden ictināb eden kimseler hakkında kullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Meşreb ü mezhebi fāsīd olanın hālī bütün

Bulanık hem bulaşık bir şuya beñzerse becā

Kim varır öyle habīşin yanına bī-pervā

Belki şıçrar oña da çirk-i habāşet bir gün

۴۳۲ - **صُبَاتِي تُرْوِي وَ لَيْسَتْ غَيَالًا**
2 1

1. **الصُّبَابَة**: Kabdaki şü artığı.

2. **الغَيْل**: Yeryüzünde akarsu.

[204]

Tercüme

432. **Kabdaki şü baķiyesi, yeryüzünde akarsu gibi çok değilse bile yine kandırır.**

Fazla olmasa bile lutf u ihsānıyla herkesi müstefīd ve memnūn eden şehīler hakkında irād olunur.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

İhsānı ‘umūma şāmil el haķķ

Az çok deme, baķş eder muhaķķaķ

Elden geleni esirgemez hīç

Erbāb-ı kerem şenāya elyaķ

۴۳۳ - **الصِّدْقُ فِي بَعْضِ الْأُمُورِ عَجْزٌ**

Tercüme

433. **Ba‘ zı işlerde doğruluk ‘aciz demektir.**

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Ma' dūd ise 'aczdēn şadāqat

Memdūh olamaz o şıdk elbet

İhdās edecekse fitne şıdkıñ

O doğru söze hezār la' net!

٤٣٤ - إصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ يَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ.

[205]

Tercüme

434. İyilik yapmak insānı tehlikeye düşmekden korur.

(fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn)

İyilik şāhibini tehlikeden

Koruyan cevşene beñzer cidden

٤٣٥ - صَبَاءٌ فِي هَمَامَةٍ.

2

1

1. صَبَاءٌ: Delikanlılığa heves ve meyletmek, çocukluk etmek.

2. الهمامة: Pīr-i fānī olmak.

Tercüme

435. İhtiyār olmuş. Gözü hālā çocuklukda!

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn)

Erişmiş sin-i pīriye, çekinmez nefse uymakdan

Çocuk yapmaz o ef' āli utanmaz halkdan, Hāk'dan!

(mef ū lū/ me fā i lū/ me fā i lū/ fē ū lūn)

Uşlanmadı gitdi şu gönül, bende de cān yok!

Bir dilbere bağlandı, elinden de tutan yok!

Bir ses geliyor rūhuma nāgāh diyor ki:

Ben sende nihānım, deme gönlümde mekān yok!

[206]

٤٣٦ - أَصْعَبُ مِنْ وَقُوفٍ عَلَى وَتَدٍ.

Tercüme

436. Kazığıñ başında durmağdan daha güç!

Bu meşel, şā' iriñ şu iki beytinden ³⁴⁹ alınmışdır:

وَلِي صَاحِبَانِ عَلَى هَامَتِي
جُلُوسُهُمَا مِثْلُ حَدِّ الْوَتَدِ
ثَقِيلَانِ لَمْ يَعْرِفَا خِفَّةً
فَهَذَا الزُّكَامُ وَ هَذَا الرَّمَدُ

Tercüme

Başıma konmuş iki arkadaşım var. Oturuşları kazığıñ baş tarafı gibidir. İkisi de ağır, hafiflik bilmez. Biri nezle biri de göz ağrısı!

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Şafası tokmağı yer hem yarılr da kazığıñ

Acıyan kimsesi yok, olma kazık sen de şaķın!

٤٣٧ - صَارَتِ الْبُئْرُ الْمُعْطَلَّةُ قَصْرًا مَشِيدًا.

Tercüme

437. Mu' attal kıyu, sıvalı bir köşk hāline girdi.

Yükselen vażi' ler hāķķında irād olunur.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/me fā i lūn/me fā i lūn)

Hāķķatte vażi' ü'l-ķadr olan rütbeyle yükselmez

Tevāzu' la refi' ü'l-ķadr olan sādāta zūll gelmez

³⁴⁹ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dōrtlüğün geçtiği başlıca iki mesel kaynağı şunlardır: Ebû Hilâl el-Askerî, *a.g.e.*, C.1, s. 586. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 518.

[207]

٤٣٨ - صَدِيقُ الْوَالِدِ عَمُّ الْوَلَدِ.

Tercüme

438. Baba dostu, ‘amca demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Babaniñ dostu seniñ ‘amcañdır

Baba, ‘amca ikisi bir cāndır

٤٣٩ - صَارَ إِلَى مَا مِنْهُ خُلِقَ.

Tercüme

439. Fıtrat-ı evlāsına rücū‘ etdi. Meyyit hakkında kullanılır.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Hālet-i evlāsına dönmüş demektir mürdeler

Nā’imiñ hāletini taşvîr eder hep zindeler

Ölmeden evvel ölenlerdir bütün bîdār olan

Gördüğün bîdārlar hep mürdeler ser-te-ser!

٤٤٠ - صَامَ حَوْلًا، ثُمَّ شَرِبَ بَوْلًا.

Tercüme

440. Bir sene oruç tutdu şofıra sidik içdi.

İslām dīni semāhatkārdır. İnsanı yorgun ve zebūn düşürecek derecede tekliflerde bulunmamıştır. Her emir ve teklifî maḥẓ-ı i‘tidāl ve ‘adāletdir.

[208]

Buña qarşı vücūdu ezecek derecede ‘ibādet külfetine katlanmak insānı dermāndan düşürür ve dīniñ emir ve aḥkāmını terk etmeğe mecbūr eder.

Nitekim ḥadīş-i şerīfde:³⁵⁰

ان هذا الدين متين فاوغل فيه

vārid olmuştur. Ya‘nī bu dīn, mu‘ayyendir onuñ ġaye-i kuşvāsına rıfḫ u mülāyemetle var, demektir.

³⁵⁰ Beyhakî, es-Sünenü’l-Kübrâ, 3/ 18-19

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Beden selāmeti ister bütün ‘ibādetler

Harāmdır bu kadar cisme renc ü zaḥmetler

٤٤١- أَصَابَ الْيَهُودِيَّ لَحْمًا رَخِيصًا فَقَالَ هَذَا مُنْتِنٌ.

Tercüme

441. Yahūdī ucuzca et bulmuş da қоқuyor diyor!

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Bulmuş da ucuzca et Yahūdī

Қоқmuş diye iftirā eder hep

Bulmuş da bunar o şahş-ı ‘ādī

Küfrān ile kim olur mü’eddeb

٤٤٢- صَاحِبُ ثَرِيدٍ وَ عَافِيَةٍ.

[209]

Tercüme

442. Tiridi de var, ‘āfiyeti de.

Selāmet-i şabr ile ma‘rūf olanlar ḥaḳḳında irād olunur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

‘Āfiyetle tirid seniñ yāriñ

Fāriḡu’l-bāl olan ṭalebkārīñ

٤٤٣- . صَبْرُكَ عَنْ مَحَارِمِ اللَّهِ، أَيْسَرُ مِنْ صَبْرِكَ عَلَى عَذَابِ اللَّهِ

Tercüme

443. Harām olan şeylere karşı şabret. ‘Azāb-ı İlāhī’ye şabr ve taḥammülüñden daha kolaydır.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Meyl-i şabrīñ ḥarāma gerçi yaman

Mekn, āsān ‘azāba şabrından

Merd-i şābir ḥabīb-i Mevlā'dır
Düşman-ı şabr düşman-ı Raḥmān

٤٤٤ - الصَّنَاعَةُ فِي الْكَفِّ أَمَانٌ مِنَ الْفَقْرِ.

Tercüme

444. Elde bir san'at bulunmak insānı fakîrlikden kurtarır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Elde san'at saña altın bilezik
San'atın yoksa eğer yok metelik
Başı boş gezme de bir şey öğren
Kafa bomboşsa eğer cep de delik

[210]

٤٤٥ - الصَّرْفُ لَا يَحْتَمِلُهُ الظَّرْفُ.

Tercüme

445. Zarf, şarfi taşıyamaz.

Ya'nî isrāfa varan kimseniñ zarfı demek olan bu beden züğürtlük yükünü taşıyamaz demektir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Mu' tedil şarf eden insāna denir ḥāmil-i māl
Bār-ı fāḳayla olur müsrif olanlar ḥammāl!
İ' tidāl üzre giden ḳaṭ'-ı menāzil eyler
Koşan elbet yorulur yolda ḳalır, nerde o ḥāl!

Harfî'd-Dād

٤٤٦ - ضَلَّ حِلْمُ أُمْرَأَةٍ فَأَيْنَ عَيْنَاهَا

Tercüme

446. Farz et kadının 'aklı gitmiş ya gözü nereye gitmiş!

Ḥalimiñ 'akıl ve nazarını istib'ād edenler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn)

Ṭa‘ n edip durma kadın ‘aqlı diye

Gözü de ‘aqlı gibi gitmedi ya!

Ne ḥalīmāne durur baḡ o neye!

Ne edādır leb-i neyzende-nevā!

٤٤٧ - اضْطَرَّهُ السَّيْلُ إِلَى مَعْطَشَةٍ.

Tercüme

[211]

447. Selden korkdu, şusuzluk belāsına düşdü.

(mūf te i lūn/ mūf te i lūn/ fā i lūn)

Ḳorḡduğuna uğradı baḡ aḡmaḡa

Düştü balıḡ yem diyerek bir aḡa

٤٤٨ - ضَبَابُ أَرْضٍ حَرَشُهَا الْأَرَاقِمُ.

3

2

1

Tercüme

1. الضب: Keler dedikleri ḡayvān.

2. الحرش: Keler şayd eylemek.

3. الأراقم: Şoḡar şoḡmaz insānı öldüren yılan.

Tercüme

448. Keler şaydı yılan da‘ vet eder.

Keler avı şöyle imiş: Gūyā avcı keleriñ deliḡi aḡzına gelip elini öteye beriye oynatır ve keler de o ḡareketi kendisini öldürmeye gelen yılan zannıyla kıyruḡunu uzatırımış avcı da hemen kıyruḡundan yaḡalayıp dışarı çıkarırımış!

Biriniñ heybet ve cāhı dolayısıyla ḡomşusu ve ḡarībi kendisinden sālīm olamayan kimse ḡaḡkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Varamaz nezdine hıçbir kimse

Bir ağaç şanki kesilmiş ökse

Çorğudan hep kaçıyorlar uzağı

Öksürürseñ o da suç her ne ise!

[212]

۴۴۹ - ضُرُوعٌ مَّعْزٍ مَا لَهَا أَرْمَاتٌ.
3 2 1

1. الضَّرُوعُ: Koyun ve şığır memesi.

2. المَعْزُ: Keçi.

3. الرِّمَتْ: Memede kalan süt bağıyesi.

Tercüme

449. Keçiniñ memelerinde süt kalmamış.

Güler yüzölüp da kimseye iyiliğı doğunmayan kişi hakkında kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bir güler yüzden ‘ ibāret hūyu hep

İyilik yapmağ elinden gelmez

Görünüş sîrete derlerdi sebep

Beni aldatdı bu söz āh, bu kez!

۴۵۰ - ضَرَّةٌ جَبَّارٍ رَعَاهَا الْمُنْصَلُ.
2 1

1. الضَّرَّةُ: Deve ve koyun gibi emvāl ve mevāşî.

2. الْمُنْصَلُ: Kılıç.

Tercüme

450. Cebbārıñ devvāb ve mevāşisini vesā’ir emvāl ü emlākını kılıç gözetir.

Hîn-i mürāca‘ atda za‘ ifi qoruyan qavî hakkında kullanılır.

[213]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Aķviyādır źu‘ afāyı gōzetēn,

Bir çobandır sūrüyü varsa güden.

Gōñül Allāh evi derler, sen de

Dil-nevāz ol, saña Mevlā me’men.

Bir yetimiñ ne olur gōñlüne gir;

O gōñül hayf ki bir beyt-i hazen

Bilmiş ol ki bu cihān bir tarla.

Biçeceksiñ ne ekerseñ onu sen.

Keremiñ bāğı bozulmuş eyvāh!

Lāne-i mūrda hep yeldir esen!

-٤٥١. ضَائِفُ اللَّيْلِ قَتِيلُ الْمَحَلِّ

Tercüme

451. Arslanıñ misāfiri ancak kıtlıktır.

Ya‘nī arslanı öldüren, yalnız kıtlık, kıraqlık demektir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Kıtlıktadır arslanıñ helākı,

Esmākı da öldüren şebākı

Āmāle düşüp de kalma mużtar

Sa‘y eyle, bulunma hāle şākī

[214]

-٤٥٢. ضَاقتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا

Tercüme

452. Yeryüzü genişliğiyle berāber oña dar geldi.

Eṭrāfını ḥayret bürüyen, öteye beriye şaşkın şaşkın bakan kimseler hakkında irād olunur.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Eṭrāfını kaplamış da ḥayret

Bir tenginā cihān gözünde

Sen doğru iseñ eğer özüñde

Āteşgede, bir maḳām-ı cennet!

٤٥٣ - ضَرْبَةُ بَيْضَاءٍ فِي ظَرْفٍ سَوَاءٍ.

1

1. الضَرْبَةُ: Beyāz ve ğalīz bal. Falān kimse fūrū-māye ve şoyu şopu belirsiz denilecek yerde

“ ما يعرف لفلان مَضْرِبُ عَسَلَةٍ ” denilir. Falānıñ bal çalacak kabı belli demektir.

Tercüme

453. Fenā ḳabda beyāz bal.

Sireti güzel, şūreti çirkin olanlar hakkında irād olunur.

[215]

(fē i lā tūn/ fē i lā tūn/ fē i lūn)

Sāde-būnyān göremez iç yüzünü

O görür sāde onuñ yüz, gözünü

Herkesiñ sözleri uymaz özüne

İstemem söz, baña göster özünü

٤٥٤ - ضَرَحَ الشَّمْسُ نَاجِزًا بِنَاجِزٍ.

3

2

1

1. الضَرَحَ: Bir nesneyi yerinden öte ḳaçmak, davar ayaklarıyla tepme urmak.

2. الشَّمْسُ: Üzerine adam bindirmeyen serkeş at.

3. النَاجِزَ: Hāzır olan nesne.

Tercüme

454. Serkeş at, hâzırı hâzır ile def' etdi.

Mücâzatda sür' at gösterenler hakkında kullanılır.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

İzhâr-ı müsâra' at cezâda

Her yerde değil hâkîm-i ' umde

٤٥٥ - أَضِيعُ مِنْ قَمَرِ الشَّتَاءِ.

Tercüme

455. Kış kamerinden ziyâde ziyâ'a uğramış.

Zîrâ ay hâşırı için kışın dışarıda oturamaz.

[216]

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Bedr-i şitâ kıymeti hâ'iz değil

Seyri için titreme câ'iz değil

٤٥٦ - ضَعِ الْأُمُورَ مَوَاضِعَهَا تَضَعُكَ مَوْضِعَكَ.

Tercüme

456. Sen, işlerini yerli yerinde yap, işler de seni lâyık olduğuñ maķâma getirsin.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Liyâkat ' arz edenler işlerinde

Tekaddüm eyler elbette yerinde

Harfü't-Tā

٤٥٧ - طَارَتْ عَصَافِيرُ رَأْسِهِ.

Tercüme

457. Onuñ serçeleri uçdu.

Korkağlar hakkında kullanılır. Güyâ başına konan serçeler gösterdiği havf u telâşdan uçdu.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fē ū lūn)

Uçar hep qorqular gūyā ki serde

Ser-ā-ser uçdu gitdi serçeler de!

Mülāzım ol te'ennīye, sūkūta

Telāşıñ maqşadı izhāra perde

[217]

٤٥٨ - . طَلَبَ الْأَبْلَقَ الْعُقُوقَ

2 1

1. **الابلق**: Alaca. Ayaklarının sekili uyluklara kadar qararmış erkek atı.

2. **العقوق**: Gebe kısrak.

Tercüme

458. Gebe at istedi.

Huşülü mümkün olmayan nesne taleb eden kimse hakkında irād olunur.

طَلَبَ الْأَبْلَقَ الْعُقُوقَ فَلَمَّا
لَمْ يَجِدْهُ أَرَادَ بَيْضَ الْأُنُوقِ

Tercüme

Gebe at istedi; onu bulamayınca kartal yumurtası talebinde bulundu.³⁵¹

Kartal kuşu gayet şarp dağlar başında, kayalarda yuva yapıp yumurtladığı için huşülü

müşkül olan nesne hakkında “ من بيضا الا نوق اذ ” cümlesi de emşâlden

‘addolunmuşdur.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn)

Değildir şān-ı ‘ākıl hîç talebkār-ı muhāl olmağ

‘Ukūğ eblāk görülmüş şey midir ‘ālemde ey aḥmağ!

³⁵¹ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 540.

٤٥٩ - أَطْرَقَ إِطْرَاقَ الشُّجَاعِ.

1

1. اطرق: Gözü yere dikip epsem ü hāmūş olmak.

Tercüme

459. Şecî' iñ yere bakışını gibi bakdı.

[218]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Gayzı artan o şücā' nıñ yanına varma şıvış

Kükremiş arslan olur gāh gāzūbāne bakış!

٤٦٠ - طَعَنُ اللَّسَانِ كَوَخَزِ السِّنَانِ.

1

1. الوخر: Bir kimseyi mızrak vesā'ire ile dürtmek.

Tercüme

460. Lisān ta' nesini mızrak ta' nesi gibidir.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Mü'essirdir diliñ zaḥmı nihāyet

Sinānıñ zaḥm u te'sirinden elbet

٤٦١ - اَطْلُقْ يَدَيْكَ تَنْفَعَاكَ.

Tercüme

461. Elleriñi koyver, saña fā'idesi dokunsun.

Bezī-i māla ve iktisāb-ı şenāya teşvīkden 'ibāretidir.

(mef ū lū/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Bezī et ki şenā kızan cihānda

İhsānla kıalır adıñ zamānda

[219]

٤٦٢- طَعْمُ ذِكْرِكَ مَعْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ.

Tercüme

462. Tatlı yâdın her ağza çalınmış bal gibidir.

(mef ū lü/ me fâ i lün/ fe ū lün)

Sen bal gibisiñ cihānda³⁵²

Bir tatlı adın alır zamānda

٤٦٣- طَرَفُ الْفَتَى يُخْبِرُ عَنْ لِسَانِهِ.

Tercüme

463. Kişiniñ baışı lisānından aber verir.

(me fâ i lün/ me fâ i lün/ fe ū lün)

Baışlardır lisānıñ tercümānı

Baışdır bildiren rāz-ı cinānı

٤٦٤- طَعْنَتْ فِي حَوْصٍ أَمْرٍ لَسْتُ مِنْهُ فِي شَيْءٍ.

1

1. الحوص: Dikiş dikmek.

Tercüme

464. Elinden gelmeyen bir iş için beyhüde yere zahmet çekip çalışanlar akında irād olunur.

[220]

(mef ū lü/ me fâ i lün/ fe ū lün)

İşlā edeyim diyor o ‘āciz

İfsādı mişāl-i Şems bāriz!

³⁵² Bu dizede vezin aksamaktadır.

٤٦٥ - إِطْمَئِنَّ عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ.

Tercüme

465. Yeriñe göre yerleş.

Ayağına göre yorganı uzat meşelimize beñzer.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Yorganından fazla medd-i ricl eden

Pā-bürehne kaldığı meşhurdur

٤٦٦ - طُولُ النَّائِي مَسْلَاةٌ لِلتَّصَافِي.

Tercüme

466. İki dostuñ birbirinden uzak yerde bulunması aradaki şāfiyeti gidermeğe sebep olur.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Dür olan gözden göñülden de ‘azizim dür olur

Muğbiliñ luṭf u ‘aṭāsı şüphe yok maḳşūr olur

[221]

يُسْلِي الْحَبِيبِينَ طُولُ النَّائِي بَيْنَهُمَا
وَتَلْتَقِي طُرُقُ أَحَدِي فَتَأْتِلُفُ
فِيخِذُ الْوَاصِلُ الْأَذْنَى مَوَدَّتَهُ
وَيَصْرُمُ الْوَاصِلُ الْأَنَى فَيَنْصَرِفُ

Tercüme

Aradaki bu‘d-ı mesāfe iki dostu birbirinden şogudur; başka meveddet yolları onları kavuşdurur ve görüşdürür. Yakın olan ḥabl-ı meveddetini vaşl, uzakda olan da ḳaṭ‘ u faşl eder.³⁵³

³⁵³ Yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 545.

٤٦٧ - أَطُولُ مِنْ ظِلِّ الرُّمَحِ.

Tercüme

467. Mızrāk gölgesinden daha uzun.

‘İnde’l-‘ Arab gölgeleriñ eñ uzununu mızrāk gölgesidir. Eñ kışası da “ ظل مغدل ” ya‘ nī ayıñ gölgesidir.

وَيَوْمَ كَظِلَّ الرُّمَحُ قَصَرَ طُولُهُ
دُمُ الرِّقِّ عَنَّا وَاصْطِكَكَ الْمَزَاهِرُ

3 2 1

1. الرق: Sirke şarāb ve bal koydukları deriden maḥşül tulum. Tulum kanından murād ḥamrdır.

2. الاصطكاك: Vurmak, çalmak.

3. المزاهر: vezninde mezehr’iñ cem‘ i. Bir nev‘ ālet-i lehv ya‘ nī çalgı.

Tercüme

Mızrāk gölgesi gibi nice uzun günüñ uzunluğunu şarāb içmek ve çalgı çalmak şüretiyle kısaltmışızdır.³⁵⁴

[222]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Zıll-ı miğzel gibi sür‘ atle geçer neş‘ eli gün

Sā‘ ati gün gibidir yevm-i muşibetde bütün!

٤٦٨ - طُولُ اللِّسَانِ يُقْصِّرُ الْأَجَلَ.

³⁵⁴ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu Yezid bin et-Tesriye’ye ait olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: el-Cahız, *Kitabü’l-Hayevân*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1424, C.6, s. 409. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 545.

Tercüme

468. Dil uzunluğu hayâtın gâyesi olan eceli kısaltır ve yaklaşıdırır.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

İmsāk-ı lisāndadır o şādī

İtlāk-ı zebān helāka bādī

٤٦٩ - إِطْرَحْ نَهْدَكَ، وَكُلْ جَهْدَكَ.

1

1. النهدك: 'Azīm hediye tertīb etmek.

Tercüme

469. Hediyeyi bırak eliñiñ emeğini ye.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Göz dikme hediye, armağana

Cehd eyle ki 'aciz bir bahāne

Harfū'z-Zā

[223]

٤٧٠ - ظَنِرَ رَوْمٌ خَيْرٌ مِنْ أُمِّ سَوْمٍ.

2

1

1. الظئر: Süt ana.

2. السؤم: Bezgin.

Tercüme

470. Şefkatli süt ana bıkkın, bezgin anneden hayırlıdır.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Mihribān bir dāye evlā māder-i bīzārdan

Yār olan ağyār olursa geç 'azīzim yārdan

٤٧١ - ظِلَالُ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارٌ.

Tercüme

471. Yağmur damlası olmayan yaz bulutu.

Zengīn olup da kimseye iyiliği dokunmayan hasisler hakkında kullanılır.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Zengīn ammā hayrı yokdur kimseye

Hadd-i nā-pākīze gelmez buseye

٤٧٢ - ظَلُمُ الْأَقَارِبِ أَشَدُّ مَضَضًا مِنْ وَقَعِ السَّيْفِ.

1

1. مَضَضٌ: Muşibet acısı.

[224]

Tercüme

472. Akrabânın zulmü kılıcın acısından daha mü'essirdir.

فَظْلُمُ ذَوِي الْقُرْبَى أَشَدُّ مَضَضَةً
عَلَى الْمَرْءِ مِنْ وَقَعِ الْحُسَامِ الْمُهَنْدِ
(Tarafe)³⁵⁵

Tercüme

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Akrabā zulmü kılıçdan bile ba'zen başkın

Öyle bir akraba 'akreb denilir olma yakın³⁵⁶

Harfî'l-ʿAyn

٤٧٣ - عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السُّرَى.

Tercüme

473. Geceleyin yola çıkıp yol alanlar şabâh olunca memnûn ve hamd u şenāya makrûn olurlar.

³⁵⁵ Muallaka sahibi hicivleri ile bilinen şair. Geniş bilgi için bk. Emrullah İşler, "Tarafe b. Abd", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.

³⁵⁶ Tercümesi verilen ve Tarafe'ye ait olan bu beytin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 562.

Rāḥat isteyen meşakḳata katlanmak mecbūriyetindedir, diyecek yerde irād olunur.

Bu meşeli evvelā irād eden Hālid bin Velīd ³⁵⁷ (raḍiyallāhu ‘anh) ḥazretleri olmuşdur. Ḥazret-i Ebū Bekr (raḍiyallāhu ‘anh), müşārünileyhi Yemāme’de iken ‘Irāk’a göndermek üzere haber gönderir. Hālid bin Velīd de çöl yolunu kaṭ‘ etmek üzere sefere ḥazırlanır. Rāfi‘ et-Ṭā‘i, ³⁵⁸ benim de çöl yolunu kaṭ‘ edişim, şusuz kaldığım günlerin biri olmuşdur. Zannetmem ki sen bu külfete katlanasın, der. Bunun üzerine Hālid, kocamış yüz deve satın alır. Evvelā bunları şusuz bırakır sonra kanıncaya kadar şu verir. Mu’ahḥeren develerin ağzını bağlar bağladıktan sonra iki gün çöl yolunu kaṭ‘ eder. İki gün sonra

[225]

insānlar ve atların şusuz kalacağından korkduğu için develeri boğazlar ve karınlarındaki şuyu çıkarır ve bu şuyu atlara ve insānlara içirir. Dördüncü gece Rāfi‘, eğer sidr ağacına rāst gelirseñiz ne a‘lā yoksa helāk muḳadderdir der. Derken, biraz ötede sidr ağacına rāst gelirler ve keyfiyyet-i ḥāk da iḥbār edilince hem müşārünileyh hem de ehālī tekbīr getirirler ve derḥāl şuya hücum ederler. Bunun üzerine Ḥazret-i Hālid şu beyitleri ³⁵⁹ irād ve inşāda başlar:

لِلّهِ دَرُّ رَافِعٍ أَنِّي اهْتَدَيْ
فَوَزَّ مِنْ فُرَاقِرٍ إِلَى سَوَى
خَمْسًا إِذَا سَارَ بِهِ الْجَيْشُ بَكِي
مَا سَارَهَا مِنْ قَبْلِهِ إِنْسٌ يُرَى
عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمَ السَّرَى
وَتَنْجَلِي عَنْهُمْ غِيَابَاتُ الْكَرَى

³⁵⁷ Hz. Peygamber’in seyfullah unvanı verdiği ünlü kumandan sahâbî. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Hālid b. Velīd”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 289-292.

³⁵⁸ Halid b. Velid Irak’tan Şam’a giderken kendisine çölü aşmada kılavuzluk yapan Tay kabilesine mensub olan çöl rehberi. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Hālid b. Velīd”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 289-292.

³⁵⁹ Tercümesi verilen ve Halid bin Velid’e ait olan bu şiirin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Meni’ Ez-Zühri İbn Sa’d, *Et-Tabakatü’l-Kübra*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1990, C.6, s. 132. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 5.

Tercüme

Allāh Rāfi‘’den rāzı olsun. Doğru yolu nasıl bulurdum beni deve güdücülerden kurtardı ve selāmet yoluna ulaştırdı. ‘Asker üç gece yürüdükden sonra dördüncü gün ağlamaya başladı. Bundan evvel bu mefāzeden fevz ü necāt bulan bir kimse görülmemiştir. Gece yürüyüşümüz, şabāh olunca yolcuların hāmd u şenāsını celb ve uykusuzluğun derin ve karanlık kuyusunu ve bunun verdiği korkuyu selb etdi.

[226]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ṭayy-ı menzil saña hep leyle-i leylā olsun

O karanlık geceler kisve-i beyzā olsun

Gün doğunca bilinir kaç’ -ı merāḥil ne demek

Mücib-i hāmd u şenā şubḥ-ı berāyā olsun

٤٧٤ - عَبْدُ غَيْرِكَ حُرٌّ مِثْلَكَ.

Tercüme

474. Başkasının kölesi seniñ gibi hürdür.

Fazl u ihsānı olmadığı hālde başkalarına karşı kendinde fazl u şeref gören kimse hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Varsa göster görelim fazl u kerem

Bu tefāḥür kime bilmem sersem

Kölesi başkasının sen gibi hür

O da Hakk’ın kulu bī- muḥtāc-ı ni‘ am

[227]

٤٧٥ - عَبْدٌ مَلِكٌ عَبْدًا فَأَوْلَاهُ تَبًّا.

Tercüme

475. Köle bir köleye mālîk olmuş, sonra zararına vermiş!

Şervet u sāmāna lāyık olmadığı hâlde zengîn olan kimse hakkında kullanılır.

(*mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn*)

Memlûk niye mülke şāhib olsun!

Ey kîse-tehî cebîñ ne dolmuş!

٤٧٦ - أَغُورُ عَيْنَكَ وَالْحَجَرَ.

Tercüme

476. Ey şaşı! Gözünü şakla, taşdan şakın.

Helâkı mûcib şeyden tahzîr makâmında kullanılır. Şaşının gözüne taş işâbet ederse görmez bunun için diğerinden ziyâde men‘ ü tahzîre lāyıkdır.

Rivâyete göre bir qarğa, pālân sürtmekden aşınmış bir deveniñ sırtına konar şāhibi taş atmağdan çekinir; deve sıçramaya başlar. Şāhibi elindeki taşla deveye işâret ve bu meşeli irâd eder.

Ĥiddet-i başarından dolayı a‘māya ebū’l-başîr, Ĥabeşî’ye ebū’l-beyzâ dedikleri gibi qarğaya da a‘ver derler. Bir gözlünün güyâ iki gözü nûra müstemid olmakla keskin görür. Bu i‘tibâr ile a‘ver ezdâddan olmuş olur.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Gözünü ey şaşı taşdan kuru, dalgın olma

Öteki göz de giderse saña derler a‘mā

[228]

٤٧٧ - عِنْدَهُ مِنَ الْمَالِ عَائِرَةٌ عَيْنٍ.

1

1. **العائره**: Kesret cihetiyle nâzırñ gözünü dolduran māl.

Tercüme

477. Gözünü dolduran mālı vardır.

Zamân-ı cāhiliyetde bir adamıñ develeri biñe bāliğ olunca fahlıñ gözünü çıkarırlarmış. Güyâ o māl, kesretinden dolayı gözü çıkarılmış deveye beñzetilmişdir. Buña muķābil Türkçemizde “Falānıñ gözünü toprak doyursun.” deriz.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hayrı yok kimseye emvāl-i firāvān

O baḥilīñ ḥas u ḥāṣāk doyursun gözünü!

٤٧٨ - عَيْنٌ عَرَفَتْ فَزَرَفَتْ.

Tercüme

478. Göz tanıdı, yaşlar da boşandı.

Gördüğünü ḥaḳḳıyla bilen ve tanıyan kimse ḥaḳḳında kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Merd-i ‘ārif nazar-ı Ḥaḳ’la görür eşyāyı

Şoracaḳsañ oña şor sırr-ı ḥired-fersāyı

[229]

٤٧٩ - أَعْيَيْتَنِي بِأُشْرٍ فَكَيْفَ بَدُرْدُرٍ.

2

1

1. الاشر: Ḍammeteyn ve fetḥateynle dişlerde olan keskinliğe ve leṭāfete denir.

2. الدردر: Çocuk kısmının diş bitim yeri.

Tercüme

Erkeğin biri karısını sevmez. Kadın da bi’l-‘aḳis kocasını çok severmiş kadın bir çocuk doğurur. Kocası, çocuğun diş bitim yerini öper ve severmiş. Bu muḥabbeti gören kadın dişlerini sökdürür. Bu hāle karşı erkeğin buḡzu bir kat daha artar ve bu meşeli irāda başlar.

479. Ya‘nī sen genç iken benim öğütlerimi dinlemez ve beni ‘āciz bıraktıñ şimdi dişlerin dökülünce ve ihtiyārılık ‘alāmeti belirince mi beni dinleyeceksiñ, demek istemiştir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Verdiğim bunca öğütler ki hederdir ḥayfā

Sin-i pīrīde ne aşıl dinleyeceksiñ ‘acabā

٤٨٠ - عَرَكْتُ ذَلِكَ بِجَنَبِي.

1

1. **العَرَكُ**: Bir kimseye, meşakkat verecek ba'zı iş yüklemek.

Tercüme

480. Onu bir tarafıma yükledim.

[230]

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَعُرْكَ بِجَنْبِكَ بَعْضَ مَا
يَرِيبُ مِنَ الْأَذْنَى رَمَاكَ الْأَبَاعِدُ

Tercüme

Yakınının sū'-i zann celb edecek ufağ tefek ba'zı kuşūrlarına taḥammül edemezsek
uzakda olanlar da seni omuzdan atar.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn)

Yakın aḥbābının zellātına katlanmadın işte

Çalırısın böyle bī-yār u mu'īn 'ālemde elbette

٤٨١ - الْعَيْرُ أَوْقَى لِدَمِهِ.

Tercüme

481. **Ḳanını eñ ziyāde vīkāye eden eşekdir.**

Avlanacak bir şey yok iken şaydı istenilen eşeğin ihtirāzı gibi çekinen ve
mehlikeden alarga duranlar ḥaqqında irād olunur.

Ḥiddet-i başarıyla meşhūr Yemāmeli Zerḳā³⁶⁰ isminde bir kadın taḥaşşun
etdiği ḥişārından ḥassā'ın 'askerine bakdığı sırada ordudan kaçan bir eşek görmüş
ve:

“ غَنِمَهُ الْعَيْرُ أَوْقَى لِدَمِهِ، مِنْ رَاغٍ فِي ” ḥükmünü irād etmiştir. Ya' nī eşek,
sürüsü yanında bulunan çobandan ziyāde ḳanını ḳoruyor demektir.

³⁶⁰ Arapların üç günlük mesafedeki kişileri ve yoğurttaki beyaz tüyü görebilen keskin körüşlü efsanevî kadın şahsiyeti. Geniş bilgi için bk. İskender Pala, *Divân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, 1995, Ankara, s. 583.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Her deliğe burnunu şokmak haṭā

Ḥavf u ḥazer üzre bulunmak sezā

Eşşeğe bak ḥūnunu etmez heder

Müctenib ol tehlikeden dā'imā

[231]

٤٨٢ - الْعُقُوقُ تُكَلُّ مَنْ لَمْ يَشْكُلْ.

1

1. الشُّكْلُ: Mevt ve helāk. Bir kimse çocuğunu kaybetmek.

Tercüme

482. 'İşyān, çocuğunu kaybetmediği hâlde kaybetmiş gibi anneniñ te'eşşür ve telehhüfünü celb eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Seni ḥaḳḳıyla seven māderine

Şaḳın ' işyān ederek verme elem

Her ne emretse getir sen yerine

Ḥaḳḳ'a ṭa' āt oña ṭa' āt her dem

٤٨٣ - أَعْطَاهُ غَيْضًا مِنْ فَيْضٍ.

1

1. الغِيضُ: Az nesne.

Tercüme

483. Az bir şey verdi.

Şerveti çok, faḳaṭ vergisi az olan ḥaḳḳında kullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bu kadar şerveti varken o baḥīl

Verdiği şey'e baḳıñ, cüz'-i ḳalīl

[232]

٤٨٤ - عُشْبٌ وَلَا بَعِيرٌ.

Tercüme

484. İşte otlak, fakat otlayan bir deve yok!

Zengîn olduğu hâlde ne kendisine ne de başkasına hayrı olmayan nâkesler hakkında irâd olunur.

(fâ i lā tûn/ fâ i lā tûn/ fâ i lā tûn/ fâ i lûn)

Nefsine imsâk eden ağıyâra etmez bezl-i māl

Fakr u zilletden ‘ibâret şervet olmaz mülke dāl

٤٨٥- الْعَبْدُ يُقْرَعُ بِالْعَصَا وَالْحُرُّ تَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ.

Tercüme

485. Şopa ile köle kaçılır ve vurulur; ‘ârife işâret kâfidir.

(me fâ i lûn/ me fâ i lûn/ me fâ i lûn/ me fâ i lûn)

İşâretten ne añlarsıñ, işâret ‘ârife çesbân

Dayak eşşekleriñ kârı, seniñ ancak adıñ insân

٤٨٦- أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيَهَا.

Tercüme

486. Oğu atana ver.

Her işi ehline tevdi‘ et, diyecek yerde kullanılır.

[233]

يَا بَارِي الْقَوْسِ بَرِيًّا لَسْتَ تُحْسِنُهَا
لَا تُفْسِدُنَهَا وَأَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيَهَا

Tercüme

Ey ok atan! Beceremiyor, güzel atamıyorsañ bārī bozma da atan erbābına ver.³⁶¹

³⁶¹ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî, *Fütûhu'l-Gayb fî (ve) 'l- Keşf 'an Kınâ 'i'r-Reyb*, Dubai Devlet Basımevi, Dubai, 2013, C.10, s. 489. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 23.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İşi erbābına ver, zevkiñe bak, keyfiñi çat

Kimi var göz çıkarır, kaç yapayım der heyhāt!

٤٨٧ - عَادَ السَّهْمُ إِلَى النَّزْعَةِ.

Tercüme

487. Oğ döndü dolaşdı atanlara geldi.

Zulmüñ soñu yine zālime ‘avdet eder, diyecek yerde kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Zālimiñ zulmü yine kendisine ‘avdet eder

Hele yaydan çıkan oğ, bir daha gelmez geriye

İyilik de yine bir gün saña ric‘at eyler

Ne ekerseñ biçeceksiñ, iyi ek de iyi ye

٤٨٨ - . عَدُوُّ الرَّجُلِ حُمُقُهُ، وَ صَدِيقُهُ عَقْلُهُ

[234]

Tercüme

488. Kişiniñ düşmanı hamākatı, dostu da ‘aqlıdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Var ise düşmanıñ ancak humkuñ

Yār-ı şādık o da ‘aqlıñ, Hakk’ıñ

٤٨٩ - عَيْلٌ مَا هُوَ عَائِلُهُ.

Tercüme

489. Oña gālīb olan mağlūb olsun.

Bir adamıñ kelāmından veyā sā’ir umūrundan ta‘accüb olunduğda du‘ā maqāmında bu meşel irād edilir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

‘Aql u tedbīr seniñ şīve-i māder-zādıñ

Anılır elsine-i halkda her dem yādıñ

Saňa ğālib var ise ‘ālem-i imkānda bugün
Ede encāmını Haq ‘ākıbeti Şeddād’ın

٤٩٠ - عِلْمَانُ خَيْرٌ مِنْ عِلْمٍ.

Tercüme

490. İki ‘ālim bir ‘ālimden hayırlıdır.

Bir adam oğluyla bir yola giderken çocuğuna, “ Oğlum! Göz kulağ ol, gelen giden var mı? Hele bir bak.” der. Çocuğ da ben ‘ālimim, diye cevāb verir.

[235]

Müşāvere ve mübāhaşeyi şenā maqşadıyla babası da bu meşeli irād eder.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kendi ‘aqlıñ saňa kāfī gelemes

Kılavuzsuz yolu herkes bilemez

Şormadan çıkma yola evvelce

Şoñra ister otur ister çık, gez

٤٩١ - عَادَةُ السُّوءِ شَرٌّ مِنَ الْمَغْرَمِ.

Tercüme

491. Fenā ‘ādet, edāsı vācib bir borcu ödemekden bedterdir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

‘Ādet-i seyyie’ insāna ne bedter bir şeyn

Ne rezālet, ne fezāḥat ödenmezse o deyn

٤٩٢ - عِي الصَّمْتِ أَحْسَنُ مِنْ عِي الْمَنْطِقِ.

Tercüme

492. Sükūta mükārin ‘acz, şāhibini rezīl eden ‘acz-i kelāmdan daha güzeldir.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Bed-nām eden kelāma müreccah-ı sükūt var

‘Āciz de olsa sākine yokdur elem, ḥasār

[236]

٤٩٣ - إِعْقَلْ تَوَكَّلْ.

Tercüme

493. Bağla, tevekkül et.

Cenâbı Peygamber efendimize birisi, “ Yâ Resûlallâh! Devemi başıboş mu bırakayım yoksa tevekkül mü edeyim? ” der. Hâzreti Peygamber de, “Evvelâ bağla, soñra tevekkül et.”³⁶² buyurdular.

(fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/ fe i lûn)

Önce tedbîre tevessül eyle

Soñra Allâh’a tevekkül eyle

٤٩٤ - عِشْ تَرِ مَا لَمْ تَرِ.

Tercüme

494.Yaşa, görmediğin şeyleri görürsün. Ya‘nî ‘ömrü uzun olan şâyân-ı ‘ibret ü hayret-i hâdisâta mülâkî olur demektir.

(fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/ fe i lûn)

‘İbret al, ‘âleme ‘ibret olma

Şekl ü şüretten ‘ibâret olma

Yalınız fâ‘ide vermez yaşamak

Bezm-i eyyâma şekâlet olma

٤٩٥ - عَادَ فِي حَافِرَتِهِ.

[237]

Tercüme

495. Hâlet-i evlâsına ‘avdet etdi.

Evvelâ terk edip de yine fenâ i‘tiyâtlarına ‘avdet eden kimse hakkında irâd olunur.

(fe i lâ tûn/ fe i lâ tûn/ fe i lûn)

‘Âdet-i seyyi‘eñi terk etdiñ

Yine döndüñ o fenâ ‘âdetine

Marażıñ seyyi‘eñ olmuş müzmin

Denir insân yalınız şüretiñe!

³⁶² “Önce deveni bağla, Allah’a öyle tevekkül et.” Tirmizî *Kıyâmet*, 60.

٤٩٦ - عَمُّ الْعَاجِزِ خُرْجُهُ.

Tercüme

496. ‘Āciziñ ‘amcası ħarcıdır.

Bir adam ‘amcasıyla yola çıkar, ‘amcasının heybesindeki azıklara güvenerek zād u zāhire tedārikiñde ihmāl eder. Derken, acıklar ve der ki: “Amca! Acıkdım, ekmek ver.” der. ‘Amcası da, “Seniñ ‘amcañ seniñ ħarcıñdır.” der.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Seniñ ‘amcañ seniñ ħarcıñdır ancak

Dağarcıksız kalırsıñ aç, muħakķak

٤٩٧ - أُعْطِيَ مَقُولًا، وَ عَدِمَ مَعْقُولًا.

[238]

Tercüme

497. Söz söyleme kâbiliyeti verilmiş, faķať ‘aķıldan maħrūm!

Manıķ ķudreti olup da ‘aķlı kendisine yardım etmeyen kimseler ħaķķında irād olunur.

(fe ī lā tün/ fe ī lā tün/ fe ī lā tün/ fe ī lün)

‘Aķlı yār olmayanın manıķı ma‘dūm demek

Öyle biķāre yazıķ deħrde maħrūm demek!

Ṭāli‘-i yār değilse kişiniñ ħelvāsı

Ne ķadar tatlı da olsa yine zaķķūm demek!

٤٩٨ - عَزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ.

Tercüme

498. Kişiniñ ‘izzeti, insānlardan istiğnāsıdır.

(fā ī lā tün/ fā ī lā tün/ fā ī lā tün/ fā ī lün)

Pāye-i ‘izzet bütün erbāb-ı istiğnādır

Himmetiyle yükselenler ‘ālem-i bālādadır

Cem‘-i şervet ādeme te‘mīn-i ‘irfān eylemez

Gördüğün keşret ser-ā-ser vaħdet-i eşyādadır

٤٩٩ - عِنْدَ التَّصْرِیحِ تُرِیحُ.

Tercüme

499. Hâk meydâna çıkınca râhat edermiş.

[239]

(fe i lâ tûn/ me fâ i lûn/ fe i lûn)

Hâk tezâhür edince sen de bütün

Emn ü râhatdasıñ demek ki o gün

٥٠٠ - أَعِنْ أَخَاكَ وَلَوْ بِالصَّوْتِ.

Tercüme

500. Velew sesle olsun bir kardeşine yardım et.

(me fâ i lûn/ me fâ i lûn/me fâ i lûn/me fâ i lûn)

Velew ki sesle olsun yardım eyle dostuña her dem

Mu‘în-i halk olan insâna derler eşref-i ‘âlem

٥٠١ - عَارِيَّةٌ أَكْسَبَتْ أَهْلَهَا ذِمًّا.

Tercüme

501. ‘Âriyet, ödünç alanıñ zemmini da‘vet eder.

Ya‘nî ödünç olarak birine bir şey verip de sonra istirdâd etmek isteyen māl şâhibi melûm ve mezmûm olur, demektir.

(fe i lâ tûn / me fâ i lûn/ fe i lûn)

‘Âriyet levî ü zemmi da‘vet eder

Vermeseñ de yine melâmet eder!

٥٠٢ - الْعَبْدُ مَنْ لَا عَبْدَ لَهُ.

[240]

Tercüme

502. Köle, kölesi olmayandır.

İşlerini görececek kimsesi olmayan ve yalnız kendi işini kendi gören kimseler hakkında irâd olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Uşağıñ yoksa uşak kendiñdir

Bendegānıñ da birer bendeñdir

٥٠٣- الْعِتَابُ خَيْرٌ مِّنْ مَّكْتُومِ الْحَقْدِ.

Tercüme

503. ‘İtāb, gizli hıkd ve hasedden hayırlıdır.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Hıkd u kīnden ‘itābıñ evlādır

Qalbiñiñ tercümānı sīmādır

٥٠٤- إِنْ دَرَّهَانَ تُعْرِفُ السَّوَابِقُ.

1

1. الرهان: Bir kimse ile bir mādde zımnında bahş edip öğdül komaq. Öğdül ile at yarışmaq.

Tercüme

504. Sābık ve fā’ikler yarışda belli olur.

[241]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

‘Ālimim derseñ eğer işte qalem işte kelām

Quru da‘ vā saña te’mīn edemez sebk u maqām

٥٠٥- عَرِضٌ مَا وَقَعَ فِيهِ حَمْدٌ وَ ذَمٌّ.

Tercüme

505. Kendisine medh ve zemm konmayan bir nāmūs.

Kimseye hayr ve şerri dokunmayan kimse haqqında kullanılır.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Ne hayrıñ var, ne şerriñ cihāna

Qalır mı yādıñ efvāh-ı zamānda!

٥٠٦- عَرَّضَ لِلْكَرِيمِ وَلَا تُبَاحِثْ.

1

1. **الباحثه:** Muhabbet ve meveddeti hâliş kılmak. Keşf ü izhâr eylemek.

Tercüme

506. Kerîme maqşadını kināye ve işāret tārīkıyle añlat, izāh u taşrīh istemez.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İstemez ‘arz-ı taleb merd-i kerem

Bir işāret oña kāfî dā’im

Hâlden añlayamaz her bir ferd

Qālî añlarsa fe-ni’ me’l-mükrem!

[242]

٥٠٧- الْعُقُوبَةُ الْأُمُّ حَالَاتِ الْقُدْرَةِ.

Tercüme

507. Qudret hâlleriniñ eñ ziyāde levm ve denā’ete yaqışanı ‘uqūbetdir.

Ya’nî qudret var iken ‘afvetmek maḥẓ-ı keremdir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Elde qudret var iken ‘afvetmek

Ne mübārek keremiñdir gerçek!

٥٠٨- . عَادَ الْأَمْرُ إِلَيَّ نَصَابِهِ

Tercüme

508. İş kıvām u nişābına geldi.

Bir iş erbābına tevdî’ edilince kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Herkesiñ kârı değıl iş bilmek

Ara, bul ehlini sen çekme emek

٥٠٩- الْعَاقِلُ مَنْ يَرَى مَقَرَّ سَهْمِهِ مِنْ رَمِيَّتِهِ.

Tercüme

509. ‘Ākıl atacağı okuñ nereye varacağını bir atışdan bilir.

‘Avākīb-ı umūrı tedebbür eden dūr-endişler hakkında kullanılır.

[243]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bilir ‘ākıl okunuñ menziline

Çekmez ‘irfān eteğinden elini

İşiñ encāmını ‘ārif añlar

Önceden çünkü görür evvelini

٥١٠- . عِنْدَ النَّازِلَةِ تَعْرِفُ أَخَاكَ

Tercüme

510. Dostuñu şedā’ide ma‘rūz kaldığıñ vakit bilir ve tanırsıñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bildirir vaqt-i felâket saña düşman, dostu

Düşman elbette kıpar bulsa eğer bir postu

٥١١- . أَغْرَبَ عَنْ ضَمِيرِهِ الْفَارِسِيُّ.

Tercüme

511. Fārisî, zamîrini izhâr eyledi.

Kalbinde olan şeyleri meydāna çıkaran kimse hakkında kullanılır.

(mef ū lū/ me fā i lün/ fe ū lün)

A‘rāb, ‘Acem’de yok mu şandıñ

A‘rāb ediverse çok mu şandıñ

Muzmer kılamaz zamîr, bāriz

Nesl-i edebi konuğ mu şandıñ

[244]

٥١٢- . عَسَى غَدٌ لِّغَيْرِكَ.

Tercüme

512. Bugünün işini yarına bırakma. Olabilir ki ferdā, seniñ için nā-peydādır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bugünün bir işini atma şaķın ferdāya

Çünkü ferdāya alan aldı demek yaǵmāya!

٥١٣- . عَسَ الْبَارِقَةُ لَا تُخْلِفُ

Tercüme

513. Olabilir ki şimşekli bulut hılf etmez.

İhsānlarını ricāya ta‘lîk edenler hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Meme vermezler imiş ağlamayan bir çocuǵa

Sen ise bekleme āṣār-ı recā bezle alış

٥١٤- عَيْنُكَ عَبْرَى وَالْفُؤَادُ فِي دَدٍ.

Tercüme

514. Gözüñ yaşarmış hālbuki göñül lehv ile meşgūl!

Seniñ hüznüñden dolayı kendisini mahzūn gösteren, faķat albi başķa şeyle meşgūl olan kimse hakkında ullanılır.

[245]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Seni mahzūn görüyor kendi de mahzūn görünür

Lehve dalmış o göñül şanma ki dil-hūn görünür

٥١٥- الْعَقْلُ يُهَابُ مَا لَا يُهَابُ السَّيْفُ.

Tercüme

515. ılıcıñ vermediǵi korkuyu ‘aķıl verir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

‘Āķiliñ ‘aķlı ılıçdan da mehîb

Biri terhîb ediyorsa biri eyler te’dîb

٥١٦- الْعَقَّةُ جَيْشٌ لَا يُهْزَمُ.

Tercüme

516. ‘İffet, hezîmete uğramayan ‘askerdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Münhezim olmayan ‘asker var ise ‘iffettir

‘İffet olmazsa hezîmet ne fenā zilletidir!

Harfî'l-Gayn

٥١٧- غُثُّكَ خَيْرٌ مِنْ سَمِينٍ غَيْرِكَ.

Tercüme

517. Seniñ kendi arığıñ başkasınıñ semizinden hayırlıdır.

[246]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne kadar enfes ise başkasınıñ emvālı

Daha nāfi‘ kişiniñ kendi değersiz mālı

٥١٨- غَلَّ يَدًا مُطْلِقُهَا، وَاسْتَرْقَ رَقَبَةً مُعْتَقُهَا.

Tercüme

518. İtlāk-ı yedd eden ya‘nî luṭf u ihsānda bulunan iyilik etdiği kimseye temellük ve āzād eden de raqabesine mālîk olmuş demektir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Rikāb-ı nāsa temellük eder kerem, ihsān

Zihî mekārîm-i ahlāk luṭf-ı bî-pāyān!

٥١٩- اسْتَعَاثَ مِنْ جُوعٍ بِمَا أَمَاتَهُ.

Tercüme

519. Kendisini öldürecek şeyle açlıktan meded umdu.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

O ne açlık ne şusuzluk hayfā

Meded umdu ölümünden hattā

٥٢٠- الغَضَبُ غَوْلُ الْحِلْمِ.

[247]

Tercüme

520. Öfke, hılmi helāke sevķ eder.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā ī lū/ fā i lūn)

Hılmiñ helākı dest-i tehevürde muṭlaķā

Bil ki ğazūbı karşılayan mevt dā'imā!

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Öfkede varsa zarar ortağı hep

O zarar ba'zı olur mevte sebep!

٥٢١- غَمَامُ أَرْضٍ جَادَ آخِرِنَا.

Tercüme

521. Buluṭ bizden başķa yere luṭfunu ibzāl etdi.

Aķāribi bırakıp da uzakdakilere ihsān edenler haķķında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Biz dururken ele verdiñ ne demek!

Bize yok mu azıcık nān u nemek!

٥٢٢- الْغُرَابُ أَعْرَفُ بِالتَّمْرِ.

Tercüme

522. Hurmanıñ a'laşını karģa bilir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hurmanıñ enfesini qarğa bilir

Bağa gir qarğa gibi, gel göze gir

[248]

۵۲۳- غَايَةُ الزُّهْدِ قَصْرُ الْأَمَلِ، وَ حُسْنُ الْعَمَلِ.

Tercüme

523. Zühdüñ gāyesi ƣasr-ı emel ve hüsni-ı ameldir.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Ƣaşr-ı emelle hüsni-ı amel gāye-i zühdi için

Dünyā-pereste gülmededir mevt-i der-kemīn

۵۲۴- . غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ

Tercüme

524. Āşıqlarıñ öfkesi ilkbahār yağmuru gibidir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Āşığıñ öfkesi bārān-ı bahār

Öyle bārān ki bütün gevher-bār

۵۲۵- . غَضَبُهُ عَلَى طَرَفِ أَنْفِهِ

Tercüme

525. Öfkesi burnunuñ ucunda.

Serī-ü'l-ğazab kimseler haqqında ƣullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bu ne öfke şoluyor burnundan

Kesilir āteş-i hiddet ba'zen!

[249]

۵۲۶- غَضَبُ الْجَاهِلِ فِي قَوْلِهِ، وَ غَضَبُ الْعَاقِلِ فِي فِعْلِهِ.

Tercüme

526. Cāhiliñ ğazabı kavlinde, ‘ākiliñ ğazabı da fi‘lindedir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Cāhiliñ öfkesi hep kavlinde

‘Ākiliñ öfkesi de fi‘linde

٥٢٧- الغائب حُجَّتُهُ مَعَهُ.

Tercüme

527. Ğā’ibiñ hücceti yanındadır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ğā’ibiñ hücceti nezdinde demek

Hücceti-i kâṭıadan sen el çek

٥٢٨- غَنَى الْمَرْءُ فِي الْغُرْبَةِ وَطَنًا، وَ فَقَرُهُ فِي الْوَطَنِ غُرْبَةً.

Tercüme

528. Kişiniñ şerveti ğurbetde vaṭanı, fakrı da vaṭanda ğurbeti demektir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Ğurbet sayılır vaṭan faķıre

Her yer o ğaniye bir mesıre

[250]

٥٢٩- . غَرِيمٌ لَا يَنَامُ

Tercüme

529. Borçlu uyumaz.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Uyķu tutmaz gözünü medyūnuñ

Yaķasından şarılır dā’in onuñ

Acınır hāleti var mağbūnuñ

Hele şor hālini bir mescūnuñ

٥٣٠- الْغَرْتَانُ لَا يُمَعَكُ.

2 1

1. الْغَرْتَانُ: Aç.

2. الْمَعَكُ: Bir adamın hakkını oyalandırmak.

Tercüme

530. Borcu te'hir edilmeyen açdır.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Medyūna verilmemişse mühlet

Aç kaldı demek zavallı elbet!

Harfü'l-Fā

٥٣١- فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ.

1

1. الْخُطَّةُ: Emr-i 'azīm.

[251]

Tercüme

531. Başı dertde!

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Başı dertde zavallının her gün

Derbeder hāl-i pür-melāli bütün!

٥٣٢- فِي وَجْهِ الْمَالِ تَعْرِفُ أَمْرَتَهُ.

1

1. الْأَمْرَهُ: Birisine keşret ve kemāl bulmak.

Tercüme

532. Onuñ hayr u nemāsını mālınıñ vechinden añlarsıñ.

Zāhiri güzelliğine bakıp da bāṭını güzelliğine istidlāl eden kimse hakkında irād olunur.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Gerçi zāhir bātınıñ āyīnesi

Gāh olur mużmer onuñ her kīnesi

Māh-rū, pākīze-ḡūlar nūr-ı dil

Şāf olur mihr-i mīziñ sīnesi

۵۳۳- أَفَلَتَ فَلَانٌ جُرَيْعَةَ الدَّقْنِ.

Tercüme

533. İki çeñe arasına gelen yudumu kaçırđı.

Cānı ağızında, yāḡūd cānı ağızına geldi diyecek yerde kullanılır.

[252]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Cānı ağızında da cānāna kavuşmak ister

Bir kafestde duramaz bülbul-i ḡudsī şehper!

Kiminiñ maḡşadı kevşer, kiminiñ cennetdir

° Aşğıñ kevşeri de, cenneti de hep dilber

۵۳۴- فِي الْجَرِيرَةِ تَشْتَرِكُ الْعَشِيرَةُ

Tercüme

534. Ḳuşūr ve ḡabāḡat isnādında ḡavm ve ḡabīleñ de müşterekdir.

İḡvān ve yārāna muvāsātı tavşıye eder.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

İḡvānına eylemek muvāsāt

Elbette muvāfıḡ-ı muşāfāt

Hemdert olacaḡ cihānda nādir

İmdāda yetiş budur muvālāt

۵۳۵- فَرَّ الدَّهْرُ جَدْعًا.

1. الْجَذَعُ : Genç, taze.

Tercüme

535. Zamān genç olarak kaçdı.

Ya'nî zamān kocamaz; istediğimize bugün nā'il olamazsak yarın nā'il oluruz demektir.

[253]

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn)

Zamān bir ān-ı mümtedden 'ibāret bir şebāb olmuş

Bugün senden kaçar, ferdāsı meyl-i bā-şitāb olmuş!

٥٣٦- فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ، وَالشَّمْسُ أَضْوَاءُ مِنْهُ

Tercüme

536. Ayda ziyā varsa güneş ondan daha ziyādardır.

Bir şey kendi emşāline tafđil ü tercih edilecek yerde kullanılır.

(fe ī lā tūn/ me fā ī lūn/ fe ī lūn)

Senden 'ālim de var cihānda, evet

Ay güneşden ziyā alır elbet

٥٣٧- فِي الْاِغْتِبَارِغْنَى عَنْ الْاِخْتِبَارِ.

Tercüme

537. 'İbret, insānı tecrübeden müstağnî kılar.

(fe ī lā tūn/ fe ī lā tūn/ fe ī lā tūn/ fe ī lūn)

'İbret aldıñsa eğer tecrübeye hācet yok

Çeşm-i 'ibret gibi taḥkīke değer 'ālet yok

٥٣٨- فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ، وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَارُ.

1. الاستمجاد: Firāvān olmak.

2. **العفار:** Bādiye-i ‘Arab’da bir nev‘ ağaçdır ki ‘Arablar bundan çaķmak yapar.
Merḥ, çaķmak demiri, ‘Afār da taş menzilindedir.

[254]

Tercüme

538. Her ağaçda âteş vardır. Bi’l-ḥāşşa merḥ u ‘afār dedikleri ağaçda çokdur.
Ba‘zı şey ba‘zı şey’e tafḍil edilecek yerde kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Her ağaç şanma ki bir merḥ u ‘afār
Çaķmak ancak yapılır bunlardan
Ġāfil avlar seni düşman ba‘zen
İçi âteşgede aḥbābıñ var!

۵۳۹- فَاَقِ السَّهْمُ بَيْنِي وَبَيْنَهُ.

1

1. **الفوق:** Oķuñ gezi eğilmek, kırılmaķ.

Tercüme

539. Aramızdaki oķ gezi kırıldı.

İki dostuñ arası bozulduķu ve muḥādenet āşarı kiriş geçirilen oķ gezi gibi kırılmaķa yüz tutduķu zamān kullanılır.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Sehm-i muḥādenet kırılınca miyānede
Artık o dostluķa denemez pāyidārdır
Ḥüsn-i vifāķ şart meveddet-i zamānede
Āşār-ı ğılzet ādeme maḥż-ı ḥasārdır

[255]

۵۴۰- أَفْرَعُ فِيمَا سَاءَنِي وَصَعِدَ

1

1. الافراع: Dağdan bayırdan aşağı doğru inmek.

Tercüme

540. Baña fenālîk yapmak için uğraşdı durdu.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kimi var şerre bütün ālet olur

Ḥubṣ-ı tıynet oña bir ‘ādāt olur

Yılan elbette şoḡar tıynetidir

Ba‘ zı ḥilḡat sebeb-i nefret olur

٥٤١- فِي الْمَالِ أَشْرَاكُ وَإِنْ شَخَّ رَبُّهُ.

Tercüme

541. Şāḥibi isterse ḡasīs olsun, her mālā ḡonan bir ortaḡ vardır.

Ya‘ nī her māl ya bir ḡādiṣeye uğrar da gider yāḡūd bir vāriṣ eline geçer.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

O aḡissā-yı zamānıñ parası maḡz-ı hebā

Vāriṣ olmazsa da bir ḡādiṣe eyler ifnā

٥٤٢- فِي النَّصْحِ لَسْعُ الْعَقَارِبِ.

[256]

Tercüme

542. Naṣīḡatde ‘aḡreb şoḡuşu gibi ezā vardır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

O naṣīḡat saña ‘aḡreb şoḡuşu

Ne hevā var çıḡamazsañ yoḡuşu!

Varsa yaḡmur çıḡamazsıñ şoḡaḡa

Ḥavz-ı memlūya girer hep şu ḡuşu

٥٤٣- الْإِفْرَاطُ فِي الْإُنْسِ مَكْسَبَةٌ لِقُرْنَاءِ السُّوءِ.

Tercüme

543. Ülfetde ileri varmak fenâ arkadaş kazandırmaya sebep olur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

El-ḥazer faẓla üns ü ülfetden

Şandığın rehber olmasın rehzen!

Ara vaḥdetde istirāḥatini

Kūşe-i vaḥdetin zihī me'men!

٥٤٤ - فِي الطَّمَعِ الْمَذَلَّةُ لِلرَّقَابِ.

Tercüme

544. Rikāb-ı nāsın mezelleti ṭama' dadır.

[257]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Gerden-i nāsa ṭama' ṭavḳ-ı esāretdir hep

Bilmiş ol ki esaret hep seni tezlile sebep

٥٤٥ - أَفْسَدَ النَّاسَ الْأَخْمَرَانِ اللَّحْمُ وَالْخَمْرُ.

Tercüme

545. İnsānları ifsād eden iki kırmızıdır: Et, şarāb.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Eyleme aḥmereyni istiṣḥāb

Seni ifsād eder şarāb u kebāb

٥٤٦ - فِي اللَّهِ تَعَالَى عِوَضٌ عَنْ كُلِّ فَائِتٍ.

Tercüme

546. Elden giden her şeyin karşılığı Allāh'ın hazīnesinde vardır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Gitdi mālım diye izḥār-ı esefden ḥazer et

Yine ihsān eder Allāh Te'ālā elbet

٥٤٧ - فِي التَّجَارِبِ عِلْمٌ مُسْتَأْنَفٌ.

Tercüme

547. Tecrübelerde yeñi ‘ilm vardır.

[258]

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)
 Bir mekteb-i tecrübeñ zamandır
 Her tecrübe ders-i nev-beyandır

٥٤٨- فَارَقَهُ فِرَاقًا كَصَدْعِ الزُّجَاجَةِ.

Tercüme

548. Şişeniñ ayrılışı gibi ondan ayrıldı.

Bir daha toplanmamak üzere dağılanlar hakkında kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fē i lūn)
 Göñül Allāh evidir kırma şağın
 Yıkılır soñra seniñ ev, barqın
 Dağılanlar dağılıp gitdi bugün
 Topluluk şanma yakın, belki yarın!

٥٤٩- فِي الْعَافِيَةِ خَلْفٌ مِنَ الرَّاقِيَةِ.

1

1. الرّاقى: Efsün eden. Rākiye’deki “ tā ” mübālağa içindir.

Tercüme

549. Efsünger ve doğtor yerine kā’im-i ĥalef, ‘āfiyetde mevcütdür.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fē i lūn)
 Rukye-ĥānıñ ĥalefi şıĥhatdır
 Şıĥhat insāna büyük ni‘metdir
 Şıĥhat olmazsa cehennem ‘ālem
 ‘Āfiyet ādeme bir cennetdir

[259]

٥٥٠- أَفْرَحَ الْقَوْمَ بَيُضَتَهُمْ.

1

1. الافراح: Yavru çıkarmak.

Tercüme

550. Yumurttadan çıkan piliç gibi beyza-yı esrârını dışarı verdi.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Göñül esrârını hıfz eyleyecek makberdir

Mâlik-i sırr olanın pâyesi de bedterdir

Bilmiş ol ki seni Hâk zâtına bir sırr kıldı

Bunu bildiñse mezârın saña rûşen yerdir

٥٥١- فَقَدْ الْإِخْوَانِ غُرْبَةً.

Tercüme

551. Dostlardan mahrûmiyet ğurbet demektir.

(me fâ i lün/ me fâ i lün/ me fâ i lün/ me fâ i lün)

Eĥibbâdan eşer yoksa vağan bir dâr-ı ğurbetdir

Eğer ğurbetde dostuñ varsa ğurbet dâr-ı vuşlatdır

٥٥٢- فَلِمَ خُلِقْتُ إِنْ لَمْ أَخْدَعْ الرَّجَالَ.

Tercüme

552. Eğer ricâli aldatamazsam bu şaķal ne için yaratıldı.

[260]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Şaķalım yok ki sözüm diñlensin

Şaķalıñ mekri de varmış hele bak!

Ėandırırılmış şaķal olsaydı bunaķ

Şimdi bir kıldan eşer varsa seniñ!

۵۵۳- فَرَّ مِنَ الْمَطَرِ وَقَعَدَ تَحْتَ الْمِيزَابِ.

Tercüme

553. Yağmurdan kaçdı, oluk altında oturdu.

Yağmurdan kaçayım derken doluya tutuldu meşelimizle yek-me'âldir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne kaçarsıñ o kadar yağmurdan

Şeker olsaydıñ eğer derdim erir

Oluğ altında oturmak ba' zen

Ne demek, vay gidi hā'ib, hāsir!

۵۵۴- . فَمُ يُسَبِّحُ، وَيَدُّ تَذْبِحُ

Tercüme

554. Ağız tesbîh ediyor el de boğazlıyor.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Ağız tesbîh eder, el de boğazlar

Cihān görmüş değil bir böyle mekkār!

[261]

۵۵۵- فِي تَقَلُّبِ الْأَحْوَالِ عِلْمُ جَوَاهِرِ الرِّجَالِ.

Tercüme

555. Ricālîñ cevherlerini bildiren 'ilm, ahvālîñ değişmesinde mündemicdir.

(me fā ī lūn/ fe i lā tūn/ me fā ī lūn/ fe i lūn)

Tağallübât-ı zamān nākıd-ı ricāl el haqq

Bütün zamā'iri bāriz kılan zamān-ı mutlak

۵۵۶- الْفُرْصُ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ.

Tercüme

556. Fırsatlar bulut gibi geçer.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Fırsat dediğın bulut mişali

Elbette geçer, kalır hayali!

Harfū'l-Kāf

۵۵۷- قَبْلَ الْبُكَاءِ كَانَ وَجْهُكَ عَابِسًا.

Tercüme

557. Ağlamadan evvel yüzün ekşimiş idi.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Yalınız ağlar iken şanma 'abūs

Her zamān hāli 'abūsūn menhūs!

[262]

۵۵۸- قَدْ يُبْلَغُ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ.

2

1

1. الخضم: Ağız dolusuyla yemek.

2. اللضم: Dişlerin ucuyla yemek.

Tercüme

558. Dişlerin ucuyla azca azca yiyerek tokluk hâsıl olur.

Varılması uzak olan maşşada yavaş yavaş erişilir diyecek yerde irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

O te'ennī kişiyi maşşada işāl eyler

Kimi ta' cīl ile emniyyeti ihlāl eyler

۵۵۹- [قَدْ] اِسْتَنَوَقَ الْجَمَلُ.

Tercüme

Müseyyeb bin ‘Ales ³⁶³ nām şā‘ir, mülük-i ‘Arab’dan ‘Amr bin Hind huzûrunda iken inşâd etdiği nazmında nâkaya maḥsûş bir vaşfı cemel hakkında irâd etdi, Tarafe ³⁶⁴ de hemân bu meşeli okudu. Henüz genç olan Tarafe’niñ bu ta‘rîfi Müseyyeb’e dokunarak bu oğlanı elbette kendi dili kaṭl edecek me‘âlinde:

“ لِيَقْتُلَنَّهُ لِسَانَهُ ” dedi. Tarafe, ‘âkıbet dili belâsına uğrayarak maḥtûl düşdü.

559. Bir adam bir söz söylerken ḥalt-ı kelâm ve birini bitirmeden diğér söze naḳl-i merâm etdikde bu meşel irâd olunur.

[263]

(fe i lā tûn/ fe i lā tûn/ fe i lā tûn/ fe i lûn)

İbtidâ eylediğîn bir sözü teşvîş etme

Herkesiñ sem‘ini, ezhânını taḥdîş etme

Sözün evvelce düşün evvelini âhirini

Nâ-becâ sözler ile ‘âlemi dil-rîş etme

٥٦٠- [قَدْ] بَيْنَ الصُّبْحِ لَدَى عَيْنَيْنِ.

Tercüme

560. Şabâḥ, tamâmıyla belirdi.

Tamâmıyla meydâna çıkan bir iş ḥaḳkında kullanılır.

(fe i lā tûn/ fe i lā tûn/ fe i lûn)

İşte şubḥ-ı emeliñ doğdu bütün

Doğrusu doğdu seniñçün yeñi gün

٥٦١- قَبْلَ الرَّمْيِ يُرَاشُ السَّهْمُ.

Tercüme

561. Oḳu atmadan evvel yelek geçirilir.

³⁶³ Muallaka şairlerinden Tarafe ile aynı devirde yaşamış usta bir şair. Geniş bilgi için bk. Emrullah İşler, “Tarafe b. Abd”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.

³⁶⁴ Muallaka şairlerinden. Hîre kralı Tarafe’nin şiirlerinden çok hoşlandığından onu nedimleri arasına aldı. Belli bir süre sarayda yaşadı. Fakat kral, kendisini hicvettiği için Tarafe’nin ellerini ve ayaklarını kestirip toprağa gömdürdü. Geniş bilgi için bk. Emrullah İşler, “Tarafe b. Abd”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.

Bir şey'e ihtiyāc hāşıl olduğda evvelā esbāb ve vesā'iline teşebbüs edilir, diyecek yerde kullanılır.

(mef' ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Her kārı başarmadan muḳaddem

Esbāba teşebbūsāt elzem

[264]

۵۶۲- قَلْبَ لَهُ ظَهَرَ الْمَجَنِّ.

Tercüme

562. Kalkaniñ sırtını çevirdi.

Meveddet ve 'ahde ri'āyet üzere iken birdenbire hāl ve şānını değişdiren döneşler hakkında irād edilir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

'Ahd u peymāna ri'āyet lāzım

Naḳş-ı 'ahd eylemesi 'ayb-ı elīm

۵۶۳- قَدْ عَلَقْتُ دَلُوكَ دَلُوكَ أُخْرَى.

Tercüme

563. Kovana başka bir kova takıldı.

Bir adam şu almak için kovasını kıuyuya şarkıtır, diğer biri de kıuyu başına gelip kovasını ilkā eder. İki kova birbirine ilişir takılır, her ikisi de şusuz kalır. Teşebbüs edilen bir iş bir māni' karşıısında 'aḳāmete maḥkūm olduğu vakıt irād olunur.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Ḥuşūl-i maḳşad içindir bütūn o tedbiriñ

Kalır mu' allak ümīdiñ, ḳader değilse mu' in

[265]

۵۶۴- قَدْ أَخْرَمُ لَوْ أَغْرَمُ.

Tercüme

564. ‘Azm edecek olursam hâzım u başîret üzere hareket ederim.

Dîvân-ı hamâse³⁶⁵ şu‘ arasında Sa‘d bin Nâşib el-Mâzinî’niñ şu beyti³⁶⁶ bu meşeli îzâh eder:

إِذَا هَمَّ أَلْقَى بَيْنَ عَيْنَيْهِ عَزْمَهُ
وَنَكَّبَ عَنْ ذِكْرِ الْعَوَاقِبِ جَانِبًا

Tercüme

Bir şey’i murâd etdiği vakit ‘azm u maşşudunu iki gözünüñ arasına alır ve ‘avâkıbını bir tarafa bırakır.

(fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lâ tün/ fe i lün)

Sâde der-pîş ediyor maşşudunu şâhib-i ‘azm

Ben derim ‘âkıbet-endiş gerek şâhib-i hâzım

٥٦٥- قَدْ حَمَى الْوَطِيسُ.

Tercüme

565. Tennür kaynadı.

Cenâb-ı peygamber hârb kıızışdı diyecek yerde bu meşeli îrad buyurdular.

(mef ū lü/ fâ i lâ tü/me fâ i lü/ fâ i lün)

Bir iş kıızışdı mı yanına varma git hemân

Uğrar başıñ belâlara ey merd-i bî-emân

³⁶⁵ Arap edebiyatında kahramanlık şiirleri ve bu adla düzenlenen antoloji türü. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, “Hamâse”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 437-440.

³⁶⁶ Tercümesi verilen ve el-Mâzinî’ye ait olan bu beytin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü’l-emsâl*, Darü’l-Memun li’t-Türas, 1980, s. 117. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 126.

[266]

٥٦٦- [قَدْ] أَسْمَعْتُ لَوْ نَادَيْتَ حَيًّا.

Tercüme

566. İşitdirdiñ, kâşkî diriye nîda etseydiñ!

Vaz' ve naşîhat diñlemeyen, mütenebbih olmayan kimseler hakkında irâd olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bu kadar vaz' u naşîhât verdiñ

Baňa da doğrusu hayret verdiñ

Seniñ ismā' -ı kelāmıñ ölüye

Ne için kendine zahmet verdiñ!

٥٦٧- قَيْدُ الْإِيمَانِ الْفَتْكُ.

1

1. الفتك: Hemān ta' arruż ve hücüm etmek, fırsat gözeterek ańsızın birini öldürmek.

Tercüme

567. Qatıl fi' lini irtikāb etmekden insānı men' eden imāndır.

Yāhūd imān, birini öldürmekden insānı men' eden bir bāğdır.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

İmānı olan olur mu qātil

Qātil düşünür mü Hakk'ı ey dil

Allāh bināsıdır bu ebdān

Yıkılmaz o bināyı merd-i 'ākil

[267]

٥٦٨- أَقِلِّلْ طَعَامَكَ تَحْمَدُ مَنَامَكَ.

Tercüme

568. Az ye ki güzel uyuyasıñ.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Ekl-i ʿāma düşkün olan uykusuz kalır

Hem de zekā siracı söner, duygusuz kalır

۵۶۹- أَقْصَرَ لَمَّا أَبْصَرَ.

Tercüme

569. Görünce vazgeçti.

Sū 'i- 'ākıbeti ma' lūm ve meşhūd olan işlerden ihtirāzı tavşie eder.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Bakdın ki şū 'i 'ākıbeti var o maṭlabıñ

Terk-i ṭalebdir ṭaleb u maḫṣadıñ bütün

۵۷۰- قَوْلُ الْحَقِّ لَمْ يَدَعْ لِي صَدِيقًا.

Tercüme

570. Haḫ söz benim dostumu terk etmez.

Ebū Zer el-Ğıfārī (raḫıyallāhu 'anh) ³⁶⁷ ḫāzretlerine rivāyet olunan bir meşeldir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ḫavl-i Haḫ dostumu terk etmez hıç

Öyle dostum beni etmez tehyic

[268]

۵۷۱- قَدْ يُدْرِكُ الْمُبْطِئُ مِنْ حَظِّهِ.

Tercüme

571. Geciken, ba' zı zamān maḫṣadına nā'il olur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Geciken ba' zı zamān maḫṣadına nā'il olur

Nā'il-i maḫṣad olan şanma ki hep 'ācil olur

³⁶⁷ Servet biriktirme ve büyötmeye dair fikir ve mücadelesiyle bilinen sahâbî. Geniş bilgi için bk. Abdullah Aydın, "Ebū Zer el- Ğıfārî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, ss. 266- 269.

٥٧٢- أَقِيلُوا ذَوِي الْهَيْئَاتِ عَثَرَاتِهِمْ.

1

1. الهَيْئَةُ: Sey' -i hakîr.

Tercüme

572. Ufaķ tefek kuşūrları 'afvediñ.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Terk eyle tecebbürü, ğurūru

'Afveyle ufaķ tefek kuşūru

٥٧٣- قُصَارَى الْمُتَمَنِّي الْخَبِيَّةُ.

Tercüme

573. Muḥālî temennî edeniñ 'ākıbeti ḥüsrāndır.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn)

Ṭalebkār-ı muḥāl olmak yakışmaz 'ākile aşlā

Serāb insānı iġfāl eyleyen bir āb-ı nā-peydā

[269]

٥٧٤- قَدْ يَخْرُجُ مِنَ الصَّدْفَةِ غَيْرُ الدَّرَّةِ.

Tercüme

574. Ba'zen şadaķadan inciden başķa bir şey çıkar.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

O taşadduķda mündemic esrār

İnciden başķa kār-ı kıymetdār

٥٧٥- قَدْ عَبَرَ مُوسَى الْبَحْرَ.

Tercüme

575. Mūsā deñizi geķdi.

Şükrüñ ğāyesine vardıķda irād olunan bir meşeldir.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Kim ki şükrüñ varırsa ğāyesine

Oña Mūsā deñir geçen deñizi

Sen de şükrüñ varıp o sāyesine

Bulasıñ luṭf-ı maḥẓ-ı nev-sebzi

۵۷۶ - قَدْ تَعَوَّدَ خُبَرَ السُّفْرَةِ.

Tercüme

576. Şofra ekmeğine alışğın.

Tecrübeler görmüş, ‘ibret mā’ideleriyle gözü doymuş rüşen-diller hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Seni dilsir eden o tecrübeler

Zād-ı ‘ibret bulan sefer eyler

[270]

۵۷۷ - قَدْ أَفْلَحَ السَّاكِتُ الصَّمُوتُ.

Tercüme

577. Sükūtu iltizām eden felāḥ bulur.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Şamt u sükūt fevz ü felāḥıñ qaribidir

Ehl-i sükūt Ḥazret-i Ḥaḳḳ’ıñ edibidir

۵۷۸ - قَلَّةُ الْعِيَالِ أَحَدُ الْيَسَارَيْنِ.

Tercüme

578. ‘Ā’ile azlığı iki şervetiñ biridir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ḳılllet-i ‘ā’ile bir şervetdir

Naḳdiñ olmazsa ḳalırısñ ḥāsir

۵۷۹ - الْقَصَابُ لَا تَهْوُلُهُ كَثْرَةُ الْغَنَمِ.

Tercüme

579. Koyunuñ çokluğu kaşabı ürkütmez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Koyunuñ çokluğu kaşşāba maḥāfet vermez

Öyle ḥūn-rīze bıçak derd ü eziyyet vermez

[271]

٥٨٠- القُبْحُ حَارِسُ الْمَرْأَةِ.

Tercüme

580. Çirkīnlik kadınıñ bekçisidir.

(mef ū lü/ fā i lā tū/ me fā i lü/ fā i lün)

Qubḥ-ı vücūh bekçisidir hep kadınıñ

Çirkīn dedikleriñ de güzelden nişānedir

٥٨١- الإِقْدَامُ عَلَى الْكَرَامِ مَنْدَمَةٌ.

Tercüme

581. Kirām-ı nāsa karşı iḳdām ve şecā' at göstermek nedāmeti celb eder.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Kirām-ı nāsa li' āmıñ hücum u iḳdāmı

Sonuñda maḥz-ı nedāmet, fezāḥat ālāmı

٥٨٢- الْقَيْنَةُ يَنْبُوعُ الْأَحْزَانِ.

1

1. لقينه: Muğanniye cāriye.

Tercüme

582. Muğanniye, ḥüzn ve elem menba' ıdır.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Muğanniyāta temāyyül delīl-i aḥzāndır

Onuñ levāzımı şahbāda çeşm-i giryāndır

Harfî'l-Kef

[272]

٥٨٣- كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا.

2

1

1. الكراع: Paça dediğimiz ta'ām.

2. الذراع: Bilek, kol.

Tercüme

583. Paça iken bilek oldu.

Zelîl ve za'îf, 'azîz ve kavî olduğu zamân irâd olunur.

(me fâ i lün/ fe i lâ tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Bugünkü 'izzete bakma, yarın zelîl oluyor

Bugün birer gül-i nev-hîz iken yarın şoluyor!

٥٨٤- كَانَتْ بَيْضَةً الدِّيكِ.

Tercüme

584. Horoz yumurtası oldu.

Horoz bir kere yumurtlamış olmak dolayısıyla Beşşâr³⁶⁸ şu beytinde³⁶⁹ buña temâs etmiştir:

قَدْ زُرْتَنِي زُورَةً فِي الدَّهْرِ وَاحِدَةً
ثَنَّى وَلَا تَجْعَلِيهَا بَيْضَةً الدِّيكِ

Tercüme

Beni bir kere ziyâret etdiñ. İkileşdir; o ziyâreti horoz yumurtasına beñzetme.

³⁶⁸ Şiirleri şahid olarak gösterilen son Arap şairi. Geniş bilgi için bk. Cemal Muhtar, “Beşşâr b. Bürd), *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, C.6, s. 8-9.

³⁶⁹ Tercümesi verilen ve Beşşâr'ait olan bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Ömer Şehabeddin el-Endülüî, *el-Akdü'l-Ferid*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1404, C.3, s. 62. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 157.

[273]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Beni bir kere ziyāret etdiñ

Beyza-i dik ile hem-māl olduñ

Beni de keñdine baķ beñzetdiñ

Ne yalansıñ baña emsāl olduñ

-٥٨٥- كَأَنَّمَا أُنْشِطَ مِنْ عِقَالٍ.

1

1. أَنْشَوْتُ: Çözülmesi kolay ilmekli bāğ. Düğümü çözmek.

Tercüme

585. Gūyā çözülen bir bāğ.

Bir varṭaya uğrayıp da çarçabuk kalkınan ve kırtulanlar hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Der‘ akab kalkıyor düşünce bile

Yıkılır şey midir düşünce ile

-٥٨٦- كُلُّ شَاةٍ بِرَجْلِهَا سَتْنَاطُ.

Tercüme

586. Her koyun kendi bacağından aşılr.

Ya‘ nī her cināyet şāhibine ‘ā’iddir. Onuñ yerine başkası cezā görmez.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Herkes çeker cezāsını cürm ü kuşurunuñ

Kurbānı olma hiddet ü nār-ı harūruñuñ

[274]

-٥٨٧- كَمْ غُصَّةٍ سَوَّغَتْ رِيقَهَا عَنْكَ.

Tercüme

587. Senden çekdiğim şıkıntılarñ açlığını yutdum, hōş-güvār şu gibi boğazımdan geçirdim.

‘ Aşı olan evlād ve aḥbābdan şikāyet maķāmında kullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Şikāyet olmasın, ālām-ı ‘işyāndan neler çekdim

O telhāb-ı merāret şimdi āb-ı hōş-güvārımdır

Gül-i nevḥiz olan oğlum benim bir ḥār-ı zārımdır

Siyeh bahtım, şu dūd-ı āhdan eflāke ser çekdim

۵۸۸- كُنْتَ تَبْكِي مِنَ الْأَثْرِ الْعَافِي، فَقَدْ لَاقَيْتَ أَخْدُودًا.

2

1

1. العافی: Münderis, mużmaḥil.

2. الاخذود: Çukur, ḥandaḳ.

Tercüme

588. Münderis eşeri görünce ağlıyordun, şimdi karşıña ḥandaḳ, çukur çıktı.

Ehemmiyetsiz bir fenālıḳdan şikāyet ederek daha berbādına rāst gelenler ḥaḳḳında irād olunur.

(fe ī lā tün/ fe ī lā tün/ fe ī lün)

Müştekīsīñ bütün ol dar yerden

Bil ki darlıḳ daha dar maḳberden!

Şükreden ḥāline mes’ūd oldu

Şaḳlasın Ḥaḳ bizi her bedterden

[275]

۵۸۹- كُلُّ ذَاتٍ ذِيلٌ تَخْتَالُ.

Tercüme

589. Her atñ şāḥibi böbürlenir.

Zengīn olanlar māl ve mülküyle iftiḥār eder denilecek yerde ḳullanılır.

(fe ī lā tün/ me fā ī lün/ fe ī lün)

Bā’iş-i iftiḥārdır saña māl

Faḳr ile faḥr eder resūl-i vedūd

Hepsi Ḥaḳḳ’ıñ ne varsa māl u menāl

Varlıḳıñdır ḥicāb-ı nā-maḥdūd

۵۹۰- كُلُّ امْرِئٍ فِي بَيْتِهِ صَبِيٌّ.

Tercüme

590. Herkes kendi evinde bir çocuktur.

Ya' nî herkes kendi evinde melâbisi sâde, tekellüfden âzâde bir çocuk gibidir.

Hüsn-i mu' âşeret-i te'mîn eden de dârât u ihtîşâm değil sâdelikdir.

(mef ū lü/ fâ i lā tü/me fâ i lü/ fâ i lün)

Her ferd kendi hânesiniñ şehriyâridir

Hem hâdim-i yegânesidir hem de yâridir

۵۹۱- كَالْحَادِي وَلَيْسَ لَهُ بَعِيرٌ.

[276]

Tercüme

591. Devesi olmadığı hâlde maval okuyan sürücü gibi.

Qarnı aç, faqat kendini çok gösterenler hakkında irâd olunur.

(fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Qarnı aç, gösterir faqat tokluk

Şanki varlık onuñ için yokluk!

۵۹۲- كُلُّ شَيْءٍ يُحِبُّ وَلَدَهُ حَتَّى الْجُبَارَى.

1

1. الجُبَارَى: Toy deñilen bir kuş. Hamâkatda darb-ı meşeldir.

Tercüme

592. Herkes evlâdını sever hattâ hubâra da!

Toy dedikleri kuş, yavrusunu sever ve oña uçmayı öğretir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Herkes evlâdını elbette sever

Toy bile yavrusuna açmada per!

۵۹۳- كَأَنَّ عَلَى رُؤْسِهِمُ الطَّيْرُ.

Tercüme

593. Başlarıñda gūyā kuş var!

Mu‘allim-i benī ādem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimizin meclis-i ‘ālileri haqqındadır. Ebleğü’l-beşer efendimiz aşhāb-ı kirāmına vaz‘ ve naşihat ederlerken hepsi de

[277]

başlarına devlet kuşu konmuş gibi kemāl-i sükūn ve edeble diñlerlerdi.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Murğ ber-ser gibi diñlerlerdi

Hażretiñ vaz‘ ını aşhāb-ı kirām

Öyle söz çünkü edeb isterdi

Edebiñ seyyididir faħr-i enām

٥٩٤- كَالْمُسْتَغِيثِ مِنَ الرَّمْضَاءِ بِالنَّارِ.

1

1. الرَّمْضَاءُ: Güneşin şiddet-i harāretinden kızgın yer.

Tercüme

594. Kızgın yerden āteşe şıgındı.

Bir fenālıktan kaçayım derken daha fenāsına düşenler haqqında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kaçmak isterdi şıcağdan ammā

Nefsini āteşe etdi ilkā!

٥٩٥- كَالْقَابِضِ عَلَى الْمَاءِ.

Tercüme

595. Parmağ ucuyla şu alan gibi!

Huşūlü me‘mūl olmayan şey³ isteyenler haqqında kullanılır.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Meşeldir ki şu parmakla alınmaz

‘Azīzim yaz kış olmaz, kış da bir yaz

[278]

-٥٩٦- كَالْقَابِسِ الْعَجَلَانِ.

Tercüme

596. ‘Acūluñ eliyle āteş alması gibi!

Taleb-i ihtiyācda ‘acele gösterenler hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

‘Aceyleyle kalır ‘aķīm işler

Elle āteş alan yanar elbet

Koşanıñ dest-giri yok derler

Müte’ennī olan eder rāḥat

-٥٩٧- . كَالسَّاقِطِ بَيْنَ الْفِرَاشَيْنِ

Tercüme

597. İki yataķ arasına düşen gibi!

İki şeyde tereddüd eden, faķať hıķbirini elde edemeyenler hakkında irād olunur.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Fesād-ı re’ye delālet eden tereddüddür

Helāka sā’iķ olan da bütün temerrüddür

-٥٩٨- كَأَنَّمَا أَفْرَغَ عَلَيْهِ ذُنُوبًا.

1

1. الذُّنُوبُ: Koğa.

Tercüme

[279]

598. Güyā üzerine koğayı boşalttı.

İrād-ı kelām etdiķi vaķit muḥātabını iskāt eden ve utandıran kimse hakkında kullanılır.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

İskāt eder muhātabı el haqq utandırır

İrād-ı hüccet eyleyerek hem de kıandırır

٥٩٩- كُـسْتَبْـضِعَ التَّمْرُ إِلَى هَجَرَ.

1. استبضع: Bir mālı sermāye edinmek.

2. هجر: Baḥreyn arzınıñ mecmū'udur ki orada pek çok ḥurmā ḥaşıl olur.

Tercüme

599. Hecere ḥurmā götüren gibi.

Envā'-ı fezā'il ve kemālâtı ḥā'iz ve emşāl ü aḳrānı arasında mütemeyyiz kimselere faẓl u hüner izhār edenler haqqında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Piş-i kemâlde hüner-bāz olma

Açılıp gül gibi birden şolma

Müteşallif geçinirsin bilirim

Göz göre şanma ki yutdum dolma!

[280]

٦٠٠- كُلُّ خَاطِبٍ عَلَى لِسَانِهِ تَمْرَةٌ.

Tercüme

600. İzdivāc talebinde bulunan herkesiñ ağızında bir ḥurmā vardır.

Muhtāc olduğı şey'i tatlılıkla ve mülāyemetle isteyenler haqqında kullanılır.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Te'mīn-i maqşad eyleyemez tünd-meşrebān

İşāl eden muṭālibe hep tatlı bir lisān

٦٠١- كُلُّ النَّدَا يَجْذُلْنِي إِلَّا إِذَا

نَادَيْتُ مَالِي قَالَ فِي الْحَالِ خُذْ

Tercüme

601. Baña yegâne yardım eden ses, mālīm dediğim zamān derḥāl, işte al diyen sesdir. Bu meşel, Uḥayha'nın şu nazımından ³⁷⁰ muḳtebesdir:

كُلُّ النَّدَاءِ إِذَا نَادَيْتُ يَخْذُلْنِي
إِلَّا نِدَائِي إِذَا نَادَيْتُ يَا مَالِي
اسْتَغْنِ أَوْ مُتْ وَلَا يَغْرُكَ ذُو نَسَبٍ
مِنْ ابْنِ عَمٍّ وَلَا عَمٍّ وَلَا خَالٍ
إِنِّي مُقِيمٌ عَلَى الزَّوْرَاءِ أَعْمُرُهَا
إِنَّ الْحَبِيبَ إِلَى لِإِخْوَانِ ذُو الْمَالِ

Tercüme

Ey mālīm diye nidā etdiğim ses, baña yardım eden yegâne nidādır. Ya müstağnī ol, ya öl. ‘Amcazādeñ, ‘amca ve dayıñ gibi

[281]

menşüb olduğıñ neseb ü qarābet seni aldatmasın. Ben, Bağdāt’da oturdum ve orasını i‘māra çalışdım. İḥvān için dost-ı aşḥāb emvāldır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ses veren, yardım eden varsa seniñ mālīñdır

Şanma evlād u ‘ıyālīñ, ḥadem u ālīñdir

Varsa naḳdıñ seni sertāc eder ebnā-yı zamān

Yoksa naḳdıñ şatılır taḥt ile tācīñ fi’l-ḥāl

٦٠٢ - كَانُوا مُخْلِينَ فَلَاقُوا حَمْضًا.

³⁷⁰ Tercümesi verilen ve Uḥayha b. el-Culāh’a ait olan bu şiirin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, s. 190. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, *a.g.e.*, C.2, s. 182.

1. الإخلال: Develeri tatlı olan otda otarmak.

2. حمض: Tuzlu ve acımtırak ot.

Tercüme

602. Develeri tatlı olan otlakda otarırken tuzlu ve acı otlarla karşılaştılar.

Bir deve tatlı tatlı hülle dedikleri otu otlarken ondan bıkmış ve hoşlanmamaya başlamış, sonra hamz denilen tuzlu ve acı otu yemeğe koyulmuş, bu sefer de şusuzluktan orasını bırakmıştır.

Selâmet kadrini bilmeyip de küfrân-ı ni‘ metde bulunanların şemâtet-i a‘ dâyi mûcib bir muşibete uğrayacağını bildiren bir meşeldir.

(mef ū lû/ fâ i lâ tû/me fâ i lû/ fâ i lûn)

Şükrânla karşıla dem-i emn u selâmeti

Küfrân-ı ni‘ met etmededir selb râhatı

[282]

٦٠٣ - أَكْثَرُ مِنَ الصَّدِيقِ فَإِنَّكَ عَلَى الْعَدُوِّ قَادِرٌ.

Tercüme

603. Dostuñu artır ki düşmanıña karşı durmağa muktedir olasın.

Bu meşeli evvelâ irâd eden Ebcer bin Câbir el-‘ İclî olmuştur. Naşrânî olan Haccâr bin Ebcer³⁷¹ Müslümân olmak arzûsunu izhâr ve babasına mürâca‘ at eder ve der ki: “Baba dîn-i İslâm’a dâhil olan bir kavim görüyorum. Bunlar, bize ve âbâ’ vü ecdâdımıza beñzemiyo her biri, âlişân zâtlardan mürekkeb aşhâb-nesebdir. Baña müsâade edersen ben de o zümre-i ‘âliye ve nâciyenin necîb ü edîb bir nesîbi olayım.” der. Babası da:

“Oğlum, İslâm dînine girmek ve şeref kazanmak istiyorsan ‘acele etme; evvelâ seniñle berâber Hâzret-i ‘Ömer’e gidelim, seni oña tavşie edeyim. Behemeğâl girmekde isti‘ câl gösteriyorsan ba‘ zı naşihatlarım var. İyi diñle, kulağ ver:

³⁷¹ Tâbiîn döneminde hadis ilmiyle uğraşan Haccâr b. Ebcer, İcl kabilesine bağlıydı. Geniş bilgi için bk. İbrahim Sarıçam, “İcl (Benî İcl)”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.21, s. 416.

Himmetiñ ğāye-i k̄usvāya varsın, gelgeç ṭabī‘atlı olma, uşanç ṭabī‘atlı olursañ ricāl-i dīn seni arkağan atar. Bir memlekete girerseñ çokça dost kazan, o zamān düşmanıña ğalebe te‘mīn edecek kudret elde etmiş olursuñ. Bir sulṭān kapısına varırsañ kapıcı ile nizā‘a k̄alkışma zīrā o kapıcıdan göreceğīñ en kolay muḳābele seniñ ismini bir yere ta‘līk ve herkesiñ sebb ü düşnāmını saña terfīk etmektir. Āmir ü emīriniñ yanına gireceğīñ zamān dereceñle mütenāsib bir yerde otur, üst ṭarafa geçme.

[283]

Hembezmi olduğūñ o zātıñ h̄oşlanmadığı yerde oturmağđan çekīñ. Bunuñ hilāfını yaparsañ h̄uzūr u istirāhatiñ kaçır; o emīr seniñ ‘uḳūbetini ta‘cīl etmese bile ḳalben senden müteneffir olur. H̄uṭbe irād etmekden vazgeç zīrā ḥaṭībler zellāt u ḥaṭayāta uğramağđan hālī ḳalmadılar, hacāletden başka bir şey kazanamadılar. Yutulacak derecede tatlı olma, atılacak derecede de acı olma. Bilmiş ol ki bir ḳavmiñ efḳali, ḥarām olan şeylerden insānı men‘ ü zecr eden ḥaḳīḳatler ḳarşısında libās-ı taḳvāya bürünen merdān-ı H̄udā’dır.”

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Aḥbāb seniñ ikinci cānıñ

Aḥbāb iledir zamān, mekānıñ

Aḥbābıñ eğer değılse şādık

Düşmüş şayılır o mihribānıñ

Çaḳmağđa nihān olan o āteş

Eñ müdhişidir zarar, ziyānıñ

Aldanma lisān, beyāna aşlā

‘Aḳreb gibi zehri var lisānıñ

Bulduñsa eğer nedīm-i vicdān

Pür-neşve geçer bütün zamānıñ

Dillerde gezer bütün meveddet

Dil-dādesiyim o yār-ı cānıñ

[284]

٦٠٤ - كُلُّ يَجُرُّ النَّارَ إِلَى قُرْصِهِ.

Tercüme

604. Herkes kendi külçesine âteşi çeker.

Ya'nî nalıncı keseri gibi kendi öñüne yontar, dediğimiz meşeliñ ma'nasıyla yek-me'âldir.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Her ferd kendi nef'ini ister cihān bu ya

İnsāf nāmı kaldı lisānlarda dā'imā

Sen yan, yaqıl, şafāda bütün hālk ser-te-ser!

Âteş yaqar düşen yeri derler ki pek becā!

٦٠٥ - كُلُّ حِرْبَاءٍ إِذَا أُكْرِهَ صَلَّ.

2

1

1. الحرباء: Ma'nā i' tibāriyla cem' dir. Müfredi “ حرباء ” dır. Zırhdaki mismārlar, çiviler.

2. الصليل: Bir nesne ses çıkarmak. Çiviye vurulunca çıkan ses gibi.

Tercüme

605. Mıh, eñser dediğimiz mismāra vurulunca ses çıkarır.

Ezā cefāya ma'rūz kalan kimse elbette şikāyet eder, ağlar, şızlar diyecek yerde irād olunur.

[285]

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Her zaḥm-ḥ'ār olan naşıl olmaz dehen-küşā

Allāh'dır bu 'ālemde yegāne müştekā

Şekvāyı şanma şabra münāfi seciyyedir

Serdāde-i kazā bütün aşḥāb-ı ibtilā

٦٠٦ - كَيْفَ تُبْصِرُ الْقَذَى فِي عَيْنِ أَخِيكَ وَتَدْعُ الْجَذْعَ الْمُعْتَرِضَ فِي عَيْنَيْكَ؟

Tercüme

606. Arkadaşının gözündeki ufacık çöp parçasını görüyorsun da kendi gözündeki
koşkoca merteği neden görmez ve ihmâl edersin! ³⁷²

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Görüyorsun biriniñ eñ ufacık ‘aybını hep

Nefsiniñ ‘aybını bilmem ne için görmezsin?

Arkadaş ‘aybını görmekte ‘aceb var mı sebep?

Arkadaşdan saña sensin daha elbette yakın

٦٠٧- كَيْفَ لِي بِأَنْ أُحْمَدَ وَلَا أُرْزَأَ شَيْئًا.

Tercüme

607. Bir şeyle muşâb olmadığı hâlde nasıl mahmûd olabilirim?

Şihhat yerinde, her şeyi önünde oldukça hamd u şenā, medhe sezā değildir,
demekdir.

[286]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Haqq’ın ihsânlarına hamd ü şenā gerçi sezā

Hâl ü vaktiñ değışince ne gezer hamd ü şenā!

Vakt-i hâcetde de Allāh diyorsañ a‘ lā

Hasbünallāhu te‘ālā, fele ni‘ me’l-Mevlā

٦٠٨- أَكْثَرُ الظُّنُونِ مُيُونٌ.

Tercüme

608. Zannların çoğu yalanlardır.

Yalan ve zannı tekzib maqşadıyla söylenir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Zannıñ encāmı çıkar hep yalana

Dediler ki o yalan ekşer zann

³⁷² Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen bu meselin Arap kumandan ve şair Ebû Firas el-Hemdânî’nin bir beyitinden neşet ettiği tespit edilmiştir. Beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, a.g.e., C.2, s. 185.

Yılanın naķşını zannetme yalan
Bırak o zannı kapılma yılana

٦٠٩ - كَصَفِيحَةِ الْمِسْنِ تَشْحَدُ وَلَا تَقْطَعُ.

Tercüme

609. Bıçak yüzü gibi biliyor faķať, kesemiyorsun.

İşini nokşān bırakan başladığı işi başaramayan himmetsizler hakkında irād olunur.

[287]

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Düşün evvelce, sonra başla işe
Başlamakdan ğaraz başarmaktadır
Kemiren bir dimağı endişe
Şaçağı yangın āh şarmaktadır!

٦١٠ - كَدُودَةُ الْقَرِّ.

Tercüme

610. İpek böceği gibi.

Başkalarının istifādesi için didinen ve kendini yorgun düşüren biçāreler hakkında irād olunur.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْمَرْءَ طُولَ حَيَاتِهِ
مُعْنَى بِأَمْرِ مَا يَزَالُ يُعَالِجُهُ
كَدُودٍ غَدَاً لِلْقَرِّ يَنْسُجُ دَائِباً
وَيَهْلِكُ غَمّاً وَسَطاً مَا هُوَ نَاسِجُهُ
(Ebū'l-Feth el-Bustī)³⁷³

Tercüme

Görmüyor musun ki insan, 'ömrü oldukça çabalıyor, derd-i ma' işet peşinde koşuyor.

³⁷³ Hem Arapça hem de Farsça hikemî şiirler yazdığı için zü'l-lisaneyn lakabı verilen şair, katip. Geniş bilgi için bk. Hüseyin Elmalı, "Bustî Ebû'l Feth", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2016, C.1, ss. 226-228

[288]

Dā'imā derd ü elemi ni tedāviyle meşgûl bulunuyor. İpek böceği de bîtabâne dokuduğu ipeğin ortasında kalıp ölüyor ve ipeklerden başkaları istifade ediyor.³⁷⁴

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Seni bîtab ediyor bār-ı hayātın, mālın

Şüphesiz yük taşımak mesleğidir hāmmālın

Bu geçim derdini cebren çekiyor her bir ferd!

Yalınız derd-i ma'îşet mi seniñ hemhālın?!

٦١١ - كَذْبَالَةُ السَّرَاجِ تَضِيءُ مَا حَوْلَهَا وَتُحْرِقُ نَفْسَهَا.

Tercüme

611. Çerāğ fitili gibi etrāfını aydınlatır, kendini yakar.

“ Mūm dibine ışık vermez ” meşelimizle ‘ayn-ı me’āldedir.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Çerāğ etrāfını eder ziyādār

Ne hālet kendini yakmakta her bār

Yanar dā'im, düşünmez nefsi ni hîç

Onuñ endişesi hep yār u ağyār!

٦١٢ - كَالْبَاحِثِ عَنِ الْمُدِيَّةِ.

Tercüme

[289]

612. Bıçak araşdıran gibi.

Avcının biri, bulduğu avı kesecek bıçağı olmadığından gözlerini yere diker, bıçak aramaya koyulur. Derken, kazārā ayağı kayıp bir bıçağın keskin ağzına düşer ve bıçağın kurbânı olur.

Kendi ihtiyacı için taleb ve taḥarrîde bulunanlar, ba'zen helâke çalışmış olur diyecek yerde kullanılır.

³⁷⁴ Tercümesi verilen ve Ebû'l-Feth el-Bustî'ye ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Alî b. el-Hasen b. Alî b. Ebi't-Tayyib el-Bâharzî, *Dümyetü'l-Kasr ve 'Usratü ehli'l-'Asr*, Darü'l- Cil, Beyrut, 1414, C.3, s. 1511. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 187.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fè i lūn)

Kendi avlandı yazık av yerine!

Çavlanıp yandı bütün çav yerine!

٦١٣- كَالْخَمْرِ يُشْتَهَى شُرْبُهَا وَ يُكْرَهُ صَدَاعُهَا.

Tercüme

613. İçmesi ârzū edilen, verdiği baş ağrısı hōşa gitmeyen şarāb gibi.

Çurb u civārī ârzū edilip de şerrinden kōrkulan kimse hakkında kullanılır.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fè ū lūn)

Tehāllükle içenler bāde pek çok

Façaṭ derd-i serinden hōşlanan yok

Hedef olmak yazıktır tīre kaṣten

Vurur tā cānevinden ādemi ok

[290]

٦١٤- كَمُبْتَغِي الصَّيْدِ فِي عَرِيَةِ الْأَسَدِ.

1

1. العَرِيَّة: Arslan yatağı.

Tercüme

614. Arslan yatağında av isteyen gibi.

Muhāli temennī edenler hakkında çarb olunan bir meşeldir.

(mef ū lū/ me fā ī lūn/ fè ū lūn)

Arslan yatağında avlanamaz

Şehbāz ile kuş eder mi pervāz

Mümkün olanı taleb sezādır

Herkes olamaz cihānda serbāz

Ser vermek olur da sır verilmez

Hem-rāz olacak cihānda pek az

Dillerde gezer vefā muḥaḳḳaḳ

‘Anḳā gibi nāmıdır ser-efrāz

Ġammāza inanma, ihtiyāt et

Pür-ġūlara da inanmaḳ olmaz

٦١٥- كَادَتِ الشَّمْسُ تَكُونُ صَلَاءً.

1

1. الصَّلَاءُ: Āteş.

[291]

Tercüme

615. Güneş, āteş olmağa yaklaştı.

Güneşin ıcağıyla ışıyan yersiz yurtsuz faḳırların hālını temsil eden bir meşeldir.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Şems harāreti o faḳirin libāsıdır

Güyā güneş yegāne onun iltimāsıdır!

٦١٦- كُلُّ امْرِئٍ يَعْدُو بِمَا اسْتَعَدَّ.

Tercüme

616. Herkes müsta‘id olduğı şey’e koşar.

Yāhūd herkes muhtāc olduğı şey’i tedārik etmek için şimdiden istiḫzārātda bulunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İhtiyācın neye mevḳūf ise ihzāra çalış

Şimdiden müşkül olan ‘uḳdeleri halle çalış

‘Āḳıbet-bīn olan elbette tedbīr eyler

Böyle ḳalmaz bu sıcaḳlar, soñu ḳar, fırtına, ḳış

٦١٧- كَالْكَلْبِ يُهَرِّشُ مُؤَلَّفَهُ.

Tercüme

617. Bezm-i ülfetine kabûl eden ve telîf-i beyne çalışan zâtı köpek gibi kıskırtıyor!
İyilik etdiği kimsenin kâşd u mezzemmetine uğrayan kimseler hakkında kullanılır.

[292]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İyilik etdiğiniñ şerrinden

Şakın ey merd-i mekârim her gün

Gül bile tâc-ı ser-i ‘âlem iken

Dikenin cevrine katlandı bütün!

۶۱۸- كُنْ مُرِيًّا وَاغْتَرِبْ كُنْ بَرِيًّا وَاقْتَرِبْ.

Tercüme

618. Bir cinâyet etdiñse meydâna çıkmakdan, yakayı ele vermekden kork; kabâhatiñ
yoksa korkma, yaklaş.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Zâlimiñ dest-i ‘adâletde giribânı bütün

Havf u endîşe bırakmaz onu aşlâ bir gün

Sen ne korkup duruyorsun â berîü’z-zimme

Bezm-i eyyâm seniñ, işte gelin, işte düğün

۶۱۹- كُلُّ صُغْلُوكٍ جَوَادٌ.

Tercüme

619. Her züğürt cömertdir.

Korkacak derecede mālı olmayan bir fakîrin ufağ tefek döküntü ve kırıntısının elden
gitmesi onu acındırmaz demektir.

[293]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Nesi vardır ki züğürdün korksun

Kendi yanmış, ne kömür var ne odun!

Varsa bayramlığı yırtık ābāsı
Gelse soyguncu nasıl der ki soyun!

٦٢٠ - كُلُّ مَبْذُولٍ مَمْلُوءٌ

Tercüme

620. Mebzûl olan ve ibtizâl derecesine varan her şeyden bıkılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)
Yetişir sofrada her gün bulgur
Şoñra karnıñ ötecek gur gur
Korkarım ki seni mālıñ yemede
Yanılıp bir de tavuk kes ne olur!

٦٢١ - كَالْغُرَابِ وَالذَّنَبِ.

Tercüme

621. Karga ile kurt gibi.

Kurt, bir koyun ele geçirdiği vakit karga da arkasından gider ve kurduñ artığını yemek istemiş. Lakin her ikisi arasında bir cihetden de muhālefet varmış. O da avladığı avı kurda vermekde karganın gāyet hasbī davranması!

[294]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)
Sende varken bu mezemmet-i gıybet
Aramızda olamaz hüsni vifāk
Seni bir ağ gibi şarmış bu nifāk!
Benim eṭrāfım ise hep vaḥdet!

٦٢٢ - كُلُّ قَائِبٍ مِنْ قُوبَةٍ

1. القُب: Piliç.

2. القوبه: Yumurta.

Tercüme

622. Her piliç yumurtadan çıkar.

Her fer^c, aşlından zuhūr eder diyecek yerde irād olunur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Menşe 'iñdir seniñ babañ ammā
Zemm edersin utanmadan babanı
Sen onuñ cüz 'üsün hem de qanı
Her piliç beyzadan çıkar meşelā

٦٢٣ - كَالسَّيْلِ تَحْتَ الدَّمَنِ.

1

1. الدَّمَنِ: Qalıp qalıp keçelenmiş deve gübresi.

Tercüme

623. Gübre altında sel gibi.

[295]

‘ Adāvedeti gizleyen ve sezdirmeyen bed-endişlerin hālını temsil eder.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Gizli düşmandan ihtirāz eyle
Gübre altında beñziyor seyle
Sezemezsin onuñ zamirini hiç
Şoñra yersin şoñunda bir sille!

٦٢٤ - كُلُّ صَمْتٍ لَا فِكْرَةَ فِيهِ فَهُوَ سَهْوٌ.

Tercüme

624. Tefekküre maqrūn olmayan sükūt hayrı olmayan bir gafletdir.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Fikre maqrūn değilse şamt u sükūt
Gaflet-i maḥzadan ‘ibāretdir
Şamt-ı ‘ārif zihī beyān-ı şamūt
Baña hayret veren o fikretdir!

٦٢٥ - الْكُفْرُ مَخْبِئَةٌ لِنَفْسِ الْمُنْعِمِ.

Tercüme

625. Kûfrân-ı ni‘ met, na‘îmiñ qalbini bozan bir mefsedetdir.

[296]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Saňa ihsân edeniñ qalbini küfrân-ı ni‘ am

Eder ifsâd şonuñda yine sen nâdimsiñ

Ni‘ metiñ şükrünü bil, ister iseñ luţf u kerem

Bilemezseñ keremiñ hânesini hâdimsiñ

٦٢٦- كَالْجَرَادِ لَا يُبْقَى وَلَا يَذَرُ.

Tercüme

626. Çekirge gibi bir şey bırakmaz.

Bir hâdişe şiddetini artırdıkda bir qavim helâke yüz tuttuğda irâd olunur.

(me fâ i lūn/ fe i lā tūn/ me fâ i lūn/ fe i lūn)

Cerâd-ı münteşiriñ ‘aynıdır o qahţ u gîlâ

Qırıp geçirmesi bir ibtilâ ma‘âzallâh

٦٢٧- كَمَا تَزْرَعُ تَحْصُدُ.

Tercüme

627. Ekdigîñ gibi biçersiñ.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kemlik etmekde zarar pek mühlik

İyilik et göresiñ hep iyilik

٦٢٨- كُنْتُ مُدَّةً نُشِبَةً فَصِرْتُ الْيَوْمَ عُقْبَةً.

1

[297]

1. النُّشْبَةُ: İlişgen kimseye denir ki değme hâl ile insândan ayrılmaz. Bu kelime

“ hümeze ” vezninde iken “ uqbe ” ile müzdevic olmak için taḥfif olunmuşdur.

“ uqbe ” de “ zā’ uqbe” taḳdîrindedir.

Tercüme

628. Evvelce “ nuşbe ” idim: Bir kimseye aşılp da ilişdikde elbette benden şerr u mazarrat müşâhede edilirdi, lâkin şimdi “ ‘ukbe ” oldum ya‘nî o hūyumdan vazgeçdim.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İlişirse birine şanki sülük

Pis kan emmekle uşanmaz, bıkmaz

Bir ağaç şaldı mı etrāfına kök

Değme kuvvetle yerinden çıkmaz

٦٢٩- كَعَيْنِ الْكَلْبِ النَّاعِسِ.

Tercüme

629. Uyuqlayan köpek gözü gibi.

Gizli, kapalı şeyden ancak az bir şey çıkar diyecek yerde kullanılır. Köpek de tamāmıyla gözünü kapamaz.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Berţaraf eyle çoğu, iste biraz

Pek kolaylıkla elinden çıkamaz

Kelb-i nā‘ is gibi gözden ne çıkar

Bir tıķırtı onu eyler iķāz

[298]

٦٣٠- . كَالْبَغْلِ لَمَّا شُدَّ فِي الْأَمْهَارِ

Tercüme

630. Taylara bağlanan kaçır gibi!

Haşmına beñzemeyen ve aralarında bu‘ d-ı müşākelet bulunan kimseler hakkında irād olunur.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Hemhāl olursa yār zihī ittifāk olur

Bu‘ d-ı mūmāselet meşel-i iftirāk olur

٦٣١ - كَأَنَّهُ قَاعِدٌ عَلَى الرَّضْفِ.

1

1. الرضف: Kızgın taş. Müfredi “raḍfe” dir.

Tercüme

631. Güyâ kızgın taşta oturmuş!

İsti‘ cāl edeniñ hālını temşilden ‘ibāretidir.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Şanki pā-ber rikābsiñ bu ne hāl

Saña lāyık mı hāl-i isti‘ cāl!

٦٣٢ - كَفَاقِيَّ عَيْنِيهِ عَمْدًا.

Tercüme

632. Bile bile gözlerini çıkararak gibi!

Şoñ peşimanlık fā’ide vermez meşelimizi aındırır.

[299]

Göz göre göre nefsinı tehlikeye atanlar hakkında darb olunur.

Ferezdağ³⁷⁵ “Nuvvār” ismindeki karısını boşadığı ve Hāsan-ı Başrī hazretlerini de eşhād eylediği sırada nedāmete binā’en bu meşeli şu beytinde³⁷⁶ irād u inşād etmiştir:

فَكُنْتُ كَفَاقِيَّ عَيْنِيهِ عَمْدًا
فَأَصْبَحَ مَا يُضِيءُ لَهُ لَنَهَارٌ

Tercüme

Benim için ‘ayn-ı āşnāyī ve bir çeşm-i rūşenāyī olan Nuvvār’ı boşadım; göz göre göre gözlerini oyup çıkarana beñzedim!

³⁷⁵ Emeviler döneminde eski üslûbu sürdüren üç büyük yergi şairinden biri olarak bilir. Geniş bilgi için bk. Ali Şeker Ergin, “Ferezdağ”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.12, ss. 373-375.

³⁷⁶ Tercümesi verilen ve Ferezdağ’a ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 195.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Kendiñ etdiñ ne çäre kendiñe hep!

Bilerek nefse zülme var mı sebep?

٦٣٣- كَمْ لَكَ مِنْ خُبَاسَةٍ لَا تُقْسَمُ.

1

1. خُبَاسَةٍ: Ġanīmet.

Tercüme

633. Takṣīm edilmeyen ve kimseye kısmet olmayan ne kadar māl u ġanīmetiñ var.

Eziyetle cem'-i māl edip de ne kendisine ne de başkalarına yaramayanlarıñ hālını temşil eder.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/me fā i lūn/me fā i lūn)

Ne aġyārıñ ne yārıñ müstefid oldu şu malıñdan

Değil aġyār u yārıñ, bāri kendiñ müstefid olsañ!

[300]

Cihānda varlığıñla yoqluğuñ birdir; hayālīñden

Geçen her korku bir ġül-i beyābān, korkudan hep zan!

٦٣٤- كُلُّ لَيْلِيَةٍ لَنَا حَنَادِسُ.

1

1. الحَنَادِسُ: Şedīdü'z-zülme gece.

Tercüme

634. Onuñ bütün geceleri bizim için karanlığı keşif birer gece!

Kendisinden yalnız mefāsīd ve mekkāre umulan kimse haqqında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kim ki hayr umdu ise tab'-ı denīden eyvāh

Karşılar zülmet-i şerle onu her dem billāh!

٦٣٥- الْكَذْبُ دَاءٌ وَالصِّدْقُ شِفَاءٌ.

Tercüme

635. Yalancılık bir hastalık, doğruluk da şifadır.

(*mef ū lū/ fā i lā tū/ me fā i lū/ fā i lūn*)

Dā'-i 'uḍāl varsa cihānda dūrūğdur

Varsa şifā-yı maḥzı onuñ doğruluk bütün

[301]

٦٣٦- كَالْحَانَةِ فِي أُخْرَى الْإِبِلِ.

Tercüme

636. Şoñ gelen deveniñ ilk gelen deveye karşı han'ın u iştiyākı gibi!

Şaḥsına karşı mübālâtı olmayan bir kimse ile iftiḥār edenler hakkında kullanılır.

(*me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn*)

'Alāḳadār değilse seniñle bir kimse

Onuñla müfteḥir olmañ delil-i ḥumḳuñdur

٦٣٧- كَيْفَ يُعْقُ وَالِدًا مَنْ قَدْ وَلَدَ؟

Tercüme

637. Evlād şāḥibi olan babasına nasıl 'işyān eder?

'Āṣi olursa kendi evlādı da oña 'isyān eder.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Senden evvelce babañ görmüş idi hep 'işyān

Sen de işte çekiyorsuñ bütün evlādından!

٦٣٨- كَفَى بِالشَّكِّ جَهْلًا.

Tercüme

638. Haḳ olduğunu bildiğñ şeyde şekk ve şüpheñ cehliñi işbāta kāfıdır.

[302]

(mef' ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Maḥẓ-ı ḥaḳīḳat olduḡunu añladıñ da hep
 Reyb ü gümān içinde gezersiñ bilā sebeb!
 Cehliñ karanlıḡındasıñ ey 'ālimim diyen
 Allāh'ı bilmeyen şapıḡıñdır bütün ta' ab!

۶۳۹- كُلُّ يَأْتِي مَا هُوَ لَهُ أَهْلٌ.

Tercüme

639. Herkes lāyık olduḡu şey'i ityān eder.

Ya' nī ne ḥilḳat ve isti' dādda yaratıldıysa onuñ āṣārını izhār eder demektir. Bu bābda aṣl olan "قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ" naẓm-ı celīlidir.³⁷⁷

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Her tecellī ḥalḳıñ isti' dādına vābestedir
 Nā-sezā yok, ḥilḳat-ı āṣārı bütün şāyestedir
 Vāḳı' ā elden bırakmaz rişte-i tedbiri ' aḳl
 Rişte-i tedbīr de dest-i ḳaderle bestedir
 Nabẓgīr-i ' ālem olmuş her ṭabīb-i ḥaste-dil
 Derdi teşḫīş edenler de ser-ā-ser ḥastedir

۶۴۰- كُلُّ غَرِيبٍ لِلْغَرِيبِ نَسِيبٌ.

Tercüme

640. Her ḡarībıñ münāsib nesībi yine ḡarībdır.

[303]

(me fā i lūn/ fē i lā tūn/ me fā i lūn/ fē i lūn)

Nesībi varsa ḡarībıñ ḡarībdır elbet
 Vaṭan-cüdā olan añlar nedir ḡurbet!³⁷⁸

۶۴۱- كُلُّ رَأْسٍ بِهِ صُدَاعٌ.

³⁷⁷ "De ki: Herkes kendi yapısına uygun işler görür..." İsrā 17/ 84.³⁷⁸ Bu dizede vezin aksamaktadır.

Tercüme

641. Her başın bir ağrısı vardır.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Āhlar, feryādlar icāb-ı māder-zāddır

Derd-i ser ebnā-yı dehre şīve-i icāddır

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn/ me fā i lūn)

Nizā^c u fitneden hālī zamān olmaz muḥakkaḳdır

Şudā^c -ı ser bütūn insān için bir emr-i muṭlaḳdır

٦٤٢- كَثْرَةُ الشَّكِّ مِنْ صِدْقِ الْمُحَامَاةِ عَلَى الْيَقِينِ.

Tercüme

642. Fazla şekk, yakine karşı gösterilen himāyenin doğruluğundandır.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Yakini şıdḳ-ı himāyem şükūk-ı dā^c idir

Göñül meveddete sā^c i, gözüm de rā^c idir

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dā'imā şüpheli enzārımı tevcih etmek

Bilmiş ol ki saña ihlāş u muḥabbet gerçek

[304]

٦٤٣- كَفَى الْمَرْءَ فَضْلًا أَنْ تُعَدَّ مَعَايِبُهُ.

Tercüme

643. Me'āyibiñ sayılabilecek derecede olması kişiniñ şerefine kāfidir.

(mef ū lū/ fā i lā tū/ me fā i lū/ fā i lūn)

Üç beş kuşuru varsa eğer dostunuñ seniñ

Muḥakkaḳ şeref sayılmada, bakma kuşuruna

٦٤٤- كَالْكَعْبَةِ تُزَارُ وَلَا تَزُورُ.

Tercüme

644. Ka‘be gibi ziyâret olunur hâlbuki sen ziyâret etmiyorsuñ.

(me fâ i lün/ fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Onuñ ziyâretini Ka‘be’niñ ziyâreti bil

Göñül dedikleri de ‘ayn-ı Ka‘be’dir ey dil

٦٤٥ - كُنْ يَهُودِيًّا تَامًّا، وَإِلَّا فَلَا تَلْعَبْ بِالتَّوْرَةِ.

Tercüme

645. Ya adam‘ aqıllı Yahūdî ol yâhūd Tevrât ile oynama.

(fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün)

Ya tamāmıyla bir Yahūdî ol

Mel‘abeñ olmasın veyâ Tevrât

[305]

٦٤٦ - كَلَامُ اللَّيْلِ يَمْحُوهُ النَّهَارُ.

Tercüme

646. Geceleyiñ konuştuğumuz sözü gündüz mağvediyor!

(müf te i lün/ müf te i lün/ fâ i lün)

Dün gece va‘detmiş idiñ ser-te-ser

Gündüz ise va‘diñi tekzîb eder!

٦٤٧ - كَالذِّئْبِ إِذَا طُلِبَ هَرَبَ وَإِنْ تَمَكَّنَ وَثَبَ.

Tercüme

647. Bir şey istenince kurt gibi kôrkar, fırsat ve kudret bulunca şıçrar.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bir şey istense eğer kurt gibi kôrkar derhâl

Kudret imkânı bulunca atılır bî-imhâl

٦٤٨ - كَالْإِبْرَةِ تَكْسُو النَّاسَ وَاسْتُهَا عَارِيَّةً.

Tercüme

648. İğne kendi çıplak olduğu hâlde insânlara elbise giydirir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kerem u luṭfunu sūzen bize iḥsās eyler

Kendi çıplak, faķaṭ insânlara ilbās eyler

[306]

٦٤٩- كُنْ ذَكُورًا إِذَا كُنْتَ كَذُوبًا.

Tercüme

649. Bir düziye yalan söylemek maķşadıñ ise onları adam ‘aķıllı ḥaṭırda tutmaķ lāzım.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Seni ma‘ yūb edecek her yalanıñ zākiri ol

Onu reddeyleyecek ḥāfızanıñ muḥzırı ol

٦٥٠- كَمْ فِي ضَمِيرِ الْغَيْبِ مِنْ سِرٍّ مُحَجَّبٍ.

Tercüme

650. Ğaybu’l-ğuyūbda Ḥaķķ’ıñ naẓarlardan gizli nice sırları vardır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Naẓarlardan nihāndır ğayb-ı mutlak

Bilen esrār-ı ğaybı Ḥaķ muḥaķķaķ

٦٥١- كَبَتَ اللَّهُ كُلَّ عَدُوِّ لَكَ إِلَّا نَفْسَكَ.

Tercüme

651. Allāh nefsiñden mā‘ adā bütün düşmanlarını ķahr u tezlıl etmiş.

(mef ū lü/ fā ī lā tū/ me fā ī lü/ fā ī lün)

Düşmanların zelıl olur Allāh muķtedir

Lākin eṣedd-i ḥaṣmıñ olan nefs zindedir

[307]

٦٥٢- الْكَرِيمُ لَا تُحَلِّمُهُ التَّجَارِبُ.

Tercüme

652. Tecrübeler, kerime hilm ve ‘aql bahşetmez.

Zîrā onun hilmî hādeş değil kadīmdır. Ya‘nî hilḳaten kerīm olan, aşḫāb-ı ihtiyācın emellerini is‘āf için tecrübelerle elde edilecek hilm ve sükūndan müstağnīdir çünkü onun hilmî Hudā-dād bir şīmedir.

(*mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn*)

Merd-i kerīmi tecrübeler eylemez ḫalīm

Hilm u sükūnu çünkü onun mükteseb değil

٦٥٣- أُكْتُبُ مَا وَعَدَكَ عَلَى الْجَمَدِ.

Tercüme

653. Va‘d etdiğiñ şeyleri buza yaz.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Etdiğñ va‘dñi incāz edemezseñ buza yaz

Va‘d eden çok, faḳaṭ ifā edecek merd pek az.

Harfū’l-Lām

٦٥٤- لَوْ ذَاتُ سَوَارٍ لَطَمْتَنِي.

654. Bārī bilezikliden şamar yesem!

Baṇa zulmeden emşālim olsaydı o kadar ehemmiyeti olmazdı. Lākin

[308]

bu cevır ü sitemler bütün mādūnumdan!

‘Arab, cāriyeler de bilezik takmadıkları için burada bilezik ḫürriyete ‘alāmet kılınmıştır.

(*fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn*)

Āh bilseñ ne kadar dil-ḫūnum

Baṇa āmir kesilir mādūnum!

٦٥٥- لَوْ تَرَكَ الْقَطَا لَيْلًا لَنَا.

Tercüme

655. Kûta geceleyin kendi hâline bırakılsaydı elbette uyurdu.

‘Amr bin Māmā, Murād³⁷⁹ kabîlesi’nden bir kavmiñ nezdine varır ve o kabîleden bir tokat yer. Derken, o civârda uyuyan kûta kuşlarının uyanmasına ve uçmasına sebep olur. Kadınıñ biri bu kuşların uçmasını görünce kocasını uyandırır; zevci, “İşte kûta uçuyor, bak.” der. Kadın da, geceleyin kûta kendi hâline bırakılsaydı elbet uyurdu, me’âlinde olan bu meşeli irâd eder. İstemeyerek bir emr-i mekrûha uğrayan, başını derde şokan kimseler hakkında kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Derde şokduñ başıñı istemeyerek

Ba‘ demā böyle belādan el çek

[309]

٦٥٦- لَوْ كُنْتُ عَنْ نَفْسِي رَاضِيًا لَقَلَيْتُكُمْ.

Tercüme

656. Kendimi beğenmiş olsaydım size buğz ederdim.

Kendinde olan bir ‘ayb ve kuşûru başkalarında gören kimse onları ta‘yîb etmez diyecek yerde kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kimi ta‘yîb edeyim bende de vardır o kuşûr

Baña nefsimdir olan buğza sezā düşman-ı zūr

٦٥٧- لَوْ افْتَدَحَ بِالنَّبْعِ لِأُورَى نَارًا.

1

النَّبْع: Bir nev‘ ağaçdır ve üç türlü olur. Dağ tepelerinde nābit olana “neb‘”, eteğinde olana “şeryān”, çukur ve alçak yerde olana “şevḥat” derler. Türkçemizde akça ağaç ve kayın ağacı derler. Bu neb‘ ağacının ṭab‘ında âteş çıkarmak haşşası yoktur. A‘rab kısmı ağaçdan çakmak ittiḥāz etdiklerinden bu māddeye dikkat ederler.

³⁷⁹ Kahtânîlere bağlı Yemenli bir Arap kabile olan Beni Mezhiç’in kollarından biri. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Ans (Beni Ans)”, *DİA*, İstanbul, 1991, C.3, s. 216-217.

Tercüme

657. Neb‘ ağacı’ndan çaķmak ittihāz edip onuñla çaķmağı çaķsa elbette āteş çıkarır.

Fıtnat ve cevdet re‘y şāhibi olan zātlar haķķında irād olunur.

[310]

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Öyle vaķķād zihne şāhip ki

Āteş-efşān olur elindeki taş!

Ne gezer şimdi öyle merd-i zekī

Oña ‘ālem okur bugün şābāş

٦٥٨- لَوْلَا الْوَنَامُ لَهَلَكَ الْأَنَامُ.

1

1. الوَنَامُ: Bir adama muvāfaķat ve mübāhāt eylemek.

658. İki şüretle tefsīr edilmişdir. Birinci ma‘nāya göre üns ve ülfetde vesā’ir mu‘āmelātta vifāķ ve i’tilāf olmasa işler ķarmakarışık ve insānlar da helāk olurdu, demektir. İkinci ma‘nāya göre, ehl-i keremiñ luţf u ihsānı cibilliyedir. Cibilliyetinde meķārim olmayanlar onlara beñzemek ve mübāhātta bulunmak için bezl-i kerem ederler. Eğer bu ķabīl insānlar taklīd dā’iyesinde olmayıp da mübāhātı terk etseler reşķ ve hasetlerinden helāk olurlardı, demektir.

لَوْلَا الْوَنَامُ لَهَلَكَ الْأَنَامُ

rivāyeti de vardır.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Medār-ı emn ü sa‘ādet cihānda āmīzmiş

Eğer bu olmasa ‘ālem helāk olurdu bütün

Bıraķ o faħr u ğurūru, ķalış, bu eñ güzel iş

Şalāh u şulh ile ķā’im kıvām-ı hāķķ bugün

[311]

٦٥٩- أَلْقَى عَلَيْهِ شَرَّاشِرُهُ.

1

1. الشَّرَّاشِرُ: Nefs ve zāt, muħabbet, cesediñ mecmū‘u.

Tercüme

659. Kemāl-i muḥabbetden dolayı nefsiñ ārzūlarına fazla düşkün diyecek yerde kullanılır.

وَقَدْ يَكْرَهُ الْإِنْسَانُ مَا فِيهِ رُشْدُهُ
وَيُلْقِي عَلَى غَيْرِ الصَّوَابِ شَرَايِرَهُ

Tercüme

Rüşd ve şavābına ta'allük eden işler ba'zen insānıñ hōşuna gitmez hālbuki doğru olmayan nefsānī heveslere atılır.³⁸⁰

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne kadar nefsine düşkün bilmem!³⁸¹

Bu hevā vü heves insāna belā[dır] her dem

٦٦٠- لَيْسَتْ لِعَيْنٍ مَا رَأَتْ وَلَكِنْ لِيدٍ مَا أَخَذَتْ.

Tercüme

660. Gören gözün değil, bulan eliñ ḥaḳkıdır.

Yolda giderken bir adam yere atılmış bir şey görür faḳaṭ almaz. Diğeri ise görür ve alır. İlk gören, bunu önce ben görmüştüm bināen'aleyh benim ḥaḳkımdır der, öteki de ben buldum, diye vermek istemez. Nihāyet ref'-i da'vā için ḳaḍıya mūrāca' at ederler. Ḳaḍı da bu meşeli irād eder.

[312]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bulanıñ ḥaḳkı o mefkūd ancak

Sāde görmek saña vermez bir ḥaḳ

٦٦١- لَأُنْشِقَنَّكَ نَشُوقًا مُعْطِيسًا.

³⁸⁰ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, *a.g.e.*, C.2, s. 210.

³⁸¹ Bu dizede vezin aksamaktadır.

Tercüme

661. Burnuña koqlatacağım ve akşırtacağım.

Burnuñu yere sürtüp zelîl ve hâksâr edeceğim diyecek yerde kullanılır.

(mef ū lû/ me fâ i lûn/ fe ū lûn)

Ben añlıyorum şonuñ yamandır

Elbette murâğamıñ zamandır

Söz diñlemediñ şonuñda işte

Çekdikleriñ işte hep fiğandır!

٦٦٢ - لَبِسْتُ لَهُ جِلْدَ النَّمْرِ.

Tercüme

662. Kâplan derisini onuñ için giydim.

‘Adâvetini izhâr edecek yerde kullanılır. Kâplan yırtıcı hayvânlarıñ eñ atılğanı ve zulme kâtlananlarıñ eñ zorlusudur. Mu‘âviye vefât edeceği sırada oğlu yerinde:

” تَشَمَّرُ كُلَّ التَّشَمَّرِ، وَالْبَسَ لابْنِ الزَّيْبِرِ جِلْدَ النَّمْرِ “

demişdir.

(müf te i lûn/ müf te i lûn/ fâ i lûn)

Bir bakışı kôrğutuyor herkesi

Cild-i nemir şanki onuñ melbesi

[313]

٦٦٣ - لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ.

Gâvî bin ‘Abdu’l‘uzzâ, Benî Selîm’e maşşûş “ Sevâ ” nâm şanemiñ hâdimi idi bir gün bu şanem yanında otururken seğirderek iki tilkiniñ gelip o şanemiñ üstüne çıkdığını ve üzerine işediğini görür. Gâvî böyle Tañrı mı olur diye şanemi kırar ve şu beyti³⁸² inşâda başlar:

³⁸² Tercümesi verilen ve Gâvî’ye ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 215.

أَرَبُّ يَبُولُ الثُّغْلَبَانَ بِرَأْسِهِ
لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ

Tercüme

663. İki tilkiniñ çıkıp da başına işediği bir büt nasıl Tañrı olur!?

Tilkiniñ çıkıp da üzerine işediği şanem zelîl oldu.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Tilki bak üstüne çıkıp da işer

Ne dalâlet puta tapmak bu ne şer!

Ġāvî, bütü kırdıktan soñra hidâyet-i ezeliyesini izhâr ve huzûr-ı peygambere gelerek ‘arz-ı şehâdet eyledi ve tesmiye-i nebevî ile Ġāvî adı Râşid oldu.

٦٦٤- لَيْسَ هَذَا بِعُشِّكَ فَادْرُجِي.

Tercüme

664. Bu seniñ yuvañ değıl, haydi yoluña!

Nefsini derece ve iktidârınıñ fevkinde gösteren ve liyâkatı olmadığı hâlde her işe burnunu şokan hadd-nâ-şinâslar hakkında kullanılır.

[314]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ĥabbeyi kûbbe gibi gösteren ahmaqlar var

Yaparım der, yapamaz, abdâla bak sâde atar!

٦٦٥- لَيْسَ بِأَوَّلٍ مَنْ غَرَّهُ السَّرَابُ.

Tercüme

665. Serâbıñ ilk aldatdığı bu değıl.

Yolcunuñ biri yanına şu almağı unuttur, şusuzluğdan da dili damağı kurur. Çölde bir serâb görür, şu zannıyla yanına doğru koşar zavallınıñ ġafleti helâkına sebep olur gider.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Oyalar, aldatır serāb seni

Qandırır varsa sāde āb seni

٦٦٦- لِكُلِّ صَبَاحٍ صَبُوحٌ.

Tercüme

666. Her şabāhıñ bir şabūhu ya' nī içkisi vardır.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Şabūhuyla gelir her bir şabāhıñ

Doğar ondan helākıñ, yā felāhıñ

[315]

٦٦٧- لَيْتَ حَظِّي مِنَ الْعُشْبِ خُوصُهُ.

1

1. الخُوص: Ĥurmā yaprağı.

Tercüme

667. Ota bedel kısmetim kāşkī ĥurmā yaprağı olsa!

Birçok va'atlerde bulunup da eñ ehemmiyetsizini bile yerine getirmeyen yalancılar hakkında irād olunur.

(mef ū lū/ me fā i lū/ me fā i lū/ fe ū lūn)

İfā-yı mevā'ide şitāb eyleyen insān

Elbette sezāvār-ı şenā merd-i cihāniyān

Bir kizb-i mücessem gibi karşımda dikilme

Her bir yalanıñ bir yılan olmuş baña her ān!

٦٦٨- لَا قَلْعَنَّكَ قَلْعَ الصَّمْغَةِ.

Tercüme

668. Vallāh seni ağaçdan bir damla şamğ kıparır gibi kıparacağım.

Zālim-i şehīr Haccāc bin Yūsuf'ıñ Hāzret-i Enes'e³⁸³ “Vallāh seni ağaçdan bir damla şamğ koparır gibi koparacağım, çöz ta'bir olunan ince iç yağ gibi kesip alacağım ve seleme ağacı bağlar gibi seni şımşıkı bağlayacağım.” me'ālinde olmak üzere:

وَاللّٰهُ لَا قَلْعَتَكَ قَلْعَ الصَّمْغَةِ وَلَا جَزْرَكَ جَزْرَ الْهَرَبِ وَلَا عَصْبَتَكَ عَصْبَ
السَّلْمَةِ

demiş olduğu tehdid-nāmeden bir parçadır.

[316]

(*me fā ī lūn/ me fā ī lūn/me fā ī lūn/me fā ī lūn*)

Ağaçdan kal'-ı şamğ eyler gibi senden alır hākīm

Seniñ gaşb etdiğñ her māl -ı mazlūmu eyā zālim

٦٦٩ - اللّٰسَانُ مَرْكَبٌ ذُلُولٌ.

Tercüme

669. Dil, başı yumuşak bir atdır.

(*mef ū lū/ fā ī lā tū/me fā ī lū/ fā ī lūn*)

Hüsn-i kelāma, hayra alışdır lisānını

Zirā seniñ diliñ saña naqqāl bir atñ

٦٧٠ - لَيْسَ لِمُخْتَالٍ فِي حُسْنِ الثَّنَاءِ نَصِيبٌ.

Tercüme

670. Mütekebbiriñ hüsn-i şenādan naşibi yokdur.

³⁸³ En çok hadis rivayet eden sahabilerden. Haccāc, devlete asi olanlara yardımla suçladığı Enes'in bütün mallarına el koyunca Enes'in Halife Abdülmelik b. Mervān'a şikayet mektubunda zulümleri bildirmesi üzerine halife Haccāc'a gönderdiği talimatta Enes'in mallarını iade ederek kendisinden özür dilemesini emretmiştir. Geniş bilgi için bk. İbrahim Canan, “Enes b. Mālik”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.11, s. 234

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fē ū lūn)

Müstekbir olan uzak şenādan;

Dergāh-ı Hudā-yı pür-‘ aṭādan

Ey pür ‘ aṣamet, qarīn-i şeyṭān

Nefrīne sezā utan Hudā’dan

٦٧١- لَيْسَ عِتَابُ النَّاسِ لِلْمَرْءِ نَافِعًا

إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَرْءِ لُبٌّ يُعَاتِبُ.

[317]

Tercüme

671. İnsānıñ ‘itāb edecek ‘aqlı olmazsa şunuñ bunuñ ‘itābı aña fā’ide vermez.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

‘Aqlıñ ‘itābı yoksa ne lāzım ‘itāb-ı halk

Hak’dan utanmayanlara bātıl göründü hak!

٦٧٢- لَوْ سُئِلَتِ الْعَارِيَّةُ أَئِنَّ تَذْهَبِينَ

لَقَالَتْ: أَكْسِبُ أَهْلِي ذِمًّا

Tercüme

672. ‘Āriyet bir mālā nereye gidiyorsanız diye bir su’āl vārīd olunca şāhibime zemm kazandırmāğa der. Eğreti ata binen çabuk iner meşelimizi andırır. Ya’nī bir kimse birine ödünç olarak bir şey verip de bilāhare istemiş olsa hamde bedel zemm görür demektir.

(mūf te i lūn/ mūf te i lūn/ fā i lūn)

Şāhibine zemm getirir ‘āriyet

Şanki şoñu ‘āriyetiñ ma’şiyet!

٦٧٣- أَلْقِ فِي الدَّلَاءِ دَلُوكَ.

Bu meşel şā^c iriñ şu nazmından ³⁸⁴ muhtebedir:

وَلَيْسَ الرِّزْقُ عَنْ طَلَبٍ حَثِيثٍ
وَلَكِنْ أَلْقِ دَلُوكَ فِي الدَّلَاءِ
تَجِيءُ بِمِلْئِهَا طَوْرًا وَطَوْرًا
تَجِيءُ بِحَمَاءٍ وَقَلِيلٍ مَاءٍ

[318]

Tercüme

673. Yalnız taleble rızık elde edilmez. Sen de koğanı o koğalar arasına şarkıt. Ba‘zen dolu, ba‘zen az veyā çamurla karışık şu gelir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Fırsat imkānı olunca ne için fevt etdiñ?

Bī-mesā‘ ī ele dāmān-ı meṭālib geçmez

٦٧٤- لَيْسَ الرِّیُّ عَنِ التَّشَافِّ.

1

1. التشاف: Şuyuñ hepsini içmek.

Tercüme

674. Kanmak, meşrūbuñ hepsini içmek değildir.

Yā‘ nī seniñ için istifā-yı hācet az çok demeyip kanā‘ at etmektedir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ḳāni‘ -i *naḥnu ḳasemnā* ³⁸⁵ olan eyler rāḥat

Şıḥḥatiñ varsa sa‘ ādet, ne büyük bir ni‘ met!

Cem‘ -i şervetden ‘ibāret mi ‘aceb toḳluḳ hep?

Doymayan göz yine doymaz bu muḥaḳḳaḳ elbet!

٦٧٥- لَيْسَ كُلُّ حَيْنٍ أَحْلُبُ فَأَشْرَبُ.

³⁸⁴ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki mesel kaynağı şunlardır: Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, s. 200. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, *a.g.e.*, C.2, s. 225.

³⁸⁵ “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” Zuhurf, 43/32.

[319]

Tercüme

675. Her zamān saġmam ki içeyim.

Dā'imā zamān saña müsā'id olmaz diyecek yerde irād olunur.

Hüsn-i tedbiri ve terk-i tebziri tavsiyeden 'ibâretidir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Tedbire tevessülün muqaddem

Allāh'a tevekkülün mu'ahhar

Müsrif olamaz cihānda hurrem

Qismet dediğün değil muğayyer

٦٧٦- لَمْ يَضَعْ مِنْ مَالِكَ مَا وَعَظَكَ.

Tercüme

676. Saña va'z eden mālün zayı' olmuş mal sayılmaz.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Seni irşada sevķ eden bir māl

Zayı' olmuş değil, o neyl-i menāl

٦٧٧- تَأَنَّ وَلَا تَعْجَلْ بِلَوْمِكَ صَاحِبًا
لَعَلَّ لَهُ عُزْرًا وَأَنْتَ تَلُومُ

Tercüme

677. Teeni et, arkadaşını levmi ve ta'yib hususunda 'acele etme. Belki bir 'özü var.

Hālbuki sen mutaşşıl levmi ve zemm edersin.

[320]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Lā'im olmakda 'acül olma şakın

Bekle var serd edecek bir 'özü

٦٧٨- اللَّيْلُ أَخْفَى لِلْوَيْلِ.

Tercüme

678. Veyl ve helâkı eñ ziyâde gizleyen gecedir.

Yapacağıñ işi gece yap zîrâ seniñ sırrıñı eñ ziyâde gizleyen gecedir, demekdir.

Birisi elindeki demir çomakla biriniñ yüzüne vurur mađrûbuñ yüzü yaranır. İntikâm almak elinde iken mağrûb haqqından vazgeçer ve şu beyti ³⁸⁶ inşâd eder:

إِنْ يُمَكِّنِ الدَّهْرُ فَسَوْفَ أَتَقِمَّ
أَوْلَا فَإِنَّ الْعَفْوَ أَوْلَى بِالْكَرَمِ

Tercüme

Zamân baña kudret imkânını verirse yakında intikâm alırım, alamazsam şîme-i kereme eñ ziyâde yakışan ‘afv ile muğabele ederim.

(fe i lâ tûn/ me fâ i lûn/ fe i lûn)

Kudret imkânı varsa intikâm almak ³⁸⁷

‘Afvîñ ondan büyük, güzel el haq

Her kim olsa ezer, kırar küçüğü

Hüner ancak ezilmeden kalkmak

[321]

٦٨٩ - لَيْسَ لِمَلُولٍ صَدِيقٌ.

Tercüme

679. Usangacıñ dostu yokdur.

(me fâ i lûn/ me fâ i lûn/ fe û lûn)

Melûlüñ dostu aşlâ yok cihânda

Vefâsız yâr olan pek çok zamânda

³⁸⁶ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 230.

³⁸⁷ Bu dizede vezin aksamaktadır.

٦٨٠ - لَيْسَ لِشَرِّهِ غِنًى.

Tercüme

680. Aç gözlü doymaz. Zengin de olsa züğürt demektir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne kadar şerveti olsa o harîşin doymaz

Mâlî Kārûn gibi olsa yine azdır yine az

٦٨١ - لَوْ كَرِهْتَنِي يَدِي مَا صَحَبْتَنِي.

Tercüme

681. Elim benden hoşlanmazsa benimle berâber değil demektir.

لَا أَبْتَغِي وَصْلَ مَنْ لَا يَبْتَغِي صِلَتِي
وَلَا أَلِينُ لِمَنْ لَا يَبْتَغِي لِينِي
وَاللَّهِ لَوْ كَرِهْتَ كَفَى مُصَاحِبَتِي
لَقُلْتُ لِلْكَفِّ بَيْنِي إِذْ كَرِهْتَنِي

[322]

Tercüme

Baňa kavuşmak istemeyene ben de kavuşmam, yumuşaklığımı istemeyene yumuşak davranmam. Eğer el ayam mukârenet ve muşâhabetimden keff-i yedd ederse ben de oña mâdem ki benden hoşlanmıyorsuñ benden ayrıl derim.³⁸⁸

(me fâ î lün/ me fâ î lün/ fe û lün)

Elim benden eğer hoşlanmıyorsa

O elden ben de hoşlanmam o eldir

Bu sözden hisşe aldıñsa hülâşa:

Ağır bir yük demeñ bence o eldir!

³⁸⁸ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-Alam*, Darü'l- Kütübî'l-Arabi, 1993, Beyrut, C.10, s. 271. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 232.

٦٨٢ - لَقِيْتُهُ صَخْرَةً بَحْرَةً.

Tercüme

682. Oña hapaḥap rāst geldim. Yāḥūd çapaçap karşıma çıkdı.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne olur sevdiğime rāst gelebilsem bir gün!

Ḥapaḥap sevmediğim karşıma çıkmakda bütün!

٦٨٣ - لَقِيْتُهُ عِدَادَ الثَّرِيَّا.

Tercüme

683. Oña ayda bir rāst geldim. Zīrā kamer ayda bir Şüreyyā maḳāmına iner.

[323]

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Velew ki ayda bir olsun ziyāret etmedeyim

Kamer de ayda bir ancak ṭulū^c eder dā'im

٦٨٤ - لِأَمْرِ مَا يَسُودُ مَنْ يَسُودُ.

Tercüme

684. İnsān gördüğü mehāmm-ı umūrdan dolayı şeref ve siyādete istihḳāk kazanır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥaḳḳ'ın iḥsānı Ḥudā-dāyine baḳ

Bu şeref doğrusu bi'l-istihḳāk

٦٨٥ - لَنْ يَغْدَمَ الْمُشَاوِرُ مُرْشِدًا.

Tercüme

685. Müşāvir olan elbette mürşidini kaybetmez.

(me fā i lün/ me fā i lün/ fe ū lün)

Müşāvir mürşide vāşıl demektir

O mürşid yoksa iş müşkül demektir

[324]

-٦٨٦- لَوَى عَنْهُ ذِرَاعَهُ.

Tercüme

686. Ondan yanağını çevirdi.

İtā' atdan soñra ' işyān edenler hakkında kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bu avurduñ kime, evvelce itā' at etdiñ!

Şimdi ' işyāna sebep yok, ne isā'et etdiñ?

-٦٨٧- لُبُّ الْمَرْأَةِ إِلَى حُمُقٍ.

Tercüme

687. Kadınıñ ' aklı hümka varır.

Kışkanç bir kadına ma' zeret olacak yerde bu meşel irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne kadar olsa kadınlar ahmaq

Onlarıñ ' özrü demek kışkanmaq

-٦٨٨- لِلْبَاطِلِ جَوْلَةٌ ثُمَّ يَضْمَحِلُّ.

Tercüme

688. Bātlıñ bir cevelānı vardır; soñra mecālî qalmaz, def olur gider.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Haq gelince naşıl durur bātl

Şems doğdukça leyl olur zā'il

[325]

-٦٨٩- لَيْسَ لِلْأُمُورِ بِصَاحِبٍ مَنْ لَمْ يَنْظُرْ فِي الْعَوَاقِبِ.

Tercüme

689. ' Avākıbı düşünmeyeniñ işlerini görececek müşāhibi yok demekdir.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Düşünmezseñ eğer encām-ı kārı

Bulunmaz kārıñıñ elbette yārı

٦٩٠ - لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ.

Tercüme

690. Yarına Allāh kerīm.

Allāh'ın fażl u keremine i‘timād ve tevekkül lüzümünü tavsiye eder.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Rezzāk-ı cihāna i‘timād et

Elṭāfına şükr-i bî-‘adād et

٦٩١ - لِكُلِّ دَهْرٍ رِجَالٌ.

Tercüme

691. Her zamānıñ ricāli vardır.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Her zamānıñ ricāli var elbet

İşi tedvîr eden ricāl-i zamān

[326]

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Her maḳāmıñ maḳāli var lā-şekk

Dediğim remzi añlamaz eşşek

٦٩٢ - لَأَنْ يَشْبَعَ وَاحِدٌ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَجُوعَ اثْنَانِ.

Tercüme

692. Bir kişiniñ doyması iki kişiniñ aç kalmasından hayırlıdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İkimiz aç kalacaḳsaḳ ne günāh

Sen doyur ḳarnıñı ‘āfākellāh

٦٩٣ - اللَّقْمُ تُورِثُ النَّقْمَ.

Tercüme

693. Lokmalar Allāh'ıñ intikām ve ‘azābını celb eder.

Rüşvet alan ve vereniñ zemmi hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ğazab-ı Hāk celb eder rüşvet

Rüşvet almak günāhdır elbet

٦٩٤- لَمْ يُخْبَأْ لِلدَّهْرِ شَيْءٌ إِلَّا أَكَلَهُ.

Tercüme

[327]

694. Zamānıñ yemesinden hıçbir şey gizlenemez.

Ya' nī zamān her şey'i ifnā eder.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Zamān ifnā eder her şey'i dā'im

Değildir pençesinden kimse sālīm

٦٩٥- لَمْ يَجْزُ سَالِكُ الْقَصْدِ، وَلَمْ يَعَمْ قَاصِدُ الْحَقِّ.

Tercüme

695. Doğru yola sālīk olan o yoldan inhirāf ve maqşadı Hāk olan 'amā ile ittışāf etmez.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kimse a' mā diyemez Hāk yolunuñ sālīkine

Aşıl a' mā o ki der sālīk-i Hāk'a bīgāne!

٦٩٦- لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا، فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا.

Tercüme

696. İnsānlar mütebāyin oldukça şerden mütevaqqı, müsāvī olurlarsa helāke mülākī olurlar.

Zirā derece ve rütbe i'tibāriyla tefāvūt āmir ve me'mūr olmağı icāb eder.

Müsāvī olurlarsa birbirine inkıyād etmezler ve neticede helāk olurlar. Çünkü

insānlarda gālib olan şerdir. Hayır, kemāl-i ‘izzetinden dolayı nādir olarak bulunur. Müsāvātîñ zuhūruyla herkesiñ fenālīga meylî ve helākete sa‘yi tabî‘idir.

[328]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Tebāyün-i hayrî iltizām eder beyne’r-ricāl elbet

Tesāvî olmuş olsaydı olurdu maḥv her millet

٦٩٧- إلتآم جرح والأساء غيب.

Tercüme

697. Müdāvîler bulunmadığı hâlde yara iltiyām buldu.

(fe ī lā tün/ fe ī lā tün/ fe ī lün)

Dökmeden yüz şuyu doḡtora hîç

İltiyām etdi cerîḥam işte!

٦٩٨- لخط أصدق من لفظ.

Tercüme

698. Bir bakış sözden daha doğrudur.

Gözün bir bakışı buḡz u muḥabbet āşārını gösterir, demektir.

(fe ī lā tün/ fe ī lā tün/ fe ī lün)

Buḡz u ḥubbu bir bakış eyler ‘ayān

Gözdeki te’şîre bak oḡdan nişān!

٦٩٩- لا تعدم الحسناء ذاماً.

[329]

Tercüme

699. Ne kadar güzel olsa yine bir ‘ayb u kuşūru vardır.

(fe ī lā tün/ fe ī lā tün/ fe ī lā tün/ fe ī lün)

Yine bir ‘ayb u kuşūru bulunur her güzeliñ

Yār-ı bî-‘ayb dilerseñ o seniñ ḥām emeliñ

٧٠٠- لا يضُر السحاب نباح الكلاب.

Tercüme

700. Köpeğin havlaması buluta zarar vermez.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne tehevvür, şopa vurmağda ne ma' nā vardır

Köpeğin havlamasından bulut olmaz hāsir

۷۰۱- لَا يَكُنْ حُبُّكَ كَلَفًا وَلَا بُغْضُكَ تَلَفًا.

Tercüme

701. Düşkün ve meftūn olacak derece sevmek, telef-i dā'ı olacak derecede de buğz u nefret gösterme.

Bu meşel,

أَحِبِّ حَبِيْبَكَ هَوْنًا مَا، عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيْضَكَ يَوْمًا مَا، وَأَبْغِيْضْ هَوْنًا مَا،
عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيْبَكَ يَوْمًا مَا.

ḥadīṣ-i şerīfinden ³⁸⁹ me'ḥūz'dur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

O kadar dostuña düşkün olma

Buğz u nefrine de meftūn olma

[330]

۷۰۲- لَيْسَ يُدْعَى لِلْجُلَى إِلَّا أَخُوْهَا.

Tercüme

702. Mühim ve 'azīm bir iş başarabilmek için 'aciz da' vet olunmaz ehli aranır.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Kār-ı 'aciz değil bu emr-i mühim

Muḳaddem olmak bu iş için lāzım

۷۰۳- لَا يَأْتِي الْكَرَامَةُ إِلَّا حِمَارًا.

Tercüme

703. İyilikden anlamayan ancak eşekdir.

³⁸⁹ “Sevdiğin kişiyi aşırı sevmek, ölçülü sev, olur ki bir gün sevmeyebilirsin. Buğz ettiğin kişiye aşırı buğz etme olur ki bir gün sevdiğin bir kişi olur.” Tirmizi *Birr ve's-Sıla*, 60.

(fā i lā tūn/ fā i lā tūn/ fā i lūn)

Añlamaz eşşek hoşafdan lā-cerem

Ādeme lāyık ‘azīzim her kerem

Ḥazret-i ‘Alī’niñ ḥuzūruna iki kişi girer. Cenāb-ı Ḥaydar ikrām olmak üzere ikisine de birer yaştık atar. Biri yaştığı alır, üzerine oturur diğeri oturmak istemez. Bunun üzerine şāḥibü’l-me‘ālī Cenāb-ı ‘Alī bu meşeli irād ve oturmak istemeyeni de oturmağa mecbūr eder.

۷۰۴- لا قَرَارَ عَلَى زَارٍ مِنَ الْأَسَدِ.

[331]

Tercüme

704. Arslanın bağırması şabr u qarār bırakmaz.

Tehdīd ve intikāma muḳtedir olanlar ḥaḳḳında irād edilir. Ḥaccāc ‘Abdūlmelik’e ğaḏab ve ḥiddet etdiği sırada bu meşeli temeşşül etmiştir. Bu meşel de Nābiġa’nıñ şu beytinden ³⁹⁰ muḳtebesdir:

نُبْتُ أَنَّ أَبَا قَابُوسَ أَوْعَدَنِي
وَلَا قَرَارَ عَلَى زَارٍ مِنَ الْأَسَدِ

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Ze’ir-i şiri duyunca qalır mı şabr u qarār

Onuñ sesindeki heybetde başka ḥālet var!

۷۰۵- لا يَعدَمُ مانِعٌ عِلَّةً.

Tercüme

705. İyiliğini esirgeyen, ‘özür ve ‘illet dermeyān etmekden ḥālī değildir.

Ya’nī ḥasīden bir şey istense hem vermez hem de yalandan bir bahāne dermeyān eder.

³⁹⁰ Tercümesi verilen ve en-Nābiġa’ya ait olan bu beytin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydānī, *a.g.e.*, C.2, s. 266.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bir şey istense dirîğ eyler baḥl
İ' tizār eyler yalandan hem sefîl
Âb-rû dökmeḡ yaqışmaz şānıña
Buḥl ile mevşûf olanlardır zelîl

[332]

۷۰۶- لَا يُنْبِتُ الْبَقْلَةَ إِلَّا الْحَقْلَةُ.

1

1. الْحَقْلَةُ: Toprağı pāk ve münbit tarla.

Tercüme

706. Sebzear olmağa lâyıḡ olan yer menşe'i pāk olan toprakdır.

Cevher-i insāniyet, aşl u nesli pāk olandan umulur demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Aşlı pākîze olan gösterir insāniyyet

Aşlı nā-pāk olanıñ fi' li de nā-pāk elbet

۷۰۸- لَا تَجْنِ مِنَ الشَّوْكِ الْعَنْبَ.

Tercüme

707. Dikenden üzüm toplayamazsıñ.

Fenālîḡ etdiñse göreceḡiñ yine fenālîḡdır demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Eken elbette biçer ben buña etmem ḡayret

Diken ekdiñse üzüm toplayamazsıñ elbet

۷۰۷- . لَا يَقُلُّ الْحَدِيدَ إِلَّا الْحَدِيدُ

[333]

Tercüme

708. Demiri ancak demir raḡnedār eder.

Çivi çiviḡi söker, dediḡimiz meşeliñ meşilidir.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Biriniñ haqqı aḥz u nez^ç olunur

Demir ancak demirle ḳal^ç olunur

۷۰۹- لا يُجْمَعُ سَيْفَانِ فِي غَمْدٍ.

Tercüme

709. İki kılıç bir kında birleşmez.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Cem^ç -i seyfeyn olamaz bir kında

Uyuyan ḳalkınamaz başğında

۷۱۰- لا تَرْفَعُ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ.

Tercüme

710. Ehlinden ‘aşāmı ḳaldırma.

Ya^ç nī ehlinden ne ayrıl ne uzaklaş anlamındadır.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

‘İyālīñden uzaklaşmak ḥaṭādır

Uзақ durmak demek şaḳḳ-ı a^ç şadır

[334]

۷۱۱- لا تَدْخُلْ بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا.

Tercüme

711. Ağaçla ḳabuğu arasına girme.

Ya^ç nī iki şamīmī dost arasına girip de nemīmelerle onları birbirinden dil-gır ve müteneffir etme demektir.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

İlkā-yı fesād etdi o nemmām

Tezyīn-i kelāmı maḥz-ı ilām

Ḳısrıyla ağaç muḳārin olmuş

Ey tālib-i iftirāk-ı bed-nām

٧١٢- لَا تَسْأَلِ الصَّارِخَ وَانْظُرْ مَالَهُ.

Tercüme

712. Dād-ı̇āha şorma. Mālına baq.

Ya‘ nî ihtiyāc içinde kıvranan bir fakīrîñ imdādına yetiş, onu hāl u şānını ‘arz edecek dereceye vardiırma.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

İs‘ āf eder merāmını kable’t-ṭaleb kerīm

Merd-i kerīme ‘arz-ı meṭālib değıl elim

٧١٣- لَا جَدِيدَ لِمَنْ خَلَقَ لَهُ.

[335]

Tercüme

713. Eskisi olmayanıñ yeñisi olmaz.

Yeñisi eskiyip de eski şeylerden tevaqqī lüzūmunu tavşıye edenlere söylenilmiş icāb eden bir meşeldir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne gezer cāme-i nev, köhnesi yok

Dikecek yırtığını iğnesi yok!

٧١٤- لَا يَعْجِزُ مَسْكُ السُّوءِ عَنْ عَرْفِ السُّوءِ.

2

1

1. الْمَسْكُ : Deri.

2. الْعَرْفُ: Koku.

Tercüme

714. Kokuşu fenā deri. Kerih kokudan geri kalmaz.

Ef‘ āl-i kabīhasından vazgeçmeyen le‘im ve bed-māye, debāğata yaramayan deriye teşbīh olunmuştur.

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Bed-māye demek o cild-i bed-būy

Ef‘ ālini terk eder mi bed-ḥūy

٧١٥- لَا تَكُنْ حُلُوءًا فَتُسْتَرْطَ، وَلَا مُرًّا فَتُعْقَى.

2

1

1. الاستراط: Yutmak. 2. الا عقا: Bir nesneyi acılığından dolayı ağzından çıkarıp atmak.

[336]

Tercüme

715. Yutulacak derecede tatlı olma, atılacak derecede de acı olma.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ṭatlı olsañ yutulursuñ her gāh

Acı olsañ atılırsıñ eyvāh!

٧١٦- لَا تَجْعَلَنَّ بِجَنَبِكَ الْأَسَدَّةَ.

1

1. الأسدّه: Ḥilāf-ı kıyās olarak “sid” kelimesiniñ cem‘i. Kıyāş olan sūdūd gelmekdir.

716. Şağırlık, dilsizlik naķşası olanlar gibi teng-dil olup sūkūt etme, demektir.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Neden sūkūt ediyorsuñ, biraz da sen söyle

Aşam u ebkeme beñzer şamūt olan böyle

٧١٧- لَا يَنْفَعُكَ مِنْ جَارٍ سُوءٌ تَوَقُّ.

Tercüme

717. Kötü komşudan tevaķķi saña fā’ide vermez.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kötü bir komşuya düşmek ne belādır billāh

Şoķar ‘aķreb gibi insānı o aķreb nāgāh!

[337]

٧١٨- لَا يُحْسِنُ التَّعْرِيزَ إِلَّا ثَلَبًا. السَّفِيه

Tercüme

718. Sefîh, sebb ve şetmden başka ne ta' rîz bilir, ne kināye.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Doğrudan doğruya sebb etmede insāna sefîh

Şerefiñ var, oña yaklaşma eyā merd-i nebîh

۷۱۹- لا حاءَ وَلَا ساءَ.

Tercüme

719. Elinden ne iyilik ne kemlik gelir.

‘ Arablar yüz yaşına gelmiş bir kimse hakkında, ne erkeksiñ ne kadın me’ālinde bu meşeli irād ederler.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne kadınsıñ ne de erkek, yeter artık bu hayāl

Saña lā hāe velā sāe denir işte mişāl

۷۲۰- لَا يَنْتَصِفُ حَلِيمٌ مِنْ جُهُولٍ.

Tercüme

720. Hākīm ve hālīm olan sefîh ve cāhilden oç almaz.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Süfehādan çekinir merd-i hākīm

Oña uymağda zarar var ne elīm

[338]

۷۲۱- لَا يَنْقُصُكَ مِنْ زَادٍ تَبَقُّ.

Tercüme

721. İbķā etdiğîñ zād u zahîre senden eksik değildir.

İhtiyāt olarak bırakmak istediğîñ yiyecek bozulur, yiyemezsiñ ta‘amı bozulmadan aç ve muhtāc olanları doyur. İddihāra olan tehālüküñ erzāk-ı muķaddereñi artırmadığı gibi bezl ü ihsānıñ da eksiltmez demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İddihār etme de ibzāl eyle hayru'n-nās ol

Rızkıñ imsāk ile artmaz, verir Allāh bol bol

۷۲۲- لَا تَكْذِبَنَّ وَلَا تَشَبَّهَنَّ.

Tercüme

722. Şakın yalan söyleme, yalancıya da beñzeme.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne yalan söyle, ne kezzāba teşebbüh eyle

Şıdķ u ihlāşa, me'ālīye teveccüh eyle

۷۲۳- لَا يَلِدُ الْوَقْبَانِ إِلَّا وَقْبًا.

1

وقب: Ahmaķ.

Tercüme

[339]

723. Ahmaķdan ahmaķ doğar.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ me fā ī lūn)

Eğer ahmaķsa oğluñ hiddet etme sen de bir ahmaķ

Seniñ oğluñ da sen de bī-ķabāhatsiñ muhaķķaķ

۷۲۴- تُحَدِّثُنِي عَيْنَاكَ مَا الْقَلْبُ كَتَمُ

وَلَا جِنَّ بِالْبُغْضَاءِ وَالنَّظَرِ الشَّرِّ

(Ebū Cendel)³⁹¹

Tercüme

724. Ķalbiniñ gizlediğini gözleriñ haber veriyor. Ne buğz gizlenir ne mübgızıñ baķışı.

³⁹¹ Temîm kabilesinden saygın kişiliği ve kahramanlıkları ile tanınan Cahiliye Dönemi şairi. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Selāme b. Cendel", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 346-347.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ğalbiniñ gizlediğini gözleriñ ifşā ediyor ³⁹²

Mübgizñ bir bakış ı ıaşdını imā ediyor

۷۲۵- مَنْ يَفْعَلِ الْعُرْفَ لَا يَعْدَمُ جَوَائِزُهُ

لَا يَذْهَبُ الْعُرْفُ بَيْنَ اللَّهِ وَالنَّاسِ

(Hutay'e) ³⁹³

Tercüme

725. İyilik eden cā'izelerden mahrūm olmaz. Allāh ile insānlar arasındaki iyilik boşa gitmez.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

İyilik et, boşa gitmez bir ān

Ğağ bilir bilmesine de ħalk-ı cihān

[340]

۷۲۶- لَا عَيْشَ لِمَنْ يُضَاجِعُ الْخَوْفَ.

Tercüme

726. Hem-ğā'besi ħorğu olanıñ emn u rāhatı yok, demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ğā'ifiñ uyğu girer mi gözüne āh o ne leyl!

Öyle bir leyle-i pür-ğavle denir bir vāveyl!

۷۲۷- لَا يَصْلُحُ رَفِيقاً مَنْ لَمْ يَبْتَلِغْ رِيقاً.

Tercüme

727. Öfkeden köpüren ağzınıñ tükürüğünü yutmayan ya' nī ħiddete mağlūb olan kimse arkadaş olmağa lāyık değildir.

³⁹² Bu dizede vezin aksamaktadır.

³⁹³ Hicivleri ile meşhur olmuş muhadram şair, Geniş bilgi için bk. Zülfikar Tüccar, "Hutay'e", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C.18, s. 424.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Gayzını hażma çalış, yoksa kalırsıñ bî-yār
Semt-i maķşūduña hılmiñle varırsıñ her bār

۷۲۸- لَا تَلْبَسَنَّ بَيِّقِينَ شَكًّا.

Tercüme

728. Yakîni şekkle karışdırma.

‘Azm ve re’yiñ, za‘f ve fesâdı yakîn ile şekki karışdırmadan ileri gelir.

[341]

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Karışdırmaķ haṭā şekkle yakîni
Semā şanmaķda ma‘ nā yok zemîni

۷۲۹- لَا بِلَادَ لِمَنْ لَا تِلَادَ لَهُ.

Tercüme

726. Mālı olmayanıñ bilâdı da yok demekdir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Mālı yokdur ki bilâdında otursun bedbaht
Memleketden kıovan insānı bütün ṭālî‘ -i saht!

۷۳۰- لَا تَصْحَبْ مَنْ لَا يَرَى لَكَ مِنَ الْحَقِّ مِثْلَ مَا تَرَى لَهُ.

Tercüme

730. Sen, onuñ haķķına ri‘āyet etdiđiñ gibi o da seniñ haķķına ri‘āyet etmezse onuñla

‘aķd-i meveddet ve müşāḥabet etme.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Gözetirsıñ sen onuñ haķķını hep
O seniñ haķķıñı aşlā aramaz
Böyle ḥodgām ile ülfet yaramaz
Ṭaleb-i yār muḥālâtı ṭaleb!

[342]

۷۳۱- لَا يَكْسِبُ الْحَمْدَ فَتَى شَحِيحٌ.

Tercüme

731. Baḥl medḥ u şenā kazanamaz.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Buḥalā medḥ u şenādan çok uzak

Medḥ edersen saña derler avanak!

۷۳۲- لَا أَعْرِفَنَّكَ بَعْدَ الْمَوْتِ تَنْدُبُنِي

وَفِي حَيَاتِي مَا زَوَّدْتَنِي زَادِي

Tercüme

732. Sağlığında nef ve hayrın olmadı, mevtimden sonra mātemimi tutmaktan ne çıkar!

Ebū't-Ṭufeyl³⁹⁴ ki Ḥazret-i 'Alī'nin bütün muḥārebelerinde berāber bulunan ḥāzırcevāb, 'ākil ve fāzıl bir zātdır. Bir gün Mu'āviye ḥazretlerinin ḥuzūruna vardıkda Mu'āviye :

“ كيف وجدك على خليلك ابي الحسن ”

ya'nī dostuñ 'Alī ḥaqqında vecd ve taḥassürün ne merkezdedir deyince Ebū't-Ṭufeyl de cevāb olarak :

“ كوجد ام موسى على موسى واشكو التقصير ”

ya'nī Ḥazret-i Mūsā'nın vālidesi Mūsā'yı Nil'e bıraktıktan sonra oña naşıl müteḥassir olduysa ben de o ḥāldeyim belki o ḥāl de az görüyorum, demiştir. Mu'āviye, Ḥazret-i 'Osmān'ın katlinde sen de bulunduñ dedikde Ebū't-Ṭufeyl, “Hayır, ben onuñ kâtili değil, ḥaziliyim ya'nī kendisine yardım edemeyenlerdenim.”

³⁹⁴ Hz. Ali'ye yakınlığı nedeniyle şiî diye anılan ve en son vefat eden sahabi. Geniş bilgi için bk. Ali Osman Koçkuzu, “Ebū't-Ṭufeyl”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 346.

dedi. Mu‘āviye, “Neden yardım etmediñ?” deyince Ebū’t-Ṭufeyl de, “Sen niçin yardım etmediñ?”

[343]

Bāḥuşuş bütün Şām halkı saña tābi‘ idiler.” dedi. Mu‘āviye cevāb olarak ғанını da‘vā edişim oña nuşretdir demekle Ebū’t-Ṭufeyl evet, seniñ şu ḥāliñ şā‘iriñ şu қавline beñzer diye yukarıdaki beyti irād u inşād etmişdir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Görmedim nef’iñi şağken şimdi

Mātemiñden ne çıkar ba‘de’l-mevt!

۷۳۳- أَلَزُمُ لِلْمَرْءِ مِنْ ظِلِّهِ.

Tercüme

733. Gölge senden ziyāde müdāvim ve mülāzım.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Gölgeñ elbette senden ayrılmaz

Öyle bir yār-ı cān cihānda pek az

۷۳۴- لَيْسَ الْحَرِيصُ بِزَائِدٍ فِي رِزْقِهِ.

Tercüme

734. Hırış, rızqını artırmaz.

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Hırş u ṭama‘ rızqını etmez mezīd

‘Ākil olan mālı ile müstefīd

[344]

۷۳۵- لَيْسَ فِي التَّصَنُّعِ تَمَتُّعٌ وَلَا مَعَ التَّكَلُّفِ تَضَرُّفٌ.

Tercüme

735. Taşannu‘ da istifāde olmadığı gibi tekellüfle yapılan işlerde de zarāfet yokdur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne temettü‘ verir insāna taşannu‘ ‘acabā

Her tekellūf de zarāfetden uzaqdır meşelā

٧٣٦- لَوْ كَانَ فِي الْبُومَةِ خَيْرٌ مَا تَرَكَهَا الصَّيَّادُ.

Tercüme

736. Baykuşda yümn u hayr olsaydı avcı onu bırakmazdı.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Baykuşuñ yümn u hayrı olsaydı

Onu şayyād olan bırakmazdı

٧٣٧- لَيْسَ كُلُّ مَنْ سَوَّدَ وَجْهَهُ قَالَ: أَنَا حَدَّادٌ.

Tercüme

737. Her demirciyim diyen, yüzünü karartmış değil.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Kömürden hep kararmış yüz o hod-ser

Utanmaz da benim haddād olan der!

[345]

٧٣٨- لَوْ بَلَغَ الرِّزْقُ فَاهُ لَوَلَّاهُ قَفَاهُ.

Tercüme

738. Rızkı ağzına gelse kafasını çevirir. Maḥrūm hakkında kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Rızkı tā ağzına gelse meşelā

Çevirir arka o maḥrūm-ı nevā!

٧٣٩- لِسَانُ الْمَرْءِ مِنْ خَدَمِ الْقَوَادِ.

Tercüme

739. Lisān, ḳalbiñ ḥidmetçilerinden ma‘ dūddur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ḳalbiñ elbette lisān ḥādimidir

Dilsiz insān ise bir ümmīdir

٧٤٠- إِلْزَمِ الصَّحَّةَ يَلْزَمَكَ الْعَمَلُ.

Tercüme

740. Şıhḥata mülâzım ol, iş de saña mülâzım olsun.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Şıhḥatiñ yār ise her iş saña yār

Şıhḥatiñ yoksa ne iş var ne de kār

[346]

٧٤١- لَا خَيْرَ فِي وُدِّ يَكُونُ بِشَافِعٍ.

Tercüme

741. Biriniñ delāletiyile olan dostlukda ḥayır yokdur.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Gayrıñ delāletiyile olan ḥubb u i 'tilāf

Bir külfetiñ neticesi, şāfi değil o lāf

٧٤٢- لَا تَجْرُ فِي بَابٍ لَا تَدْرِي.

Tercüme

742. Bilmediğiniñ kapıya dalıp girme.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dalıyor her kapıya görse açık

Perde-i 'ārı muḥaḳḳaḳ yırtık

٧٤٣- لَا تَمُدَّنْ إِلَى الْمَعَالِي يَدًا قَصُرَتْ عَنِ الْمَعْرُوفِ.

Tercüme

743. İyiliğe varamayan bir eli me'ālīye uzatma.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bez-i ma' rūfa yanaşmaz o eliñden kime ne!

Â ḥayāsız uzatırsıñ şerefiñ zirvesine!

[347]

۷۴۴- لَا يَرَى وَرَاءَهُ خُضْرَةً.

Tercüme

744. Arkasında yeşillik göremez.

Bir şeyi beğenip hoşlananlar hakkında irād olunur.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Çaş, göz yerinde hüsnu de var; nāmı hem behiç

Yokdur o şüretiñ güzel ahlāka meyli hīç

۷۴۵- لَا تَأْكُلْ خُبْزَكَ عَلَى مَائِدَةٍ غَيْرِكَ.

Tercüme

745. Başkasının şofrasına konmuş olan kendi ekmeğini yeme.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Bağdıñ ki başka şofraya mevzū‘ o ekmeğini

Şān-ı edibe lāyık olan hāl keff-i yed

۷۴۶- لَا تَسْقُطُ مِنْ كَفِّهِ خَرْدَلَةٌ.

Tercüme

746. Avucundan hardal tānesi bile düşmez!

Bahiller hakkında irād olunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Görmedim ben bu kadar şımşık el

Tutmağ ister meşelā geçse de yel!

[348]

۷۴۷- لَا يَشْكُرُ اللَّهُ مَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ.

Tercüme

747. İnsanlara şükretmeyen Allāh’a da şükretmez.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Halka şükreylemeyen Hakk’a da şükretmez hīç

Şākiriñ ni‘ metini artırır Allāh elbet

٧٤٨- لَا تَقْعُ عَلَيْهِ قِيَمَةٌ.

Tercüme

748. Hiçbir kıymeti yok!

Kem-māye pespāyeler hakkında kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Öyle kem-māye ki bir kıymeti yok

Oña kıymet vereniñ hürmeti yok

Harfü'l-Mim

٧٤٩- مَا حَكَ ظَهْرِي مِثْلُ يَدِي.

Tercüme

749. Kendi elim gibi arkanı kimse kaşımadı.

Kendi işini kendiñ gör, kimseye güvenme demektir.

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Bağlama bel varsa işiñ kimseye

Kendi eliñdir kaşıyan arkanı

[349]

٧٥٠- مَا أَنْتَ بِعَلَقٍ مَضْنَةٍ.

1

1. مَضْنَةٍ: Buğl ve dirîğ olunan şey.

Tercüme

750. Bārī bir değeriñ olsa!

(müf te i lūn/ müf te i lūn/ fā i lūn)

Bir değeriñ yok, kafa da tamtaķır

Kel başa şimşir tarak olmaz denir

۷۵۱- مَنْ لَمْ يَأْسَ عَلَى مَا فَاتَهُ أَرَاخَ نَفْسَهُ.

Tercüme

751. Elden giden bir şey'e karşı esef etmeyen, nefisini rāhata alışdırmış olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Çıkmış elden, esefiñ nāfiledir, geçmez ele

Rāhat istersen eğer terk-i te'essüf eyle

۷۵۲- مَنْ حَدَّثَ نَفْسَهُ بِطُولِ الْبَقَاءِ فَلْيُوْ طُنْ نَفْسَهُ عَلَى الْمَصَائِبِ.

Tercüme

752. Çok yaşamak sevdasında bulunan kendisini muşibetlere alışdırın.

(me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün)

Mu'ammer olmak istersen alışdır kendiñi derde

Cihān bir dār-ı miñnetdir, değildir kimse āzāde

[350]

۷۵۳- كُلُّهُمْ أَرْوْغٌ مِنْ ثَعْلَبٍ

مَا أَشْبَهَ اللَّيْلَةَ بِالْبَارِحَةِ

Tercüme

753. İnsanlarıñ hepsi tilkiden daha ziyāde hilekār! Bu gece dünkü geceye ne kadar beñzer!

Mekkār ve ħud' akār olmakda insānlar birbirinden farklı değil demektir.

(mef ū lū/ fā i lā tū/ me fā i lū/ fā i lün)

İnsānlarıñ 'umūmu da mekkār tilkiden

Ben görmedim güzide-şiyem merd-i mü'temen

۷۵۴- مَا أَنْتَ بِخَلٍّ وَلَا خَمَرٍ.

Tercüme

754. Ne sirkesiñ, ne şarāb!

Ne ħayra yararsıñ, ne şerre diyecek yerde kullanılır.

(*me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fē ū lūn*)

Ne bir hayrın ne bir şerriñ doğunmaz

Ölürseñ de adın aşlā okunmaz

٧٥٥- الْمَسْأَلَةُ آخِرُ كَسْبِ الرَّجُلِ.

Tercüme

755. İstemek kişiniñ şoñ kazancıdır.

Zarūret olmadıkça yüz şuyu dökmeñden ihtirāzı tavşıye eder.

[351]

(*fē ī lā tūn/ me fā ī lūn/ fē ī lūn*)

İstemek şoñ kazancıdır kişiniñ

Mümkün oldukça dökme yüz şuyuñu

٧٥٦- مَالُهُ سِتْرٌ وَلَا عَقْلٌ.

Tercüme

756. Ne hayāsı var, ne ‘aqlı!

Zirā hayā me‘āyibi örtecek bir cāme-i zibādır.

(*mef ū lū/ fā ī lā tū/ me fā ī lū/ fā ī lūn*)

Yoğdur hayāsı, ‘aqlı utanmaz şu sersemiñ

‘Aql u hayāsı hūsn-i dil-āvīzi ādemiñ

٧٥٧- أَمْلَكَ النَّاسَ لِنَفْسِهِ أَكْتَمَهُمْ لِسِرِّهِ.

Tercüme

757. Nefsine eñ ziyāde mālîk olan sırrıñı eñ ziyāde gizleyendir.

(*fē ī lā tūn/ fē ī lā tūn/ fē ī lā tūn/ fē ī lūn*)

Sırrıñı ketmeden insāna denir mālîk-i nefis

Ketm-i rāz etmeyene dense becā hālîk-i nefis

٧٥٨- مَا الْأَوَّلُ حَسَنَ حَسَنَ الْآخِرُ.

Tercüme

758. Evveli güzel olanıñ āhiri de güzeldir.

[352]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Muhsiniñ evveli de āhiri de aḥsendir

Dīn ü dünyası güzel merd ne müstaḥsendir!

-٧٥٩- مَا ضَفَا وَلَا صَفَا عَطَاؤُهُ.

1

1. الضفى: Vāfi^ʿ ve vāsi^ʿ nesne.

Tercüme

759. Vergisinde ne keşret var ne şafvet.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Azacık lutfediyor, sonra da kaçmakda başa

El yaçar verse görüñ alçaak olan yaña maşa!

-٧٦٠- مَالِي فِي هَذَا الْأَمْرِ يَدٌ وَلَا أُصْبِعُ.

Tercüme

760. Bu işte benim elim parmağım yok.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Benim bir parmağım yokdur bu işte

Eğer varsa kuşurum göster işte

-٧٦١- مَا سَدَّ فَقْرَكَ مِثْلُ ذَاتِ يَدِكَ.

[353]

Tercüme

761. Seniñ rahne-i fakrını kendiñ gibi kimse kapayamaz.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Seni ignā edecek kesb-i yediñ

Yoksa sa^ʿ y u^ʿ ameliñ şanki yediñ!

-٧٦٢- مَا عَدَا مِمَّا بَدَا؟

Tercüme

762. Evvelce ‘ayān beyān gördüğün şeyden seni çeviren nedir?

Cemel vak‘asında Hâzret-i ‘Alî, Hâzret-i Zeyd’e: “ Baña karşı bî‘atdan seni men‘ ü zecr eden ne sebep var! Hicâz’da beni tanımışdın, şimdi ‘Irak’da tanımak istemiyorsun! ” demiştir ki bu meşel o serzenişkārâne ‘ibāreniñ bir parçasıdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dün tanırdın bugün olduñ rû-püş

Karşı durmakta sebep varsa da pek boş

٧٦٣- مَنِ اسْتَرْعَى الذُّبَّ ظَلَمَ.

Tercüme

763. Kırdu çoban edinen haksız bir iş yapmış olur.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Kırda teslim eden bütün sürüyü

Pek açık zulmü irtikāb eyler!

[354]

٧٦٤- مَنْ عَتَبَ عَلَى الدَّهْرِ طَالَتْ مَعْتَبَتُهُ.

Tercüme

764. Zamāna darılanıñ dargınlığı uzar.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Acırım hāline dargınsañ eğer eyyāma

Bilmiş ol ki felek āmāde seni ilāma

٧٦٥- الْمِكْثَارُ كَحَاطِبِ لَيْلٍ.

Tercüme

765. Geveze, gece karanlığında odun toplayan gibidir.

Gece odun toplayan eline ne rāst gelirse topladığı gibi gevezeler de raṭb ve yābis ağzına ne gelirse söylerler, demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Öyle kavvāl ki söyler her bār

Hātṭab-ı leyle mümāşil mikşār

۷۶۶- مَنْ سَلَكَ الْجَدَدَ أَمِنَ الْعِثَارَ.

1

1. الجدد: Müstevî-i arz.

Tercüme

766. Düz yolda gezen tökezmez, kaymaz.

[355]

(mef ū lū/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Düz yolda giden tökezmez aşlā

Sersem gibi sāde gezmez aşlā

۷۶۷- مَنْ تَجَنَّبَ الْخَبَارَ أَمِنَ الْعِثَارَ.

1

1. الخبار: Toprağı yumuşak ve gevşek arz.

Tercüme

767. Çürük, yarık ve taşlık yerlerden şakınan tökezmekden, yıkılmakdan kurtulur.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/me fā i lūn/me fā i lūn)

Çökük, taşlıkda gezmekden şakınmak şān-ı ‘ākıldır

Düşenler hep emîn ol ki ya cāhildir, ya ġāfildir

۷۶۸- مَنْ خَاصَمَ بِالْبَاطِلِ أَنْجَحَ بِهِ.

Tercüme

768. Bâtl ile muhāsame eden mağlûb ve hücceti bâtl olur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hasmı bâtl olanıñ hücceti de bâtl olur

Hak diyen bâtlı zannetme ki bir ‘ākil olur

[356]

۷۶۹- مَنْ نَجَلَ النَّاسَ نَجْلُوهُ.

Tercüme

769.Söğen, söğülür; taḥkîr eden taḥkîr edilir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kim söğerse söğülür elbette

Ḥayretiñ koydu beni ḥayrete!

۷۷۰- مَنْ حَقَرَ حَرَمَ.

Tercüme

770. Ḥʿar ve ḥaḳîr gören maḥrûm olur.

إِذَا تَأَخَّرْتَ عَنْ بَذْلِ الْقَلِيلِ وَلَمْ
تَمْلِكْ كَثِيرًا فَإِنِّي يَظْهَرُ الْجُودُ
بُتَّ الْقَلِيلِ وَلَا يَمْنَعُكَ قَلَّتُهُ
فَهُوَ مَحْمُودٌ فَكُلْ مَا سَدَّ فَقْرًا

Tercüme

Çok mālîñ olmadığı ḥâlde azını vermekden gecikirseñ cūd u seḥā nerede ḳalır?

Ver de az olsun luṭfuñuñ azlığı seni vermekden menʿ etmesin. Faḳr ve iḥtiyāc
raḥnesini sedd eden şey maḥmūd ve memdūḥdur.³⁹⁵

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Veren elbette sezā-vār-ı şenā

Veren eldir yed-i ʿulyā meşelā

[357]

۷۷۱- وَمَنْ لَا يَزُدُّ عَنْ حَوْضِهِ بِسِلَاحِهِ يُحَدِّمُ وَمَنْ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ يُظْلَمَ.

³⁹⁵ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 369.

Tercüme

771. Himāyesi saña vācib olan harīmīnden düşmanıñ silāhıñla kovamazsañ yurduñ yıkılır. Zūlm etmeyen zūlüm görür.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Sensiñ yegāne yurdunuñ elbet muhāfızı

Zūlm etmeyen yerinde görür zūlm u kahr hep

۷۷۲- مَنْ خَشِيَ الذُّبَّ أَعَدَّ كَلْبًا.

Tercüme

772. Kūrttan kōrkān kōpek hāzırlar.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Kōpek ihzār eder kōrkān o kurtan

Hāzırlanmış ‘adū, sen de hāzırlan

۷۷۳- مَنْ غَرَبَلَ النَّاسَ نَخَلُوهُ.

Tercüme

773. Başkalarınıñ ‘ayb ve kuşūrunu ğırbāl-i intikāda kıoyanlarıñ daha küçük kuşūrlarını da intikād eden bulunur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Geçirirsen o haṭāyātı eleklerden eğer

Seni de ince elekden geçirir hep eller

[358]

۷۷۴- مُحْتَرَسٌ مِنْ مِثْلِهِ وَهُوَ حَارِسٌ.

Tercüme

774. Kendi şakınmağa lāyık olduğı hālde şunu bunu men‘ ve tahzır etmek istiyor!

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Qalkıyor da bizi ta‘yib ediyor!

Kendi āşāmını görmek ne de zor!

۷۷۵- مَنْ ثَقُلَ عَلَى صَدِيقِهِ خَفَّ عَلَى عَدُوِّهِ.

Tercüme

775. Dostuna şakıl görünen düşmanına hafif görünür.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Yārine kim ki verir bir şıklet

Nezd-i düşmanda sebük-bār elbet

۷۷۶- مَنْ أَهَانَ مَالَهُ أَكْرَمَ نَفْسَهُ.

Tercüme

776. Mālına ihānet eden nefsine ikrām eder.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Mālına kim ki ihānet etse

Şüphesiz nefsine ikrām eyler

[359]

۷۷۷- مَا أَبْعَدَ مَا فَاتَ، وَمَا أَقْرَبَ مَا يَأْتِي.

Tercüme

777. Gideniñ gelmesi ne uzak, gelecek de ne kadar yakın!

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Geçdi gitdi o seniñ mäfātıñ

Gelecek belki yarından da yakın!

۷۷۸- مَنْ أَدَّبَ أَوْلَادَهُ أَرْغَمَ حُسَّادَهُ.

Tercüme

778. Evlādını te'dīb eden hāsıdlerini tezlil eder.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Bugün evlādını te'dīb edersen

Yarın hussādını tezlil edersin

۷۷۹- مَا وَعَظَ امْرَأً كَتَجَارِبِهِ.

Tercüme

779. Kişiyi tecrübeleri gibi vā' ız yokdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Va' z eden tecrübelerdir elbet

Tecrübeñ yoksa olursuñ ' ibret!

[360]

۷۸۰- مَنْ لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ مُوسَى رَضِيَ بِحُكْمِ فِرْعَوْنَ.

Tercüme

780. Mūsā'nın hükmüne rāzı olmayan Fir'avn'ın hükmüne rāzı olur.

(me fā i lün/ me fā i lün/me fā i lün/me fā i lün)

Rızā göstermeyen hük-m-i Kelīmullāh'a elbette

Olur ser-dāde-i aḥkā mı Fir'avn'ın nihāyetde

۷۸۱- مَنْ دَخَلَ مَدَاخِلَ السُّوءِ أَتَاهُمْ.

Tercüme

781. Fenā yerlere giren şüphe ve töhmet altında kalır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Şüphe, töhmet getiren yerlerden

Şakınırsañ saña her yer me'men

۷۸۲- مَنْ عَادَى مَجْدُوداً فَقَدْ عَادَى اللَّهَ

Tercüme

782. Tāli' i yāver kimse ile düşmanlık eden Allāh ile düşmanlık etmiş olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Baḥtı yāver kişiniñ düşmanı vardır hergāh

Öyle bir düşman-ı bedḥ'āha da düşman Allāh

[361]

۷۸۳- . مَنْ غَضِبَ مِنْ لَا شَيْءٍ رَضِيَ بِلَا شَيْءٍ

Tercüme

783. Hiç yokdan öfkelenen sebebsiz memnûn olur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bir sebep yok gāzab u hiddetiñe ey bed-kīş

Ne sebep var yine memnûn görünürsün bu ne iş!

۷۸۴- . مَنْ لَمْ يَذُقْ لَحْمًا أَغْجَبَتْهُ الرِّئَةُ

Tercüme

784. Et tatmayanın ciğer hoşuna gider.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fe ū lūn)

Ciğerden hoşlanır, et tatmamış ki

Şu etden tat denilse belki şākī!

۷۸۵- . مَنْ اشْتَرَى الدُّونَ بالدُّونِ رَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ وَهُوَ مَغْبُونٌ.

Tercüme

785. Değersiz bir para ile değersiz bir şey alan evine aldanarak döner.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ucuz aldıñ o değersiz mālı

Saña mağbūn denilir besbelli

[362]

۷۸۶- . مَنْ أَعْطَى بَصَلَةً أَخَذَ ثُومَةً.

Tercüme

786. Şoğan veren şarımsak alır.

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ fē ū lūn)

Şoğan verdiñse aldıñ hep şarımsağ

Şarımsağdır naşibiñ, şanma kaymak

۷۸۷- مَنْ تَرَكَ حَرْفَتَهُ تَرَكَ بَخْتَهُ.

Tercüme

787. Şan' atını bırakan tãli' ini bırakmış demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Şan' atıñ ne ise onda devām eyle bütün

Terk-i şan' at edene bahtını terk etdi denir.

۷۸۸- مَنْ لَمْ يُحْسِنْ إِلَى نَفْسِهِ لَمْ يُحْسِنْ إِلَى غَيْرِهِ.

Tercüme

788. Kendine hayrı dokunmayanın başkasına da hayrı dokunmaz.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hayrı yok kendine, bilmem ne umarsıñ ondan

Sevemez başkasını nefsi kadar bir insān

[363]

۷۸۹- مَنْ اشْتَرَى مَا لَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ بَاعَ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ.

Tercüme

789. Muhtāc olmadığı şey'i satın alan muhtāc olduğu şey'i satmağa mecbūr olur.

(me fā ī lūn/ fe i lā tūn/ me fā ī lūn/ fe i lūn)

Lüzūmu olmayan eşyāyı kim ki aldıysa

Şatar lüzūmu olan mālını şöñunda bütün

۷۹۰- مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ أَنْ يَكُونَ خَصْمُهُ عَاقِلًا.

Tercüme

790. Kişiniñ haşmı 'aql ve iz' ān erbābından olması onuñ sa' ādeti cümlesindendir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Haşm-ı ‘ākıl saña ta‘līm-i tedābir eyler

Ne sa‘ādet, seni irşād ile tenvīr eyler

۷۹۱- . مَنْ نَامَ عَنْ عَذْوِهِ نَبَّهَتْهُ الْمَكَائِدُ

Tercüme

791. Düşmana karşı gafletde ve uykuda olanı keyd u hud‘alar uyandırır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne derīn uyku dasıñ ey ahmaq

Gözünü keyd-i ‘adūdur açacak!

[364]

۷۹۲- مَنْ جَهَّلَ أَبَاهُ فَقَدْ جَهَّلَ.

Tercüme

792. Babasını techīl eden cāhil demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne kadar cāhil ise, sen deme cāhil babaña

‘Ālim olsañ bile herkes saña cāhil derler!

Harfū’n-Nūn

۷۹۳- النَّاسُ كَابِلٍ مَائَةٍ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.

Tercüme

793. İnsānlar bir sürü deve gibidir; yüz deve var fakat içinde rükūba yarayan bir deve bulamazsıñ.

İnsānlar çok, fakat içlerinde iyilik eden pek az demektir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Baňa göster dediğim kāmīl olan insānı

Kişiniñ luṭf u keremdir sebeb-i rüçhānı

٧٩٤- النَّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ.

Tercüme

794. Kadınlar şeytân ağılarıdır.

(mef ū lü/ me fâ i lün/ fe ū lün)

Ey nefse uyan qarîn-i nisvân

Nisvâna denir şibāk-ı şeytân

[365]

٧٩٥- نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْقَلِّ بَعْدَ الْكُثْرِ.

Tercüme

795. Çokluktan sonra azlıktan Allâh'a sığınırız.

(mef ū lü/ fâ i lā tü/me fâ i lü/ fâ i lün)

Nâz u na'îm içinde yaşarken o bî-niyâz

Bir lokma nân için dolaşır şimdi el-'iyâz!

٧٩٦- النَّفْسُ عَزُوفٌ أَلُوفٌ.

1

1. **العزوف**: Bir nesneden uşanan, yüz çeviren. Çalı kuşu gibi daldan dala konan vefâsız.

Tercüme

796. Nefs, çalı kuşu gibi daldan dala konan vefâsız kuşa beñzer. Nasıl alıştırsañ öyle gider.

(mef ū lü/ fâ i lā tü/me fâ i lü/ fâ i lün)

Her gün heves peşinde koşar nefs-i pür-hevâ

Ğullan o esb-i serkeşi zîrâ gidiş fenâ

٧٩٧- النَّدَمُ عَلَى السُّكُوتِ خَيْرٌ مِنَ النَّدَمِ عَلَى الْقَوْلِ.

Tercüme

797. Sükûtdan mütevellid nedâmet sözden mütevellid nedâmetden hayırlıdır.

[366]

مَا إِن نَدِمْتُ عَلَى سُكُوتِ مَرَّةٍ
وَلَقَدْ نَدِمْتُ عَلَى الْكَلَامِ مِرَاراً

Tercüme

Sükûtumla peşimân olduğum yok faķaķ söz söyledığım zamān nādim olduğum pek
çok.³⁹⁶

(me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ me fā ī lūn/ me fā ī lūn)

Velev bir kere olsun, olmadım nādim sükûtumla

Neler çekdim o sözlerden, nedāmetler de Һayretde!

٧٩٨- النَّاسُ أَتْبَاعُ مَنْ غَلَبَ.

Tercüme

798. İnsanlar ğāliblerin itbā‘ı demektir.

(fe ī lā tūn/ fe ī lā tūn/ fe ī lā tūn/ fe ī lūn)

Ġālebeñdir saña itbā‘ edecek efrādı

‘Adl ü ihsānla Һazan cenneti, sa‘ dābādı

٧٩٩- النَّصْحُ بَيْنَ الْمَلَأِ تَقْرِيعٌ.

Tercüme

799. Herkesiñ yanında öğüt vermek başa Һaķmak demektir.

(fe ī lā tūn/ me fā ī lūn/ fe ī lūn)

Ne Һadar müşfiķāne olsa da pend

Başa Һaķmak demektir ‘inde’n-nās

³⁹⁶ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.1, s. 407.

[367]

٨٠٠- أَنْجَسَ مَا يَكُونُ الْكَلْبُ إِذَا اغْتَسَلَ.

Tercüme

800. Köpeğin eñ pis hâli yıkanıldığı zamandır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Köpeğin hâlet-i murdârîsi

Yıkanıp soñra da silkinmesidir

Harfî'l-Vâv

٨٠١- وَقَعَ فَلَانٌ فِي سِيِّ رَأْسِهِ، وَفِي سَوَاءِ رَأْسِهِ.

Tercüme

801. Baş berâberince ni' met-i şâmileyeye nâ'il oldu.

Ser-â-pâ ni' mete müstağrak oldu demektir.

(me fâ î lūn/ me fâ î lūn/ me fâ î lūn/ me fâ î lūn)

Ser-â-ser ni' met ü ihsāna müstağrak bihamdillāh

Ḥudā elṭāfını tezyîd eder her şākiriñ her gāh

٨٠٢- وَجَدَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ.

Tercüme

802. Qarganın ħurmasını buldu.

İstediğinden a' lāsına konu diyecek yerde kullanılır. Qarga da ħurmanıñ eñ nefisini seçer.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Konduñ a' lāsına el-ħaqq ne kader!

Ḥurmanıñ enfesini qarga seçer

[368]

٨٠٣- وَجَدْتُ النَّاسَ أُخْبِرُ تَقْلُهُ.

Tercüme

803. İnsanların birçoğunu şöyle buldum ki tecrübe ederseñ buğz u nefret edersin.

Bu meşel, “ إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ وَحَكِيمًا وَحَكِيمٌ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو الدَّرْدَاءِ ”
hadîş-i şerîfiyle ³⁹⁷ kadar ü şanı a‘ lâ edilen Ebû’d-Derdâ ³⁹⁸ hazretleriniñdir. Hazret-i
‘ Osmân’ ın hilâfetinde Şâm kâdısı oldukları hâlde vefât etmişlerdir.

لَا تَحْمَدَنَّ امْرَأًا يُرْضِيكَ ظَاهِرُهُ
وَأَخْبِرْ مَوَدَّتَهُ فِي الْعَتَبِ وَالْغَضَبِ

Tercüme

Zâhir hâlimden hoşlandığını bir kimseyi şakın methetme. Onuñ dostluğunu dargın ve
öfkeli zamânında tecrübe et.

جَرَبْتُ دَهْرِي وَأَهْلِيهِ فَمَا تَرَكْتُ
لِي التَّجَارِبُ فِي وَدِّ امْرَأٍ غَرَضًا
(Ma‘ arrī) ³⁹⁹

Tercüme

Zamânı ve ebnâ-yı zamânı o kadar tecrübe ve tedkîk etdim ki hâşıl etdiğim tecrübeler
bir kimseniñ dostluğunu tanımağda benim için şüphe ve korku götürür bir şey
bırakmadı.

³⁹⁷ “Her ümmetin bir hikmet sahibi vardır bu ümmetin hikmet sahibi de Ebû’d-Derdâ’dır.” Müttaki el
Hindi *Kenzü’l-‘Ummal*, 550-553

³⁹⁸ Şâm kadılığı ve Kur’an muallimliği yapan sahâbî. Geniş bilgi için bk. Abdullah Aydın, “Ebû’d-
Derdâ”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 310-311.

³⁹⁹ Felsefî fikirlerini şiirle aktaran, karamsarlığı ve hüznü ile bilinen meşhur âmâ şair, filozof. Geniş
bilgi için bk. Sahbân Halîfât, “Ebû’l-Alâ e-Maarrî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, ss.
287-291

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Keşf-i kulūba muhtedir olsaydı bir kişi
Nefret eder de semtine varmaz, kaçardı hep!

[369]

٨٠٤- وَجَدْتُ النَّاسَ إِنْ قَارَضْتَهُمْ قَارِضُوكَ وَإِنْ تَرَكْتَهُمْ لَمْ يُتْرَكُوا.

Bu da müşārünileyh Ebū'd-Derdā' hazretlerinin emşāl mecrāsında olan kelimāt-ı şerīfelerindendir. Cümledeki “مقارضه” deyn ma' nāsına olan “qarż” dan olmak cā'izdir. Buña göre ma' nā:

804. “İnsānları şöyle buldum ki eğer onlara iyilik edersen onlar da saña iyilik, kemlik edersen kemlik eder. Eğer i' tiyād etdiğin iyiliğin arasını biraz kesecek olursan onlar seni bırakmazlar ve kendilerine eskisi gibi bezl-i ihsān etmeğe çalışırlar.”

Qaṭ' ma' nāsına “qarż” dan olduğuna göre ma' nāyı şu yolda tevcih ederiz:

Sen insānlara qaṭ'-ı ülfeti mücib tecāvüzkār lisān kullanırsan onlar da saña qarşı mütecāviz bir mübāriz kesilir. Sen, ta' arruḏda bulunmasan bile cibilletlerinde merkūz olan ḥabāşet dolayısıyla seni iz' āc etmekden ḥālī kalmazlar.

Her iki ma' nāya göre ḥalkın sū'-i mu' āşeretini zemm ve insānlarla fazla düşüp kalkmaktan nehy mevrinde ḍarb olunan bir meşeldir.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/me fā i lūn/me fā i lūn)

Düşerler ardına herkes eğer bezl-i kerem etseñ
Kesilmezler görünce senden ihsān u kerem aşlā
Biraz ihsānını te' c'il edersen de emīn ol sen
Yine pīrāmeniñ onlarca me' vā-yı ' iṭā ḥaqqā!

[370]

٨٠٥- وَقِيَّةٌ كَوَاقِيَةُ الْكِلَابِ.

Tercüme

805. Köpek yavrusunu korur gibi korur.

Ḥayvānāt içinde yavrusuna eñ ziyāde düşkün köpektir

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Öyle düşkün ki köpek yavrusuna

Şırtarır hem ısıtır yaklaşanı

٨٠٦- الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السُّوءِ.

Tercüme

806. Yalnızlık kötü arkadaşdan hayırlıdır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Hem-demiñ sū³-i muḳārinse eğer

Yalnızlık saña biñ yāre değer

٨٠٧- أَوْدَتْ أَرْضٌ وَأَوْدَى عَامِرُهَا.

Tercüme

807. Ne yer kaldı, ne yapıcı; hepsi de helāk oldu!

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne yerim var, ne de yārim hayfā!

Ne kılıç kaldı ne kın vā-esefā!

[371]

٨٠٨- وَعَدَهُ عِدَّةُ الثُّرَيَّا بِالْقَمَرِ.

Tercüme

808. Şüreyyā'nın Kāmer'le kavuşması gibi oña va'd etdi.

Zirā Ay'la Şüreyyā ayda bir birbirine kavuşur.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Bu ne āşār-ı cüdāyī, bu ne hicrān bilmem

Ay, Şüreyyā bile bir ayda mülākī oluyor.

Bāde-nūşān-ı muḥabbetde nedir derd ü elem

Köhne bir pīr-i muḡān ḥāzret-i sāḳī oluyor!

٨٠٩- وَيَلُّ لِعَالِمٍ أَمْرٌ مِنْ جَاهِلِهِ.

Tercüme

809. Veyl ve helāk cāhilden ziyāde 'ālimesidir.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

Veyl ü helāk ʿālim-i eşyāyadır bütün

Bi'n-nisbe ma' zeret şayılır cehli cāhiliñ

۸۱۰- وَجْهٌ عَدُوٌّكَ يُعْرَبُ عَنْ ضَمِيرِهِ.

Tercüme

810. Düşmanın yüzü kalbindeki meydanı çıkarır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Çehresinden bilinir düşman olan

Çehredir doğrusu mirāt-ı cenān

[372]

۸۱۱- الْوَاقِئَةُ خَيْرٌ مِنَ الرَّاقِئَةِ.

Tercüme

811. Allāh'ın vika'yesine mazhariyet mübtelā olup da ru'kye ve ta'vīz ile kesb-i ifākatdan hayırlıdır.

Eñ kıymetdār bir ni' met olan şihhatıñ iğtinām edilmesini bildirir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Sāye-i Hāk'da bulunmak gibi ta'vīz olmaz

Hıfz-ı Bārī'de olan gül ebediyen şolmaz

۸۱۲- وَجَدْتُهُ لَا بَسًا أُذُنِيهِ.

Tercüme

812. Kulaklarımı libās-ı şamem bürümüş buldum.

Halim ve müteğāfil bir kimse hakkında kullanılır.

لَبِسْتُ لِغَالِبِ أُذُنِي حَتَّى
أَرَادَ بَرَهْطِي أَنْ يَأْكُلُونِي

Tercüme

Ğabilesiyle birlikde beni yenmek isteyen ğālibe karşı işitmemeksizlikle geldim, ħalīm davrandım.⁴⁰⁰

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Saña sebb etse sefiliñ birisi

Oña yaklaşma, uyuzdur koğusu

Hilm u āşār-ı teğāfūl göster

Dedirir herkese eyne'l-mağber!

[373]

۸۱۳- أَوْغَلُ مِنْ طُفِيلٍ.

Tercüme

813. ٲufeylden daha ziyāde girgin ve dalkavuk.

Dalkavuklarıñ re'isi olan ٲufeyl, Kūfe ħalkından birisidir ki da'vetsiz velīme cem' iyyetlerine girer ve bilā-tekellūf ħarnını doyururmuş! Bütün bilād ve emşār da bu nā-ħoş 'ādete bādī olan ٲufeyl olduğı için da'vet edilmeden düğün sofrasında bulunan bu gibi şayğısız ve yüzşüzlere ٲufeylü'l-a'rās ve ٲufeylü'l-'arā'is demişlerdir.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/me fā i lūn/me fā i lūn)

Ne söylerseñ utanmaz, aldırış etmez ٲufeylīdir

ٲufeylīlik denīyyü't-ṭab' ıñ evşāf-ı cibillīdir

۸۱۴- وَقَرَّ نَفْسَكَ تُهَبَّ

Tercüme

814. Nefsiñi tevķīr et ki mehīb olasıñ.

(me fā i lūn/ fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Vağār 'ādeme bir ħil'at-ı mehābetdir

Libās-ı heybet ise bir şī'ār-ı ħürmetdir

⁴⁰⁰ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğı tespit edilen bu beyitin geçtiğı başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-A'zam*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, C.13, s. 84. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 438.

Harfî'l-Ha

٨١٥- هُوَ فِي مَلَأِ رَأْسِهِ.

Tercüme

815. Başının örtüsünde.

Kendi işi olunca muttasıl anlatır, seni

[374]

aşlâ düşünmez diyecek yerde kullanılır.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Dā'imā hālını anlatmaktan

Vız gelir başkasının hālî oña

٨١٦- هُوَ أَلْزَمَ لَكَ مِنْ شَعَرَاتِ قَصِّكَ.

Tercüme

816. Şaçının kıllarından ziyāde saña yapışık.

Üzerinde olan bir hakı inkâr edenler hakında irād olunur.

(me fā i lūn/ me fā i lūn/ fe ū lūn)

Seniñ borcuñ seniñ rîş-i seriñdir

O inkârîñ silāh u miğferiñdir

Seniñ dîniñ seniñ deyniñ demekdir

Bilirseñ dîniñ cennet yeriñdir

٨١٧- هَيْهَاتَ تَضْرِبُ فِي حَدِيدٍ بَارِدٍ.

Tercüme

817. Heyhât, soğuk demir döversiñ.

Huşûlü muhāl olan şeyleri temenniden ihtirâz mevki'inde kullanılır.

يَا خَادِعَ الْبُخْلَاءِ عَنْ أَمْوَالِهِمْ

هَيْهَاتَ تَضْرِبُ فِي حَدِيدٍ بَارِدٍ

[375]

Tercüme

Ey bahâilleri aldatmak ve ondan para çekmek sevdâsına kapılan! Nâfile yere soğuk demir döğüyorsuñ! ⁴⁰¹

Bahâillerden para almak cânını almakla berâberdir; oña dökülen yüz şuyu heder ve bir şusuzuñ serâbı şu zannetmesine beñzer!

(*me fâ i lün/ fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün*)

Soğuk demir dövülür mü, demir tavında gerek!

Değil o dâmen-i imkân, muhâlden el çek

٨١٨- هَذَا أَحَقُّ مَنْزِلٍ بَتَرَكِ.

Tercüme

818. Terk olunmağa lââyık bir menzildir.

(*fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün*)

Öyle bir menzili de komşuyu da terk eyle

Çekdiğin derd ü belâ, her nefesin bir nâle!

٨١٩- هُمْ فِي أَمْرِ لَا يُنَادِي وَلِيْدُهُ.

Tercüme

819. Onlar öyle mühim ve ‘azîm bir işle meşgûldür ki çocukları, gençleri da‘vet olunmaz oraya çağrılan, kavmin kibârı ve ‘âlî-tebâridir.

Yâhûd onlar o derece mehâm umûr ile meşgûldür ki bir çocuk eñ kıymetdâr eşyasına el uzatsa men‘ ve zecr etmek şöyle dursun ses bile çıkaramaz.

[376]

(*me fâ i lün/ fe i lā tün/ me fâ i lün/ fe i lün*)

Bütün emelleri şa‘bü’l-huşûl emr-i mühim

Çağırırsalar çağırırlar kibâr-ı kavmini hep

⁴⁰¹ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu ünlü hiciv şairi Cerir b. Atiyye’ye ait olduğu tespit edilen bu beytin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe Ed-Deyneveri, *Uyunü’l-Ahbar*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1418, C.3, s. 152. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 456.

O mu‘zamāt-ı umūra dalınca, māl u zeheb
Görür mü gözleri, her ferdi şanki bir Hâtim!?.⁴⁰²

٨٢٠- هَذَا أَمْرٌ لَا تَبْرُكُ عَلَيْهِ الْإِبِلُ.

Tercüme

820. Üzerine deve çökmeyen iş.

Şabır ve taḥammül edilemeyen emr-i ‘azīm hakkında kullanılır.

(fe i lā tūn/ me fā i lūn/ fe i lūn)

Müşkülün iḳtiḥāmı çok düşvār

Sende yokdur mecāl şabr u qarār

٨٢١- هَانَ عَلَى الْأَمْلَسِ مَا لَا فِي الدَّبْرِ.

2

1

1. الاملس: Şırtı sağ ve sağlam ḥayvān.

2. الدبر: Şırtı yağır, yaralı dābbe.

Tercüme

821. Arkası yağır olan dābbenin çektiği şıktıntı arkası sağ olana kolay gelir.

Birinin uğradığı dert ve felākete mübālāt ve ihtimām etmeyen insāniyet düşkünleri hakkında kullanılır.

[377]

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

O felāket ne demek bilmezsin

Kimsenin gözyaşını silmezsin!

٨٢٢- هُوَ أَذَلُّ مِنْ حِمَارٍ مُقَيَّدٍ.

Tercüme

822. Bağlanmış eşekden daha zelil.

⁴⁰² Dizede geçen Hatim, cömertliği ile meşhur Cahiliye Dönemi şairidir. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, “Hâtim et-Tâi” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.16, ss. 472-473.

وَلَا يُقِيمُ عَلَى ضَيْمٍ يُرَادُ بِهِ يَعْرِفُهَا
إِلَّا أَذْلَانِ عَيْرٍ الْحَيِّ وَالْوَتْدُ

1
هَذَا عَلَى الْخَسْفِ مَرْبُوطٌ بِرُمَّتِهِ

3 2
وَذَا يُشَجُّ فَلَا يَرْكِي لَهُ أَحَدٌ

4
(Mütelemmis) ⁴⁰³

1. عيرالحي: Kabîle eşeği. Ya‘nî beyne’l-‘aşîre orta mâlı olan hımâr. Ba‘zı insâna daħi ıtlâk olunur. Qazığa daħi vücûdu hâksâr ve gerdeni mağlûl ve başından tokmak eksik olmadığından “‘ayrû’l-mezellet” ıtlâk olunur.

2. الخسف: Züll ma‘nâsınadır. 3. الرُمة: Çürük ip. 4. الیشج: Baş yarmağ.

Tercüme

Kendi hakkında istenilen ve revâ görülen zulme kimse şabredip durmaz yalnız iki zelîl ki biri eşek diğeri kazıktır. Eşek, eski ip parçasıyla bağlanır ve mezellele katlanır. Kazık da başı yarılır kimse kendisine acımaz. ⁴⁰⁴

[378]

(me fâ î lün/ me fâ î lün/me fâ î lün/me fâ î lün)

Başından dâ’imâ eksik değil tokmak, ne zilletidir!

Kazık yâ eşşeğîñ hâli taħammûlden ‘ibâretidir.

۸۲۳- هُمْ فِي خَيْرٍ لَا يَطِيرُ غُرَابُهُ

⁴⁰³ Az ama mükemmel şiir söyleyen (mukillûn muhkimûn) dört Cahiliye şairinin birincisidir. Geniş bilgi için bk. Ali Şakir Ergin, “Mütemellis” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 190-191.

⁴⁰⁴ Tercümesi verilen ve Mütelemmis’e ait olan dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû’l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsa ed-Demîri, *Hayatü’l-Hayevan El-Kübra*, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1418, C.3, s. 12.; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 465.

Tercüme

823. Kargası uçmayan bolluğa kondular.

Zirā karga, bāğ bāğçesi bol bir yere konarsa uçmaz ya‘ nī oradan ayrılmaz.

وَلِرَهْطٍ حَرَابٍ وَقَدْ سَوَّرَةٌ

فِي الْمَجْدِ لَيْسَ غُرَابُهَا بِمُطَارٍ¹
(en-Nabigā ez-Zübyānī)⁴⁰⁵

1. وقد: Efkār u ehvāsı muhtelif fırkalardan bir fırkaya denir. Cem‘ i “ kıded” gelir.

Ve minhu kavluhu Te‘ ālā: “*Kunnā tarā’ika kıdedā*”⁴⁰⁶ Ey firağan muhtelifeten ehvā‘ uhā.⁴⁰⁷

Tercüme

Mecd ve keremde her biri birer ferd-i ferīd olan o muhārib kavim ve kabīleniñ elde etdikleri ganā’im selb edilmek korkusundan sālimdir.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Kondular bolluğa her bir yeri tıklım tıklım

Oradan ayrılanıñ ‘ aqlına ben de şaşarım

[379]

٨٢٤- أَهْدِ لِجَارِكَ الْأُذْنِي لَا يَقْلِكَ الْأَقْصَى.

1

1. القلاء: Bir adama buğz etmek. İkinci ve dördüncü bābdan taşrīf olunur.

Ba‘ zılarına göre ikinci bābdan terk etmek ma‘ nāsına maḥşūşdur. Bu meşeldeki; “lā yaḳlike” fi‘ li “lā yaḳilke” şeklinde de rivāyet edilmiştir.

Tercüme

824. Yakın komşuña hediye ver ki uzakda olan saña buğz etmesin.

⁴⁰⁵ Şiirlerini uzun bir zaman dilimi içinde düzelterek itina ile yazan (mütekellif) şairler arasında sayılan Cāhiliye Dönemi’nin ünlü bir şairi. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, “Nabigā ez-Zübyānī”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, s. 262-263.

⁴⁰⁶ Doğrusu içimizde salih olanlar da var olmayanlar da. **Ayrı ayrı yollar tutmuşuz.** Cin, 72/11.

⁴⁰⁷ İstek ve arzuları farklı farklı topluluklar, cemaatler.

Ya' nî yakın komşuñā hediye verirseñ uzaqda bulunan dār u diyārıñıñ uzaqlığından dolayı seni ma' zūr görür.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Gönderirseñ o yakın komşuñā bir tuhfē eğer

Tā uzaqlarda olanlar seni ma' zūr görür

۸۲۵- هُوَ يَرْقُمُ فِي الْمَاءِ.

Tercüme

825. Şuya yazı yazar.

Meslek ve şan' atında mähir ve hāzık olan kimseler hakkında kullanılır.

سَأَرْقُمُ فِي الْمَاءِ الْقَرَّاحِ إِلَيْكُمْ
عَلَى نَأْيِكُمْ إِنْ كَانَ فِي الْمَاءِ رَاقِمٌ

Tercüme

Eğer şan' atında mähir ve mütebahhir bir kimse var ise ben de uzaqda bulunduğunuz.⁴⁰⁸

[380]

için şu üzerine yazı yazan şan' atkār bir rākım olduğumu size göstereceğim!.

(fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lā tūn/ fe i lūn)

Ne mahāret, ne hazākat şuya terkīm ediyor,

Şan' at erbābına hep hāriqa ta' līm ediyor!

۸۲۶- هِيَ الْخَمْرُ تُكْنَى الطَّلَاءِ.

Tercüme

826. Künyesi tılā' olan şarāb.

Zāhiri güzel, bātıñı çirkin olan bir şey hakkında kullanılır.

(mef ū lū/ fā i lā tū/me fā i lū/ fā i lūn)

La' l-i müzāb bāde-i nābıñ müşākili

Çirkīn güzel hāqıqate nisbetle başkadır

⁴⁰⁸ Araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: El Cīm Ebū Amr Eş Şeybānî, *Kitābū 'l-Cīm*, Dārū't-türâs li'tab'ı ve'neşr, Kahire, 1974, C.2, s. 23. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydānî, *a.g.e.*, C.2, s. 472.

Şûretperest olan göremez rûh-ı kāmili
Şûretde bir haqîqate nisbetle başkadır

۸۲۷- الْهَوَى مِنَ النَّوَى.

Tercüme

827. Sevgi uzaklıktan ileri gelir.

(me fâ î lün/ me fâ î lün/ fe ü lün)

Uzaklık celbeder elbet muhabbet

Ziyâretle olur hâşıl meveddet

[381]

(me fâ î lün/ me fâ î lün/ fe ü lün)

Çamer ol, ayda bir doğ sen de ey dil

Şamîmiyetde yokdur gerçi külfet

۸۲۸- هَلْ يَخْفَى عَلَى النَّاسِ الْقَمَرُ؟

Tercüme

828. Ay insânlardan gizlenir mi?

Emr-i meşhûr hakkında kullanılır.

وَقَدْ بَهَرَتْ فَمَا تَخْفَى عَلَى أَحَدٍ

إِلَّا عَلَى أَكْمِهِ لَا يُبْصِرُ الْقَمَرَا

Tercüme

Sevgili mehpârem göründü; kimseden gizlenmez. Çameri göremeyen yalnız körlerdir.⁴⁰⁹

(fe î lā tün/ fe î lā tün/ fe î lā tün/ fe î lün)

Nerde olsam çıkıyor karşıma cânân her ân

Hemdemî yâr olanıñ yârini zannetme nihân

15 Temmûz 937 Pençsenbe

⁴⁰⁹ Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu sonucu lirik ve pastoral şiirleri ile bilinen Emevi Devri şairi Zürrume'ye ait olduğu tespit edilen bu beytin geçtiği başlıca iki mesel kaynağı şunlardır: Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, s. 93.; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.*, C.2, s. 478.

EKLER

Ek 1 (Dîvân'ın Ön Kapağı)

عشقك سیرینی

علی صدرح الامین
استانبول آرکات مسلم مکتبی مطبعه‌لرندن

طابع و ناشری :

معارف کتبخانه‌سی

استانبول ، باب عالی جاده‌سی
تلفون : استانبول ۴۹۸

مهرات مطبعه سی - چاقاچیار سنبلی خان

۱۳۴۱

Ek 2 (Dîvân'ın İlk Sayfası)

برقاج سوز

هر اثر ، نه درجه پریشان ادا اولورسه اولسون زاده
طبیعت اولق دولایسیله صاحی غندنده سهویلیر ، زیان
اولماسی آرزو ایدلز . حتی بر عرب شاعرینک :

بحوت ردی الشعر من قبل قائم

و بهر به بقی و انه مات قائم

دیدیکی کي فنا یازیش شعرلر ، قائلندن اول اولمه
محکوم اولسه بيله اونلرک سلسله تارمارى عشق و محبت
رشتهسته باغلی بولوندینی ایچین صاحی اونلردن بسبتون
علاقهسنی کسمک ایسته من .

اسلافک ، مدید مساعی محصولی اولق اوزره میدانه
کتیردکری و اخلافک دامن استفاده سینه نشر ایتدکری
اثرلر میاننده ابدی برحیاته بحق کسب استحقاق ایتیش
اولانلر ؛ هریشی آلت اوست ایتک ، شانندن اولان
انقلابلرک صدماتندن وارسته قالیور ؛ بر ویرانه گوشه
سنده مکنوزخزینهلر کبی ، او اثرلرک صاحی ده برماضی
ذی حیات شکننده یاشیور !

Ek 3 (Dîvân'ın 30. Sayfası)

عشق سسی

۳۰

عونی به نظیره

لیلایه سویدا ، دل شیدا متحیر
 سودای سویدایه ده لیلا متحیر !
 بر ذره غیبیه بی کشف ایلیه من کن
 انسانره اولمازمی سویدا متحیر ؟
 بر چهره نادیده ده دل داده جهان که
 ناسوت ایله لاهوت سراپا متحیر !
 محوئی در وارلخی ارباب شهودک ،
 ماهیت اشیا به هیولا متحیر !
 صورتده تخالف سبب وحدت حقدور ،
 اول وحدته هر کثرت اشیا متحیر !
 بر سر خردسوز عوالمده نهاندر
 بر جلوۂ جانسوزینه موسی متحیر .
 وجدانی حاکم قیلامازسه اکر انسان
 فریادینه ، اشهادینه شکوی متحیر !

۱۰ آغستوس ۳۲۵

Ek 4 (Dîvân'ın 113. Sayfası)

۱۱۳

عشق سسی

هر سنك دكل دره بیضای محبت
 دنیایی کورورده ینه خودبین اولاماز هیچ
 اول دیده که مرآت مجلای محبت .
 زیب آور دیوان اساطیر وفادر
 مجنون ایدیور هر کسی لیلای محبت !
 طوپراق دیدیکک سینه او بر کنز عوالم
 هر ذره سی بر مشهد سودای محبت .
 بر عشق شرر پاره سی که شمس ده یقادی
 انجم دیدیکک داغ کهر زای محبت !
 بر پادشه حسن و محاسن که محموره
 بالله اودر آیت کبرای محبت

جابجا کلزار مست و بلبل اسحار مست
 دیده بیدار مست و عاشق بیمار مست
 قیپ قیزیل قان کاسه کل ، لاله داغ آتشین
 شاخ و یرک و بار مست و خطه ازهار مست !
 یار کیم ، اغیار کیم مجنون بوتون فرزانه لر
 یار مست ، اغیار مست و ساقی دّوار مست !
 لیله لیلایی بولدم عاشق ستار هپ

Ek 5 (Dîvân'ın Son Sayfası)

عشق‌نسی

۱۶۶

سرکشتکی ماز خرام قد بالا
 دیوانکی ماز هوا داری لیل
 از قبله حاجات وز محراب تمنا
 از کعبه و بتخانه و زنار و چلیا
 وز میکه و کوی خرابات گذشتیم

§

این جبه و دستار مرادات طریقند
 بگذر ز مرادات که قالات طریقند
 بیرون فکن آن خرقة که طامات طریقند
 اینها بحقیقت همه آفات طریقند
 مادر طلب از جمله آفات گذشتیم

§

دیوانه دیوان الهی همه اختیار
 در مذهب ماعشق به از طاعت بسیار
 مقصود (مهری) همه پیرامن آن یار
 ما از پی توری که بود مشرق انوار
 از (مغربی) و کوکب مشکات گذشتیم

۲۶ آغستوس ۲۴۰

صوک

Ek 6 (Dîvân'ın Sonunda Yer Alan Hata-Savab Cetveli)

صواب	خطا	سطر	صحیفه
سیاستکه	سیاستکه	۶	۶۲
غمله	عمله	۸	۶۴
جیل	بیل	۴	۶۶
جهانده	جهانده	۹	۶۸
وجده	وحده	۱۷	۷۲
پرلره	پرلرده	۱	۷۵
نقحه	نقحه	۱۳	۷۸
نکته	نکته	۱۸	۸۰
ظن	طن	۸	۸۶
برج	بر	۱۲	۹۱
قریه	قریه	۶	۹۶
ظن	ظن	۱۱	۹۶
آ کلاسینلر	کلاسینلر	۱۲	۹۹
ترتیب	ترتیب	۱۳	۹۹
جان	حان	۱۵	۱۰۱
فضای	قضای	۱۶	۱۰۱
صغیر	صغیر	۱۰	۱۰۷
توتون	تون	۴	۱۱۴
دومی	دومی	۱۲	۱۱۵
شیطنت	شیطنت	۷	۱۱۶
آب	ب	۱۰	۱۲۱
صمان	عمن	۹	۱۲۳
خنجر	خنجر	۱۰	۱۲۴
خوابگاه نازیکی	خوابگاه نازیکی	۱۱	۱۲۴
نقمة	نقحة	۱۰	۱۲۷
شدتندن در	شدتندن در	۳	۱۲۹
استعداد ضر در	استعداد ضر در	۸	۱۲۹
قاب	لب	۱۷	۱۲۹
شو جسمی ده	وجسمی ده	۱۰	۱۳۳
تاوهات	تاوهات	۸	۱۳۵
پاندك	پاندك	۱	۱۴۱
دنیا	دنیا	۵	۱۴۴
البث	خالی	۷	۱۴۴
خالی	البث	۸	۱۴۴

Ek 7 (Dîvân'ın Arka Kapağı)

فیاتی • • غروشدو

ظفر کتابه‌لری

تورکک . بویوک ظفری حقنده یازلمش ادبی ائوردو . اک بویوک ادبیلر منک
معکس هیجاییدر . خالد ضیا ، جناب شهاب الدین ، سلیمان نظیف ،
حسین جاهد ، حسین رحمی ، عبدالحق حامد ، فاضل احمد ، جلال ساهر
وداها بر جوق بویوک استادلرک خاصه بو اثر ایچین یازدقیری پارچه‌لر
شاه اثرلردر . بومهم اثر بر ادبیات نمونه و مجموعه‌سی ارلدیشی کبی تورکک
ظفرینی قازانان ۲۷ بویوک قوماندانک ترجاه حاللری ایله رسمینی و ظفره
عائد یوزلرجه طابلولری ، خریطه‌لری حاویدر . بونقیس اثرک نسخهلری
آزالمشدر . فیاتی ۱۰۰ طشریمه ۱۲۰ غروشدو .

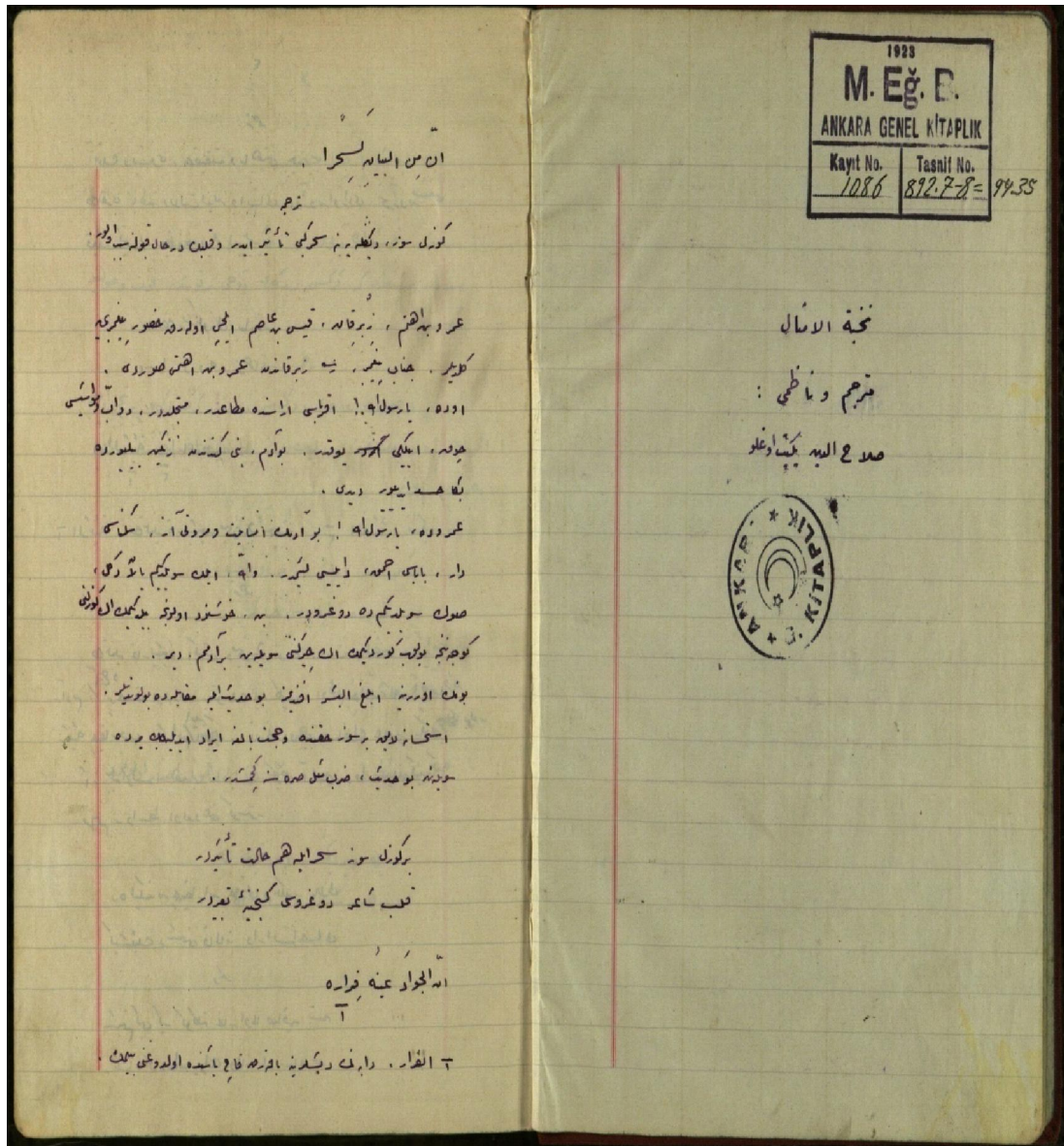
جمهوریت جهان اطلامی

۹۲۶ سنه‌سنده طبع ایدلمش اک صووک جغرافیا اطلامسیدر . بو
اطلامس حکومت جهاتک ۳۶ پارچه آیری آیری خریطه‌لریله ؛ سیاسی
تجاری ، اقتصادی ، فنی جغرافی بر معلومات غزینه‌سیدر . مبعوتلره ،
تجارلره ، معلملره ، محررلره ، لیسه و دارالفنون طلبه‌لرینه و الحاصل
بوتون ایش آداملرینه لازمدر . بویوک فداکارلقلره طبع ایدلمش تکرار
طبعی غیر قابلدردر . فیاتی ۱۰۰ ، مجلدی ۱۲۰ ، طشریمه ۱۴۰ غروشدردر .

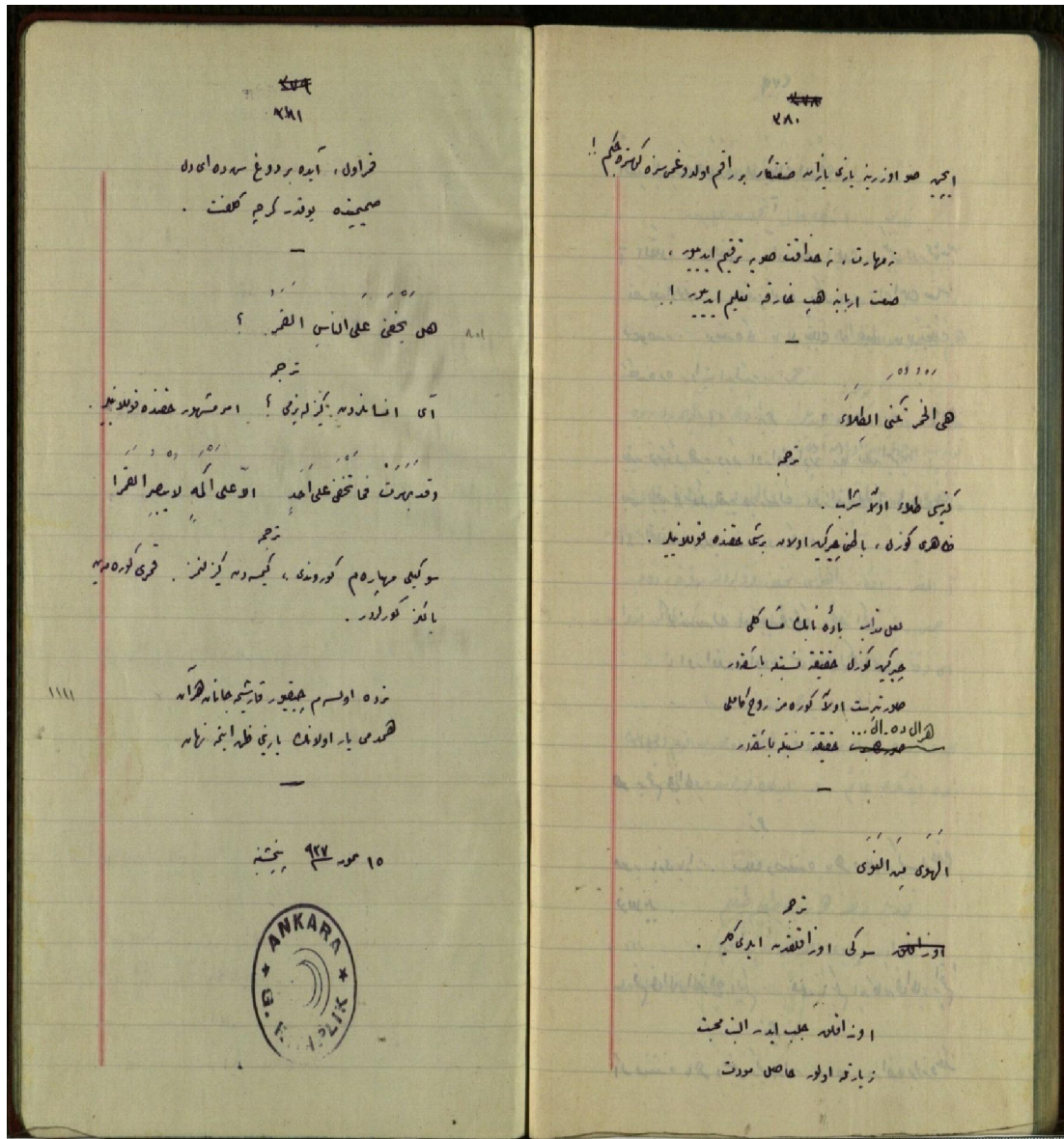
قبارتمالی جمهوریت معارف اطلامی

قطعات خمس ایله تورکیه‌نک سیاسی و طبیعی خریطه‌لرینی حاویدر .
تورکیه‌ده یوندن بشقه هیچ بر اطلامسده تورکیه‌نک قبارتمالی خریطه‌سی
یوقدر . بوتون ابتدائی و لیسه طلبه‌لرینه شایان توصیه‌در . فیاتی • • غروشدردر .
طشریمه پوسته اجرئی آلمانز . یکانه توزیع محلی معارف کتبخانه‌سیدور .

Ek 8 (Nuhbetü'l-Emsâl'in İlk Sayfası)

Ek 12 (Nuhbetü'l-Emsâl'in Son İki Sayfası)

ÖZ GEÇMİŞ

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Davut ERTEM

ÖĞRENİM DURUMU

Lisans: Dicle Üniversitesi / Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğrt.

Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi / İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim
Dalı / Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı / 2016

Doktora: Necmettin Erbakan Üniversitesi/ İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim
Dalı / Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı / 2021

ÇALIŞTIĞI KURUMLAR / İŞ DENEYİMİ

Şair Nesimi İlköğretim Okulu (Öğretmen)- Diyarbakır / 2000-2003

Güle Şevki Özbek Lisesi (Öğretmen)- Diyarbakır / 2003-2005

İMKB Anadolu Öğretmen Lisesi(Öğretmen)- Diyarbakır / 2005-2007

Rekabet Kurumu Anadolu Lisesi(Öğretmen)- Diyarbakır / 2007-2008

Rekabet Kurumu Cumhuriyet Fen Lisesi(Öğretmen)- Diyarbakır / 2008-2017

Kayapınar Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi(Öğretmen)- Diyarbakır / 2017-